Bild-Nr.: JG1069-1-01-0002-0001 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0002-0002 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יחזקאל קאָטיק

מיינע זכרונות

ערשטער טייל

כלל-פאַרלאַג
בערלין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0003-0003 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0003-0004 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0004-0005 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0004-0006 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Kodek, Jecheskiel
69/i

יחזקאל קאָטיק

מיינע זכרונות

ערשטער טייל

כלל־פאַרלאַג
בערלין, 1922-תרפ"ב

K L A L - V E R L A G
BERLIN SW 68 / MARKGRAFEN-STRASSE 73

Jud. Germ.
1069

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0005-0007 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Copyright by Klal-Verlag, Berlin, 1922.
Gedruckt in der Klal-Druckerei, Berlin.

STADTBIBLIOTHEK
FRANKFURT a. M.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0005-0008 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

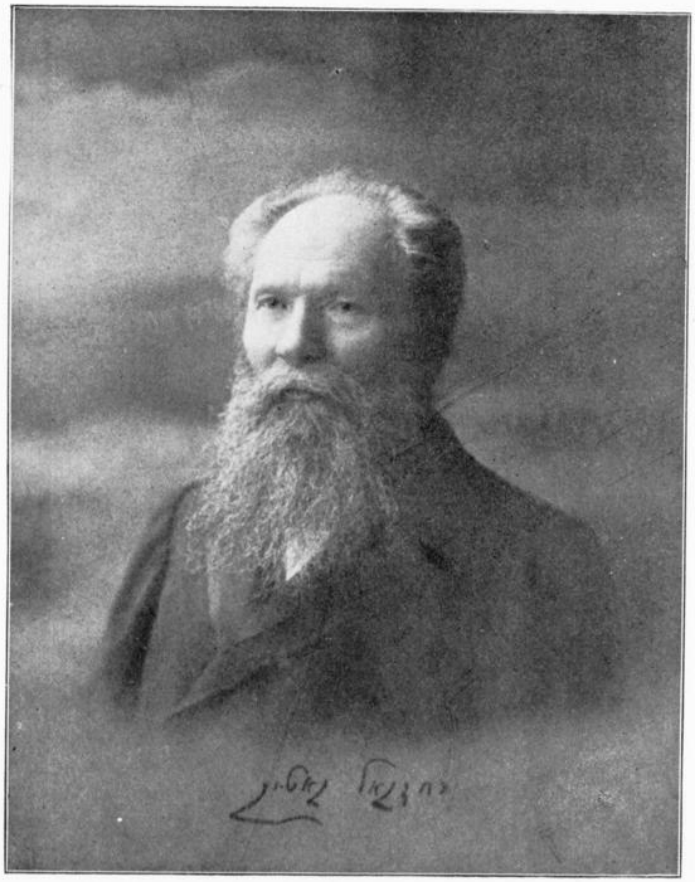

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0006-0009 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

נעווירמעט דעם אָנדייִנקען פון מיין ליבער
באָבען בייִלע־ראָשע — די שטיל‌ע און הארצינע
ערציהערין פון אונזער גרויסער און רוישנדיגער
משפחה..

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0007-0011 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0007-0012 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

במקום הקדמה

איך רערציילן, וואָס איך האָב געוואָלן. איך וויס אָבער נישט, ווי איך רערציילן. נאָר דאָס אַלטע, זאָגט מען, איז וויכטיג פֿאַרן נייעם, אַז פֿרי צו בויען דאָס נייע, מוז מען וויסן דאָס אַלטע. אויב דאָס איז אַזוי — וועט מיר רער לעזער מוחל זיין רעם „וי" צוליב רעם „וואָס", און איך וועל מיך פילן בּאַפּרידיגט: איך האָב אויפגערעקט אַ ווינקעלע פון רעם גרויען, וויטן, נאָר ליבן אַלטן...

מיין יוגנט האָב איך פֿאַרבראַכט אין אַ קליין כאַראַקטעריסטיש שטעטל, וואו אידן האָבן געלעבט אָרים, אָבער „רוהיג" און — אויב מען קאָן אַזוי זאָגן — מיט טעם... היינט איז שוין דאָס נישטאָ, און עס איז אויך נישטאָ פֿי פֿאָעזיע פון די אַמאָליגע שטעטלאַך. אַמעריקע האָט זיי שיטער געמאַכט, און דאָס שוועדע לעבן פֿאַר אידן אין רוסלאַנד, וואָס איז אָנגענאָמען מיטן שוואַרצן בלוי פון אַנטיסעמיטיזם, האָט זיי אינגאַנצן אײַנגעפּראָכן. זײ, די חנעוודיגע אידישע שטעטלאַך, וואָס זיינען שוואַכער פֿאַר די אידישע שטעט, זיינען די ערשטע געבליבן טויט...

ו. ק.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0008-0013 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך נעפין ניט פאַר איבעריג צו פאַרעפנטליכן דאָ, אין רעם דאָזיגן טייל פון מיינע „זכרונות", שלום־עליכמס אַ בריף צו מיר, וואָס ער האָט מיר צוגעשיקט נאָך זיין רעראַלטן מיין ערשטן בּאַנד „זכרונות".

איך טו עס ניט חלילה, פּרי צו בּאַוויזן זיך פאַרן לעזער מיט די שבחים, וואָס רער גרויסער שלום־עליכם האָט מיך בּאַשאָנקען, אַוש ביז אונטערשרייבן זיך מיט ההפּעלות: „אייער לעזער, אייער תּלמיר, אייער חבר".

איך בּריינג דאָ רעם בּריף, נאָר פּרי צו כאַראַקטעריזירן דורך אים טאַקע —אים אַליין, שלום־עליכמען, רעם דאָזיגן האַרציגן אויסלאַכער און אָפּלאַכער פון אַלץ, וואָס האָט אָבּער רערבּיי פאַרמאָגט אַזוי פיל אמתע עניוות. און זייענדיג אין רער שוויץ קראַנק און אָפּגעריסן פונם לעבּן, אינטערעסירט ער זיך אַזוי וואַרעם מיט יערן נייַ־ערשינענעם אידישן בּוך דאָרט אין רערהיים, און אַנטציקט זיך, וויַ אַ קינר, מיט יענע בּילרער פון אַן אומבּאַקאַנטן שרייבּער, וואָס לעבּן אים צוריק אויף אין זכּרון „זיין יוגנט, זיין משפּחה, זיין חרר, זיינע ימים־טובים און זיינע חלומות"...

י. ק.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0008-0014 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שלום-עליכם בריף צו יחזקאל קאָטיק

לאַזאַנע (שוויץ)
10. I. 13.

זעהר געעהרטער און ליידער אומבעקאַנטער קאָלעגע יחזקאל קאָטיק!

בעת כ׳האָב געשריבען צו אייך, האָב איך שוין אין אײַן קלאַפּ געשריבען אויך צו ניגערן, אַז מיר זאָלען זיך אָבבייטען מיט די ביכער, לאָזט זיך אויס, אַז צו ניגערן האָט איהר אַריינגעשיקט רעם עקז., וועלכער איז געווירמעט רעם ריכטער אברהם ריזין — און ריזין איז איצט נישט מעהר און נישט וועניגער וי אין ניו־יאָרק, אין אַמעריקא! וואָלט דאָס געווען מיט עטליכע יאָהר פריהער, וועז שלום־עליכם איז נאָך געווען גרינג אויף די פיס, איז עס אַ געלעכטער, הויב איך מיך אויף און פאָהר זיך דורך קיין אַמעריקא, איצט אָבער איז עס אַבּיסעל שווערליך, וואָס זשע טהוט מען, אַז איך גאָה אויס לייענען אייערע „זכרונות"? האָב איך אַרויפגעלעגט די גאַנצע עבירה אויף איך און האָב צעשניטען צעקאַרראַשעט ניגערס בוך און כ׳האָב קיין חרטה נישט, איך האָב געגומען לייענען אייערע „זכרונות", און וואָס זאָל איך זאָגען? איך גערענק שוין נישט דאָס יאָהר, וואָס איך זאָל אַזוי פיעל הנאה האָבּען, אַזוי פיעל תּענוג — אמת׳ער תּענוג רוחני! — דאָס איז נישט קיין בוך — דאָס איז אנ׳אוצר, אַ גאָרטען, אַ גן־ערן פול מיט בלומען און מיט פויגעלגעזאַנג. עס האָט מיר ערמאָהנט מיין יוגענד, מיין משפּחה, מיין חדר, מיינע ימים־טובים, מיינע חלומות, מיינע טיפען, ניין! איך מיט מיין בינטעל טיפען און בילדער, וואָס כ׳האָב אַ סך פון זיי געקענט און אַ סך אויסגעטראַכט, בין איך, זאָג איך אָהן שום חניפה אָדער פאַלשע ענווה — אַקעגען אייך אנ׳אָרים יונגעל, אַ קבצן! מיט אייערע איבערלעבונגען און אייער משפּחה וואָלט איך ביז איצט די וועלט פערפלייצט! גוואַלר, וואו זענט איהר געווען ביז אַהער?

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0009-0015 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַ מענש פערמאָגט אַזוי פיעל ברילי‌אַנטען, רימענטען און פּערעל און גאָרנישט! אַ איד נעהט אַרום און „קלייבט רענדלעך" (זי זאָגען ראָרט אייערע פרומאַקעס) און זאָל עס אַפילו דערמאָנען עמיצען, אַז געפינט זיך בּיי איהם אַזאַ נ'אוצר! איך האָב געזומען לייענען און נישט געקאָנט שוין אָבּרייסען זיך, שיער נישט משוגע נעוואָרען! וואָר איז דער קאָטיק? איך האָב נעהערט פון איינעם, הייסט ער נאָר, דאַכט זיך, אַ. קאָטיק, און איז נאָר אַ יונגערמאַן, און איהר זענט דאָך נאָר אַ איד מיט אַ גרויער בּאָרד. וואָס מיך האָט פערכּשופט אין אייער בּוך — איז דער הייליגער פּשוט'ער אמת, נישט נעקינצעלטע פּראָסטקייט. היינט די שפּראַך! ניין, איהר זענט נישט נאָר אַ נוטער עהרליכער, נעטרייער שומר פון אַ רייכען, אונגעהויער רייכען אוצר — איהר זענט אַ טאַלאַנט פון גאָט נעבּענשט מיט אַ נשמה פון אַ קינסטלער, וואָס קען זיך נישט, נישט וויבּיג אידען זענען געווען אין אייער קאַמעניץ און אין דער זאַסטאַוויץ, נישט וויבּיג קרובים אין אייער רוישענדריגער וי איהר רופט זי משפּחה — פאַרוואָס האָט קיינער פון זיי נישט געוואַמעלט אַזעלכע זכרונות וי איהר? פאַרוואָס האָט זיך קיינער פון זיי נישט בּעוויזען מיט עפּעס אַזאַ מין וי איהר, וואָס זאָל געבּען אַ בּרען? עפּעס מאָלט זיך מיר אויס, הערט איהר, אַז אייער משפּחה — דאָס איז מין משפּחה (און דאָס פיהלט מסתּמא יעדער לעזער). איך קען אייער זיידן אהרן־לייזער, און אייער בּאָבּע בּיילע־ראַשע, און אייער טאַטן רעם חסיד משה, און אַלע אייערע פעטערס מיט די מומעס און אַפילו רעם איסּפראַוניק מיט'ן אַסעסער מיט אַלע פּריצים, די גוטע און די שלעכטע, און די מלמדים, און די חסידים, און די מתנגדים, און די רופאים, און רעם רב, און יענעם אפיקורס רעם שרייבּער פון בּריסק, וואָס אַ קערבּעל איז אַ ממזר, און בּיידע ישראל'ס, און אהרן־לייבּעלע, און חאַצקעל, און מאָשקע, און בּערעל־בּענדעט רעם אופּראַוליאַשטשע און אַלע און אַלע! אַלע לעבּען זיי, אַלע קען איך, מיט אַלע פּרעה איך זיך און מיט אַלע טרויער איך. מע ראַרף ראָך האָבּען אַ פּח מע זאָל מיך נישט נאָר מאַכען לאַכען (פאַרהאַן בּיי אייך ערטער, וואו כ'האָב מיך נעהאַלטען בּיי די וויטען לאַכענריג), נאָר אויך ציהען בּיי מיר טרעהרען, איך שווער אייך בּהן שלי, אַז איך האָב נעוויינט גלייך מיט אייך אַלע, בּעת אייער זיידע האָט אייך אַלעמען נעבּענשט ערב יום־כּפּור און בּעת אייער בּאָבּע די צריקות איז נעלעגען אויף דער ערד, און דער זיידע האָט 100 מאָל נעחלשט. ואָלען מיר אַזוי פּרעהען זיך אין ניכען אויף ישועות ישראל, וי איך האָב נענאָסען מיט טרעהרען, און נישט וויל אַ מענש איז נעשטאָרבּען — רב"שע! וויפיעל מענשען שטאַרבּען בּכל יום ובכל עת ובכל שעה! נאָר וויל אייער בּאָבּע און אייער זיידע — דאָס זענען מיינע,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0009-0016 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיינע, מיינע! און וויל ראָם וענען לעבעריגע און טייערע נאָלדענע מענשען, און וויל איהר האָט זיי אויסגעוואַרעמט אַלע אין אייער נשמה און האָט אַרײַנגעלעגט אַהין אייער גאַנצען פייעריגען אמת, איך בין באמת גרוֹל׳רינ בײַ זיך, וואָם מיר פערמאָגען אַזאַ מענשען, אַזאַ אידען וי איהר, וואָם אַ דאַנק אייך וועלען נישט פערלאָרען נעהן יענע „רענרלעך", וואָם האָבען זיך געוואַלגערט (נאָך מיין מיינונג וואַלגערן זיך נאָך איצט) אין אונזער פאָלק. איך בין באמת גרוים בײַ זיך, וואָם אונזער נאָך יונגע אידישע פאָלקס־ליטעראַטור איז בעריײכט געוואָרען מיט אַזאַ בוך וי אייערע „זכרונות", וועט איהר אייערע „זכרונות" שרייבען וייטער? וועלען זיי זיין אויך אַזוי פעט און נעראָטען, וי ראָם ערשטע בוך? נעראָטען — בין איך זיכער, פעט — וייס איך נישט, איך האָב מורא, אַז ראָם וועט שוין זיין מאָגערער, שיטערער. ניטאָ יענע אידען! ראָם הייסט, ראָ זענען זיי, אָבער מע וועהט זיי נישט אַזוי בולט, זיי וועלען בטל בששים, ובפרט אין רער גרויסער שטאָרט.

11. 1. 13.

היינט האָב איך מיך צופעליג בעגעגנעט מיט איינעם אַ שרייבער איזביצקי (מיכאַלעוויטש) אויף אַ באַרג 1500 מעטער הויך אויף לאואנע (עס הייסט „לעזען"), האָב איך איהם רערצעהלט, וואָם פאַר אַ התפעלות עס האָט אַרויסנעמען בײַ מיר עפעס אַ בוך פון עפעס אַ אידען אַ בעל־הבית, וואָם הייסט י. קאָטיק, און וואָם ער האָט מיך נעבראַכט רערצו, אַז איך זאָל וויינען מיט טרעהרען — לאָזט זיך אוים אַ מעשה, אַז רער איזביצקי קען אייך זעהר גוט און אַז איהר זענט ראָם רער פאָטער פון א. קאָטיק, און אַז איהר זענט רער בעל הקאַוואַרניע אויף רי נאַלעוועקעם און אַז אַלע וייסען שוין פון לאַנג, אַז איהר האָט עפעס „זכרונות". פרעגט זיך: וואו זענען זיי געוועזן, רי בהמות? וואָם האָבען זיי נעשווינען, אַז זיי האָבען געוואוסט? און וואו בין איך, בהמה, געוועזן? איך בין ראָך אויך געוועזן אויף רי נאַלעוועקעם און ראַבט מיר, מיט ספעקטאָר׳ן געטרונקען קאַוועז. פאַרוואָם האָב איך נישט געוואוסט, וואו איך בין געוועזן און בײַ וועמען איך האָב געטרונקען קאַוועז? פאַרוואָם וועלט פערפליצט אונזער ביכער־מאַרק מיט שמאַטעס שבשמאַטעס, אין רער צייט, וועו „אוצרות" אַוועלכע וי אייערע וואַלנערן זיך ערניץ אין אַ קאַסטען, אָרער אין אַ שיפלאָד, אָרער אונטער אַ מאַטראַץ? עס זירט אין מיר רי רציחה אויף אונזערע קריטיקער אין רער מינוט, אַז איך רערמאָהן זיך, וי זיי הויבען אויף ררוקעם יערען סמאַרקאַטש, וואָם רראַקעט אָן אַ פאַסקורסטוואָ געלקח׳נט בײַ רי גוים, וואָם

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0010-0017 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

סע שלאָגט די נאַל, אַז מע לייענט דאָס געקייטע און אויסגעשפּינענע, אויסגעמיקענטע נבול־פּה פון אַרציבאַשעוו און כּרומה אַוועלכע פּאַסקור־סטווא, וואָס מאַכען רעם נוטען הומאָריסט, וי זיי רופען מיך, בייז און נעהמען בּיי מיר אָפּ רעם אַפּעטיט צום שרייבען, און איך וויר אַ גוזלן — מאָלט אייך נישט אויף לאַנג, וי רער „אירישער גזלן". הכלל איך האָב מיך פערפּלאַפּעלט נאָר פון זיך. ענטפערט מיר, איך בעט אייך, אויב איהר האָט צייט, אויף רעם, וואָס איך פרעג אייך, צי שרייבט איהר נאָך וייטער אייערע „זכרונות" און וועלכע עפּאָכע, וועלכע קרייזען בעריהרט איהר, און צי עס געהט אַזוי גלאַט, וי בּיז אַהער, און צי בעריהרט איהר אויך רי משפּחה? פּאַרהאַן ראָרט פּאַרשוינען, טיפּען, וואָס איהר מוזט אויך וייטער וועגען זיי רערצעהלען און רערצעהלען. לעבּט, זייט געזונר און מונטער און שרייבט!

אייער ראַנקבּאַרער לעזער, חבר און תּלמיר...

שלום עליכם

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0010-0018 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל I

מיין שטעטל. — דער סלופּ. — די אַמאָלינע „סקאָוקע". — וויסאָקע. — אַמאָלינע מסחרים. — אידן אין פּריצים. — דער רוסישער אין פּוילישער קלויסטער. — דער רוסישער אין פּוילישער גלח. — אַמערעוואָסקי. — אַמערעוואָסקים יורש. — דער אַמעסער. — אין וואָס פֿלענט בא אידן אַוועק דער טאָג. — די קאַרטע נבירים. — די בבֿודע פֿאַמיליעס פֿון שטעטל. — שעבּסל דער קלעזמער. — מרדכי ליב. — ר' שמחה לייזער. — שבת אין שטעטל. — שטעטילשע אינטריגאַנטן. — אַמאָלינע מחלוקתן. — איטשע שייטעס דער מסור. — זאַסטאַוויע. — מלמדים. — אַמאָלינ לערנען. — די נוים. — דער דאָקטאָר. — רופאים. — די תּלמוד־תּורה. — די בּאָד. — די סקוה. — דער טייך. — קאַמעניצער שוויטער. — דער הקדש. — דער רב. — מנידים. — דער בית־עולם. — חברה קדישא.

קאַמעניץ, וואָס שטעטל, וואו איך בין געבוירן געוואָרן, איז באַזאוסט מיט איר אַלטן היסטאָרישן סלופּ. פון וואַנען האָט ער זיך גענומען, וויסט מען נישט. אַפֿנים, אַז וואָס איז אַ זכר פון אַן אַמאָלינער פּעסטונג. דער וואָזינער סלופּ איז אַ געמויערטער, אַ ריקער און אַ הויכער, מיט לעכער אויף צו שיסן פון האַרמאַטן און פון ביקסן. מען האָט נאָך אין מיין זירנס צייטן געפונען קוילן וו אַ צען־פונטיגער רי גרייס — אַ סימן, אַז דורך די לעכער האָט מען אַמאָל יאָ געשאָסן. די ציגל פון דעם וואָזינן סלופּ זינען אַזוי פעסט, אַז עס איז אוממעגליך אָפּצוברעכן אַ שטיקל. אין קאַמעניץ זאָגט מען, אַז מען האָט אים געמויערט מיט „וויסלען" פון אייער — און דעריבער איז ער אַזוי שטאַרק... וען דער קיזער אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט צוואַמען מיט איראָפֿייאישע פּרינצן געמאַכט אַ יאַגר אין וואַלד „בעלאָוועש", זיבן מיל וויט פון קאַמעניץ, זינען אַלע מיניסטאָרן און נענעראַלן נעקומען אין שטעטל זעהן דעם וואָזינן היסטאָרישן סלופּ.

איך האָב אומישנע נענומען דעם סלופּ צום ערשטן, וואָרום קוים דערמאָן איך מיר אָן מיין שטעטל, אַזוי שוימט ער מיר אַרויס פון מיין זפֿרון, וו עפּעס אַ צייכן, אַ סימבאָל, וואָס האָט עפּעס אַן אומ־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0011-0019 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿאַרשטענדליכע באַרייטונג. און איצט קאָן איך אַריבערגיין צו מיין שטעטל נופא. צוריק מיט אַ יאָר זעכציג, די ציים, פון וועלכע איך וועל אָנהויבן מיינע זכרונות, איז קאַמענץ באַשטאַנען פון אַ צווי הונדערט פופציג הייזער, אַלטע, שוואַרצע און קליינע, צונערעקטע מיט שינדל־דעכער, און מענשן, „נפשות", הייסט עס, פאַרשריבענע אין דער „סקאַזקע", דער רייסטער פון דער רענירונג, זיינען נעווען באַ אַ פיר הונדערט פופציג. דאָ קומט אַרויף אַ לאָנגיש פראַגע אויפן זינען: צווי הונדערט מיט פופציג הייזער — און נפשות פיר הונדערט מיט פופציג? וי שיקט זיך עס? דערויף איז דאָ זעהר אַ פשוטע תשובה. אייַדער עס איז איינגעפירט געוואָרן דאָס נייַע רעקרוטן־סיסטעם, פאַרן 1874־טן יאָר, זיינען אירן פֿמעט צווי דריטל נישט נעווען צונעשריבן. די רענירונג האָט איינגטליך נעוואוסט דערפון און עס אַווי, וי שוויינגרינ, רורכגעלאָזט. פאַרשריבן האָבן זיך ערשט אָט די אַלע נעלמים (נישט־פאַרשריבענע) אין 1874־טן יאָר, בעת עס איז אַרויסגענעבן נעוואָרן פון קייזער אַ מאַניפעסט, אַז די נישט־פאַרשריבענע וועלן קיין שטראָף נישט באַקומען, וען זיי זאָלן זיך איצט פאַרשרייבן אין „סקאַזקע", און איבער אַלע שטעט און דערפלאַך זיינען אַרומגעפאָרן קאָמיסיעס און פאַרשריבן די נעלמים.

נאָר עס איז זעהר אינטערעסאַנט, וי אַווי עס האָבן אַמאָליגע יאָרן נעגעבן רעקרוטן פון זיך די פאַרשריבענע פיר־הונדערט־און־פופציג נפשות פון מיין שטעטל.

פיר מייל פון קאַמענץ איז דאָ אַ שטעטעלע וויסאָקע, האָט זיך איר „סקאַזקע" נערעכנט באַ אַ פינף־הונדערט־און־פופציג נפשות. וויסאָקע און קאַמענץ האָבן נעגעבן רעקרוטן אַלע יאָר צוואַמען, נאָר אַווי וי מען נעמט דאָך סאָלראַטן לויט אַ נעוויסן פּראָצענט, לאָמיר זאָגן, איינעם פון טויזנט, און אַווי וי וויסאָקע מיט קאַמענץ האָבן אויסנעמאַכט צוואַמען, לאָמיר זאָגן, אַ טויזנט, איז פאַר ניקאָלאַי רעם ערשטן נעגעבן נעוואָרן פון ביירע שטעטלאַך טאַקע בלויז איין זעלנער. נאָר אויף קאַמענץ קומט דאָך אויס קנאַפּער פון אַ האַלבן זעלנער און אויף וויסאָקע עפעס מער פון אַ האַלבן — וויסאָקע איז דאָך גרעסער — איז פאַר די פּני געווען אַ שטיק אַרבעט, ביז מען פלענט רורכקומען. און רורכקומען פלענט מען אַזוי: אַ יאָר האָט נעגעבן קאַמענץ רעם זעלנער, און אַ יאָר וויסאָקע. און איין מאָל אין צען יאָר האָט קאַמענץ נאָרנישט באַאַרפט נעבן: די רעכענונג איז אַ פשוטע: פופציג מענשן יערעס יאָר וויינגער. פאַר צען יאָר קומט אויס — פינף הונדערט מענשן וויינגער, הייסט עס, דאַרף מען נאָרנישט נעבן. אָט אַזוי האָט מען נעגעבן רעקרוטן אַמאָליגע יאָרן: מען איז רורכגעקומען צוישן זיך...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0011-0020 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ווי די מאָרע איז, זיינען אין מיטן שטאָט נעשטאַנען צוויי ציילן קראָמען מיט די פאָרערשטע טירן אינעוויינינג. צווישן די בידע ציילן האָט זיך נעצויגן אַ שמאָל נעסעלע און דאָרט האָט זיך קוים נעקאָנט רוכשפּאַרן אַ פור. אַ דריי, פיר קראָמען האָבן נעמסחרט מיט מאַנופאַקטור פון העכערן גראַד: פאַר אידן און פּריצים פון אַרום שטאָט; אין אַ דריי, פיר — האָט מען פאַרקויפט פאַרטוכער, טיכער, טיכלאַך און רעסנלייכן. אין די איבעריגע האָט מען נעמסחרט מיט צעלניק, מיט סמאָלע און מיט רזענעכץ א. אַז. ו.

נעמסחרט אין די קראָמען האָבן בלויז די פרויען — אַלטע, יונגע, מיידן און מיידעלאַך. און אָט די אַלע ווייבער זיינען נעזעסן אייַנע קענן די אַנדערע, צעקאָכטע און אויפגערעגטע. דערבייַ האָבן, פאַרשטייט זיך, נישט נעפעלט קיין העלפערקעס — אַ מיידל צי אַ וויבל, וואָס האָבן נעשלעפּט, נעצויגן און נערופן צו זיך רעם קונה: אַממערסטן פויערים און פויערטעס. אָבער רער העכערער נראַד קונים, די אידן און די פּריצים, האָבן זיך יערערער נעהאַט אייַן קרעמער און אַזאַ מין קונה האָט שוין קיינער נישט נעהאַט די העזה צו שלעפּן, ווי אַ הערינג, צו זיך אין קראָם אַריין. אין דערשטיל האָט מען אים אפשר שטילערהייט באַגלייט מיט אַ קללה צוואַמען מיט רער קרעמערקע, וואָס לייזט פון אים.

לייזונג אויסער זונטאָג איז אייגנטליך נעווען ווייניג. וואָרום אויסער זונטאָג איז רער פויער פּמעט אין שטעטל נישט נעקומען. איז מען טאַקע נעזעסן פאַר די קראָמען און נישט נעהאַט וואָס צו טון. זונטאָג אָבער פלענן זיך שטעלן גרויסע מערק, עס פלענן זיך צונויפקומען מאַסן פויערים און אַרום די טירן פון די קראָמען פלענט זיין אַזאַ נעשטייַענישּ און שטופענישּ, פונקט ווי פלינן אויף אַ פענסטער, וואו עס איז אָנגעשאָטן מעל־צוקער.

צו די גרעסערע נעשעפטן אין שטאָט האָבן אויך נעהערט די שיינקען. זיי זיינען נעווען אין אַ היפשער צאָל. און פויערים האָבן דאָרט נעפונען צובייסונג אויך: קעז, הערינג, אונערקעס. נאָר זיסע בראָנפנס האָבן אויך נישט אויסנעפעלט, און דאָס האָט זיך שוין פאַרגינען אַ שליאַכטיטש, צי אַ קליין פּריצל, וואָס האָט צונעבּיסן נאָכן שנאַפּס נישט מיט קעז צי מיט הערינג, ווי רער פויער, נאָר מיט אַ נענזל אָרער מיט פּישּ. די ראָזינע שיינקען זיינען אויך נעפּירט נעווארן פון די וויבער, פונקט ווי די קראָמען. זונטאָג אָבער, רער טאָג פון גרויסן פּריון, האָט שוין רער מאַנסבל אויך צונעהאַלפן.

מיט וואָס־זשע פאָרט האָבן זיך באַשעפטינט די מאַנען? זיי זיינען אויך נישט נעשטאַנען ליידיג. אַרום קאַמעניץ האָט זיך נעפונען באַ אַ פּאָר

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0012-0021 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הונדערט פֿריצים, באַ יערן פֿריץ איז געווען אַ פֿאָר הונדערט לייב־קנעכט (קרעפֿאָסטניקעס) צי מער, האָבן די ראָזינע לייב־קנעכט געטאָן עבודה פֿרך, נישט געהאַט ניט קיין טאָג און ניט קיין נאַכט, און די פֿריצים, פֿאַרשטייט זיך, האָבן באַאַרפט לעבן אַ גוטן טאָג — האָט זיך יערער פֿריץ געהאַט אַ אירן אָרער אַ פֿאָר אירן אין שטעטל, מיט וועלכע ער האָט זיך געשאַפֿט און וועלכע האָבן דערפון מער אָרער וויניגער פֿאַרדינט.

אויב אַרום פֿריץ האָבן זיך געדריט צוויי אירן, האָט איין איר באַאַרפט זיין אַ שיינער איר און אַ בפֿבורער סוחר און רער צווייטער שוין אַ „קלענערער איר", סיי אין שיינקייט און סיי אין סוחרות. בפֿירט אירן זיינען געווען באַם פֿריץ די נאַנצע פֿל ולך׳ס. רער שענערער איר האָט אים געדינט מער צו עצות, רער צווייטער — צו פֿאַרשיידענע אַרבעטן און שפּיצלאַך. נאָר בפֿירט אירן זיינען געשטאַנען פֿאַר אים אין גרויס אימה, און כאָטש זיי האָבן טיילווייז געלעבט פון אים און ער איז באַ זיי געווען אַ גרויסער „צר" אין ענין נאַטשאַלסטוואָ, פֿונרעסטוועגן ראַרף מען צען מאָל אַ טאָג לויבן נאָט, וואָס רער ענין איד־פֿריץ איז אַראָפּ פון רער סצענע.

האָט זיך רעם פֿריץ פֿאַרוואָלט, האָט ער אָפּגעשמיסן זיין אירן און אים רערנאָך געוואָנט:

— וועסטו מאַכן אַ שוויג, בליבסטו באַ מיר וויטער, און אַז ניט, נעם איך אַן אַנרער אירן און רו וועסט מיט מיר סיי־ווי נאָרנישט אויספֿירן, וואָרום רער אַסעסער איז מיינער און רער איספֿראַווניק איז מיינער.

רער איד האָט נעשוויגן און פֿאַר זיך געטראַכט: מילא, אָפּגעשמיסן. רערויף איז ער ראָך אַ פֿריץ, אָבער רערפֿאַר פֿאַררין איך ראָך אַ שטיקל ברויט פון אים. און וויידער, אַז איך וועל צו מאַכן מיט אַן אויג, וועט האָבן מיינס אַ קינר באַ אים פֿרנסה.

און ראָם איז אַפֿילו ריכטיג געווען. איז געשטאָרבן באַם פֿריץ רער איר, האָט רער פֿריץ אויף זיין אָרט גענומען רעם אירנס אַ זון אָדער אַן איידעם, וי וואר עס איז אים געווען געפֿעלן, וי מען טוט אַ שירוך. און רער איר האָט רערוויל גערישנט רעם פֿריץ. רער פֿריץ איז געווען אַ מין ירושה.

ראָ איז אפשר אויך פֿראי צו רערמאָנען, אַז רער פֿריץ האָט אויך געהאַט זיין בעל־מלאכה אין שטעטל, וואָס נאָר אים האָט ער געגעבן זיין אַרבעט. בעלי־מלאכות אין שטעטל זיינען געווען אַ סך — שוסטער, שניידער, בלעכער א. אַ. ו. פֿאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן זיך מפֿרנס געווען אַ סך שווערער וי רער קרעמער, און כאָטש רירה־נעלט האָט מען נעצאָלט זעהר וויניג — אַ וואָסערע צען, צוועלף רובל אַ יאָר פֿאַר אַ וואוינונג, פונ־רעסטוועגן זיינען זיי נישט בפֿוח געווען צו באַוואוינען אַליין אַ רירה און אין איין הייזל האָבן געוואוינט אַ צווי — דרי פֿאַמיליעס.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0012-0022 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין יענע צייטן זיינען געווען רער אַסעסער און רער איספּראַווניק רי נאַנצע מושלים. אַז צווי אירן האָבן זיך צעקרינט אין שטעטל, איז מען באַלר נעלאָפּן צום אַסעסער מיט רי וויבער און קינדער, מיט רי באַהעלפערס און גוטע פריינט און קרובים — און רער אַסעסער האָט געמשפּט גוט פאַר רעם, ווער עס האָט נענעבן אַ גרעסערע מטבע, אָרער ווער עס האָט גלאַט נושא חן געווען באַ אים. און טאָמער איז איינער געווען אַ תקיף און אַ גרויסער יאַבערניק, האָט זיך נישט באַנוגנט מיטן אַסעסערס משפּט און איז נעלאָפּן אין בריסק צום איספּראַווניק מיט אַ זשאַלאָבע אויפן אַסעסער, האָט עס זעלטן געהאָלפן, און אַזאַ כוואַטש לעבן איז שוין נישט ווערט נעווען קיין האַלבן גראָשן, ווארום רער אַסעסער האָט אים נעגראָבן און נערודפט מיט וואָס ער האָט געקאָנט, ביז קלעפּ אַפילו און ביז פּאַראַעסטירן. ווידער האָט רער איספּראַווניק שטענריג געהאַלטן מיטן אַסעסער.

רער איספּראַווניק איז רעמאָלט נעווען רי גאַנצע קראַפט אין רער סביבה און פון אַ גובערנאַטאָר האָט מען רעמאָלט נעהאַט אַ מאָרנע השגה. אַ גובערנאַטאָר איז אין יענע צייטן פאַררעכנט נעווען ווי אַ קייזער און צוניצן אים צו אידישע ענינים איז נאָר אויפן זינען נישט נעקומען.

רער פּריץ האָט נעהאַט אַ פּאַקטער אַ איר, וואָס האָט נעווואוינט באַ אים אין הויף. ווידער האָט ער נעהאַט אַן אַרענראַר, ראָס רוב אויך אַ איר, און וען באַם פּריץ זיינען נעווען עטליכע הויפן און עטליכע רערפער, זיינען אויך ראָרטן נעווסן אירן — אַ פּאַקטער און אַן אַרענראַר. אַווינע אירן האָבן, פּאַראַטייט זיך, פּאַרן פּריץ נעציטערט.

רעמאָלט, וען באַם פּריץ איז נעווען אַ קליינינקייט צו שמייסן פּויערים מיט פּויערטעס, אַלטע און יונגע, טאָ וואָס פּאַר אַ ראָליע האָט נעשפּילט אַזאַ אירעלע באַם פּריץ? מען קאָן זיך פּאָרשטעלן, ווי וויט רער פּאַקטער מיט רעם אַרענראַר און זייערע קינדער זיינען נעווען אין טויט־שרעק פּאַר רעם פּריץ. האָט רער פּאַקטער און רער אַרענראַר נעהאַט, חלילה, שיינע מיירלאַך, איז ראָס נעווען אַ שרעקליכע אָנשויקענגיש. מען האָט באַאַראַרפט ציטערן, אַז רי טעכטער זאָלן נישט נעפעלן ווערן רעם פּריץ, וואָס האָט מיט זיין מאַכט נעקאָנט אויספירן, וואָס נאָר אים וואָלט זיך פּאַרוואָלט.

זיינען רי שיינע מיירלאַך באַ רי ישובניקעס נעווען שטענריג פּאַרשמוצט, נישט אַרומנעוואַשן, פּאַרסמאַליעט, פּאַרחושכט, פּרי זייער שינקייט זאָל זיך נישט אַרויסוועהן. נאָר וען זי זיינען נעפּאָרן אין שטאָט און האָבן זיך גוט אַרומנעוואַשן מיט זייף, האָט מען נעוואוסט, אַז רעם ישובניקס טאָכטער איז אַ שיין מירל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0013-0023 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער פּריץ האָט אַלץ, וואָס ער האָט באַראַרפט, געשאַפן דאָס רוב דורך זיינע אירן, וואָרום רער פּריץ האָט נעהאַלטן, אַז אַ איד איז אַ קלוג באַשעפענישׂ, ער איז כיטרע און דאָך ערליך (יערער פּריץ האָט נעהאַלטן, אַז נאָר זיינע אירעלאַך זיינען ערליך, אָבער רי איבערינע — שוויגרלערס, גנבים).

זי האָט ער געשיקט אין שליחות צו רי אַנרערע פּריצים, זיינע קאָלעגעס. און כאָטש ער האָט נעהאַט אַן עקאָנאָם, וועלכער איז נעווען רער נאַנצער בעל־הבית אין זיין הויף און רער בעל־הבית איבער רי פּויערים, פּונ־רעסטוועגן האָט ער ליבער נעהאַט צו שאַפן זיך מיט רי אירן. אַ איד קאָן נעשיקטער עפּעס אויפטון, האָט ער נעהאַלטן, און אָהן „מאָשקען" אָרער „שמוליקן" האָט ער זיך נישט נעריכט פון אָרט.

קאַמעניצער פּריצים זיינען נעווען ראָס רוב נישט זעהר ריך, רי קאַמעניצער ערר איז זאַמרינ און נישט פּרוכטבאַר: פון אַ מאָרנ ערר שניידט זיך אויס נישט מער, וי ביז פיר שאָק סנאָפּעס, יערער שאָק ניט אַרויס פינף־זעקס פּוד קאָרן. וויין וואַקסט וויניג אויף קאַמע־ניצער ערר. נאָר וואר־ניט־וואו פאַרוואַרפט זיך ראָך אַ שטיקל גוטע ערר אויף אַ שטח פון אַ פּאָר קוואַרראַטנע וויאָרסט און עס קאָן אַרויסנעבן אַ צוועלף־פּופצען שאָק פון מאָרנ.

וירער האָבן רי פּריצים, וואָס זיינען נעווען אינער נעבן רעם אַנרערן אַ רריי־פיר וויאָרסט וויט, אָפּטער נעווינליך נעמאַכט בעלער, אַמאָל רער פּריץ, אַמאָל יענער, און רי בעלער זיינען נעווען נרויסאַרטינע, רייכע מיט רי בעסטע וויינען. און אָט רי בעלער האָבן נישט וויניג פּריצים אַריננעבראַכט אין רחקות, און זי זיינען שטענריג נעווען נעאיננט אין נעלט. תּבואות, ברענפן, וואָל און פּי האָבן אייננעקויפט בּאַ זי רי אירן. נעצאָלט האָבן רי אירן מיט נרויס נעלט, פּאָראויס, און אָפּטמאָל מער וי רי קניה האָט באַטראָפן.

עס האָבן אויך נישט נעפּעלט קיין אויסריננער, וואָס פּלענן פּאַרלויפן צום פּריץ און אויסריננען פון זיין שטענריגן סוחר.

רערפּאַר אָבער ראָס, וואָס רער פּריץ האָט באַראַרפט קויפן פּאַר זיך, האָט ער שוין נעהאַט זיינע „חזקה"־אירלאַך, וועלכע מען האָט נישט נעקאָנט אויסקאָנקורירן.

וי רי מאָרע איז, האָבן רי פּריצים ליב נעהאַט הינט. יערער פּריץ האָט נעהאַט פּאַרשיירענע סאָרטן הינט. נעווען יאָנר־הינט און הינט אַוועלכע, וואָס פּלענן אָנפּאַלן אויף אַ פּרעמרן אָהן אַ שום בילן און כּמעט אים צעריסן. נעווען אַ רריסער סאָרט הינט, וואָס פּלענן נאָר בילן און נישט בייסן, און אויך אַזאַ סאָרט, וואָס האָבן אי נעבילן אי נעבּיסן — אַווינע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0013-0024 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הינט־מדרגה האָט יערער פּריץ נעהאַט בּאַ זיך אין הויף, און די יסורים, וואָס אירן זיינען אויסגעשטאַנען פון די ראָזינע הינט, בּעת זיי זיינען נענאַננען צום פּריץ, קאָנען אויספילן אַ פּיין בּלעטל גלות־נעשיכטע.

איז אַ איד נעפֿאָרן צום פּריץ, האָט ער צוערשט אָפּגעשטעלט זיין פּור פֿאַרן טויער פון הויף און האָט נעוואַרט, טאָמער וועט ער רערוען אַ פּויער צי אַ פּויערטע. רער פּויער צי די פּויערטע האָבן אים אָפּגעפּירט צום פֿאַקטער ערגעץ אין אַ וינקל, און ערשט פון דאָרטן האָט שוין עמיצער אים בּאַגלייט צום פּריץ. צוריק האָט שוין רער פּריץ אָפּגעשיקט מיט אַ מענשן רעם אירן פון פֿאַראַר־אַריינאַנג. איז רער איד וועדט נעוועז אַרויסצוגיין דורך רער פֿאַראַר־טיר, האָט אים רער פּריץ רורכגעלאָזט רורכן הויף מיט אַ רינער, ווען רער איד האָט אָבער די ראָזינע זכיה נישט נעהאַט, האָט ער נעמוזט אין טויט־שרעק עמיגרירן פון פֿאַלאַץ צום פֿאַקטער, אַז יענער זאָל אים שוין אַרויסבּאַגלייטן צום טויער.

אָבער רער איד, בּיז ער איז נישט נעקומען צום טויער, איז דאָך אַלץ נישט זיכער נעוועז פון די בּייזע הינט. האָט חלילה רער פּריץ אויף אים נעהאַט אַ מינרסטן אומחן, איז שוין זיין לעבן נישט וועדט נעוועז אַ האַלבּן נראָשן. רעמאָלט האָט ער נעהייסן נייַן רעם אירן צום טויער אָהן אַ בּאַגלייטער. און ראָ איז רורכגענאַנגען אַ גאַנצע סיסטעם פון חוזק מאַכן און פּיינינן. פון אָנהויב פּלענט רער פּריץ אַרויסשיקן עטליכע הינט, וועלכע בּילן נאָר און בּייסן נישט. בּאַלד נאָך זיי — הינט פון אַן אַנרער מרדנה און רערנאָך די אמתע בּייסער. איז מען בּאַפֿאַלן רעם אירן פון אַלע זייטן און אים נישט נעלאָזן נייַן נישט אַהין, נישט צוריק, און אַנב האָט ער שוין נעכאַפּט אַ רעכטע פּאָרציע בּיסן.

זיינע נעשרייען זיינען נעוועז אין היכל אַריין, זיין שרעק איז נעוועז טויט־שרעק, און רער פּריץ איז זיך נעשטאַנען מיט זיין גאַנצער פאַמיליע אויפן נאַניק און נעלאַכט.

אָרער אַמאָל פּלענט רער פּריץ בּאַ אַ מינרסטן פאַרראָם אויף אַ אירן, אַפּילו אַ יחסן, שיקן אַ שליח אים אַרויספירן פון טויער און אָנווינקען רעם שליח, אַז ער זאָל רעם אירן לאָזן אין מיטן הויף און נישט דערפירן. רעמאָלט האָט רער איד, רער יחסן, נעהאַט די אייגענע החונה, וי רער נעווייגליכער איד (מען קאָן נישט זאָגן אין כּלל, אַז אַלע פּריצים האָבן זיך אַזוי שלעכט אויפגעפירט מיט אירן, נעוועז אויך אַזעלכע פּריצים סאָליראַרע, וועלכע האָבן זיך אַנרערש בּאַצווינן צו אירן).

קומען אַהיים פּלענט מען, פֿאַרשטייט זיך, נישט טויט, נישט לעבּעריג, און אַ סך פּלענן קראַנק וועדן פון שרעק. ראָם וויב און, איבּערהויפּט, די קינרער, רערזעהענריג רעם טאַטן, וואָס איז אַזוי צעטרייסלט און בּלאַס,

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0014-0025 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבן זיך אַלע צעוויינט און אַ ווילע איז אין שטוב נעוועז אַ מין יום־כּפּור. נאָר אין עטליכע טעג אַרום, פלעגט טרעפן, האָט שוין רער פּריץ וויטער נעשיקט נאָך רעמועלבן אירן, ער זאָל וואָס ניכער קומען צו אים, וואָרום ער, רער פּריץ, רַארף אים נויטיג האָבן. און רער איר איז, אַוראַי, וויטער געלאָפן הענרום־פּענרום, וואָרום וואָס טוט נישט אַ איר צוליב פּרנסה.

רער איר פלעגט שטענריג טרייסטן זיין וויב, אַז רער פּריץ איז אין גרונר נאָר נישט קיין שלעכטער און מען קאָן בּאַ אים פאַררינען, נאָר אַז עס קומט אים אָן רי בּייוע שעה, רי קליפּה, רעמאָלט איז שלעכט.

— נאָר מסתּמא איז ראָך אַלץ פון נאָט. קיין זאַך טוט זיך נישט אָהן נאָטס ווילן. אַז נאָט האָט נעוואָלט מיך שטראָפן, האָט ער אַריינגעשיקט רעם פּריץ אין קאָפּ אַ משוגעת, אַ קאַפּריז, זאָל איך שוין מיט רעם אָפּקומען מיינע צרות, און נאָט זאָל מיך וויטער אָפּהיטן פון רי בּייוע הינט.

רי פּריצים, וואָס אַרום קאמענין, פלעגן קומען צופּאָרן אין קלויסטער כּמעט אַלע זונטאָג. אין אַ נרויסער חנא פלעגן קומען צופּאָרן אַלע פּריצים. יערערער האָט זיך נעסטאַרעט, אַז זיין קאַרעטע מיט רי פערר און שפּאַן זאָל איבּערשטיינן רעם צוויטנס, און רי רייכקייט פון רי ראָזינע קאַרעטעס מיט רי פערר לאָוט זיך וירקליך נישט בּאַשרייבּן. אָנהויבּן צו פּאָרן פלעגט מען פון אַלע זייטן שטאָט, און רי קאַרעטעס פלעגן זיין אויסגעשטעלט איבּער רער נאַנצער ליינג פון רי נאַסן.

איינער איז נעפּאָרן אין אַ טייערער קאַרעטע מיט פיר טייערע פערר אין רער בּרייט, און רי פערר מיט רעם נאַנצן שפּאַן זיינען נעוועז בּאַרעקט מיט זילבּער און נאָלר; רער קוטשער מיט רעם לאָקי זיינען אויך נעוועז באַפּוצט מיט נאָלר און זילבּער.

אַ צוויטער פּריץ איז נעפּאָרן מיט פיר פערר „נאַשפּיץ", צו צווי פערר אין רער ליינג, נאָך שענער אויסגעפּוצט, און בּאַ אַ רריטן איז רער שפּאַן באַשטאַנען פון זעקס פערר: פיר בּאַ רער קאַרעטע און צווי פאָראויס.

פּרי רי באַפּוצונגען זאָלן זיין נאָך נרעסער, האָבן אַנרערע לאָקייען געהאַלטן אַ שיינעם זילבּערנעם טרומייט און באַם אַריינפאָרן אין שטעטל האָט מען נעטרומייטערט, און רי קוטשערס האָבן נעקנאַקט מיט רי לאַנגע בּייטשן — ראָס אַלץ האָט אָנגעוואָרפן אַ מורא אויף אַלעמען.

שליאַכטעס, וואָס האָבן פאַרמאָנט צו מאַיאָנטיקלאַך מיט עטליכע צענרלינ ליבּ־פּויערים, פלעגן אויך נישט ושאַלעזוען קיין נעלט אויף אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר פערר.

אַרויסנעגנען פון קלויסטער, פלעגט מען זיך אָנהויבּן פונאַנרער־צופּאָרן. אַנרערע פּריצים זיינען פאַרפאָרן צו חייטשע טרינקאָוסקי, מיט־צונעמען פון ראָרטן רי נוטע פלעשער ווין מיט רעם נוטן טי. נאָך רי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0014-0026 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַרעטעס פלענן נאָכלויפן די הויכע לאַנגפיסינע יאַגר־הינט, אָנגעטאָן אין טייערע זילבערנע האַלובענדער.

אין קאַמעניץ זיינען נעוועז צוויי קלויסטערס. אייגער אַ פוילישער קלויסטער פאַר די פריצים. די קאַטוילישע פוערים פלענן ניין אין די ראָרפישע קלויסטערס, אָבער נישט, חלילה, אין פריצישן. מען האָט נאָר־נישט נעטאָרט אָנזוהן אַ פוער אין רער נאַנצער נאַס פון קלויסטער.

רער פוילישער גלח מיט זיינע צוויי נעהילפן האָבן נעוואוינט אין אַ נרויסן הויף נישט ווייט פון קלויסטער. אין הויף איז נעוועז זעהר אַ שיינער פרוכט־נאָרטן און אַ בלומען־נאָרטן מיט די שענסטע און שמעקעריגסטע בלומען. פאַרבייגענריג פאַר רעם גלחס הויף, האָט אַווי פאַרשטעקט, אַז די אידישע נאָז פלענט עס נישט קאָנען פאַרטראָגן, און עס פלענט כאַפן רריען רער קאָפּ פון די ריחות.

רער גלח האָט נעוואוינט פירשטליך מיט זילבערנע און נאָלרענע נעשיר — ער האָט ממש נעלעבט וי אַ קייזער.

די נרויסע פריצים פלענן אַריינפאָרן זונטאָג פון קלויסטער צום גלח אויף פרישטאָג.

בּאַ אים זיינען נעוועז פאַרשיירענע קאַרעטעס — צונעמאַכטע און אָפענע, טייערע נרויסאַרטיגע פערד צום פאָרן. און פאָרן פלענט ער „נאַשפּיץ" צו צוויי פערד אין רער ליינג.

נעהאַט האָט ער אויך פיל פעלרער און לאָנקעס, און פוערים, די פריצישע לייב־קנעכט, פלענן אים באַארבעטן די ערר. פון אַ פריץ פלענט ער אָפטער באַקומען אַ מתּנה אַ פאָר פוערים. די ראָזינע מתּנה איז נעוועז אויף וי לאַנג ער וועט לעבן.

וידער האָט ער נעהאַט אַ סך בהמות און פאַרשיידענע עופות, און אין הויף איז באַ אים נעוועז אַ נעקינסטלט טייכל מיט אַ סך פיש. צו רעם אַלעם האָט רער גלח נעהאַט שיינע רינסטן, פוירערעס, נעשיינקטע פון די פריצים, פּאָקאָיאָוועס, אומנעהויער שיינע.

אין מיינע ציטן, וען איך בין נעוועז אַ אינגל, האָבן מיר נעוואוינט אַנטקענן רעם גלחס הויף, טאַקע אין זיין קרעטשמע. ראָס איז נעוועז אַ שיין הויז, וואָס רער גלח האָט אויסגעבויט אויף הכנסה. אַווי וי רער גלח איז פרי פון אַלע אָפּצאָלן, וואָס קומען רעם פריץ פון שטאָט, וי למשל, פון בראָנפן, בּיר, זאַלץ, ליכט, טאַבּאַק און נאָך און נאָך, און אַווי וי מיר האָבן נעהאַלטן די אַרענרע אין שטאָט, האָבן מיר נעמוזט אָפּ־רינגען באַם גלח אויך זיין קרעטשמע, וואָרום אַז נישט וועט זיין אַ פרייער קאָנקורענט. פלענן מיר צאָלן רעם גלח ררי הונרערט רובל אַ יאָר פאַר רער קרעטשמע, וואו מיר האָבן נעוואוינט. נעריינק איך, אַז רער גלח האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0015-0027 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געהאַט פיר שוועסטער הויכע, שלאַנקע, אומגעוויינליך שיינע, און נענאַנגען זיינען זיי רייך געקליידט און אַזוי געפוצט און געצאַצקעט, וואָס אַזוי אָננעטאָן פלעגט נאָר זיין ועהר אַ רייכע גוט־באַויצערין.

פלעגט באַם נלח זיין סיי טאָג און סיי נאַכט פול רי שטוב מיט געסט, וואָס האָבן אַרומגעטאַנצט אַרום רי וואונרער־שיינע שוועסטער. טאָג און נאַכט איז געוזען באַם נלח הילולה וחיננא. און מיט זייער שפּילן אויף פּאַרשיירענע מוזיקאַלישע אינסטרומענטן, און מיט רעם קנאַקן פון רי ביטשן פון רי קוטשערס, און מיט רעם טרומייטערן פון רי טרומייטערס פלעגט מען נישט לאָזן שלאָפן נאַנצע נעכט.

נאָר רער אָרימער רוסישער נלח, וועלכער פלעגט פלאַצן פאַר קנאה פון רעם ריכן לוקסוס־לעבן פון רעם קאַטוילישן נלח, האָט פאַר זיינע פויערים, רי פריצישע לייב־קנעכט, און רי אירן נעשוואוירן, אַז רי שיינע פריילינס זיינען נאָרנישט זיינע שוועסטער, זי זיינען אים וויל־פרעמרע, „קאָכאַנקעס" זיינען זי אים, נאָר אַזוי וי אַ קאַטוילישער נלח טאָר דאָך קיין וויב נישט האָבן, האָט ער אַרויסנעלאָזן אַ שם, אַז זי זיינען זיינע שוועסטער. מען מוז מורה זיין, אַז רער אָרימער פּראַוואָסלאַוונער נלח האָט נעהאַט רעכט: זי זיינען וירקליך נעוזען „קאָכאַנקעס" און נישט זיינע שוועסטער.

רער צוויטער קלויסטער, אַ רוסישער און אַן אָרימער, איז נעשטאַנען אין שטאָט אויף אַ באַרג (אין קאַמענץ זיינען נעוזען פיר בערג אין מיטן שטאָט: רער סלופ־באַרג, רער קלויסטער־באַרג, אַראָלענער־באַרג און רער פּאַלאַץ־באַרג, וואו רער קאָמיסאַר פון פּריץ האָט נעוואוינט. רי אַלע בערג זיינען נעוזען הויכע). אין רעם קלויסטער פלעגן קומען ראַווענן רי רוסישע פּראַוואָסלאַווענע לייב־קנעכט. עס פּאַרשטייט זיך, אַז קיין פּראַוואָסלאַווענע פריצים אָרער שליאַכטעס זיינען בכלל נאָרנישט נעוזען, קאָן מען שוין פאַרשטיין, וי ריך האָט נעלעבט אָט רער רוסישער נלח מיט וויב און קינר.

נעוואוינט האָט ער אין עפּעס אַן אָרים הייזל און נענאַנגען איז ער שטענריג צו־פוס. רערצו איז ער נעוזען אַ נרויסער שלים־מזל: האָט ער עפּעס יאָ אַמאָל נעקויפט אַ פערדל מיט אַ בריטשקע פאַר אַ דרייסיג רובל, איז באַ אים דאָס פערדל אַוועקנעפּנרט, און ער איז וויטער נענאַנגען צו־פוס, אָננעטאָן אין אָפּנעבליאַקירטע, אַלטע, פאַרלאַטעטע בנרים, מיט אַ פּראָסטן שטעקן אין האַנט, וואָס אַ פויער האָט אים נעבראַכט אַ מתנה, אויסנעשניטן פון רעם פּריצס וואַלר.

מען זאָנט, אַז רער פּריץ, נעוואָר וועַרנריג פון רעם נעשיינקטן שטעקן, האָט נעשיקט רעם אַסעסער צום נלח, אַז יענער זאָל אָפּנעבן רעם שטעקן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0015-0028 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און רערבּיי זאָל רער גלח אויסזאָגן, וועלכער פּויער האָט עס אים רעם שטעקן געגעבּן. נאָר אַזוי וי רער אַסעסער איז אַ פּראַזאָאַסלאַזונער, האָט ער, פּאַרשטייט זיך, רי חרפּה רעם גלח נישט געקאָנט טון. רעם שטעקן האָט רער אַסעסער נישט אָפּגענומען, נאָר רעם פּויער האָט רער גלח ראָך נעמוזט אַרויסגעבּן. און פּאַר זיין אומשולריגע סחּנה האָט ער געקראָגן אַ זעכציג שמיץ פון פּריץ. און טאַקע מיט ריזעלבּע ריטער פון רעם־ועלבּן בּוים.

רער גלח האָט געהאַט אַ שטיקל פעלר, אויף וועלכן ער פלענט זיין תּבואה. רי תּבואה פלענט ער פאַרקויפן. נאָר ער איז געזעסן אַזוי אָרים, אַז אירן פלענן אים נעבּן נעלט, נאָך אירער רי תּבואה פלענט אויסזאַקסן.

קאַמענץ האָט געהערט צו אַ פּריץ, אָסערעזסקי האָט מען אים גערופן. געזעסן איז ער אַן אַלטער בּחור און אַ געזעזענער פּוילישער פּאָלקאָזניק פון פאַרן ערשטן אויפשטאַנר. לייב־קנעכט זיינען בּאַ אים געזעסן בּיז פינף טויזנט. אַרום קאַמענץ האָט ער געהאַט וועהר פיל ניטער און רי שטאָט קאַמענץ גופא. אויך האָט ער געהאַט פערצען מיליאָן גילרן אין בּאַנק.

מען האָט נעזאָגט, אַז ראָם נאַנצע פאַרמעגן זיינס האָט ער אָנגעקליבּן פון קאָרטן־שפּילן. ראָם האָט נעמוזט זיין אַן אמת, וואָרום ער איז געזעסן אַ גרויסער קאָרטן־שפּילער און רערבּיי אַ ועלטענער מצליח. שטענדיג פלענ ער זיצן אין וואַרשע און שפּילן מיט רי רייכסטע פּריצים אין קאָרטן. מען האָט אויך נעזאָגט, אַז ער איז געזעסן אַ כּשוף־מאַכער און זיין נעלט האָט ער געזאָגט רורך כּשוף.

איין מאָל אין יאָר פלענט ער אַראָפּפאָרן אין זיין שיינעם גוט פּרוסקע, אַכט וויאָרסט פון קאַמענץ.

געזעסן אַ פּריץ, מאָצייעזסקי, רוכט זיך, האָט ער נעהיסן, האָט ער זיך איינמאָל אין אַ נאַכט פונאַנדערגעשפּילט אין קאָרטן מיט אָסערעזסקין. רי שפּיל איז נענאַנגען אויף לעבּן און טויט. האָט אָט רער מאָצייעזסקי פּריהער פאַרשפּילט דרייסיג טויזנט רובּל מזומנים. דערנאָך האָט ער אָנגעהויבּן צו שטעלן אין קאָן קאַרעטעס מיט פערד, רעם גרויסן מאַיאָנטעק מיט זעקס הונדערט לייב־קנעכט. ער האָט ראָם אַלץ פאַרשפּילט און דערנאָך נעחתמעט אויף אַ פּאָפּיר מיט זיין פולן נאָמען און פאַמיליע.

פונדעסטוועגן האָבּן אַזוינע פּאַפּירן ראָך קיין וועדט נישט, מחמת עס האָט נעפעלט רי באַשטעטיגונג פון נאָטאַריוס. אָבּער אָסערעזסקי, וואָס איז נעזעסן אַ גוטער ברודער מיטן וואַרשעזער נאַמיעסטניק, און רער וילנער ענגעראַל־גובּערנאַטאָר איז אויך נעזעסן פון זיינע גרויסע פריינט, איז נעזעסן זיכער מיט רי פּאַפּירן. אויף אַזאַ אופן זיינען רי אַלע פּאַפּירן, וואָס רער פּריץ האָט אונטערגעשריבּן, אייך־שטאַרק נעזעסן. דערמיט האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0016-0029 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עס זיך אָבער נישט נעענדיגט. דערנאָך, אַז מאָציעוסקי האָט פון גרויס היץ אַלץ פאַרשפּילט און מער שוין נישט נעהאַט וואָס אײַנצושטעלן אין קאָן, האָט ער נעשטעלט אין קאָן זײַן וויב אויף אַ סומע פון פינף־און־צוואַנציג טויזנט רובל און האָט זי אויך פאַרשפּילט. דעמאָלט האָט ער נעזאָגט אָסערעוסקין:

— אַז איך וועל זיך שיסן, וועסטו נײַן צו מײַן לויה?

האָט אים אָסערעוסקי, אַ טיפּישער פּוילישער פּריץ, מיט רחמנות און נעזאָלדיגער אַכזריות צוואַמען נעענטפערט:

— איך האָב אויף דיר רחמנות, נאָר מיר קאָנען מאַכן נעשעפט, פאַר אײַן קלײַנינקײַט קער אַיך דיר צוריק אַלץ. אָט וואָס: זאָלסט מיר נעבן אַ קוש אין...

מאָציעוסקי איז אײַנענאַנגען. נאָר אָסערעוסקי האָט צוגענעבן:

— אָבער רו מוזט דאָס טון פאַר אַלע פּריצים אין די אויגן, און אויך פאַר דײַן וויב אין די אויגן. זי מוז זײַן דערבײַ, וואָרום רו האָסט זי פאַרקויפט אָהן איר וויסן.

דאָס האָט שוין מאָציעוסקין נישט נעשמעקט.

— איך וועל זיך בעסער שיסן — האָט ער נעזאָגט.

— וועל איך דיך נישט דערלאָזן — האָט אָסערעוסקי נעסטראַשעט און באַלד טאַקע נעהייסן, מען זאָל אים אַרײַנפירן אין אַ באַזונדער צימער און פאַרשליסן. צווי רינער זאָלן זײַן מיט אים און היטן אים.

אויף מאָרגן האָט ער פאַררופן אַלע פּריצים און נעמאַכט אַ באַל. אויפן באַל האָט מען אַרויסגעפירט רעם פאַרשפּילטן פּריץ, און דערבײַ איז נעווען זײַן פּרוי אויך. באַם טיש האָט אָסערעוסקי דערציילט פון זײַן אומנעוויינליכן נעווינם און דערבײַ נעזאָגט, אַז ער דאַרף דאָס נישט. ער וויל נאָר, אַז ער זאָל אים אַ קוש טון אין יענעם אָרט, וואָס ס'איז נישט שיין אָנצורופן, און אויב נישט א ים, איז אַפילו רעכט אַן אַלטן פּויער.

עס פאַרשטייט זיך, אַז די צעווילדעוועטע פּריצים איז נעפאַלן געוואָרן די מעשה. האָט מען אַרײַנגעבראַכט אַן אַלטן פּויער, און דער פאַרשפּילטער פּריץ האָט נעבעך נעמוזט קושן דרײַ מאָל... זײַן וויב האָט מען פונ־דערסטוועגן בעת מעשה אַרויסגעפירט, זי זאָל נישט זעהן די שרעקליכע סצענע מיטן קושן. נאָך דער עקזעקוציע האָט אים אָסערעוסקי אומגעקערט צוריק דאָס געלט מיט די אַלע פּאַפּירן.

נאָר אַהיים האָט שוין דאָס וויב נישט נעוואָלט פאָרן צוואַמען מיטן מאַן, איז ער אַליין אַוועקגעפאָרן און האָט זיך אויף מאָרגן דערשאָסן.

ס'וויזט אויס, אַז אָסערעוסקין קושן וואָלט ער שוין באַשטאַנען, אָבער קושן אַ לײַב־קנעכט — דאָס האָט ער שוין נישט נעקאָנט איבערטראָגן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0016-0030 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויף רער לויה איז נישט נעוועז נישט אָסערעוסקי און נישט רעם רערשאָסענעמס וויב. זי זינגען בײדע ניך אַוועקנעפֿאָרן קיין וואַרשע. פון חרפּה איז זי שוין קיינמאָל קיין קאַמעניץ נישט נעקומען, כאָטש זי האָט ראָרט נעהאַט פֿאָטער און מוטער, נרויסע פֿריצים, און אַ נאַנצע פֿאַמיליע.

אָסערעוסקי האָט נעהאַט אין אַלע זינע פופצען ניטער אַרום קאַמעניץ פופצען באַוונרערע קאָמיסאַרן, וואָס זינגען נעוועז די נאַנצע פּירערס. ווידער איז נעוועז אַן עקאָנאָם און אַ וואָיט. רער וואָיט פלענט אויספילן די שטראָף, וואָס רער קאָמיסאַר אָדער רער עקאָנאָם האָט אַרויסנעגעבן. די שטראָף איז נעוועז שמיץ. רער וואָיט האָט מקים־פּסק נעוועז, און קיין חסרון האָט ער נישט נעטאָרט מאַכן, ראָס הייסט, חלילה נישט צו מינערן. מער אָבער, אַז ער האָט נענעבן, האָט קיינעם נישט נעאַרט. ווידער האָט מען נאָרנישט נעטאָרט זיך קלאָגן אויף מער. וואָרום פֿאַר יערער מינרסטע אָנקלאָגע האָט ער וויטער באַקומען פּרישע שמיץ.

רער הויפּט־קאָמיסאַר איבער אַלע מאַיאָנטקעס האָט נעוואוינט אין מיטן שטאָט, אויפן באַרג, אין אַ נרויסאַרטינן פֿאַלאַץ.

אין קאַמעניץ האָט יערליך יערערער נעצאָלט צינזן רעם פּריץ פֿאַרן פֿלאַץ פון זיין הויז, אויך האָט קיינער נישט נעטאָרט קויפן קיין בּיר און בּראָנפן, אויסער באַם פּריץ. רערצו זינגען נאָך נעוועז פֿאַרשיירענע אָפּצאָלונגען: אָפּצאָלן פון זאַלץ, פּעל — מיט אין וואָרט, אויף אַלץ, וואָס מען ראַרף האָבן צום מענשנס נעבּרויך, איז נעלענן אַן אָפּצאָל. און רער קלוגער אָסערעוסקי האָט אַ ראַנק זיין קאָנטראַקט אַזוי פיל נעצוינן פון רי איינוואוינער, אַז אין רעם פּרט איז אפשר קאַמעניץ נעוועז רי איינציגע שטאָט.

איבעריגנס, האָט ער זיך אָפּטמאָל נאָר פֿאַרנעסן אָן רי אָפּצאָלונגען איבער זיין מוראַרינער רייכקייט. נו, וואָס האָט באַ אים נעהאַט פֿאַר אַ באַטרעף ראָס שטעטל־נעלט פון רי אירלאַך, בּעת ער איז נעוועז פֿאַרנאָסן מיט נאָלר?

באַ אַלע דריי עקן פון שטאָט (אין איין זייט איז נעלענן רער טייך) איז נעוועז אַ „טאַרנאָוע", וואָס זונטאָנ און אויך אין רי ירידים־טעג איז נענומען נעוואָרן צו פינף קאָפּ. פון רעם אַריינגעפֿאָרענעם פערד. אויך איז נעוועז צוזישן קאַמעניץ און זאַסטאַוויץ אַ לאַנגע הרעבליע מיט דריי בריקן און דריי וואַסער־מילן. ראָס האָט אויך נעהערט צום פּריץ, וועלכער האָט ראָס אַלץ פֿאַרוננגען מיין זיירן, אהרן־לייזער קאָטיק. ראָס האָט נעהייסן „רי אַרענרע", און רער זיירע מיטן בּרוררער און אַלע קינרער האָבן נעלעבט רערפון.

אָסערעוסקי האָט אין רי עלטערע יאָרן אויפנעהערט קומען קיין קאַמעניץ.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0017-0031 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער האָט נישט געהאַט מיט וועמען צו פאַרבריינגען די צייט. פלעגט ער ויצן אין וואַרשע. איין מאָל אין דרײַ יאָר פלעגט ער ראָך קומען אין שטעטל אויף אַ מאָנאַט צייט. נעלעבט האָט ער פינף־און־אַכציג יאָר און איז נעוועז ראַס נאַנצע לעבן זיינס אַ בחור, און אַז ער פלעגט קומען קיין קאַמענץ, פלעגט ער מיטפירן מיט זיך אין אַ באַונדער גרויסער קאַרעטע ויין קיך־נעשיר. פיר פערד האָבן קוים געשלעפט די קיך־קאַרעטע, און אין די גרויסע בלאָטעס האָט מען נעמוזט איינשפּאַנען ועקס פערד.

אַז אָסערעוסקי איז נעוועז קרוב צו אַכציג יאָר, האָט ער אָנגעשריבן אַ צואה, אין וועלכער עס איז נעוועז נעוואָגט, אַז ער צעטיילט ויין גרויס פאַרמעגן צווישן אַ דרייסיג נפשות פון זיינע באַקאַנטע פריצים. עס פאַר־שטייט זיך, אַז צווישן די ראָויגע נפשות זיינען נעוועז אַ סך, וואָס האָבן זיך נאָרנישט נענויטיגט אין רער ירושה, נאָר פאַר זיין משפּחה האָט ער אַ קאָפּיקע נישט איבערגעלאָזט. אַפילו זיינע לייבליכע שוועסטער, וואָס האָבן זיך אפשר גראָר נענויטיגט אין זיין מאַטעריעלער הילף, האָט ער נאָרנישט איבערגעלאָזט.

ראָס נעלט האָט ער אָפּגעשריבן פאַר פאַרשיידענע פריצים, נאָר פאַר זיינע מאַיאָנטקעס, די פינף טויזנט לייבקנעכט מיט רער שטאָט קאַמענץ, האָט ער אויסגעוויילט אַ יורש פון די יחסנישע נעפאַלענע פריצים. רער אויסגעוויילטער יורש איז נעוועז אַ יתום פון אַ יאָר זיבעצען, און פרי צו זעהן זיין אויפפירונג, האָט ער אים נענומען אויף אַ פּראָבע. ער האָט אים אַרײַננעשיקט אין פרוסקע מיט אַ בריף צו זיין הויפּט־קאָמיסאַר. אין בריף איז אָנגעוואָגט געוואָרן, אַז ער, רער קאָמיסאַר, זאָל לאָזן רעם יונגען פּריץ פירן די מאַיאָנטקעס אונטער זיין השגחה. וויטער זאָל ער אים לערנען, וי צו זיין אַ רעכטער בעל־הבית, וואָרום ראָס אינגל איז רער קינפטיגער איינגטימער פון די ראָויגע מאַיאָנטקעס א. אַ. ו.

רערביי אָבער באַמערקט אָסערעוסקי רעם קאָמיסאַר, אַז ער זאָל גוט אַכטונג נעבן אויף רעם יורשס אויפפירונג און יערן מאָנאַט זאָל ער אים צושיקן אַ ספּעציעלן באַריכט פון זיין כאַראַקטער און אויפפירונג. האַלטן זאָל ער רעם יורש, נעוויינטליך, אַזוי וי רעם פּריצס אַן איינן קינר, און אַזוי וי טען ראַרף ראָך האָבן באַ זיך עפּעס נעלט אין קעשענע, זאָל ער, רער קאָמיסאַר, אַרויסגעבן רעם יורש יערן מאָנאַט צווי הונרערט רובל, רערביי אָבער זאָל ער זיך גוט צוקוקן אויף וואָס, צום ביישפּיל, וועט ער אויסבריינגען די ראָויגע סומע.

רער יורש איז נעקומען צופאָרן אין פרוסקע און האָט זיך באַלר נענומען באַקאַנען מיט די אַרומיגע פריצים, און אין עטליכע מאָנאַטן אַרום איז ער שוין נעוועז באַקאַנט מיט אַלע יונגע לעבּ־קינרער און איז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0017-0032 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שוין נעפֿאַרן אויף אַלע בעלער פון די אַרומינע פֿריצים. איין חסרון נאָר: צו זיך אויף בעלער האָט ער די פֿריצים נישט נעקאָנט פֿאַרבעטן, ווייל אָסערעוסקי האָט אים אָננעזאָגט, אַז די נעזעלרינע ירושה וועט ער באַקומען ערשט רעמאָלט, ווען אָסערעוסקי וועט אינזעהן, אַז ער פירט זיך אויף שטיל, סאָליר און באַשיידן, און, איבערהויפּט, ווען ער וועט זיך איבערנעבן צו רער וירטשאַפֿט.

אָבער אַז ער האָט זיך צונויפֿנעפֿאַרט מיט די לעב־קינדער, איז אים שוין נעזעזן וויניג צוויי הונדערט רובל אַ מאָנאַט. אַלץ איינס וי אַ טראָפּן אין ים. מען דאַרף שפּילן אין קאָרטן, מען דאַרף אויסגעבן נעלט אויף נאָך פֿאַרשיידענע זאַכן, מען דאַרף פֿונדעזעזן, און די חברים זיינע, וואָס האָבן נעזאָוסט זיין נעלט־מאַנגל, האָבן אים נעראָטן, ער זאָל אָנ־הויבן אַרײַנפֿאָרן אין קאַמעניץ און זיך באַקענען מיט די אירן, באַ וועמען ער וועט זיכער קריגן נעלט, וויפיל ער וועט באַדאַרפֿן.

רער יורש האָט טאַקע אַזוי נעטאָן. קיין קאַמעניץ איז ער אַרײַנגעפֿאָרן אין אַ טייערער קאַרעטע מיט פיר פערד „נאַשפּיץ", מיט אַ שיינעם לאָקיי און פֿאַרפֿאָרן איז ער צו חייטשע סרינקאָוסקי — אַ קענטיג אָרט אין שטעטל. חייטשע סרינקאָוסקי האָט רער יורש פֿאַרטרויט, אַז ער זאָל וואָלט וועלן מאַכן אַן הלואה אויף נעזויסע פֿראָצענטן, און אַז זי זאָל אים נעבן רעם נויטיגן מענשן רערצו. יענע האָט גלייך נעגעבן צו וויסן אייניגע קאַמע־ניצער אירן, וואָס האָבן לאַנג נישט נעלאָזט וואַרטן אויף זיך. פֿאַר די ראָזינע אירן האָט רער יורש נעזאָגט, אַז ער איז רער קינפֿטינער בעל־הבית איבער אָסערעוסקים מאַיאָנטקעס מיט רער שטאָט, נאָר די ערשטע ציט האָט ער נאָך נישט, פֿאַרשטייט זיך, די נאַנצע פּולמאַכט, וואָס איז איינגעטליך נאָרנישט, וואָרום אָסערעוסקי איז שוין אַ זקן פון אַכציג יאָר... וויפיל לעבט אַ מענש?... בכן ווייל ער, רער יורש, מאַכן אַן הלואה אויף נוטע צינזן, וואָס ראָס איז איינגעטליך נאָר אַ גליק פֿאַר רעם פֿאַרלייער.

די אירן, וואָס האָבן נאָרנישט נעזאָוסט פון רער נאַנצער מעשה, אַז אָסערעוסקי האָט רעם יורש נענומען אויף אַ פֿראָבע, האָבן נעזויינליך אים נעגעבן נעלט, וויפיל ראָס צעלאָזענע איננל האָט נעבעטן, און אַז ער האָט אין אַ קורצער ציט ראָס נעלט פֿאַרהוליעט מיט די יוננע פֿריצים און פֿאַנעם און האָט זיך שוין אין קאַמעניץ אַזוי פיל אָננעפֿאָרנט, אַז ער האָט מער נישט נעקאָנט קריגן, איז ער צונעטראָטן צו בריסק, וואָס איז אויך, נאָט צו ראַנקען, אַ שטאָט, וואו ער האָט אָננעכאַפּט ביז פופציג־סויזנט רובל.

פון אָנפֿאַנג האָט ער זיך נעהים פֿאַרן קאָמיסאַר. אָבער אין אַ קורצער ציט איז רער קאָמיסאַר נעזאָרן, אַז רער יורש שאַרלאַטאַנעזעט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0018-0033 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָר אויפן העכסטן אופן, אַז ער כאַפּט נרויסע סומעס געלט, וואו ער קאָן, און אַז מיט אים איז פול די נאַנצע אומגעננט.

דעמאָלט האָט דער קאָמיסאַר נעשריבן צו אָסערעזסקין וועגן דעם יורשם אויפפירעכטס. דערויף האָט אים אָסערעזסקי נעענטפערט, אַז ער זאָל מוריע זיין אַלע קרעריסאָרן, וואָס האָבן וועקסלען אויפן יורש, אַז זיי וועט איינגעצאָלט ווערן, אָבער אַ צווייטן מאָל, אויב זיי וועלן דעם יורש לייען געלט, וועלן זיי נישט קריגן בּאַצאָלט — אַזוי זאָל זיי דער קאָמיסאַר מעלדן, און אַזוי איז נעוועזן.

דער קאָמיסאַר האָט אָפּגעשיקט דעם רייסטער פון אַלע וועקסל־נעמער, און אָסערעזסקי האָט פּאַראָדנט דעם קאָמיסאַר אָפּצוצאָלן ראָס נעליענע נעלט, און דערנאָך איין קליינינקייט: דעם יורש זאָל ער דערפאַר נעבן פופציג שטיק. נאָך די שמיץ זאָל ער תּיכף ומיר אָפּגעשיקט ווערן אַהיים, אין קאַלישער נובערניע.

אין אַ האַלב יאָר אַרום האָט אָסערעזסקי אַרײַנגעשיקט אַן אַנדערן יורש, שוין אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר צוויי־און־צוואַנציג. צוואַמען מיטן יורש האָט דער קאָמיסאַר באַקומען אַ בריף, אין וועלכן עס איז נעוועזן געוואָגט ראָסוועלבּע, וואָס אינם ערשטן בריף באַ דעם ערשטן יורש.

דער צווייטער יורש איז אָבער נעוועזן נאָך אַ נרעסערער שאַרלאַטאַן, ווי דער ערשטער, און אויך אַ סך אַ קלינגערער פאַר יענעם. דער האָט איינגעוועהן, אַז אָהן דעם קאָמיסאַר קאָן מען גאָרנישט אויפטון, אַז מען קאָן האָבן אַזאַ וויסטן סוף, ווי דער ערשטער, און ער האָט באַשלאָסן צו צוציהען דעם קאָמיסאַר צו זיינע צוועקן און אַזוי אַרום וועט ער קאָנען טון, וואָס ער וועט וועלן.

ער האָט אָננעהויבן אַרײַנצוקומען צום קאָמיסאַר אין הויז, האָט זיך פֿלומרשט נעהאַלטן מעשה ענין און פלענט אַ סך צייט אָפּוצין צוואַמען מיט דעם קאָמיסאַרס פאַמיליע. מיט דעם קאָמיסאַרס וויב, שוין אַן עלטערע, נאָר אַ קלוגע פרוי, פלענט ער אומישנע וואָס מער פאַרבּרייננען און זיך נעסטאַרעט דערוויזן איר, אַז איר מאַן איז באַאַנגנען אַן עולה קענן דעם ערשטן יורש. אַזוינע זאַכן טאָר מען נישט. איר מאַן האָט יענעם יורש, אַ קינר פון אַזוינע יחסנישע עלטערן, אומגליקליך נעמאַכט; וויזנדיג אָסערעזסקין זיין נעטרייסאַפט, האָט ער, דער קאָמיסאַר, נאָרנישט נעוועהן, וואָס ער טוט.

— איך האָב טאַקע נעזאָגט מיין מאַן, — האָט זי צונעשטימט, — אַז ער זאָל זיך מאַכן נישט וויסנדיג דערפון. וואָרום ער ראַרף רען פאַרזאָרנן דעם אַלטן בחור, וואָס פאַרמאָגט אַזוי פיל מיליאָנען? און מיין מאַן האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0018-0034 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיר טאַקע מורה נעוזען, אַז נאָכן שמייסן רעם יורש, האָט ער עפּעס חרטה נעקראָגן אויף רעם נאַנצן עסק.

און פון אַזוינע שמועסן האָט ער רעם קאָמיסאַרס וויב איבערנעצוינגן אויף זיין צד. זי האָט פאַרשטאַנען זיינע פונות און האָט צונעגרייט רעם מאַן. ער האָט איר נעוויזן אַ פּשוטן חשבון. ער, רער יורש, מיט איר מאַן וועלן קאָנען קריגן הונערטער טויזנטער רובל נעלט צו לייען, יערערער וועט לייען, און מען וועט וי ס׳ניט איז איבערקומען, ביז רער אַלטער וועט צומאַכן רי אויגן. עס פאַרשטייט זיך, אַז פון אַ גרויסער סומע נעליענעם נעלט וועט איר מאַן קאָנען נעמען פאַר זיך אַ היפּשע סומע און נאָך אָסערעוסקים טויט וועט איר מאַן זיין נאָר גליקליך. ער, רער יורש, וועט אים אָפּשרייבן און שיינקען און געבן און טיילן. מיט איין וואָרט, ראָס איז אַ גליק פאַר אים.

מען האָט נעשלאָסן „בלאַט" און צוואַמענגעשטעלט אַ פּלאַן, וי אַזוי צו באַקומען נעלט.

עס איז נעבליבן בּאַ זי, אַז רער יורש זאָל אָנהויבן אָפּטערער פּאָרן קיין קאָמענץ און באַקענען זיך ראָרט מיט איינעם משהלע ק., אַ איד אַ פאַרדינער, אַ נעראָטענער און אַ נעשיקטער, וואָס קאָן רעם יורש אין אַ סך פּרטים מיטהעלפן, באַוונדערס אין נעלט לייען.

רער יורש האָט זיך באַקאַנט מיט משהלען און האָט אים נעבראַכט צו זיך קיין פּרוסקע. אויפן וועג האָט ער אים מסתמא איבערנענעבן, אויף וואָס ער ראַרף אים, און אין פּרוסקע האָט ער נלייך פאַררופן צו זיך רעם קאָמיסאַר, אום צו באַראָטן זיך ואַלבערריט, אויף וואָס פאַר אַן אופן מען קאָן איצט קריגן נעלט.

משהלע האָט אויפגענעבן, אַז מען זאָל לייען נעלט און בפירוש ואָנן, אַז ראָס נעלט וועט ערשט אָפּגעצאָלט ווערן, וועו אָסערעוסקי וועט שטאַרבן. לאַנג וועט סיי־וויסי נישט אויסקומען צו וואַרטן; ער איז שוין איבער אַכציג יאָר, איז קראַנק און שוואַך, מען קאָן זיך ריכטן יערן טאָג אויף זיין טויט, לכן וועט ער, רער יורש, צאָלן צינזן יערעם יאָר, פאַרשטייט זיך, נישט קיין קליינע, וואָס בּאַ אים ראַרף קיין ראָליע נישט שפּילן. ערצו האָט נאָך אַ גרויסע באַרייטונג ראָס, וואָס רער קאָמיסאַר איז אויף זיין זייט. מען קאָן קריגן נעלט און זיך רורכרריען ביז זיין טויט: מען קאָן אָפּגעבן און וייטער נעמען, אָפּגעבן און וייטער נעמען. אַזוי אָהן אַ סוף. רער פּלאַן איז נעפּעלן נעוואָרן, און משה האָט נענעבן אַן עצה, אַז רער קאָמיסאַר זאָל אויסקלויבן פּאָרן יורש רורכנעטריבענע לאָקייען, מיט וועמען מען זאָל זיך קאָנען שאַפן, וואָס זאָלן קאָנען אויספירן נוט אַ שליחות, איבערהויפּט, בּאַ נעלט לייען, און רער יורש זאָל קאָנען זיין רוהיג.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0019-0035 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און טען האָט אָננעהויבן צו אַרבעטן אויף אַלע כלים. משהלע אַליין האָט אויפגעוווכט אַוועלכע אירן, וואָס האָבן געלט און וואָס וויסן נישט, וואָס צו טון מיטן געלט. די ראָזינע אירן האָבן איינגעשטימט און פֿאַרן יונגען פֿריץ האָט זיך אויפגעעפנט אַ נייע וועלט.

איינמאָל איז אָסערעוסקין איינגעפֿאַלן קומען פֿלוצלינג, אומגעריכט קיין פֿרוסקע. אַזוי איז געווען איינגעפירט, אַז מיט דריי חדשים פריהער האָט מען אין פֿרוסקע שוין געוואוסט פון זיין קומען, טען האָט זיך געגריים דערצו, און אָסערעוסקי פלעגט אַלץ נעפינען אין רער בעסטער אָרדענונג.

נאָר איצט האָט אָסערעוסקי געוואָלט פֿלוצלינג קאָנטראָלירן די אויפֿפירונג פון יורש, פֿאַר וועמען ער לאָזט איבער אַזאַ געוואַלטיג פֿאַרמעגן. מיטן ערשטן יורש האָט ער זיך נענאַרט און ער האָט נויטיג באַדאַרפט וויסן רעם כאַראַקטער פון רעם נייעם.

אַז אָסערעוסקי איז אַריינגעפֿאָרן אין הויף, האָט ער געטראָפן אין פֿאַלאַץ רעם „פֿאַניטש" מיטן קאָמיסאַר, רעם איר משהלע ק. מיט נאָך איינינע אירן און פריצים. זיין פֿלעצליכער קומען האָט אַלעמען איבערגעשראָקן. אַ קוק טוענריג אויף זייערע פנימער, האָט ער באַלד פֿאַרשטאַנען, אַז ראָם איז עפּעס נישט נאָר קיין נלאַטע זאַך, און ער האָט נלייך נענומען רעם יונגען „פֿאַניטש" אויפן צימבל אין אַ באַוונדער חרר.

— וואָס פֿאַר אַ נעשעפטן האָסטו ראָ מיט רי אירן און מיט רי איבעריגע, — האָט ער אים שטריננ, וי זיין שטיינער איז נעוועז, אַ פרעג נעטאָן.

רער יורש האָט זיך פֿאַרלאָרן און האָט נישט נאָר רייטליך נעענטפערט, אַז רי אירן האַנרלען מיטן קאָמיסאַר, אַז זיי האָבן מיט אים נעשעפט און זיינען זיך איצט צוליב רעם צונויפנעקומען. רעמאָלט האָט אָסערעוסקי אַריינגערופן רי לאָקייען איינצינוויז און יערערן נעפרעגט, וואָס ער וויים פון רעם „פֿאַניטשס" אויפֿפירונג. און רער לאָקיי, וואָס איז שטענריג אומגעפאָרן מיטן „פֿאַניטש" און נעוואוסט פון אַלע סורות מפּח רעם פֿאַרליענעם נעלט און נאָך זאַכן, האָט אויספֿירליך פון אַלץ דערציילט אָסערעוסקין.

באַלר נאָכרעם האָט אָסערעוסקי אַריינגערופן צו זיך רעם קאָמיסאַר און האָט אים נעוואָנט, אַז ער ווייס פון אַלץ, אַז ער האָט נעמאַכט מיטן „פֿאַניטש" אַ יר־אחת צו הוליען און צו באַנאבענען אים. נאָר זאָל ער, רער קאָמיסאַר, זיך מורה זיין, וועט ער אים שינקען ראָס לעבן, אַניט וועט ער אים היסן פֿאַרשמייסן אויף טויט.

רער קאָמיסאַר איז נעפֿאַלן צו רי פיס און האָט זיך פריהער פונאַנרער־נעוויינט און רערנאָך מורה נעוזען זיך, אַז ראָס אַלץ איז אמת, אַז ער

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0019-0036 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איז שולדיג, איז בַּאַ אים, בַּאַ אָסערעוסקין אין האַנט און בעט איצט רחמים. אָסערעוסקי האָט נעשיקט רופן רעם „פּאַניטש" און אויך רעם לאָקיי סטעפּאַן. רער „פּאַניטש" האָט נעבעך אויך נעמוזט זיך מורה זיין אויף אַלץ, וואָס סטעפּאַן מיטן קאָמיסאַר האָבן רערציילט. רעם קאָמיסאַר האָט אָסערעוסקי מוחל נעוועז און אַרויסגעשיקט, און רעם „פּאַניטש" אָבער האָט ער געהייסן נעבן אַזוי פיל שמיץ, ווי פיל יאָר יענער איז אַלט: צוויי־און־צוואַנציג שמיץ. נאָכרעם האָט נאָך אָסערעוסקי אַלץ נעווכט עפּעס אַ יורש, וואָס זאָל זיך פּאַסן פאַר אַזאַ גרויסע ירושה, וועלכע אָסערעוסקי וועט אים אָפּשרייבן.

צום לעצט האָט ער יאָ עפּעס נעקראָנן אַ יורש, אַפילו שוין נישט אַזאַ יונגער. רער איז אַלט נעוועז אַ יאָר אַכט־און־צוואַנציג. אָסערעוסקי האָט אים אַריינגעשיקט קיין פּרוסקע און אין האַלב יאָר אַרום איז אָסערעוסקי נעשטאָרבן.

רער יורש איז נעבליבן פּריץ, און די לייב־קנעכט זיינען בטל געוואָרן. רעמאָלט האָט ער פאַרקויפט די מאַיאָנטקעס מיט רער שטאָט קאַמענץ עפּעס אַ רוס. אָבער רער ראָזינער רוס איז נעוועז אַ גרויסער שפּור, וואָס איז באַלד אַריינגעקראָכן אין גרויסע חובות און גיך אַוועקגעשטאָרבן. די מאַיאָנטקעס זיינען רערנאָך פאַרקויפט נעוואָרן איינצלווייז. אירן האָבן נעקויפט אויף קריסטליכע נעמען.

רער אַסעסער האָט פון די אירן נעהאַט נאַנץ שיין פּרנסה, אויסער רעם נעהאַלט. אַזוי וי עס זיינען נעוועז מער פון הונדערט קראָמען, און פּאַטענטן אין די קראָמען האָבן אפשר נענומען אַ פּיר, פינף קרעמער, האָט רער אַסעסער נענומען דריי רובל אַ יאָר פון יערן קרעמער — און יוצא. און אַזוי איז אויך נעוועז מיט די שינקען: מען האָט נעצאָלט רעם אַסעסער צען רובל אַ יאָר און פאַרטיג. האָט באַראַרפט קומען רער רעוויזאָר איין מאָל אין יאָר אויף פּאַטענטן, האָט שוין נעוואוסט רער אַסעסער מיט אַ פּאָר טעג פריהער. רעמאָלט האָט ער אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל אויף רער צייט האַלטן אינגאַנצן צוגעמאַכט די קראָמען. פאַרפאָרן פאַרפאָרט שטענדיג רער רעוויזאָר צום אַסעסער, באַ רער רעוויזיע נייען זיי ביידע צוזאַמען מיטן קליוטש־וואָיט און מיט אַכצען רייסאַטניקעס, פּרין וּפרת, און אַז מען קומט אַריין אין נעסל מיט די צוגעמאַכטע קראָמען, זאָגט רער אַסעסער רעם רעוויזאָר, אַז דאָס זיינען שטעלכלאַך, און זי שטייען שוין אַזוי אַ צייט מיט יאָרן. רערוויל פאַרפירט ער אים אין די עטליכע קראָמען, וואָס האָבן יאָ פּאַטענטן, און יענער שרייבט שוין אונטער: כּשר! אַנב נעמט רער רעוויזאָר אַ פּופּציגער. דאָס איז שוין אַ טאַקסע מרי שנה בּשנה. רער אַסעסער הייסט אויפקלויבן דאָס נעלט נאָך איידער רער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0020-0037 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רעזיזאָר קומט, און רערנאָך קומט שוין אַ איר און זאָגט, אַז ער איז אַ פֿאָרשטייער פון שטאָט, און רוקט אים אין יד אַריין ראָם נעלט.

אויך האָט רער אַסעסער נעהאַט הכנסה פון רעם, וואָם ער איז נעזעסן שטענריג רער בעל־פּשרן צוישן צוויי אירן, וועו זיי זיינען נעזעסן אין קריג. פּשרה־נעלט האָט ער נענומען לויט רער „ריעלע". עס פלענט זיך אָנהויבן פון אַ רריירל און פלענט נייַן ביז העכער פון צען.

נעזואוינט האָט רער אַסעסער, וי אַ פירשט, אין אַ נרויס הויז מיט אַ נרויסאַרטיגן נאָרטן, מיט אַלע באַקוועמליכקייטן. ערפאַר האָט ער נעצאָלט פופציג רובל אַ יאָר עפּעס אַ פּריצטע, וואָם באַ איר אין הויז האָבן נעזואוינט אַלע אַסעסערס. האַלט ער אַ פּאָר קי אויף מילך, אַ פּאָר פערר מיט אַ קאָליאַסקע, מיט אַ פורמאַן, וואָס האָט אים אַ נראָשן נישט נעקאָסט.

רי קאַמניצער פּריצים פלענן אַריינשיקן רעם אַסעסער הי און האָבער און פון אַלעם נוטן, וואָם וי האָבן נעהאַט באַ זיך אין רי הויפן. קיין רינער פלענן אים אויך נישט פעלן. רי ריעסיאַטניקעם פלענן באַריגען.

רי פּריצים האָבן אויך נעזואוסט, וואָם זי טוען. וואָרום רער אַסעסער פלענט וי פאַר רי מתּנות פאַרבאָרנן אַלע זייערע פאַרבּרעכנס, האָבן זי שוין נעמענט פאַרשמיסן אַ פּויער צי אַ פּויערטע אויף טויט, צעפראַשקן אַ אירן, וויפיל עס איז אין אים אַריין, קיינער האָט נישט נעטאָרט קלאָגן און מאָנען. אַווי אַרום האָט רער אַסעסער נעהאַט פון כּל־טוב.

צו רי פּריצים פלענט ער זיך אַלע מאָל פּאָרן אין נעסט און ראָרט פלענט ער נאָך פון קאָרטן מאַכן אַ קערבל. וואָרום פאַרשפּילן פלענט ער קיינמאָל נישט — רער פּריץ פלענט זיך עקסטרע סטאַרקן, אַז רער אַסעסער זאָל אַוועקפאָרן מיט אַ פּאָר רובל אין קעשענע. נלאַט נעבן נעלט אויף אַזאַ אָנט פּאַסט ראָך נישט, אָט פלענט ער כּלומרשט פאַרשפּילן באַ אים.

אין מינע צייטן, נעריינק איך, איז נעזעסן אַן אַסעסער שירינסקי. ראָם איז נעזעסן אַ כיטרער גוי, וואָם האָט נעזואוסט וי צו מאַכן נעלט סיי באַ רי אירן, סיי באַ רי פּריצים. ער האָט נעהאַט ממש פעסלאַך, אָננעשטאָפּטע מיט רענרלאַך. אפשר אַ רריסיג טויזנט רענרלאַך, האָט מען נעזאָנט. וועו ער האָט באַראַרפט האָבן רענרלאַך, צי אירן, צי פּריצים, פלענט שוין קיינן באַ שירינסקין, און יענער פלענט נעמען פאַר אַ רענרל מיט אַ רובל מער.

רערנאָך האָט ער זיך נעלאָזט קאָסטן אַ סך נעלט און איז נעזאָרן אַ אינפֿראַזניק אין סאָקאָלקע, נראָרנער נובערניע.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0020-0038 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער טאָג בײַ אַ מאַנסבּל האָט זיך אָנגעהויבן, פֿאַרשטייט זיך, מיט ראַוונען. נעראַוונט האָט יערערער אין זיין בית־המרדש. בתי־מרדשים זינען נעוועז צוויי: איינער אַ גרויסער, רער אַלטער בית־המרדש האָט מען אים נערופן, און רער נייער בית־המרדש, אַ קלענערער. רערנאָך איז נעוועז אַ קליין בית־המרדשל, ר׳ הירשלס האָט מען עס נערופן, און אַ שול און אַ פֿאָר שטיבלאַך. זיי אַלע זינען נעשטאַנען אויף איין הויף, און פֿאַרן שול־הויף האָט זיך נעצויגן בײַם וועג אַ גרויסער נראָבן — אַ טיפֿער, עטליכע מאָל רי טיף. רער ראָזינער גראָבן האָט זיך נעצויגן ביזן טייך. אין גרויסע רענגם האָט ראָס וואַסער אַראָפֿגעשוויינקט רי ברענעם פון נראָבן אַזוי, אַז אין נאַם איז נעוועז שווער און נעפערליך רורכצופֿאָרן אַ פור. קיין פֿאַרצוימונג צום גראָבן האָט מען נישט נעמאַכט. און נאָך אַ בית־המרדש איז נעוועז שוין אין אַ וייטערריגער נאַם, אַראָלינע, וואָס אין איין זייט נאַם שטייט זעהר אַ הויכער בּאַרג.

אין רעם ראָזינן בית־המרדש האָט מען שוין נעשמועסט פון פֿאָליטיק און נאָכן ראַוונען האָבן טייל נעלערנט נמרא, טייל האָבן נעלערנט משניות. פֿאַר אַ בּאַוונרער טיש האָבן אירן צוגעהערט, וו׳ איינער האָט פֿאַר זיי נעלערנט עין־יעקב. רי איבּעריגע האָבן נערערט פון שטאָט־וואַכן, פון צריקים און נאונים. פֿאָליטיקער איז נעוועז נאָר אַ בּאַוונרער קופֿקע אירן, וואָס פלענן אַלע טאָג, אויבן אָן בּאַם טיש, פֿאַרן און נאָכן ראַוונען רערציילן פון מלחמות, און פון שלומס, און פון וועלט־נייעס, און פון פֿאָליטיק. רי ראָזינע פֿאָליטיקער פלענן פֿאַרן צוויי מאָל אין וואָך קיין בריסק נעשעפֿטלין, האָט מען שוין פון ראָרטן נעשעפֿט נאָר רי נייעס.

און איין טיש איז נעוועז, וואָס פֿאַר אים זינען נעוועסן נאָר אַלטע אירן מיט וייסע בּערד אוּן רערציילט מעשות פון רי פֿאַרצייטישע קיסרים און קיסרינעס, פון יעקאַטערינע און פֿעטער, און פון פֿאַוולען, און פון רער מלחמה מיט רוסלאַנר, וואָס נאַפֿאָלעאָן האָט נעפירט אין צוועלפטן יאָר.

און נאָך אַ טיש איז נעוועז. ראָ זינען נעוועסן פרומע אירן און פֿרושים, אַזוינע וואָס וואַרפן אַוועק וייבּער מיט קינדער, קומען לערנען אין אַן אַנדערע שטאָט, עסן טעג און וועלן אויסגעהאַלטן פונדעסטוועגן בּפֿבור גרול. זיי רערציילן מעשות פון יענער וועלט, פון גן־ערן מיטן גיהנם, און נאָך אַוועלכע מעשות, שטילע און אומעטיגע.

אַרום רי טישן דרייען זיך אַרום יונגע לייטלאַך, וועלכע עסן קעסט, בּעל־הבּתישע זין און איידעמס, און שמועסן פון רי שוערן און שוויגערס און פון גוטע מאכלים, זיי האָבן נישט לאַנג נעעפנט נמרות און מכין נעוועז זיך צו לערנען, נאָר ריידן איז נעשמאַקער, לאָזט מען רי נמרות אָפן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0021-0039 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַזוינער צען נייט מען אַהיים עסן. עסט מען אָפּ, און אויב עס איז נישט זונטאָג, האָט מען נישט וואָס צו טון, נייט מען צוריק אין בית־המדרש, זעצט מען זיך ווידער אַרום די טישן, האָט מען פלומרשט ברעה צו לערנען, עפנט מען פונאַנדער די נמרות, נאָר ביסלעכווייז פאַררערט מען זיך ווידער. און אַז עס נעמען זיך אויס נאָר די רייד, רערט מען פון חטאים אין שטאָט, פון טרפה־ביכלאַך, אַפּיקורסות א. אַ. ו.

אין מיינע צייטן זיינען אין קאַמעניץ נעווען דריי נבירים, קאַרגע אידן, וואָס האָבן זיך נעפירט ווי קבצנים. איינער מ. נ. האָט פאַרמאָגט אַ הונדערט טויזנט רובל, האָט ער נעוואוינט אין אַ קליין נידעריג הייזל, מיט אַ שטרויענעם דאַך, אָנשטאָט אַ ליכט האָט מען נעבּרענט בּאַ אים אייל, און נענעסן האָט מען שוואַרץ ברויט מיט נישט־נעשיילטע קאַרטאָפּלעס, און נענאַנגען איז ער אין אַ צעריסענער קאַפּאָטע; און אַז ער האָט באַדאַרפט צו די פּריצים קויפן סחורה, איז ער נענאַנגען צו־פוס. ער איז נעווען דער גרעסטער סוחר פון וויץ און בראָנפן.

מען זאָגט, אַז ער איז נעווען אַ גביר פון ריסטיטשער פּריץ בּוכעווצקי, נעבּן קאַמעניץ, פאַר וועמען ער פלענט אַלץ אינקויפן, און די רעכענונגען פלענט ער אים מאַכן מיט אַ שטעקעלע אויפן זאַמד. דאָס שטעקעלע איז נעווען אויסגעשניטן פונם פּריצ׳ס אַ בּוימל, און מ. האָט אים צוגעשריבּן און נעמעקט איבּערן זאַמד. אַזוי אַרום האָט ער אין אַ צייט פון עטליכע יאָר אָנגעקליבּן רעם קאַפּיטאַל.

רער צווייטער קאַרגער גביר ש. ס. איז באַוואוסט נעווען פאַר אַ גביר פלוצלינג, אויף אַ בּריט בּאַ אַ גוטן פריינם. פריהער איז ער נעווען אַ מילנער אין רעם פּריצ׳ס מילן פאַר צען נילרן אַ וואָך, רערנאָך האָט ער נעמאַכט אַן אָליוונע צו מאַכן אייל, מיט אַ רעפּטאַק און מיט פערר. נאָר קיינער האָט נישט נעוואוסט, פון וואַנען עם האָט זיך צו אים נענומען אַזוי פיל נעלט, אפשר פופצען הונדערט רובל, וואָס די ראָזינע אָליוונע האָט אַן ערך נעקאָסט. רערנאָך איז זי אין איין נאַכט אָפּנעבּרענט נעווארן. האָט ער אָננעהויבּן פאָרן מיט רעם סוחר א. ט. אין זיין בּריטשקע. ש. ס. פלענט טרייבּן דאָס פערר, און א. ט., וואָס האָט נעהאַט אפשר אַ טויזנט רובל, איז פלוצלינג נעווארן אַ נרויסער סוחר פון תבואה און בראָנפן. ער איז נעזעסן אויבּן אָן אין בּריטשקע, איז אַרומנעפאָרן צו אַלע פּריצים און האָט נעמאַכט נעשעפטן אויף צענרלינער טויזנטער רובל. דאָ האָט אויך קיינער נישט נעוואוסט, פון וואַנען האָט זיך נענומען צו א. ט. אַזוי פיל נעלט, און אַזוי זיינען אַוועק אייניע יאָר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0021-0040 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אײנמאָל איז נעוועז ש. ס. מיט א. ט. אויף אַ בריה. מען האָט נעפּראַכט עטלעכע פּלאַצ שטאַרקן ספּירט, נעמאַכט אַ פּאָנש, טיי מיט ספּירט, ביז מען האָט זיך גוט אָנגעשפּורט.

האָט מען נעגומען טאַנצן אַ רערל. אַזוי טאַנצנדיג, איז ש. ס. נעוואָרן בגלופנדיג, און ער האָט נעזאָגט:

— ניט אומזיסט טאַנצט א. ט., וואָרום דאָס, וואָס ער האַנדלט אויף אַזוי פיל צענדלינגער טויזנטער רובל, איז פּאַר מיין נעלט.

איז נעוואָרן אַ מהומה, און בּאַלד אויף מאָרגן איז מען נעגאַנגען צו אַ רין־תּורה צעטיילן זיך מיט רעם נעלט. עס איז נעוועז אַ סכסוך אין פּינף טויזנט רובל, האָט א. ט. נעשוואוירן בּאַ אַ ספּר־תּורה, און ש. ס. איז שוין נעבליבן אַליין רער סוחר און רער גביר. און בּאַ אים האָט מען שוין אָנגעהויבן עסן אַרבּעם אָנשטאָט קאַרטאָפּלעס מיט שאָלעכץ.

רער רריטער קאַרנער גביר איז נעוועז ר. ב., אַן אויפגעקומענער גביר, וואָס האָט זיך נעמאַכט אַ פּאַרמענן פון אַלעקסאַנדרער רעם צוויטנס יאָגר.

וואָס איז ראָס נעוועז פּאַר אַ יאָגר, איז נאָר זיך שווער פּאָרצושטעלן. אַזוינס איז נישט נעוועז זינט די וועלט שטייט. אַ גאַנץ יאָר איז אַהין נעפּאָרן מיליטער, מען האָט אויסגעמוירערט אַ פּאַרקאַן אויף אַ קוואַרטאַטנעם וויאָרסט אין אַלע פיר זייטן, און אין מיטן איז נעוועז אַ טיר־נאָרטן, וואוהין עס זיינען נעבראַכט נעוואָרן טויזנטער פּאַרשיידענע חיות פון רער נאַנצער וועלט, און רער קיסר מיט אַלע אייראָפּייאישע פּרינצן זיינען נעשטאַנען אין רער הייך אויפן פּאַרקאַן און נעשאָסן אין די חיות, וואָס האָבן נעהאַט נענוג פּלאַץ צו אַנטלויפן.

האָט ר. ב. נעהאַט אַ קרעטשמע נעבן ביעלאָוועש, אַקוראַט וואו רער נאַנצער אָנגעפּאָרענער עולם האָט זיך נעפּונען און וואו עס האָט אויך קוואַרטירט ראָס מיליטער.

אין רער צייט פון יאָגר האָט ער נעלייזט פּאַר אַ גלעזל שנאַפּס רריסינ קאָפּ. און אַ רובל פּאַר אַ בעסערן שנאַפּס. פּאַר אַ בולקע האָט ער נענומען רריסינ קאָפּ., פּאַר אַ בוינן פּאַפּיר אויף אַ פּראָשענץ שרייבן צום קיסר — אַ רובל. ער האָט נענומען, וויפיל ער האָט אַליין נעוואָלט, און קיינער האָט אים פּמעט נישט נעשטערט. און אַזוי האָט ער אָנגעקליבן צוויי־הונדערט־טויזנט רובל, און זיין פּרוי, וואָס האָט אויך נעמסחרט בעת־מעשה באַזונדער, האָט נעמאַכט בּאַ אַ זעכציג טויזנט זילבערנע רובלס.

האָט שוין ר. ב. נעקויפט אַ מאַיאָנטעק בּאַ אַ טייך, צווי מייל פון קאַמענץ, און האָט אויפנעשטעלט אויפן טייך אַ צילינדער־מיל און פּאַר־רונגען זיינעם אַ קרום פּאַר זעכצען הונדערט רובל אַ יאָר. נאָר דערוועהענדיג,

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0022-0041 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז רער קרוב האָט פֿרנסה, האָט ער די מיל אָפּגענומען, און די זין זיינע האָבן געטראָגן די זעקלאַך אין מיל.

מיט די פֿיש פֿון טייך האָט ער אויך געמאַכט אַ תּכלית. ער האָט אָנגערופֿנען פֿוייערים אויף צו פֿאַנגען די פֿיש. די געפֿאַנגענע פֿיש האָט ער געהאַלטן אין טייך אין גרויסע קאַסטנס מיט קליינע לעכלאַך, און יערן ראָנערשטאָג זיינען פֿון קאַמעניץ געקומען די פֿיש־סוחרים קויפֿן בּאַ אים פֿיש. רער פֿרייז איז געווען אַם־העכסטן צוועלף גראָשן אַ פֿונט.

פֿאַר פֿיש האָט ער זיך אָנגעלייזט געלט, נאָר עסן פֿיש האָט ער זיך נישט פֿאַרגינען, אויסער שבּת, ווען די בּעל־הבּיתטע פֿלעגט אויסטיילן צו פֿיצלאַך פֿיש.

זיין קאַרנקייט איז שוין אַזוי אין אַלץ געווען. אַפֿילו די פֿוטער פֿון זיינע דרייסיג בּהמות האָט ער זיך אויך נישט פֿאַרגינען צו פֿאַרזוכן, נישט נאָר צו עסן.

געווען איז ער אָבער אַ נאַנץ קלוגער איר און אַפֿילו אַ משפּיל. נאָך רעמאָלט האָט ער שוין געלעזן אַ רוסישע צייטונג. גראָר דאָס האָט ער זיך פֿאַרגינען צו קויפֿן און האָט נאָרנישט שלעכט פֿאַרשטאַנען אַ בּלאַט גמרא.

אַז ער איז געפֿאָרן קיין ווארשע קויפֿן אַ פֿאָר שטיינער צום מיל פֿאַר דרייַ הונדערט רובל אין פֿראַגע בּאַ סאָרקינען, איז ער איינגעשטאַנען אין אַ נאָרקיך אין פֿראַגע, ראָרט געשלאָפֿן און געגעסן פֿאַר פופּצען קאָפּ. אַ מיטאָג. און קיין ווארשע האָט ער ניט געוואָלט אַרײַנפֿאָרן אָרער גיין צו־פֿום: טאָמער וועט זיך פֿלוצלינג עפּעס פֿאַרוועלן קויפֿן. איז ער אַוועקגעפֿאָרן פֿון פֿראַגע, און ווארשע האָט ער נישט געזעהן.

פֿון די רייכע פֿאַמיליעס, וואָס האָבן געשפֿילט אַ גרויסע ראָליע אין שטאָט, איז די ערשטע געווען ר׳ יאָגיע טרינקאָווסקי. ער האָט געהאַט אַ ווײַן־שיינק פֿאַר פֿריצים, ראָם הויז איז געווען מעבּלירט אויפֿן העכסטן אַרט. זיין ווייב, חייטשע, איז געווען די עקרת־הבּית, אַן אשת־חיל, אַ נעראָטענע און אַ קלוגע פֿרוי. רעם ווײַן־שיינק האָט זי געפֿירט. בּאַ איר זיינען שטענדיג געווען פֿריצים. זיי פֿלעגן קומען אין די טייערע פֿערד, מיט די אויסגעפּוצטע קוטשערס, נאַשפּיץ, צו צווי פֿאָר פֿערד אין רער ליינג, מיט אַ לאָקיי. אַנדערע פֿלעגן נאָך קומען מיט אַ טרומייט.

בּאַ חייטשען האָט מען געקאָנט קריגן טייערע ווײַנען, די בּעסטע צינאַרן און גוטע נעריכטן, און פֿאַרדינט פֿון די פֿריצים האָט זי איבּער געגנג, רערצו נאָך איז איר מאַן ר׳ יאָגיע געווען אַ משולח פֿון בּיאַליסטאָקער פֿאַבּריקאַנטן. ער פֿלעגט אויפֿקויפֿן וואָל אין רוסלאַנר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0022-0042 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער פלענט פֿאַרדינען בײַ אַמאָלינע יאָרן, בעת אַ קאָפּיקע איז געווען ווי איצט אַ רובל — דרײַ טויזנט רובל אַ יאָר. אָבער זיי האָבן געפירט אַן אומגעהויער רײַך לעבן און די אַלע געלרער האָט מען פֿאַרלעבט.

איז יאָניע געקומען פון ווע, האָט ער נעשיקט רופן דעם בערער און אים גענעבן דרײַ רובל אויף צוויי פורלאַך האָלץ — צו באַהייצן פֿאַר אים די באָר, און דער בערער איז געגאַנגען איבער די גאַסן און גערופן אויפן קול אין באָר אַרײַן; און אַזוי ווי דאָס פלענט דאָס רוב טרעפן אין מיטן וואָך, האָט שוין דער עולם נעוואוסט, אַז ר' יאָניע איז געקומען צופֿאָרן, און כאָטש דער בערער פלענט רופן אין באָר אַרײַן, פונדעסטוועגן פלענגן די בעלי־בתים קומען בעטן בײַ ר' יאָניען, ער זאָל זיי ערלויבן גיין אין זײַן באָר אַרײַן. ר' יאָניע, ווען אים איז בטבע נעווען אַ גרויסער בעל־נאוה, האָט דערפון זעהר הנאה געהאַט.

בײַ זיך אין שטעטל האָט ער נעשפּילט אַ מין ראָטשילד־ראָליע און אַזוי זײַנען שוין אויך נעווען זײַנע זין, טעכטער, אײדעמס און שניר. און נאָנץ שיינע נגידישע יונגעלײַט האָבן געהאַט אַ זכיה, אַז זיי האָבן נערערט מיט ר' יאָניעס קינדער, און ווען ר' יאָניע אָדער די קינדער האָבן מיט עמיצן נערערט, האָט עס אויסגעווען, ווי ער טוט יענעם אַ טובה, ווען איז ניט אָפּצושאַצן.

ר' יאָניען האָט מען קיינמאָל נישט נעווהן נייענריג אין נאַס, ער האָט זיך נעהאַט זײַן בית־המדרש, אויף אַן אויבער־שטיבל בײַ זיך אין הויף.

אין שטוב איז נעווען זילבערנע טיש־נעשיר, לייכטער און שבתניקעס פֿאַר אַ פּאָר טויזנט רובל, אָבער אַ טויזנט רובל מזומן האָט ער מסתמא זיכער נישט נעהאַט.

אַ צוויטע פֿאַמיליע פון דעם שניט איז נעווען ר' יאָניעס איידעם רור־יצחק. ער האָט אויך נעהאַט אַ ווײַן־שיינק, און האָט אויך נעשפּילט אַזאַ ראָליע ווי זײַן שווער.

בײַ אים אין הויז איז נאָך נעווען דער „פרעס" בעסער, ווי בײַ חייטשען, דהיינו: מען האָט אינערוואָכן נענעסן קאָטלעטן, נעפּרענלט אין שמאַלץ, און נענוג, און הינער,און ענריקעס.

רור־יצחק האָט אויך נעהאַט אין טיקטין אַ רײַכן טאַטן, ר' ישעיה־חיים. יענער האָט אויך נעהאַט אַ גרויסן ווײַן־שיינק און אַ זעכציג טויזנט רובל מזומן. אויף אים האָט מען נעזאָנט, אַז זילבערנע פּלים אין שטוב האָט ער אפשר ביז צען פּוד. ער האָט נאָכנעטאָן רעם גרויסן ביאַליסטאָקער נביר ר' איצעלע זאַבלודאָווסקי, ווען האָט נעשפּילט בײַ אירן אין רוסלאַנד אַ ראָליע פון אַ ראָטשילד.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0023-0043 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט רי נראָרנער נובערנאַטאָרן, וואָס האָבן זיך אין זיין צייט געבינדן, האָט ער געלעבט וי מיט ברידער, און אַז ער בייאַליסטאָקער פֿאָליצמייסטער האָט ניט נושא חן געווען באַ רי אירישע פּני־העיר, איז מען געקומען צו ר׳ איצעלען בעטן אַן אַנדערן פֿאָליצמייסטער. האָט ער דערויף געזאָגט:

— איבער אַכטאָג אין רער צייט וועט איר האָבן אַן אַנדער פֿאָליצמייסטער, אירעלאַך.

און ער האָט נעשיקט אַ בריף צום נראָרנער נובערנאַטאָר, אַז רער פֿאָליצמייסטער טויג נישט. רער נובערנאַטאָר האָט באַלד משלח געווען רעם פֿאָליצמייסטער, אַוועקגענעשיקט אים אין אַנדער שטאָט, און בייאַלי־סטאָקער אירן האָבן נעקראָגן אַ נייעם פֿאָליצמייסטער.

רור־יצחקס פֿאָטער, ר׳ ישעיה־חיים, האָט נעלעבט מיט ר׳ איצעלען זעהר גוט און נאָכגעטאָן יענעם אין רער פּירונג. רעם זון האָט ער פיל געשטיצט.

אַז רור־יצחק האָט באַראַרפט חתונה מאַכן אַ קינר, איז שוין ניט געווען זיין ראגה. רער פֿאָטער האָט נענעבן טויזנט רובל נרן. ראָס איז רעמאָלט געווען פון רי גרעסטע נרנען, און רערבייַ האָט ער געגעבן אויף רי נאַנצע חתונה־הוצאות מיט מלבושים, פּיר הנבירים.

אַז רור־יצחק האָט חתונה געמאַכט אַ טאָכטער, האָט רער פֿאָטער אַרײַנגעשיקט אַ פּורנאָן זילבערנע געשיר, לייכטער, שבּחניקעס, און אויף רער חתונה זיינען נעשטאַנען זילבערנע שבּחניקעס אויף רער ערר, וואָס האָבן רערנרייכט בּיז איבערן טיש, און אין אַלע פֿענסטער האָבן נענלאַנצט זילבערנע לייכטער און אַנדערע זילבערנע נעשיר.

און אויב אַזאַ חתונה איז אויסנעפֿאַלן פֿאַר פּסח, בעת עס טרעפֿן נרויסע בּלאָטעס, האָט מען אויסנעלענט אויפֿן נאַס ברעטער פון רור־יצחקס הויז בּיז רער שול.

און פֿלי־זמר פֿלענן זיך צונויפֿפֿאָרן פון רי צוויי אויעזרנע שטעט: בּריסק און קאָבּרין. עס האָט נעקערט רי שטאָט.

רערהויפּט האָבן זיך אין יענע צייטן אויסנעצייכנט רי פֿלי־זמר פון קאָבּרין מיט ר׳ שעבּסלען אין רער שפּיץ, וועלכער האָט נאָר קיין נאָטן ניט נעקענט. נאָר ער האָט מיט זיין שפּילן נעקאָנט מאַכן, אַז רער נאַנצער עולם זאָל זיך צעוויינען.

רי זיסקייט פון זיין שפּילן איז אין לשער.

רער שעבּסל איז נעווארן אַזאַ מפורסם, אַז עס האָט רערנרייכט זיין נאָמען בּיז פֿאַסקעוויטשן, רעם פּוילישן נאַמעסטניק. יענער האָט נעשיקט נאָך אים, און שעבּסל האָט נעשפּילט אַליין מיט זיין פּירל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0023-0044 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿאַסקעוויטש איז איבערראַשט געוואָרן און האָט אים פֿאָרגעלענט זיך טויפֿן. און בּאַלד האָט ער אים געפֿרעגט, צי קאָן ער שפּילן אויף נאָטן. שעבּסל האָט אומשולדיג געענטפֿערט:

— איך קאָן נישט.

— ניטשעוואָ — האָט אים פֿאַסקעוויטש אָנגעפֿאַטשט אין פּליצע, איך וועל דיך אויסלערנען נאָטן, נאָר רו זאָלסט זיך טויפֿן.

רעמאָלט האָט שוין ר׳ שעבּסלען פֿאַרדראָסן, און ער האָט געוואָגט, אַז וען מען זאָל אים מאַכן פֿאַר אַ פּירשט, וואָלט ער עס אויך נישט געוואָלט.

פֿאַסקעוויטש האָט אים דאָך אָפּגעהאַלטן בּאַ זיך דריי טעג.

אַלע אָוונט פלעגט ער פֿאָרבּעטן צו זיך די פֿאָרגעמסטע געסט, און שעבּסל האָט געשפּילט צום מיטאָג בּאַם טיש אַ צוויי, דריי שעה.

קיין ווײַן, קיין שנאַפּס האָט שעבּסל נישט געוואָלט בּאַ אים פֿאַרזוכן, עסן האָט פֿאַסקעוויטש געהיסן בּריינגען פֿאַר אים פון אַ אירישן רעסטאָראַן.

אַז פֿאַסקעוויטש האָט דערוועהן, אַז ער קאָן מיט אים נאָרנישט מאַכן, האָט ער אים געגעבּן טוויגט רובל מיט אַ ריפֿלאָם, וואו ער האָט געשריבּן, אַז שעבּסל האָט אַ נעטליכן מוזיקאַלישן טאַלענט, נאָר ער איז נישט געלערנט.

בּאַם נעוענעגען האָט ער אים געוואָגט, אַז ער וואָלט אים פֿאָרגעשטעלט רעם קיסר און שעבּסל מיט זיין פֿאַמיליע וואָלטן געוועזן גליקליך, און אפֿשר ראָם גאַנצע פֿאָלק ישראל. נאָר שעבּסל האָט זיך אַרויסגעמאַכט און איז בּשלום אַוועקגעפֿאָרן.

פון די טויזנט רובל האָט שעבּסל געקויפט אַ שטוב און איז וויטער געפֿאָרן אויף אַלע נבּיריש חתונות אין גאַנץ גראָדנער גובּערניע. ס׳איז נישט געווען קיין איין נבּיריש חתונה, וואו שעבּסל זאָל נישט שפּילן. ער האָט געהאַט אַ קאַפּעליע בּיז אַכט פּערזאָנען.

אויך האָט ער געהאַט אַ בּרכן, איינער אַ טוררום. ראָם איז אויך געווען אַן אויסנעכאַפּטע זאַך, זעהר אַ נעראָטענער, און אויף יערער חתונה פלעגט ער בּאַלד פֿאַרפֿאַסן נייע קופּלעטן, וואו עס זינגען געווען אָנגעוויזן די אַלע מחותנים, מיט זייערע נעמען און פֿאַמיליעס.

בּאַם באַרעקן חתן־כּלה פלעגט ער אַזוי רירנדיג ריידן, וואָס אַז מען וואָלט געווען נעקנאָטן פון אייזן, וואָלט מען אויך געמוזט צעגיין פון געוויין, און דערבּיי נאָך שעבּסלס צושפּילן!

בּאַ יערער נבּיריש חתונה פלענן בּאַם באַרעקן חתן־כּלה די געוויינען מיט די יאָמעריייען כאַפֿן ער לשמים, די וויבּער פלענן פֿראָסט צעגיין פון געוויינען, בּיז מען האָט געבּעטן טוררוסן און ר׳ שעבּסלען, זיי זאָלן מאַכן אַן עק, וואָרום די וויבּער האָבּן שוין נישט קיין כּח צו וויינען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0024-0045 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין רער קאַפּעליע האָט אויך נישט אויסגעפעלט קיין וויצלער, ראובעלע, שוין אַן עלטערער איר אַפילו, נאָר בּאַ זיינע וויצן, בּאַם טיש, בּאַ רער סעודה, פלעגט מען וויידער צעגיין לאַכנדיג.

די וויבּער פלעגן זיך אַזוי פונאַנדערלאַכן, אַז זיי פלעגן בּלייבּן אָהן פּחות. האָט מען וויידער נעמוזט בּעטן, אַז עס זאָל שוין זיין נענוג, וואָרום די וויבּער האָבּן שוין מער קיין פּח נישט צו לאַכן.

אייגמאָל, נעדיינק איך, אויף אַ חתונה בּאַ אונזער פאַמיליע, איך בין נאָך נעוועז אַ איינגל, האָט ראובעלע נעוואָגט פאַרן עולם בּאַ רער ווטשערע:

— איך ווּעל אייך פרעגן אַ רעטענויש, — האָט ער נעוואָגט — און ווער עס ווּעט נישט טרעפן די רעטענויש, זאָל נעבּן צען קאָפּיקעס.

מען האָט נעשטעלט אַ טעלער, און ראובן האָט נעפרעגט:

— רבּותי! ווי קאָן ראָס אויסקומען, אַז פיר מענשן זאָלן זיך צעטיילן מיט דריי עפּל, און יעדערער זאָל באַקומען אַ גאַנצן עפּל?

נעוויינטליך, האָט קיינער נישט נעוואוסט. האָט מען נעוואָרפן צען קאָפּ. אין טעלער, און אַז עס האָט זיך צונויפּנעקליבּן אַכצען קערבּלאַך, נייט ראובן און נעמט זיך נאַנץ נעלאַסן רעם טעלער מיטן נעלט און שיט אַריין צו זיך אין קעשענע. דערנאָך שטעלט ער צוריק רעם לוידינן טעלער אויפן טיש און זאָגט:

— רבּותי! איך ווייס אויך נישט, נאַט אייך צוואַנציג גראָשן, ווי מיר האָבּן אָפּגערערט.

נעוויינטליך, איז נעוואָרן אַ נרויס נעלעכטער און ראובעלע האָט מיט רעם ווינ פאַרדינט אַזוי פיל, ווּיפיל ער פאַרדינט קוים אויף דריי חתונות.

אַז רור־יצחקס וויבּ, חייטשעס טאָכטער, די נרויסע בּריה, איז נעשטאָרבּן, האָט ער נענומען אַ צווייטע וויבּ. אין אַ קורצע צייט — אַ דריטע, און האָט אָננעהויבּן פאַלן אין מעמר און שוין אויפנעהערט שפּילן אַזאַ נרויסע ראָליע.

נאָר ישעיה־חיים האָט נעשטיצט זיין זון און האָט אים אויפנעהאַלטן אויף די פיס. אָבּער ער האָט שוין נישט נעשפּילט אין שטאָט די פריהערדיגע ראָליע, ווי ווען זיין פרוי, ר׳ יאָניעס טאָכטער, האָט נעלעבּט. זי איז נעווען אַ נרויסע בּריה אין נעשעפט און אַ חכמה; צו איר פלעגן אויך פאַרפאַלן פיל פּריצים, אָבּער נאָך איר טויט, בּעת רור־יצחק האָט נענומען טוישן די וויבּער, זיינען כּמעט אַלע פּריצים אַוועק צו ר׳ יאָניען, בּאַ ווען איז נעווען רער ערשטער ווין־שיינק ביזן אויפשטאַנר אין דריי־אוך־זעכציגסטן יאָר.

נאָך זיין וויבּס טויט האָבּן נעפירט ראָס נעשעפט אַ שנור מיט אַ טאָכטער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0024-0046 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

די רריטע פאַמיליע איז געווען מיין זיידע ר׳ אהרן־לייזער און זיין ברודער מרדכי־ליב קאָטיק. זיי האָבן זיך אויך בריוט געפירט, נאָר בּאַ זיי אין די גרויסע שטובן זיינען געווען פּראָסטע, גרויסע טישן און בּינק, און די נאַנצע הנהגה איז געווען מער אַ פּאָלקסטימליכערע. בּאַשעפטיגט האָבן זיי זיך אויך מיט שינקען פון אַ פּראָסטערן שניט, נאָר געלעבט האָט מען בריוט, רייך, גרויס, אַז עס מעג זיך אַפילו נאָך היינט שעמען אַ וואַרשעווער גביר אַנטקעגן זייער לעבן.

זיין ברודער מרדכי־ליב קאָטיק איז געווען אַ לערנער, און וי אַ לערנער, האָט ער, פאַרשטייט זיך, אין רער יוגנט צום לעבן קנאַפּ וואָס געטוינט. אַז זייער פאָטער איז געשטאָרבן, איז געבליבן אַ גרויס הויז אין מיטן מאַרק, מיט אַ שיינק און דריי טויזנט רובל געלט. האָט ער, רער זיידע, דאָס הויז אַוועקגענעבן רעם ברודער, מרדכי־ליב, און דאָס געלט האָט ער צעטיילט פאַר די שוואָגערס, גרויסע לומרים, און פאַר רער פאַמיליע. ער האָט געזאָגט, אַז ער דאַרף קיין געלט נישט, וואָרום ער קאָן פאַרדינען צום לעבן און זיי קאָנען נישט.

רער ברודער, מרדכי־ליב, האָט שטענריג געהאַט פּרנסה בשפע, און אַזוי וי די פּרנסה איז געווען נאָר אין די זונטאָגן און אין יירים, האָט ער די נאַנצע וואָך געלעבט זעהר רוהיג. ער האָט געמאַכט בּאַ זיך אַ מנין די נאַנצע וואָך און שבּת; געדאַווענט האָבן בּאַ אים אַממיינסטן פון המון. ער אַליין איז געווען בעל־קריאה און בעל־תּפילה און שופר־בלאָזער; שבּת האָט ער געלערנט פאַרן עולם חומש.

אינרערוואָכן האָט ער אַלע טאָג געלערנט פאַר זיך אַ בלאַט נמרא און מרש. דאָס איז געווען פאַרן דאַוונען, נאַנץ פריה און בּאַנאַכט, און רעם נאַנצן טאָג זיינען בּאַ אים געווען שטענריג פּועל שטובן מיט מענשן, בעלי־בּתּים, און דאָרט פלענט געערט ווערן פון אַלע נייעס, און פון דאָטשילרן, און פון וואָס רער קיסר עסט און טרינקט, און רערנאָך פלענט ער, מרדכי־ליב, שפּילן אין „דאַמקעס" מיט זיינע בעלי־בּתּים.

בּאַ רעם נרויסן טיש האָט מען זיך פאָרטנעוועט די מעשות פון מלכים און פירשטן און מפּח די נסים ונפלאות פון אונזערע נאונים, און מרדכי־ליב, שפּילנריג אין „דאַמקעס", פלענט זיך אַנב צוהערן צו די מעשות.

ער איז געווען זעהר אַן ערליכער און וואָרהאַפטיגער, און בּעת ער פלענט ניין אַ נאַנג מיט אַ פּעשקע, פלענט ער אנב אונטערכאַפּן, וי עמיצער זאַלצט איבּער די מעשה, אָרער רערציילט גוזמאות, און ער פלענט זיך בּעטן:

— מען זאָל נישט ריידן קיין שקרים, גוזמאות, מאום!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0025-0047 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געוואָן איז ער רער ערשטער מוהל אין שטאָט. כּמעט אַלע טאָג, פון אַכט אין דערפריה ביז צוועלף אַוינער מיטאָג־צייט, פלענט ער זיין אין שטאָט און אַרום אין די רערפער אויף בריתן, און ראָרטן פלענט ער נישט פאַרזוכן פון נענרייטן טיש, וואָס אַ האָר איז ווערט. טרינקען אוראי נישט. נאָר מיטנעמען מיט זיך אַ שטיקעלע לעקעך — ראָס יאָ. ראָס שטיקעלע לעקעך פלענט ער בריינגען אַהיים פאַר רעם וויב און קינדער. זאָלן זיי עסן כאָטש צו פיצלאַך לעקעך פון אַ בריתּ.

— ראָס איז אַ מצוה! — פלענט ער זאָגן.

אויף די שמחות אין רער אינענער משפּחה איז שוין זיין עובדה געוואָן סאַרוועריי. און האָט זיך נעמאַכט אַ חתונה צי אַ בריתּ, פלענט ער שוין אַרומפליהען אַ פאַרשמייעטער, רערלאַנגען צום טיש, אויסשטעלן די טעלער, און יונגע־לייט, בחורים און מיידלאַך, פלענן אים באַהילפיג זיין. איז נעקומען צום בענטשן, האָט ער ערשט נעמאַכט צו אַלעמען לחיים מיט אַ גלעזל זיסן שנאַפּס און פאַרביסן מיט האַרטן קעז, וואָס איז באַ אים שטענריג נעוואָן גרייט צו אַזאַ פאַל.

באַ אים איז נעוואָן איינגעפירט אַ מין ליי־קאַסע פאַר די מאַרק־קרעמער און פאַרלייען פלענט ער ביז אַ פינף־אוך־צוואַנציגער. קיין נעלט האָט ער אַליין קיינמאָל נישט נעהאַט, וויל זיין אויסגענעבענער זון, אַ בן יחיר, האָט זעהר בריט נעלעבט. פלענט מרדכי־ליב שיקן לייען באַ אַנדערע און פאַרלייען די קרעמער. אָט אַזוי האָט ער זיך נעפירט ראָס נאַנצע לעבן זיינס ביז עטליכע און זיבעציג יאָר.

עס איז שווער צו זאָגן, צי האָט מרדכי־ליב פאַר זיין נאַנץ לעבן אויפגענעסן וואָן אַ פרעמרן מיטאָג, אַפילו פאַר נעלט אויך נישט.

אַז ער פלענט ראַרפן פאָרן קיין בריסק, פינף מייל פון קאַמענץ, פלענט ער נעמען אַ ביטקע, ד. ה. אַ וועגל אויף צווי רערלאַך מיט אַ גוטן פערד און נעפאָרן איז ער אַליין. ער האָט ליב נעהאַט גיך צו פאָרן, און אין פינף שעה צייט איז ער נעקומען קיין בריסק. אין בריסק האָט ער העכסטנס פאַרבראַכט אַ שעה צען.

אין ביטקע האָט ער מיט זיך נעהאַט אַ פלעשעלע זיסן בראָנפן מיט מאָגרן קעז, אַ פאָר קיכלאַך — האָט ער אויפן וועג נענעסן. אין בריסק האָט ער שוין נישט באַראַרפט עסן. און מער קיין נסעות האָט ער נישט נעמאַכט, פרי ער זאָל נישט ראַרפן עסן פרעמרס, אַפילו פאַר נעלט.

זיין וויב, חיה־ניטל, איז נעוואָן אַ בריה און אַ נרויסע בעל־צרקה. זי פלענט נעבן נרויסע נרבות און אַ סך, און שטענריג האָט זי נעטראָגן אַ לערערנע קעשענע, פון וואָנען זי האָט נעשעפּט און נעטיילט, נישט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0025-0048 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעצײלט, אײנעם — אַ קלענערן הויפֿן נעלט, אַ צוויײטן — אַ נרעסערן הויפֿן קופֿער.

בײַ איר פלעגן עסן אַ זעקס תּלמוד־תּורה־אינגלאַך. אַלע טאָג האָט זי זײ נעגעבן פֿון רעם בעסטן און זעהר פריינטליך; אויך זײנען נעווען עלטערע, נעמיינע אידן, וואָס פלעגן עסן בײַ איר. וויײטער האָבן נישט אויסגעפעלט בײַם טיש קיין מנירים און רשנים, און חונים, און רבנים, וואָס פלעגן אָפטער קומען צופֿאַרן קיין קאַמענץ.

און באַוונדערער האָט שטענדיג נעגעסן אַ פֿרוש, וואָס האָט עטליכע און פערציג יאָר נעלערנט אין קאַמענץ אין נייעם בית־המדרש. רער „פֿאַנטשאָשניק" האָט מען אים נערופֿן. מען האָט אים נעהאַלטן פֿאַר אַ מקובל, און אין בית־המדרש האָט ער נעהאַט אַ נרויסן זאַק מיט קבלה־ספֿרים און פלעגט לערנען אַלע טאָג מיט אַ ניגון.

בײַ אים איז נעווען אַ ריין רין קול, וואָס פלעגט אַלעמען צוציהען.

שבת פלעגט ער לערנען בײַ מרדכי־ליבן אין שטוב פֿרק און מרדש. האָט ער רערציילט פון גן־ערן און ראָם איז נעווען עפּעס אַזוינס, וואָס מען נעפינט עס נישט אין קיין אירישן ספֿר. פון גיהנם האָט ער קיינמאָל נישט רערמאָנט.

אין גן־ערן האָט זיך נעפּונען פון אַלע בעסטע, פיינסטע און נעשמאַקסטע זאַכן, וואָס אַ מויל קאָן נאָר אַרויסרירן, און זאָנן פלעגט ער פֿאַרן עולם מיט אַזאַ שיינעם ניגון, מיט אַזאַ זים קול, אַז עס פלעגט זיך רוכטן, אַז ער אַליין איז רערבײַ נעווען.

אַז עס איז נעקומען אַמאָל רער קעלעמער מגיד אין קאַמענץ זאָנן מוסר, האָט אים מרדכי־ליבּ אָפּגעהאַלטן אַ חורש צייט בײַ זיך. מען האָט אים נעגעבן עסן און טרינקען פיר המלך, און אַז ער איז אַוועקגעפֿאָרן פון קאַמענץ, האָט ער אויסגעזוהן ריק, ווי נאָך אַ ראַטשע.

אין מרדכי־ליבּס גליקליך לעבן איז ראָך נעווען איין פעלער: ער האָט נישט גוט נעלעבט מיט זיין וויבּ, חיה־ניטל. שטענדיג פלעגט ער זיך ברוגז מיט איר און אָפּטון פלעגט ער איר רערמיט, וואָס ער האָט ניט נעגעסן.

אײנעמליך האָט ער שוין אַזאַ טבע נעהאַט צו פּירן ברוגזן. ראָ איז ער נעווען ברוגז מיטן זון און ראָ מיט רי אײניקלאַך. ראָס האָט אים אָפּטער נעשטערט ראָס לעבן. אָבער אויסער אָט רי נעווײנהייט זײנע איז ער, אפשר, נעווען רער גליקליכסטער אין רער וועלט. רערצו איז ער נעווען אויסערליך זעהר שיין: אַ בריטער, מיט אַ פּריש פּנים, בלוט און מילך, מיט אַ נרויסער שוואַרצער באָרד — אַ פּאַרשוין!

נאָך אַ פּינפּטע פּאַמיליע איז נעווען: חייטשעס אַ שוואָגער, ר׳ שמחה־לייזער. ראָס איז נעווען אַ נרויסער למרן, אַ פּרומער און אַ חכם, אַ

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0026-0049 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נרויסער בעל־מרה, אַ זעלטענער איר. האָט אים נאָך אָבער געשפּילט
ראָם גליק, און איינמאָל האָט ער געוואונען אויף רער זאַקסישער לאָטעריי,
מיט אַ יאָר אַכציג צוריק — פינף־און־צוואַנציג־טויזנט רובל ריין נעלט.
האָט ער בּאַלד געמאַכט אַ סך הכּל מיט רעם נעלט אויף אַזאַ אופן: פינף
טויזנט רובל האָט ער אַוועקגענעבן צרקה. לויט רעם רין פון תּלמוד
טאָר מען מער ווי אַ פינפטל צרקה נישט נעבן. דרייַ טויזנט רובל האָט
ער נעגעבן נרן זיין טאָכטער און האָט נענומען אַ גרויסן עלוי פון בּיאַליסטאָק.
רער איירעם איז אין אַ קורצער צייט אַרום קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן.
האָט ער אים אָפּגעקאָסט זעקס טויזנט רובל און פאַר רעם רעשט נעלט
האָט ער אין בּריסק נעקויפט צוויי קראָמען נעמויערטע. פון זיי האָט ער
נעהאַט הכנסה פינף הונדערט רובל אַ יאָר.

האָט ער נאָך רערצו נעקויפט אין קאַמענץ פעלרער, אַ קליין מאַיאָנטיקל,
מיט זעהר פרוכטבאַרער ערד, אַזוי אַז אירן האָבן עס נערופן „עפרות זהב",
נאָלרענע ערד, און האָט שוין נעהאַט זיין פּרנסה. ראָם וויב זיינם, לייקע,
האָט נעפירט ראָם נעשעפט פון רי פעלרער, און ער איז נעוועסן יומם
ולילה און נעלערנט. איך נערייַנק, וי ער פלענט וויצן אין אַלטן בּית־המדרש
נאָכן ראַוונען און לערנען בּיז עלף אַזיינער. איך האָב אים זעהר ליב נעהאַט.

רי נרויסע לומרים פלענן קומען צו אים ריירן פון תּורה, וואָם איז זיי
נעווען צומאָל האַרב פאַרן מוח. רערנאָך איז ער ענאַנגען אַהיים, זעהר וויט,
אפשר מער ווי אַ וויאָרסט וועג, האָט אָפּגענעסן פרישטיג און וויטער
נעלערנט. ספרים האָט ער נעהאַט פאַר אַ פינף טויזנט רובל. פון פריהער
האָט ער אויך נעהאַט אַ סך ספרים און נאָכן נעווינם האָט ער צוגעקויפט.
רי ספרים זיינען נעווען זעהר שיין נעבונרן.

נעווען איז ער בּטבע זעהר אַ נוטער און אַן עניו. צו אַלע מענשן האָט ער
זיך באַצוינן נלייך, און קליינע קינרער האָבן אים ליב נעהאַט, וי שמואל
הנביא, און טאָמער האָט ער נערערט, איז עס נעווען שטיל, בּנחת, און
קיין פעס, חלילה, האָט זיך בּאַ אים נישט נעפונען, אַזוי וי עס איז
נישטאָ אין וואַסער קיין פייער.

אַלע זומער פלענט ער רופן רי לומרים פון שטאָט צו מאַכן שמורה:
וי באַוואוסט, איז ראָס וויצענע תּבואה, נישט קיין איבערנעוואַקסענע,
און דערויף טאָר נישט אַרויפקומען קיין וואַסער. אָבער רי וויץ, נעוויינטליך,
האָבן נוים נעשניטן, נוים נערראָשן און נוים נעמאָלן — און ראָס איז
שוין איינטליך אַ שטיקל פּנימה נעווען פאַר אונזער ר׳ שמחה־לייזערן.

האָט ער שוין אַליין איינעקויפט קליינע, שאַרפע סערפלאַך אויף שניירן
תּבואה, און, פאַררופנריג אַ פאָר מניגים לומרים, פּרושים, יונגע־לייט,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0026-0050 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועלכע זיצן אוּן לערנען, איז ער מיט זײ נענאַנגען אין פּעלר, האָט זי געלערנט וי צו שנײדן אוּן אָפּגעשניטן...

רי אָפּגעשניטענע וויץ האָט ער סנאָפּעסוויי אַרײַנגעלענט צום טריקענען אין אַ שאָפּע. אַז רי וויץ האָט אויסגעטריקנט, האָט ר׳ שמחה־לייזער אוּן רי לומרים געראָטשן מיט שטעקנס, וואָס זיינען געמאַכט געווען צום דרעשן, אוּן נאָכן דרעשן האָט ער שוין נעהאַט בּאַ זיך אין שטוב אַ טיש־מיל, וואָס ער האָט זי אָפּגעקויפט פּאַר אַ פּאָר הונדערט רובל, מיט שטיינער, מיט אַ קאָלבּע, אוּן רי לומרים האָבּן נעדרייט רי קאָלבּע אוּן אַ טייל האָט אויפגעקליבּן אין שיינע בּעקנס רי מעל אוּן אַרײַנגעשאָטן אין רי שיפלאָדן פּון אַ גרויסער שאַנק מיט לעכלאַך. רי מעל האָט נעווּאַרט בּיז נאָך פּורים. רעמאָלט האָט ער פּאַררופן ריזעלבּע לומרים, אוּן מען האָט געבּאַקן רי שמורה; דערוויף האָט ער געמאַכט גלעזערנע וועלגער־האָלצן, אוּן בּאַ רי אַלע אַרבּעטן האָט מען זיך נעפּרייט.

איידער מען איז נענאַנגען אַרבּעטן, האָט מען נענעסן פּיר הגבירים אוּן דערבּיי גערערט תּורה. אוּן נאָך דער אַרבּעט האָט מען וויטער נעגעסן אוּן גערערט תּורה.

וער עס האָט נישט נעוואוּסט זייער שמחה בּאַם שנײדן, טריקענען אוּן מאָלן רי תּבואה אוּן דערנאָך ראָם בּאַקן, יענער האָט נישט נעוואוּסט קיין שמחה אין זיין לעבּן.

אַז רי שמורה איז שוין אַרויסגעקומען פּון אויוון, האָט ער דערפּון אויסגעטיילט צווישן רי לומרים־אָנטיילנעמער חלקים אויף נאַנץ פּסח. אוּן אַזוי וי רי חלקים פּלענן זיין נישט נאָר קיין קליינע, פּלענן רי לומרים פּאַרקויפן שמורה־מצות אוּן לייגן שטענדיג שיינע עטליכע רובל אויף יום־טוב.

אַזוי איז נעווען אַלע יאָר. אוּן אַזוי האָט נעלעבּט אַ שיינער איד אַמאָליגע יאָרן: זיין צרקה איז נעווען גרויס, זיינע מצוות זיינען נעווען גרויס אוּן זיין שינקייט איז נעווען גרויס.

נעשטאָרבּן איז ר׳ שמחה־לייזער נישט קיין אַלטער: צו אַ יאָר זעכציג. אָט רי פּינף פּאַמיליעס זיינען נעווען רי פּערל אין שטאָט. רערצו זיינען זי נאָך אויך נעווען רייך. אָבּער ראָם שטעטל גופא איז נעווען אָרים, אוּן מען האָט זיך נעמאַטערט אויף רעם אָרימען שטיקל בּרויט. אַ נאַנצע וואָך האָט קיינער נישט פּאַרזוכט קיין פּלייש. אפילו זעמל אוּן פּריש געבּעקס האָט מען נאָר נעגעסן אין נעצייטלטע הייזער. אַ נאַנצע וואָך האָט מען נעגעסן שוואַרץ בּרויט, וואָס יערערער פלענט בּאַקן פּאַר זיך איין מאָל אין וואָך, אָרער איין מאָל אין צוויי וואָכן, וויל מען האָט נעהאַלטן, אַז וואָם ראָם בּרויט איז עלטער, אַלץ וויינינער וועט מען עס עסן. אין רערפּריה האָט מען אַרײַנגעטאָן אין אַ גרויסן קרופּניק, גריץ מיט קאַרטאָפּל, אָרער מען האָט אַרײַנגעטאָן אין אַ גרויסן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0027-0051 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

טאָפּ קרופניק פאַר אַ פאַמיליע פון אַ זעקס פּערזאָנען אפשר צוויי לויט פּוטער, אָדער אַ האַלבע קוואָרט מילך, אָדער אַמהעכסטן אַ נאַנצע קוואָרט מילך, וואָס האָט נעקאָסט אַ קאָפּיקע.

מיטאָג האָט מען נענעסן בּאָרשט מיט ברויט און פאַרביסן מיט אַ שטיקל הערינג צי אַ שטיקעלע פּוטער. אויף וועטשערע האָט מען נעקאָכט פאַרפל צי לאָקשן מיט רערזעלבּער פּאָרציע מילך. די נעמיינערע האָבן נעמאַכט לאָקשן פון קאָרענער מעל.

שבּת האָבן אַלע אירן, אַפילו די אָרימסטע, נענעסן פיש, נגידים האָבן נעקויפט די גרויסע פיש, און די אָרימע — די קליניטשקע פישעלאַך, וועלכע מען האָט צעהאַקט מיט ציבּעלעס און נעמאַכט רערפון אַווינע קוילן. פיש האָט מען נעהאַט פון איינענעם טייך. אַ האַלבּער גילדן אַ פונט איז שוין נעווען טייער, און אַז עס האָט אַמאָל נעכאַפּט צוואַנציג נראָשן אַ פונט פיש, איז נעווען אין שטאָט אַ מהומה און אַ נעפּילדער אויף רער גרויסער רציחה, וואָס די פישער קויפן אויס די פיש, פירן אַרויס קיין בריסק און ראַרורך האָט די שטאָט נישט צו עסן שבּת קיין פיש; האָט מען נעסטראַשעט די פישער מיט קלעפּ און אויך דערמיט, אַז קיינמאָל וועלן זיי נישט אויפנערופן ווערן צו רער תּורה, וען זיי וועלן וויטער אַרויספירן די פיש פון קאַמענץ און מאַכן אַ יקרות.

פלייש איז נעווען קעלבּערנעס, שעפּסנס און רינדערנעס, אָבּער מאָנגערעס. די קצבים פלענן אויסקויפן די מאָנגערסטע בּהמות, וואָס האָבן שוין נישט קיין פּח נעהאַט צו האַלטן זיך אויף די פיס. אַ בּהמה האָט מען נעקאָנט קויפן פאַר זעקס אָרער אַכט רובל; צען רובל איז שוין נעווען רער העכסטער פּרייז. די נגידים האָבן, פאַרשטייט זיך, נעקויפט רינדערן פלייש און די אָרימע קאַלבּנס, און די נאַנץ אָרימע ווירער, למשל, מלמרים און בּעלי־מלאכות, וואָס האָבן נישט נעהאַט קיין פּריצים, האָבן נעקויפט שעפּסן־פלייש.

קונלען זיינען נעווען פאַרשיירענע, נאָר פעטע און נעשמאַקע, אַפילו בּאַ אָרימע לייט. שבּת האָבן אַלע אירן אָפּגעלעבּט. אַנטקענן רעם, וויי מען האָט נענעסן אינערוואָכן, איז רער שבּתרינער מאָלצייט נעווען אַ פירשטליכער.

אין יערער שטוב האָט מען נעבּאַקן חלה און נעשטעלט טשאָלנט.

פרייטאָג פאַרנאַכט איז רער שול־רופער נענאַנגען איבּער די נאַסן און אויסנערופן:

— בּענטשט ליכט!

זיינען אַלע אירן נענאַנגען ראַוונען אין די בּתּי־מרדשים, איינענוואָשענע און אויסנעצוואָנענע, און רערנאָך האָט מען נענעסן די נרויסע סעורה.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0027-0052 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען האָט נעזונגען זמירות בּאַם עסן, חלבנע ליכט האָט בּאַ יערערן
געבּרענט אין שטייענדינע לייכטער אוּן היינגלייכטער — אוּן מען האָט
זיך נעפּרייט מיטן טיערן אוּן ליבּן שבּת.

רי מרה־שחורה מיט רער נענזיע פון רער נאַנצער וואָך האָט מען אַזוּעק־
נעוואָרפן, רעם נאַנצן שבּתרינן טאָג איז מען נעוווען פּרייליך, פון אַלע
ווינקעלאַך האָט נעוויזט מיט שבּת, מיט היילינקייט, פון נעשעפט האָט זיך
קיינער נישט ערלויבּט צו ריידן, ראָם איז פּאַררעכנט נעוווען פּאַר אַ
גרויסן חטא.

אין רעם טאָג האָט מען בּעסער אַ סך געלערנט און אַ סך נעשלאָפן.
אין רי ווינטער־טעג אוּן אין רי זומער־טעג האָט מען געלערנט נאָכן
שלאָפן אוּן אַלץ קאָמפּאַניעסוויז. בּאַ איין טיש האָט מען אין בּית־המדרש
געלערנט גמרא צוזאַמען מיט אַ רבּי, בּאַ אַ צווייטן טיש האָט מען געלערנט
משניות, בּאַ אַ דריטן — מדרש, בּאַם פּערטן — שולחן ערוך, אוּן אַלץ מיט
רבּיים. אַרום רי איבּערינע טישן זיינען נעוועסן פּראָסטע אידן פון המון,
וואָס האָבּן נאָרנישט נעקאָנט לערנען. רערפּאַר האָבּן זיי אָבּער נעקאָנט
זאָגן תּהילים מיט אַ שיינעם ניגון, מיט התלהבות, מיט אַ נעשמאַק, אַ
פּסוק נאָך אַ פּסוק, פּסרר, אַז עס פּלענט רירן בּאַם האַרצן. רערנאָך האָט
מען נערואַוונט מנחה אוּן נאָכרעם נענאַנגען עסן שלש־סעורות, אַ שטיקעלע
פיש פּאַרן בּעל־הבּית, אוּן רי איבּערינע האָבּן נענעסן הערינג מיט חלה,
וואָס איז שוין אויך נעווען קאַרג.

רערנאָך איז מען נענאַנגען רואַווען מעריב, אוּן פּאַר מעריב האָט מען
נעזאָגט ראָס נרויסע קאַפּיטל תּהלים „אשרי תמימי דרך" מיט יענעם
טרויעריגן פּאַרקימערטן ניגון, וואָס זאָגט אָן, אַז עס נייט שוין רי וואָך
מיט אירע זאָרגן אוּן צרות: עס הויבּט אָן אַרויסצוקריכן רי וואָכעדינע
מרה־שחורה.

שבּת־צו־נאַכט האָט מען אין נרעסערע הייזער נעטרונקען טיי, אויפ־
נעקאָכט אין אַ קרינל אוּן צונעבּיסן מיט אַ האַרט שטיקל צוקער. מיט
איין שטיקל צוקער האָט מען נעקאָנט אויסטרינקען אַ צווייּ, דריי נלאָז טיי.
אויב מען האָט זיך נישט נעפּוילט, האָט מען נאָך אַמאָל אויפנעקאָכט
אַ קרוג וואַסער אוּן ווידער נעוופּט.

אָפּנעפּטרט רי טיי, האָט מען זיך נענומען צו רי וואָכעדינע חשבּונות,
רי מאַנען רי קרעמער האָבּן שוין צונויפּנעשטעלט מיט רי וויבּער אַ צעטל,
וואָס פּאַר אַ סחורה מען ראַרף בּריינגען אויף אַ נאַנצע וואָך צום
לייזן, רי שיינקערס — מפּח בּראַנפן, אוּן רי אידן, וואָס האָבּן נעהאַנדלט
מיט פּריצים, האָבּן מסדר נעוועזן, וואָס מען האָט צו טון בּאַם פּריץ, ווי
ראַרף מען זיך בּאַגיין מיט אים אוּן ווי אַווי לוינט עס איצט מיט אים

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0028-0053 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צו רײדן. האָט מען שפּת־צו־נאַכט אָפּגערעדט מיט די וויבער און וונטאָג פֿריה האָט זיך שוין אָננעהויבן די געוויינטליכע וואָכערינע אַרבעט.

קאַמעניץ איז געווען מפורסם פֿאַר אַ שטאָט פון לומרים, און די רבנים זיינען געווען שטענדיג פון די גרולים מפורסמים, כאָטש זי האָט מער נישט געגעבן קיין שכירות ווי דריי, פיר רובל אַ וואָך.

האָט בּאַראַרפט קומען אַ רב, האָבן זיך שוין די קאַמעניצער לומרים, עלטערע און יונגערע, צוגענרייט מיט גרויסע קשיות און שאלות, אויס־צופֿרובן רעם רב, און אַז עס האָט געהאַלטן בּאַם אָננענומען ווערן, איז אים בּאַם וואָגן די ערשטע דרשה שיער נישט אַרויסגעפֿאַלן דאָס האַרץ פֿאַר פֿחד, מחמת די קאַמעניצער לומרים. די ערשטע דרשה איז געווען אַ מין פֿראָבע. די ערשטע דרשה האָט בּאַראַרפט בּאַשטיין פון חריפות, פון טיפע פּשטלאַך, און אַז די לומרים זיינען געבליבן צופֿרידן מיט איר, האָט ער שוין געווּאוסט, אַז ער איז פעסט געבליבן רב.

אין יענע צייטן פלעגן יונגעלייט, האָבנרינ וויבער מיט קינדער, אַוועק־וואַרפן זייער הויז און פֿאָרן לערנען אין אַנדערע שטעט. וויל אין דערהיים קאָן מען נישט רוהיג לערנען, זיינען זיי אַוועקגעפֿאָרן אין פרעמדע שטעט און געזעסן יומם ולילה און געלערנט. פֿאַרן עסן האָט מען נישט בּאַראַרפט ראגהן. יעדער פֿרוש האָט שוין געקראָגן צו עסן טעג, לויט זיין קענטעניש אין גמרא. רער בּעסערער האָט געקראָגן אין נגידישע הייזער צו עסן, און רער קלענערער אין אָרימערע הייזער. און יעדער מינדסטער בּעל־הבּית האָט נעגעבּן וויניגסטנס אַ טאָג אָדער צוויי אין וואָך צו עסן אַ פֿרוש, פֿונקט וי רער אָרימסטער בּעל־הבּית האָט געגעבּן אַ תּלמוד־תּורה־אינגל עסן. געוויינטליך, איז אַ פֿרוש בּעסער אויסגעהאַלטן געוואָרן, איידער אַ תּלמוד־תּורה־אינגל.

אויסער זיין לערנען האָט אַ פֿרוש געהאַט נאָך אַ רעבענונג. רעמאָלט, וי בּאַוואוסט, האָבן די פּני־העיר געגעבּן רעקרוטן, וועמען זי האָבן געוואָלט און צו רעם ציל האָבן זי געהאַט כאַפּערס, מיט וועלכע מען האָט געכאַפּט די יונגעלייט, וואָס די פּני האָבן געוואָלט נעמען. אום צו כאַפּן די ראָזינע יונגעלייט, האָבן זיך די כאַפּערס נישט בּאַנוגנט מיט רער איינענער שטאָט. מען איז געפֿאָרן זי זוכן אויך אין אַנדערע שטעט, אויב זי האָבן זיך בּאַהאַלטן, און כאָטש אין רער „סקאַוקע" זיינען די יונגעלייט נישט געוווען אַזוי איינגעשריבּן, האָט עס ראָך נישט אויסגעמאַכט; בּאַם פֿרנם חורש זיינען זי יאָ געוווען פֿאַרשריבּן, און אַז מען האָט אָפּגענעבּן אַזאַ נישט־פֿאַרשריבּענעם נפש, האָט מען שוין אים נעגעבּן אַ נאָמען פון די גרויסע בּעלי־בּתּישע יונגעלייט, וועלכע זיינען יאָ געוווען אייגעשריבּן אין רער „סקאַוקע". רער נפש איז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0028-0054 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געוואָרן רעם בעל־הבית זון און איז נעבעך אַזועקגענאַנגען רינען. אַזוי איז רער בעל־הבית פּטור געוואָרן פון צו געבן זועלנער אַפילו, וועז ער האָט געהאַט זעקס זין, נאָר רערפאַר האָט ער נענעבן אויף רער שטאָט געלט — אַ הונדערטער איז נעוועז נענוג...

אין יענער צייט האָט מען אָפגענעבן יונגע־לייט אפילו אין עלטער פון ררייסיג יאָר, וואָס האָבן שוין געהאַט אַ פינף, זעקס קינדערלאַך. אַ ררייסיג־יאָרינן בחור איז בכלל שווער נעוועז צו קרינן. אַ בחור פון זיבעצן יאָר האָט שוין געהייסן אַן אַלטער בחור און ראָס איז שוין נעוועז אַ גרויסע חרפּה. רי אָנגענומענע אין סאָלראַטן זיינען רעריבער נעוועז טאַטעס, טיילמאָל פון פיל קינרער.

פאַרשטייט זיך, אַז אַ פרוש האָט מען רעמאָלט נעשאַנעוועט און פאַר קיין זועלנער נישט אָפגענעבן. אין זיין איינגענער שטאָט האָט ער אָבער ראָך מורא נעהאַט צו זיצן. אַ קשיא אויף אַ מעשה, אַמאָל איז איינער פון רי פּני־העיר אין כּעס אויף זיין פּאָטער אַרער אויף זיין שווער, און יענער קאָן נאָך אים אָפגעבן פאַר אַ זועלנער. אַזוינס האָט נעטראָפן און קיין זאַך האָט נישט נעהאָלפן.

אין קאַמענץ זיינען נעוועז פיל פרושים, וואָס פלענן זיצן און לערנען. מינע זירעס, וועלכע זיינען נעוועז פריהער פרנסי־חרשים און רערנאָך איסבאָרשטשיקעס, האָבן קיינמאָל נישט אָפגענעבן קיין איין יונגענמאַן, וואָס זאָל אַפילו פיל וויניג קענען לערנען. קוים איז ער נאָר נעוועסן אין בית־המררש און האָט עטוואָס נעקענט לערנען, איז ער שוין נעוועז זיכער, אַז ער איז פריי פון רינען.

אין קאַמענץ זיינען נעוועז רי בעסטע פרושים, רי נרעסטע לערנערס. אין נרויסן בית־המררש זיינען נעוועז איבער זעכציג שס"ן, אַפילו אַלטע און ערטערוויי אויסנעריסן. נאָר מען האָט זיך אַן עצה נענעבן. רער, וואָס האָט נעהאַלטן בּאַ רעם צעריסענעם אָרט, האָט נעליען בּאַ אַ צוויטן אויף אַ ווילע רי נמרא, און אַזוי האָבן זיי זיך נעטוישט. איז טאַקע אין נרויסן בית־המררש נעוועז אַ הרית־הקרש: רי נרעסטע לומרים האָבן ראָרט נעלערנט, רי נרעסטע בעלי־בתים האָבן ראָרט נעראַוונט און רי עלטסטע לייט זיינען ראָרט נעוועסן בּאַם נרויסן טיש נעבן נרויסן אויוון און רערציילט מעשיות.

בּררך כּלל איז קאַמענץ נעוועז רי איירלסטע שטאָט אין נאַנץ נראָרנער נובערניע. ראָרט זיינען נעוועז חקרנים און פילאָוואָפן, וועלכע האָבן נעפירט שטענריג חקירות אין פילאָוואָפיע און אויך פלענט מען זיך שטענריג מפלפל זיין בּאַ רער נמרא און חנרלען זיך אין חריפות. אַז מען איז אַריינגעקומען אין בית־המררש, האָט מען שטענריג נעטראָפן בּאַ אַלע טישן אירן, וואָס

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0029-0055 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבן זיך מתּופח געוואָרן אַרער בּאַ אַ גמרא, אַרער בּאַ אַ תּוספות, אַרער בּאַ אַ מהרש"א. עס זיינען געווען באַזונדערס אויסגעצייכנטע יונגעלייט אין מהרש"א, וואָס מען האָט זיי גערופן — מהרש"א־קעפּלאַך. די פּלענן גאַנצע טעג און נעכט זיך קלינן אין די „ורוק"ס און אין די „ויש לישב׳ס" פון מהרש"א.

רער נייער בּית־המדרש, וואָס האָט זיך מתקנא געווען אין אַלטן, האָט, אַ רעכט זיין גבּאי, זעהר אַן ענערגישער איד, אָפּגעצוּוינן די פּרושים און די לומדים צו זיך. זיינען שוין רערט געווען די פיינערע בּעלי־בּתּישע יונגעלייט. די עלטערע לומדים אָבּער און סתּם אַלטע לייט האָבן רעם אַלטן בּית־המדרש נישט אַוועקגעוואָרפן, און אַזוי זיינען געוואָרן צוויי בּתּי־מדרשים, וואָס זיינען פול געווען מיט תּורה.

פּריהער איז געוואָגט, אַז קאַמענץ איז געווען די איידלסטע שטאָט אין גראָדנער גובּערניע. פונרעסטוועגן האָבן קיין מחלקותן נישט געפּעלט. צוליב אַ שטאָטישער זאַך פלענט רעם שטעטל באַלר פונאַנדערפאַלן אויף צוויי לאַגערן, און חול־המועד, בּעת קיין גרויסע אַרבּעטן טאָר מען נישט טון, פלענט מען זיך אויפקלייבּן אויפן מאַרק־פּלאַץ אין מיטן שטאָט, בּאַ די קראָמען, גרופּעסווייז, און מען האָט אָנגעהויבּן עפּעס אויסצוקלערן וויאַזוי צו פירן די מחלקותן. עס זיינען געווען, פאַרשטייט זיך, אייניגע אינטריגאַנטן, ר. ה. זיי האָבן געקאָנט געבּן מיטן קולאַק אין זייט אַריין, אַזוי אַז יענער זאָל קראַנק ווערן, האָבן געהאַט געשליפענע צינגער, זיינען נעווען באַוואוסטע עזות־פּנימער, און אַז עס איז געווען אַן אספּה אין שטאָט, וואָס רעם אָרט אירער איז געווען רער אַלטער בּית־המדרש, זיינען זיי אַרויס מיט זייערע קולאַקעס און געשרייען און צעשלאָגן די גאַנצע אספּה. געווען אייגער אַ מולער, איז ער שטענדיג געווען רער שטאָט־ שייגעץ, און שטענדיג האָט ער זיך אָנגענומען פּאַר די אָרימעלייט, וועלכע ער האָט נישט געמיינט. געמיינט האָט ער נאָר צו אינטריגירן; און געוואוסט האָט ער, אַז מיט זיין שרייען וועט ער נאָרנישט פּועלן, נאָר ער רעדט שרייען, און רער עולם האָט געוואָגט, אַז ער איז געראכט.

אויך זיינען געווען שטילע אינטריגאַנטן, וואָס האָבן נישט געקאָנט אַ מויל עפענען אויף אַן אספּה, נאָר צווישן זיך, אויפן מאַרק האָבן זיי געקערט וועלטן, אויפגעהעצט אייגע קעגן די אַנדערע, און עס איז פּמעט נישט אַוועקגענאַנגען אַ חול־המועד אָהן אַ מחלוקת. מען האָט שוין געפּונען, פּאַרוואָס זיך צו קריגן.

אין קאַמענץ זיינען געווען נישט וויניג בּעלי־מלאכות, אָבּער זעהר אָרימע. די פּריצים פלענן רעם רוב אָפּגעבּן צו בּעלי־מלאכות אין בּריסק.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0029-0056 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַמאָליגע יאָרן איז גאָרנישט געוואָרן אַ שטעטל אָהן אַ מסור, און קאַמעניץ האָט, פֿאַרשטייט זיך, אויך געהאַט אַזוינעם, איטשע שייטעס האָט מען אים גערופן. ער איז געווען אַ שנייַדער אַ לאַטוטניק און האָט זיך וויניג פֿאַרנומען מיט זיין מלאכה. די רעכטע אַרבעט וויינע איז געווען צו מסרן. אָבער ער האָט זיך נישט באַנוגנט בלויז מיט מסרן איינצעלנע מענשן. ער פלעגט מסרן גאַנצע שטעט. צופֿום פלעגט ער גיין קיין גראָדנע און מסרן אַ גאַנצע שטאָט, איבערהויפּט מפּח רער „סקאַזקע". פלעגט שוין קומען פון גובערנאַטאָר אַ רעוויזיאָנע קאָמיסיע אויף רער „סקאַזקע", און די שטאָט פלעגט בדלות ווערן. די טשינאָוניקעס פון רער קאָמיסיע פלעגן נעמען אין האַנט אַריין, און מען האָט באַראַפּט גוט באַצאָלן. לסוף האָט מען געמוזט זיך אויסקויפן פון רעם ראָזיגן איטשע שייטעס, און זאָל ער שוין אַמאָל אויפהערן צו מסרן. ער האָט פֿראָסט אומגליקליך געמאַכט פּמעט נאַנץ גראָדנער גובערניע. מען האָט פון אים געהאַט יגון ואנחה, נאָר זיין שטאָט קאַמעניץ האָט ער פונדעסטוועגן געשאַנעוועט, און אַלע האָבן דערפאַר געהאַט פּאַר אים אָפּשיי. חניפּהלאַך האָט מען אים נישט געקאַרנט, און יערערער האָט געדאַנקט נאָט אין האַרצן, וואָס רער מסור לאָזט קאַמעניץ צו־רוה.

ראש־השנה און יום־כּפּור פלעגט ער שטיין באַם דאַוונען אין שול אויף רער בימה און פלעגט וויינען רעם נאַנצן דאַוונען מיט אַזאַ יאָמערלינגן קול, אַזוי הויך און מיט אַזאַ קוויטש, אַז אַפילו יענער, וואָס האָט נישט געקאָנט וויינען אין דאַוונען, פלעגט מוון וויינען פון איטשע שייטעס געוויינען און יאָמעריין. מיט זיינע געוויינען פלעגט ער מאַכן אויפציטערן אַלע בייגער פון די דאַוונער. ער האָט געוויינט וי אַ מענש, וועלכן מען האַלט אין שלאָגן און מען טוט אים אָן גרויסע יסורים. איך געריינק, אַז איך בין אַלט געווען אַ יאָר נײַן, האָב איך, צוליב אָט רעם איטשע שייטעס געוויינען, זיך אַזוי צעגאָסן מיט טרערן ערב יום־כּפּור צו מנחה, אַז איך בין זיך פֿאַרגאַנגען, און מען האָט מיך געמוזט נעמען אַהיים אין מיטן מנחה. נאָר באַלד נאָך יום־כּפּור איז ער אַוועקגענאַנגען צו־פֿום קיין גראָדנע מסרן אַ שטאָט.

קאַמעניץ האָט געהאַט אַ פֿאַרשטאָט, „זאַסטאַוויע" האָט זי געהייסן, זי האָט זיך אָנגעהויבן נעבן טייך, אויף וועלכן עס זיינען געשטאַנען דריי בריקן און דריי וואַסער־מילן. אויף רעם ראָזיגן טייך האָט מען געפירט די גרויסע קלעצער פון בּיעלאָוועשער וואַלד. פון רעם ראָזיגן וואַלד זיינען געליפערט געוואָרן פאַר אייראָפּע פֿאַרשיידענע געהילצן, אַפילו ביז זעגל־בוימער צו שיפן. די הויכע בוימער זיינען אָבער פֿאַרווערט געוואָרן צו האָקן, האָבן די סוחרים פון בּיעלאָוועשער וואַלד, פריהער ר' יצחק זאַבלוראָוסקי פון בּיאַליסטאָק, וואָס איז געוואָרן אַ מיליאָנער פון רעם וואַלד, געגנבעט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0030-0057 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי הויכע בוימער און נעגעבן כאַפאַר רי וואַלר־שומרים. זאַבלוראָווסקין האָט מען געמסרט, אַז ער גנבעט זענל־בוימער, איז געקומען אַ קאָמיסיע פון פּעטערבורג און זאַבלוראָווסקי האָט רי קאָמיסיע־מיטגלידער אָפּגעקויפט מיט געלט. אַזוי אַרום האָט ער זיך אַרויסגערייט פון פּלאָנטער, וואָס האָט געשמעקט מיט קאַטאָרגע.

נאָך אים האָט אַ רייטש געקויפט וואַלד צו האַקן, זינמונר האָט ער געהייסן. האָט ער נאָך מער געגנבעט. ער האָט אַזוי בריית געלעבט, אַז אין שטעטל האָט מען דערציילט, אַז רער פּריסישער קייזער האָט געלאָזט מאָלן זיין פּאַלאַץ, לויט רעם מוסטער פון זינמונרס פּאַלאַץ.

ער איז נעזוען פון רי ערשטע לעב־קינדער אין פּריסן און האָט אַזוי פיל גענגבעט רי מאַסטן, אַז ער פלענט פּאַרדינען אַ מיליאָן רובל אַ יאָר, פּאַרשטייט זיך, פּאַרלעבנדיג זיי רערנאָך. אַז קאָזנאַ האָט אויפגעהערט צו פּאַרקויפן וואַלר אין ביעלאָוועוש, האָט זינמונר נעקויפט אַ מאַיאָנטעק אין סעלץ, גראָדנער גובערניע, פּאַר אַ האַלבן מיליאָן רובל און האָט זיך איבערגעצויגן פון בערלין. פּאַר בערלין איז אים נעזוען צו ווייניג נעלט. איניגע יאָר האָט ער נעזוואוינט אין זיין מאַיאָנטעק און רערנאָך, אַ ראַנק זיינע גרויסאַרטיגע בעלער, וואָס ער פלענט מאַכן, האָט ער ראָם אויך פּאַרהוליעט. נעשטאָרבן איז ער אַן אָרימאַן.

רי אַלע ביעלאָוועשער קלעצער, וועלכע זיינען נענאַנגען קיין ראַנציג, זיינען דורכנעשוואומען דורך קאַמעניץ. פון זינמונרן מיט רי רייטשן האָט רי שטאָט נעהאַט פיל פּרנסה. אין רער צייט, וואָס ראָם האָלץ איז נענאַנגען איבער קאַמעניצער וואַסער, איז זינמונרס סטאַנציע נעזוען בּאַ ר' רור־יצחקן, וועלכער האָט רעמאָלט נישט וויניג פּאַרדינט.

זאַסטאַווויץ איז נעאָנראַפּיש וויניג וואָס אָפּגעטיילט נעזוען פון קאַמעניץ. האָט זי אָבער אַ כאַראַקטער נעהאַט פּרחוק מזרח למערב. כאָטש זאַסטאַווויץ האָט נישט נעהאַט קיין באַוונדער רב, און קיין רין, און קיין שוחט און קיין בית־עולם, אַפילו סחורה האָט אויך זאַסטאַווויץ נעקויפט אין קאַמעניץ, פונרעסטוועגן האָבן רי זאַסטאַווויער נעהאַט נאָר אַנדערע זיטן. בּאַ זיי זיינען נעזוען נערטענער, און אַלע האָבן פּמעט נעלעבט פון רי ראָזוגע נערטענער. רי וויבער מיט רי מיירלאַך פלענן זיצן רעם גאַנצן זומער אין גאָרטן און פּילעזוען אים. אין גאָרטן האָט מען מיטגענומען ראָזוועוע ברויט און נעגעסן ראָרט מיט אוגערקעס און מיט רעטעך. אַלע זיינען נעזוען קאַרנע מענשן און אַלע האָבן נעהאַט פּרנסה. נאָר אַ פּאָר פּאַמיליעס זיינען ראָרט נעזוען נרויסע בעלי־בתּים, מיוחסים, וואָס פלענן האָבן אַ רעה אין שטאָט און האָבן נעהאַט שיינע קינדער. נאָר זיי האָבן שטענריג אינטרינירט אין שטאָט און אין אַלע מחלוקתן זיינען זיי נעזוען רי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0030-0058 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ערשטע קרינער. אָנהיינגער האָבן זיי געהאַט מאַסן, און האָבן זיי אָנ־
געהויבן צו פירן אַ מחלוקת, האָט ראָם נעקאָנט זיך אַוועקציהען פיל
יאָרן. נאָר שטענדיג האָבן זיי געפירט מחלוקת מיט מיין זירן, וואָס איז
געשטאַנען אין רער שטאָט־אָנפירונג בראש; נאָר אַזוי וי פאָר אים
האָבן זיי יאָ מורא געהאַט, האָט מען אים נעגראָבן פאַרבאָרגן, אַזוי
אַז זיי האָט מען קיינמאָל נישט אַרויסגעזעהן.

קינדער־ערציהער זיינען, נעוויינטליך, נעוזען די מלמרים. רער ערשטער
פון זיי איז געוזען יעקב־בער רער מלמר, וואָס כמעט די גאַנצע שטאָט
קינדער האָט זיך צום ערשטן געלערנט בּאַ אים. אַ קינר פון דריי יאָר
אָרער נאָך וויינינגער האָט שוין בּאַ אים אָננעהויבן לערנען אלף־בית, געלערנט
בּאַ אים ביז עס האָט שוין גוט און גיך נעראַוונט. ראָס האָט נערויערט אַן
ערך פון אַ צוזיי יאָר צייט. רערנאָך האָבן די קינדער איבערגענומען די
מלמרים פון חומש און אויך אָנפאַנג גמרא: אויסגעקליבענע גרינגע משנות
פאַר קינדער, וואָס הייסט לקח־טוב. פון אַזוינע מלמרים איז מען אַריבער־
גענאַנגען צו גרעסערע און נאָך גרעסערע, ביז מען איז אָננעקומען צו די
גרויסע לומרים מופלגים, בּאַ וועלכע עס האָבן נעלערנט רערוואַקסענע
בּחורים און בּעלי־בּיתלאַך. אָבער די גרויסע מופלגים זיינען נעוזען
גרויסע פּעסנים.

פון די גרויסע מלמרים זיינען נעוזען צוזיי אין שטאָט, וואָס פלענן שלאָנן
די קינדער מפּוזר־רצח און שמייסן און שטעלן אין פּעקל. ראָס איז
נעוזען די ערנסטע שטראָף. רער מלמר פלענט רעם איינגל אַראָפּלאָזן
די הייזלאַך און פאַרקאַטשן ראָס העמר מיט רעם קאָפּטל אַרויף, מאַכנרינ
רערפון אַ פּעקל. בּעת מעשה האָט רער רבי נעהאַלטן אַ גוטע רוט אין
האַנט אָרער אַ גוטן קאַנטשיק, און אַזוי ער האָט ראָס איינגל נענומען לערנען
רעם שיעור גמרא, און וען ער האָט נישט נעוואוסט אַ וואָרט, האָט רער רבי
נענעבן אַ שמיץ מיט פּח, אַזוי אַז ראָס ליבּ איז בּאַלר פאַרלאָפן מיט אַ
בּלויען צייכן. אַזוי האָט ער נעלערנט אַ שעה נאָכאַנאַנר. ראָס איז נעוזען
שטענרינ אום ראָנערשטאָנ: רעמאָלט האָבן די איינגלאַך נעמווט אַליין
זאָגן די גמרא, וואָס רער רבי האָט מיט זיי נעלערנט די נאַנצע וואָך, וואָרום
שבּת פלענט רער מלמר מוון קומען מיט יערן איינגל צו זיין פאָטער פאַרהערן
אים די גמרא. רער פאָטער, וואָס האָט נישט נעקאָנט לערנען, האָט
שוין אָננעבּעטן איינעם אַ למרן, אָרער אַ פּרוש, יענער זאָל פאַרהערן,
און וען ראָס איינגל האָט נישט נעקענט, האָט רער פאָטער נישט נעקוקט
און האָט בּאַשולריגט רעם מלמר. נעוויינטליך האָט ראָס נישט נעשמעקט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0031-0059 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דעם מלמר, האָט ער אויסגעלאָזן דעם גאַנצן פּעס צו יענעם אָרט בּאַם אינגל, וואָם ווערט נישט אָננערופן אין ליטעראַטור.

פון די רערמאָנטע צוויי פּעסנים־לומדים איז געווען דוד מיט די קאָל־טענעס. ער האָט געהאַט אַ פּולן קאָפּ מיט קאָלטענעס. אַ פּעסן איז ער געווען אַ מזראדינער, און די אינגלאַך האָט ער פּראָסט געממיחט. בּאַ אים איז רעכט געווען אויפהויבן אַ אינגל אין דער הייך און מיט פּעס אַראָפּלאָזן אויף דער ערד, אַזוי אַז יענער זאָל פּאַלן טויט; געווען טאַקע אַזאַ פּאַל. נאָך דער לויה פון דעם דערהרגעטן אינגל האָט דער פּאָטער און מוטער פונם קינד אַפּילו נישט געוואַגט צו זאָגן ר׳ דורן, פּאַרוואָס האָט ער געהרגעט זייער קינד. אַזוי האָט מסתּמא גאָט געוואָלט, אַז דער רבי האָט אים געהרגעט, אַזוי האָט מסתּמא בּאַדאַרפט זיין, און קיינעם אין שטאָט איז נישט איינגעפאַלן צו טראַכטן, אַז דור מיט די קאָלטענעס האָט געטאָן אַ רציחה. אַפילו מ. ס. זין, וועלכע האָבן אויסגעווכט אַלע חטאים אין שטאָט צו מאַכן אינטריגעס און מחלוקת, האָבן דאָ אויך געשווינן, און ר׳ דוד מיט די קאָלטענעס איז געבליבן דער איינענער מלמר. בּאַ אים האָבן געלערנט גרויסע בּחורים און בּעלי־בּיתלאַך, און אַלע זיינען אַרוים פון אים קאַליקעס.

דער צוויטער מלמר, אַ גרעסערער למדן פאַר ר׳ דורן, איז געווען דוד דער בּלינדער. אויף איין אויג האָט ער נאָר געזעהן, ער איז געווען אַ גרויסער למדן, און אַ סך קינדער זיינען פון אים אַרויסגעקומען לומדים. אָבּער ער איז געווען אַן אומגעהויערער פּעסן און האָט שטענדיג געשלאָגן און געשמיסן דאָם קינד אָהן רחמנות. בּאַ אָט דעם מלמר האָבּ איך אויך געלערנט, נאָר וועגן דעם שפּעטער.

וי געזאָגט, האָט מען חתונה געהאַט זעהר פריה, סיי די אינגלאַך און סיי די מיידלאַך, דהיינו: אין עלטער פון דרייצען ביז זיבעצען יאָר. די אינגלאַך האָבן געמומען נרן נאָך זייער לערנען נאָך, פון צווי הונדערט ביז טויזנט רובל, און דער שוער האָט געגעבּן קעסט. אין די תּנאים האָט מען געשריבּן, אַז דער שוער אָדער דער פּאָטער דאַרף האַלטן פּאַרן בּעל־הבּיתל אַ מלמר, און אַז דאָם אינגל האָט חתונה געהאַט און געבליבן עסן קעסט בּאַם פּאָטער, האָט ער וייטער געלערנט בּאַ דעמזעלבּיגן מלמר, וואו ער האָט געלערנט פאַר דער חתונה, און דער רבי האָט געשמיסן דאָם בּעל־הבּיתל שוין נאָך דער חתונה, וי פאַר דער חתונה.

אין מיינע צייטן איז שוין אַפילו געווען אַרוים פון דער מאָדע, אַז נאָך דער חתונה זאָל מען גיין לערנען אין חדר, און מיין רבי, ר׳ דוד דער בּלינדער, האָט טאַקע געקלאָגט און געבּיטקט נאָך אַמאָלינע גוטע צייטן, וועו ער פלענט שמייסן בּעלי־הבּיתלאַך. ער פלענט דערציילן, בּאַ וואָסערע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0031-0060 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אומשטענדן ער פלענט אַמאָל שמייסן אַ בעל־הביתל, אַזוי, למשל, פלענט רעם תּלמידס מוטער קומען אין חדר אַריין אָפּגעבן רעם זון מול־טוֹב פון זיין אָקאָרשט נעבוירענעם זון, בעת מעשה איז אָבער געווען די טיר פון חדר פאַרשפּאַרט, און בעת — רערציילט רער רבי — זי איז צוגעגאַנגען צום פענסטער אָנקלאַפֿן אין די שויבן און אָפּגעבן מול־טוֹב, האָב איך אים מיט די ריטער אָפּגענעבן מול־טוֹב. פּאַ יערן שמיץ האָב איך געוואָגט:

— מול־טוֹב דיר מיט אַ אינגל! שייגץ אייגער! מול־טוֹב דיר מיט אַ אינגעלע!

קיין שרייבער איז אין גאַנץ קאַמענץ נישט געווען. שרייבן אידיש האָבן געלערנט ריזעלבע מלמדים.

ראָם איינציגע לערנען איז געווען נאָר גמרא מיט די מפרשים. חומש האָט מען געלערנט, אָבער אויך נישט די גאַנצע סדרה, נאָר אַ האַלבע. און עשרים־וארבעה האָט נאָר איין מלמד געלערנט, מאָטקע מלמד. ער האָט געלערנט מיט מיטעלע אינגלאַך, ניי־יאָריגע, גמרא מיט אַ שטיקל תוספות, האָט ער אַ שעה אין טאָג געלערנט עשרים־וארבעה און אַ שעה אין טאָג האָט ער רערציילט נסים ונפלאות פון גאונים און האָט פאַרגעשטעלט, אַזוי וי לעבעריג, רעם גיהנם (פון גן־ערן האָט ער אַ קנאַפּע יריעה געהאַט). ער האָט זאָגאַר אויסגעמאָלט אויף אַ פּאַפּיר די תמונה פון גיהנם, וויפיל מאָל ער האַלט און אין ווען ער וועלכער זייט עס געפינט זיך אָפילו די טיר. אָבער די מאָל פון גן־ערן, און אין ווען ער וועלכער זייט עס געפינט זיך די טיר, האָט ער, נעבעך, נישט געוואוסט. און פון די עשרים־וארבעה האָט ער אויך מער נישט געלערנט וי נביאים ראשונים: יהושע, שופטים, שמואל א׳ וב׳, מלאכים א׳ וב׳. און מער נישט. אָבער די איבעריגע מלמדים, ווען האָבן געלערנט מיט די גרויסע בחורים גמרא מיט תוספות און פל המפרשים האָבן קיין תנ״ך מיט זיי נאָרנישט געלערנט. תנ״ך לערנען איז געווען אַפּיקורסות.

שכר־למוד איז געווען פון זעכציג רובל אַ זמן ביז הונדערט. יענער מלמד, ווען האָט געהאַט קנאַפּע פיר רובל אַ וואָך, האָט זיך שוין גערעכנט פאַר אַ רייכן מלמד.

די מלמדים, ווען האָבן אָנגעהויבן לערנען מיט די קינדער אלף־בית, האָבן געהאַט פון זעכציג ביז אַכציג דריי־יאָריגע אינגלאַך פאַר אלף־בית לערנען. פאַר אַזעלכע אינגלאַך האָט מען געצאָלט שכר־למוד אַ רובל אַ זמן. נגידים האָבן געצאָלט צען גילדן אַ זמן. אַז אַ אינגל איז אַלט געווען פינף יאָר, האָט מען אים אָפּגענעבן צו אַ חומש־מלמד, ווען האָט מען אים אַ דריי רובל פון צוואַנציג ביז דרייסיג אינגלאַך. געצאָלט האָט מען אים אַ דריי רובל פון אַ אינגל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0032-0061 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז מען האָט אָננעהויבן לערנען מיט רעם איננל חומש, האָבן די טאַטעס נעמאַכט אַ סעודה פאַרן מלמד מיט די אַלע איננלאַך פון חדר און אויך איז נעווען די פאַמיליע רערבי. יערער בעל־הבית האָט נעמאַכט די חומש־סעודה נאָך זיין פאַרמעגליכקייט.

מיין זיידע, אהרן־לייזער, פלענט צו אַזאַ סעודה פון אַ קינד, אָדער אַן אייניקל, לאָזן קוילען אַ קליין עקסל, און בּאַ טרינקאָזסקין זיינען נעווען מיט טייערע פּאָטראָזעס.

האָבן די איננלאַך נעלערנט אַ יאָר אָדער צוויי חומש, ר. ה. די ערשטע פּרשה אָדער אַמהעכסטן דריי פּרשות פון רער סדרה, און דערנאָך האָט מען זיי אַוועקגענעבן צו די אָנפאַנגער, גמרא־מלמרים, וועלכע האָבן נעהאַט פון פופצען ביז צוואַנציג איננלאַך. נעצאָלט האָט מען פאַר אַזאַ איננל שכור־למוד פיר רובל, די נגירים פינף רובל אַ זמן.

נעווען אַועלכע מלמרים, וואָס האָבן נעלערנט אי חומש, אי מיט אָנפאַנגער גמרא. זיי פלענן שוין אָנהויבן מיט די בעסערע חומש־איננלאַך צו לערנען לקח־טוב.

האָט ראָס איננל אָפּגעלערנט אַ צוויי־דריי זמנים בּאַס אָנפאַנגער גמרא־מלמר, האָט אים רער פאָטער אַוועקגענעבן צו אַ גרעסערן מלמר, וואָס לערנט שוין מיט די איננלאַך רעם ערשטן זמן אַן עמור גמרא און רעם צוויטן זמן אַ בּלאַט גמרא. אַזאַ מלמר האָט שוין נעהאַט אַ צוועלף איננלאַך, פאַר יערעס איננל שכר־למור זעקס־זיבן רובל אַ זמן. אָפּלערנענריג אַ דריי זמנים, האָט רער פאָטער אָפּגענעבן ראָס קינר צו אַ העכערן מלמר, וועלכער לערנט גמרא מיט תוספות. אוא מלמר האָט נעהאַט אַ צען איננלאַך צו אַכט רובל אַ זמן א. אַז. ו. יערער מלמר האָט נעלערנט מיט די איננלאַך אַן אַנרער מסכתא, נישט פרענגריג בּאַ די תלמירים, וואָס פאַר אַ מסכתא זיי האָבן פריהער נעלערנט בּאַ יענעם מלמר. עס פאַרשטייט זיך, אַז רעריבער איז אין לערנען קיין אָרדענונג נישט נעווען, און ראָס בייטן די מסכתות בּאַ יערן מלמר אַלע יאָר צי מער, האָט איננאַנצן צעברעכן ראָס סיסטעם פון לערנען.

פּראָסטע קעפּ פלענן בלייבן זיצן לאַנג אין אין חדר. אָבער פּראָסטע קינדער פון די נרעסערע בעלי־בתים זיינען אַריבער צו העכערע מלמרים, גלייך ווי די נוטע איננלאַך, און די פאָטערס האָבן נעפּעטן רעם נרעסערן מלמר, ער זאָל מיט זיין איננל לערנען ראָס, וואָס יענער קאָן בּאַנרייפן און נישט ראָס, וואָס מען לערנט מיט די בעסערע איננלאַך. דערפאַר ניט ער אים מיט דריי רובל מער אויפן זמן. די בעלי־בתים האָבן זיך נעשעמט, אַז זייער זון, רער נרויסער בחור, זאָל לערנען בּאַס קליינעס מלמר. זיינען נעווען אין יערן חדר איננלאַך פּראָסטע, נראָבע, וואָס פלענן לערנען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0032-0062 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צוואַמען מיט די נוטע אינגלאַך. פונדעסטוועגן האָט מען זיי נישט פֿאַר־
שעמט. וויל ראָס רוב נוטע אינגלאַך זיינען געווען פון די אָרימערע קלאַסן
מענשן, האָט זיך דעריבער אויסגענליכט באַ די אינגלאַך רער יחוס. די
נוטע אינגלאַך האָבן זיך נישט געגרויסט קענן יענע מיט זייער לערנען און
די מיוחסים האָבן זיך נישט געגרויסט מיט זייער יחוס, אָדער פֿאַרקערט,
און עס איז אַלץ געווען גלייך.

געלערנט האָבן די אינגלאַך פון ניין אַזיינער אין דערפריה ביז צווי
אַזיינער באַאַטאָג. דעמאָלט איז מען געגאַנגען מיטאָג עסן אויף אַ שעה צייט.
פונקט דריי אַזיינער האָט מען געמוזט קומען וידער אין חדר, אַניט האָט
מען געקראָגן מוראַדינג קלעפּ, פּעטש אָדער נאָר שמיץ.

פון דריי אַזיינער האָט מען געלערנט: זומער ביז זון־פֿאַרגיין, ווען די
מלמדים האָבן באַאַרפט ניין מנחה רעדוונען אין בית־המדרש, ווינטער
האָט מען געלערנט מיט די קלענערע אינגלאַך ביז אַכט אַזיינער און מיט
די נרעסערע ביז ניין. מנחה און מעריב האָט מען שוין ווינטער נערעדוונט
אין חדר צוואַמען מיט די אינגלאַך. אַווי האָט זיך געפירט די נאַנצע וואָך,
אויסער פרייטאָג. פרייטאָג האָבן די אינגלאַך געלערנט: ווינטער ביז צווי
אַזיינער, און זומער ביז דריי־פיר אַזיינער באַאַטאָג. נאָר שבת האָבן די
אינגלאַך אויך נישט נעהאַט קיין מנוחה. ערשטנס, איז יערעס אינגל פֿאַר־
הערט נעוואָרן פון מלמד פֿאַרן פֿאָטער אין די אוינן אָדער פֿאַר אַ זייטינן
אַ מבין, רערביי האָט ראָס אינגל געמוזט איבערזאָגן ראָס, וואָס ער האָט
געלערנט אַ נאַנצע וואָך. און דערנאָך האָט ער באַאַרפט ניין אין חדר
לערנען מיטן מלמד פֿרק אָדער מרדש.

די אינגלאַך האָבן קיינמאָל נישט נעהאַט קיין פריי צייט, אויסער יום־טוב:
פּורים, פּסח, שבועות, ראש־השנה, יום־כּפּור און סוכות. צוואַמען, הייסט
עס, זעקס־און־צוואַנציג טעג אין יאָר.

די גוים, וואָס האָבן נעוואוינט אין שטאָט צוואַמען מיט די אירן, זיינען
נישט נעווען קיין לייב־קנעכט. זיי זיינען באַשטאַנען אַן ערך אַ פערט־חלק
פון די אידישע איינוואוינער. נעוואוינט האָבן זיי אין צווי זיטן שטאָט, און
די רעכער פון זיערע היזלאַך זיינען נעווען באַארעקט מיט שטרוי. אַממיינסטן
זיינען זיי נעווען קאַטוילקן. פֿראַוואַסלאַוונע איז אפשר נעווען אַ פּאָר צענדלינ.

יערער גוי האָט נעהאַט איינענע פעלרער מיט אַ הויז, מיט שיערן און
שטאַלן, אָקסן, בהמות און עופות — און זיי זיינען אַלע נעווען ננידים. עס
האָט זיי קיין זאַך נישט נעפעלט.

צווישן זיי זיינען אַפילו נעווען אייניע נבירים, וואָס האָבן פֿאַרמאָגט
צו עטליכע טויזנט רובל און די קינדער האָבן זיי נעשיקט לערנען קיין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0033-0063 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בריסק. געווען בַּא זיי איינער אַ יערמאָלאָוויטש, האָט קיינער נישט געוואוסט, וויפיל ער פאַרמאָגט. געוואָגט האָט מען, אַז ער האַנדלט מיט שרים, און זיי, די שרים, ברייננען אים פיל געלט.

אין יענער צייט, אַז איינער האָט געהאַט אַ סך געלט און מען האָט נישט געוואוסט, פון וואַנען ראָם געלט האָט זיך צו אים ענומען, האָט מען געוואָגט, אַז ער האַנדלט מיט שרים. האָט מען טאַקע מורא געהאַט אַזאַ איינעם צו רעררגונען, טאָמער וועלן זיך איינשטעלן פאַר אים זיינע שרים.

פאַר יערמאָלאָוויטשן האָבן אַלע מורא געהאַט, און יערערער האָט אים אָפּגענעבן כּבוד, צוליב זיינע שרים; ראָם איז שוין געווען באַוואוסט אין קאַמעניץ בַּא גרויסע און קליינע, אַז יערמאָלאָוויטש האַנדלט מיט שרים. האָט מען פאַרביי זיין הויז מורא געהאַט צו גיין, אַזוי וי מען האָט מורא צו גיין אין וואַלד, וואָם איז פול מיט חיות רעוח.

ער האָט זיך אָבער געלעבט מיט אַ חשבון. אַ זון האָט ער אַוועקגעשיקט אין ווילנע אין אַ גימנאַזיע. ראָם איז געווען יאָש, אַ וויל צעלאָזן איינגל, וואָם איינגלאַך און שקצים האָבן פאַר אים מורא געהאַט. די גימנאַזיע האָט ער געענדיגט מיט אַ גאָלדענעם מעראַל, און אַ דאַנק זיינע גרויסע פּראָטעקציעס איז ער געוואָרן אַן אַסעסער אין אַ שטעטל, גראָדנער גובערניע.

לויט די רעמאָלדיגע פירונגען, האָט אַן אַסעסער באַקומען האָבן אַכצען רובל־סאַניקעס מיט אַ קלוטש־וואָגן בראש. די רובל־סאַניקעס זיינען אַלע געווען פון קאַטויליקן געגומען, וויל אַזוי האָבן געוואָלט די פריצים, וואָם רער איספּראַוניק האָט, פאַרשטייט זיך, געפאָלגט. ראָם ביסל פראַוואָסלאַווענע האָט געקוקט רערויף אָהן פּרעטענזיעס, וואָרום זיי האָבן זיך סיי וי געהאַלטן נירעריגער פון די קאַטויליקן און זיינען טאַקע געווען אָרימער אויך.

אַ ראָקטאָר האָט קאַמעניץ געהאַט גראַדע אַ גוטן. געווען איז ער, אייגנטליך, אַ באַרימטער וילנער ראָקטאָר. לאַסאָווסקי האָט ער געהייסן. נאָר באַוועצט האָט ער זיך אין קאַמעניץ צוליב זיין פרוי, וועלכע האָט געהאַט אַ קליין פּוילוואַרק נעבן רער מעשטשאַנסקער גאַס און האָט פאַרמאָגט אַ דרייסיג־טויזנט רובל געלט. האָט ער געוואוינט אַ לאַנגע צייט אין קאַמעניץ. אַ רעצעפּט האָט מען באַראַרפט ברייננען פון בריסק. און אַז רער ראָקטאָר האָט געהייסן בּאַ אַ קראַנקען, אַז מען זאָל עקסטרע שיקן קיין בריסק נאָכן רעצעפּט, האָט מען עקסטרע געשיקט אַ בעל־עגלה קיין בריסק — פינף מייל. עס האָט געטראָפן פיל מאָל, אַז פירנדיג די רפואה, האָט זיך ראָם פלעשעלע צעבראָכן, איז מען געפאָרן נאָך אַמאָל, און אין רער צייט איז אָרער רער קראַנקער געווינט געוואָרן, אָרער ער איז געשטאָרבן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0033-0064 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער פֿריי פון רעם רָאקטָארס ווייט איז געווען פּופּצען קָאפּיקעס, פּלענט ער קומען צופֿאָרן אין אַ קָאליאַסקע מיט אַ פּאָר גוטע פּערד.

רופֿאים אין שטאָט זיינען געווען עטליכע. רער בעסטער פון זיי — יאָשקע רער רופֿא איז געווען אַ מפּורסם. ער איז געווען באַם רָאקטָאר לאַסאָווסקי.

אַבינדזור, חצקל און דור, די פּראָסטערע רופֿאים, פּלענן קומען פּרייטָאג אין באָד אַריין און פּלענן שטעלן געהאַקטע באַנקעס, ווער עס האָט באַאַרפט. צענדליגער אידן, בעלי־בתּים, געווענטע מענשן, פּלענן זיך שטעלן פּרייטָאג אין באָד געהאַקטע באַנקעס. צי עס האָט עמיצן ווייטאָן אַ האַנט, צי אַ פּוס, צי רער מאָגן, צי רער קאָפּ, די איינציגע רפואה איז געווען — געהאַקטע באַנקעס, און וואָס מער, און בלוט פּלענט רינען איבער די פּלייצעס, פּונקט ווי מען וואָלט געקוילעט אַ מענשן.

אָבער די גרויסע בעלי־בתּים, ווי מיין זיידע אָרער יאָגיע טרינקאָווסקי, פּלענן שוין רופֿן רעם רופֿא צו זיך אַהיים. מיין זיידע האָט זיך עטליכע מאָל אין יאָר געשטעלט געהאַקטע באַנקעס. האָט אים נאָר עפּעס אָנגעהויבן ווי טון, האָט מען באַלד גערופֿן רור רעם רופֿא צו האַקן באַנקעס.

אין זונטאָגן פּלענן די רופֿאים און אויך די רופֿאטעס, זייערע וויבער, שטעלן פּאָקן אָרער לאָזן די אָרערן די פּויערים און פּויערטעס.

רור און אַבינדזור האָבן געוואוינט אין אונזער נאַס, בריסקער גאַס, און רורך איר פּלענן אַממערסטן אָנקומען די פּויערים. נעריינק איך, ווי באַ די רופֿאים אין די שטובן פּלענט זיין פול געפּאַקט מיט פּויערים און פּויערטעס. זומער, די פּענסטער זיינען אָפן, פּלענט מען קאָנען זעהן. אויפן גאַניק זיינען זיי אויך געווען פול געפּאַקט. די רופֿאים האָבן געהאַלטן גרויסע שיסלען בלוט אונטער די הענט פון די פּויערים און פּויערטעס, וואָס האָבן אַפילו פון געהאַקטע באַנקעס וויניג געהאַלטן. געהאַקטע באַנקעס, לויט זייער מיינונג, נעמען אַרויס וויניג בלוט, בעת מען ראַרף מער!.. געהאַלטן האָבן זיי נאָר פון לאָזן רעם אָרער. יערער פּויער און פּויערטע, האָט זיי נאָר עפּעס ווי גענטאָן, פּלענן זיי באַלד לאָזן רעם אָרער, פון וועלכן עס פּלענט אַרויסגיין פּמעט אַ האַלבער טאָפּ בלוט.

די רופֿאטעס האָבן אפשר נישט געקאָנט שטעלן קיין באַנקעס און מאַכן קליסטירן, אָבער אָרערן לאָזן האָבן זיי יאָ געקאָנט, האָבן זיי געהאַקט אויף וואָס די וועלט שטייט.

יאָשקע רער רופֿא אָבער איז געווען אַ גאַנצער רָאקטָאר. ער האָט שוין אַליין די אָפּעראַציעס נישט געמאַכט. רערויף האָט ער געהאַט אַ

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0034-0065 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בחור, וואָס האָט זיך נעלערנט פאַר אַ רופא, און אָט דער בחור פלענט שוין האַלטן די אָרערן.

אַז דער ראָקטאָר איז נעשטאָרבן, איז נעוואָרן יאָשקע דער רופא דער נאַנצער ראָקטאָר אין קאַמעניץ. ער האָט שוין נעקאָנט מאַכן אַלע מאַסטן, וועלכע ער האָט זיך אויסגעלערנט בײַם ראָקטאָר לאַסאָווסקי.

די תּלמוד־תּורה אונזערע האָט פאַרמאָנט אַ צוואַנציג גמרא־אינגלאַך מיט אַ צווי מלמרים. די אינגלאַך האָבן נענעסן טעג. אויף דער תּלמוד־תּורה זיינען נעוווען בײַזונדערע דריי נבֿאים, וועלכע פלענן שאַפן נעלט. אַממייסטן פלענן זיי אויפקלייבן נעלט אויף די דערפער, בײַ די ישובֿים. חנוכּה־צייט האָבן די דריי נבֿאים נענומען צו זיך נאָך דריי בעלי־בתּים חשובֿים צו פֿאָרן אינאיינעם איבער די דערפער קלייבן נעלט אויף דער תּלמוד־תּורה. האָבן זיי נישט אויסגעמירן קיין איין ראָרף אַרום קאַמעניץ און נעבעטן נעלט. די ישובֿים האָבן אויסגעהאַלטן די תּלמוד־תּורה, וואָס איז אייגנטליך נעפירט נעוואָרן אין אָרדענונג.

די תּלמוד־תּורה האָט זיך נעפונען אין אַ נאַנץ שיין הויז און די אינגלאַך זיינען אויך נענאַננען נאַנץ אָנגענאָן, כּמעט נלייך מיט די בעל־הבּיתּישע אינגלאַך, און צו עסן האָבן זיי אויך נעהאַט.

צווי גוטע מלמרים האָבן נעלערנט מיט די אינגלאַך. איינער, אַ קלענערער, האָט נעלערנט מיט אָנפאַננער גמרא און רער צוויטער, אַ נרעסערער, האָט גוט נעלערנט אַ בלאַט גמרא מיט תּוספֿות.

שבּת פלענן שוין די נבֿאים בריינגען לומרים צו פאַרהערן די אינגלאַך.

אָט די תּלמוד־תּורה פון פאַר זעכציג־זיבעציג יאָר צוריק מעג זיכער פאַר־שטעמן די היינטיגע תּלמוד־תּורות, אַפילו אין די גרויסע שטעט.

נאָך רער תּלמוד־תּורה קומט שטענדיג נישט וויילנריג אויפן זינען די באָר. די קאַמעניצער באָר איז נעשטאַנען הינטערן שול־הויף, אַראָפּ, נעבן טייך. די שוויץ־באָר איז אַפילו נעוווען נישט שלעכט. בײַם אַריינגאַנג איז אין איין זייט נעלענן אַ בּאַרג הייסע שטיינער, וואָס זיינען אונטערנעבּרענט נעוואָרן פון רעם אויוון, וועלכער איז נעוווען אונטער די שטיינער. יערער, ווער עס האָט נאָר נעוואָלט, האָט אַ נאָס נענעבּן אַ שעפל וואַסער, און אַ צווייטס, און אַ דריטס — איז נעוואָרן „פֿאַרע" זיך אָפּצובּראַטן. אין רעם באָר־צימער איז נעוווען אַ מקוה, אַ קאַלטע. אין פֿאָרער־צימער איז נעוווען איינגעמויערט אַן אייזערנער קעסל, וואָס האָט זיך רעם נאַנצן טאָג, פרייטאָג, נעקאָכט. ראָרט האָבן אַלע אָנגעשעפט הייס וואַסער אין די שעפלאַך. רער בּערער האָט אַלע מאָל רערנאָסן מיט אַ קלוטש, וואָס איז נעשטאַנען אין אַ ברונען, אין צוויטן עק פֿאָרער־הויז.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0034-0066 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין רעם נרויסן פאָרער־צימער זיינען אַרום געשטאַנען ברייטע ביינק. ראָרט האָבן זיך אַלע אויסגעטאָן. די וועגט פון רעם פאָרער־צימער זיינען געוועזן אַלטע, מיט גרויסע לעכער און שפּאַרעס, און רער וויגט האָט שטאַרק געבלאָזן פון אַלע זייטן. פלעגן אַלע ציטערן בײַם אָנטוון זיך, אַרויס־ נייענדיג פון רער הייסער בּאָר. און יערן פרייטאָג האָבן זיך פיל פאַרקילט, און עס איז קיינעם נישט איינגעפאַלן צו זאָגן, אַז מען ראַרף די וועגט פאַרריכטן, אַז עס זאָל אַזוי נישט בלאָזן.

וידער זיינען די שטינלאַך פון רעם קאַלטן ברונען, וואָס אין פאָרער־ צימער, געוועזן געפרוירן, גראָב אייז, איז מען אום וויגטער נענאַנגען מיט נאַקעטע פּיס אויף די אַכט שטינלאַך אייז נאָך וואַסער. פאַרשטייט זיך, אַז מען פלעגט גיין צו עטליכע מאָל און עס איז ממש אַ וואונדער, וואָס מען איז נישט אויסגעשטאַרבן.

רער בערער האָט נעהאַלטן די באָר אין אַרענרע פון שטאָט. נעצאָלט האָט ער הונדערט רובל אַ יאָר. דאָס איז געוועזן צושטייער אויפן רבם שכירות. באָר־נעלט איז געוועזן אַ פּריז פון אַ דרייער ביז דריי קאָפּיקעס.

דאָס וואַסער פון טייך, נעבן באָר, איז געוועזן פלאַך און זעהר שמוציג, קויטיג, גרין און פאַרשימלט. פאַרשטייט זיך, אַז היינטינע צייטן, בעת די היציגע איז געוואָרן אַ ויכטיגע לעבנס־פראַגע, און יערערער פאַרשטייט איר באַרייטונג, וואָלט מען געוואָגט, אַז פון רעם שטיק לוושע, וואָס איז רעמאָלט געוועזן אין קאַמענץ, קומען אַלע עפּידעמיעס אין שטאָט. עפּידעמיעס אויף קליינע קינרער זיינען טאַקע יערעס יאָר געוועזן, און אין קיין שטאָט זיינען נישט געשטאָרבן אַזוי פיל קינרער, ווי אין קאַמענץ. עס זיינען אומגעגאַנגען מאָזלען, פּאָקן, שקאַרלאַטינע, און נאָך פאַרשיידענע קינרערשע קראַנקהייטן.

נאָר וער האָט דאָס אין יענער צייט עפּעס נעקלערט וועגן אַזאַ זאַך, וואָס פון איר זאָל קאָגען אַרויסקומען אַ קראַנקהייט. אַ קראַנקהייט, האָט מען געוואוסט, קומט פון נאָט און די פאַרשימלטע לוושע איז נעבליבן לוושע.

וויטער אַביסל פון רער לוושע איז שוין נענאַנגען רער טייך, וואָס רורך אים האָט מען איבערגעפירט פון ביעלאָוועוש קיין ראַנציג די נרעסטע וענל־בוימער. נישט וויט פון שול־הויף און אַנטקעגן רעם נרויסן בית־המדרש איז געוועזן אין טייך אַ ריין אָרט מיט אַ זאַמריגן גרונט. האָבן זיך ראָרט מאַנסבּלען נעבּאָרן. אויסגעטאָן האָט מען זיך אונטערן פרייען הימל. די זאַכן האָט מען נעלעגט אויף די בּרעטער, וואָס די האָלצהענדלער האָבן ראָרט געהאַט, און וועגן גנבענען זאַכן אָרער זיינערלאַך האָט מען נאָר קיין באַגריף נישט געהאַט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0035-0067 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען האָט זיך אויסגעטאָן, איינגעפֿאַקט די זאַכן אין קאַפֿאָטע, אָרער נאָרנישט איינגעפֿאַקט און אַזוי געבאָרן זיך, שעהן־וויי. דערנאָך איז זיך יעדער געקומען צו זיינע זאַכן.

די וויבֿער האָבן זיך געבאָרן וויט פון די מאַנסבֿלען, אָבֿער דאָרט איז געווען דאָס וואַסער פֿמעט וויִ נעבן בּאָד: פֿלאַך, קויטיג און פֿאַרשימלט. וויטער, אַרויף־וואַסער, איז געווען ריינער. דאָרט האָט דאָס האָלץ געשוואומען. אָבֿער אַהין איז געווען וויט צו גיין און וויידער איז שוין דאָרט געווען ערטערוויי טיף דאָס וואַסער.

איינגעטליך, נאָך מיין איצטיגן שכל, האָבן די מענער זיך בּאַדאַרפֿט טוישן מיט די וויבֿער. די מאַנסבֿלען האָבן זיך בּאַדאַרפֿט בּאָרן דאָרט, וואו די וויבֿער, וואָרום זיי וואָלטן זיך נישט געפּוילט און וואָלטן אַוועק צו רעם ריינעם וואַסער, וואָס איז פֿאַר די וויבֿער געווען צו־וויט און צו־טיף, און די וויבֿער וואָלטן זיך נישט בּאַדאַרפֿט בּאָרן אין אַזאַ קויט און שרעקליכן שמוץ. דעמאָלט זיינען נאָך אָבֿער די מאַנסבֿלען נישט געווען אַזוי ריטעריש געשטימט, אַז זיי זאָלן גיין פֿאַרזאָרגן די וויבֿער מיט ריין וואַסער צום בּאָרן זיך.

קאַמעניצער זיינען געווען בּאַרימטע שוועמערס. דער טייך האָט אין איין זייט געהאַט אַ שמאָל, טיף, שטיל וואַסער, וואו די אינגלאַך האָבן זיך געקאָנט שוועמען אַ וויאָרסט אָדער צוויי וויט, און אַז אייניער איז מיד געוואָרן שוועמענריג, פלענט ער זיך גלייך אַראָפּגיין אויף דער לאָנקע, וואָס בּאַ בּיידע זייטן טייך, האָט זיך אָפּגערוהט און וויטער געשוואומען.

נעבן דער בּאָד איז געשטאַנען דער הקדש. דאָס איז נישט, חלילה, פֿאַר קראַנקע, נאָר פֿאַר די אורחים, פֿאַר די אָרימע לייט, וואָס פלענן רורכפֿאָרן די שטאָט, האָבן זיי זיך דאָרט אויפגעהאַלטן. דאָרט האָבן זיך שטענדיג געפונען אַ דרייַ־פּיר פֿאַמיליעס אָרימעלייט.

די מראה פון הקדש איז געווען אַן אימהריגע. עפּעס אַן אַלטע חורבה מיט אַ צעברָאָכענעם דאַך, מיט אויסגעברָאָכענע שויבן, פֿאַרשטאָפּט מיט שוואַרצע שמוציגע שמאַטעס און מיט אַ צעברָאָכענער טיר. דאָרט האָט מען פיל מאָל געוואוינט מיט קליינע עופהלאַך. עס איז אומבאַשרייבליך, און איך קאָן מיך נאָך איצט נישט דערמאָנען אָהן אַ שוידער אָן דער פֿאַרקומערטקייט, אָן רעם אומעט, אָן רעם שרעקליכן רלות פון די גרויסע נפשות מיט די קליינע נפשותלאַך, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען און קיינער פון די „פּני" און די בעלי־בּתים, די גרויסע רעות־זאָגער אין שטאָט, האָבן זיך נישט אומגעקוקט אויף רעם הקדש, פונקט וויִ ער וואָלט אַזוי באַדאַרפֿט זיין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0035-0068 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער רב איז געווען אַ גרויסער בקי אין ש"ס און פּוסקים, אויך אַ גרויסער יחסן — רעם יסוד־שור־העבורהם אַן איידעם. זיין פאָטער איז געווען ר' יחזקאל, רעם ווילנער גאון אַן איידם און ר' שמואל מינסקער גליל רבם אַ זון. האָט ר' יחזקאל מיט זיין וויב, רעם גאון טאָכטער, אָפּ־גערייכט גלוח. זיי פלענן ניין צו־פוס איבער די רערפער, ווינטער אין זומער־קליידער און זומער אין פּעלצן, געגעסן ברויט מיט ווַאסער און געשלאָפן אויף רער ערר.

איז ר' יחזקאלס וויב פון אַזאַ אָפּקומעניש געשטאָרבן. האָט ר' יחזקאל געגומען ר' שמחהס, רעם גראָרנער רבם טאָכטער. רער ר' שמחה האָט געמאָנט בּאַם פירשט ראַרויוויל הונדערט־טויזנט רוקאַטן, וואָם יענער האָט בּאַ אים געליען. פאַרן מאָנען האָט אים ראַרויוויל געוואָלט פאַראַרעסטירן. איז ר' שמחה אַנטלאָפן און געוואָרן גראָרנער רב. ר' יחזקאל האָט געהאַט פיר זין, אַלע זיינען געווען גאונים, רבנים אין אַנדערע שטעט, און איינער פון זיי איז געווען קאַמעניצער רב.

שכירות האָט ער געגומען דריי רובל אַ וואָך און איז געזעסן ימים ולילה און געלערנט. קינדער האָט ער געהאַט פינף זין און איין טאָכטער, וואָס האָבן געלעבט אין נרוים רחקות. די רביצין איז צוגעשטאַנען צום מאַן, אַז ער זאָל בּעטן אַ הוספה כאָטש נאָך אַ רובל אַ וואָך, אָבער ער האָט אַלץ נישט געוואָלט בּעטן. רערנאָך, אַז זי האָט אים שוין פיל ראָקוטשעט, האָט ער אָנגעהויבן צו ריירן מפּח רעם, אַז מען זאָל אים געבן אַ הוספה אַ רובל אַ וואָך.

ער האָט נעראַרפט לאַנג ריירן און בּעטן. לסוף האָט מען געמאַכט אַן אסיפה גדולה אין אַלטן בּית־המדרש. און עס איז געבליבן, אַז יערער בּעל־הבּית פון די רייכערע זאָל געבן פון ליכט־בּענשן אַ קאָפּיקע פאַרן רבם וועגן. פלענט אַ שמש גיין אַלע פרייטאָג און קלייבן די קאָפּיקעס, פון וועלכע מען האָט מיט צרות צונויפגעשלאָגן רעם רובל, וואָס איז לסוף שוואַכער געוואָרן. אַזוי האָט רער רב געלעבט ראָם גאַנצע לעבן אין רחקות.

אַז ער האָט בּאַראַרפט חתונה מאַכן אַ קינד, פלענט ער פאָרן צו זיין רייכער פאַמיליע. ראָרט האָט מען אים געגעבן אויף חתונה־הוצאות.

קאַמעניץ האָט ליב געהאַט מגידים און חזנים. אַלע מגידים, וואָס פלענן אַמאָל אַרומפאָרן איבער רער מרינה זאָגן מוסר פאַרן עולם, האָבן קאַמעניץ נישט אויסגעמידן. און אַזוי אויך די חזנים, וואָס פלענן אַרומפאָרן מיט די משוררים איבער די שטעט און שטעטלאַך פאַררינען געלט, זיינען נעקומען אויך אין קאַמעניץ.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0036-0069 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פלעגט קומען אַ מגיד אין שטאָט, האָט ער זיך צום ערשטן געמאָלדן צום רב און אויפגענעבן, אַז ער וויל, למשל, מאַכן אַ הספר אויף דעם און דעם רב, אָדער צווי, דרי רבנים, וואָס זיינען, צום ביישפיל, אין דעם יאָר געשטאָרבן. נעוויינטליך, האָט דער רב נעוואָלט, מען זאָל מספּיר זיין, און האָט נעשיקט צום גבאי פון גרויסן בית־המדרש אָנזאָגן, אַז עס איז דאָ אַ מגיד. דער שמש האָט שוין אויסגערופן אין בית־המדרש, אַז אין דעם טאָג וועט צווישן מנחה און מעריב זאָגן אַ מגיד.

איז שוין דער בית־המדרש נעזעסן געפּאַקט מיט מענשן און אין דער וויבּער־שול איז אויך נעזעסן קאָפּ אויף קאָפּ. דאָס רוב פלעגט אַזאַ מגיד אויפהויבן מיט זיין הספּר אַ נרויסע יללה מיט אַ נעזויין, און אַלײן פלעגט ער זיך ממש צענישן: „דער רב איז נעשטאָרבן, רבּותי, דאָס איז שוין דער לעצטער קרבן. וער וועט שוין איצט אויסקויפן אונזערע נרויסע זינד" (ער האָט זיך פאַרנעסן, אַז עס קאָנען שטאַרבן נאָך צוואַנציג רבנים). האָט דער עולם נעטאָן און נעוויינט.

און אַז דער מגיד האָט נעקאָנט „מאַכן" אַזוי פיל מענשן צו ווינען, איז ער דאָך אַ נוטער מגיר, האָט מען אים נעבעטן אויף מאָרגן וידער. און אַזויערנאָך האָט מען וידער נעוויינט. נאָך יערן מאָל זאָגן, פלעגט מען אויפוואַמלען נעלט פאַרן מגיר, און אַז ער איז אַוועקנעפאָרן, איז אין דרי טעג אַרום נעקומען אַ נייער מגיר מיט אַ נייעם הספּר. שטעלט זיך אַרויס, אַז דער צווייטער מגיר האָט נאָך אַ בעסערן מענה־לשון, וואָס קאָן מאַכן ווינען דריי נער, לכן האָט רי שטאָט דאָס נאַנצע יאָר פסדר נעוויינט.

איינמאָל, נעריינק איך, האָט אַ מגיד נעמאַכט אַ הספּר איבער דרי רבנים מיט אַמאָל. ער האָט נעהאַט אַ שטאַרקן פּח־הריבּור, מיט עפּעס אַ קוויטשינ קול, און ער האָט נעשריען, אַז דער צריק שטאַרבט נישט פאַר זיינע זינד, נאָר ער נייט אַוועק אַלס קרבן פאַר די זינד פון פּלל־ישראל, און אַזוי ווי די דריי נאונים און צדקים זיינען שוין צונענומען נעוואָרן פאַר אונזערע זינד, זיינען שוין ערשט נאָרנישט נעבליבן אַזעלכע נרויסע צדיקים, וואָס זאָלן קאָנען נענומען ווערן פאַר אַ קרבן פאַר אונזערע חטאים, וועט שוין ערשט דער רבונו־של־עולם צונעמען די קליינע קינדער־לאַך אויך פון דער מוטערס שויס. דאָס אַלץ האָט ער אויסנעלאָזן מיט אַ שרעקליכן קוויטש. האָבן זיך אַלע צעוויינט אויפן קול. מען וועט שוין צונעמען די קליינע קינדערלאַך אויך!... און די וויבער האָבן שיער נישט נעהלשט, וויינענדיג.

איך האָב אויך נעהאַט אַ קליין שוועסטערל, פיינעלע האָט זי נעהייסן, אַ קינד פון אַ יאָר, מיט שיינע הערעלאַך. איך האָב זי זעהר האָלט נעהאַט. און אַז איך האָב דערהערט, אַז נאָט וועט שוין צונעמען די

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0036-0070 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קלייניטשקע קינדערלאַך, איז דאָך מיין ליב שוועסטערל אויך... האָב איך זיך אַזוי פונאַנדערגעוויינט, אַז איך בין אַזש נעפאַלן אויף דער ערד און נעבליבן אָהן פחות.

רער מגיד איז אַוועקגעפאָרן און נאָט האָט נעהאָלפן, עס איז אַוועק אַן עפּירעמיע פון מאָולן, און אַ סך קליינע קינדער זיינען נעשטאָרבן, און טאַקע בפֿומכם מיין שוועסטערל אויך. די שטאָט איז נעוואָרן בייז אויף רעם מגיד, מען האָט נעוואָגט, אַז ער האָט זי פאַרשאָלטן. האָט מען אים נעוואָלט יאָגן און בריינגען קיין קאַמעניץ זיך אָפּרעכענען מיט אים, נאָר דאָס האָט נישט געלונגען, און אָט אַזוי האָבן, נעבעך, אונזערע קאַמעניצער אירן שטענדיג געוויינט.

עטליכע מאָל אין יאָר פלעגט קומען אויף אַ שבת אַ גרויסער חזן מיט משוררים. פון זיי פלעגט שוין זיין פרייליך אין שטעטל. רורכנעפאָרן זיינען אַזוינע חזנים, ווי ר׳ ישראל שקורער, ר׳ ברוך קאַרלינער, יאָשע פּינסקער און נאָך, און נאָך. אַזאַ חזן פלעגט נעמען פינף־און־צוואַנציג רובל פאַר אַ שבת.

רעם חזן פלעגט שוין שטענדיג רער זיירע בעטן צו זיך אויף שבת, און די משוררים האָבן גענעסן בײַ אַנדערע גרויסע בעלי־בתים. שבת־צו־נאַכט פלעגט שוין רער זיירע מאַכן אַ מין זמירות, פאַררופן די גרעסטע בעלי־בתים פון שטאָט, מען האָט געטרונקען טיי, געגעסן מלוה־מלכה, און רער חזן מיט די משוררים האָבן געזונגען ביז אין טאָג אַריין. אויפן צוויימן אָוונט איז דאָס אייגענע געווען בײַ טרינקאָוואסקין. אַ דריטן אָוונט בײַ רור־יצחקן א. ז. ו. יערער בעל־הבית פלעגט דערווייל אַרײַנרוקן רעם חזן אַ זילבערנע מטבע, און אַזוי פלעגט אַ חזן אַוועקפאָרן פון קאַמעניץ אי זאַם, אי מיט געלט.

געווען אַ מנהג אין שטאָט, אַז רער בחור, וואָס האָט חתונה און פּאָרט אַרויס אין אַן אַנדער שטאָט אויף קעסט, באַראַרף זיך נעזעענענען פאַר רער חתונה מיט אַלע חשובע בעלי־בתים. רער שמש פון גרויסן בית־המדרש פלעגט נײַן מיט רעם חתן אין אַלע הייזער זיך נעזעענענען.

אַ חופה פלעגט מען שטעלן נעבן גרויסן בית־המדרש. און רער רב, וואָס האָט נעוואוינט רערבײַ, פלעגט קומען מסדר קרושין זיין. יערער חתן האָט נעמוזט זאָגן אַ דרשה בײַם קבלת־פּנים, בײַם באַרעקנס. האָבן זיך שוין די חתנים מיט אַ פּאָר חרשים פריהער געלערנט די דרשות. נעוויינטליך, האָבן זיך די בעסערע אינגלאַך צוגענרייט מיט גרויסע דרשות און מיט פלפול. אפילו די פּראָסטערע בחורים־חתנים האָט מען אויך אויסגעלערנט עפּעס אַ דרשה צו זאָגן. זאָל זיין אַ קליינע דרשה, אַ גרינגע דרשה, אַבי אַ דרשה.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0037-0071 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען זאָל קיין רשה־נעשאַנק ניט וואַרפן אומזיסט. ראָם איז טאַקע נעזוען אַן אמתער רשה־נעשאַנק.

רער בית־עולם איז נעזוען נענוג נרויס, לויט רער „סקאַזקע". אָבער אַזוי וי רי נישט־איננעשריבענע אין רער „סקאַזקע" זיינען אויך נעשטאָרבן, האָט מען טאַקע באַראַרפט אַ נרעסערן בית־עולם.

ער איז נעזוען אַרומנעצוימט מיט אַ פּאַרקאַן, נעזויינטליך, אַ הילצערנעם און מצבות זיינען נעזוען אַלע פּמעט פון איין פּאָרם: פּראָסטע שטיינער, נישט קיין נרויסע, מיט אַן אויסנעקריצטן טיטול.

פּאַר פּסח, אין רי נרויסע נעזויסערן, האָבן נרויסע וואַסערן רורכנעפלייצט רעם בית־עולם, רורכנעריסן רי מצבות און רורכנעשוויינקט רי קברים, רוקא פון רי מיוחסים. וויטער אַביסל איז נעזוען רער פּלאַץ העכער, ראָם וואַסער האָט נישט נעקאָנט אַהין קומען, האָבן אָבער רי קאַמעניצער נעהאַלטן ראָם אָרט פּאַר פּחיתות הכבוד, און רוקא ראָרט, וואו ראָם וואַסער האָט שטענריג רורכנעשוויינקט, האָט מען מקבר נעזוען רי אַלע יחסנים. ערויף האָט מען עפּעס נישט נעקוקט. זיי איז נעזוען נעפּעלן באַנראָבן צו ווערן אין ערנירער. פּאַרוואָס, ווייס איך ער־היום נישט.

קיין חברות, וי היינט, זיינען נישט נעזוען, אויסער אין חברה קדישא. זיי פלענן נעמען נעלט פון רי נגידים, און עס האָט זיי נישט נעפּעלט קיין ברויט מיט באָרשט. רער מקח פּאַר נגידים איז נעזוען פון ררי ביז צען רובל. איך נעריינק, אַז עס איז נעשטאָרבן אַ באַוואוסטן קמצנס וויב, אַזוי אַרום ערב ראש־השנה, האָט רי שטאָט נעוואָלט באַ אים נעמען פינף הונרערט רובל, אָבער ער האָט נעשטעלט אַ פּריי צען. איז רער מח אָפּ־נעלענן ררי טענ, און רער קמצן איז נעקומען צו מין זירן, רעם ראש־הקהל, און נעשריען:

— זאַלצט זי איין... איך וועל אייך אַזוי פיל נישט נעבן.

נאָר הונרערט און פופציג רובל האָט ער ראָך נענעבן. אַזאַ סומע נעלט איז נאָך זינט קאַמעניץ שטייט נישט נעזוען.

אַלע חול־המועד־פּסח פלענט רי חברה מאַכן אַ פּאָנש. איך נעריינק, מען פלענט טרינקען הייסן מער. עס איז נעזוען נישט שלעכט, און איין מאָל אין ררי יאָר פלענט מען מאַכן חנוכה־צייט אַ סעורה נרוזלה. אויף רער ראָזינער סעורה פלענן זיך צונויפקומען מאַסן מענשן. נענעסן האָט מען נרויסע פּאָרציעס פיש און נענוענס. איינער פון רי נבאים פון חברה־קדישא האָט נעהאַט אַ נרויסן בויך און איז נעזוען אַ נרויסער עסער, האָט ער נעוואוסט, אַז ראָ איז אַן אָרט, וואָס מען קאָן עסן, ויפיל מען ויל. אָבער וואָס טוט מען, אַז עס נייט נישט מער? איז ער אין מיטן רער סעורה

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0037-0072 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַרויס פון שטוב, האָט אַריינגעשטעקט רעם פינגער טיף אין האַלו און גלייך אויסגעבראָכן דאָס נעגעסענע. דערנאָך איז ער אַריינגעקומען און נעגעסן אויף דאָס ניי נאָך אַ האַלבע גאַנצו.

רי ראָזינע סעורה האָט אָפּגעקאָסט אַ שלל מיט נעלט.

רי אָבערגלויבעריי אין שטאָט איז געווען זעהר גרויס. מען האָט נעגלויבט אין שרים, אין טייוולאָנים, אין אַלע רוחות רעוה. רי מלמרים פלענן אַריינקלאַפֿן אין רי קעפּ פון זייערע תלמידים פאַרשיידענע מעשות פון שרים. און אויך האָבן אַלע געוואוסט, וואָס עס טוט זיך אויף יענער וועלט מיט רעם מענשן פון רעם טאָג אָן, וואָס ער שטאַרבט, וי אַזוי עס פירט זיך מיט אים בּאַלד, וי ער קומט אויפן הימל, פונקט וי יערערער וואָלט עס אַליין געוועהן מיט רי אויגן.

וען רער מענש שטאַרבט, לייגט מען דאָך אים אויף רער פאָרלאָגע, נישט אויף רער בלויזער פאָרלאָגע, נאָר אויף שטרוי. איז יערער שטרוי שטעכט אים וי שפילקעס, און באַלד קומען אַרום אים רוחות רעות און זיי נייגן מיט נאָך אים אויף רער לויה, און אַז מען לייגט אים שוין אַריין אין קבר, קומט רער מלאך הרומה און פרענט אים:

— מה שמך?

פאַרגעסט ער אָבער צום שלים־מזל. צעשפּאַלט אים רער מלאך הרומה רעם בויך און נעמט אַרויס רי קישקעלאַך און וואַרפט אים אין פנים. דערנאָך קערט ער אים איבער און שלאָגט אים מיט אייזערנע און נעבּרענטע שטעקנס, מזיקים, פייניגט און צערייסט אים אויף פיץ־פיצלאַך א. אַז. ו. יערערער איז נעוועהן אין רעם אַלעם זיכער, וי יערערער איז, למשל, זיכער אין רעם, אַז ער לעבּט אויף רער וועלט.

בּאַ אונז האָט מען נעטראָגן רעם מת ביון בית־עולם. נעווייגטליך, האָט מען זיך נעבּיטן בּאַם טראָגן און, נעווייגטליך, אַזאַ שטאָט, האָבן אַלע באַלד נעוואוסט, און אַזוי וי עס איז אַ מצוה צו באַגלייטן אַ מת, איז רי נאַנצע שטאָט נענאַנגען צו רער לויה. פאַראויס איז נענאַנגען רער קברוזח־מאַן מיט רער גרויסער בלעכענער פושקע און נעקלאַפּט מיט רי גרויסע ניקאָלאַיעווסקע רריירס און פירערס, וואָס רער עולם וואַרפט, און האָט נעשריען מיט אַ יאָמערריג קול:

— צרקה תציל ממות!

אַ שרעק, נעריינק איך, האָט רורכנענומען רי ביינער. יערערער האָט מורא פאַר רי מלאכי־חבלה, וואָס דרייען זיך ראָ אַרום רעם מת, און יעדערער האָט באַרעכנט רי שרעקליכע לאַנג פון רעם נעשטאָרבענעם, און דערבּיי האָט מען זיך דערמאָנט, אַז רער איגענער סוף וועט אויך אַזוי זיין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0038-0073 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל II

דער עלטער־זיידע ר׳ וועלוול. — מיין זיידע אהרן־לייזער. — ר׳ יודל. — אהרן לייזערס יונגט. — די חתונה. — די באָבע בּיילע־ראשע. — אהרן־לייזערס פּאר־ עגדערונג. — דעם עלטער־זיידנס טויט. — דער איספּראָוניק. — זיינע באַציהונגען צום זיידן. — דער זיידע אלם פּרנס־חודש. — דער באָבעם עצות. — דער זיידע א איסבּאָרשטשיק. — דער שרייבער. — די מחלוקת צוליב דעם שרייבער. — דעם זיידנס השפּעה. — דער זיידע מיט די פּריצים. — דער רעוויזאָר. — א נייער איס־ באָרשטשיק. — מחלוקת אין שטאָט. — דער נייער איספּראָוניק. — מיין זיידע ווידער איסבּאָרשטשיק.

מיין זיידע, ר׳ אהרן־לייזער, איז געווען אַ קלוגער און אַ נעראָטענער איד. ער האָט נעהאַט אַן אומגעהויערע נרויסע השפּעה אויפן שטעטל. געבוירן איז ער געווארן אין יאָר תק״ס, 1798־טן יאר. זיין פאָטער, ר׳ וועלוול־אהרנס, איז געווען פּרנס־חורש אין קאַמענץ. איין מאָל אין דרייַ יאָר איז אין יענע צייטן בּאַ אירן אין יערער שטאָט געווען אויסגעוויילט אַ פּירער, וואָס פלעגט באַשטעטיגט ווערן פריהער רורכן איספּראָוניק, און דערנאָך פון גובערנאַטאָר.

דער פּרנס־חורש איז געווען דער גאַנצער בעל־הבּית אין שטאָט, הן אין די אידישע אינטערעסן צווישן זיך, הן אין אַלע אינטערעסן, וואָס די שטאָט האָט נעהאַט מיט דער נאַטשאַלסטוואָ.

דער פּרנס־חורש האָט באַראַרפט אויפקלייבן און צושטעלן אַלע שטייערן און אָפּצאָלונגען, וואָס זיינען נעלעגן אויף דער קהלה, און באַ אים האָט דער איספּראָוניק אַלץ אויפגעמאַנט. מען קאָן דעריבער שוין פאַרשטיין, וואָס פאַר אַ נרויסע ראָליע האָט נעשפּילט אַ פּרנס־חורש אין שטאָט.

וואָס אָנבאַלאַנגט זיין מאַכט, איז נענוג צו זאָנן, אַז ער האָט נעהאַט רעכט ביז דריי טעג אַרעסטירן, און אויף מער אַרעסט האָט ער באַראַרפט שיקן צום איספּראָוניק קיין בּריסק, און דערבּיי שרייבן, אַז רעם מענשן קומט, לויט זיין מינונג, אַ חורש אַרעסט. האָט דער איספּראָוניק ממלא

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0038-0074 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעזען רעם פּרנס־חורשם משפּט. רער פּרנס־חורש האָט אַפּילו נעמענט שמייסן אויך אַ אירן, פּאַרשטייט זיך, כאָטש קיין אָפּיציעלע רעכט האָט ער נעזוים נישט נעהאַט רערצו, נאָר יערער איספּראַזניק איז נעזעהן אין יענע צייטן בּאַ זיך אין אויעזר נרעסערע זי היינט אַ נובּערנאַטאָר, און ער האָט שטענריג נענעבּן רעם פּרנס־חורש אַ נרויסע ממשלה. וואָס רער פּרנס־חורש האָט נעטאָן, האָט אַלץ רער איספּראַזניק בּאַשטעטיגט.

איז נעזעהן אַ נעשיכטע אין זילנער נובּערניע, אַז אַ פּרנס־חורש, אַ מתנגר, האָט נעשמיסן אַ חסידישן רבּי, זעלכער איז נעקומען אַהין צו חסידים, און עס האָט נישט נעהאָלפן ראָס חסידישע זיינען און בּעטן.

כאָטש ראָס נעזעץ האָט נעזאָנט, אַז אַ פּרנס־חורש ראַרף אויסנעזיילט ווערן איין מאָל אין דרייַ יאָר, דאָך האָט רער איספּראַזניק נישט נעקוקט רערויף און האָט ראָס ערשטע מאָל נעהייסן זיילן רעם, וואָס איז אים נעפעלן, און אַזוי איז יענער שוין פּאַרבּליבן אויף וויטער, זי לאַנג ער האָט נעהאַט חן בּאַם איספּראַזניק.

רער עלטער־זיירע ר׳ זעלזל איז נעזעהן ראָס נאַנצע לעבּן פּרנס־חורש אין שטאָט און איז נעזעהן אַ איר אַ נגיר: זיין פּאַרמענן האָט מען נעשאַצט אין דרייַ טויזנט רובּל. נאָר נעלעבּט האָט ער נאָר אויפן בּרייטן אופן. ער האָט נעהאַט אַן איינענעם בּריזל צו מאַכן בּראָנפן, קיין אַקציז איז נאָך רעמאָלט נישט נעזעהן, פּלענט ער ליזן צוזעלף נראָשן אַ טאָפּ בּראָנפן. אין די שפּעטערדינע יאָרן איז נעזאָרן ביז אַכצען נראָשן אַ טאָפּ. נעזיינטליך, צום בּרויז האָט מען בּאַראַרפט האָבּן בּהמות, עס איז דאָך נעזעהן בּראַנע פּון בּרויז. האָט ער נעהאַט אַ צען־צוזעלף קי, וואָס האָבּן נענעסן בּראַנע, און יערע בּהמה האָט נענעבּן אַ פּיר טעפּ מילך אַ טאָנ. פּון רער מילך און רעם קעז און רער פּוטער האָט מען זיך ממש נישט נעהאַט וואו אַהין צוטון, אויך האָט ער נעהאַנרלט מיט וואַלר, פּלענן די לעסניטשעס בּריינגען האָניג פּון די בּינשטאָקן. ער האָט אויך נעהאַלטן די קאַראָבּקע אין שטאָט, און בּאַ אים האָט זיך פּראָסט נענאָסן פּון חלב ורבש, און בּשר אויך. בּאַ אים אין הויז איז נעזעהן אַזאַ „פּרעסאַרניע", וואָס מען קרינט עס זעלטן.

רער עלטער־זיירע איז אין נאַטור נעזעהן אַ סך אַ וויכערער, איירער רער זיירע, און צו די אָרימע קלאַסן מענשן, זי בּעלי־מלאכות, מלמרים האָט ער זיך בּאַצוינן מיט רחמנות. די נאַנצע שטייערן און אַלע אָפּצאָלונגען האָט ער אָנגעוואָרפן אויף די בּעלי־בּתים חשובים, און נראַרע נאָר אויף די תקיפים פּון שטאָט האָט ער אָנגעלעגט אַממיינסטן די צאָלונגען.

זיין ממשלה האָט רערגריכט אומעטום. וען מען האָט נישט נעזאָלט נייַן צו אַ ריכטורה, האָט ער יענעם נעשיקט רופן און אָנגעזאָנט רערבּי:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0039-0075 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— איך גיב דיר צייט ררי טעג צו האָבן מיט דיין בעל־דבר אַ רין־תורה.
און יענער האָט שוין געמווט גיין.

נעוזען אַ פּאַקט מיט איינעם אַ ר. מ., אַ גביר און אויך אַ גרויסער למדן, נאָר זעהר אַ שלעכטער מענש, וואָס האָט זיך נישט נאָר אַרנטליך באַאַנגען מיט רי, וואָס האָבן מיט אים געהאַנדלט. ער האָט מיט קיינעם נישט נעוזאָלט גיין צום רין־תורה, האָט מען אים אָפטער אָנגעקלאָגט פאַרן פּרנס־חורש, מיין עלטער־זיידן, האָט ער געשיקט רופן די אָנקלאָגערס און זיי געוואָגט:

— איר זאָלט אים אַלע רופן צום רין־תורה, און נישט בלויז פאַר דאָס יאָר. די סכסוכים, וואָס איר האָט נאָך אַמאָל געהאַט מיט אים, און ער האָט זיך אָפּגעוואָגט פון אַ רין־תורה, קאָנט איר איצט אויסגלייכן. מיט איין וואָרט, איצט קאָנט איר בּאַ אים מאָנען, און ער וועט שוין בּאַ מיר גיין צום רין־תורה.

רער עלטער־זיידע האָט אים בּאַלד געשיקט רופן, נאָר יענער האָט זיך נעמאַכט נישט וויסנדיג. האָט ער געשיקט זיינע ריעסיאַטניקעס, ררי אירן, חצקל, מאָשקע און אהרן־ליב, און מען האָט אים נעבּונדן מיט שטריק די הענט מיט די פיס בּאַ אים אין שטוב, און קיינער האָט נישט געהאַט קיין העזה צו שטעלן זיך אַקעגן. וואָרום מען האָט געוואוסט, אַז אויב מען וועט זיך ווערן, וועט בּאַלד זיין נאַנץ פּאָליצי אין שטוב. דעם נעבּונדענעם ר. מ. האָט רער פּרנס־חורש אָפּגעשיקט צום אויספּראַווניק מיט אַ בּריף, אַז יענער זאָל אים אַריינזעצן און לאָזן זיצן אַזוי לאַנג, ביז ער וועט זיך ב ע ט ן אין אַ בּריף צום זיידן, אַז מען זאָל אים אַרויסלאָזן.

מען קאָן זיך פּאָרשטעלן, אַז אַזאַ שיינעם אידן, אַ גביר און אַ למדן, און אַ יחסן האָט מען נעבּונדענערהייט געפירט פון זאַסטאַוויץ דורכן שטאָט אין רער בּריסקער נאַם אַריין. עס איז נעוואָרן אַ מהומה, אַ משמאַש. די נאַנצע פאַמיליע זיינע האָט זיך צונויפגעזאַמלט, און רער טומל איז נעוזען נרויס. נאַטירליך, איז דאָס נעוזען אַ נראָבּ שטיקל אַרבּעט, הגם פאַר אַמאָליגע צייטן איז עס נעוזען כאַראַקטעריסטיש. רער שטאָט האָט, פאַרשטייט זיך, פאַרדראָסן די מעשה, עס האָט נערוישט און נערעשט, נאָר פונדעסטוועגן בּאַפריידיגן אים מיט נעוואַלר האָט קיינער די העזה נישט נעהאַט. און מען האָט אים אָפּגעפירט קיין בּריסק, וואו ער איז פעסט אַריינגעוועצט געוואָרן.

האָבן זיך אויפגעהויבן נאַנץ זאַסטאַוויער אירן און אָנגעשריבן אַ פּאַפּיר צום אויספּראַווניק אויפן פּרנס־חורש, אַז ער טוט אין שטאָט, וואָס ער ווייל, און מען קאָן פון אים נישט לעבּן. נאָר מיט אַ פּאַפּיר אַליין האָט מען זיך נישט באַנוגט. פּינף פּאַרשוין מיט נעשליפענע צינגער ויינען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0039-0076 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַוועקגעפֿאָרן צום אוניווערסיטעט. רער אוניווערסיטעט האָט זיי אויפגענומען קאַלט און נעוואָגט:

— עס וועט אייך נאָרנישט העלפֿן, און אַז איר וועט אפילו אָננעבן צום נובערנאַטאָר, וועט ער דאָך אויך אָנפרעגן בײַ מיר, וועל איך אים זאָגן, אַז רער פֿרנס־חורש איז אַ בראַוער איר. און, זהט איר, פֿאַר רער העוה, וואָס איר זענט זיך געקומען קלאָגן, וועל איך אייך אָנגלערנען, — און האָט פֿאַר זיי אין רי אויגן צעריסן דאָס פּאַפּיר.

ר. מ. איז אַזוי אָפּגעוואָסן צוזיי וואָכן, ביז ער האָט נעבעטן רעם אוניווערסיטעטניק, ער זאָל אים ערלויבן אָנשרײַבן אַ בריף צום פֿרנס־חורש און אים איבערבעטן. האָט ער געשריבן, אַז ער וועט מיט אַלעמען נײַן צו רין־תּורה אַפּילו פֿאַר רי אַמאָליגע סכסוכים. און בכלל וועט ער פון היינט אָן מיט אַלעמען נײַן צו רין־תּורה. רעמאָלט האָט רער פֿרנס־חורש געשיקט אַ בריף צום אוניווערסיטעטניק, ער זאָל רעם ר. מ. פריי לאָזן. רער באַפֿרייטער איז נעקומען גלײַך פון בריסק צום זיירן און אים געגעבן אַ תּקיעת־כּף פֿאַר צען מענטשן, אַז ער וועט מקיים זיין, וואָס ער האָט געשריבן אין בריף.

מיט רי פּינף זאַסטאַוויער עווח־פּנימער האָט ער זיך אויך אָפּגערעכנט. ער האָט געשטעלט יערערן צו צאָלן פּינף־און־זיבעציג רובל פֿאַראַטקעס, אָנשטאָט אַ רובל אָרער צוויי. אַוא גרויסע סומע געלט אין יענער צייט האָט מען נישט געקאָנט באַלר אַריינטראָגן. אַגב וויל זיך דאָך אויך נישט.

און אין איין שעה צייט זיינען שוין אַלע בעבעכעס מיט אַלע כּלי־בית נעזוגן אין קהל־שטוב. נאָך פיל נעזויינען און בעטן האָבן זיי נעגעבן יערערער צו פּינף־און־צוואַנציג רובל, און ראָס געלט האָט ער אַזועקגענעבן אויף קויפן שס"ן אין גרויסן בית־המדרש.

אין אַלע סכסוכים צווישן מאַן און ווײַב, פֿאָטער מיט קינדער, ברידער מיט שוועסטער, איז מען געקומען צו אים. אין אַזוינע פֿאַלן האָט ער שטענדיג פֿאַררופֿן קלוגע בעלי־בתּים און מיט זיי זיך מישב נעזוגן. און אַמאָל, ווען עס איז נעזוגן אַ שוועכער סכסוך, האָט ער נערופֿן צו זיך רעם רב. און זיין פּסק איז נעזוגן גלײַך וי פון נובערנאַטאָר.

מיט יחומים פֿלעגט ער זיך שטאַרק אינטערעסירן. ער האָט נאָכגעקוקט, אַז זיי זאָלן נישט וועלן באַלייִדיגט פון רי שטיף־מוטערס, און האָט ער געפונען אַ רשעה פון זיי, האָט ער זי אַריינגעוועצט און נעהיסן רערנאָך, נאָכן באַפֿרייען, אַז מען זאָל זי אין בית־המדרש אויך נישט אַריינלאָזן. ראָס האָט נענומען, און זי פֿלעגט קומען מיט נעזויינען און צוואָנען, אַז זי וועט שוין זיין בעסער צו רי יחומים, וועלכע זי האָט איבערגעבעטן — און נעזוגן שלום.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0040-0077 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער איז נעזונט אַ למרן און האָט אַלע טאָג נעלערנט אין רערהיים אַ בלאַט גמרא. אין מדרש איז ער נעזונט קלאָר אויסזייניג, און אַלע ערב ראש־חודש פלענט ער פאַסטן און אָפּריכטן חצות.

ער האָט אויך אָפּגעהיט אַלע אירן פון די פּריצים, אַז קיינער זאָל נישט באַלייגינט ווערן. ווען אַ איר האָט נעהאַט אַן עולה פון אַ פּריץ, איז ער נענאַנגען צום פּרנס־חורש, און רער פּרנס־חורש האָט די פּרעטענזיע באַלד איבערגענעבן צום איספּראַזניק, און מען האָט זיך נעסטאַרעט, פיל עס איז אויפצוטון רערין, פאַרשטייט זיך, אויף וויפיל מען קאָן אויפטון באַ אַ פּריץ. צוליב רעם, וואָס רער עלטער־זיירע איז נעזונט באַליבט באַ „נאַטשאַלסטוואָ", האָט ער נעהאַט לפי ערך אַ נעזויסע מאַכט באַ די פּריצים.

אַליין האָט ער מיט די פּריצים וויניג מגע ומשא נעהאַט, קיין באַזונדערע נעשעפטן מיט זיי האָט ער נישט נעפּירט, נאָר ווען ער האָט באַאַרפט בעטן פּאָר אַ אירן באַם פּריץ, פלענט ער פּאָרן צו אים און ראָם רוב פּועלן.

באַ אים אין שטוב פלענט רוישן פון מענשן, ראָם זיינען אַלץ נעזונט אָרימע, אביזנים. אַז ברענפן האָט נעקאָסט אַכצען גראָשן אַ טאָפּ, און נעבראָטענע קעלבערנע פריריקלאַך פליש צו פּאַרבייסן נאָכן שנאַפּס זיינען נעהאַנגען שטענריג אויפן בוידעם, האָט נעלוינט באַ אים צו זיצן, און זיי אַלע זיינען אים טאַקע נעזונט איבערגענעבן ביז נאָר.

אָבער די נרעסערע בעלי־בתים זיינען אים נעזונט רם־שונאים פּאַר זיינע הקיפות און פּאַר זיין רייסן נעלט באַ זיי, וויפיל ער האָט נעזאָלט.

רער רב פון שטעטל איז נעזונט אַ איר אַ נאון, און רער עלטער־זיירע האָט אים שוין נענעבן נענוג צום לעבן. עצות פלענט ער זיך האַלטן נאָר מיטן רב, וועלכער פלענט שטענריג קומען צו אים אויף טיי. לפי ערך איז אין זיין צייט נעזונט אין קאַמעניץ אַן אָרדענונג, און אירן האָבן מער אָדער וויניגער נעלעבט בשלום. אַלס פּרנס־חורש איז אפשר ר׳ וועלוול־אהרנס נעזונען רער בעסטער און רער אַרנטליכסטער.

קינדער האָט ר׳ וועלוול נעהאַט צוויי זין און צוויי טעכטער. רער עלטערער זון, אהרן־לייזער, מיין זיירע, וואָס איז אייגנטליך די צענטראַלע פיגור פון מיינע זכרונות, האָט זיך אַרויסגעוויזן פּאַר אַ זעהר נעראָטן איינגל. לערנען האָט ער אַפילו נישט נעזאָלט און האָט נעמענט נישט וועלן, וויל רער פאָטער האָט אים זעהר נעפּיעשטשעט און די מלמרים האָבן מורא נעהאַט פּאַר אים אימת־המלכות, און אַז ער האָט נישט נעזאָלט לערנען, איז אויך נישט נעזונען זייער ראנה.

רערום איז רער זיירע אהרן־לייזער אַרויסנעקומען נישט קיין למרן, כאָטש ער האָט נעהאַט רעם טיערן גוטן קאָפּ. ער האָט אַפילו נישט נעקענט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0040-0078 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קיין נמרא. אַזוי וויט האָט ער נישט געוואָלט לערנען און אַזוי וויט האָט מען אים נאָכגעגעבן און צעלאָזן. ער האָט ליב נעהאַט צו לערנען עשרים־וארבעה, נישט קוקנדיג אויף רעם, וואָס לערנען תנ"ך איז רעמאָלט געווען אַפּיקורסות. אַמאָל פלענט ער אַריינקומן אין אַ פּרק משניות און עין־יעקב.

אַז ער איז אַלט געווען עלף יאָר, האָט ער חתונה געהאַט מיט ר' יודלס טאָכטער פון סעמיאַטיטש, גראָדנער גוב.

ר' יודל איז געווען אַ גרויסער למדן און האָט קלאָר אויף אויסוויינג געוואוסט אַ פּאָר הונדערט בלאַט נמרא נזיקין, דערצו איז ער אויך געווען אַ חקרן און האָט נעלערנט פיל אַסטראָנאָמיע פּאַר יענער צייט. לויט זיין פּראָפּעסיע איז ער געווען אַ לייפּציגער סוחר און צווי מאָל אין יאָר פלענט ער פּאָרן קיין לייפּציג אין אַן איינענער בויד מיט דריי פערד און אַ קוטשער. מיט זיך פלענט ער פירן אַ גרויסן קאַסטן מיט זילבער־נעלט און אַ קליין קעסטל מיט רענרלאַך און דערצו פּאַרשיידענע גמרות מיט פּאַרשיידענע חקירה־ספּרים און אויפן וועג פלענט ער לערנען. ער האָט נעהאַט אַ שוואַכקייט צו דעם אינסטרומענט, וואָס הייסט קלאַרנעט, אויף וועלכן ער האָט מאָרנע ליב נעהאַט צו שפּילן.

דערנאָך האָט ער אויפנעהערט צו האַנדלען מיט לייפּציג און איז נעוואָרן אַ מיליטער־פּאָדריאַטשיק. רעמאָלט פלענט ער אָפט זיין אין פּעטערבורג, פלענט ער שטענדיג דערציילן מעשיות פון ראָרטן און פון קיסר מיט זיין פּאַמיליע. נאָך זיין טויט בין איך אַלט נעווען צוועלף יאָר. נעדינק איך, אַז זוכנדיג בּאַ אים אין די שופלאָדן, האָבן מיר נעפונען בּריף פון פּאָדריאַטשיקעס פון נאַנץ וילנער אָקרוג. אין אַנדערע בּריף איז נעווען נעשריבן, אַז זי, די פּאָדריאַטשיקעס, נעבן אים איבער זייערע פּרעטענזיעס, וואָס זי מאָנען בּאַ קאַזנאַ, און ער זאָל פּאָרן קיין פּעטערבורג ראָם אויפ־מאָנען. עס זיינען אויך נעווען בּריף פון פּאַרשיידענע שטעט, אין וועלכע ער איז נעבעטן נעוואָרן אַריבערצוציהען זיך צו זי אין די שטעט, וואו זי וועלן אים אָפּנעבן גרויס כּבוד. ער איז שוין רעמאָלט נעווען אויף רער עלטער.

ראָם יוננע פּאָר־פּאָלק, ר. ה. מיין זיידע מיט רער בּאָבּען, זיינען נעווען אין עלטער פון עלף און צוועלף יאָר, און קעסט האָבן זיי נענעסן בּאַם עלטער־זיידן אין קאַמעניץ.

רער זיידע אהרן־לייזער, זיינענריג אַ גרויסער שטיפער, פלענט ער זיך הוידען אין די הייזער, וועלכע מען האָט נעהאַלטן אין אויפבּויען. נאָר די בּאָבּע, וואָס האָט אים נעהיט און מורא נעהאַט פּאַר זיין הוידען זיך, פלענט אים נישט לאָזן. פלענט ער זיך בּאַהאַלטן פון איר און גיין ערגעץ

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0041-0079 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הייטער, אַז זי זאָל אים נישט געפינען. אינמאָל, האָט זי דערצײלט, האָט זי אים לאַנג געזוכט און קוים מיט צרות ערנעץ געפונען. ער איז רעמאָלט נעזעסן אויף אַ הויכער בּרעט און נעהויערעט זיך, און אַז ער האָט זי דערזעהן, האָט ער זיך דערשראָקן און האָט אַ שפּרונג נעטאָן. פון רעם שפּרונג איז ער נעפאַלן און האָט זיך גוט צעשלאָגן. האָט ראָס „זייב" אָננעהויבן ווײנען, און ער האָט איר רעמאָלט נעשוואוירן, אַז ער וועט זיך שוין מער נישט הוירעז. צו צוועלף־דרייצען יאָר איז ער נעזעסן וועהר אַ צעלאָזן און וויל אינגל. די בּאָבע איז אָבער נעזעסן וועהר אַ קלוגע, נישט נאָך אירע יאָרן נאָך, האָט זי אים פּאָרויכטיג און פּאַמעליך אָפּגעוויזענט פון אַ סך שטיפערייען און צעלאָזנקייט. אַז זיי זיינען נעזאָרן נאָך רער חתונה פּאָטער און מוטער, האָט זי אים נעזאָגט, אַז איצט ראַרף ער שוין אָנהויבן פירן אַ שטאַט, וי עס פּאַסט פּאַר אַ פּאָטער פון קינדער, אוז אַזוי וי צום טאַטן קומען ראָך אַווי פיל מענשן, וואָס צוישן זיי נעפינען זיך אַנדערע נאָר נעהויבענע, און עס וועלט נערעדט אין שטוב פון אַווי פיל שטאָטישע ענינים, טאָ ראַרף ער זיך אָנהויבן אַרײַנצומישן אין רעם טאַטנס נעשעפטן, מעשה מענש. האָט ער זי נעפאָלגט. און איר צו פאַרנקען, איז ער נעזאָרן אַ מענש, האָט זיך אָננעהויבן מישן אין רעם פּאָטערס ענינים און אין שטאָטישע ענינים, און האָט לפי ערך נושא־חן נעזוען באַם עולם.

רער פּאָטער וירער איז נעזוען וועהר צופריךן, וואָס זיין זון אהרן־לייזער האָט אָננעהויבן פירן אַ שטאַט, און ער האָט שוין מיט וועמען צו רירן און אויסצופירן אַמאָל אַ שטאָטישן ענין, וואָס פאַרנעמט ראָס רוב וועהר פיל צייט. ער האָט נאָך נעהאַט אינענע נעשעפטן אויך. האָט ער אָננעהויבן בּיסלעכווייז איבּערצונעבּן רעם זון אַלע שטאָטישע עסקים. ער האָט נעוועהן, אַז רער זון וועלט מער לייט און אַז פאַר רעם יונגען בּעל־הבּיתל הויבּט מען אָן צו קרינן דרך־ארץ. אינמאָל האָט ער אַפילו פאַר אַ גרויסן עולם זיך אַרויסנעזאָגט:

— איך זעה, אַז איך האָב אויף וועמען איבּערצונעבּן די שטאָט (פּונקט וי די שטאָם מיט די מענשן וואָלטן נעזוען זיין איינגטום).

אַווי האָט זיך רער זירע אהרן־לייזער אָננעהויבן מישן אין אַלע שטאָט־ענינים, איז נעזאָרן אַ שטאָט־מענש, וואָס איז נעזוען רער פונראַמענט פון זיין שפּעטערדינער קאַריערע.

די בּאָבע בּיילע־ראַשע איז נעזוען, וי מען האָט אַמאָל נעזאָגט — קלוג, נוט און איידל. זי, ראָס יונגע וויבּל, האָט זיך אַלץ צונעקוקט, וי איר מאַן פירט זיך, און פאַר מענשן אין די אויגן האָט וי זיך גאָרנישט נעמאַכט וויסן, אַז זי פאַרשטייט עפּעס. וי האָט אים נישט אָננעזויזן, וועז ער האָט

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0041-0080 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעהאַלטן בײַם טון די גרעסטע נאַרישקייט, וויַ אַ אינגל. נאָר בײַ זיך אין צימער האָט זי אים אויפגעוויזן אַלע פעלערן, וואָס ער האָט פֿאַרן טאָג אָפּגעטאָן. נאָר פריהער פֿאַרן אויפוועזן, האָט זי אים איבערגעבעטן און רעדט צוגעזאָגט, אַז ער זאָל נישט נעמען פֿאַר אומנוט, וואָס זי, אַ אידענע, לערנט אים, אַ מאַנסביל, וויַ צו טון און וויַ צו באַנעמען זיך.

— אָבער דו ביסט דאָך נישט מער, וויַ אַ מענש, — האָט זי מיט אים שטיל איינגעטענעט, און רערצו נאָך יונג. יערער מענש קאָן טון אַ נאַרישקייט. לכן איז גוט, אַז איך קוק זיך צו אויף דיין פירונג מיט אויגן פול ליבע און וויל ריר מער נישט אָנזעזן, וואָס דו האָסט נעטאָן גוט און וואָס שלעכט.

און אַזוי פֿסרר, און וויטער, רוהיג און שטיל האָט זי מיט אים איינגעטענעט.

אירע גוטע קלונע ריר פלענן רעם יונגען בעל־הביתל אַזוי צענעמען, אַז ער פלענט אָפט מאָל אָנהויבן וויינען. רעמאָלט פלענט די באָבע זאָגן:

— נו, שאַ, וויין נישט, מיין טייערער מאַן, איך האָף, אַז דו וועסט קאָנען טון פיל גוטס. נאָר ריידן וויַ אַ גוט, אַ נעטריי וויב דאַרף איך דאָך מיט ריר.

פון רעם אַלעם איז אַרויסגעקומען, אַז רער זירע פלענט זיך שוין קיינמאָל צו קיין זאַך נישט נעמען, אַוואו ער פלענט זיך פריהער נישט מישב זיין מיטן וויב.

אַלעמען פלענט ער מוריע זיין, אַז ער וועט זיך מישב זיין ביז מאָרגן. באַנאַכט פלענט ער מיט בײַלע־ראַשן אַלץ איבערריידן, און וויַ עס פלענט בלייבן באַשלאָסן, אַזוי פלענט ער טון.

שטאָט האָט שוין אָבער געוואוסט, אַז ראָס פירט ער אַ ישוב־הרעת מיט זיין קלונער בײַלע־ראַשען, און ראָס איז אים פאַררעכנט געוואָרן פאַר אַ מעלה: אַ מאַן ראַרף לעבן אין הספם מיטן וויב.

מיט רער צייט, אַז אהרן־לייזער איז געוואָרן עלטער און האָט שוין געהאַט אַ פּאָר קינרערלאַך, האָט ער אָנגעהויבן צו קלערן פאַר זיך עפּעס אַ פּרנסה. פּרנסה פון שטאָט־זאַכן איז אייננטליך שווער געווען צו ציהען בײַ רי אַמאָליגע גראָשנריגע בעלי־בתים. אגב, האָט ער רי שטאָט־ענינים, וואָס האָבן זיך אים אָנגעהויבן צו צועסן, נישט געוואָלט מאַכן פאַר אַ פּרנסה. ווידער רעם פּאָטערס געשעפטן מיט וואַלר, וואָס זיינען געווען אין קליינעם מאָסשטאַב, זיינען אים אויך נישט געווען נעפעלן און ראָס בריזל מיט רי בהמות האָט ער גאָר פיינט געהאַט.

זועהנריג ראָס בריטע פריצישע לעבן, וואָס אַרום שטעטל, האָט ער זיך אַ טראַכט געטאָן, פאַרוואָס זאָל מען מיט אַזוינע ליים נישט מאַכן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0042-0081 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קיין נעשעפט. די פּריצים קאָנען דאָך רעם פּרנס־חורשם זון, מען קאָן אים אומעטום צונעמען בּפּבור, אפשר וועט דערפון עפּעס רעכטס אַרויס־שפּרינגען. זיינען דאָך פּאַראַן אַזוי פיל אידן, וואָס לעבּן פון פּריצים און זיינען רייך, פּאַרוואָס זאָל ער זיין ערנער פון זיי? אין שטאָט האָט מען נעזאָגט, אַז דאָס איז אויך זיין וויבּס בּיילע־ראַשעס קאָפּ.

קורץ, דער יונגערמאַן האָט נעבּעטן בּאַם פאָטער אַ דרייַ הונדערט קערבּלאַך און האָט אָננעהויבּן אַרויסצופאָרן צו די פּריצים, נעוויינטליך, פּריהער צו יענע, וועלכע זיינען נעוואָן מער בּאַקאַנט און די נעהענטערע פּריצים פון שטאָט. אויפּגענומען רעם יונגענמאַן האָבּן זיי נאַנץ העפּליך, ער האָט אַפּילו בּאַ זיי נושא־חן נעוואָן, און בּיסלעכווייז, אין אַ קורצער צייט אַרום, האָט ער אָננעהויבּן מאַכן מיט זיי געשעפּטן. נאָר פּאַרדינט האָט ער וויניג — ער איז בּאַ זיך נעוואָן זעהר גרולדינ און האָט נישט נעוואָלט, אַז רער פּריץ זאָל, חלילה, זאָגן אויף אים, אַז ער האָט אים אָפּגענאַרט. אַן אַנדערער אויף זיין אָרט וואָלט נענאַנגען אין גאָלר, האָט מען נעזאָגט. אַמאָל האָט ער רערויף נעענטפערט:

— אַן אַנדערן אויף מיין אָרט וואָלטן די פּריצים אויפן שוועל נישט אַרויפּגעלאָזט. נישקשה, איך וועל זיך בּיסלעכווייז בּאַקענען מיט זיי, וועט נאָך זיין נענוג אָרט, וואו צו פּאַרדינען נעלט. רערווייל רעַרף איך נאָך נישט קיין סך.

אַזוי איז ער זיך בּיסלעכווייז נעוואָרן פּאָפּולער בּאַ די פּריצים. ער האָט זיך נעהאַלטן מיט זיי טאַקטיש, רוהיג און ערנסט.

רער זיידע, אהרן־לייזער, האָט נעהאַט נאָך איין ברודער, יונגער פּאַר אים מיט אַ יאָר זעקס. נאָר יענעם האָט מען נעהאַלטן פּאַר אַ שלימזלניק, אין שטאָטישע ענינים האָט ער זיך בּכלל נאָרנישט נעמישט, בּאַם פאָטער איז ער נעוועסן און נענעסן קעסט און טיילמאָל צוגעהאָלפן רעם פאָטער. רער עלטער־זיידע האָט אים נישט ליב נעהאַט, נאָר איין אהרן־לייזער איז בּאַ אים נעוואָן דאָס לעבּן, ער האָט אויך ליב נעהאַט די שנור, אהרן־לייזערס וויב, און זי שטענדיג נערופן די צרקת.

צווי טעכטער האָט ער נעהאַט, און פּאַר זיי האָט ער נענומען מאַנען נרויסע לומרים. די ראָזינע לומרים האָבּן אים אָפּגעקאָסט פיל נעלט. נאָך פּאַרצייטן האָט ער זיך ערלויבּט צו נעבּן אַ טאָכטער טויזנט רובל נרן און נענומען איידעמס עלוים, וועלכע ער האָט אויך נענעבּן קעסט, און זיי זיינען נעוועסן יומם ולילה און נעלערנט.

רער זיידע אהרן־לייזער האָט שוין רערנאָך נישט נעוואָלט זיין בּאַם פאָטער און עסן מיט אַלע שוועסטער, איידעמס קעסט. איז ער אַוועק פּאַר זיך, איבּערנעבּנריג זיך איננאַנצן צו די נעשעפּטן מיט די פּריצים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0042-0082 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעזען איז רער זיידע פון רער נאַטור ועהר אַ בריייטער מענש, אוּן זיין אייגציגער פּאַרלאַנג איז נעזעהן, אַז פון זיינע קעשענעס זאָל זיך ש י ט ן נעלט אוּן אַלע זאָלן קלייבן.

ער האָט שוין נעהאַט עטליכע קינדער אוּן אין שטאָט האָט מען נעזאָלט, אַז ער זאָל זיך מישן אין רי שטאָטישע ענינים; רער זיידע מיט זיין אויסזעהן, מיט זיין בריייטקייט האָט זיך זעהר נעפּאַסט פּאַר אַ שטאָט־מענש.

רער עלטער־זיידע ר׳ וועלוול איז נעשטאָרבן צו זעכציג יאָר. אַז ער איז קראַנק נעזאָרן, האָט זיך רערוואוסט רער אינפֿראַזונק אוּן איז שוין נישט אָפּגענאָרן פון שטאָט. ער האָט זעהר נעושאַלעזעט רעם חולה, וואָס איז נעזעהן נעפּערליך. פּאַרן טויט האָט ר׳ וועלוול נעשיקט רופֿן רעם אינפֿראַזונק צו זיך אוּן נעבעטן, אַז ער זאָל נעמען אַ פֿרנס־חורש אויף זיין אָרט אַ קלוגן אוּן אָרנטליכן מענשן, וואָס זאָל קאָנען פּירן רי שטאָט, רערבייַ האָט ער אים אָנגעזיזן אויף אַ פּאָר קלוגע בעלי־בתּים. רער אינפֿראַזונק, וואָס האָט וואַרשיינליך נעהאַט אַ קוק אויפֿן זיידן, האָט נעזאָגט:

— מיר איז נעפּעלן צו מאַכן ריין זון אהרן־לייזערן פּאַר אַ פֿרנס־חורש, כאָטש ער איז אַפילו זעהר יונג. אָבער ער איז מיר נעפּעלן.

ר׳ וועלוול האָט אָנגעהויבן צו וויינען אוּן נעזאָגט:

— לאָז צו־רוה מיין ליבן זון. רי שטעלע איז אַ שווערע. וי מען זאָל נישט זיין גוט, איז מען אַלץ נישט יוצא. מען איז אַרומגערינגלט רורך פון שונאים.

רער אינפֿראַזונק האָט זיך אָפּגעזעגנט אוּן איז אַוועקגעפּאָרן. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז רער פֿרנס־חורש נעשטאָרבן. רעמאָלט האָט רער אַסעסער אַוועקגעשיקט אַ שטאַפעט צום אינפֿראַזונק, אַז רער פֿרנס־חורש איז נעשטאָרבן. איז ער נעקומען מיטן סטראַפּטשע אוּן ביידע האָבן אים באַגליייט צוואַמען מיטן אַסעסער ביזן בית־עולם.

אויף מאָרגן האָט רער אינפֿראַזונק נעשיקט רופֿן רעם זיידן, אהרן־לייזערן, וועלכער איז צו רער צייט אַלט נעזעזן אַ יאָר אַכט־אוּן־צוואַנציג, אוּן האָט אים פּאָרגעלעגט רעם פּאַטערס אָרט. רער זיידע האָט זיך איננאַנצן אָפּגעזאָגט רערפון, ערקלערנרינג רעם אינפֿראַזונק, אַז ער איז נאָך צו־יונג פּאַר אַזאַ פּאַראַנטוואָרטליכע שטעלע.

— איך האָב מיר מינע נעשעפטן, — האָט ער נערערט צום אינפֿראַזונק — איך שלאָף רוהיג, עס רוהיג, אוּן ראָס איז פּאַר מיר אַ צו גרויסע אַרבעט.

רער אינפֿראַזונק האָט זיך אָבער נעהאַלטן בּאַ זיינס.

— הער־זשע, — האָט ער ערקלערט רעם זיידן — איך האָב נישט קיין אַנדערן אויסער מ׳, וועלכער איז אייך אַ רם־שונא. וועט ער זיין פֿרנס־חורש, וועט ריין משפּחה נעזונט רערפון ליידן. — רער אינפֿראַזונק האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0043-0083 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעזואוסט וי צו ריידן מיט אַ אידן. — און אַזוי וי איך האָב ליב ריין מאַטן, — האָט ער נערערט, — און ווייס, אַז רו ביסט אַ בראַוזער יוננערמאַן און אַ כוואַט, דאַרפסטו זיך נישט אָפּוּאָנן. וועט ווערן מ. פּרנס־חורש, וועסטו זיכער ליידן, — האָט ער חברליך געסטראַשעט.

דאָס האָט רעם זיידן שוין נאָרנישט געשמעקט. מ. איז נעוזען אַ שרעקליכער שונא רעם עלטער־זיידן און רער גאַנצער משפּחה. דאָס איז נעוזען רער־זעלבער מ., וועלכן ר׳ וועלוול האָט אַרעסטירט פאַר נישט וועלן ניין צו אַ ריך־תּורה. רעם זיידן האָט עס אינגאַנצן מוטלאָז געמאַכט, און ער האָט צוגעזאָגט רעם אוספּראַוניק נאָך היינט צו געבן אַ תּשובה.

ער האָט זיך לאַנג מישב געוזען מיט זיין ביילע־ראַשען. עס איז נעוזען נישט אַהין, נישט אַהער. נעמען רי שטעלע איז נעוזען ביטער, וי רער טויט, נישט נעמען איז וייטער שלעכט. טראַכטנריג און קלערנריג, רעכענענ־ריג און איבערליינגריג, איז ראָך לסוף נעבליבן, אַז מען מוז אָננעמען רי שטעלע. עס פאַרשטייט זיך, אַז וועט מ. וואָלט נישט נעוזען קיין קאַנריראַט, וואָלט רער זיידע זיכער זיך אָפּגעוואָגט. דערבי איז נעבליבן, אַז רער זיידע, אָננעמענריג רי שטעלע, זאָל זיך זעהן האַלטן בנוגע צו רער שטאָט רוהיג, נעלאַסן, אָרנטליך און פאַרזיכטיג.

רעמאָלט האָט אהרן־לייזער מוריע נעוזען רעם אוספּראַוניק, אַז ער נעמט אָן רי שטעלע. רער אוספּראַוניק האָט אים מיט אַמאָלינער אָפּנהערציקייט אַ קוש געגעבן אין קאָפּ און צוגעזאונשן אַלראָם גוטס אויף רער נייער שטעלע. ער האָט באַלר נעהייסן מאַכן אַן אספּה אין שטאָט און... אויסזיילן רעם אַלטן פּרנס־חורשס זון, אהרן־לייזערן.

שטאָט האָט אים „אויסגעזיילט", זאָגאַר מיט גרויסער צופרירנקייט. ער איז נעוזען נעפּעלן פאַר זיין שכל און געשיקטקייט.

רער אוספּראַוניק האָט נענומען אהרן־לייזערן, רעם נייעם פּרנס־חורש, אין זיין קאַרעטע און איז אַוועקגעפאָרן מיט אים קיין בריסק, אָפּגענאַלטן אים ראָרט באַ זיך עטליכע טעג, איבערגענעבן אַלע אַרבעט בנוגע צו רער שטאָט. רערבי האָבן אים ממש אַנטציקט רי מינונגען פון רעם יוננענמאַן.

אהרן־לייזער איז נעקומען קיין קאַמענץ און האָט אָננעהויבן פירן רי שטאָט, וי רער פאָטער. ער איז אָבער נעוזען קליגער פון פאָטער און ענערגישער, און רי פני־העיר, וואָס פלענן נאַנצע אָוונט פּטרן אויף רי אספות מפּח קהלשע נעשעפטן, האָבן זיך איצט אַליין נעפונען פאַר איבעריג. רי אַרבעט פון שטאָט האָט אהרן־לייזער אויסנעפילט גרויסאַרטיג. עס איז אַוועק אַזוי גוט, אַז עס איז לחלוטין איבעריג נעוזען יערע אספּה, וואָס איז אַזוי נויטיג נעוזען באַ יערן פּרנס־חורש.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0043-0084 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָט אַזוי האָט זיך בּיסלעכווייז אהרן־לייזער אָפּגעווינט פון די פּני־העיר און פלעגט זיי שוין נאָרנישט רופן, אַפילו אויף אַ ישוב־הרעה. סיידן אַז עס פלעגט זיך מאַכן זעהר אַ פּאַרפּלאָנטערטער ענין. דעמאָלט פלעגט ער שוין זיין געצוואונגען זיי צו רופן.

— אפשר האָט איר בּעסערע עצות? — פלעגט ער זיי פרענגן — מיין עצה איז אַזוי און אַזוי...

אָבּער רער גרעסטער בּעל־יוּעץ איז בּאַ אים געווען זיין וויבּ בּיילע־ראַשע. אין די אָוונטן פלעגט ער מיט איר איבּערשמועסן אויג אויף אויג, און אַ מאָרגע זאָך — ער איז געווען אַן אַנטשלאָסענער מענש, אַ מעכטיגער און אַ גרויסער רעספּאָט, ראָך האָט ער וואונדערליך געהערט ראָס וויבּ, און ראָס נאַנצע לעבּן איז בּאַ אים געווען הייליג ראָס, וואָס ראָס וויבּ האָט געזאָגט אָדער געראָטן. זיין פּרנס־חורשעריי האָט גערוויערט צוויי יאָר מיט אַ האַלבּס, בּיז עס איז בּטל געוואָרן אָט די אומבּאַגרענצטע ממשלה. רער פּרנס־חורש איז שוין מער נישט געווען די פּאַראַנטוואָרטליכע פּערזאָן פאַר רער נאַנצער שטאָט און האָט נעקראָגן אַ נייעם נאָמען „איספּאָרשטשיק", וואָס האָט נאָר בּאַראַרפט אויפקלייבּן אַלע נאַלאָגן פאַר קאַזנאַ, און ראָס איז ער אויך נישט נעווען פאַראַנטוואָרטליך, נאָר די שטאָט.

אהרן־לייזער האָט נישט געוואָלט זיין קיין איספּאָרשטשיק. רער איספּראַוו־ניק האָט אים וויירער שטאַרק נעבּעטן און אַפילו אים צוגעזאָגט, אַז זיין ממשלה וועט אויף וויטער בּלייבּן ריזעלבּע וי פריהער. פאַר רער שטאָט איז אַזאַ שטעלע נעווען נאָר אומבּאַקאַנט, זי האָט נישט געוואוסט, וואָס מען טוט מיט איר און וי עס ראַרף זיך איצט, למשל, אַזאַ איספּאָרשטשיק פירן, און די שטאָט־לייט האָבּן אים אויסגעווילט בּרצון הטוב.

איז אהרן־לייזער געבּליבּן איספּאָרשטשיק, אָבּער נעפירט האָט ער אַלץ, וי פריהער, אַ האָר נישט וויניגער, און איך וויים נישט, צי האָט נאָך אַ איספּאָרשטשיק אין רער ליטע געהאַט אַזאַ מאַכט, וי ער. אַנרערע בּעלי־בּתּים האָבּן אָנגעהויבּן קוקן אויף אים בּייז. זיי האָבּן געוואוסט, אַז די רעכט, וועלכע אהרן־לייזער נעמט זיך, האָט נאָך קיין איספּאָרשטשיק נישט. רערפון האָט ער אָנגעהויבּן צו קרינן שונאים.

אהרן־לייזער האָט זיך רערויף נישט אומגעקוקט. בּאַ אים האָבּן זיי קיין ראַליע נישט נעשפּילט. ער האָט רעם איספּראַוניק — און נענוג! נאָר פונרעסטוועגן האָט זיך עס אים צוגענעסן, און עפעס איינעם, וועמען ער זאָל קאָנען איבּערנעבּן די שטעלע, האָט ער נישט נעפונען. אנב וואָלט פון אַזאַ אַרבּעט נישט נעווען צופּרירן רער איספּראַוניק. רער ראָזינער איספּראַוניק האָט אויך נעוואוסט, אַז אהרן־לייזער איז אַ כוואַט אויף

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0044-0085 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויפצומאַנען רי שטייערן, וואָס אַן אַנדערער אויף זיין אָרט וואָלט עס אפשר נישט געקאָנט, און דאָס איז פאַר אים נעוואָן באַוונדערס ויכטיג.

באַ אהרן־לייזערן איז פאַרבליבן, ער זאָל נעמען אַן ענערגישן שרייבער, און יענער זאָל פירן רי שטאָט־ענינים. דעמאָלט וועט ער אַליין, אהרן־לייזער, זיין אַ פרייער און וועט זיך רוהיג קאָנען פירן זיינע נעשעפטן מיט די פּריצים. מען דאַרף דאָך האָבן עפּעס אַ זיטיגע פּרנסה אויך. אַ בעל־הוצאה איז מען אַ גרויסער.

ער איז נעפאָרן קיין בריסק צום איספּראַווניק, דערציילט אים פון זיין פּלאַן, אַז ער וואָלט אַן ענערגישן, קלוגן מענשן. אפשר האָט ער עמיצן אין בריסק? דער איספּראַווניק האָט אים נעגעבן אייגעם אַ יוננעגמאַן: י. ח. פ., וואָס האָט נעשריבן פּראָשענעם און נעפירט רייעלעם, אַ פּרי־ וואַטער אַרוואָקאַט. ער איז נעפעלן נעווען דעם זיידן און ער האָט אים נעבראַכט קיין קאַמעניץ. דעם פריהערדיגן שרייבער, וואָס איז נעווען אַ פשוטער איד און האָט נעקאָנט שרייבן רוסיש מיט זיבן נרייזן, האָט ער אָפּגעוואָגט, נעקויפט אים אַ הויז פאַר צוויי־הונדערט רובל, נעמאַכט אים אַ שינק און נעוואָגט:

— אַ פאַטענט ראַרפסטו נישט, וועסטו האָבן מער פרנסה, וי פריהער.

דער נייער שרייבער איז נעקומען קיין קאַמעניץ מעשה־אַריסטאָקראַט: קורץ נעקליידט, מיט אַ רינג אויפן פינגער, און אין קהל־שטיבל איז ער נעוועסן אָהן אַ היטל. דאָס האָט אויפנעבראַכט די שטאָט. דער פּעם, פאַרשטייט זיך, איז נעפאַלן אויפן זיידן. דער פּעם איז נעווען אַזוי נרויס, אַז אַנדערע האָבן איינגעפונגן, אַז מען מעג אהרן־לייזערן הרנענען אין רעכטן יום־כּפּור. נאָר וואָס טוט מען אָבער מיטן אויספּראַווניק?

וי די מאַרע איז, האָט דער זיידע זיך נאָרנישט וויסנריג נעמאַכט און אויבערנעגעבן די קאַמאַנדע דעם דאָזיגן י. ח. פ. דער לעצטער איז נעווען אַ קלוגער יוננערמאַן, אַ וואויל־לערנער, האָט רעכט פאַרשטאַנען אַ בלאַט נמרא, נאָר ער האָט זיך נענומען צו קענטענש, און וועלנריג „אַן אַרוואָקאַט", איז ער נעוואָרן „אַן אַפּיקורס".

דער שרייבער האָט נעפירט, און דער זיידע האָט זיך נענומען צוריק האַנדלען מיט די פּריצים. אַ דרי טעג אין וואָך פלעגט ער אַרומפאָרן אַרום די פּריצים, און די אויבריגע צייט האָט ער זיך אָפּגענעבן מיטן שרייבער. פאַר די שונאים זיינע האָט ער נעהייסן דעם שרייבער שטעלן שטייער צען מאָל אַזוי פיל, ווייל זי האָבן בּיא אַהער נעצאָלט. דאָס איז נעווען אַ מין נקמה, און ערשט דעמאָלט איז נעוואָרן די רעכטע מהומה. דאָס פייער פון מחלוקת האָט זיך צעשפּרייט אויבער דער נאַנצער שטאָט און נעשריען האָט מען נאָר:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0044-0086 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— ס׳טייטש, אהרן־לייזער האָט נענומען אַ גוי פאַר אַ שרייבער!

בײלע־ראַשע, רעם זירנס וויב, האָט זיך נענומען צום האַרצן. זי האָט בשום אופן נישט נעקאָנט הערן די ראָזינע טענות מיט די געשרייען, מיטן שעלטן, און וויינעריג פאַרן זירן, האָט זי פאַרלאַנגט, אַז ער זאָל זיך אָפּזאָגן פון אינפאָרשטשיקעריי.

— די שטאָט איז נישט ריינע, — האָט זי געזויגט — און די אירן פון שטאָט זינען אויך נישט ריינע. רו זי נישט זיער פאַרזאָרגער און זאָלן זי זיך אַליין פירן, וו׳ זי וויל. איך קאָן ראָך נישט צוזעהן, וו׳ רו זעהסט אויס! וואָס איז דאָס פאַר אַן אומגליק!

רעמאָלט איז אהרן־לייזער אַוועקגעפאָרן צום אינספּראַוניק און איבער־נעגעבן אים, וו׳ די זאַך איז. דערבײ האָט אים דער זירע ריטליך אָנ־געוואָגט, אַז ער וויל זיך באַפרייען. שטאָט איז נישט צופרידן, און דאָס וויב וויינט — ער קאָן מער נישט. זי קאָנען אים נישט מוחל זיין רעם שרייבער. דער אינספּראַוניק האָט מספּים געווען.

— נאָר, — זאָגט ער, — זעה אָקאָרשט, רו זאָלסט וידער באַ מיר נישט ווערן קיין אינפאָרשטשיק. נישטאָ, נישטאָ קיין אַנדערער אויף דיין אָרט.

דער אינספּראַוניק איז וירקליך אַראָפּגעקומען קיין קאַמעניץ און נעשיקט רופן די פּני־העיר. די פּני־העיר האָט ער נעהייסן אויף מאָרגן אויסוויילן אַן אַנדער אינפאָרשטשיק אויף אהרן־לייזערס אָרט. דער שרייבער אָבער זאָל בלייבן דער איינציגער. דאָס איז, פאַרשטייט זיך, נעזונן אַ שפּיצל.

— וואָס היסט? — האָט זיך שטאָט אָנגענומען, — אָט רעם שרייבער וילן מיר נישט! מיר נעבן אים צוויי־הונדערט רובל — און זאָל ער נין!

דער אינספּראַוניק האָט נעשיקט רופן רעם שרייבער און אים קאַלט־בלוטיג נעפרעגט, צי וויל ער בלייבן שרייבער אָדער נעמען די צוויי־הונדערט רובל און אַוועקגיין. דער שרייבער האָט דערויף נעגעבן נאָר אַן אומ־נעריכטן ענטפער:

— אַפילו אַז מען זאָל מיר נאָר קיין נעלט נישט נעבן, וויל איך אויך נישט זיין קיין שרייבער באַ אַזעלכע בהמות!

ער איז נעזונן אַן אַפּיקורס...

אין שטאָט איז נעוואָרן ששון ושמחה: אַן אַנדער אינפאָרשטשיק, אַן אַנדער שרייבער, און קאַמעניץ האָט זיך באַרוהיגט.

דער זירע האָט אָנגעהויבן מער פאָרן צו די פריצים, מאַכן מיט זיי נעשעפטן און וואָס וויטער, איז ער אַלץ מער מפורסם נעוואָרן באַ זיי אַזוי, אַז טיילמאָל פלענן זיי אים אַליין צוזאַרפן אַ פאַרינסטל און ראָטן איינער רעם צוויטן צו שליסן נאָר מיט אים נעשעפט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0045-0087 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט רער צייט איז ער באַ די פּריצים פון דרײַ אויעזדן נעוואָרן רער גאַנצער רבי. ער האָט זיי נעגעבן עצות, נעהאָלפן דרײַען מיטן קאָפּ (פּריצים דרײַען אַמאָל אויך מיטן קאָפּ). און עס וועט נישט זיין קיין נוזמא, וועו איך וועל זאָגן, אַז מאַנכע פון זיי, נעפּאַלענע, וואָס האָבן זיך מסתמא אין קאָרטן פּאַרשפּילט, האָט ער צוריק אויף די פּיס נעשטעלט. אָט דאָס, וואָס באַ זיי אין די הויפן האָבן זיך נעגומען באַוווייזן בריוזער פון ברענפן און פון ביר, און אַליוונעס, און טאַרטאַקן, און וואַסער־מילן מיט צילינדערס — אין רעם אַלעם האָט ער צוויים נעשטעקט זיין קאָפּ.

נעוועו באַם זיידן אָט רער אומפּאַרשטענדליכער פעלער: פּאַר זיך האָט ער גאָרנישט נעקוקט, פּונקט וי אים וואָלט נאָר נעלענן אין זינען צו מאַכן פון די פּריצים לייט. מאָטויזירט האָט ער עס אויך וויל און אומפּאַרשטענדליך: באשר די פּריצים וועלן זיין ריך, וועלן די אידן אויך האָבן פּרנסה... וואָרום וואו וועט אַוועקנייַן זייער נעלט? אַלץ צו אידן! און איצט איז פּאַרשטענדליך, אַז וועו צוזיי פּריצים האָבן נעהאַט אַ מחלוקת, האָבן זיי אויסנעוויילט אהרן־לייזערן פּאַר אַ שליש אינם ערנ־נעריכט. און אַז אַ פּריץ האָט זיך צעקרינט מיטן וויב, איז ער, רער זיידע, נעוועו רער שלום־מאַכער.

איצט האָט ער, אייגנטליך, נאַנץ היפש פּאַרדינט, נאָר פּאַרלעבט האָט ער אויך אַ סך, אָבער ער מיט בייליע־ראַשען זיינען נעוועו זעהר צופּרידן, וואָס זיי זיינען פּטור נעוואָרן פון די שטאָט־ענינים. אַ סוף! איצט איז שוין נישט זיין ראגה, וועו עס נייט צום רין־התורה און וועו נישט, און צי די נגידים צאָלן פּאָראַטקעס צי נישט. אַווי איז אַוועק אַ יאָר דרײַ.

באַ די פּריצים פּלענט ער זיין אַלע טאָג. קומען צו זיי פּלענט ער אויף אַ בריטשקע מיט אַ פּאָר פערד, מיט אַ איר אַ פורמאַן. דאָס רוב פּלענט ער קומען נעכטיגן אַהיים, פּלענט מען טרינקען טיי און פּאַרביריגנגן. באַ אים אין שטוב זיינען נאָך אַלץ נעוועו אַ סך מענשן, וואָס פּלענן קומען ריידן, פּרענן אַן עצה און כאַפּן עפּעס אין מויל אַריין. און ביסלעכווייז האָט מען זיך וויידער צוגעבונדן צו אים אין שטאָט. האָט אַ איר נעהאַט עפּעס אַ קריוודע מיט אַ פּריץ, האָט מען אָהן אהרן־לייזערן נישט נעקאָנט אויס־קומען. וויידער איז נעוועו איין זאַך, וואָס קיינער אין שטאָט, אויסער אים, האָט דאָס נישט נעקאָנט אויספירן. דאָס איז נעוועו רער רעוויזאָר, וואָס פּלענט קומען רעווידירן די „סקאָזקע", צי קאָמענץ האָט טאַקע נישט מער וי פיר־הונערט־פופציג נפשות איינגעשריבענע אין רער „סקאָזקע". „ריידן" מיטן רעוויזאָר איז שוין נעוועו רער זיידע אַ מיסטער, וי קיינער נישט. אַזאַ „ריידן" האָט זיך שטענריג נעענדיגט מיט צוויי־הונדערט רובל, וואָס רער רעוויזאָר פּלענט נעשווינד פּאַרשליננען אין קעשענע. אין רעם

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0045-0088 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רעזיזיע־טאָג פלענן צוגעמאַכט ווערן פיל הייזער, רער עולם איז זיך אַרויסגענאַנגען פון שטאָט, יערערער וואו רי אויגן האָבן גענטראָגן, אוּן רי שטאָט האָט אויסגעזעהן טויט, וי אויף אַ בית־עולם. מען האָט נישט אָננעזעהן פּמעט קיין לעבעריגן נפש אין גאַס, רער רעזיזאָר איז גענאַנגען מיט רער גאַנצער שטאָטישער פּאָליציי אוּן געצויגט רי נפשות. נעפונגען האָט מען שטענדיג אַן ערך פיר־הונדערט. פופציג האָבן נעפּעלט. אוּן אויף וי האָט מען נעזאָגט, אַז וי זיינען אַזוּעקגעפּאָרן געשעפטליך. אַזוי פלענט זיך רער רעזיזאָר אַלע יאָר אַזוּעקפּאָרן, אָנשרייבנדריג אין פּראָטאָקאָל, אַז אַלץ איז אין אָרדענונג.

אוּן אָט ראָם טראַריצִיאָנעלע „ריירן" מיטן רעזיזאָר האָט אָננעהערט, וי געזאָגט, רעם זירן, אַפילו בעת עס איז געזונן אַן אַנרער איסבּאָרשטשיק. געזונן אַפילו צייטן, וען ער פלענט זיך אָפּזאָגן פון רעם .שטיקל אַרבעט, אויס פּעם אויף רער שטאָט, אָבער סוף פּל סוף פלענט ער נאָכגעבּן. מען האָט ראָך נישט נעקאָנט לאָזן אַ שטאָט אין מיטן וואַסער.

רער נייער איסבּאָרשטשיק מיטן נייעם שרייבער האָבן צוגענומען אַלע ביכער מיט רי פּאַפּירן מיטן זיגל צו זיך אוּן אָננעהויבּן אַרבעטן. רער איסבּאָרשטשיק האָט פאַררופן רי רעפּוטאַטן, ראָם הייסט, רי פּני, וועלכע זיינען אויסגעוויילט געזאָרן צו פירן רי שטאָטישע ענינים, — אוּן נעמאַכט אַן אספה. האָט מען זיך צום ערשטן נענומען איבּערקוקן רעם רייסטער פון רי שטייערן נאָר פאַר רי נגידים. פון רעם המון האָט ער נאָרנישט נענומען. איז פאַרבּליבּן, אַז מען ואָל אָנהויבּן נעמען פון רי מיטעלע אוּן אָרימערע קלאַסן, אוּן רי בעלי־בּתים־חשובים ואָל מען פאַרגרינגערן.

אוּן מען האָט אָננעהויבּן שיקן מאָנען שטייערן פון רי אָרימערע, פון בעלי־מלאכות. קיין איין אָרימאַן האָט מען נישט רורכגעלאָזט. איז וייטער געזאָרן אַ מהומה אין שטאָט. האָט יערערער נענומען לויפן טאָג־טעגליך אין קהל־שטוב אַריין אוּן נעשריען, אוּן געפילרערט, אוּן וויבּער זיינען נעקומען מיט געוויינען אוּן מיט קללות: ס׳טייטש, זי האָבן קיין ברויט נישט, אוּן וויניג נגידים זיינען רָא, וואָס זי קאָנען צאָלן! עס האָט נעקאָכט!

עס האָט אָבער נישט געהאָלפן, פאַרקערט, מען האָט אָננעהויבּן שלעפּן משפּנות פון רי אָרימע־לייט: פאַנען, לייכטער, געשיר אוּן נאָך אַזעלכע שטוב־זאַכן, אוּן רי נעשרייען האָבן רערגרייכט ביז אין הימל אַריין. ביז רער אַסעסער האָט נעמוזט קומען אין קהל־שטוב אוּן אַרעסטירן רי קבּצנים (באַם אַסעסער זיינען נעזעסן צוויי שטאַלן, אייגער אַ קלענערער פאַר פערד אוּן רער צווייטער איז נעזעסן אַ מין אַרעסט־הויז). רעמאָלט איז נעזאָרן רוהיגער. רער אָרימער עולם האָט נעקרעכצט, נעקריצט מיט רי ציין אוּן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0046-0089 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געצאָלט. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז די נגידים און די בעלי־בתּים זיינען געוואָן צופֿרידן מיטן נייעם איסבאָרשטשיק.

אָבער דאָס נוט־לעבן פון די נגידים מיטן איסבאָרשטשיק האָט לאַנג נישט געדויערט. די פּני־העיר האָבן אינגאַנצן געוואָלט פֿאַרשטעקן דעם איסבאָרשטשיק. זיי זיינען געוואָן נגידים און יחסנים, טאָ פֿאַרוואָס זאָל ער נישט זיין בלויז בּאַ זיי אַ נעצייג אין די הענט, און זיין דעה, אַלס איסבאָרשטשיק, זאָל אויך נעהערן צו זיי? דער איסבאָרשטשיק האָט נעוויינטליך נישט נעוואָלט אינגאַנצן איינגעשלונגען ווערן, ווי שוואַך ער איז נישט נעוואָן. און עס איז נישט אַוועקגענאַנגען קיין אין אספּה, וואָס מען זאָל זיך נישט קריגן. האָט מען זיך שטענדיג אַרומ־נעקריגט און אַרומגעריסן. און דער אַסעסער, וואָס האָט דאָס אַלץ נעוואוסט, האָט נעשריבן דעם איספּראַווניק, אַז מען טוט פּסדר און מען קריגט זיך.

דער סוף איז נעווען, אַז די פּני האָבן זיך צעטיילט אויף צוויי לאַגערן: די האָבן נעוואָגט, אַז מען דאַרף נישט נעמען בּאַ די אָרימעלייט, און די האָבן נעוואָגט, אַז מען דאַרף יאָ נעמען. יערערער פון די פּני האָט זיך נענומען צו הילף זיין צד, און דערפון איז אַרויסגעקומען אַ גראַנדיעוע שטאָט־מחלוקת, אַ מין מלחמה.

און די ראָזינע מחלוקת איז נעוואַקסן אַלץ גרעסער און גרעסער, און רעמאָלט ערשט איז נעקומען דער איספּראַווניק. האָט מען אַרעס־טירט אַ דריי פון די פּני און אַ פינף פון המון, אַוועקגעשיקט זיי קיין בריסק און דאָרט זיינען זיי אָפּגעזעסן אַ חודש. רעמאָלט איז נעוואָרן רוהיגער אין שטאָט, אויב נישט אינערליך, איז לכל הפּחות, אויסערליך.

דער איספּראַווניק האָט זיך נעבּיטן, ער איז אַוועק אין סלאָנימער אויעזד, און יענער איז נעקומען קיין בריסק. נעוויינטליך, האָט אייגער דעם צוייטן איבערגענעבּן דעם כאַראַקטער פון די שטעטישע אירן, ווי אויך פון די פּריצים. דער בריסקער איספּראַווניק האָט זיך, אַפּנים, אָפּ־נערופֿן שלעכט וועגן די קאַמעניצער אירן און האָט נעמוזט אָנוויין אויף אהרן־לייזערן וי אויף אַ איר, וואָס פֿאַרשטייט אַן עסק, וואָרום אַז דער נייער איספּראַווניק איז נעקומען צום ערשטן מאָל קיין קאַמעניץ, האָט ער נעשיקט רופֿן פריהער דעם איסבאָרשטשיק מיט די פּני, זיי אויסגעמוסרט און האָט זיי נעוואָגט, אַז יענער איספּראַווניק האָט זיך שלעכט אויס־נעריקט וועגן זיי, און דערנאָך האָט ער נעשיקט בעטן אהרן־לייזערן, ער זאָל קומען צו אים. דעם זיירן האָט ער פֿאַרגעלענט די שטעלע פון איסבאָרשטשיק. דער זיירע האָט זיך פֿאַרעקשנט אָפּגעוואָגט. רעמאָלט האָט אים דער איספּראַווניק בּאַמערקט:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0046-0090 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— אַז דו וועסט זיין אין בריסק, זאָלסטו אַרײַננײַן צו מיר.
אין רערוועלבער צײַט האָבן באַראַרפט זיין נײַע וואַלן אויף אַ נײַעם אײַסבאָרשטשיק מיט רעפּוטאַטן. אויסגעוויילט האָט מען אײַנעם אַ ב.
רער נײַער אײַסבאָרשטשיק, אַ מער ענערגישער מענש, האָט אָנגעהויבן פירן מיט די פּני פון אָנפאַנג בשלום. עס איז אָבער נישט אַוועק אַ האַלב יאָר, וי מען האָט זיך אָנגעהויבן אַרומצוריסן. וידער דאָס וועלבע לירל. און אַז עס איז געקומען צום נאַבאָר, בעת מען האָט באַראַרפט נעבן אַ זעלנער, האָט זיך רערפון אָנגעהויבן אַ גאַנץ פּייער. מען האָט צוגענומען איינעם אַ שנײַדער, וואָס האָט געהאַט דריי קינדערלאַך, און פאַרצייטישער רינסט איז נעוועזן פינף־און־צוואַנציג יאָר. פאַרשטייט מען, וואָס פאַר אַן אומגליק דאָס איז נעוועזן פאַר אַ מענטש, וואָס איז נעוועזן אַ פאָטער פון קינדער. האָט מען נעמאַכט גרויסע נעווײַלדן, מען האָט אויסגעשלאָגן אַלע שויבן פון קהל־שטוב און גענומען פאַטשן רעם אײַסבאָרשטשיק מיט די פּני. עס איז אַוועק אַ שרעקליכער נעשלעג, רער אַסעסער האָט באַלד אַוועקגעשיקט אַ שטאַפעט צום אײַספּראַוניק, ער זאָל וואָס ניכער קומען. ער איז נעקומען און האָט אָנגעשריבן אַ פּראָטאָקאָל אויף דרייסיג פערזאָן, די סאַמע רעכטע פּני פון שטאָט, און אַרעסטירט. האָט ער זיי אַלעמען נעוואָלט אָפּשיקן קיין בריסק, רערבײַ איז זיי אָנגעוואָגט נעוואָרן, אַז אויב זי וועלן נישט אויפנעמען אהרן־לייזערן פאַר אַ אײַסבאָרשטשיק, וועט ער איבערגעבן רעם אַסעסער מיט זיין נעהילף, אַז זי זאָלן פירן די שטאָט.
האָט מען נעבעטן רעם אײַספּראַוניק, ער זאָל וואַרטן אַ טאָג. מען וועט מאַכן אַן אספה רבה, וועט מען זען. נאָך לאַנגע נעשרייען האָט מען זיך אויף רער אספה אַרומגעזעהן, אַז זינט אהרן־לייזער איז אַוועק פון רער שטעלע, איז די שטאָט נעבליבן, וי אַ שיף אָהן אַ רודער, און אין שטאָט איז קיין בערקל טאָלק נישטאָ. די בתי־מדרשים און, להבדיל, די באָר זיינען אָפּגעלאָזן. מען טוט און מען לעבט אין קריג, אהרן־לייזער איז אָבער אַ גוטער בעל־הבית, פאַר אים זיינען נישטאָ קיין באַזונדערע צרות, וואָס זאָלן זיך פסדר אַרומרייסן, און אַגב איז ער גוט מיטן אײַספּראַוניק, וואָס איז נעוויס וויכטיג.
רער אײַספּראַוניק האָט נעקראָגן אַן ענטפער, אַז זי וויל אהרן־לייזערן.
— טאָ גייט אים בעטן — האָט זי רער אײַספּראַוניק נעהייסן, — וואָרום ער וויל נישט.
די פּני העיר, די בעלי־בתים־חשובים מיטן רב בראש זיינען נעקומען בעטן אהרן־לייזערן, אַז ער זאָל נעמען צוריק די לייצעס אין האַנט. אָבער ער האָט נישט נעוואָלט. נאָר נאָכרעם, וי רער אײַספּראַוניק האָט אים

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0047-0091 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געסטראַשעט, אַז ער וועט איבערנעבן די פירונג צום אַסעסער און וועט צונעמען איינעם פון רעם זיידנס משפחה פאַר אַ זעלנער, האָט ער זיך וידער נעמוזט אונטערגעבן. נאָך די נאַכט האָט ער זיך מישב נעוועזן מיט זיין בייליע־ראַשען, און עס איז בּאַ זיי פאַרבליבּן, אַז ער מוז אָננעמען צוריק ראָס איספּאָרשטשיקערי.

— נאָר איך זעה איין — האָט זי געקלאָגט, — אַז ראָס איז אַן אומנליק פון נאָט.

ער האָט געהייסן וואַרפן גאַלקעס און איז איינשטימיג אויסגעקליבּן נעוואָרן. אַזוי איז ער צוריק נעוואָרן איספּאָרשטשיק.

האָט ער בּאַלד נעשיקט נאָך יענעם שרייבּער קיין בּריסק, וואָס האָט זיך רעכט פאַרנומען מיט פּריוואַטאַער אַרוואָקאַטערי. זיין וויבּ און קינדער האָבּן נעוואוינט אין קאמענץ. ער ירע האָט אָננעהויבּן אויף ראָס ני צו פירן די שטאָט בּיר רמה, וי פריהער, און עס איז אַוועק כשורה. קאַמענץ האָט אָפּגערוהט.

זיינעריג נעוויינט צו געוועלטיגן, האָט ער וויטער געפירט וי אַמאָל, וען ער איז נאָך נעוועזן פּרנס־חורש, וואָס די שטאָט האָט עס שוין לאַנג פאַרגעסן. נאָר לפּנים וועגן פּלענט ער אַמאָל איינלאַדן די פּני אויף אַן אספּה. אויף רער אספּה פּלענט מען זיצן און שוויינן, מען האָט מורא נעהאַט אַ מויל אויפצוטפּענען און זאָגן עפּעס רעגענגן. מען האָט פּשוט מורא נעהאַט פאַר זיין שכל, פאַר זיין מאַכט, און רערבּי האָבּן אַלע נעוואוסט, אַז ער נעמט פון רער שטאָט קיין נעלט נישט, אַז ער פאַרדינט פון זיינע נעשעפטן נענוג און אַז בּכלל שפּילט בּאַ אים נעלט קיין ראָליע נישט. און וויטער קאָן מען זיך נלאַט אויף אים פאַרלאָזן. זאָגט ער עפּעס, וועט ער עס נעווים אויספּירן.

רער זיידע האָט שוין נעהאַט אַזעלכע מענשן, וואָס פּלענן אים קומען רערצייליז אַלץ, וואָס מען רערט אויף אים אין שטאָט, און טאָמער האָט איינער נעוואָגט אַ שלעכטע מיינונג אויף אים, האָט מען אים שוין נעשטעלט אין אַזאַ מין „שוואַרצן צעטל". יענער זאָל צאָלן צען מאָל אַזוי פיל, וי ער צאָלט, און רי מענשן, וואָס זיינען אים נעווען איבערנעבּן, ראָס הייסט, זיינע אמתע גוטע פריינט, זיינען כמעט נעווען פריי פון אַלע אָפּ־צאָלונגען אין שטאָט און אויך פריי פון מיליטער־דינסט.

רי נעשעפטן מיט רי פּריצים האָט ער נישט אַוועקנעוואָרפן, און רי שטאָט־ענינים האָט נעפירט רער שרייבּער. ראָסמאָל איז אַוועקנעגאַנגען אַ צאָל יאָרן כמעט אָהן קריגערי.

איך האָב שוין נעוואָגט, אַז אהרן־לייזער האָט נעפירט אַ בּריט לעבּן, ער האָט נעהאַט אַ חלק אין רער קאָראָבּקע און פּליש האָט אים קיין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0047-0092 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעלט נישט נעקאָסט. אַז ער האָט באַצאָרפט חתונה מאַכן אַ טאָכטער, האָט ער פאַר דער חתונה נעשיקט אין אַלע שטעט אַרום אויסרופן אין די בתי־מדרשים, אַז אַלע אָרימעלייט זאָלן קומען קיין קאַמעניץ צו אים אויף אַ סעודה, לכבוד דער טאָכטערס חתונה, און דריי טעג האָט מען נעפּראַוועט סעודות. ער האָט נעקויילעט אָקסן, און אָרימעלייט האָבן נענעסן פליש נאַנצע בערג.

אויף צווי בערג — אויפן סלופּ־באַרג און אויפן אָראָליענער־באַרג — האָט מען נעקאָכט קעסלען, ווי פאַר סאָלראַטן, פאַר די אָרימעלייט, און עס איז נעווען נעפּאַקט פון זיי. די שטאָט האָט אויסגעוועהן, ווי אַ לאַנער פון קבצנים.

אויף דער חתונה זיינען נעווען קאָבּרינער פּלי־זמר און צו די מאָלצייטן פון גאַנץ שבעת ימי המשתה האָט קיין איינער פון די שטאָט־בעלי־בתים נישט נעטאָרט עסלן.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0048-0093 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל III

די „בהלה" – אייזיקל דער קצב.

איין טאָכטער האָט ער חתונה געמאַכט אין רער „בהלה". פלוצלינג איז אַרויס אַ קלאַנג וועגן אַ נייעם אוקאַז, אַז מיידלאַך און אינגלאַך טאָרן נישט חתונה האָבן פאַר צוואַנציג יאָר. און אָט רער אוקאַז, וואָס איז אַרויס אין יאָר תקצ"ב, 1842, האָט אַרויסגערופן די באַרימטע בהלה אין נאַנץ ליטע און וואָלין. וועט עס האָט געהאַט אַ טאָכטער אָדער אַ זון, באַ אַכט יאָר אַלט, האָט חתונה געמאַכט, און כּדי פּאָליצי זאָל זיך נישט רערוויסן, האָט מען די חתונה געמאַכט שטילערהייט, פאַר־באָרגן, אָהן קיינע צערעמאָניעס.

עס זיינען זיך צונויפגעקומען מחותנים און מען האָט געבראַכט ראָס איינגעלע מיט רעם מיידעלע אין הויז פון איינעם פון די מחותנים, געשטעלט אַ חופּה אין שטוב מיט אַ מנין אירן און פאַרטרונקען מיט ברענפן, צוגעבּיסן מיט אַ שטיקל לעקעך—און געגנוג. נאָכדעם האָט רער פאָטער צוגענומען ראָס איינגל צו זיך, געקויפט אים אַ טלית, און ער האָט שוין אויף מאָרגן געראַוונט אין אַ טלית אָהן תּפילין. רער פאָטער, וירער, פון רער פּלה האָט צוגענומען צו זיך ראָס „וייבל", אָפּגענאָלט איר די האָר פון קאָפּ און איר אָננעטאָן אַ האָרבּאַנר מיט אַ טשעפּיקל, און ראָס „וייבל" מיטן „מאַנרל" האָבן נישט געוואוסט, אַז זי זיינען מאַן און וייב.

די מחותנים פלענן אָפט צוואַמען ברייגען די קינרער, ר. ה. רעם „מאַן" מיט רעם „וייב", אַז זי זאָלן מער באַקאַנט ווערן איינע מיט די אַנרערע. ראָס פאָר־פאָלק פלענט צוזישן זיך, פאַרשטייט זיך, שפּילן וי קינרער און שטיפן, און יענץ פאָר־פאָלק, וואָס איז נעוואָן שכנים פון פריהער, האָבן זיך אַוראַי וייטער נעשפּילט צוואַמען, וי אַמאָל.

און אָפטמאָל פלענט אין אַ נעשלעג ראָס „מאַנרל" אָפּרייסן רעם טשעפּיק און רעם האָרבּאַנר פון רעם „וייבל", און לאַכן פון איר, וואָס

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0048-0094 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זי ניט מיט אַן אָפּגענאָלטן קאָפּ, שרייענדיג, אַז זי האָט אַ פּאַרך. זי פלענט קומען אַהיים מיט אַ געוויין, און מען פלענט איר אָנזאָגן, אַז זי טאָר נישט גיין מיט רעם בלויזן קאָפּ, און צוריק אָננעמען איר רעם האַרבאַנד מיטן טשעפּיק, רערבּי איז איר אָננעזאָגט געוואָרן, אַז אויב זי וועט נאָך אַמאָל קומען מיט אַ בלויזן קאָפּ אַהיים, וועט זי קיינן :געשמיסן. אַז דאָס פּאָר־פּאָלק איז אַלט געוואָרן אַ צוועלף יאָר, האָט מען זיי אויסגעזאָגט, אַז זיי זיינען מאַן און ווייב, אָננעוואונשן זיי, אַז עס זאָל פון זיי אַרויסקומען אַ גוטער רוֹז. דאָס ווייבל האָט מען אויסגעלערנט אַלע וויבּערשע רינים, רערבּי האָט מען זיי מיחד נעוועזן און אויסגעלערנט רעם יחוד.

אין רעם יאָר פון רער בּהלה, האָבּן אין קאַמענץ חתונה ,געהאַט אַלע קליינע קינדער. עס פלענן זיך צונויפקומען אַ פּאָר בּעלי־בּתּים אין אַן אָוונט און אָפּגערערט צו ווערן מחותּנים נאָך היינטיגע נאַכט. און בּאַנאַכט, צען אַזייגער, האָט מען שוין אויפגעוועקט רי יונגע קינדער פון שלאָף:

— שטי אויף און גיי צו רער חופּה, — האָט מען צו רי שלאָפּעריגע קינדער נערעדט.

אייזיק רער קצב האָט רערציילט, — איך נעריינק עס — וי אַווי ער האָט חתונה געהאַט:

— איך בין רעמאָלט אַלט נעוועזן אַ יאָר אַכט און בין ,געלענן אויפן בּעט און נעשלאָפן אין אָנטון. האָט מיך רי מאַמע אויפנעוועקט:

— אייזיקל, אייזיקל, שטי אויף און גיי צו רער חופּה.

ווייס איך נישט, וואָס חופּה, ווען חופּה, און ווייל נישט אויפשטיין. האָט רי מאַמע נערופן רעם טאַטן, ער זאָל מיך וועקן. שרייט ער שוין, וי אַ טאַטע:

— שטי אויף, אייזיק, וועסטו גיין צו רער חופּה.

זאָג איך:

— איך ווייל אין ערגעץ נישט גיין. איך ווייל שלאָפן.

זאָגט רער טאַטע:

— שטי אויף, זאָג איך ריר.

זאָג איך:

— איך ווייל נישט.

האָט רער טאַטע מיר נענעבּן אַ קניפּ מיט פּעס און אַ זאָג:

— שטי אויף!

האָב איך אָננעהויבּן ווייגן, נעמט רער טאַטע רעם קאַנטשיק און שמיסט מיך אָפּ. בּין איך שוין, פּאַרשטייט זיך, וואַך און שטי שוין מיט פּאַרווייגטע און פּאַרשלאָפענע אויגן. פרעג איך:

— וואוהין גיין?

זאָגט רער טאטע:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0049-0095 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— צו רער חופה.

— וואו חופה? — פרעג איך.

זאָגט רער טאַטע:

— מען וועט ניין צום מחותן, ראָרט וועט ויין חופה.

פאַרשטיי איך נאָך אַלץ נישט, וואָס רער טאַטע רערט מיט מיר, „מחותנים", „חופה", זאָג איך נאָך אַמאָל:

— איך וועל נישט גיין.

האָט אָבער רער טאַטע ענגומען נאָך אַמאָל רעם קאַנטשיק אין רער האַנט און איך בין אַנטשוויגן געוואָרן.

די מאַמע האָט מיך איינגעוואַשן, אָנגעטאָן ראָס קאַפטל, פאַרשפילעט די הייולאַך און הייסט מיר אָנטון ראָס היטל. מיין היטל איז נישט נעוועז, איך האָב עס ערגעץ פאַרלוירן שטיפנריג, איירער איך בין נעגאַנגען שלאָפן. איז אַוועק אַ סרה מיט רעם היטל, און רער טאַטע זאָגט:

— וועז רו וואָלסט נישט ראַרפן ערשט גיין צו רער חופה, וואָלט איך ריך פאַרן היטל רעכט אָפּגעשמיסן.

רערוויל וינען שוין נעקומען שליחים פון מחותן, פאַרוואָס נערויערט ראָס אַזוי לאַנג. האָבן אַלע אָנגעהויבן צו זוכן ראָס היטל און אַלץ נישט נעפונגן, איז נעוואָרן אַ מהומה. וואָס טוט מען? ראָ איז שוין נעוואָרן אַרום צוועלף אַוויינער. און רער טאַטע מיט רער מאַמען האָבן שטאַרק מורא, טאָמער וועט רערוויל רער מחותן חרטה קריגן, איז זי נעוואָרן שלעכט אויפן האַרצן.

הויבט מען אָן צו קלערן: וועמען נייט מען אויפוועקן און בּאָרגן אַ איינלם אַ היטל, בּיז אין רער פריה. האָט מען נעקלערט, נעקלערט און נישט נעוואוסט צו וועמען. אנב איז נעוועז שפעט.

בּכן איז שלעכט, נישטאָ קיין היטל. רער טאַטע מיט רער מאַמען האָבן נישט נעקאָנט איבערטראָגן רעם ענמת־נפש. עס העלפט אָבער נישט. אָהן אַ היטל קאָן מען נישט גיין צו רער חופה. איז רער טאַטע אַוועקגענאַנגען צום מחותן און נעבעטן אָפּליגן די חתונה אויף מאָרגן, וויל ויין וייב איז נישט נעוווגט.

רער טאַטע האָט ויך ראָרט פאַרואַמט, און די מאַמע האָט נישט נעקאָנט איינויצן. נאָט צו ראַנקען, רער טאַטע איז נעקומען און נעזאָגט, אַז די חופה וועט ויין מאָרגן צוען אַוויינער בּאַנאַכט.

אויף מאָרגן האָט מען מיר נעקויפט אַ היטל. אין רערפריה בּין איך נענאַנגען אין חרר אין רעם טאַטנס יאַרמאָלקע און האָב רערציילט די איינלאַך אין חרר, אַז רער טאַטע האָט מיך נעוואָלט נעמען צו רער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0049-0096 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

חופה, נאָר איך האָב נישט געהאַט קיין היטל, בין איך נישט נענאַנגען. היינט וועט מיר רער טאַטע קויפן אַ היטל, וועל איך היינט נין צו רער חופה.

זאָגט בייניש רעם בלעכערס איננל, אַז ער איז נעוואָרן נעכטן באַ רער חופה. ער איז נעשטאַנען אונטער רער חופה מיט רבורהן, ברוך רעם סטאָלערס מירעלע. אַרום זיי האָט מען זיך נערריט און מען האָט עפּעס נעזאָגט, און מען האָט נענעבן אַ פּינגערל, און ער האָט אָננעטאָן אויף רבורהם פינגער; און רער טאַטע האָט נעמאַכט מיט אים אַ ברכה, און רערנאָך האָט מען נעטאַנצט, און מען האָט נענעסן לעקער און קיכל מיט הערינג, און עס איז נעוואָרן זעהר נעשמאַק.

אַז איך בין נעקומען פון חרר, האָט מיר שוין רי מאַמע אָננעטאָן ראָס נייע היטעלע מיט אַ פרענזעלע.

האָב איך נעפרענט רער מאַמען:

— וואָן וועל איך שוין נין צו רער חופה!

זאָגט רי מאַמע:

— זאָלסט נאָר היינט נישט אַזוי איינשלאָפן, זי נעכטן, מען האָט ריך נישט נעקאָנט אויפרייסן.

זאָג איך:

— איך וועל שוין היינט נישט נין שלאָפן פאַר רער חופה.

אָבער נין אַזוינער בין איך וירער איינגעשלאָפן, און מען האָט מיך קוים אויפגעריסן פון שלאָף. בין איך נענאַנגען מיט רעם טאַטן און מאַמען צו רער חופה. קום איך אַריין, זעה איך זיסלען, אַ מירעלע, וואָס מיט איר האָב איך זיך פאַראַכטאָגן שבת צעשלאָגן באַ איר פעטער אין שטוב. זי איז אַ שלעכטע, בין איך נעוואָרן מיט איר ברוגז.

רערנאָך האָט מען אויפגעשטעלט רי חופה. מען פירט מיך אונטער, און אין אַ ווייל אַרום ברייננט מען זיסלען אונטער רער חופה און מען שטעלט זי נעבן מיר. לויף איך אַוועק און זאָג:

— איך ווייל נישט שטיין מיט זיסלען אונטער רער חופה, איך בין ברוגז מיט איר.

זאָגט רי מאַמע:

— אייזיקל, ראָס איז ראָך ריין כּלה.

זאָג איך:

— איך ווייל נישט זיסלען פאַר אַ כּלה, ניב מיר אַן אַנרער כּלה.

און איך האָב נישט נעוואָלט שטיין מיט זיסלען אונטער רער חופה.

האָט שוין רער טאַטע אָננעהויבן אויף זיין שטיגער צו ריידן מיט מיר מיט כּעס, אָבער איך האָב נישט נעוואָלט, זאָגט רער טאַטע:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0050-0097 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— איך וועל שיקן ברייננען פון רערהיים רעם קאַנטשיק און וועל ריר נוט אַרייגלייגן, אויב רו וועסט נישט שטיין אונטער רער חופּה, אָרער גיט מיר אַהער אַ פּאָר ריטער, וועל איך אים בּאַלר, רעם חתן, מקיים־פּסק זיין.

זאָגט זיסל:

— נוט, נוט, ראָס איז רערפּאַר, וואָס ער האָט מיך נעריסן שבּת פּאַר רי האָר, און איך וויל מיט אים נישט שטיין אונטער רער חופּה.

איז נעוואָרן רי איינענע נעשיכטע מיט רער כּלה. פּריהער האָט רי מאַמע נעבּעטן, רערנאָך האָט רער טאַטע נעסטראַשעט מיטן קאַנטשיק.

קורץ, עס איז אַוועקגענאַנגען אַ פּאָר שעה צייט און רי „חתן־כּלה" וויל נישט שטיין אונטער רער חופּה. רי נערופענע נעסט צום מנין וויל שוין אַוועקגיין. האָט מען אַריינגענומען אַ בּעזים און מען האָט אָנגעהויבן אויסצוריסן ריטער פּאָר מיר מיט זיסלען. האָבן מיר זיך פּונאַנרערגעוויינט און וויינענריגע בּיירע נעשטעלט זיך אונטער רער חופּה.

האָט מען נעהיסן נעמען איר פּינגער און אָנטון ראָס פּינגערל. האָב איך נישט נעוואָלט נעמען איר פּינגער. האָט מיר רער טאַטע נענעבן אַ פּאַטש און וויטער נעסטראַשעט מיט ריטער, האָב איך שוין נענומען איר פּינגער און בּין נעוואָרן בּייז, פּאַרוואָס מען נויט מיך אָנצונעמען איר פּינגער. האָב איך איר נענעבן אַ קניפּ. האָט זי אָנגעהויבן צו וויינען. האָט זיסלעס טאַטע אירע נענעבן צוויי נילרן, און מיין טאַטע האָט מירע נענעבן צוויי נילרן, אַז מען זאָל וועלן שלום. האָב איך שוין נענומען איר פּינגער און נעמאַכט רי בּרכה מיטן זיירן, נעזאָגט מול־טוב און אָנגעהויבן טאַנצן. רערנאָך האָט מען מיך נעזעצט בּאַם טיש מיט זיסלען און מען האָט נענעסן לעקעך און איינעמאַכץ. האָט זיסל פּלוצלינג אָנגעהויבן צו וויינען. זאָגט רי מוטער:

— וואָס וויינסטו זיסלע?

זאָגט זי:

— איך וויל פּ...

האָט מען זי אַרויסנעפּירט.

זאָג איך:

— איך וויל אויך.

האָט מען מיך אויך אַרויסנעפּירט און רערנאָך נעזעצט אונז איינעם נעבּן רער אַנרערער. רערנאָך זינען מיר איינגעשלאָפן, האָט מיין שוועסטער חיה מיך אַוועקנעפּירט אַהיים און זיסלען האָט מען אויך נעלענט שלאָפן.

אויב איך האָב נעהאַט אַ שטיקל שמחה, איז עס נעוואָרן ראָס, וואָס איך בּין אין רער וואָך נישט נענאַנגען אין חרר פון רינסטאָג בּיז זונטאָג.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0050-0098 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויף מאָרגן איז נעקומען צו אונז אויף מיטאָג רער מחותן, רי מחותנטע
און זיסל מיט אַן אָפּגענאָלטן קאָפּ און מיט אַ טשעפיקל ביז רי אויגן.
רי מאַמע האָט נעקאָכט אַ הון אויף מיטאָג. אַ הון, ווייל אַ נאַנצע וואָך
איז קיין פלייש נישטאָ, סיידן, אַז עס מאַכט זיך אַ שמחה. גיט רער
בּעל־שמחה רעם קצב נעלט אויף אַ קו, אָרער אַ קאַלבּ און ווערט
מיט אים מושוה, וי טייער ער וועט אים רעכענען אַ פונט פלייש. פאַראַן
איין קצב, וואָס קוילעט פאַר רער נאַנצער וואָך איין קיעלע. ראָם איז
בּאַשטעלט פלייש פאַר רי פריצים, וי רער אַסעסער, רער שרייבּער,
אַ פּאָר רייכע מעשטשאַנעס. און טאָמער בּלייבּט אויס פון רעם ראָוינן
בּאַשטעלטן קיעלע, פאַרקויפט ער ראָם איבּערגעבּליבּענע רי עקאָנאָמעס
פון רי פריצים.

נאָכן עסן איז איבּערגעבּליבּן וויעלע בּאַ אונז. וי איז מיר אָבּער
מיט איר טשעפיק נישט נעפעלן נעוואָרן. אַז מיר האָבּן זיך נענומען שפּילן,
האָבּ איך ראָם ערשטע אַראָפּגעריסן בּאַ איר ראָם טשעפיקל און איך טו
אַ קוק — אַ וויסער אָפּגענאָלטער קאָפּ. האָבּ איך אָנגעהויבּן שרייען:

— פע, אַ פּאַרך, אַ פּאַרך.

האָט זי זיך פאַרשעמט און אָנגעהויבּן צו ווינען. איז רער טאַטע
נעוואָרן בּייז אויף מיר און האָט מיך אָפּגעשמיסן פאַר זיסלען אין רי
אויגן (רער טאַטע פלענט מיך אָפּט שמייסן). בּעת שמייסן האָט ער
מיר אויסגערעכנט מינע עברות:

— אַ אינגעלע, אַ אינגעלע וועט וויטער נישט אָפּרייסן רעם טשעפיק
זיסלען און נישט רופן זי פאַרך...

שרי איך וויינעדיג אונטער רי שמיץ:

— ניין, טאַטעלע, איך וועל שוין וויטער ראָם נישט טון.

און זיסל האָט פון נרויס נעוויין אָנגענהויבּן צו לאַכן, בּשעת מען האָט
מיך נעשמיסן. רערנאָך האָט מען זי אַוועקנעפירט אַהיים, און מיר זיינען
וויטער נעוואָרן ברוגז: זי פאַר רער חרפה, וואָס איך האָבּ איר אָנגעטאָן,
און איך פאַר רי שמיץ, וואָס איך האָבּ צוליבּ איר נעקראָנן.

אויף מאָרגן איז רער טאַטע מיט רער מאַמען נענאַנגען צום מחותן
אויף אַ מיטאָג, און איך האָבּ נישט נעוואָלט ניין. האָבּן זיך נאָר רי
מחותנים אַליין נעפרייט, אָבּער איך מיט זיסלען זיינען זיך נישט צונויפ־
נעקומען. שבּת האָט רער מחותן נעמאַכט בּאַ זיך אַ מנין און רער טאַטע
האָט מיך נענומען צום ראַוונען. מען האָט מיך אויפנערופן ששי, וי עס
קומט אַ חתן נאָך רער חתונה. נעבּן טיש, וואו מען לייענט, האָט מען
אַוועקנעשטעלט אַ בּינקעלע, און רער טאַטע האָט נעמאַכט מיט מיר רי
ברכה. אַ טליחל פאַר מיר האָט שוין רער טאַטע בּאַשטעלט רורך רור

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0051-0099 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רעם בעל־ענלה, ער זאָל מיר ברייננען פון בריסק, און נאָכן ראַזנען נענעבן לעקעך און ברָאָנפן. מען האָט מיך נעוועצט באַם טיש, אָבער זיסל האָט נישט נעוואָלט זיצן באַם טיש מיט מיר.

אַזוי איז אַוועק אַ פּאָר חדשים, מיר זיינען נעווען ברוגז. עס איז נעקומען פּסח, האָט רי מאַמע נעבעטן זיסלען צו זיך אויף פּסח. מען האָט נעוואָלט, אַז מיר זאָלן שוין שלום ווערן. רי מאַמע האָט אונז נענעבן נים, און רי שוויגער האָט אונז אויך נענעבן נים צום שפּילן זיך. איך בין נעווען אַ בן־יחיד און האָב נעפרעגט רי פּיר קשיות. איז זיסלען, וי ס׳וויזט אויס, נעפעלן נעווען מינע קשיות פּרענן, און רערנאָך האָבן מיר זיך בּיידע נעשפּילט אין נים, בּיידע טעג יום־טוב. אויף רי אַנדערע טעג פּסח האָט מיך פּאַר־בעטן רער שוועד. האָט מיך רי מאַמע אַוועקנעפּירט. רעם נאַנצן טאָג בין איך נעווען באַם שוועד, נעשפּילט מיט זיסלען, און אין אָוונט איז נעקומען רי מאַמע מיך אָפּפּירן אַהיים שלאָפן און אין רערפּריה האָט זי מיך וויטער נעבראַכט צום שוועד.

רעם לעצטן טאָג פּסח האָב איך פּאַרשפּילט רי נאַנצע נים באַ זיסלען. זי איז נעווען אַ קלוגע, און האָט כּמעט בעסער נעשפּילט פּאַר מיר, בין איך נעוואָרן בייז, און וויטער איר אַראָפּגעריסן רעם טשעפּיק און נישט ווילנריג אַ נעשריי נעגעבן:

— פּאַרך!...

ראָ האָב איך זיך נעקויפט אַ מפּטיר. זיסל איז צוגעלאָפן צו רער מוטער מיט אַ נרויס נעוויין. האָט רי מוטער מיר נענעבן אַ פּאַטש פון נרויס כּעס.

רער פּאָטער האָט נעוואָגט, אַז ער וועט מיר שוין צושטעלן אַ נעשמיסעכטס באַם רבין, בין איך אַנטלאָפן אַהיים, און רער שוועד איז באַלר נעקומען צום טאַטן מיט אַ „ספּראַוע" אויף מיר:

— ס׳טייטש, אַזאַ צעלאָזן אינגל, מען מוז אים איין מאָל פּאַר אַלע מאָל אָנשמייסן, אַז ער זאָל האָבן צו נערייכקען.

האָט מען שוין איבערנענעבן רעם רבין, אַז ער זאָל מיך נוט אָפּשמייסן פּאַר מיין רייסן זיסלען רעם טשעפּיק און רופן פּאַרך. רער רבי האָט מקיים־פּסק נעווען נאָך ביתר־שאת, און פון רעמאָלט אָן האָב איך שוין קיינמאָל איר נישט נעריכן רעם טשעפּיק און נישט נערופן זי מיטן מיאוסן נאָמען. און מיר זיינען נעווען ברוגז אַ נאַנץ יאָר ביז איבערַאַיאָר פּסח.

האָט רי שוויגער ווידער נעבראַכט זיסלען צו אונז אויף פּסח און בּיידע מאַמעס האָבן זיך אַריינגעלענט צו מאַכן צוישן רעם „פּאָר־פּאַלק" אַ שלום. מיר זיינען שלום נעוואָרן און האָבן זיך שוין מער נישט נעקריגט. רי האָר זיינען באַ איר רערוויל אונטערגעוואַקסן, האָט זי שוין אַלע מאָל

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0051-0100 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויסנעטאָן רעם טשעפּיק, און מיר האָבן אין רעם נעשפּילט אין ניס. פּריהער פּלענן מיר שפּילן אין מיין יאַרמאָלקע.

אַז מיר זיינען אַלט נעוואָרן אַ יאָר צוועלף, האָט מיין טאַטע מיר אויסגעוואָגט רעם סוד, אַז מיר זיינען מאַן און ווייב. דאָסזעלבע האָט זיסלען געוואָגט איר מאַמע, און מען האָט אונז צונויפגעבראַכט.

רי מאַמע האָט זיסלען אויסגעלערנט, וי זי דאַרף זיך באַגיין מיטן מאַן, און מיך האָט רער טאַטע אויסגעלערנט, וי איך זאָל מיך באַגיין. זיינען מיר נעבליבן מאַן און ווייב און אַזוי לעבן מיר ביז אויף היינטיגן טאָג, נעלויבט רער אויבערשטער. זי גיט מיר אַפילו קללות צייטנווייז, נאָר איך בין שוין צוגעוווינט. איך ענטפער איר נישט, און איצט, נעלויבט רער אויבערשטער, מאַכן מיר חתונה אַ טאַכטער, זאָל זיין מיט מזל.

אָט רי אמתע מעשה, וואָס איך האָב אומישנע אויספּירליך נעבראַכט, איז העכסט כאַראַקטעריסטיש פּאַר יענער צייט.

אַזוי האָבן זיך אַלע פּאָר־פּאָלק נעפּירט. דאָס אינגעלע האָבן זיינע עלטערן צוגענומען און דאָס מיידעלע — אירע עלטערן. און מען פּלענט זיי שטענדיג צוזאַמענבריינגען, אַז זיי זאָלן זיך שפּילן, און אַז זיי זיינען נעוואָרן שכנים, האָבן זיי זיך וויטער נעשפּילט, וי פּריהער. זיי פּלענן זיך צעשלאָגן פיל מאָל, און ער פּלענט אָפּריסן רעם טשעפּיק און רי טאַטעס פּלענן זיי באַשטראָפן מיט ריטער, וי פּאַרצייטנס.

שמייסן קינדער איז נעוואָן אַ נעוויינטליכע זאַך. פּאַר אַ מינדסטער קלייניגקייט פּלענט מען באַלד שמייסן. מען פּלענט שמייסן אינגלאַך, בעלי־הבתלאַך, הייסט עס, פון פּערצען־פופצען יאָר, וואָס האָבן שוין אַליין קינדער, און שמייסן מאַמעס פון קינדער.

מען מוז אָבער אָנערקענען, וי דאָס איז נישט מאָרנע, אַז דאָס רוב פון די דאָזיגע חתונה־נעמאַטע האָט זיך רערנאָך, אויסזאַקסנריג, נאַנץ גוט אַיינגעלעבט. מאַן און ווייב האָבן אַיינע די אַנדערע נעשעצט און זיך האָלט געהאַט. נאָר אַ מעוט האָט זיך רערנאָך אַרומנעריסן פּאַר די נעוער און האָט זיך נעמוזט נסן.

רי בהלה האָט, וי נעוואָנט, מער נישט נערויערט, וי איין יאָר.

אַז רער קלאַנג וועגן אוקאַז איז נעקומען אין קאַמענץ, זיינען שוין די פּני נעקומען פּרעגן רעם זיידן וועגן רעם. מחמת די זאַך איז נעוואָן זעהר אַ וויכטיגע פּאַר יענער צייט, איז אהרן־לייזער נעפּאָרן קיין בריסק און אָננעפרענט רעם איספּראַוניק. רער לעצטער האָט נעענטפערט, אַז עפּעס אַזוינס איז יאָ אָננעקומען פון מיניסטער. למשל, עס איז נעקומען פון פּעטערבורג אַ פּאַפּיר צו די גובערנאַטאָרן, אין וועלכן עס וועט נעבעטן מעלדן רער רעגירונג, צו וויפיל יאָר האָט מען בּאַ אירן חתונה, וויל

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0052-0101 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען האָט זיך רערוואוסט, אַז די אירישע זעלנער ווינען פֿמעט אַממייסטן פֿאָטערס פון עטליכע קינדער, און לויט דעם איספֿראַוונים השערות, וועט דער מיניסטער אַודאַי אַרויסגעבן אַן אוקאַז, אַז פֿאַר צוואַנציג יאָר זאָלן איננלאַנד נישט חתונה האָבן, און אַזוי אויך, פֿאַרשטייט זיך, מירלאַנד. און אַז אהרן־ליזער איז נעקומען קיין קאַמענין, האָט זיך באַלד אָננעהויבן די בהלה.

אין בהיסק האָט זיך די בהלה אָננעהויבן פריהער, און די קאַמעניצער האָבן גאָרנישט פֿאָרגענומען. זיי האָבן נעקוקט אויף אהרן־ליזערן. ער האָט אָבער נישט געוואָלט אָפּשטיין פון אַלע אירן און האָט חתונה געמאַכט זיין טאָכטער צו עלף יאָר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0052-0102 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל IV

מין פאָטער משה. — זיין ניינונג צו חסידות. — דער שידוך. — ר׳ לייזער דער גראָדנער רב. — מין מוטער. — מין פאָטער אלם הייסער חסיד. — זיין אנטלויפן צום רבין. — זיין קאמף מיטן זיידן. — די ארעסטירונג. — דער רעוויזאָר. — קאמעניצער חסידים.

אהרן־לייזער האָט געהאַט אַ זון משה, וואָס איז נעזעסן אַ נעראָטן אינגל. צו צוועלף יאָר האָט שוין דער זירע אָנגענעהויבן צו צולאָזן שרכנים, וועמען ער האָט נעזאָגט, אַז ער ויל פאַר זיין זון משהן נעמען אַ רבס אַ טאָכטער, און רוקא אַ גרויסן רבס.

דער שרכן, ר׳ בערל־מיכל, האָט אים מזריע נעזעסן, אַז דער הינער רב האָט אַ ברודער, נראָדנער מורה־הוראה, ר׳ לייזער, וואָס איז ר׳ הילל אַן איידעם. ר׳ הילל אַליין איז ר׳ חיים וואָלאָזשינערס אַן איידעם. אַלזאָ, איז ראָס נאָלע יחוס. דער ראָזינער ר׳ לייזער האָט אַ טאָכטער, אַ מירל, וואָס שטייט אין שרוכים. וויס ער אָבער נישט, דער שרכן, צי יענער וועט זיך לאָזן ריידן אַ שידוך מיט אַ אוסבאָרשטשיקס אַ זון.

— איר וואָלט ראָס נעקאָנט אפשר אויספירן, — האָט דער שרכן נעגעבן צו פאַרשטיין, — מיט אונזער רב, אַז ער זאָל וועלן, קאָן אפשר זיין דער שידוך.

אהרן־לייזערן איז ראָס נעפעלן נעזאָרן, האָט ער געשיקט רעם שרכן צום רב. דער רב האָט רעם שרכן אַרויסגעטריבן.

— אַ העזה אַביסל — האָט דער רב נעפעסט, — צו ריידן מיין ברודער, רעם גאון, אַ שידוך מיט אַ קאַמעניצער אוסבאָרשטשיק.

אהרן־לייזער האָט קיין סך נישט נעקלערט, איז אַליין אַוועק צום רב און האָט אים נעזאָגט בזה הלשון:

— איר וויסט, רבי, אַז איך האָב זעהר אַ גוט אינגל פון צוועלף יאָר... איר האָט אַוראַי פון אים נעהערט...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0053-0103 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער רב האָט נוטמוטיג נעענטפערט:

— איך האָב נעהערט, אַז אייער איננל האָט אַ גוט קעפּל.

— איך האָב אָבּער נעהערט, — רערט וויטער אהרן־לייזער, — אַז אייער ברוּדער, ר׳ לייזער, רער נראָדנער רב, האָט אַ מידל, וואָס שטייט אין שידוכים, ווּיל איך זיך מיט אים מחתּן זיין. נעלט, ווּיפיל מען וועט מיר היסן, וועל איך נעבּן. בּעט איך אייך טאַקע, אַז איר זאָלט זיין רער שרכן פּון רעם שידוך. וואָרום איך ווייס, אַז וען איר וועט ראָטן אייער ברוּדער, וועט ער אייך פּאָלגן. רער שרכן בּערל־מיכל האָט מיר אַפּילו איבּערגענעבּן, אַז אויר האָט זיך שטאַרק „אָנגענייזערט" אויף אים, — האָט זיך רער זירע וויטער נערערט, — וי קומט ער ריידן זיין ברוּדער רעם נאוֹן מיט אַ אוסבּאָרשטשיק? זאָג איך אייך אָבּער, רבּי, קורץ: איך גיב אייך צוויי בּרירות, אָדער אויר זאָלט זעהן אויספּירן רעם שידוך, אָדער אויר זאָלט זיך זוכן אַן אַנדער שטאָט. איך גיב אייך צייט ביז איבּער שבּת. אויב אויר וועט מיר אָפּזאָגן רעם שידוך, זאָלט אויר גלייך אין רעמזעלבּן טאָג אַרויספּאָרן פּון קאַמענץ.

אין רעם פּאַל האָט זיך, פּאַרשטייט זיך, אַרויסגעוויזן רער זירע מיט זיין נאַנצן רעספּאָטיום און ווילדקייט.

רער רב איז נעבּליבּן טויט, וי די וואַנט. ער האָט נעוואוסט, אַז קוים האָט אהרן־לייזער אַרויסגעזאָגט, וועט ער זיך שוין האַלטן אָן רעם, וואָרום באַ אים איז נעזאָגט — נעטאָן, און וועט קאָן זיך ראָס קענן אים שטעלן?

האָט רער רב נעבּעטן, אַז אהרן־לייזער זאָל אים וואַרטן צוויי וואָכן צייט, וועט ער זאָגן אַ תּשובה. רערמיט איז אהרן־לייזער מסכּים נעוואָרן.

רער רב האָט נעשיקט רופן אַ פּאָר בּעלי־בּתּים חשובים, האָט זיי פּאַרטרויט די נאַנצע נעשיכטע און האָט זיך מיט זיי נעהאַלטן אַן עצה. די בּעלי־בּתּים האָבּן באַוואונדערט רעם זירנס אַכוריות, אַז עס איז אַ רציחהרינע זאַך צו נויטן אַוואָ נאוֹן, וואָס איז אויסנעקנאָטן רורך און רורך מיט די נרעסטע נאוֹנים: רער נרויסער נאוֹן ר׳ ליבּ־איטשע איז רער רביצנס אַ ברוּדער, ר׳ הילל — אירער אַ פּאָטער, ר׳ חיים וואָלאָזשינער — אַ זירע, ר׳ איצעלע וואָלאָזשינער — אַ פּעטער, רער נרויסער נאוֹן ר׳ יחזקאל, וועלכער איז נעוועזן פּריהער רעם ווילנער נאוֹנס אַן איידעם, איז ר׳ לייזערס אַ פּאָטער, ר׳ שמואל מינסקער נליל־רב איז זינער אַ זירע, ר׳ שמחה, נראָדנער נעוועזענער רב, אויך אַ זירע און נאָך אַ דרי ברידער זינען נאוֹנים און רבּנים אין די נרעסטע שטעט — זאָל טון אַ שידוך מיט אַ אוסבּאָרשטשיק. נאָר פּאַרפּאַלן. אהרן־לייזער זאָגט, וועט ער אויספּירן זינס, וואָרום וואָס פּירט ער רען נישט אויס? און זי האָבּן אים קיין עצה נישט נעקאָנט נעבּן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0053-0104 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ראָך איז געבליבן, אַז ער זאָל שרייבן דעם ברודער, ר׳ לייזערן, קיין נראָדנע מפּח דעם, און ווי יענער וועט זאָגן, אַווי וועט ער טון. ער האָט געשיקט אַ בריף און באַקומען נאָר אַן אומעריכטע תּשובה, אומנעפּער מיט אַזאַ אינהאַלט:

„איך זעה, ברודער, אַז דאָס איז באַשערט פון גאָט. מסתּמא וויל אַזוי גאָט. דאַרפן מיר זיין צופרידן מיט זיין משפּט. איז רער חתן כאָטש אַ גוט אינגל? אויב עס קאָן פון אים אַרויסקומען אַ רעכטער למרן, קאָן מען דעם שידוך טון".

דער רב האָט אָפּגענטראָגן דעם בריף צו אהרן־לייזערן און געוויזן אים. אהרן־לייזער איז געווָארן מלא שמחה.

— איצט, קרינט איר באַ מיר, רבּי, נאָך אַ וואָך שכירות — האָט ער נעריבן די הענט מיט התּפעלות, — איך וועל פאָרן קיין נראָדנע זעהן דאָס מירל. טאָמער איז דאָס מירל, חלילה, אַ קאַליקע אָדער זעהר אַ העסליכע? איך האָב מיין משהן זעהר ליב, וויל איך אים נעבן אַ רעכט וויב, אויסער דעם יחוס.

קיין נראָדנע איז ער נעפּאָרן צוזאַמען מיטן רב, און דאָס מירל איז אים נעפּעלן נעווָארן. מען האָט נעשריבן תּנאים און צוגעזאָגט טויזנט רובל נרן. דרייַ יאָר קעסט דאַרף ער זיי נעבן באַ זיך אין קאַמעניץ און האַלטן דעם זון אַ מלמר, און דערנאָך זאָל ער זיי אָפּשיקן קיין נראָדנע, אַז דער איידעם זאָל לערנען באַם שווער, און ער וועט שיקן נעלט פּאַר די קעסט.

דער חתן משה איז אַלט נעווען צו די תּנאים דרייַצען יאָר, און די כּלה שרה אַכצען אָדער נייַנצען יאָר. נישט אומזיסט האָט איר פאָטער אַזוי גיך איינגעשטימט.

צו דער חתונה זיינען אַראָפּגעפּאָרן רבּנים פון דער נאַנצער פאַמיליע, און די חתונה איז נעווען אַזוי גרויס, אַז די נאַנצע אַכט טאָג האָט שטאָט נעטאָן און געהוליעט. בראָנפן איז נעווען נאַנצע פעסער. דער עולם האָט נעטרונקען אויף וואָס די וועלט שטייט.

די מחותּנים מיט די רבּנים זיינען אַוועקנעפּאָרן צופרידן, זיי האָבן נאָך קיינמאָל נישט נעוועהן אַזאַ בריייטע חתונה און האָבן נאָך קיינמאָל נישט נעוועהן, אַז אַ נאַנצע שטאָט זאָל הוליען אויף אַ שמחה. אָבער זיי האָבן נישט נעוואוסט, אַז פּמעט אַלע, וואָס זיינען נעקומען צו די מאָלצייטן, האָבן דאָס נאָר נעטאָן פון אימה און נישט פון אהבה.

פּאַר משהן האָט אהרן־לייזער נעווכט עפּעס אַ נרויסן למרן פּאַר אַ מלמר. ער האָט נעוואָלט, אַז זיין זון זאָל אויך ווערן אַ רב. עפּעס אַ קליניקייט, ער פּאַלט איצט אַריין צו אַזאַ חברה רבּנים און נאונים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0054-0105 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט ער אַראָפּגעבראַכט פון בריסק אינעם אַ ר׳ אָרעלע, אַ זעלטענער למרן, האָט צוגעקליבן צום זון נאָך אַ ררי נגידישע און גוטע איננלאַך, און מען האָט נעגעבן ר׳ אָרעלען הונדערט רובל אַ זמן, ער זאָל לערנען מיט די פיר איננלאַך, וועלכע זיינען שוין נעווען חתנים. און אין יענער צייט איז פינף־און־צוואַנציג רובל פאַר אַ זמן נעווען אַ שלל מיט נעלט.

אָבער אהרן־לייזער האָט זיך איננאַנצן אָפּגענאַרט. ער האָט נישט נעוואוסט, אַז ר׳ אָרעלע איז אַ נרויסער חסיר, און ער וועט נאָר מאַכן זיינע תּלמידים פאַר חסידים און נישט פאַר רבנים. ר׳ אָרעלע האָט איינגעפלאַנצט אין זיינע תּלמידים חסידות און האָט זיי נעמאַכט פאַר הייסע חסידים, און אַז זיי וועלן חתונה האָבן, וועלן זיי נאָר באַלד מאַכן אַ היראַ צום רבין, ר׳ משהלע קאָבּרינער, וואָס איז נעווען ר׳ אָרעלעס רבי.

אהרן־לייזער איז, פאַרשטייט זיך, נעווען אַ נרויסער מתנגד, און ער רב נאָך אַ נרעסערער אַווי, אַז צו אים איז נעקומען אַ אירענע פון זאַסטאַוויע און נעקלאָנט זיך פאַר אים, אַז ער זון אירער איז נעווארן אַ חסיד, האָט ער רב נעהייסן ער מוטער רייסן קריעה און זיצן שבעה. און דער ברורער, ר׳ לייזערקע, ער נראָדנער רב, איז אַוראַי נעווען אַ פאַרקאַכטער מתנגד, ראָם איז ראָך עפּעס פון ר׳ חיים וואָלאָזשינערס קינדער!

און טאַקע באַלד נאָך ער חתונה, האָט זיך ער זון משה אַרויס־נענגבעט פון ערהיים און אַוועקנעפאָרן קיין קאָבּרין צום רבין. משה האָט נעוואוסט, וואָס פאַר אַ מלחמה ער וועט ראָ האָבן מיט זיין פאָטער, ער האָט אים נוט נעקענט.

ער האָט אויך נעוואוסט, אַז ער מאַכט אָן אַ חורבן בּאַם שווערם פאַמיליע, די מתנגדישע נאונים, אַז ער ניט ממש אַ קלאַפּ דערמיט זיין שוועד דעם צריק, וואָס ווייל, אַז זיין איידעם זאָל זיין אַ רב, וואָס איז נאָר אוממענליך פאַר אַ חסיד. פונדעסטוועניו אָבער האָט ער אויף קיין זאַך נישט נעקוקט און האָט נעטאָן זיינס. ער איז נישט נעווען ענליך אין פאָטער. ער איז אפשר נעווען דער היפּך, ער איז נעווען אַן אידעאַליסט קינד, אַ שטילס און זוהר אַ רעליניעזעס, און אַז וועו ער וואָלט עמיצן פאַרשאַפט נאָך אַ נרעסערן ענמת־נפש דערמיט, וואָס ער האָט זיך איבערנענעבן צו חסידות, וואָלט ער אויך דערויף נישט נעקוקט. אַווי האָט אים נעטרייבן ראָס האַרץ, און ער האָט נעמוזט.

עס איז איבעריג צו זאָנן, וואָס פאַר אַ קלאַפּ ראָס איז נעווען פאַר אהרן־לייזערן. דער זון האָט אים ראָ איבערנעררייט אַלע זיינע פּלענער. יענער האָט מיט אַזאַ ענערניע אויסנעאַרבעט צו האָבן מחותנים נאונים און אַ זון אַ רב — דאַרף מען רען בעסער? און פלוצלינג — נאַ דיר!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0054-0106 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער האָט גלאַט קיינמאָל נישט משער געווען, אַז מיט זיין זון זאָל זיך דאָס טרעפן, דאָס איז פאַר אים געווען שרעקליך אומערוואַרטעט. ר׳ אָרעלע, דער רבי, האָט געוואוסט, אַז קוים וועט משהלע אַוועקפאָרן צום רבין, וועט אים אהרן־לייזער ווי סרייסן דערפאַר, און ער האָט טאַקע די רגע געמאַכט פּליטה.

פון דער פּליטה האָט אהרן־לייזער נישט געוואוסט, האָט ער געשיקט צווי ריעסיאַטניקעס צו ר׳ אָרעלען בריינגען אים. אָבער אַז מען האָט אים נעוואָגט, אַז ר׳ אָרעלע איז אַנטלאָפן, האָט ער באַלד געשיקט צום אַסעסער, ער זאָל אים געבן זעקס ריעסיאַטניקעס און דערבייַ זאָל ער זיי אָנזאָגן, אַז וואָס אהרן־לייזער וועט זיי הייסן, זאָלן זיי טון. אַזאַ זאַך טאָר דער אַסעסער נישט טון. אָבער נעמענדיג אין אַכט, אַז דער זידע האָט אַווי גוט געלעבט מיטן איספּראַוניק, האָט דער אַסעסער ערפילט די בקשה.

האָט אהרן־לייזער געשיקט די ריעסיאַטניקעס אַראָפּגעמען דעם דאַך פון ר׳ אָרעלעס הויז, וואָס ער האָט געקויפט באַלד, וו ער איז נעקומען קיין קאַמענץ. נאָר אהרן־לייזערס ברודער, מרדכי־ליבּ, האָט עס נישט דערלאָזט. מען טאָר דאָס נישט טון. עס איז נישט אירישליך. עס פאַר־שטייט זיך, וועט מרדכי־ליבּ פאַרשפּעטיגט אין שעה צייט, וואָלט שוין אָרעלעס הויז געווען צענומען.

דעמאָלט האָט אהרן־לייזער אַוועקגעשיקט אַ שליח, איינעם אַן אָנגעזעהענעם בעל־הבּית קיין קאָבּרין, אָנזאָגן דעם רבין, אַז אויבּ ער וויל זיצן אין קאָבּרין רוהיג און פירן דאָרטן זיינע רבּיריייען, טאָ זאָל ער אים שוין, די מינוט, אָפּשיקן דעם זון און שוערן אַז ער וועט אים שוין מער קיינמאָל נישט פאַרנאַרן צו זיך.

אָבער דער רבי האָט, נעבּעך, דאָ נאָרנישט געקאָנט העלפן. דער יונגער פערצען־יאָריגער משה איז געוואָרן אַ פאַרבּרענטער חסיד און האָט מיט גרויס מסירת־נפש געוואָגט:

— רבי, נפשי קשורה בנפשך, איך וועל נישט אָפּטרעטן פון אייך, סיידן מיטן טויט.

דער שליח האָט דעמאָלט קיין אַנדער בּרירה נישט געהאַט, וויַ אָנזאָגן משהן אין נאָמען פון פאָטער, אַז אויבּ ער וועט נישט קומען גלייך אַהיים און וועט נישט שוערן, אַז ער וועט מער קיין חסיד נישט זיין, טאָ זאָל זיין פוס מער נישט אויבּערטרעטן דעם טאַטנס שוועל.

אָפּגעזעהן אַ פּאָר וואָכן באַם רבין, איז משה געוואָרן נאָך פאַרבּרענטער אין חסידות. אַז אַהיים קאָן ער נישט קומען, האָט ער געוואוסט. פלעגט ער שרייבּן צום פאָטערס מחותן ר׳ זעליג אַנדאַרקעס און פרענן, צי קאָן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0055-0107 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער קומען צו זיי און צי נעמט ער זיך אונטער אָפּצוהיטן אים פון פאָטערס צאָרן. זעליג האָט נעשריבן, אַז ער נעמט אים אויף זיינע פלייצעס, ער מעג קומען קיין קאַמעניץ און גלייך פֿאַרפאָרן צו אים. אַווי איז משה אָפּגעוואָרן עטליכע חדשים בּאַ זעליגן און בּאַם רבין אין קאָבּרין.

רער שוועד זיינער, ר׳ לייזער רער נראָדנער מורה־הוראה, האָט פון רעם נישט נעוואוסט. מען האָט נישט געוואָלט אים מצער זיין.

רערווייל האָט שרה, משהס ווייב, נעהאַט אַ אינגל, און מען האָט נעגעבן צו וויסן ר׳ לייזערן. איז ער געקומען אויפן בּריתּ קיין קאַמעניץ און פֿאַרפאָרן צום בּרודער, צום רב. ראָ איז ער נעוואָר נעוואָרן פון רער נאַנצער מעשה און עס האָט אים נעקאָסט אַ סך נעוונט. מאָרנע איז ער אַריינגעפֿאַלן מיט רער טאָכטער: אַ מחותן אַ איסבּאָרשטשיק, און אַ חסיר אַן איידעם, וואָס איז ערגער פון אַלץ אין רער וועלט. עס איז ראָך קלאָר, וויי רער טאָג, אַז קוים וועלט איינער אַ חסיד, וועלן ראָך זיינע קינדער, זיינע איניקלאַך א. אַז. ו. אויך זיין חסידים. און אַווי וועלן דורות אַוועקגיין מיט חסידים. און בּאַ אים איז בּאַשלאָסן נעוואָרן אָפּגטן רי טאָכטער מיטן מאַן, אויבּ זי וועט וועלן. אַז ער איז נעקומען צו אהרן־לייזערן זעהן זיך מיט רער טאָכטער, האָט אים אהרן־לייזער צונענומען מיט גרויס פֿאַראַך, און רער נראָדנער רב האָט נעפֿרוכט אַ רער טון מיט רער טאָכטער, זעהן וואָס פֿאַר אַן איינדרוק ראָס וועט מאַכן אויף איר. נאָך אַלע ריד האָט ער אָבער איינגעזעהן, אַז רי טאָכטער שרה האָט שרעקליך ליבּ רעם מאַן, אַז זי קלאָנט נאָר דערויף, וואָס ער וואַלנערט זיך אין רער פרעמר, און רער שוער לאָזט אים אויפן שוועל נישט אַרויף, און איצט, אויפן בּריתּ, ויל אים רער שוער אויך נישט צולאָזן.

ראָ האָט ר׳ לייזער רייטליך נעזעהן, אַז ראָס איז פֿאַרפאַלן, און אָננעמענדיג זירער, אַז ראָס איז אַ שטראָף פון נאָט, און אַז ווי נאָט טוט, אַווי ראַרף זיין, האָט ער, רער גרויסער מחנגר, זיך נענומען מאַכן אַ שלום צווישן מחותן מיט זיין זון. נאָך גרויס מאַטערניש און מיה האָט זיך אים קוים איינגענעבּן מפּצה זיין רעם מחותן, אַז ער זאָל זיך לאָזן איבּערבּעטן פון זון.

און אַז רער רב מיט ר׳ לייזערן מיט משהן זיינען נעקומען צו אהרן־לייזערן, איז משה צוגעפֿאַלן צום פֿאָטער מיט אַ געוויין, ווי פֿאַרצייטן, און נעבּעטן, ער זאָל אים זיין אַ פֿאָטער ווי נעוועזן. מפּח רי חסירות איז שוין פֿאַרפאַלן, ראָס איז אַזאַ זאַך, וואָס מען קאָן נישט אַרויסרייסן, נישט איבּערמאַכן אָפּילו מיטן טויט. רעמאָלט האָט רער פֿאָטער זיך נעלאָזט איבּערבּעטן, און עס איז נעוואָרן שלום.

אהרן־לייזער האָט, פֿאַרשטייט זיך, נעמאַכט אַ בּריתּ אַן אויסנעצייכנטן, פּיר־המלך, נאָר אַז עס איז נעקומען צו אַ נאָמען נעבּן רעם אינגעלע, האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0055-0108 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ר׳ לייזער נעזאָלט, מען זאָל עס רופן נאָך זיין פאָטער ר׳ יחזקאל, רעם זילנער נאונס איידעם, און אהרן־לייזער האָט נעזאָלט, אַז מען זאָל אים אַ נאָמען געבן נאָך זיין טאַטן רעם פרנס־חורש, ר׳ זעלזל. איז מען ענרליך רורכגעקומען אויף צווי נעמען: יחזקאל זאב. ראָם איננעלע, פאַר זעלכן מען האָט זיך נעקריגט, בין איך נעזעסן, און מיין פאָטער איז עלטער נעזעסן פאַר מיר מיט פערצען און אַ האַלב יאָר.

רער זיידע האָט רעם טאַטן צוריק ליב נעקריגן, און רער טאַטע האָט שוין פראַנק און פריי נעפירט זיין חסידות. ער איז בענאַנגען אַלע מאָג וינטער־צייט אין רעם קאַלטן ברונעם, וואָם אין באָד, זיך טובלען אויף די אַכט שטינלאַך, זעלכע זיינען נעזעסן נראָב נעפרוירן מיט אייז, מיט די שפּאַרעס און נרויסע לעכער אין די זעגט. ער איז אַפילו נעפאָרן צום רבין קיין קאָבּרין בעטן אים, אַז ער זאָל עקסטרע פאָרן צום פאָטער אין קאָמעניץ, אום יענער זאָל ערלויבן ר׳ אַרעלען זיך אומקערן צוריק אין שטאָט אַריין לערנען מיט קינרער.

ר׳ משהלע, רער רבי, האָט אַזוי נעטאָן. ער איז אַרויסנעפאָרן קיין קאָמעניץ און פאַרפאָרן נלייך צו אהרן־לייזערן צוואַמען מיטן זון. רעם רבין האָט מען פיין אויפנענומען און אַפילו אָננענומען זיין בקשה. רער קאָבּרינער רבי, ר׳ משהלע, האָט נעשפּילט זעהר אַ נרויסע ראָליע צווישן די רבּיים. מען האָט נעשריבן ר׳ אַרעלען, אַז ער מעג קומען, און יענער האָט זיך לאַנג נישט נעלאָזט בעטן. ער איז נעקומען און פון ראָם ניי אָננעהויבן לערנען מיט בעלי־הבּיתלאַך, פון זעמען ער האָט זיך אַזוי פּאַמעליך און פאָרויכטיג „נעמאַכט" אַ צוועלף חסירים, צווישן זיי אויך רעם קאָמאַ־ניצער רבם זון, יחזקאל, וואָם איז נעזעסן אַן עילו, זעהר אַ נעראָטענער, ממש אַ נאונישער קאָפּ.

רעמאָלט האָבן זיך די פריש־אויסנעבאַקענע יונגעלייט־חסידים נע־רונגען אַ באַזונרער שטיבל צום ראַזונען. רער טאַטע האָט נעפּועלט באַם פאָטער, אַז ער זאָל ערלויבן די חסירים ראַזונען אין אַ באַזונרער שטיבל. רער טאַטע האָט שוין אַזעקנעזאָרפן לערנען נמרא. ער האָט זיך בעסער נענומען צום זוהר און רעם מרש און נעפּראָזעט חסירות מיט מקואות און מיט זינגערי. אָט אַזוי האָט ער שוין פאַרבראַכט די נאַנצע טעג און נעכט — און פון אַ רב וועלן האָט נאָר קיין רייד נישט נעקאָנט זיין.

רער זיידע האָט אים נעזאָלט אָנהויבן פירן מיט זיך צו די פריצים. רער זון האָט אָבער נישט נעזאָלט ריידן מיט די פריצים — און מיט די פריצטעס אַוראַי און אַוראַי נישט. פאַר איין בּרירה האָט שוין רער זיידע אָננעהויבן קלערן פאַר משהם וועגן עפּעס אַ נעשעפּטל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0056-0109 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רערוויל האָט רער זירד חתונה נעמאַכט אַ צוויטן זון יאָסל. דאָ האָט ער זיך שוין אויסגעקליבן אַ מחותן אַן אַריסטאָקראַט פון ביאַליסטאָק. נערופן האָט מען אים ר׳ שמעון „רייטש", ווייל ער האָט שוין רעמאָלט געפירט אַן אַריסטאָקראַטיש לעבן. ער האָט נעהאַט שיינע טעכטער. זיין עלטסטע טאָכטער יוכבר איז געווען אַ באַרימטע שיינהיט, און וויל מיין זירנס ערשטע שנור, די בת הרב, איז נישט געווען קיין שיינע, וועלכע ער האָט נישט ליב נעהאַט, האָט אים שוין נעצוינן צו טון אַ שידוך נאָר מיט אַן אַנדער אַרט משפחה, וואו מען האָט נעטראָגן בריליאַנטן אויף די הענט און אַ גוטן שנור פערל אויפן האַלז.

יאָסל איז אויך געווען אַ חסיר, האָט מען פאַר ביירד באַראַרפט עפעס אָנזוהן אַ געשעפט. רעמאָלט איז רעם זירן אַרויפגעקומען אויפן זינען אַ גאַנצער פלאַן.

קיינער האָט אין קאַמעניץ ערגעץ נישט געטאָרט קויפן קיין בראָנפן, ביר, אויסער באַ אָסערעוסקין, רעם פריץ פון שטאָט. אויך איז אים געקומען, וי עס איז פריהער געשריבן, רער אָפּצאָל פון זאַלץ, פון טאַבאַק, פון ליכט א. ר. גל. און אַזוי אויך די פינף קאָפּיקעס פון פערר, וואָס זיינען אַריינגעפאָרן אין שטאָט זונטאָג יריד־צייט, און אויך די דריי וואַסער־מילן. דאָס אַלץ האָט נעהערט צו אָסערעוסקין, און איבער רעם אַלעם איז געווען געשטעלט אַ פאַרוואַלטער. אָבער רער פאַרוואַלטער האָט מיט רעם אַלעם אַזוי פאַרוואַלטעט, אַז רעם פריץ איז כמעט נאָרנישט אַריינ־געקומען. רער פאַרוואַלטער האָט עס בעסער צו זיך אין קעשענע אַראָפּ־נעלאָזט, און אָסערעוסקין האָט ער, וי די מאָרע איז, אויסגענארט.

איינמאָל, בעת אָסערעוסקי איז געקומען אין זיין גוט „פּרוסקע", איז רער זירד אַוועק צו אים און פאָרגעלענט, ער זאָל אים איבערגעבן די אַרענרע אויף אָט די אַלע זאַכן. פאַר רער אַרענרע גיט ער אים צוועלף הונערט רובל אַ יאָר, בעת איצט האָט ער פון איר אַ קרחה. אָסערעוס־סקין איז עס געפעלן נעוואָרן, און מען האָט געמאַכט אַ קאָנטראַקט אויף דריי יאָר.

רער זירד האָט איבערגענומען די אַרענרע, וואָס איז פאַר רעם שטעטל נעווען איננאַנצן אַ נייעס. רערביי האָבן אַלע באַוואונדערט זיין מוט. וואָרום ווער קאָן זיך דאָס איינרייסן מיט אַ נאַנצער שטאָט? און וי איז; אַז מען וועט יאָ גנבענען בראָנפן און אַז מען וועט נישט וועלן צאָלן? ווער האָט דאָס פח צו אַזאַ שווערע אונטערנעמונג — איינהיטן אַ נאַנצע שטאָט, אַז מען זאָל צאָלן פינקטליך און אַז מען זאָל נישט גנבענען, וי מען האָט שטענריג נענגבעט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0056-0110 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

באַקומען רעם קאָנטראַקט, האָט רער זיידע נעהייסן אויסרופן רעם שמש אין אַלטן בית־המדרש, אַז רינסטאָג אָוונט זאָלן אַלע קומען אויף אַן אספה. נעוויינטליך, איז געקומען רי נאַנצע שטאָט. אַז אהרן־לייזער מאַכט אַן אספה, מוז מען קומען, אַנישט וועט מען צאָלן מער שטייערן.

האָט ער נעשיקט רעם שרייבער י. ח. אויסרופן אויף רער בימה, אַז פון היינט אָן טאָר קיינער אין ערגעץ אַנדערש נישט קויפן קיין בראָנפן, אויסער באַ ר׳ אהרן־לייזערן, און עס קאָסט אָפּצאָל־נעלט פון יערן טאָפּ: זיבן־און־צוואַנציג נראָשן פאַר רי שינקערס און אַכצען נראָשן פאַר אַזוי מענשן. אַזוי אויך פון ביר און פון אַלץ, וי עס איז נעצאָלט נעווארן ביז אַהער רעם פּריצ׳ס פאַרוואַלטער. איצט נייט איבער רי אַרענדע צו אים. אוו רערבייַ נים ער אויף צרקה פאַר רער שטאָט דרייַ הונדערט רובל, אַ סומע, וואָס ער איז גרייט צו נעבן אַלע יאָר.

עס איז נעווארן אַ מהומה. נאָר שטאַרק שפּרינגען אין ׳רי אויגן האָט מען מורא נעהאַט. איז מען זיך בייסלעכווייז צענאַנגען.

רערנאָך האָט ער נעשיקט רופן צו זיך אַלע שינקערס און אָנגעזאָגט זיי, אַז רעם האַנדל מיט בראָנפן ראַרף מען אַנדערש אַוועקשטעלן, וואָרום ביז איצט האָבן אַלע, ווער עס האָט נאָר נעהאַט אַ הויז, נעהאַלטן בראָנפן צו פאַרקויפן פאַר רי פּויערים. דערפון איז נעפאַלן ראָס נעשעפט, פאַר אַ נלעזל האָט מען נענומען אַ וואָסערע פיר נראָשן. איצט אָבער, אַז ער נעמט איבער רי אַרענדע, וועט מען בראָנפן נעמען באַ אים, און ער וועט צורעכענען אַ וואָסערע זיבן־און־צוואַנציג נראָשן אויפן טאָפּ. זיי זאָלן אָבער היטן, אַז מען זאָל נישט אַרייַנפירן קיין נעננבעטן בראָנפן, וועלן זיך רי ראָזינע זיבן־און־צוואַנציג נראָשן זעהר לייכט זיי אומקערן.

און דערנאָך האָט ער זיי שוין מחרה נעווען:

— פריהער, אַז רער רואָנצע פּאָטשאָשע האָט אייך נעכאַפּט, האָט איר נעקרינן נעשלאָנן. איך וועל אייך, חלילה, נישט הייסן שלאָנן, נאָר רער וועט זיין אוים שינקער, וואָס וועט אַרייננבענען בראָנפן. און ליזן זאָלט איר צו ררי קאָפּיקעס אַ נלעזל. איך האָב נעבראַכט פאַר אייך נלעזעלאַך פון בריסק, וואָס זעהען אוים נרויסע. אָבער אין אַ נלעזל נייט אַריין נאַנץ וויינינ. איר זאָלט אַלע האַלטן נאָר רי נלעזלאַך און נישט קיין אַנדערע. אַלע נלייכע נלעזלאַך, וועט איר האָבן פּרנסה. איבערהויפּט ראַרף מען וואָס וויינינער קאָנקוריין איינע מיט רי אַנדערע, וועט זיין פּרנסה.

רי שינקערס האָבן זיך באַם זיידן אויפנעקליבן און באַשטימט זייער צאָל אויף נאַנצע ררייַ יאָר צייט, מער טאָרן נישט זיין. יערער שינקער ראַרף נעמען אַ פּאַטענט, פּרי מען זאָל קאָנען פאַרקויפן פּראַנק און פּריי. דערבייַ

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0057-0111 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט זיך רער זירע מתחיב געוואָרן, האָט רער זירע איבערגענעבן רעם טאַטן, ער זאָל פירן רי אַרעמע, און צוגענומען אין שותפות רעם ברודער, מרדכי־ליב. עס איז אָפּגעמאַכט געוואָרן מיטן פּריץ, אַז יענער ראַרף אים צושטעלן בראָנפן, וויפיל ער וועט פּאָרערן.

מיטן אַקציז פון בראָנפן איז רעמאָלט נעוועז איינגעפירט אַזוי: באַם איינגטימער פון ברויז איז נעוועסן אַן אויפועהער פון אַקציז (סמאָטריטל), וואָס האָט באַאַרפט אויפקוקן, וויפיל בראָנפן עס וועט פּאַרקויפט. אַז מען איז נעקומען קויפן בראָנפן מיט אַ פעסל, האָט רער אויפועהער אויסגעמאָסטן ראָם פעסל, וויפיל עמער עס האַלט און האָט פאַרזיגלט מיטן אַקציז־זיגל און אַרויסגענעבן אַ מן שיין רעם איינגטימער, אַז זיין פעסל האַלט אַזוי פיל און אַזוי פיל עמער. רערנאָך האָט ער פאַרצייכנט, אַז עס איז פאַרקויפט נעוואָרן אַזוי פיל עמער. רעם אַקציז־אָפּצאָל פלענט רער ברויז־איינגטימער אַריינטראָגן אַלע חורש אין בריסק אין אַקציזנע פאַלאַטע.

אין שטאָט וירער איז אויך נעוועז אַזאַ אויפועהער, וואָס האָט באַאַרפט אויפקוקן, צי רי שינקערס פאַרקויפן ריכטיג רעם בראָנפן פון רעם פאַר־זינלטן פעסל. און אַז ער האָט נעטראָפן אַ פעסל משקה אָהן רעם אַקציזנעם זינל, האָט ראָס נעהייסן נעננבעטער בראָנפן.

רער זירע האָט נעעפנט אַ שיינק אין קאַמעניץ, און מען פלענט בריינגען גרויסע קויפן בראָנפן — צו פופציג עמער אַ קויף, ד. ה. צווי הונרערט טעפּ. נאָר אַזוי וי ער איז נעוועז אַ ג ר ו י ס ע ר אָפּנעמער, האָט רער פּריץ נישט נעוואָלט נעמען אויף זיך רי אַקציז־רעכענונג, האָט עס רער זירע נענומען אויף זיך. פלענט ער אַריינשיקן קיין בריסק יערן חורש ראָס אַקציז־נעלט און אין שפּייכלער פלענן שטיין גרויסע זעק מיט קופּער־און זילבער־נעלט צום אָפּפירן מיט אַ פּאָר פערד.

פרייטאָג פלענט קומען רי נאַנצע שטאָט קויפן בראָנפן אויף שבת. רעם טאָג האָט נעהאָלפן ליין רי נאַנצע פאַמיליע. נאַנצע באַליעם מיט בראָנפן פלענן שטיין, און פון ראָרטן פלענט מען שעפּן צום מעסטן אין רי פלעשער אַריין.

איצט, אַז רער זירע האָט זיך איבערגענומען צו פירן רי אַקציז־רעכענונג, איז שוין רער אויפועהער באַ אונז נעוועסן און האָט פאַרזיגלט רי קויפן מיט רי קראָנען מיטן אַקציז־זינל. און אַז רי שינקערס פלענן קומען,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0057-0112 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יערערער מיט זיין פעסל, האָט רער סמאָטריטעל פֿאַרזינלט רי פעסער און אַכטונג געגעבן, אַז רי שינקערס זאָלן נישט גנבענען קיין אַקציז. און רער טאַטע וידער האָט פֿאַרזינלט רי פעסער מיט זיין זינל, אַז רער שינקער זאָל נישט גנבענען ערגעץ אַנדערש בראָנפן אָהן אַרענדרע; און אַזוי האָט יערעס פעסל געהאַט צוויי זינלען מיט אַ לאַנג שטעקל, וואָס מיט רעם האָט מען אויסגעמאָסטן, וויפיל עמער ראָס פעסל האַלט.

און רער טאַטע מיטן אויפוהער פלענן איין מאָל אָרער צוויי מאָל אין וואָך, וי עס האָט זיך פֿאַרנלוסט, מאַכן אַ רעוויזיע איבערן שטאָט. פלענט מען בּאַ רי שינקערס אויפרייסן רי זינלען פון שטאָפּעק און אָפּמעסטן מיט רי שטעקלאַך צו זעהן, וויפיל בראָנפן איז נאָך געבליבן אין פעסל.

אַזוי האָט זיך שטענדיג נעפירט. אַמאָל פלענט זיך פֿאַרוועלן מאַכן אַ פּלוצ־לינגע רעוויזיע, פלענט ניין רער „מענש" חצקל מיט אַ פּאָר גוים, וואָס רער רוֹאָנצע האָט געגעבן, פיל מען האָט בּאַראַרפט. אין ריעסיאַטניקעס האָט מען זיך קיינמאָל נישט ענווייטינט. רורכן איספּראַוניק האָט רער וירע ענגומען בּאַם אַסעסער, וויפיל ריעסיאַטניקעס ער האָט נעוואָלט, מען האָט אים קיינמאָל נישט אָפּגעוואָגט. אָבער רי שינקערס האָבן זיך גוט נעהיט, ראָס איז אינם. צוויטנס, פלענן זיי שטענדיג זיצן בּאַ אונז אין קאָנטאָר און האָבן זיך נעסטאַרעט אויסצוגעבן זיך פֿאַר אינענע מענשן, נוטע פּריינט, וואָס ראָס איז נעוויס נעוועז אַ מניעה צו רעוויזיעס.

אַז רי שינקערס זיצן בּאַ אונז אין קאָנטאָר און בּראָנפן איז פֿאַראַן — האָט מען נעשיקט נאָך נעבּראָטענע נענזלאַך, און ס׳איז שטענדיג נעוועז ליהורים. מען מוז רערבּיי בּאַמערקן, אַז רי אַלע שינקערס איז פֿאַרן זוירן זוירקליך אַוועק זעהר גוט, און אַנדערע שינקערס זינען נעוואָרן נגידים.

אויף רי איבּעריגע אָפּצאָלונגען, וי למשל, זאַלץ, ליכט, טאַבּאַק און אַנדערע זאַכן — ראָס איז אים וויניג אָנגענאַנגען. אַזוי איז זיך אָבּער אַלץ נענאַנגען אין אָרדענונג.

איינמאָל איז רער זידע נעוועז אין בריסק בּאַם איספּראַוניק. האָט אים רער איספּראַוניק רערציילט, אַז עס וועלט אַראָפּגעשיקט פון גובּערנאַטאָר אַ בּאַוונרער רעוויזאָר מיט בּאַוונרערע גרויסע פולמאַכטן צו קאָנטראָלירן רי סקאַזקע פון רער גאַנצער גובּערניע. וואָרום עס זינען רערהאַלטן נעוואָרן אַ סך מסירות, אַז מער וי צוויי רריטל מענשן זינען אומישנע נישט צוגעשריבּן. לכן, האָט ער, רער איספּראַוניק, מורא, אַז בּאַ אים אין אויזער וועט רער רעוויזאָר נעפינען גרויסע גנבות אין רעם פּרט, און ער קאָן נאָך אַמאָל צוליב אַזאַ מעשה פֿאַרלירן רי שטעלע.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0058-0113 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פרענט אים רער זיידע, צי קען ער רעם רעזיזאָר, און וואָס פֿאַר אַ מענש איז ער. רער איספֿראַזוניק האָט נעענטפֿערט, אַז ער קען אים גוט. דאָס איז אַ נרויסער בעל־נאווה, נישט קיין קלוגער, בּאַלײדיגט זיך בּאַלד פֿאַר יעדע האָר, נאָר אַן אָרנטליכער און אַן אָנשטענדיגער.

— נו, אויב אַזוי — האָט רער זיידע נעזאָגט, — ראַרפֿסטו זעהן, אַז די ערשטע רעזיזיע אין בּריסקער אויעזר זאָל ער מאַכן אין קאַמענץ. עס וועט זיין גוט.

ויהי היום, און רער רעזיזאָר האָט אָנגעהויבן פֿאָרן איבּער רער גובּערניע, און מען האָט שוין נעהערט, אַז ער האָט אין פֿיל שטעט נעפֿאַקט פֿאַלשע „סקאַזקעס" און עס שטייט פֿאָר, אַז די פּני פון די שטעט זאָלן אַוועקגעשיקט ווערן קיין סיבּיר... עס פֿאַרשטייט זיך, אַז עס איז נעפֿאַלן אַן אימה מיט אַ פּחד אויף רער נאַנצער גובּערניע. מען האָט נערערט, אַז רער רעזיזאָר האָט פֿראָסט אָנגעמאַכט אַ חורבּן.

רער איספֿראַזניק, וואָס האָט אַפֿילו נעלעבט האָפֿענונגען אויפֿן זיידן, האָט זיך ראָך שטאַרק רערשראָקן פֿאַר רעם רעזיזאָר. אַ קליינינקייט, ער קאָן אים מאַכן פֿאַר אוים איספֿראַזניק, ווען די סקאַזקע וועט זיך אַרויסשטעלן פֿאַר פֿאַלש. האָט ער אַריינגעשריבּן צום קאַמענציער אַסעסער, אַז ווען רער רעזיזאָר וועט קומען קיין קאַמענץ, זאָל ער, רער אַסעסער, אים צוגרייטן אַ וואוינונג בּאַ יאָנע טרינקאָזסקין און נישט בּאַ זיך, ווי עס פּירט זיך אַלע מאָל. רער אַסעסער זאָל אויך זיך האַלטן נאָר אין רער זייט פון אים, און דיעסיאַטניקעס, וואָס זאָלן שטיין בּאַ זיין טיר, זאָל ער אים אויך נישט נעבּן. מיט איין וואָרט, ער זאָל זיך מאַכן נאָרנישט וויסנריג, דאָס אַלץ איז נעווען לויט רעם זיידנס עצה.

ענדליך איז רער רעזיזאָר טאַקע נעקומען. רער אַסעסער איז אים בּאַלד אַנטקעגן נעפֿאָרן און האָט אים נעבּראַכט צו טרינקאָזסקין אויף סטאַנציע. ראָרט זיינען נעווען פּיינע מעבּלירטע צימערן מיט זילבּערנע נעשיר פֿאַר פֿריצים.

פון זיין קומען האָט רער זיידע שוין נעוואוסט נאָך מיט צוויי טעג פֿריהער. רעמאָלט האָט ער פֿאַררופֿן די פּני העיר, וועמען ער האָט פֿאַרנעלעגט זיין עצה, אַז אַלע נישט קיין צוגעשריבּענע זאָלן שוין טאַקע מיט אַ טאָג פֿריהער פֿאַרלאָזן די שטאָט, אַפֿילו מאַמעס מיט קליינע קינדער. ער טאָר נישט נעפּינען קיין איין מענשן נישט קיין צוגעשריבּענעם, און אַזוי ווי מען ניט שטענריג אַ רעזיזאָר צוויי הונדערט רובל, וועט ער, רער זיידע, אים דאָס מאָל נעבּן דרייַ הונדערט רובל און ער פֿאַרהאָפֿט, אַז עס וועט זיך ענדיגן גוט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0058-0114 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי עצה איז אַנגענומען געוואָרן, און רי פּני זיינען אַוועק אַרויסשיקן פון שטאָט רי אַלע נעלמים. נעקומען איז רער רעזיזאָר אין אַן איינענער קאַרעטע מיט ררײ פערד אַזיינער צען אין רערפריה. אַזיינער צוועלף האָט שוין רער זירע אַרײַנגעשיקט רעם לאָקיי, אַ איד, צום רעזיזאָר אין צימער אַרײַן מעלרן, אַז רער איסבאָרשטשיק איז נעקומען און זיל מיט אים עפּעס ריירן. רער רעזיזאָר האָט נעהײסן אַרײַנגיין.

רער זירע, וואָס האָט נאָך פריהער אָנגעזאָגט טרינקאָוסקין, רעם בּעל־הבּיתּ פון גאַסט־הויז, אַז יענער זאָל אַכטונג געבּן, אַז קיינער זאָל זיך נישט נעפינען אין רי אַרומינע צימערן, בּעת ער וועט ריירן מיטן רעזיזאָר, איז ער אַרײַנגענאַנגען און האָט צוגעמאַכט רי טיר הינטער זיך.

אָנגעהויבּן האָט רער זירע ועהר ררייסט און ועהר אָרינינעל, וי זיין שטייגער איז:

— פּריצל, רי סקאַזקע איז טאַקע בּאַ אירן אַ פּאַלשע און עס וויים אַפילו רער קיסר אויך פון רעם, וואָס ראָס איז רי בּעסטע ראיה, אַז מען קאָן רערצו נישט העלפן. אַזוי פירט זיך עס שוין פון שטענריג אָן. נאָר רי אַלע רעזיזאָרן, וואָס קומען קאָנטראָלירן אַלע יאָר רי סקאַזקע, נעמען צווי הונרערט רובל און חתמענען זיך אונטער, אַז זיי האָבּן נעפונגן אַלץ אין אָרדענונג און פּאָרן בּשלום אַוועק, און רו ביסט עפּעס אַן עקשן. גיב איך דיר ררײ הונרערט און לאָז אונז נעמאַך, וואָרום, וי רו זועהסט מיך אַ אירן, רו וועסט ראָ נאָרנישט אויספירן. און אויב רו ווילסט, וועט עס מאַקע זיין אַן עולה, אויב רו וועסט ראָ אָנמאַכן אַ חורבּן און בּריינגען עמיצן צו טורמע.

רער רעזיזאָר איז אויפנעקאָכט נעוואָרן:

— איך וועל אייך אַלעמען, מאַשענישקעס, פאַרשיקן קיין סיבּיר, — האָט ער נעשריען, — און ריך רעם ערשטן!

האָט רער זירע נישט לאַנג נעטראַכט און האָט אים אַראָפּנעלאָזט צווי הייסע פּעטש און רערבּיי, פון רער זיים, ניפּטיג און שטיל בּאַמערקט:

— זאָלסט ווסן, אַז בּאַם טיר שטייען נרייט מינע מענשן, מען וועט דיך אין ליילעכער אַוועקטראָגן, ממש ריין סוף איז נעקומען... נאָר אויב רו ווילסט זיך ראַטעוועז, פּאַרלאַנג איך פון דיר אין זאַך: רו זאָלסט מיר שווערן, אַז רו פּאָרסט בּאַלד אַוועק און זאָלסט זיך אינגאַנצן אָפּזאָגן

פון אַזאַ מין גזלנישער שטעלע.

און פּרי נאָך מער אים צו רערשרעקן, האָט רער זירע אָנגעהויבּן שרייען:

— קיוקע, חצקל, מאָשקע, בּערקע — סקאָרי!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0059-0115 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער רעזיזאָר, וואָס איז נעזעהן אינגאַנצן צעטרייסלט פון רי פּעטש, איז נעשטאַנען אויף ציטערנדיגע פיס, און אַ טויטער, אַן איינגעהויקערטער, האָט ער גענעבן זיין ערנזאָרט רעם זיידן, אַז ער פּאָרט שוין אַוועק.

בריינענדיג זיך עטוואָס אין אָרדענונג, איז ער גלייך אַרויס מיטן זיידן פון צימער און געהייסן שפּאַנען רי פערד. אין אַ האַלבער שעה אַרום איז ער שוין נישט געזעהן אין קאַמעניץ.

און רערנאָך, אין אַ פּאָר טעג אַרום, האָט רער איספּראַווניק אַרײַנגעשיקט רעם זיידן אַ בריף מיט אַ ראַנק, מיט אַ סך קאָמפּלימענטן און האָט פּאַרבעטן אים קומען קיין בריסק.

אין בריסק האָט ער אים רערציילט, אַז רער רעזיזאָר איז געקומען צו אים, צום איספּראַווניק, און איבערגענעבן זיינע איינדריקן פון רער רייזע. פון רי פּעטש האָט ער נישט רערציילט. זיין מינונג איז געזעהן, אַז רי סקאַזקע איז אומעטום אַ פאַלשע און אַז פּרי זי צו בריינענען אין אָרדענונג, מוז אָנגענומען ווערן נאָר אַנרערע מיטלען. עס ראַרף אין נרונט איבערגעאַנדערשט ווערן רער אַרט פּאַרשרייבן זיך. פּאָרן איז מאָל אין יאָר קאָנטראָלירן האָט קיין ממשות נישט. אַפילו איינער אַ איר, רער איספּאָרשטשיק פון קאַמעניץ, האָט אים רייטליך נעזאָגט, אַז רי סקאַזקע איז פון איבּיג אָן אַ פאַלשע...

ראָ האָט אים שוין רער זיידע רערציילט רי נאַנצע מעשה מיט רי פּעטש און סטראַשונקעם, פון וואָס רער איספּראַווניק איז אַריין אין אַזאַ התּפּעלות, אַז ער האָט רעם זיידן עטליכע מאָל נאָכאַנאַנר אַ קוש געטאָן אין קאָפּ, טרייסלענדיג זיך פון נעלעכטער.

— ביסט קלוג ווי רי וועלט! — האָט ער נישט נעקאָנט זיך אָפּלויבן פון זיידן, — קיין גלייכן האָסטו נישט! אָבער זאָג מיר נאָר פונרעסט־ווענן, ווי אַזוי האָסטו זיך נעקאָנט איינשטעלן און טון אַזאַ נעפערליכע זאַך?

רערויף האָט אים רער זיידע נעענטפערט, אַז ער האָט איינגטליך נעבויט אויף רעם איספּראַווניקס רייד. רער איספּראַווניק האָט נעזאָגט, אַז ער איז נישט איבערינ קלוג, אַ בּעל־נאוה, און אַזאַ בּחור איז שטענדיג נוט אָנצופּאַטשן און רערשרעקן. ראָס לייכסטע איז, איינגטליך, נעבן פּעטש, אויג אויף אויג, וואָרום ער וועט זיך ראָך שעמען אויסצוואָגן. רער איספּראַווניק איז נעזעהן אַנטציקט.

אין אַ פּאָר מאָנאַטן אַרום איז נעקומען אַן אַנרער רעזיזאָר. רער זיידע האָט אים נענעבן צווי הונרערט רובל און יענער איז אַוועקנעפּאָרן בשלום.

רער זיידע האָט פּאַרפעסטינט רי אַרענרע אויפן בּראָנפן. רי איבערינע פּאַררינסטן פון רי אָפּצאָלונגען מיט רי מילן און נאָך אַווינע זאַכן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0059-0116 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט ער פֿאַרדוננען פֿאַר ניין הונדערט רובל אַ יאָר. אַזוי איז אים געבליבן ניי נאַנצע אַרענדע אין דריי הונדערט רובל.

דער זיידע אַליין האָט נעהאַלטן אַ שיינק, און זיין ברודער אַ שיינק, און בײַדע האָבן קיין פֿאַטענטן נישט נעהאַלטן... מען האָט נעלייזט פּראַנק און פריי. פֿאַר אָט דער פרייהייט און פֿאַר נעבן הילף, ווען מען ראַרף, האָט דער זיידע נעצאָלט דעם אַסעסער פינף רובל אַ מאָנאַט.

קויפן אין אַ נרויסער מאָס בראָנפן — ראַרף מען אויך אַרײַנטראָגן אַקציז־נעלט אַ נרויסע סומע, און אָפּטמאָל איז עס נעווען שווער. פלענט דער זיידע קויפן מאַסן בראָנפן אין פּוילן, וואָס ראָרט איז קיין אַקציז נישט נעווען, און פלענט די משקה באַנאַכט אַרײַננישן אין די קויפן, און דעם זינל פלענט מען נעמען באַם אויפּועהער מיט דעם אויסרייר, אַז מען ווייל אים רָא פֿאַרשפּאָרן אַ טרחה. דערווייל פלענט מען אָננרייטן אַ סך זינלען אויף אַזוינע בלעטלאָך טריוואָקס, ווילכע מען פלענט אָנקלעפּן אויף די שפּונטן. אויף אַזאַ אופן זיינען שטענריג נעווען פֿאַרזינלט די קויפן מיטן אַקציז־זינל. נאָר אַמאָל פלענט דער סמאָטריטעל נלאַט איבערלאָזן פֿאַרן אַהיים־ניין, באַנאַכט, דעם זינל. צו וואָס זאָל ער אים איינגטליך שלעפּן מיט זיך, אַז ער באַקומט פופצען רובל אַ חורש פון זיידן, אויסער זיין נעווײנליכע פּענסיע...

אַזויערנאָך האָט מען נעבראַכט פון פּוילן שפּירט, וואָס פלענט פֿאַרקויפט ווערן צווישן מיטן בראָנפן, פֿאַר ווילכן מען האָט נעצאָלט אַקציז.

דער פּוילישער בראָנפן האָט נעהאַט אַ בעסערן ריח. דאָס איז אַפילו אַ חסרון, דאָס קאָן אַרויסנעבן. האָט מען עס באַוואָרנט דערמיט, וואָס מען האָט אַרויסנעלאָזט אַ קלאַנג, אַז אינם שפּירט ווערט אַרײַננעלאָזט אַזאַ שמעקנרינער טראָפּן, און דעם עולם האָט זיך נעווײַלט נאָך מער טרינקען.

אַלע צוויי וואָכן פלענט קומען אַן אַנדער בראָנפן־רעווויזאָר אויף אַ רעווויזיע. זי זיינען אָבער נעווען נרויסע שוחר־נעמער, און באַקומענדיג אין יד אַריין, פלענן זיי אונטערשרײַבן, אַז אַלץ איז אין אָרדענונג.

צו דער אַרענדע האָט דער זיידע צוגענומען אַלע קינדער. מען האָט אמת נוט נעלעבט. דער נאַנצער פּירער פון נעשעפט און בוכהאַלטער איז נעווען מיין טאַטע משה. דער זיידע פלענט זיך מישן מער אין היטן דאָס נעשעפט, אידער אין פירן.

אין דער צייט האָט זיך דער זיידע איבערנענעבן מער דער שטאָט. אַפילו די נעשעפטן מיט די פּריצים האָט ער אויך פֿאַרוואָרפן. נעווען איינינע פּריצים, וואָס האָבן זיך נעהאַלטן נאָר מיט אים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0060-0117 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי אָוונטן פֿלענט ער איצט פֿאַרבּריינגען אין רערהיים. עס פֿלענט זיין פֿול רי שטוב מיט מענשן, וואָס פֿלענן קומען נאָך פֿאַרשיידענע עצות. רער האָט באַראַרפט אַ פֿערזענליכע זאַך, יענער אַ שטאָט־זאַך, אַ דריטער איז געקומען מיט אַ פּעס, אַ פֿערטער האָט באַראַרפט האָבן עצה, און אַזוי איז געשטאַנען אין שטוב אַ הו־האַ, און עס האָט נערוישט פון מענשן.

רער טאַטע האָט געשפּילט נאָר אַן אַנרער ראָליע אין שטאָט. ער איז געווען אַ שטילער און אַ גוטער מענש, און אַ זעלטענער ערליכער מאַן. ריידן פֿלענט ער נאַנץ ווייניג, ממש נעצוויטלט ווערטער, אָבער ראָס, וואָס ער האָט געזאָגט, איז שטענריג ווערט געווען צו הערן. עפּעס אַ טיפּע בּוררות — האָט מען שטענריג רעם טאַטן גענומען פֿאַר אַ שליש. מיט זיין נעלאַסנקייט, אויסנערעכנטקייט און מיט זיינע ווייכע ריר איז ער שטענריג רערנאַנגען, ווער רער שולריגער איז, און האָט שטענריג נעקאָנט מאַכן, אַז ביירע זאָלן בלייבן צופרידן: אי רער שולריגער, אי רער באַשולריגער. אין רעם פּרט איז ער שוין נעווען אַזוי מפורסם, אַז מען פֿלענט קומען צו אים אויף בּוררות פון בריסק און זאָנאַר פון ביאַליסטאָק, רריצען מיל וויט פון קאַמעניץ.

אויפן טאַטנס פּנים איז שטענריג נעווען עפּעס אַ ליבער שמייכל, און נישט וויל־נריג האָבן אים אַלע ליב נעהאַט. האָט ער עפּעס נעזאָגט, האָבן זיך אַלע צוגעהערט און מען האָט נעוואוינן זיין ווערט...

זיין פּירונג אין שטוב איז נעווען אַ חסירישע. נעראַזונט האָט ער אין חסירישן שטיבל, און פּרייטאָג צו נאַכטס פֿלענן שוין קומען צו אים צום טיש אַ פּאָר מניינים מענשן — אַלע חסירים. האָט מען נעזונגען און נענעסן און נעטאַנצט ביז נאָך האַלבער נאַכט. שבּת צו מיטאָג איז מען ווידער נעקומען, נענעסן פֿאַרשיידענע קוגלען, נעטרונקען בראָנפן און נעזונגען און נעטאַנצט ביז פֿאַרנאַכט. רעמאָלט איז מען נענאַנגען אין שטיבל ראַזונען מנחה, און נאָך מנחה האָט מען שוין אין שטיבל נענעסן שלוש־סעודות. פון טאַטן האָט מען נעבראַכט אַ נרויסע חלה מיט העריגנ, מיט עטליכע פלאַש בראָנפן און רערנאָך האָט מען אָפּנעזונגען אין שטיבל ביז מעריב. אַ שעה נאָך מעריב זינען שוין אַלע חסירים נעזעסן ווידער בּאַם טאַטן, מען האָט נעקאָכט אַ קרופניק מיט פלייש, משקה איז נעזעסן צו בּאָרן זיך, האָט מען פון ראָס ני אָפּנעזונגען און אָפּנעטאַנצט רי נאַנצע נאַכט, און פֿאַרטאָג, אַז רי חסירים זינען נענאַנגען אַהיים, האָבן זי אויפן ווענ אויפנעוועקט אַלע בעלי־בּתּים פון שלאָף.

איך נעריינק, אַז אינגלווייז פלענ איך נאָכלויפן נאָך זיי. מיר איז זעהר נעזעזן נעפּעלן, וואָס מען וועקט אַלעמען אויף פון שלאָף אויף

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0060-0118 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַזאַ אופן: מען האָט געוואוסט, וועלכער פּריץ עס האַנדלט מיט וועלכן בּעל־הבּית, פלענט מען אויפּוועקן, אַשטיינגער, ר׳ לייזער פּרוסקער, אַ שיינער איד און אַ נגיד:

— ר׳ לייזער, — פלענט מען אים אָנקלאַפּן אין די לאָדן — ריטאַנסקי ראַרף אייך האָבן.

עס פּאַרשטייט זיך, אַז ר׳ לייזער פלענט בּאַלד אויפשטיין, נישט טויט נישט לעבּעריג, און עפענען די טיר. רעמאָלט פלענט ער בּאַגענענען אַ גרויס נעלעכטער פון די חסידים, וואָס פלענן אים הייסן טון אַזאַ זאַך, וואָס עס איז נישט שיין אָנצורופן בּאַם נאָמען...

אַזוי פלענט מען אויפּוועקן די גרעסטע בּעלי־בּתּים און קיינער פלענט זיך ראָס רוב נישט בּאַלייגענען. עס איז געווען פריליך, פלענן די אויפגעוועקטע בּעלי־בּתּים אויך לאַכן.

בּאַם טאַטן האָט פרייטאָג צו נאַכטס נעבּרענט אַ מאַסע ליכט און די שמחה, די הלולי וחיננא, וואָס עס איז געווען בּאַם טאַטן אַ נאַנץ שבּתרינן טאָג, איז אין לשער ולספּר. איך וויים נישט, צי עס איז ערנעץ געווען נאָך אַזאַ פרייליכקייט, וויי בּאַ אונז שבּת.

קיין קאַמענץ פלענן קומען חסידים — נעסט פון די מפּורסמים, אַ זעקס, אַכט אַ יאָר, און אַלע זיינען, פאַרשטייט זיך, איינגעשטאַנען בּאַם טאַטן. יערערער האָט זיך פאַרבּראַכט אַ וואָך צייט, און אין שטוב פלענט רעמאָלט זיין אַ מין יום־טוב.

דער איז אַזעקגעפאָרן, און אין עטליכע וואָכן אַרום איז שוין ווידער דאָ אַ צוויטער נאַסט. ווידער דאָסזעלבּע. און איין מאָל אין יאָר פלענט קומען דער רבי אַליין. צו זיין קומען פלענט מען זיך גרייטן נאַנצע דריי וואָכן צייט, וואָרום עס פלענן אָנפאָרן חסידים פון בּריסק און פון אַלע שטעטלאַך אַרום. און אַז ער פלענט קומען, פלענט דער פּחר זיין אַזוי גרויס, פונקט וויי פאַר אַ קיסר. אַ פאָר הונדערט מענטש זיינען געלאָפן אַנטקעגן דער בּויד, אין וועלכער דער רבי איז נעפאָרן, און אין שטאָט פלענט מען אים אַריינפירן מיט אַ געוואַלדיגן פאַראַד. איך האָב שוין נעזאָגט, אַז יעדער חסיד האָט נעציטערט פאַרן רבּין אימת המלכות. פאַרפאָרן פלענט ער צום טאַטן. אַזאַ מעשה פלענט קאָסטן דעם טאַטן עטליכע הונדערט רובל. מען פלענט אָנקויפן אָקסן, גענז און ענריקעס און עס פלענט זיין סעודות פאַר נאַנצע דריי הונדערט פּערזאָן. מען האָט גענעסן, געכאַפּט שיריים און נעזונגען.

אין די עטליכע טעג, וואָס דער רבי פלענט פאַרבּריינגען, האָט קיין איין חסיד נישט געטראַכט פון זיין נעשעפט. דער אויסגעהאַלטענער טאַטע פלענט דאָס מאָל זיין פאַרהיצט מיטן אורח הגון, און עס איז מיר לחלוטין

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0061-0119 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שוער איבערצוגעבן די שמחה מיט דער באַגייסטערונג פון די חסידים. יערן חסיד האָט זיך געוויס געדאַכט, אַז אַרום רבין דרייען זיך מלאכים און שרפים. עס האָט זיי געציטערט הענט און פיס פון ליבשאַפט צו אים, און געקוקט האָט מען אויף אים, ווי אויף אַ גאָט.

און אַז דער רבי פלעגט אַוועקפאָרן, פלעגן מיט אים מיטפאָרן אַלע חסידים, און דער טאַטע פלעגט אַנדערפאַלן טויט־מיר, אַ קליינקייט, ער האָט אָפּגעהאָרעוועט אַכט טאָג צייט, סיי טאָג און סיי נאַכט.

חסידים האָבן זיך אין קאַמענץ געמערט. ביסלעכווייז האָבן זיך צונויפּ־געקליבן אַ דרייי מנינים חסידים, דאָס רוב סלאָנימער. עס זיינען געווען אַ דרייי קאָצקער, אַ פּיר קאַרלינער, אַ פּאָר סוכאָווישער.

שטענדיג זיינען באַ זיי געווען עפּעס אַזוינע עסקים, וואָס פלעגן זיין ענליך אָן יום־טוב. דאָס איז דער רבינס יאָרצייט, און דאָס איז יענעם רבינס, און דאָ איז משה רבינוס יאָרצייט. און דאָ איז חנוכּה, ראש־חודש, עשרה בטבת, חמשה־עשר בשבט, פּורים, שושן־פּורים, פּסח, ל״ג בעומר, שבועות! תּשעה־באב האָט מען אויסגענאָסן עמערס וואַסער אונטער די זאָקן, מען האָט נעהאַט גרייט אַוועלכע בערעלאַך (שיסקעס), וואָס אַז מען האָט דאָס אַריינגעוועצט אין באָרד אַריין, איז געווען שווער אָפּצורייסן. האָבן זיי שוין איינע די אַנדערע אין די בערד אַריינגעפלאָנטערט אַוועלכע בערעלאַך און מען פלעגט זיך קיקלען לאַכנדיג. דערנאָך פלעגט מען ניין אויפן בית־עולם. דאָרטן וואַקסן וויידער די בערעלאַך, האָט מען זיך פון דאָס ניי נעפּלאָנטערט בערעלאַך אין די בערד. און דער תּשעה־באב איז געווען אַ טאָג פון געלעכטער און שטיפערייען; חמשה־עשר באב — וויטער סעורות, צו די ערשטע סליחות אַ סעודה — קרופּניק.

ראש־השנה האָבן די, וואָס זיינען געפּאָרן צום רבין, נאַנצע טעג ג׳ע־טרונקען ווייַן, פון נאָכן דאַוונען ביז האַלבער נאַכט. יום־כּפּור באַנאַכט האָט מען געזונגען, סופות, שמחת בית השואבה און דעם נאַנצן חול־המועד האָט מען געשפּורט און געזונגען, און דאָס אָרט איז אַלץ געווען באַם טאַטן.

דער טאַטע האָט נעריכערט אַ ליולקע. די ליולקע האָט ער נישט אַרויס־געלאָזן פון מויל נאַנצע טעג. אויפן פּנים איז באַ אים געלעגן אַ שמייכל, און אָט דער שמייכל פלעגט נישט אַראָפּ פון זיין פּנים סיי אויף אַ שמחה און סיי אין דעם גרעסטן טרויער. מען האָט אים קיינמאָל נישט געזען ווייַנענדיג. אַוודאי האָט ער געטרויערט אין אַ טרויער, און שטאַרק געטרויערט, נאָר ער האָט עס קיינמאָל נישט אַרויסגעוויזן.

אַ חסיד איז ער געווען לויט איבערצייגונג, אַן אמתער און אַ גוטער, און פּאַר אין שעה זיין נעבן רבין, וואָלט ער אָפּגענעבן די נאַנצע וועלט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0061-0120 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען האָט בײַ אים קיינמאָל נישט געזעהן קיין הומונה פון קיין פּעס, און מיט רער ליולקע אין מויל פלענט ער שטענדיג אַרומגיין אַ שמייכלענ־ רינער, אַ גוטער און אַ האַרציגער. און קיין צבועק איז ער נישט געווען: מיט פרויען, מיידלאַך, וויבלאַך איז ער געווען העפליך, פלענט זיי מאַכן קאָמפּלימענטן, חוזקן און וועדטלען זיך.

קיין ראגות פּרנסה האָט ער נישט געהאַט, דאָס הייסט, ער האָט נישט צוגעלאָזן קיין ראגות, וואָרום ער האָט אינערליך געהאַלטן, אַז די וועלט איז אַ פּרווזרור, און די צרות, וואָס רער מענש האָט אויף רער וועלט און אויך דאָס גוטס מיט די אַלע נליקן — איז אַלץ הבל הבלים, און אַפילו אין געשעפט האָט ער דאָס נישט פאַרנעסן, און האָט זיך קיינמאָל נישט געהאַלטן, וויי אַ געשעפטס־מענש.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0062-0121 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל V

ר׳ ישראל. — זיין געזאַנג. — זיינע קאָמפּאָזיציעס. — זיין רעל צוזיין חסידים. — ר׳ ישראל אלס מאַטעמאַטיקער. — דאָס געזעץ. — זיין פּוילישער פּאַטריאָטיזם. — זיינע מאַרשן לכבוד דעם פּוילישן נצחון. — דער אָפּאַך מיט א חסיד. — דער נעווינם. — ר׳ ישראלם טויט.

איינער פון די סאַמע אינטערעסאַנטסטע חסידים אין קאַמעניץ איז געווען ר׳ ישראל. ער האָט געוואוינט בײַם זיידן מיט אַ פרוי און אַ טאָכטער. דער ראָזינער ר׳ ישראל האָט געהאַט אַ גאונישן קאָפּ און אינגלווייז איז ער געהאַלטן געווען פֿאַר אַן עלוי. נאָך פֿאַרצייטן האָט ער געקראָגן צוויי טויזנט רובל נדן און קעסט פינף יאָר, און דעם שוועד, אַ גרויסער גביר, האָט זיך געוואָלט צו האָבן אַן איידעם אַ רב. ער האָט זיך געריכט, אַז ישראל וועט זיין אַ רב אין אַ גרויסער שטאָט, וועט ער האָבן פון זיין בת־יחידה נחת.

אָבער ישראל איז נאָר געווארן אַ קאָצקער חסיד, האָט אַוועקגעוואָרפן דאָס לערנען, איז געפֿאָרן צום רבין און אָפּגעוועון כּמעט דאָס נאַנצע יאָר בײַם רבין. צוליב זיינע גרויסע מעלות און למדנות, צוליב זיין זעלטן קלאָרן כאַראַקטער און די אומערהערטע פייהינקייטן, איז ער געוואָרן בײַם רבין דער פירער פון די חסידים.

איינע פון זיינע פייהינקייטן איז געווען געזאַנג, מוזיק, קאָמפּאָזיציעס. ער האָט אַליין געקאָנט פֿאַרפֿאַסן אַ נגון. אַז דער רבי האָט געהייסן, ער זאָל צוגרייטן אַ נגון אויף שבת, האָט ער צוגעגרייט דרײַ נגונים, און יערער נגון איז געווען נאַנץ, זעלבסטשטענריג און אינהייטליך. קיין נאָטן האָט ער נישט געקענט, און דאָך איז יערער נגון זיינער געווען פֿאַרענדיגט און האָט באַצויבערט.

כּל זמן ר׳ אליעזר, זיין שוועד, האָט געלעבט, איז ר׳ ישראל געווען מער בײַם רבין, וי אין דערהיים. אָבער נאָך ר׳ אליעזרס טויט, האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0062-0122 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיין וויב שרה־בײלע נעירשנט זעקס טויזנט רובל. אירע צוויי ברידער האָבן באַקומען מער — צו פופצען טויזנט. רעמאָלט האָט מען ליטע נאָרנישט געגעבן קיין ירושה אַ טאָכטער, נאָר רער פאָטער האָט זי ראָך נישט פאַרטיילט.

האָבנריג די ירושה, איז זי נעפאָרן צום רבין בעטן, אַז יענער זאָל הייסן ישראלן פאָרן אַהיים און מאַכן עפּעס אַ געשעפט. האָבן זיי עפּעס יאָ „נעמאַכט" אַ טוך־געשעפט, אָבער אַזוי וי ר׳ ישראל איז נאָר נעלענג אין חסידים־שטיבל די נאַנצע וואָך, און שבת בײַ מיין טאַטן, און פון געשעפט האָט ער נאָרנישט נעוואָלט וויסן, האָבן זיי ניך נעפּטרט ראָס געלט; האָט מען זיך נעמאַטערט און טיילוויז האָט זי נעשטיצט די פאַמיליע.

איצט איז ער שוין צום רבין נעפאָרן נאָר צוויי מאָל אין יאָר: אויף ראש־השנה און שבועות. ראָס חסידות האָט ער נעפּראַווט אין דערהיים.

שרה־בײלע איז נעווען זעהר אַ פרומע. זי פלענט פאַסטן אַלע תענוּתים מיט הפסקות און שובבי״ם ת״ת, ר. ה. יערע וואָך פון די פּרשות: שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים, תרומה און תצוה פלענט זי פאַסטן מאָנטאָג און דאָנערשטאָג. וויטער האָט זי נערואַנט מנחה און מעריב אין בית־המדרש, נעצילט ספירה און נעזאָנט סליחות, נישט פאַרפעלט קיין אײן סליחה און קיין מנחה און מעריב, און שטענדיג נעווײנט אויפן תהילים און טייטש־חומש און רעם צאנה־וראנה.

און ער, ר׳ ישראל, האָט נערואַנט אין שטיבל. אין קנאַפּע צען מינוט האָט ער שוין אָפּגערואַנט, און רער עולם האָט נעוואַרט, און אַז ער האָט נעענדיגט, האָט מען באַלד נענומען טרינקען לחיים, און ר׳ ישראל האָט אַלע חסידים נעמאַכט פרייליך. ער האָט נעזונגען זיינע נגונים, און די חסידים האָבן נעלעקט די פינגער. ער האָט אָבער אויך נעקאָנט שיין רײדן סיי פון וועלט־זאַכן און סיי פון תורה, און חסידים פלענן זיך אַרום־שטעלן אַרום אים און הערן זיין שיינע חסידיש־לומרישע תורה.

בײַ די לומרים אין שטאָט האָט ער נעשפּילט אַ באַזונדערע ראָליע. אַז עס האָט זיך נעמאַכט אַ שווערער מהרש״א, אָדער עפּעס אַ שווערע קשיא אין תלמוד צי אין פוסקים, איז מען נעקומען צו ר׳ ישראלן. מיט זיין נאונישן קאָפּ האָט ער אַלץ פאַרענטפערט, וי רער שטיינער איז, מיט פשטלאַך און שפּיצלאַך, נערייט אַזוי הויך, אַז מען האָט קוים נעקאָנט פאַרשטיין זיינע הויכע נעראַנקען און סברות, אין יערן פשטל האָט מען נעזעהן גרויסע נאונות און בקיאות.

די לומרים האָבן נעהאַט גרויס הנאה פון זיינע פשטלאַך, אָבער זי האָבן נישט נעהאַט מיט וואָס אַוועקצוגיין. די קשיא איז בײַ זי נעבליבן קשיא, נאָך שווערער וי פריהער, און זיינע אַלע תרוצים און רריילאַך מיט די

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0063-0123 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאונישע סברות האָבן דעם רעכטן תמצית קיינמאָל נישט געקאָנט אינגאַנצן אַרויסגעבן, און די לומדים זיינען אַזועקגעגאַנגען פון אים זעהר געפאַלן באַ זיך: ע ר ווייס און ז י נישט, און קיין תירוץ האָבן זיי ערשט נישט.

ר׳ ישראל איז געווען אַ סערלעצער, ראָם הייסט, אַ איר פון פּוילן, האָט ער געלעזן גוט פּויליש און שטענדיג געלייענט וואַרשעווער פּובליציסט צייטונגען, און אַז ער איז אָנגעקומען אין ליטע, האָט ער אין אַ קורצער צייט פֿאַרשטאַנען גוט רוסיש און האָט אויך געלעזן אַ רוסישע צייטונג. אין פֿאָליטיק איז ער נעווען אַ גרויסער מומחה און האָט וירקליך נעווּאוסט, וואָס עס טוט זיך אין רער ווּעלט־דיפּלאָמאַטיע. אויסער רעם האָט ער נעווּאוסט, ווּיפּיל יערע רעגירונג האָט מיליטער און די מינים פּונם מיליטער: ווי אַרטילעריע, און גוואַרדיע, און פּעכאָטע, און די אַלע גענעראַלן, ווּאָס האָבן זיך אויסגעצייכנט אין מלחמה א. אַז. ו.

ער האָט געהאַט אַ לאַנג־קאַרטע און איז נעווען קלאָר אין נעאָגראַפּיע. אַז מען האָט אים נעפרעגט, ווּאו שטייט די און די שטאָט, האָט ער גלייך מיטן פינגער אָנגעוויזן ראָם אָרט. דערצו איז ער נאָך נעווען אַ געניאַלער מאַטעמאַטיקער. די גרעסטע חשבונות, די סאַמע שווערסטע אויפגאַבן און אויסמעסטונגען האָט ער געמאַכט אויפן קאָפּ און אין אַ סעקונדע. נעמען אַ פּען רערצו איז פּאַר אים נעווען איבעריג.

באַוונדערס האָט ער ליב נעהאַט צו זיצן באַם זיירן אין שטוב, בעת עס זיינען ראָרט נעווען פיל מענשן. רער זיירע האָט אים אָפּגענעבן גרויס כבוד און ליב נעהאַט מיט אים צו פּאַרבריינגען אין פּאָליטיק. צווי קלוגע מענשן, זיינען זיי זיך איינע רי אַנדערע נעווען אינטערעסאַנט.

ער פלעגט זיך צוהערן, ווענן וואָס עס ווערט נערערט אין שטוב, און אַ שמייכל פלעגט היינגען אויף זיין פּנים. אהרן־לייזער האָט פּאַרשטאַנען, וואָס רער שמייכל באַטייט. ראָם האָט באַטייט: וי נישטיג רי מענשן זיינען און וי נישטיג זיינען זיערע נעשעפטן און זיערע רייר.

איינמאָל, נערייגק איך, איז נעווען באַם זיירן אַ פּולע שטוב מיט מענשן, צווישן ווּעלכע עס האָבן זיך נעפונגן רי אַלע פּני־העיר און רי קאַמעניצער קלוגע קעפּלאַך. האָט מען נעשמועסט ווענן רעכענען. ר׳ ישראל האָט זיך אויפגעהויבן און נעוואָגט, אַז ער נעמט זיך אונטער אין אַ נעווּעט צו מאַכן רי גרעסטע רעכענונג, עס מעג זיין וי צעררייט, מניה וביה, אין איין רנע. נעריינק איך ראָם אַווי — מען האָט אים נעפרעגט:

— ראָטשילר גיט אַוועק אַ מיליאָן מיט דריי הונדערט פינף און זעכציג טויזנט רובל אויף צווי און אַ האַלב פּראָצענט אַ יאָר. ווּיפּיל באַטרעפּט רער פּראָצענט אַ חורש?

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0063-0124 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ישראל האָט אַ רגע אַ טראַכט געטאָן און געזאָגט זיפיל. האָט מען
געגומען די פּענעס און געשוויצט, און גערעכנט, און נעקנייטשט די
שטערנס און אויסגערעכנט, אַז עס שטימט. האָט מען אים וויידער אויפ־
געגעבן אַ חשבון:

— טויזנט פּור זאַפּרען צו פיר הונדערט פינף און צוואַנציג רובל אַ
פּור. געלייזט האָט מען אַ לויט צו זיבן און דרייסיג מיט אַ האַלבּס, אַכט און
דרייסיג מיט אַ האַלבּס און ניין און דרייסיג מיט אַ האַלבּס. וויפיל האָט
מען פאַרדינט אין כּלל?

ר׳ ישראל האָט בּוכשטעבּליך בּאַלד געענטפערט, אפשר אַ רגע האָט
געדויערט.

בּאַם טאַטן פלענט ער זיין כּמעט אַלע אָוונט און פאַרבּרייננען מיטן טאַטן
אין חסידות בּיז נאָך האַלבּער נאַכט. פון פרייטאָג צו נאַכטס בּיז וונטאָג
פריה פלענט ער שוין כּמעט די נאַנצע צייט זיין בּאַם טאַטן. זינגען פלענט ער
נאָר זינע אייגענע נגונים, וועלכע רער נאַנצער כּולל האָט געוונגען, פון
פרעמרע, נישט זינע, חסידישע נגונים פלענט ער, וי די מאָרע איז פון
קינסטלער, נישט האַלטן.

בּאַם זינגען זינע נגונים מיט די חסידים, האָט ער געמאַכט מיטן
האַנט צו די זינגער און זיך איינגעהערט, טאָמער נעמט עמיצער נישט
ריכטיג רעם טאָן, און האָט נעטופּעט מיטן פוס.

זינע נגונים זינען נעזונן נעררייטע און הויך אַרויפּנעצוינן, בּאַלד לאַנג
און נידעריג און רערנאָך וויידער אַרויף, הויך, און אַזוי וויטער, און עס
פלענט זיך צעגיסן אין אַלע גלידער.

אַז רער טאַטע האָט אים נעפּעטן מאַכן אַ נגון אויף שבּת צו נאַכטס אָדער
אויף יום־טוב, האָט ער שוין נעמאַכט; און אַמאָל פלענט טרעפן, אַז רער
טאַטע פלענט אים בּעטן, בּעת עס פלענט זיצן צוזאַמען אַ סך חסידים,
מאַכן עפּעס אַ שיינעם נגון עקספּראָמט, מיט אַמאָל, און נאָר אויף
ה י י נ ט י נ ע ר נאַכט צו זינגען. פלענט ער אָנהויבן אַרומצוניין איבּערן שטוב
הין און צוריק, נעררייט מיטן פינגער און אויסנערריט אין אַ האַלבּער שעה
צייט אַ שיינעם נגון, וואָס האָט ממש אַלעמען פאַרכּשופט. ראָם איז נעזונן
אַ זעלטענער איר און אַ זעלטענער מענש.

אין פּוילישן אויפשטאַנד פון דרייַ און זעכציגסטן יאָר איז ער נעזונן
ד ו ר כ א ו י ם בּ ו נ ט. ער איז נעזונן אַ פאַרבּרענטער פּאָלאַק, אַ שרעק־
ליכער פּוילישער פּאַטריאָט, און איז בּנוגע צו פּוילן נעזונן העכסט אָפּטי־
מיסטיש נעשטימט. ער איז נעזונן זיכער, אַז פּוילן וועט איצט ווערן נאָך
אַ נרעסערע מלוכה, ווי זי איז נעזונן פריהער. ער האָט אַלץ נעלעגט
האָפענונג אויף נאַפּאָלעאָן רעם דריטן. קוים, האָט ער נעהאָפט, וועלן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0064-0125 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי פּאָלאַקן „פּאַרמאַטערן" רעם רוס, ווען קומען נאַפּאָלעאָן מיט זיין מיליטער און העלפן רי פּאָלאַקן אָפּגעבן זייער לאַנד. רערבי ווען רוסלאַנד פּאַרלירן אַ שטיק פון זיין לאַנד...

רי פּאָלאַקן, האָט געהאַלטן ר׳ ישראל, האָבן מיליאַרדן נעלט. זיי האָבן שוין נאַפּאָלעאָנען נענעבן דריי הונדערט מיליאָן פראַנק, און זיי ווילן אויספירן זייערס. ער האָט נעוואוסט, ווען עס שטייט ראָס רוסישע מיליטער און ווען ראָס פוילישע, און ויפיל מאַן עס נעפינט זיך אויף יערן צר.

ראָס רוסישע מיליטער איז פראָסט און קאַן נישט קיין תּכסיסי מלחמה, און נאַפּאָלעאָן האָט שוין אַרײַננעשיקט זיינע אָפּיצירן צו רי פּאָלאַקן, און רי פּאָלאַקן ווילן רערגיין צו זייער ציל.

ער איז נעוואָן בּאַ זיך ועהר פעסט, ווען ער האָט נעלעזן אין צייטונג, אַז רי פּאָלאַקן האָבן נעמאַכט בּעסער אין זייערע צעוואָרפענע שלאַכטן, האָט זיך נעפּרייט און האָט אַרויסגעוויזן אַזאַ שמחה, וי מען וואָלט אָפּגענומען ירושלים, און אַז ער האָט נעלעזן, אַז רי פּאָלאַקן האָבן נעהאַט ערגעץ אַ מפּלה, האָט ער געטרויערט און האָט זיך ראָך נישט אונטער־ נעגעבן. ער האָט אַלץ נעטענעט, אַז בּאַ אים איז זיכער, וי צוויי מאָל צוויי איז פיר, אַז פּוילן ווען פּאָרט נעוואָנען רי מלחמה.

און ער האָט שוין צוגעגרייט דריי מאַרשן פּאַרן נצחון פון רי פּאָלאַקן. רער ערשטער מאַרש איז נעוואָן פּאַרפּאַסט דערויף, ווען רער קיסר ווען אונטערשרייבן, אַז ער גיט אָפּ פּוילן, און ראָס פּוילישע מיליטער ווען אַריין אין וואַרשע מיט נצחון; רער צווייטער מאַרש — צו בּאַגלייטן ראָס פראַנצויזישע מיליטער, ווען זיי ווילן זיך צוריקקערן פון וואַרשע קיין פראַנקרייך; און רער דריטער מאַרש — צו רער פייערונג פון פּוילישן קינג מיט רער נייער קאָנסטיטוציע...

און ער האָט שוין מבטיח נעוואָן אַלעמען, אַז אין פּוילן ווען זיין זעהר אַ ליבּעראַלע קאָנסטיטוציע, פונקט וי זי זיינען נעוואָן רי ערשטע קאָנסטי־ טוציאָנאַליסטן אין רער ווילט.

צען וויאָרסט אַרום קאַמענץ זיינען אין וואַלר „טשעמערי" פּאָר־ נעקומען קליינע שלאַכטן צווישן רוסן און פּאָלאַקן, און רי שאָסן פון ביקסן האָבן זיך, נעריינק איך, נעהערט בּאַ אונז אין שטעטל.

אין ליטע האָט זיך אויסנעצייכנט רער פּוילישער אויפשטאַנר־אָנפירער אָגינסקי. ער איז נעוואָן אַ נרויסער בּריה אין תּכסיסי מלחמה, אַזוי אַז ער האָט נעוואָרפן אַ שרעק אויפן רוסישן מיליטער. אין טשעמערי זיינען נעוואָן צוויי פּאָלקן רוסישע זעלנער מיט אַרטילעריע, ווועלכע האָבן זיך נעשלאָגן מיט רעמוזעלבן אָגינסקין. אָגינסקי האָט, דוכט זיך, נעהאַט אינגאַנצן דריי טויזנט פּוילישע זעלנער אָהן האַרמאַטן. אָגינסקין איז אַוועק

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0064-0126 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שלעכט און ער איז אַנטלאָפֿן, רייטנריג אויפֿן פערד, און דרייַ קאָזאַקן האָבן אים נאָכגעיאָגט. ער האָט זיך אויסגעדרייט, זיצנדיג אויפֿן פערד, און רערשאָסן אַלע דרייַ קאָזאַקן. אַנטלאָפֿן איז ער קיין פֿינסק. די רוסן האָבן גענומען אין געפֿאַנגעשאַפֿט די אַלע גרויסע כראַבּיעס, וועלכע זיינען נעוועז מיט אָגינסקין. דאָס פֿוילישע מיליטער האָט מען איננאַנצן אויסגעהרגעט, און די פֿוילישע אָפֿיצירן, געפֿאַנגענע, האָט מען געבראַכט אין קאַמענץ. איך נעריינק, אַז מ׳האָט זיי געבראַכט אין אַ שיינעם שבתריגן טאָג און זיי זיינען נעוועסן אויף רער ערד אין מיטן מאַרק, אומגעפער בּאַ אַ זיבּעציג מאַן, מיט געבּונרענע הענט, און אַרום זיי זיינען נעשטאַנען רוסישע וועלנער.

אַז אין קאַמענץ זיינען אַריינגעקומען צווי פֿאָלקן וועלנער מיט רער אַרטילעריע, איז נעוועז פול די שטאָט. און ר׳ ישראל, וואָס האָט נעוואַהן די פֿוילישע מפּלה מיט זיינע אייגענע אויגן, האָט זיך צעוויינט, ווי אַ קינר. שבּת צו נאַכטס, נעריינק איך, איז נעוועז בּאַם זיידן אַ סך מענשן, און ר׳ ישראל האָט נעמאַכט אויפן טיש מיט קרייד אַ רעכענונג פון רעם רוסישן און פֿוילישן מיליטער אין די ערטער, וואו עס ווערט נעפֿירט רער אויפֿשטאַנר.

— דאָס איז אַיצט אַן אָנהויב, — האָט ער נעוואָגט, — און די איצטיגע טשעמעריער מפּלה איז גאָרנישט, די פּריצים וועט טאַקע מוראַוויאָוו אויפֿהיינען, אָבּער עס איז גאָרנישט. קענן רער גרויסער קראַפֿט און רייכקייט פון די פֿאָלאַקן, — האָט ער נערערט, מעקנריג מיטן האַנט דאָס רוסישע מיליטער, וואָס ער האָט פריהער אָנגעצייכנט מיט קרייד — זיינען די רוסן גאָרנישט שבּנאָרנישט...

רערווייל זיינען נעקומען וועלנער און אָנגעקלאַפֿט אין טיר. זיי האָבן נעוואָלט טרינקען שנאַפּס, און דאָ איז אַ שיינק. די טיר איז נעוועז פֿאַררינלט, און מען האָט בּאַראַרפט עפענען; האָט מען אָבּער מורא נעהאַט נישט צו עפענען זיי. אַ קלייניקייט, סאָלראַטן! האָט זיך ר׳ ישראל נעשטעלט נעבּן טיר און נישט נעלאָזט עפענען זי פֿאַר די רוסן. די סאָלראַטן האָבן בּאַלר אויפגעריסן די טיר און נעטראָפֿן, פֿאַרשטייט זיך, רעם ערשטן ר׳ ישראלן. רערפֿאַר האָט ער באַקומען פון זיי צוויי פּעטש, אַז אים איז אַרויס בלוט פון די ציין.

אַז די סאָלראַטן זיינען שוין אַוועק, האָט עמיצער נעוואָגט ר׳ ישראלן:

— איר האָט ראָך איצט, ר׳ ישראל, נעמאַכט אַ רעכענונג, אַז די רוסן זיינען גאָרנישט, אַז עס איז נאָר נישטאָ קיין רוסישע סאָלראַטן?..

— אַפֿנים, דאָס איז אַ סאָלראַט, וואָס? דאָס איז ראָך אַ ראַזבּאָיניק! — האָט ר׳ ישראל בּיטערליך און פֿאַרקלעמט נעענטפֿערט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0065-0127 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פון די אלע ר' ישראל'ס קאמפאניציעס, וואס זיינען בא מיר סארבליבן אין זברין, ניב איך דא איבער די נאמען פון צווי מארשן זיינע, וועלכע זיינען נעווידמעט פוילן. צוליב וואס די דאזיגע מארשן זיינען סארשאסט נעווארן, וועט דער לעזער נעזינען דערבי אויף די זיטלאך פונם בוך.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0065-0128 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיר נעמינען דאָ פאר נויטיג צו בעמערקען דעם ה' פסח קאפלאן, וועלכער האָט זיך נענעמען די מיה צו פאַרשרייבן אין נאָטן די מאַרשן, וועלכע איך האָב אים פאַר־ געזונגען פון זיברין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0066-0129 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דערנאָך, אַז די פֿאַלאַקן האָבן בּאַקומען אין מפּלה נאָך דער אַנדערער, און עס איז נעוואָרן רייטליך, אַז עס איז שוין נאָר קיין האָפענונג נישטאָ, האָט עס ר׳ ישראל נענומען שטאַרק צום האַרצן. ער האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו טרינקען בּראָנפן, פּרי אַרויסצושלאָגן פון זיך די מרה־שחורה. דאָס האָט אים פֿאַרשאַרט, און ער איז געפֿאָרן צום רבין.

פון רבין איז ער נעקומען מיט שמחה. דער רבי האָט אים נענעבן אַן עצה צו טרינקען בּראָנפן מיט בּוימל אינאיינעם, וועט זיין אי רפואת הנפש — ער וועט האָבן שמחה, אי אַ רפואת הגוף — דער בּוימל וועט אים הייַלן דאָס האַרץ. פלוצעט שוין שטענדיג ר׳ ישראל בּריינגען צום טאַטן אַ פּלעשעלע בּוימל, און וען ער האָט נעמאַכט מיט די חסידים לחיים, האָט ער זיך אַריינגענאָסן אין זיין גלעזל אַ פּאָרציע בּוימל. צוליב דעם האָט ער נאָך מער נעטרונקען, און דערווייל נעמאַכט נייע נגונים.

איינמאָל, זיינענריג אין קאָצק בּאַם רבין, האָט ער מיט זיינעם אַ גוטן בּרודער פון איין שטעטל פונאַנדערנגערעדט זיך בּאַ אַ גלעזל ווײַן. ווי דער שטיינער איז בּאַ אירן, האָט ר׳ ישראל דערצײלט, אַז ער האָט אַ מיידעלע, אַ בּת־יחידה פון דריי יאָר און מיט קיין קרש האָט אים נאָט נישט בּאַשערט, וואָלט ער נעוואָלט, אַז די טאָכטער, וועז זי וועט אויס־ווַאקסן, זאָל טון עפּעס אַ רעכטן שידוך מיט אַן ערליכן אידן.

זאָגט יענער, אַז ער האָט אַ איננל פון אַ יאָר דריי, וואָס האָט זהר אַ גוט קעפּל. בּכן, זאָלן זיי שוין שליסן אַ שידוך, און פון דעם איננל וידער וועט מען שוין מאַכן אַ רעכטן חסיד.

די זאַך איז ר׳ ישראלן נעפֿעלן נעוואָרן. בּיידע האָבן נעמאַכט אַ תּקיעת־כּף, אַז דעמס זון מיט יענעמס טאָכטער זיינען חתן־כּלה, תּנאים זאָל זיין בּעת די קינדער וועלן אַלט ווערן צוועלף יאָר, און אַז דור, דער חתן, וועט ווערן בּעל־מצוה, זאָל זיין די חתונה. אַווי איז נעמאַכט נעוואָרן דער תּקיעת־כּף, וואָס איז פֿאַרטרונקען נעוואָרן מיט עטליכע פּוסות גוטן ווײַן. דערנאָך איז מען אַוועק צום רבין נעמען אַ בּרכה אויפן זיוווג. ר׳ ישראל מיט דעם אירן, וואָס האָט נעהייסן בּרוך, זיינען נעוואָרן פון די ערשטע חסידים בּאַם קאָצקער רבין און זיינען נעוועסן שטענדיג אויבענאָן בּאַם טיש. האָט דער רבי אַליין אָננענאָסן דריי פּוסות ווײַן און מען האָט נעטרונקען לחיים, אַז דער זיוג זאָל עולה ליפּה זיין און דור, דאָס איננעלע, זאָל זיין אַן ערליכער איד און פון זיי זאָל אַרויסקומען אַ דור פון גאָלע חסידים און צדיקים.

ר׳ ישראל איז נעקומען קיין קאָמענץ פון רבין און אָפּגענעבן דעם ווייב מזל־טוב פון דעם שידוך, וואָס איז בּאַם רבין נעשלאָסן נעוואָרן. שרה־בּיילע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0066-0130 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיין וויב, אַ ניכטערע אידענע, איז אין פּעס נעזאָרן, און פון נרויס אויפֿ־
רעגונג האָט זי אים נעגעבן די ערשטע קללה:

— אַ שוואַרצער חלום אויף דיין קאָפּ! משוגענער קאָפּ! דו נעמסט
דריי־יאָריגע קינדער, וואָס האָבן נאָך נישט נעמאָולט און נישט נעפּאָקט,—
און ביסט משרך!

ר׳ ישראל איז אויך אַרויס פון נערולר און האָט ראָס ערשטע מאָל
מסתמא אויפן לעבן איר נעזאָנט:

— דו ביסט אַ חצופה! אַז איך רערצייל דיר, אַז דער רבי אַליין
האָט אונז נעגעבן אַ ברכה, ראַרפֿסטו האָבן אמונה, דו חצופה איינע!

איז מען נעזאָרן ברוגז, און ר׳ ישראל האָט אָפּגעטראָטן, איז אַוועק־
נענאַנגען צו מיין טאַטן און האָט אים דערציילט די נאַנצע מעשה. עס
פּאַרשטייט זיך, אַז דער טאַטע האָט אויך נעגעבן שרה־בּיילען אומגערעכט
דערפּאַר, וואָס זי האָט נישט קיין אמונה אין רבין. נאָר דער טאַטע
האָט נעזאָלט מאַכן אַ שלום, וואָס ער האָט באין אופן נישט נעקאָנט,
און ר׳ ישראל האָט נעזאָנט, אַז ער וועט אַוועקפּאָרן צום רבין און ראָרטן
פּאַרבּלייבן ביז די קינדער וועלן אויסוואַקסן. דעמאָלט וועט ער מאַכן
שלום מיט דעם וויב און חתונה מאַכן די קינדער.

דער טאַטע, וואָס האָט אים משונה ליב נעהאַט, האָט איינגעזעהן,
אַז קוים וועט ר׳ ישראל אַוועקפּאָרן צום רבין, וועט ער שוין ווירקליך
צוריק נישט קומען. וואָרום ראָרטן וועט אים טאָקע זיין נוט, ער וועט זיך
זיצן באַם רבינס טיש, וועט עסן, טרינקען, מאַכן נגונים און טאַנצן, און
עס וועט אים נאָרנישט פעלן.

האָט אים דער טאַטע פּאָרגעלענט צו זיין באַ אים. ער וועט אים אָפּגעבן
אַ צימער און זי וועלן זיך זיין צוואַמען, וי פריהער. ר׳ ישראלן איז ראָס
נעפעלן נעזאָרן, ער האָט אויך ליב נעהאַט דעם טאַטן, און שנאַפּס
וירער איז באַ אונז נעווען, וי וואַסער, און חסידים האָבן אויך נישט
נעפעלט באַ אונז, אַלוף, איז ער נעבליבן באַם טאַטן.

דעם טאַטנס כּונה איז ראָך נעווען צו מאַכן כאָטש מיט דער צייט
אַ שלום, וואָרום שרה־בּיילע, זיין וויב, איז איינגעטליך נעווען אַ זעלטענע
אידענע, אַ קלוגע און אַ פרומע, און האָט פריהער נעלעבט מיטן מאַן
זעהר נוט, כאָטש אין דער יוננט האָט זי נעהאָפט, אַלס אַ נבירס אַ
טאָכטער, צו זיין אַ רביצין, וואָס האָט זיך איר, נעבּעך, טראַניש נישט
איינגענעבן.

העלפט דער אויבערשטער און פּאַר נייאָר, אין חורש טבת, נעווינט
דער מחותן, ר׳ ברוך, פּופּציג טויזנט רובל אויף דער פּוילישער לאָטעריי.
ער האָט באַלד דעפּעשירט וועגן רעם. שרה־בּיילע האָט אָן אַלץ פּאַר־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0067-0131 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נעסן און איז נעקומען צולויפן צום מאַן, באַ מיין טאַטן אין שטוב, מיט אַ שמחה, און איבערבעטנרינ ר׳ ישראלן, האָט זי אָננעזאָגט די בשורה און נעזאָגט:

— איצט גלויב איך אין ריין רבין ...

רעמאָלט איז נעזאָרן שלום.

רער מחותן האָט געשיקט רער פּלה נאָלרענע קייטעלאַך, און פינגערלאַך, און פּערל, און זירנס אויף קליידלאַך. און ראָס ררי־יאָרינע מירעלע, זיסל, איז אויסגעפוצט נעזאָרן, וי אַ פרינצעסין.

ר׳ ישראל איז נעפאָרן קיין מעזעריטש, און פון ראָרטן זיינען בייַרע באַלד נעפאָרן צום רבין אין קאָצק. ראָרט האָט מען אָפּגעפרישט רעם תּקיעת־כּף באַם רבין, און ברוך האָט נענעבן רעם רבין צוועלף טויזנט רובל אַ מתּנה. ר׳ ישראל איז נעקומען צופאָרן אַהיים מלא שמחה און שרה־בּיילע, פאַרשטייט זיך, אויך ראָסוועלבע.

אַז זיסעלע איז אַלט נעוואָרן צוועלף יאָר, איז ר׳ ישראל מיט שרה־בּיילען און רער פּלה נעפאָרן אויף תּנאים. רעמאָלט איז אָבער שוין רער מחותן נישט נעוועזן רייך; ער האָט נענעבן נרן טויזנט רובל. און אַז זיי זיינען אַלט נעוואָרן ררייצען יאָר, איז נעוועזן די חתונה אין מעזעריטש, און זיסעלע איז נעבליבן באַם שווער אויף קעסט. ר׳ ישראל מיט שרה־בּיילען זיינען נעקומען אַהיים קיין קאַמענץ. איצט איז ער נעוועזן אינגאַנצן אַ פרייער און האָט פאַרבראַכט נאַנצע טעג און נעכט באַם טאַטן מיט רי חסירים, געטרונקען שנאַפּס מיט בוימל און געמאַכט נגונים.

אַז שרה־בּיילע איז נעשטאָרבן, האָט ער אַוועקנעוואָרפן די חסירים מיטן בּראָנפן, מיט רי נגונים און נענומען שרייבן אַ ספר: פּשטלאַך אויף מסכת פּסחים. מיט רעם ספר איז ער נעפאָרן צו נרויסע רבנים נעמען הסכּמות. ער האָט אָבער נישט נעקראָנן, ווייל ניינציג בּלעטער זיינען אינגאַנצן פאַרנומען נעוועזן מיט זעקס פּשטלאַך. קיין רב האָט נישט נעהאַט קיין נעדולד איבערצולעזן אין פּשטל מיט זיינע הויכע, טיפע און נעררייטע סברות.

ר׳ אייזיק, רער סלאָנימער רב, ווָאס איז נעוועזן אַ וויצלער, האָט אים נעזאָגט, אַז רער ספר איז פאַר מלאכים און נישט פאַר מענשן. האָט ער זיך נענומען צום האַרצן. און פון צופיל אַרבעטן מיטן מוח, איז ער אין וואַרשע קראַנק נעוואָרן און גיך נעשטאָרבן. רער קאָצקער רבי איז נעקומען צו רער פּטירה מיט אַ סך חסירים זיינע, און אויך די וואַרשעווער חסירים האָבן נישט נעפעלט אויף רער לויה.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0067-0132 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל VI

אונזער משפּחה. — די באָבע. — איר ליבע צום מאַן. — איר שטיל און פֿרום באַניין זיך מיט מענטשן. — ר׳ יודל. — שטאָטישע ענינים. — ר׳ ליפּע. — דער תּקיעת־כּף.

דער זיידע האָט ליב געהאַט דאָס ווערטל: „די ערד זאָל די בּיינער אַרויסווואַרפן רעם, וואָס גיט אָפּ אַ קינד פון זיך". מיטן בּרודער האָט ער נעלעבט אויסגעצייכנט, און דער בּרודער מיט זיין בּן־יחיד און דעם בּן־יחידס קינדער זיינען געווען צוואַמען מיטן זיידנס קינדער און אייניקלאַך, אַלע וווי איין מענש, און אַז עמיצער פון דער פאַמיליע איז קראַנק געוואָרן, זיינען אַלע געווען אַרום חולה. מען האָט פֿשוט נישט אָפּגעטראָטן פון אים.

אין אונזער משפּחה האָט געהערשט אַ מאָרנער אחדות, וואָס איז מיט גרויס פּינקטיט געפּירט געוואָרן פון דער ליבער און אומפאַרגעסלעכער באָבען, בּיילע־ראַשע. בּאַ אַלע קראַנקע פון דער פאַמיליע האָט זי געוואַכט, נישט אָפּגעטראָטן. אַ שנור איז נענאַנגען צו קינד, איז בּאַלד געקומען די שוויגער; אַ טאָכטער — די מאַמע; אַ קינד, אַן אייניקל קראַנק — די באָבע. דעם ראָקטאָר צי דעם פעלדשער — האָט זי אַליין געמווט אויפּ־נעמען, און האָט מען בּאַראַרפט עפּעס טון דעם קראַנקען, האָט זי נעמווט זיין דערבּיי.

בּאַ איר אין הויז איז געווען שטענדיג גרייט צו עסן פאַר אַלע קינדער און קינדס־קינדער, און אַז עמיצער איז אַריינגעקומען, האָט זי בּאַלד געגעבּן עסן. זי האָט אַליין נישט געגעסן און אַלץ געוואַרט, טאָמער קומט דאָס קינד, טאָמער קומט יענץ אייניקל, די שנור, ראַרף מען אַלעמען געבּן. און מיט דעם אַליין, וואָס אַנדערע האָבּן געגעסן, איז זי געווען זאַט. מען האָט זי זעלטן געזעהן עסנדיג. מאַכנדיג עפּעס אַ גוט מאכל, האָט זי נאָר פון אים פֿאַרזוכט, און דאָס איבּערינע פונאַנדער־געטיילט, און כאָטש זי האָט געהאַט צווי רינסטן, פונדעסטוועגן האָט זי שטענדיג אַליין געבּאַקן און געבּראָטן און געפּרעגלט — און איז געווען אַ זעלטענע קעכין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0068-0133 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויך האָט זי געהאַט אַ טבע אַוועקצושיקן אַלע טאָג אין הקרש אַריין טעפּלאַך מאכלים, רעריי פלענט זי נישט פאַרגעסן אָן געוויינליכע אָרימע־ליט, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין פּרנסה. זי פלענט זי שטילערהייט אויך אַרײַנשיקן און מחיה זיין.

אַליין איז זי געווען אַ מאָנערע און אַ קלייניטשקע אידענע, וואָס די נשמה האָט זיך אין איר קוים געהאַלטן, און ענערגיע האָט זי אפשר געהאַט וי אַן אַנדער מאַנספּל.

רעם מאַן, אהרן־לייזערן, האָט זי געהאַלטן טייער, וי וייבער זאָגן: „וי רעם טאָג פון שבת". רער זירע איז געווען אַ גרויסער מפונק און האָט ליב געהאַט גוט צו עסן. האָט זי פאַר אים אַלע טאָג נעמאַכט באַוונדערע שפּייזן, און ראָס גרעסטע אומגליק איז פאַר איר געווען, וען ער האָט, חס־ושלום, נעפונען אַ פליג אין טעלער. רעמאָלט האָט ער שוין נישט נענעסן, און זי איז באַלד אַוועקגעפלויגן צו רער שוועגערין: טאָמער איז ראָרט פאַראַן עפּעס אַ גוט מאכל פאַר אים. אַז ראָרטן איז נישט געווען, פלענט זי צושטיין צו אים, אַז ער זאָל נאָר ז א ָ ר ט ן א ַ ר נ ע, וועט זי אים שוין מאַכן אַ טייער מאכל. נאָר ער פלענט וי אויך צו להכעיס נישט וועלן רעמאָלט וואַרטן, און זי פלענט האָבן גרויס ענמת־נפש רערפון.

ער האָט ליב געהאַט גוטע טיי, האָט זי שוין אָפּגעהיט, אַז זיין גלאָז טיי זאָל זיין שטאַרק און פיין. און אַז ער פלענט אַוועקפאָרן צום פּריץ, פלענט ער איר מוון זאָגן, וועט ער וועט אַן ערך קומען. אויב עס איז מעגליך — אַפילו רי שעה, און זי פלענט שוין רעמאָלט צוגרייטן רעם סאַמאָווַאַר. און אַז ער האָט באַראַרפט, למשל, קומען מאַנטאָג באַאַנטאָג, צוועלף אַוויגער, האָט זי שוין רעם סאַמאָווַאַר אַרויפגענומען צו זיך אויפן אויבערשטיבל (ראָרט איז נעווען זייער שלאָפצימער). רי רינסט איז שוין נעשלאָפן, און רי באָבע פלענט זיצן נעבן סאַמאָווַאַר אויפן אויבערשטיבל און וויילעווייז צו־וואַרפן אַ קויל, רער סאַמאָווַאַר זאָל נישט אָפּקילן, פרי אַז אהרן־לייזער וועט קומען, זאָל ער האָבן היסע טיי. אָט אַזוי האָט זיך באַ אירן נעפירט אַמאָל אַ וויב.

און אַזוי האָט זי אַלץ נעהיט אַ נאַנצע נאַכט רעם סאַמאָווַאַר, אַז ער זאָל פּסרר קאָכן און אַז אהרן־לייזער וועט קומען, זאָל ער באַלד האָבן טיי. עס האָט נעטראָפן, אַז ער פלענט זיך פאַרואַמען בא רי פּריצים עטליכע נעכט מיט אַמאָל, פלענט זי רי נאַנצע צייט רערמלען אין רי זאַכן און אַמאָל זיך אויפכאָפן און צוליינן אַ קויל צום סאַמאָווַאַר, ער זאָל קאָכן, און וירער אַנרערמלט ווערן. באַטאָג האָט שוין רי רינסט נעהיט רעם סאַמאָווַאַר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0068-0134 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אהרן־לייזער איז געזעסן אַן איינגעשפּאַרטער, אין האָט ער געזאָגט י אָ — איז געזעסן י אָ, און אַז ער האָט געזאָגט נײַן, איז שוין קיין טענות מער נישט געזעסן. און אַז ער איז געזעסן מענשן, און זי האָט אים גראָד בּאַראַרפט האָבן, איז זי צוגענאַנגען צו אים מיט גרויס דרך־ארץ, און האָט אים קורם־פּל איבּערגעבּעטן, וואָס זי קומט איצט אין מיטן אַריין, וועט ער רערט מיט מענשן. אין אַזוינע פּאַלן פּלעגט ער ראָס רוב אַן אומגערולדיגער אַ מאַך געבּן מיט רער האַנט. ראָס האָט געהיסן, אַז זי זאָל אַוועקגיין. זי פּלעגט, פּאַרשטייט זיך, אַוועקגיין און האָט זיך קיינמאָל נישט געפּונען בּאַלײדיגט.

נאָר פיל מאָל פּלעגט טרעפן, אַז מענשן פּלעגן קומען פרעגן אהרן־לייזערן אַן עצה און האָבן בּעת מעשה פּאַרלאַנגט, אַז זי זאָל אויך זיין רעפּעריי. זי איז געזעסן באַוואוסט אין שטאָט מיט אירע עצות, פּלעגט ער זי אַ רוף טון.

— רי אידן ווילן בּאַ ריר פרעגן אַן עצה, — פּלעגט ער איר זאָגן. האָט מען רערציילט רי מעשה, און זי האָט געגעבן אַן עצה. אָבּער פריהער האָט זי געזאָגט אַ שטיקל הקדמה:

— איך בין דאָך אַפילו נישט מער, ווי אַ נאַרישע אידענע, נאָר מיר וויזט אויס, אַז מען דאַרף טון אַזוי און אַזוי.

און צו איר עצה האָט מען ראָס רוב איינגעשטימט.

נעבּן מאַן האָט זי זיך קיינמאָל נישט געוועצט, זי איז געשטאַנען פּאַר אים מיט דרך־ארץ, כאָטש זי האָט אים זעהר, זעהר פיל מיטגעהאָלפן אין זיין געזעלשאַפּטליכער קאַריערע און אַזוי אויך אין זיינע נעשעפטן מיט רי פּריצים. זי האָט זיך שטענדיג געסטאַרעט, אַז ער זאָל נישט בּלייבן צום נאַר אין זיינע נעשעפטן און אַליין האָט זי זיך בּיזון געמאַכט קענען אים צום נאַר. וי געזאָגט, האָט ער איר אין אַ סך זאַכן געפּאָלגט. אָבּער זי האָט זיך נאָר נישט וויסנדיג געמאַכט, אַז זי וויים, אַז ער פּאָלגט זי...

איר פּאָטער, ר׳ יורל, איז געזאָרן אויף רער עלטער אַן אלמן, און קיין קינר האָט ער נישט געהאַט בּאַ זיך. דרייַ זין זייַנע זינען געזעסן לומרים, אָבּער נישט קיין נגידים, און זיי האָבן געזאָוינט יערער אין אַן אַנרער שטאָט. רי בּאָבּע, בּיילע־ראַשע, איז געזעסן אַן איינציגע טאָכטער, האָט זי אים געבּעטן צו זיך אין געסט. ער איז געזעסן זעהר אַ קלוגער איר און האָט זעהר אויסגענומען אין שטאָט, אַזוי וויט, אַז אהרן־לייזער האָט אים געבּעטן, אַז ער זאָל שוין פּאַרבּלייבן בּאַ אים פּל־זמן ער וועט לעבּן, וואָרום ער וועט אים פּאַר קיין פּאַל נישט אָפּלאָזן פון זיך. רער אַלטער האָט פּאַרקויפט אין סעמיאַטיטש זין הויז מיט רי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0069-0135 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַלע פּלי־בּיח און איז געקומען קיין קאַמעניץ צום איידעם, און רער זיידע, אהרן־לייזער, האָט נעהאַלטן רעם שווער טייער, וויַ ראָס אויג אין קאָפּ.

רער עלטער־זיידע, ר׳ יודל, האָט זיך צוגעקוקט צו זיין איידעמס נעשעפטן און האָט איינגעפונען, וואָס איז איינגעטליך נישט שווער נעווען, אַז רי שטאָטישע ענינים פאַרדרייען אים רעם קאָפּ. נאַנצע טעג און נעכט איז בּאַ אים רי שטוב נעפּאַקט מיט מענשן, און אַלץ צוליב שטאָטישע ענינים. אים, רעם אַלטן, האָבן בּאַנג נעטאָן אהרן־לייזערס פייהינקייטן, וואָס נייען אַוועק אויף אַווינע נישטיגע, קליין־שטעטלרינע ענינים, וואָס קאָפּ־דרייענריש ראַרף מען צו זיי האָבן מער, ווי צו נרויס־שטאָטישע עסקים.

לכן, וואָלט נעווען גלייכער פאַר אים, ער זאָל אַוועקוואַרפן איננאַנצן רי שטאָטישע ענינים און זאָל זיך בּעסער פאַרנעמען מיט רי פּריצים, בּאַ וועלכע מען קאָן עפּעס פאַרדינען, אָדער ער זאָל אַרויספאָרן קיין בּריסק, וואו ער וואָלט זיך בּאַלד נעקאָנט מאַכן אַ נאָמען מיט זיין נעשיקטקייט און שכל, און בּעסער פון ד ר א ר ט ן זיין רער מנהיג, אייַדער ד ר אָ אין קאַמעניץ. ראַרטן האָט ער לכל הפּחות עפּעס צו טון מיט אַ זאַ שטאָט, מיט נבירים, חכמים, לומרים, נעבּילרעטע לייט.

רער אַלטער, ר׳ יודל, האָט נעקנעלט מיט זיין טאָכטער בּיילע־ראַשען, אַז זי זאָל ראָס נעבּן אַווי צו ערקלערן רעם מאַן. רער זיידע, אהרן־לייזער, האָט אָבּער רערויף נעענטפערט, אַז ער וועט בּשום אופן נישט פאַרלאָזן קאַמעניץ, וואו עס לינן זיינע עלטערן און עלטערנס עלטערן, וואו ער האָט שוין בּאַלד „אָפּנעשטופּט" אַ וועלט, וואו ער האָט אַוועקנעלעגט זיין ענערגיע מיט זיין יוגנט, און אַז מען זאָל אים נעבּן מיליאָנען, וועט ער פון קאַמעניץ נישט אַרויספאָרן. וואָס אָנבּאַלאַנגט אָבּער רי שטאָטישע ענינים, איז ער אַליין מסכּים, אַז מען טאָר זיך דערמיט נישט פאַרנעמען. ראָס איז צו שווער; ער לייגט אַוועק אַ סך כּוחות און איז ראָך אַלץ נישט יוצא.

רעמאָלט איז פון ראָס־ניי בּאַשלאָסן נעוואָרן, אַז ער זאָל זיך אָפּזאָגן פון אַלע שטאָטישע ענינים. מען האָט נאָר בּאַראַרפט האָבן עפּעס אַ שטיקל געלענהייט דערצו. נאָר אַז מען האָט דערהערט אין שטאָט, אַז אהרן־לייזער וויל זיך אָפּזאָגן פון רי שטאָט־זאַכן, זיינען זיך בּאַלד צו אים צונויפנעקומען רי פּני־העיר און אַלע בּעלי־בּתים חשובים און נעבּעטן, ער זאָל בּלייבן ווייטער. אַדרבּה, אויב אים איז צו שווער, זאָל ער זיי איבּערנעבּן אַ טייל אַרבּעט, וועלן זיי אים מיטהעלפן.

רי בּעלי־בּתים האָבן אַ סך נערערט און נעטענעט, און ער איז דערזייל פאַרבּליבּן אויף אַ פּראָבּע, זהן צי ס׳וועט איצט זיין נרינגער. אַווי איז אַוועק אַ צייט, און ער האָט זיך שוין אַליין אָנגעהויבּן אויפּירן אַנדערש.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0069-0136 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער פלענט שוין מאַכן אספות און פאַררופן די פּני, וועמען ער פלענט אויסטיילן אַרבעט, און זיי האָבן נעטאָן, וואָס עס איז זיי אַרויסגענעבן געוואָרן.

וידער איז אהרן־לייזער באַפרייט געוואָרן פון אַ סך קאָפּ־דרייענדיש רערמיט, וואָס זיין שוועער, ר׳ יורל, וועלכער האָט נישט נעהאַט וואָס צו טון, האָט זיך פאַרנומען מיט פיל מענשן, וואָס פלענן אָנפילן רעם זיידנס שטוב. ער, ר׳ יורל, פלענט זיי שוין נעבן עצות, אויסהערן זייערע טענות א. ז. ו.

די באָבע בילע־ראַשע, וואָס פלענט פריהער פון דרך־ארץ וועגן צום מאַן זיך קיינמאָל נישט אַריינמישן אין מיטן זיינע רייד, סיידן אַז מען פלענט זי אַ רוף טון, האָט איצט, וען איר פאָטער האָט זיך באַשעפטיגט מיט די אירן, אויך צוגעהאָלפן מיט אַן עצה, מער ווי פריהער, און אַזוי אַרום האָט מען רעם זיידן אינגאַנצן באַפרייט פון די ראָזיגע אַרבעטן.

דער זיידע האָט זיך וידער אָפּגענעבן מער מיט די פריצים, און די באָבע האָט זיך קיין נאַכט נישט אויסגעטאָן און האָט נאָר האַלב נערעמלט. זי האָט באַאַרפט אָפטער אַראָפּקריכן פון בעט און צוואַרפן פרישע קוילן צום סאַמאָוואַר, אַז וען אהרן־לייזער וועט קומען, זאָל ער באַלד האָבן הייסע טיי.

דער זיידע האָט נעהאַט אַ שוואָגער אַ גרויסן למדן, ר׳ ליפּע. דער ראָזיגער ר׳ ליפּע איז נעווען אַ גרויסער אָריגאַן, און אַינמאָל האָט ער אַריינגעשיקט אַ בריף צום זיידן, צום שוואָגער, הייסט עס, אַז ער זאָל זעהן אים נעבן עפּעס אַ פּרנסה. האָט דער זיידע נעשיקט אים רופן און נעזאָגט, אַז ער האָט מיט אים אָפּצומאַכן אַ געשעפט, פון וועלכן ער וועט האָבן פּרנסה און עס וועט אים קיין זאַך נישט פעלן. וידער אים, רעם זיידן, וועט אויך אַריינפאַלן עפּעס רערפון. קוקט אים ר׳ ליפּע אָן, נישט פאַרשטייענדיג די רעטענדש.

וואָס הייסט, ער וועט האָבן פּרנסה און אהרן־לייזער וועט אויך נישט צולייגן רערצו?

זאָגט אים רער זיידע:

— לאָמיר „אָפּמאַכן" אַזאַ געשעפט: איך וועל דיר געבן פאַר דיין וויב און קינדער פון אַלעם גוטן, און דו זאָלסט זיך זיצן ׳און לערנען. נאָר דו וועסט מיר אַרויסגעבן אַ קוויטל, אַז דו גיסט מיר אָפּ האַלב עולם־הבא פון דיין לערנען. דאָס נאַנצע לעבן בין איך ברוך־השם אַ פראָסטער עולם־הזהניק, דאָס הייסט, קיין עולם־הזה האָב איך אויך נישט. אָבער לאָמיך כאָטש האָבן עולם־הבא! איך האָב מורא, אַז איך וועל קומען אויף יענער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0070-0137 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועלט, וועט מיר זיין ביטער און פינסטער, וואָרום ראָרט איז נישטאָ קיין איספּראַוניק און קיין אַסעסער...

ר׳ ליפּע האָט אָבער נישט נעקאָנט בּאַלד אַן ענטפער. בּאַ אים איז, אַפּנים, אויסנעקומען נישט גלייך, אַז אהרן־לייזער, וואָס האָט אַזוי פיל עולם־הזה, זאָל נאָך עולם־הבּא אויך האָבן. ער האָט נעוואָנט, אַז ער וועט זיך מישב זיין מיט פוריען, זיין וויבּ, אהרן־לייזערס שוועסטער.

עס איז אַוועקגענאַנגען אַזוי אַ פּאָר מאָנאַטן, און נישט ר׳ ליפּע און נישט זיין וויבּ — האָבן נישט נעוואָלט אַוועקגעבּן אהרן־לייזערן האַלבּ עולם־הבּא פון לערנען. זיי האָבן שטאַרק נעליטן נויט, זיינען נעוועזן זעהר נעררִיקט, מיט קליינע קינדער, וועלכע מען האָט בּאַראַרפט מאַכן קליידלאַך, שיכעלאַך, מלמדות־נעלט צאָלן און נאָך אַוועלכע זאַכן, וואָס מען דאַרף האָבן צום לעבּן. אהרן־לייזער האָט זיי לפּי ערך צום עסן געגעבּן, אָבּער נאָר צום עסן. האָט מען זיך געמאַטערט און נישט נעוואָלט מאַכן רעש שוהפות־נעשעפט מיט רעם עולם־הבּא. אהרן־לייזער האָט שוין פאַרקלענערט די פּאָרציע. איצט האָט ער נאָר נעוואָלט אַ העלפט פון ר׳ ליפּעס לערנען אַליין און פון די אַלע מצווה זיינע גאָרנישט.

נעוויינליך, האָט עס אהרן־לייזערן פאַררראָסן. ערשטנס, האָט זיך אים שטאַרק נעוואָלט עולם־הבּא, און, צווייטנס, איז ער גלאַט נישט צוגעוויינט, אַז מען זאָל אים אָפּוואָנען. האָט ער געטאָן אַ קליינינקייט: ער האָט אויפגעהערט צו שיקן זיי אויף צום לעבּן.

זיינען, נעבּעך, נעבּליבּן ר׳ ליפּע מיט זיין וויבּ און קינדער אינגאַנצן אָהן ברויט. עס איז נישט געווען קיין שטיקל ברויט אין שטוב, אַפילו אַ קאַרטאָפל איז אויך נישט נעווען, ממש כאָטש נעם און שטאַרב פון הונגער.

האָט מען זיך נעמוטשעט, נעראַנגעלט, זיך נעוואָרפן, אָבּער אַז מען האָט שוין מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן, איז שוין פוריע, ר׳ ליפּעס וויבּ, מסבּים נעווען:

— ניי שוין, גיב שוין רעם רשע אַוועק ריין האַלבּ עולם־הבּא. מען קאָן דאָך מיט קינדער נישט שטאַרבּן פון הונגער.

איז ער נעקומען אַ רערשלאָגענער צו אהרן־לייזערן און איבּערגענעבּן, אַז ער בּאַשטייט שוין אויף זיין פּאָרשלאָג. ער איז מסבּים...

אָבּער אהרן־לייזער איז שוין איצט נעווען תקיף בּאַ זיך. זאָגט ער:

— איצט וויל איך שוין נישט. רו האָבט מיר נישט נעוואָלט נעבּן האַלבּ עולם־הבּא? ערשט איז פאַרפאַלן. ניי אַוועק און גיב אָקאָרשט ריין וויבּ פרנסה.

אהרן־לייזער האָט, פאַרשטייט זיך, זעהר נעוואָלט די עולם־הבּא. ער האָט אָבּער פאַרשטאַנען, אַז די נאַנצע מאַכערקע קענן שוהפות איז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0070-0138 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געוועז זיין שוועסטער און אים האָט זיך געוואָלט, אַז די שוועסטער זאָל רוקא קומען און בעטן זיך בײַ אים, און וויִדער זאָל זי אַליין זיך אויך התמענען אויפן קוויטל, אַז זי איז מספּים צו רעם נעשעפט.

ר׳ ליפּע האָט נישט פּאַרשטאַנען אהרן־לייזערס פּונה. קאָן מען זיך פּאָרשטעלן, מיט וואָס פּאַר אַ האַרץ ער איז אַוועק אַהיים. עס איז געוואָרן אַ נעוויין אין שטוב. קינדער ווילן עסן און נישטאָ וואָס צו נעבן. זיינען זיי בייִרע געגאַנגען צו אהרן־לייזערן מיט אַזאַ חשק, ווי מען גייט צו רעָר שחיטה, און האָבן געוויינט און געבעטן, ער זאָל שוין מאַכן שותפות.

— נוט, — זאָגט רוהיג אהרן־לייזער, — לאָמיר גיין צום רב און אָפּשרייבן זיך אויף רעם נאַנצן לעבן. איך זאָל אייך נעבן פּרנסה גלייך ווי מיינע קינדער, און ליפּע זאָל מיר נעבן עולם־הבּא פון זיין לערנען.

ר׳ ליפּע האָט אָבער נעוואָלט דריי יאָר, נישט וואָס נאַנצע לעבן, בייז מען איז נעבליבן אויף פינף יאָר.

איז מען אַוועק צום רב און געמאַכט אַ פּתב אויף רעם, וואָס זיי האָבן אָפּגערעדט, און ר׳ ליפּע מיט פּוריען האָבן זיך געהאַלטן און רער רב מיטן דין האָבן זיך אונטערגעשריבן פּאַר ערות, און מען האָט זיך נענעבן אַ תקיעת־כּף באילה ובשבועה, אַז אהרן־לייזער ראַרף אים מיט זיין נעזינדל אויסהאַלטן פיר הנגידים, און רערפּאַר באַקומט ער פון ר׳ ליפּען האַלב עולם־הבּא פון זיין לערנען. ר׳ ליפּע מוז אָבער לערנען רעם נאַנצן טאָג און טאָר קיין אַנדערע זאַך נישט טון, והכּל שריר וקים.

אהרן־לייזער איז נעקומען פון רב מיט אַזאַ שמחה, וואָס עס איז זיך שוער נעוואָרן פּאָרצושטעלן. אַ קלייניגקייט, אהרן־לייזערס גליק! וועז מען זאָל אים נעבן פּאַר רעם האַלב עולם־הבּא כּל הון רעלמא, וואָלט ער נעוויס נישט נענומען.

ר׳ ליפּע מיט פּוריען זיינען שוין אַוועק אַהיים נישט אַזוי פּרייליך. רערפּאַר אָבער האָט בּאַ ר׳ ליפּען אין האַנט נעבלישטשעט אַ פינף און צוואַנציגער.

איצט האָט אהרן־לייזער אָנגעהויבן שיקן זיי פון אַלראָם נוטס, פון חלב ורבש. און אַז ר׳ ליפּע האָט ראָם ערשטע מאָל אויף זיין לעבן אָפּגענעסן צוזאַמען מיט זיין נעזינדל נאָר אַ נעהויבענעם מיטאָג, האָט שוין ראָם נעשעפט נעקראָגן נאָר אַן אַנדער חן אין זיינע אויגן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0071-0139 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל VII

דער אַקציז. — דער בּאַראָן גינצבורג. — דער בן־יחיד. — דער סקאַנדאַל מיטן אַסעסער. — דער אינספּראַווניק האַלט דעם זיידנס צד. — ר׳ ליפּע צעריסן דעם תקיעת־כּף.

אין יענער צייט איז דער אַקציז איבערגענאַנגען פון דער רעגירונג צום בּאַראָן יאָושע גינצבורג. איבערגענומען האָט ער דעם אַקציז פּאַר אַ נעוויסע סומע געלט צו צאָלן יערליך דער רעגירונג. און פּאַר בּאַאַמטע אין די אַקציז־קאַנצעליאַריעס און אַנשטאַלטן האָט ער גענומען נאָר אירן: פון דער העכסטער שטעלע ביז אַ קליינעם פּלאַץ ערנעץ אויף אַ ראָרף.

רעמאָלט האָט שוין דער זיידע אויפּגעהערט צו בריינגען גענגבעטן בראָנפן פון פּוילן. ער איז נעוויען איבערראַשט פון שמחה, וואָס אַ אירן האָט די רעגירונג איבערגענעבן אַזאַ מין פּאָרריאַד, און וויי ער איז נישט געווען אַריינגעטאָן אין פּרנסה, האָט ער דאָך נישט געוואָלט אַרײַנ־בריינגען גענגבעטן בראָנפן; טאָמער וועט, חלילה, פון אַזאַ מעשה בּאַנקראָטירן דער בּאַראָן!.. דערפון קאָן אַרויסקומען אַ רעה פּאַר אַלע אירן, וואָרום די שונאי־ישראל וועלן זאָגן, אַז אַלע אירן זיינען גנבים.

זיידער האָט זיך דער בּאַראָן געשטעלט אַזוי פיין און אָנגענומען אירן פּאַר בּאַאַמטע, וואָס דערמיט גיט ער פּרנסה טויזנטער אירן. וויטער איז גלאַט שיין, וואָס אירן רינען אין קאַזנאַ. האָט שוין דער זיידע פּסרר געקויפט בראָנפן אין די בריזער, און די פּרנסה איז דעריבּער שוואַך נעוואָרן. פון די פּוילישע בראָנפנס פּלענט ער פּאַרדינען טויזנטער רובל אַ יאָר!

און אַזוי וי אַלע קינדער רעם זיידנס מיטן בּרודער האָבן געלעבט נאָר פון דער אַרענדע, און איצט איז מען געוואָרן גערריקטער אין פּרנסה, האָט דער זיידע שוין אָנגעהויבן פּאַרקלענערן די הוצאה.

פּאַרקלענערנדיג די הוצאה, האָט דער זיידע איינגעפונען, אַז די פּינף רובל, וואָס ער צאָלט אַ מאָנאַט רעם אַסעסער, זיינען איבעריג. וואָרום ערשטנס, גיט דאָך רעם פּריצ׳ס פּאַרוואַלטער זיינע פּויערים

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0071-0140 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַלס הילף צו רער אַרענדע און נאָר זעלטן ראַרף מען אָנקומען צום אַסעסער. וויטער האָט ער פּאַרן אַסעסער גלאַט קיין מורא נישט — ער האָט ראָך עפּעס רעם איספּראַווניק, קענן וועמען רער אַסעסער וועט נישט גיין.

רעם אַסעסער האָט עס אַוראַי פּאַררראָסן, און איך נעריינק, וי רעמאָלט, איך בין נאָך נעווען אַ קליין אינגעלע, איז אַריינגעקומען רער קליוטשווואָיט מיט ררייי ריעסיאַטניקעס און נעבעטן אַ פּלעשל בּראָנפן. עס איז נעווען שבת צו נאַכטס. וי נעווינליך איז באַם זיירן פּול נעווען רי שטוב מיט מענשן, און רי באָבע האָט אַלעמען רערלאַננט טיי. אָט רי מצוה איז שוין נעווען איר מצוה, כאָטש זי האָט נעהאַט רינסטן, וואָס האָבן נעקאָנט אָהן איר רערלאַננען, און זי איז נישט מיר נעווארן אונטערצוטראָגן יערערן אַ צוויטע גלאָז טיי, און אַ ררייטע...

רעם זיירנס פּלימעניק, רער בין־יחיר, פלעגט שוין שטענריג היטן רעם פעטער, ראָם היימס, מיין זיירן, און ער האָט אים נעפאָלנט אין פייער און וואַסער. רער זיירע האָט אים ליב נעהאַט און ער איז נעווען רער נאַנצער תקוף אין רער משפּחה. האָט איינער פון רער פאַמיליע באַראַרפט עפּעס בעטן באַם זיירן, האָט מען שוין נעוואָנט רעם בן־יחיר, אריה־ליבן, און אריה־ליב איז נעווען רער פאַרמיטלער.

נעווען איז ער אַ הויכער און אַ נעוונטער יונג, האָט אַפילו נעקאָנט לערנען, נאָר נעוואָלט האָט ער נאַנץ וויניג, און אַ גוטער. און אַז אריה־ליב האָט נעוואָנט, אַז ער וועט שוין אויספירן באַם פעטער, האָט מען שוין נעוואוסט, אַז דאָס וועט מקוים ווערן. ווירער, אַז רער זיירע האָט באַראַרפט עפּעס צום אַסעסער, האָט ער נעשיקט אריה־ליבן, אַזוי אויך צום איספּראַווניק, און אַ צונג האָט ער נעהאַט אַ נעשליפענע, צוליב וואָס ער איז נעווען באַוונדערס נעהויבן בּאַ אַלעמען.

בשעת רער קליוטשווואָיט האָט נעבעטן אַ פּלעשל בּראָנפן, האָט אריה־ליב נעפרעגט רעם פעטער, צי מען זאָל נעבן. רער זיירע האָט נעהיסן. און אַז מען האָט נענעבן, האָט רער קליוטשווואָיט נעשווינר אַריינגעלענט רי פּלאַש אין קעשענע אַריין און איז אַוועקנענאַנגען צוואַמען מיט זיינע פּויערים. דאָס איז נעווארן קשהריג, און אריה־ליב האָט נעפרענט רעם זיירן:

— זאָל איך לויפן אָפּנעמען?

— איך היים יאָגן זיי און אָפּנעמען רעם בראָנפן מיט נוואַלר, האָט רער זיירע נעואָנט.

נעריינט האָבן רעמאָלט באַ אונז אַ פּאָר נעוונטע „מענשן": חצקל און קיוקע. רער לעצטער איז נעווען מפורסם פאַר אַ נבור, האָט אריה־ליב

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0072-0141 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געגומען ביידן און געלאָפֿן יאָגן דעם קליוטשוואָיט מיט די דעסיאַטניקעס. אין אַ פּערטל שעה אַרום קומט אריה־ליבֿ מיט גרויס שמחה, דאָס פּלעשל בראָנפֿן אין האַנט און דערבּיי אַ סימן — דעם קליוטשוואָיטס היטל. ער האָט דערצײלט, אַז געפֿאַקט האָט מען די חברה־לײַט אַוש בּאַם אַסעסער אויפֿן גאַניק. נאָך אַ ,רגע וואָלטן זיי שוין געוואָלן אין שטוב, האָט מען זיי גוט אָנגעבּראָכן די בּיינער און אָט איז דעם קליוטשוואָיטס היטל פּאַר אַ סימן.

— האָב איך נוט געטאָן, פּעטער? — האָט געפּרעגט אריה־ליבֿ.

— נוט, — האָט דער זיידע געענטפֿערט.

זונטאָג פּריה, אַז דער זיידע איז אַוועקגענפֿאָרן צו די פּריצים, איז דער אַסעסער געקומען מיטאָג־צייט מיט אַכצען דעסיאַטניקעס צום פּעטער אין שטוב אַריין — מאַכן אַ פּראָטאָקאָל, אַז ער פּירט 'אַ שיינק אָהן אַ פּאַטענט, האָט אריה־ליבֿ געגומען זידלען דעם אַסעסער און אָפּן געוואָגט, אַז קוים וועט ער מאַכן דעם פּראָטאָקאָל, קרינט ער פּעטש, און ער האָט אויפֿגעהויבן די האַנט...

געוויינליך, וואָס טוט אַן אַסעסער פּאַר אַזאַ מעשה, בּעת ער איז מיט אַכצען דעסיאַטניקעס? נעמט מען אַזאַ בּחור און מען בּינדט אים און מען פּאַראַרעסטירט, און מען שיקט אָפּ קיין בּריסק. דער אַסעסער האָט עס אָבּער נישט געטאָן. ער האָט זיך, אַפּנים, דערמאָנט אָן דעם אויפֿראַוניק מיט אהרן־לייזערן. דאָס איז אַ ,גרויסער פּח. איז ער אַוועק און אָנגעשריבן אַ בּריף צום אויפֿראַוניק וועגן דער נאַנצער געשיכטע.

אָנשטאָט אַן ענטפֿער האָט דער אויפֿראַוניק אָנגעשריבן דעם אַסעסער אַ מוסר־בּריף, דהיינו: וו זאָל דאָס אַ מענש אַזוי קיין שכל נישט האָבּן און פּאַרפֿירן קריג מיט אַזאַ קלוגן אידן. און דערבּיי האָט ער אים אין בּריף נעראָטן איבּערבּעטן דעם זיידן און מאַכן שלום. און טאָמער וועט ער אים נישט פּאָלגן, טאָ זאָל ער וויסן זיין, אַז פּון היינט אָן פּאַרפּאָרט ער אין קאָמעניץ נאָר צו אהרן־לייזערן, און גישט צו אים, וו עס זיינען זיך נוהג אַלע אויפֿראַוניקעס, און דאָס וועט זיין זעהר מיאום פּאַרן אַסעסער.

צום זיידן האָט דער אויפֿראַוניק געשריבן, אַז ער זאָל אָנגרייטן פּאַר אים אַ דירה, וועו ער וועט קומען קיין קאָמעניץ. דער זיידע האָט בּאַלד צוגעגרייט פּאַר אים אַ שטיבּל בּאַם בּרודער, מרדכי ליבּן, מיט אַ באַוונדערן אַרויס־נאַנג. און אַז דער זיידע האָט אים געשריבן, אַז אַלץ איז שוין פּאַרטיג, איז דער אויפֿראַוניק נעקומען אויף פּיר פּערד מיט אַ גלאָק און פּאַרפּאָרן נלייך צום פּעטער. דאָרט איז ער איינגעשטאַנען אויך שפּעטער — אַמאָל איין טאָג, אַמאָל צוויי טעג, וו עס האָט זיך געמאַכט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0072-0142 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער אַסעסער האָט בחרפּהו געמוזט קומען צו אים, און רער איספּראַזוניק האָט עקסטרע אַרײַנגערופן רעם זיידן צו זיך. זאָל, הייסט עס, רער אַסעסער זעהן, ווי ער איז מקרב רעם זיידן. אַזוי איז אַזועקגענאַנגען אָנדערטהאַלבן יאָר צייט ביז רער אַסעסער האָט זיך נעמוזט אונטער־ נעבן און איבערבעטן רעם זיידן פּאַרן איספּראַזוניק אין רי אויגן. רעמאָלט איז שוין פּאַרפּאָרן רער איספּראַזוניק וזידער צום אַסעסער, ווי שטענריג.

אין רער צייט האָט רער זיידע איינגעפירט, אַז רי פּני פון שטאָט זאָלן פירן אַלע שטאָטישע ענינים, און נישט ער אַליין איננאַנצן. ער האָט געבעטן רעם איספּראַזוניק, אַז ער זאָל איבערגעבן רעם זינל מיט רי ביכער אַן אַנדער איספּאָרשטשיק, און ער וועט זיך אויך צור־מישן, וואו מען וועט ראַרפן. ער וועט זיך אַוראַי סטאַרען, אַז אַלץ זאָל נעפירט ווערן אין אָרדענונג, און אַזוי איז נעוזען. רער זיידע איז ושוין ,מער נישט נעוזען קיין איספּאָרשטשיק, נאָר ער איז גלאַט נעבליבן רער בעל־יוען פון איספּאָרשטשיק מיט רי פּני־העיר. און אַז עס האָט נעטראָפן עפּעס אַ שוזערע זאַך, זיינען נעקומען צו אים רי פּני און האָבן זיך מיט אים שואל־ עצה נעוזען, און פון אַלע זייטן איז נעוזען שלום ושלוה.

אַז רער איספּראַזוניק איז נעקומען, איז שוין רער איספּאָרשטשיק נע־ נאַנגען צום זיידן, איידער ער איז נענאַנגען צום איספּראַזוניק, און אַז עס איז נעוזען אַ וויכטיגע זאַך, איז רער זיידע נענאַנגען מיטן איספּאָרשטשיק צום איספּראַזוניק און נעמאַכט אַלץ אין אָרדענונג.

רער זיידע האָט זיך נעפירט זיינע נעשעפטן מיט רי פּריצים, און ר׳ ליפּעס האַלב עולם־הבא האָט זיך נעמערט. ראָס האָט אים נענעבן נאָך מער מוט צו אַרבעטן, ער איז נעוזען רוהינער, רי עולם־הבא האָט אים באַם לעבן דערהאַלטן. אָבער לאַנג האָט רעם זיידנס פּאַרנענינן נישט נעדויערט: זיין שוואָגער, ר׳ ליפּע, האָט אים אַרײַנגעשיקט אַ בריף באַם סוף פון פערטן יאָר, אַז ער זאָגט זיך אָפּ פון רעם שותפות. ער ברעכט רעם תקיעת־כּף, וואָס איז נעמאַכט נעוואָרן אויף פינף יאָר, וויל ער איז נעוואָרן רין אין שטאָט, נאָך רעם נעשטאָרבענעם רין, און איצט וועט ער שוין האָבן פּרנסה אָהן רעם שותפות, און ער ראַרף שוין זיין האַלב עולם־הבא נישט אַוועקגעבן.

רער ברוך האָט נעמאַכט אויפן זיידן זעהר אַ שווערן אײנדרוק, און פּמעט אַ האַלב יאָר צייט איז ער, אַזאַ חכם אַ איר, נעוזען אין נרויס מרה־ שחורה ביז יום־כּפּור. יום־כּפּור האָט ער זיך נוט אויסנעוויינט און רערנאָך איז ער נעבליבן רוהיג. אָבער מיט רער שוועסטער איז ער נעוזען ברוגז ראָס נאַנצע לעבן. ער האָט געהאַלטן, אַז זי איז שולדיג אין אַלעם רעם.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0073-0143 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל VIII

מיין ערשטער מלמד. — מיינע קשיות. — דער צווייטער מלמד. — מיין שעטער ישראל. — דער עלוי ישראל. — ווי דער עלוי ישראל האָט אונז געשמיסן אין סעלד. — בא מאָטע דעם מלמד. — דער ניהגם. — די ווינטער־אָוונטן. — מעשיות מיט בשוף. — מיין פרומקייט. — דער דבוק. — ר׳ ליפּע צוקערמאַן.

אַז איך בין אַלט געוואָרן צווישן אַז האַלב יאָר, האָט מיך רי מאַמע אָפּגענעבן צו יעקב־בער רעם דרדקי־מלמר. זי האָט קיין צייט נישט געהאַט צו וואַרטן ביז זומער, ווען איך וועל אַלט ווערן דרייַ יאָר, און אָפּגענעבן מיך אין חדר נאָך סוכות. איך האָב פון קינדווייז אָן געהאַט חשק צום לערנען און האָב פון יעקב־בערן רעם מלמר נישט געוואָלט אָפּטרעטן, אַפילו גיין אַהיים. איך פלעג זיצן בּאַ אים אויפן אויוון, עס איז געווען וואַרים, אַנגענעם. געלערנט האָבן בּאַ אים אפשר אַ הונדערט אינגלאַך, און ווען רי יחסנישע קינדער האָבן נישט געוואָלט מער לערנען, זיינען זיי געזעסן אויפן גרויסן אויוון, און מען האָט זיך ראָרט געשפּילט.

מיר איז געווען אויפן אויוון אַזוי גוט, אַז איך האָב נישט געוואָלט אַראָפּגיין, נאָר אַז מען האָט אַראָפּגענומען אַלע אינגלאַך, האָב איך שוין נישט געקאָנט אַליין בלייבן, פלעג איך גיין מיטן בּאַהעלפער אַהיים.

נאָר יעקב־בער רער מלמר איז פון מיר נישט געווען צופרידן. איך האָב נעהאַט פון קינדווייז אָן רעם פעלער, וואָס איך בין געווען אַ מקשן, איך האָב נאָר געטאָן און געפרענט קשיות. און יעקב־בער, נעבעך, האָט מיר נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפערן. צום בּישפּיל, אַז ער האָט אָנגענעוויבן לערנען מיט מיר אלף־בית, האָט ער מיט מיר געלערנט: קמץ אלף — „אָ", קמץ „בּ" — בּאָ און קמץ „ב" — בא. פרעג איך בּאַ אים, צו וואָס ראַרף מען צווי מאָל קמץ „ב" — בא און קמץ „ו" — וואָ? — אַז רו וועסט עלטער ווערן, — האָט געאָנט רער רבי נישט צופרירן, — וועסטו וויסן.

פאַראַן אַוועלכע קינרער, וואָס זיי פרענן נאָר שאלות:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0073-0144 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— טאַטע־מאַמע, צו וואָס דאַרף מען דאָס? צו וואָס דאַרף מען יענק?

האָב איך געטאָן און פֿסדר געפרענט רעם רבין:

— ווער מאַכט אַ טיש?

— אַ סטאָלאַר.

— און ווער האָט געמאַכט רעם סטאָלאַר?

— גאָט.

— און ווער האָט געמאַכט גאָט?

— גאָט! — האָט ער מיט פֿעם אַ געשריי געטאָן. — גאָט איז פון אייביג אָן און קיינער האָט אים נישט געמאַכט.

— גאָט האָט זיך אַליין געמאַכט? — פרעג איך און קוק רעם רבין אין רי אויגן אַריין.

— רו בּיסט נאָך אַ קליין אינגל און אַ נאַר! — האָט ער מיט רציחה אויסגעשרינן.

רער רבי האָט רערציילט רעם טאַטן, אַז איך טו און פרעג קשיות. האָט אים רער טאַטע נעראָטן, אַז ער זאָל זיך אויף מיר אָנבייזערן, וען איך וועל עפּעס פרענן.

— זאָלסט אים זאָגן, — האָט רער טאַטע נעראָטן, — אַז אַ אינגעלע טאָר נאָרנישט ניט פרענן, אַז אַ אינגעלע דאַרף נאָר לערנען און שווייגן.

אָבער רעם טאַטן זיינען רי קשיות פון רעם קליין אינגעלע אַריין אין נאָז, און ער האָט געטראַכט, אַז פון אַזאַ קינר קאָן נאָך, חלילה, אַרויס־קומען אַן אפּיקורס. וואָלט זיין אפשר גלייכער, וואָס וויניגער לערנען מיטן קינר און בּעסער בּאַצייטנס אים נעבּן צו מלמרים חסידים, וועלכע וואָלטן אים נעלערנט נאָר צו זיין אַ חסיר און אַן ערליכער איד?..

בּאַ יעקב־בּערן האָב איך געלערנט ררירי זמנים. איך האָב שוין געדאַזנט נאַנץ ניך, וי אַ נרויסער, און רעמאָלט האָט מיך רער טאַטע טאַקע אַוועקגענעבּן צו אַ מלמר אַ חסיר, שעיה־בּצלאל, בּאַ וועלכן מען האָט נעלערנט חומש און אָנפאַנג נמרא.

בּאַ רעם רבין האָב איך אָנגעהויבּן לערנען חומש, און רער טאַטע האָט נעמאַכט אַ סעורה פאַר אַלע חסירים. מען האָט נעזונגען און געטרונקען בּראָנפן לרוב און נעגעסן רעם נאַנצן טאָג, אָהן רעם זיירן, מחמת ער איז מיט רי חסירים צוזאַמען קיינמאָל נישט נעוועזן. נעלערנט האָב איך נוט, און רער רבי האָט מיט מיר אָנגעהויבּן רש"י. איך האָב אַלץ ניך איבּערגענומען, און צו זעקס יאָר האָב איך שוין נעוואָלט אָנהויבּן לערנען נמרא. רער רבי האָט אָבער איינגעפונען, אַז עס איז נאָך צו־פריה.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0074-0145 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— עס וועט זיין צייט, אַז רו וועסט אָנהויבן נמרא זאָגן זיבן יאָר.

פּלוצעם איך שטיין נעבן טיש, וואו רי קינדער לערנען נמרא, און פּלוצעם זיך איינהערן און נישט וועלן גיין שטיפּן מיט רי חומש־איננלאַך. אַזוי האָב איך מיך אַלץ איינגעהערט, און אַז עס איז נעקומען ראָנערשטאָנ, האָב איך נעזאָגט דעם רבין, אַז איך וועל אים איבערזאָגן דעם נאַנצן שיער נמרא פון רער וואָך אויף אויסזויינינ. איך האָב נעזאָגט, וי אַ וואַסער, נעריינק איך, אַ שטיק פון לקח־טוב: אַז ראובן שנזל משמעון, אַז ראובן האָט נענזלט נעלט פון שמעונען? רער רבי איז נחפּעל נעזאָרן, און באַנאַכט איז ער נענאַנגען צום טאַטן און אים רערציילט, וואָס פּאַר אַ וואויל איננל ער האָט: נישט לערנעריג, נאָר איינהערנריג זיך, האָט ער נעזאָגט רעם שיער אויף אויסזויינינ.

אָבער רער טאַטע האָט זיך מיט רעם נאָר וויינינ נעפּריט. ער איז נעזוען אַזאַ פּאַנאַטיקער אַ חסיר, אַז באַ אים האָט [1] לערנען קיין באַריטונג נישט נעהאַט. ער האָט נעזאָלט, איך זאָל נאָר קענען חומש און אַ שטיקל מרש. מער ראַרף מען נישט, און איך זאָל נאָר זיין אַן ערליכער איר, ראָס הייסט, אַ חסיר.

שעיה־בצלאל האָט שוין אָננעהויבן מיט מיר לערנען נמרא און איך האָב זעהר גוט נעלערנט. איך האָב אַלץ גיך באַנומען. איך האָב נעהאַט אַ תּפיסה, אַלע ראָנערשטאָנ האָב איך גוט נעזאָנט רעם לקח־טוב, וי אַ וואַסער.

אין אַ זמן אַרום איז שוין שעיה־בצלאל נעוזען פּאַר מיר וויינינ מיט זיין שטיקל לקח־טוב. איך האָב שוין באַראַרפט אַריבערניין צו אַ נרעסערן מלמד, וואָס לערנט שוין מיט איננלאַך אַן עמור נמרא, אָדער אַ נאַנצע בלאַט נמרא.

אָבער רער טאַטע האָט זיך נישט נעאיילט. ער האָט מיך נעהאַלטן באַ שעיה־בצלאלן ניין זמנים, און איך האָב אַלץ נעלערנט ראָס איינענע צווישן קלייַנע איננלאַך. רער טאַטע האָט איננעזעהן, אַז לערנען וועל איך קאָנען און קיין סך ראַרף מען נישט, און איבערהויפּט זאָל איך זיין אַ חסיר.

איך האָב נעוויינט פּאַרן טאַטן, אַז איך וויל שוין לערנען נמרא, נישט קיין לקח־טוב, אַז איך וויל לערנען מיט נרעסערע איננלאַך, אָבער רער טאַטע האָט נישט נעוואָלט צוליב רעם באַוואוסטן טעם.

נעהאַט האָט רער טאַטע אַ ברודער ישראל, וואָס איז נעוזען אין איין עלטער מיט מיר. האָט רער זירע איבערנענעבן זיין איננל ישראל אונטער מיין טאַטנס השנחה, האָט ער אונז ביירן נענעבן אין איין חרר אַריין און נעקלירט אונז אין ריזעלבע מלבושים, און מיר זינען נעשלאָפן צוואַסען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0074-0146 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ישראל האָט נאָך נעהאַט אַ בעסערן קאָפּ פאַר מיר. ער האָט אָבער נישט נעוואָלט לערנען, און אים האָט נישט נעאַרט, וואָס אונזער רבי איז שעיה־בצלאל. פאַר אים איז נאָך גלייכער נעווען: ער האָט זיך נישט באַראַרפט מאַטערן. מיט זיין גוטן קאָפּ האָט ער אַפילו ראָס שטיקל לקח־טוב ראָנערש־טאָג נישט נעוואוסט, וואָרום ער איז נעווען אַריינגעטאָן אין שטיפן.

אין אונזער פאַמיליע איז נעווען נאָך אַ אינגל ישראל, מיט צוויי יאָר עלטער פאַר מיר, וואָס האָט נעהאַט אַ גאונישן קאָפּ. זיין פאָטער איז נעווען ר׳ יוזל ווישניאַק, אַ גרויסער למדן, אַ מושלם און רעם זירן ר׳ יורלס אַ ברודערס זון. ער איז נעווען אויף אַ שטעלע אין לובלין, און זיין וויב באַשעפֿינע מיט די קינדער זיינען נעווען באַ איר פאָטער ר׳ זעליג.

ראָס אינגל זייערער, ישראל, האָט צו אַכט יאָר אַלט פאַרמאַטערט די בעסטע מלמדים. אויף יערן שטיקל נמרא האָט ער געפרענט האַרבע קשיות, און די לומדים האָבן אים נישט נעקאָנט ענטפערן. דערפאַר, פאַרשטייט זיך, האָט אים די נאַנצע פאַמיליע אונזערע ועהר ליב נעהאַט, און ער פלענט שטענדיג זיין באַ אונז, עסן און טרינקען און שטיפן מיט אונז, און צוליב אים האָט מען מיך מיט ישראלן פאַרשטויסן. אַלע האָבן זיך נעצאַצקעט נאָר מיט אים און מיט אים.

אָבער איך און מיין חבר ישראל, וואָס איז צו גלייכער צייט נעווען אויך מיין פעטער, האָבן נעהאַט צו אים אַ שנאה אין האַרצן, וואָרום וען נישט ער, וואָלטן מיר ראָך נעווען נאַנץ גוטע אינגלאַך: איך וואָלט אפשר נעווען ראָס בעסטע אינגל אין שטאָט, און די פאַמיליע וואָלט מיך נאָך מער האָלט נעהאַט.

אָבער נישט קוקנריג אויף אונזער שנאה צו אים, האָבן מיר ראָך דרך־ארץ נעהאַט פאַר אים, און באַ אונז איז נעווען אַ זכיה, אַז ער האָט נערערט מיט אונז. בטבע איז ער נעווען אַ שלעכטער און אַלע אינגלאַך פון שטאָט האָבן פאַר אים שרעקליך אָפּשיי נעהאַט. אַז ער פלענט אונז שלאָגן, פלענן מיר זיך לאָזן, אַזוי וי תּלמידים לאָזן זיך שלאָגן פון רבין.

איינמאָל, נעריינק איך, אַ פרייטאָג, וען מיר זיינען נעוואָרן פריי פון חדר, איז אים איינגעפֿאַלן אויסקלויבן די בעסטע אינגלאַך פון שטאָט און פאַרהערן זיי אין אַ שטיקל נמרא. האָט ער נענומען בבא מציעא, נעריינק איך, און איז מיט אַ צוועלף אינגלאַך אַוועק אויף די לאָנקעס צו ר׳ שמחה־לייזערן.

עס איז נעווען אַ שיינער זומערדיגער טאָג. ישראל האָט אויסגעשניטן מיט אַ קאָלייטשיקל נוטע, וויכע ריטער אין די לאָנקעס און האָט נענומען די נמרא אין האַנט. יערן אינגל האָט ער נענעבן אַ באַוונדער שטיקל נמרא,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0075-0147 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און ווער עס האָט נישט געוואוסט, האָט זיך אַליין געמוזט אַנידערלייגן, און ישראל האָט אים געשמיסן מיט די וויכע ריטער, ווי‌פיל ער האָט אַליין געוואָלט; ווייגן האָט מען נישט געוויינט, מען האָט זיך אויפגעהאַלטן, וואָרום מיר האָבן דאָס אָנגענומען פאַר ליב, און בעת מעשה מיט אַן אמת געמיינט, אַז עס קומט אונז שמיץ. וואָרום מיר זיינען אַזעלכע גוים און קענען נישט די גמרא, און ער, ישראל, איז אַזאַ למדן. אָבער אַז מען האָט שוין נישט געקאָנט איבערטראָגן די שמיץ, האָט מען אָנגעהויבן וויינען אויך, און ישראל האָט נישט געהערט און וויטער געשמיסן. דערביי האָט ער געוואָגט:

— נאַ דיר, גוי אינער, נאַ דיר!..

און ער האָט אונז געמאַכט בלויע צייכנס, פאַרלאָפענע מיט בלוט.

מיר האָט ער נענעבן איבערזאָגן המפקיר. איך האָב אָבער נאָך דעמאָלט קיין נמרא נישט נעלערנט, נאָר לקח־טוב, און איך האָב נישט אָנגענומען צו וויסן די משנה המפקיר. האָט ער מיר נענעבן אַכצען שמיץ, ח׳י שמיץ, צום לעבן — זאגט ער, אָבער אַזוי שטאַרק, אַז איך נעריינק זיי נאָך היינט.

דערנאָך זיינען מיר אַלע, אָפּגעשמיסענע, נענאַנגען מיט דעם שמייסער אַהיים, מיט פאַרווייגטע אויגן, פאַרשעמטע, אַראָפּגעפאַלענע, אָבער ראָך אָהן פּרעטענזיעס: מיר האָבן ראָך עס פאַרדינט! די אינגלאַך האָבן שוין אָנגענומען מורא האָבן מער פאַר ישראלס שמיץ, ווי פאַרן רבינס, וואָרום דער רבי ניט פאָרט מיט רחמנות און האָט נאָרנישט אַזעלכע וויכע, פרישע און לאַנגע ריטער, ווי ישראל, וועלכע ער האָט אויסגעשניטן פון דער לאָנקע.

דער אויבערשטער האָט נעהאָלפן און אין אַ קורצער צייט האָט ר׳ יוזל וויזניאַק צוגענומען זיין אינגל צו זיך קיין לובלין, וואָרום ראָ אין קאַמעניץ איז פאַר אים נישט נעווען קיין מלמד.

איז נעווארן אויף אונז אַ שמחה: מיר זיינען פּטור נעווארן פון דעם ישראלן!

אַז איך בין אַלט נעווארן אַכט יאָר, האָט מיך שוין דער טאַטע אָפּגענעבן צו מאָטע מלמד, וואָס איך האָב שוין באַאַרפט באַ אים לערנען מיט צוויי יאָר פריהער. דאָס איז נעווען אַ גוטער מלמד. ווירער האָט ער נישט אַזוי נעשלאָגן די אינגלאַך, און זיי האָבן נעהאַט באַ אים אַ גוטע פּעולה אין לערנען. נעלערנט האָט ער מיט די אינגלאַך גמרא און איז נעווען אַ גרויסער פּועל. אויך פלעגט ער אַ שעה אין טאָג דערציילן די אינגלאַך מעשיות פון נאונים און פון דעם אַלעם, וואָס עס טוט זיך אָפ אויף יענער וועלט, דהיינו: וי ר ש ע י ם מ א ט ע ר ן זיך נאָכן טויט הונדערטאַער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0075-0148 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יאָרן פּסדר. וויטער האָט ער רערציילט באריכות דעם מאַרשרוט פון די טויטע, וי אַזוי עס באַגענענען אַ רשע די מלאכי־חבלה אויפן וועג אין גיהנם, די מאָס פון גיהנם און וי מען ברענט די רשעים א. אַז. ו.

לויט ער האָט רערציילט, מוז יעדער צריק ליידן חבוט הקבר (וועגן דעם האָב איך שוין אויבן גערעדט). נאָך רער פֿאַרציע הייסט מען אים גיין אין גיהנם, און יעדער צריק, אַפילו רער נרעסטער, מוז זיין צוועלף חדשים אין גיהנם. אויפן וועג אין גיהנם באַגענענען אים מלאכי־חבלה, וועלכע שמייסן אים מיט אייזערנע ריטער און וואַרפן אים אַריין אין אַ באַרג פייער. פון באַרג פייער וואַרפט מען אים אַרויף אויף אַ באַרג אייז. אַזוי וואַרפט מען אים פון באַרג אייז אין באַרג פייער, און וידער צוריק. רערנאָך, אויב ער איז אַ נרויסער רשע, וואַרפן אים די מלאכי־חבלה איינער צום צווייטן אויף נאַנצע צוועלף הונדערט יאָר די וויטקייט, ראָם הייסט, עס נערויערט צוועלף הונדערט יאָר, ביז ער פאַלט אין יענעם באַרג פייער. טאָמער איז ראָם וויניג, באַגענגט ער אויפן וועג ששים רבוי מלאכי־חבלה, און יערער שלאָגט אים מיט אייזערנע און נעברענטע שטעקנס. רערנאָך הייסט מען אים גיין אין גיהנם. ראָרט ראַרף ער זיך שוין אָפּלייטערן צוועלף חדשים. מער צייט איז קיינער אין גיהנם נישט נעווען. אַז מען קומט אין גיהנם, איז שוין גוט. אָבער איידער מען קומט, מאַטערט זיך אָפּ רער מענש הונדערטער יאָרן אין פייער און וואַסער, און אין איז און אַנגסט...

און רער רבי אונזערער, וואָס האָט נעוואָלט זיין זעהר רעאַל, האָט אַפילו אָנגעצייכנט מיט טינט און פערער אויף אַ פּאַפּיר די נריים פון גיהנם. לויט זיין רעכענונג, האָט רער גיהנם די ליינג — צוועלף הונדערט יאָר נאַנג, און די ברייט — פיר הונדערט יאָר נאַנג.

נאָך אַ צרה איז מיטן גיהנם, וואָס רער מענש וויסט נישט, וואו עס נעפינט זיך די טיר פון אים. וואָלט ער נעוואוסט, וואָלט ער נענאַנגען גלייך צום טיר און אויסנעמידן רערמיט אַ סך קלעפּ פון די מלאכי חבלה. ררייט ער זיך אַהין און צוריק, זוכט די טיר און כאַפּט קלעפּ רערבייַ.

און רער רבי וייזט אונז אָן מיטן פינגער, אַז רער מענש שטייט, רוכט זיך, נעבן רער טיר און גייט רוקא צוריק. האָט ער שוין צו גין פיר הונדערט יאָר די וויטקייט אין איין זייט און צוועלף הונדערט יאָר די ליינג; און וויטער פיר הונדערט יאָר די ברייט און וויטער צוועלף הונדערט גין און נייַנציג יאָר מיט עלף חדשים. וואָרום די טיר איז אַ שמאָלע אין עק־אַלזאָ, גייט ער נעבעך אַרום און אַרום רעם גיהנם, צוזישן די מלאכי־חבלה, ררייַ טויזנט הונדערט גין און נייַנציג יאָר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0076-0149 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָבער אַ צריק טרעפט דאָס רוב באַלד צו רער טיר אין ניהנם אין
רַאַרף נישט ניין אַרום און אַרום אַזוי פיל יאָרן לאַנג.

וויטער האָט רער רבי ליב נעהאַט צו רערציילן נסים ונפלאות פון וועלנער
נאון, אַז ער האָט נעקענט אַלע שבע חכמות, אַז ער איז נעווען אַ שטערן־
זעהער און אַז ער האָט נעוואָלט ווייסן, וי גרויס איז אַ שטערן און וואָס
טוט זיך אויפן שטערן, האָט ער אַראָפגענומען אַלע שטערן צו זיך אויפן
טיש און האָט זיי גוט באַטראַכט און אַרומגעקוקט.

אַמאָל, האָט רערציילט רער רבי, איז רער וועלנער נאון נענאַנגען אויף
אַ חתונה צו אַ גרויסן נביר, האָט רער מחותן נעבעטן רעם נאון, ער זאָל
משמח זיין חתן־כּלה.

— איך וועל זיך זעצן נעבן רי פּלי־זמר, — האָט רער נאון נעזאָגט.

רער נאון האָט זיך נעזעצט נעבן רי פּלי־זמר און זיך צוגעהערט, וי
זיי שפּילן. ואָנט ער רערנאָך, אַז וועט מען זאָל מאַכן אין רעם קלאַרנעט,
אויף וועלכן רער פּלי־זמר שפּילט, אויף רעם און רעם אָרט אַ לעכל, וועט
ראָס שפּילן ועהר גוט, און אַלע נעסט וועלן הנאה האָבן.

האָט מען נעמאַכט אַ לעכל אויף רעם אָרט, וואו ער האָט אָנגעזוין. האָט
ראָס אָנגעהויבן אַזוי צו שפּילן, אַז פון זיסקייט האָבן אַלע אָנגעהויבן צו
חלשן. האָט מען נעמוזט פאַרשטאָפּן ראָס לעכל. אַועלכע מעשות האָט
אונז מאַטקע רער מלמר אַלע טאָג רערציילט, און מיר פלענן זיצן, וי
פאַרפּשופּטע...

אין רי וינטער־אָוונטן פלענן מיר קומען פון חדר אַכט, נייַן אַוויינער.
פלענ איך אָפּעסן וועטשערע און אַוועקגיין צו רער באָבע בייל־ראַשע
אין צימער, וואו זי און רי נאַנצע פאַמיליע זיינען ראָרט ראָס רוב נעזעסן.
נאָר אַממיינסטן האָבן זיך ראָרט נעפונען וייבער מיט לייבקען רעם שול־
רופער, וואָס האָט נעזואוינט בא רער באָבען אין קיך מיט זיין וויב, רי
קעכין. און אָט רער לייבקע פלענט אויך רערציילן ראָס רוב מעשות פון
שרים און טייוולאָנים, און פון פּשוף־מאַכערס, און פון וואַסער־מענשן א. אַז. ה.

ער האָט רערציילט, אַז אַמאָל איז נעפאָרן אַ בעל־ענלה מיט אַן ערה
אירן. האָבן זיי רערוענהן אויפן וועג אַ נאַנז, אַ ריקע און אַ שיינע;
נעווינליך, האָט רער בעל־ענלה צונענומען רי נאַנז און האָט זי נעבראַכט
אַהיים. איז באַנאַכט, בעת אַלע זיינען נעשלאָפן, האָט רי נאַנז אָנגעהויבן
אַלץ צו שלירערן און צו וואַרפן; האָט רער בעל־ענלה אָנגעצונרן אַ
ליכט, האָט ער רערוענהן, אַז אָט רי נאַנז, וואָס האָט איצט אויסגעוענהן
האַלב מענש, האַלב נאַנז, שלירערט ראָס אַלץ אַרום. איז ער אַרויס־
נעלאָפן, נישט טויט נישט לעבערינ, צום רב. האָט רער רב נעשיקט אַ
מנין מענשן און מען האָט נעוואָנט תהילים בקול רם. און אַז מען האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0076-0150 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָפּגעוואָגט נאַנץ תּהילים, האָט רי נאַנו אַ מאַך געטאָן מיט רי פּלינלען און אַוועקגעפּלוינן.

— שרים, האָט ער רערציילט, — האָבן ליב צו רייטן אויף פּערד און נישט קיין פּריצישע פּערד, נאָר רוקא אידישע. קומען די אידישע בּעלי־ענלות אין רערפּריה אין שטאַל אַריין, וועהען זיי, אַז די פּערד זיינען נאַס, עס ניסט פון זיי שוויים, און זיי סאַפּען און זיינען אַזוי פּאַרמאַטערט, פּונקט ווי זיי וואָלטן געקומען איצט פון אַ וייטן וועג. און אַמאָל געפינט רער בּעל־ענלה אין רערפּריה אין שטאַל ראָם פּערד געפּגרט, די רערער פון וואָגן צעבראָכן, די לייצעס — צעריסן...

מעשיות מיט פּשוח האָט ער נעהאַט גאַנצע פּעק. איינמאָל, האָט ער ו׳ערציילט, איז געווען אין קאַמעניץ אַ אידענע, וואָס רער מאַן אירער, אַ שנייַדער, איז אַוועקגעפּאָרן קיין אָרעס. לכּתּחילה האָט ער נעשיקט נעלט און בּריף. רערנאָך אָבּער האָט ער איר אויפּגעהערט צו שיקן — נישט קיין בּריף און נישט קיין נעלט. איז זי געפּאָרן קיין שערשאָוו, אַ שטעטל נעבּן קאַמעניץ, צו אַ מכשף, האָט ער איר נעוואָגט, אַז ווען זי זאָל אים נעבּן צען רובל, וועט איר מאַן קומען צו פּאָרן אויף אַ קאָטשערע. און אַזוי איז נעווען. אויף מאָרגן בּאַנאַכט האָט רער מאַן אָנגעקלאַפּט אין פענסטער און נעוויינט און נעבּעטן, אַז זי זאָל אים ניכער אַרייננעמען אין שטוב אַריין, וואָרום ער איז זעהר מיר פון רער רייזע, אָט־אָט צום חלשן. האָט זי אים ניכער נעעפּנט רי טיר, איז ער אַריין צו איר אויף אַ קאָטשערע און איז נעפּאַלן אויף רער ערר און נעחלשט. האָט זי נעמאַכט אַ גוואַלר, זיינען אָנגעלאָפּן מענשן און מען האָט נעוואָגט תּהילים. איז ער אויפּגעשטאַנען און רערציילט, אַז בּאַנאַכט האָט אים אין אָרעס אָנ־גענומען אַ גרויסע אייזערנע האַנט און נעגעבּן אַ שלעפּ פון בּעט און אים אַרויפּגעוועצט אויף אַ קאָטשערע און נעוואָגט:

— פּאָר אַהיים. איבּער נאַכט זאָלסטו קומען צו ריין וויב און איבּער־בּעטן זי.

האָט ער אָנגעהויבּן צו וויינען, וי וועט ער ראָם קאָנען איינפּאָרן אין איין נאַכט אַוואַ גרויסן מהלך? מען רארף ראָך פּאָרן אפשר זעקס וואָכן? איז אים נעוואָגט נעוואָרן:

— מען הייסט!

האָט ער נענומען פּאָרן — נישט פּאָרן, נאָר פּליהען איבּער בּערג און איבּער טאָלן, אויף רעכער און טייכן און אָט איז ער קוים מיט רער נשמה נעקומען...

איין מעשה, נעריינק איך, איז נעווען זעהר אַ טשיקאַווע. אַמאָל איז איינער נעשטאָרבּן, און אַז ער האָט זיך אָנגעליטן הונרערטער יאָרן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0077-0151 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פַאר אַלע זיינע עבירות, האָט מען אים נעבראַכט צום בית־דין של מעלה זעהן, צי מען קאָן אים שוין אַרײַנלאָזן אין גן־ערן אַריין. רער ראש בית־דין האָט שוין נעוואָלט פּסקענען, אַז ער מעג שוין גיין אין גן־ערן אַריין, נאָר אין רער רגע איז נעקומען רער שטן און נעוואָנט, אַז ער האָט נאָך אַ נרויסן חטא, רהיינו, ער האָט אויפגענעסן צוויי פּור חלב. הויבט רער מענש אָן וויינען און זאָנט:

— ס׳טייטש, איך, חלב צוויי פּור? ווען, וואָס, ראָס איז ראָך אַן עלילה שוא?

האָט רער שטן אויפגעוויזן, אַז ווען ער האָט נערויכערט רי ליולקע, האָט ער שטענריג זי אָננעצונרן בּאַ אַ ליכט, פון רעם ליכט האָט זיך שטענריג אַרײַנגעקאַפּעט חלב אין ליולקע בּאַם פּאַררויכערן. אויף אַזאַ אופן האָט זיך אין זיין נאַנץ לעבּן אָננעוואַמלט צוויי פּור חלב. האָט מען אים בּאַלר גענעבּן אַ שטויס צו רי מלאכי־חבּלה און מען האָט אים אָננעהויבּן אויף ראָם ניי צו פּיינינן, ער זאָל אָפּקומען פּאַר רי צוויי פּור חלב, וואָס ער האָט אײַנגעוואַפּט אין זיך מיטן רויך.

אָט אַזעלכע מאוימרינע מעשיות האָבּ איך זיך אָננעהערט בּאַ רער קלוגער בּאָבּען פון לייבּקען רעם שול־רופער. מען קאָן זיך איצט פּאַרשטעלן, אין וואָס פּאַר אַ שרעק עס האָט אַרומגעשוועבט מיין איננלש לעבּן. מען איז עפּעס נעוועז אַזוי אָננעשראָקן פון שרים און מזיקים און פון יענער וועלט, וואו רי נרעסטע צריקים מוזן ליירן חבּוט־הקבר און צוועלף חרשים ניהנם, וואו מען בּרענט און מען בּראָט, מען היינט מענער אויף רי ציננער און רי פּרויען פּאַר רי בּריסט און פּאַר רי האָר, און מען פּרענלט זיך אויפן בּראַנר־פּייער, וואָס איז נרויס אַן ערך בּאַ אַ פּיר הונדערט יאָר נאַנג.

איינמאָל, נערייַנק איך, איז בּאַ מיר פּסול נעוואָרן אַ ציצה, און איך האָבּ זיך פּאַרנעסן בּאַטאָג אָנצומאַכן אַן אַנדערע, איך בין נעוועז פּאַרשטיפּט. און בּאַנאַכט, בּאַם שלאָפן ניין, האָבּ איך זיך אומנעקוקט, אַז איך טראָנ נאָך אַלץ רי פּסולע ציצה. ראָם איז נעוועז אַרום ימים־נראים, און יום־כּפּור, אַ פּרומער בין איך נעוועז, האָבּ איך זיך שטאַרק צעוויינט פּאַר מיין נרויסער זינר פון רער פּסולער ציצה.

יום־כּפּור בּאַנאַכט, אַז איך בין נעקומען פון חסירים־שטיבּל און האָבּ נענעסן וועטשערע נאָכן תּענות, כאָטש איך בין אַלט נעוועז נישט מער ווי אַכט יאָר, בין איך נאָך אַלץ נעוועז צעטומלט פון רעם חטא מיט רער פּסולער ציצה. נאָך רער וועטשערע בין איך נענאַנגען צום זירן. רי הייזער זיינען נעשטאַנען אייַנע נעבּן רי אַנדערע בּאַנאָסן מיט ליכט, עס איז נעוועז אַ לבנה־שיין, אַ ליכטיגע נאַכט, און אַז איך בין נעקומען צום

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0077-0152 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיידנס שטוב, און ווייל אַרויפגיין אויפן נאַניק, האָב איך דערזעהן רעם שכן הערשל מייערטשעס שטייט נעבן זיין קליין נאַניקל פון זיין הויז.

וועלט מיר פרייליכער, וואָס הערשל מייערטשעס שטייט נאָהענט פון מיר; נאָר וויִ איך וויל אַרויפשטעלן אַ פוס אויפן נאַניק, דערזעה איך, וויִ אָט דער הערשל מייערטשעס הויבט זיך, הויבט זיך און וועלט הויך־הויך, אַזש ביז איבערן ראַך און איז ווייס, ווי שניי. איך האָב זיך דערשראָקן און געמיינט, אַז ראָס איז נאָר אַ שר און נישט הערשל מייערטשעס. מיט די לעצטע פּחות האָב איך געזומען לויפן אויפן נאַניק און, נישט דערלויפנדיג איננאַנצן, בין איך געפאַלן און געחלשט. אין זיידנס שטוב האָט מען געהערט רעם קלאַפּ פון מיין פאַלן, מען איז אַרויסגעלאָפן פון שטוב און מיך געפונען אַ געחלשטן. עס איז געוואָרן, פאַרשטייט זיך, אַ גוואַלד, עס זיינען אָננעלאָפן מענשן און מיך אָפּגעמינטערט, אַריינגעלעגט אין בעט, וואו איך בין איינגעשלאָפן. מען האָט נעבראַכט רעם נרויסן ראָקטאָר מיט יאָסלען רעם פעלרשער, וועלכער האָט נעבן מיר נענעכטיגט צוואַמען מיט רער באָבען. אויף מאָרגן איז מיר בעסער געוואָרן און איך האָב דערציילט רער באָבען די נאַנצע מעשה מיט רעם שר, וואָס איז פריהער נעוועזן הערשל מייערטשעס, און דערבייִ האָב איך נעוואָגט, אַז איך וויים שוין, פאַרוואָס רער שר איז צו מיר נעקומען: איך בין נענאַנגען אין פּסולע ציציח...

אין יענער צייט איז נעוועזן דער באַוואוסטער אַוואַראָקער ריבוק, וואָס איז נעוועסן אין אַ מויר, און מען איז מיט איר אומנעפאָרן צו אַלע רבנים און נרויסע רבנים, אַז זיי זאָלן אַרויסטרייבן רעם ריבוק. פון רעם ריבוק האָט נעקערט נאַנץ ליטע און פיל מעשיות האָבן זיך נערריים אַרום אים.

ר' האָט רער ריבוק נעזאָנט תהילים, ר' האָט ער נעלערנט משניות, ר' נמרא און מדרש, און אַוועלכע מעשיות זיינען נענאַנגען רעמאָלט אַ סך, מען האָט זי נעפירט פון שטאָט צו שטאָט און לסוף נעקומען קיין קאַמענץ צום רב. דער רב האָט אָפּגעשיקט אויפן בית־עולם און ראָרט איז נעקומען די נאַנצע שטאָט מענשן, מענער, וויבער און קינרער. און דער רב האָט נעשיקט רעם שמש, ר' בינוש, אַז ער זאָל ראָרט, אויפן בית־עולם, זאָנן די און די פסוקים און היסן רעם ריבוק אַרויס־נייִן מיט אַ נזרה פון רב און אין נאָמען פון אַלע רבנים.

איך האָב אויך נעוואָלט נייִן אויפן בית־עולם זעהן, ווי רער ריבוק וועט אַרויס, אָבער רער טאַטע האָט מיך נישט נעלאָזט נייִן, וואָרום אַרום ריבוק זיינען פאַראַן פיל רוחות רעות.

רער שמש, ר' בינוש, איז נעקומען אויפן בית־עולם און נעוואָגט די פסוקים מיט די אַלע נזירות, און רער ריבוק שרייט:

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0078-0153 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— איך וויל נישט אַרויס. מיר איז דאָ גוט.

איז מען אַוועקגעפֿאָרן מיט דער מויר קיין בּריסק צום רב, ר׳ יעקב־מאיר. ער איז געווען אַ גרויסער גאון און אַ צדיק. ר׳ יעקב־מאיר האָט אויך געהייסן אַוועקפירן דעם ריבּוק אויפֿן בּית־עולם. זיינען, געווינליך, די אומעטום, נאַנץ בּריסקער אידן, אנשים, נשים וטף נעקומען זעהן דעם וואונדערבּאַרן ריבּוק, וואָס האַלט זיך אַזוי לאַנג אין דער מויר און וויל בּשום אופן נישט אַרויס.

ר׳ יעקב־מאיר האָט נעשיקט דעם בּית־דין־שמש, ר׳ ליבּ, צום ריבּוק און זאָל זאָגן בּגזירות הרב רמחא, אַז ער זאָל די מינוט אַרויס. דער רב האָט אָבּגעזאָגט ר׳ ליבּן, אַז ער זאָל הייסן דעם ריבּוק אַרויסגיין דורכן מינרסטן פֿינגער פון האַנט. אַזוי איז איבּערגענעבּן בּקבּלה, אַז בּאַם ריבּוק איז דאָס לייכסטע אָרט אַרויסצוגיין דורכן מינרסטן פֿינגער.

האָט אַזוי ר׳ ליבּ געזאָגט דעם ריבּוק. האָט דער ריבּוק אָבּגעהויבּן וויינען, אַז ער וויל נישט אַרויס. האָט ר׳ ליבּ אים אויפֿגעזויגן, אַז קוים וועט ער נישט פֿאַלגן, וועט דער רב מיט אַלע רבּנים אים מחרים זיין, ער וועט שוין אייבּיג פֿאַרפֿאַלן ווערן אין בּית־הקלע, און קיינמאָל קיין תּקומה נישט האָבּן.

זאָגט דער ריבּוק מיט גרויס געוויין:

— איך וועל שוין אַרויס, אָבּער זאָל דער רבּי מיר זאָגן, וואוהין זאָל איך אַרייגיין...

איז ר׳ ליבּ געבּליבּן שטיין און האָט אַליין נישט געוואוסט צו זאָגן וואוהין. האָט ער זיך אומגעקערט און וויל גיין צוריק צום רב און פרענן, וואוהין דער ריבּוק זאָל אַריין.

אָבּער דערבּיי איז געשטאַנען ר׳ ליפּע צוקערמאַן, אַ גרויסער גביר, אַ איר. אַ למרן און אַ שטיקל אַפּיקורס, וואָס איז צו יענער צייט זעהר געשעצט געווען בּאַם גובּערנאַטאָר און איז באַוונדערט געווען בּאַרימט מיט רעם, וואָס ער האָט נעקענט כּמעט אויסווינינג עטליכע הונדערט בּלאַט גמרא. איז זיך אָט דער צוקערמאַן, וואָס האָט אויך ליבּ געהאַט אַ וויץ, אומישנע נעקומען אויפֿן בּית־עולם אַבּיסל חווק מאַכן. און אַז ער האָט דערהערט, וי דער ריבּוק וויינט און פרענט, וואוהין זאָל ער אַריין, און ר׳ ליבּ וויל לויפֿן פרענן בּאַם רב, זאָגט פֿלוצלינג צוקערמאַן אַרויס:

— שטיי! שטיי! איך וועל אים ווייזן, וואוהין ער זאָל אַריין. איך האָבּ אַ גוט אָרט פֿאַר אים...

און ער איז צוגענאַנגען. עפּנענריג בּרייט דאָס מויל, האָט ער געזאָגט:

— ני אַריין צו מיר אין מויל אַריין.

דאָס מויל האָט ער געהאַלטן אָפֿן סאַמע נעבּן דעם מיידלס פּנים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0078-0154 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ר׳ ליב האָט זיך רערשראָקן, אַז רער ריבוק זאָל נישט אַריין אין רעם אַפּיקורס, אָבער רער ריבוק ענטפערט נאָרנישט. עס האָט אויס־ געזען, אַז ער „וויל נישט" אַריין צו אים. אָבער רי מענשן, וואָס זיינען ראָרט געשטאַנען, זיינען נבהל ונשתומם געוואָרן, אַז אַ איד זאָל זיך איינשטעלן און זאָגן רעם ריבוק, ער זאָל אַריין צו אים, און אָנשטעלן אים זיין אָפּן מויל!

און וען ראָס וואָלט נישט געוועזן צוקערמאַן, וואָלט מען אים געהרגעט און באַנראָבן אויפן אָרט. פּאַר צוקערמאַנען אָבער האָט רי שטאָט מורא נעהאַט, און רעם רב האָט פּאַררראָסן, פּאַרוואָס רער ריבוק איז טאַקע נישט אַריין צו רעם אַפּיקורס. זאָל ער וויסן וי חווק צו מאַכן. אגב האָט זיך רער רב אַביסל פּאַרשעמט אויך. האָט ער געהייסן פּאָרן מיטן ריבוק צום לעכעוויטשער רבין, און וואָס רער סוף איז געוועזן מיטן ריבוק, נעריינק איך שוין נישט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0079-0155 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל IX

די „כאַפּערס". — אהרן־לייבעלע, חצקל און מאַשקע. — יאַסעלע. — אמאַלינע רינסט.

אַקוראַט צו מיין אַכט־יאָריגער עלטער איז אַרויס רער בּאַרימטער אוקאַז, אַז מען זאָל נעמען זעלנער פון אירן אַכט־יאָריגע אינגלאַך, פּרי מען זאָל זיי קאָנען טויגן. אַזוינע עופהלאַך האָט מען נאָר איין יאָר גענומען. רערנאָך האָט מען זיך אַרומגעזוכן, אַז עס איז אַ שטיקל טעות. אפשר איין פּראָצענט פון די אַלע קינרער האָט זיך נעטויפט, און ראָס איז אויך אָנגעקומען מיט גרויס נויט. מען האָט זיי אָנגענאָמען גרויסע יסורים, ביז מען האָט נעקאָנט פּועלן, אַז איינער אפשר פון הונרערט זאָל זיך טויפן.

רי מוטערס פון רי קינרער האָבן זיי פריהער מיט אַלע פּחות צוגענרייט צו רעם, אַז זיי זאָלן זיך נישט טויפן, און מיטגענעבן יערן קאַנטאָניסטל אַ פּאָר תּפילימלאַך. עס איז בּאַ זיי געבליבן אין האַרצן רער מוטערס פּאַרזאָג מיטן נעזויגן, און זיי האָבן אויף קיין פאַל נישט נעזאָלט טוישן רי אירישע אמונה.

רעמאָלט זיינען נעזוכן אין קאַמענץ דריי „כאַפּערס", און איינער פון זיי, אהרן־לייבעלע, איז נעזוכן ממש אַ מערדער, האָט לחלוטין נישט נעהאַט אין האַרצן קיין פונק פון רחמנות. צו אים זיינען נעזוכן נאָך צוויי, אַ חצקל און אַ מאַשקע; אָט רי כאַפּערס האָבן באַראַרפט אויפ־כאַפּן אַ קליין אַכט־יאָריג איננעלע פאַר אַ זעלנער.

בּאַ אונז אין חרר, בּאַ מאָטע מלמר, האָט נעלערנט צוזיין רי גרויסע בּעלי־בּתּישע איננלאַך איין איננל, אַ יתום פון אַ רייכן בּעל־ענלה, יאָסעלע. מחמת ער איז נעזוכן זעהר אַ נוט און אַ נעראָטן איננל, און רי מוטער רי אלמנה איז נעזוכן אַ נגירה, האָט זי נעצאָלט טייער מלמרות־נעלט פאַר איר איננל, אַבי ער זאָל לערנען בּאַ אַ נוטן מלמר, צוזיין רי יחסנישע קינרער.

איינמאָל אין מיטן טאָג זיינען אַריינגעקומען צוזיי כאַפּערס צו אונז אין חרר; נעעפנט רי טיר און נעשטאַנען אויפן שוועל און איבערנעקוקט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0079-0156 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

די אינגלאַך. איך מיט מין פעטער ישראל האָבן בּאַלד פּאַרשטאַנען, אַז זיי זיינען נעקומען נעמען יאָסעלען פּאַר אַ זעלנער, האָבן מיר נעכאַפּט רער רבֿיצינס לייכטער און נעזאָלט זיי וואַרפן אין די קעפּ אַריין. רערבּיי האָבן מיר געשריען צו זיי, אַז באַם זיי וועלן קומען צו אונז אין חדר, וועלן מיר זיי פּלעטן די קעפּ. נעסטראַשעט האָבן זיי קינרער, ראָך זיינען זיי אַנטלאָפן.

נאָר איינמאָל זיינען מיר, אינגלאַך, נענאַנגען פון חדר מיטאָג עסן, האָט אהרן־לייבּל נעזאָלט כאַפּן יאָסעלען. יאָסעלע האָט עם באַלד בּאַמערקט, האָט ער זיך אַרויפּגעכאַפּט צו מיר אויפן פּלייצע. האָט שוין אהרן־לייבּל אָפּגעטראָטן. רערבּיי האָב איך אָבּער אין אים נעזאָרפן אַ שטיין און נעטראָפן אין פּלייצע, און ער האָט זיך לאַנג נעהאַלטן מיט רעם קלאַפּ.

רערנאָך האָב איך שוין יאָסעלען אָננענומען פּאַרן האַנט און אַוועקגעפירט צו זיך אַהיים און נעבּעטן רער מאַמען, אַז זי זאָל אים האַלטן בּאַ אונז אין שטוב, נעבּן אים עסן, און שלאָפן וועט ער מיט מיר, ביז רער נאַבּאָר וועט אַריבּער. מיר אַלע אינגלאַך וירער האָבן זעהר ליב געהאַט יאָסעלען פּאַר זיין חכמה און וויצקייט, אַגב איז ער נעווען זעהר אַ שיין איננעלע, ממש בּלוט און מילך.

די פּני האָבן אָבּער פּאָרט איבּערגענעבּן די כאַפּערס צו כאַפּן נאָר יאָסעלען. און קיין אַנדערן אויף זיין אָרט האָבן די כאַפּערס נישט געהאַט קיין רעכט צו כאַפּן. האָבן זיי אַלץ נעלויערט אַרום יאָסעלען. איינער האָט זיך פּאַרנבעט און נעזעסן אין אַ שטעלעכל קענגאיבּער טאָג און נאַכט און נעהיט, טאָמער וועט יאָסעלע אַרויס פון משה אהרן־לייזערס שטוב, וועט ער אים כאַפּן.

דרי וואָכן איז יאָסעלע נעזעסן באַהאַלטן בּאַ אונז אין שטוב, אָבּער, ליידער, האָט זיך יאָסעלע פּאַרבּיינקט נאָך רער מוטער און אַרויסגעכאַפּט זיך אין דרויסן. קיינער האָט אים נישט באַמערקט און ער איז ניכער געלאָפן צו רער מוטער. רעמאָלט האָט אים מאָשקע נעכאַפּט. עס האָט שוין קיין זאַך נישט נעהאָלפן. די מוטער האָט, פּאַרשטייט מען, ביטער געוויינט. מען קאָן זיך פּאָרשטעלן: אַ קליין קינר גייט אַוועק צוישן זעלנער, גרויסע גוים, און ביז צוואַנציג יאָר וועט ער ראַרפן ערנעץ פּאַשן חזרים, רערנאָך ערשט וועט ער רינען פינף און צוואַנציג יאָר!

אַ פּאָר וואָכן איז יאָסעלע נעזעסן אין שטיבּל נעבּן גרויסן בּית־המרדש, וואו עס איז נעווען אַ פּענסטער מיט אייזערנע גראַטעס און אַן אייזערנע טיר. ראָרט פלענן זיצן אַלע יאָר די נאָוואָבּראַנצעס, ביז מען האָט זיי אַוועק־נעפירט קיין בּריסק צום אוספּראַונוק.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0080-0157 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יאָסעלע האָט ביטער געוויינט אין שטיבל, און די מוטער נעבן שטיבל איז שיער נישט צעריסן געוואָרן וויינענדיג.

דערנאָך האָט דער אַסעסער נענומען דרײַ רעסיאַטניקעס מיט אַ פור און אַוועקגעוועצט דאָס קליינע איינגעלע. פון קאַמער האָט ער נישט געוואָלט גיין, ער האָט זיך שטאַרק געריסן, האָט מען אים נעבונדן און דערבײַ נישט געוושאַלעוועט קיין קלעפ. די מאַמע איז ווילעוויז געפאַלן אין חלשות. זי האָט באַוויינט דאָס קינד און נעקלאָגט דערויף, ער זאָל זיך, חלילה, נישט שמרן, כאָטש מען זאָל אים ברענען און בראָטן, און שמייסן, און ריסן זײַן לײַב מיט צוואַנגען; ער מוז אַלץ איבערטראָגן, ביז זײַן הילינע נשמה וועט אַרויף אויפן הימל.

די געוויינען פון דער מוטער מיטן קינד האָבן זיך געהערט אין גאַנץ שטאָט. אין שטאָט איז געוועזן אַ חורבן. אַלע וויבער און שוואַכע מענער האָבן מיטגעוויינט, און אַלע אינגלאַך פון אונזער חדר (פון יענע חררים האָבן די מלמרים נישט געלאָזט גיין) זיינען אויך געקומען, וועו מען האָט אים אַרויסגענומען פון שטיבל אויפן גרויסן וואָגן מיט אַ פּאָר פערד — אַוועקצופירן.

די מוטער איז מיטגעפאָרן קיין בריסק מיט אַן אַנדער פור און האָט אַ גאַנצן וועג געחלשט. די נוים האָבן זי געמינטערט, דאָס קינד האָט שוין קיין כּח נישט געהאַט צו וויינען, און ער איז געלעגן אַ האַלבּ טויטער אין וואָגן. וועגן דעם, אַז ער האָט שוין נישט פאַרזוכט פון עטליכע טעג קיין עסן, איז איבעריג צו דערמאָנען.

אַז מען האָט אים געבראַכט קיין בריסק, האָט דער קליוטשוואָיט דער־צײלט דעם אויספראַווניק, וואָס ער מיט די העלפער האָבן זיך אָנגעליטן פון דער מוטער מיט איר וויינען און חלשן. דערויף האָט דער אויספראַווניק געהייסן אַ דעסיאַטניק אָפּפירן זי באַלד קיין קאַמענץ. אַז זי איז געקומען אַהיים, איז זי אָפּגעלעגן צווי טעג און נעשטאָרבן.

באַם אויספראַווניק איז געוועזן אַ באַפעל, אַז קיינער טאָר נישט וויסן, וואוהין ער שיקט אָפּ די קאַנטאָניסטן. אָפּגעשיקט האָט מען זי אין טיף רוסלאַנד.

מיר האָט אַ נעטויפטער קאַנטאָניסט דערצײלט, וי אַזוי מען האָט אויסנעטויפט אין סאַראַטאָוו מיט איין מאָל זעקס קאַנטאָניסטן פון דרייסיג. דאָס איז פאָרגעקומען אויף אַזאַ אופן: אַז קיין שמיץ האָט נישט געהאָלפן, איז געפאַלן דער פּאָלקאָווניק אויף אַ נייעם שכל, וי אַזוי צו נויטן, זיי זאָלן זיך טויפן: מען האָט אַריינגעפירט די דרייסיג קאַנטאָניסטן אין באָד און מען האָט אָנגעהויבן נעבן „פּאַרע" אַלע מאָל מער און מער. דאָס איז געוועזן אוממענליך איבערצוטראָגן. זעקס האָבן נישט אויסגעהאַלטן און זיך

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0080-0158 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געטויפט. די איבעריגע זיינען געבליבן פאַרחלשטע. אַז מען האָט זיי רערנאָך אָפּגעמינטערט, זיינען דרייַ געבליבן טויט.

מיין קאַנטאָניסט איז געווען זעהר בייז אויף נאָט. לויט זיין מיינונג, האָט נאָר קיין נאָט נישט געקאָנט זיין, קוים האָט ער געקאָנט צוועהן אַווי פיל יסורים און פּיין. און אויב עס איז ראָ אַ נאָט, איז ער נאָר רער נאָט פון שלעכטס...

וי געזאָגט, האָט מען אַכט־יאָריגע אינגלאַך נענומען נאָר אין תּרט״ו. בּאַלד האָט מען זיך אַרומגעזעהן, אַז ראָס איז נישט פּראַקטיש פון איין זייט, און פון רער צוויטער — איז שווער צו טויפן אַ אידיש איננעלע אַפילו אַן אַכט־יאָריגעס. און ראָס איז בּטול געזאָרן.

יאָסעלע איז פּאַרפאַלן געזאָרן, וי אין וואַסער אַריין, נאָר אין אַ יאָר אַרום, חנוכּה־צייט, איז נעקומען קיין קאַמענץ אַ ראָטע זעלנער, וואָס האָבן בּאַראַרפט שטיין ראָ אַ פּאָר חרשים, וי עס איז שטענדיג איינגעפירט געזעזן. פלעגט אַלע צווי, רריי מאָנאַטן קומען אַן אַנרער ראָטע זעלנער, פאַרבּריינגען אַ פּאָר מאָנאַטן און אַוועקגיין. אויף זייער אָרט וידער — אַן אַנרער ראָטע זעלנער.

וי ערשטוינט זיינען מיר געזאָרן, וען מיר האָבן זיך רערוואוסט, אַז רי ראָטע זעלנער האָט מיטגעפירט יאָסעלען רעם יחום. אריה־ליב האָט גלייך נעבעטן רעם אָפיציר, אַז יענער זאָל ערלויבן בּריינגען יאָסעלען צו אונז. זיינען עטליכע סאָלראַטן נעקומען מיט יאָסעלען צום זיירן אין שטוב אַריין. יאָסעלע איז אַריינגעקומען אַ באַרוועסער, אין אַ גרוים, גראָב, נויאיש העמר, לאַנג בּיז רי טריט, אָהן הויזן, אין אַ פּעלצל. ראָס פּנים פאַרשוואָלן, בּלאַס, וי אַ טויטער. אַז מיר האָבן אים רערזעהן, איז געזאָרן אַ געזיין, און מער פון אַלעמען האָב איך נעוויינט, וייל איך האָב אים ליב נעהאַט, און ער איז מיין חבר געזעזן.

איך בין צונעגאַנגען צו אים און געזאָגט:

— יאָסעלע, יאָסעלע...

אָבער יאָסעלע היינט, יאָסעלע מאָרגן, ער ענטפערט נישט, ער איז געזאָרן אַן אירייאָט, און וואָס איך האָב נישט נערערט צו אים און געבעטן און נעוויינט:

— יאָסעלע! יאָסעלע! יאָסעלע!

איז געזעזן אין קול ואין עונה. אַז מען האָט אים נענעבן טיי מיט זעמל, האָט ער נישט געזאָלט עסן און נישט טרינקען. און עס איז נישט געזעזן מיט וועמען צו רירן.

קאָן מען זיך פאָרשטעלן, וואָס פאַר אַ קלאָג עס איז געזאָרן אין נאַנץ שטאָט. קיין סך מענשן האָבן אים נישט נעקאָנט זעהן, וייל רער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0081-0159 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָפּיצִיר האָט אָנגעזאָגט, אַז קיין סך זאָל נישט קומען. און איך בין געבליבן אַ צעבראָכענער און געוויינט נאָך אים וואָכן און חרשים.

מען האָט געפרענט רעם אָפּיצִיר, פון וואַנען קומט ראָם קאַנטאָניסטל אַהער, האָט ער רערציילט, אַז וען מ׳האָט אַוועקגעשיקט אַלע קאַנטאָניסטן אין טיף רוסלאַנד, איז יאָסעלע נעוועז קראַנק, וייל ער האָט נישט געוואָלט עסן און נאָר געוויינט, איז ער געלעגן אין לאַזאַרעט אין פעסטונג. געלעגן איז ער ראָרטן לאַנג, און פון נישט עסן און פון וויינען איז ער נעוואָרן אַן אידיאָט.

מען רעדט אָבער רעכענען, אַז מער פון אַלץ האָט אויף אים נעווירקט די שרעק פון די כאַפּערס. אַ קליניקייט, אַ קינד פון אַכט יאָר האָט שוין באַראַפּט פילן, אַז ער רעדט זיך היטן, אַנישט וועט מען אים כאַפּן, וי אַ קאַץ כאַפּט אַ מויז. ראָם איז נאָך מער וי שרעקליך. פאַראָאָם מען וויל אים כאַפּן, האָט ער נישט פאַרשטאַנען. ער האָט נאָר געפילט, אַז אָט וועט מען אים כאַפּן, כאַפּן, כאַפּן.

אַז ער איז נעוואָרן אַ חם, האָט ער שוין נעקאָנט עסן און ניין אויף די פים. רעמאָלט האָט מען אים אויסגעשריבן פון לאַזאַרעט און מען האָט אים אַרײַנגענעבן צו די זעלנער. שלעפּט מען זיך מיט אים אַרום, אָבער רער קאַפּיטאַן האָט אים אָפּגעשיקט צוריק אין פעסטונג. וואָס וועט ער זיך אַרומשלעפּן מיט אַן אידיאָט. די סאָלראַטן וועלן אים נאָך פאַרהרגענען רעם „שיראָטשעק״.

אינם צוויטן יאָר (תר״טז) איז שוין ראָם געזעץ בטול געוואָרן, איז אָבער נעקומען אַ צוויטע צרה אויף אידן: עס איז אַרויסגענעבן נעוואָרן אַ פאַראָרדענונג, אַז איין שטאָט קאָן אָפּגעבן פאַר זעלנער אידן פון אַנדערע שטעט.

רעמאָלט איז נעוואָרן אַן אמתע כאַפּערײ בײַ אידן. מען האָט זיך נעשפּילט אין כאַפּערײ. אָבער ראָם שפּיל איז נעווען אַ גראַנדיעזעם בלוט־שפּיל. כאַפּערס זיינען נעקומען פון אַ וויטער שטאָט און נעכאַפּט זעלנער. זי פלענן קומען בײַנאַכט און אַרויסנעמען די רייכסטע און שענסטע יונגע־לייט, וועלכע האָבן שוין נעהאַט צו עטליכע קינדער.

אָט די סצענעס זיינען נעווען פון די שוירעראַפּטעסטע סצענעס בײַ אידן. די כאַפּערס זיינען נעקומען אין אַ שטאָט בשתּיקה, קיינער זאָל נישט וויסן. נעמאָלדן האָבן זי זיך בײַ רער פּאָליצײ מיט אַ פּאַפּיר פון זייער אויסבאָרשטשיק מיטן אַסעסער. אין פּאַפּיר איז נעווען אָנגעוויזן, אַז זי זיינען כאַפּערס. פּאָליצי האָט זי נענעבן רעסיאַטניקעס און סאָלראַטן, וויפיל זי האָבן נעפּאָרערט און כאַפּן פלענן זי אין מיטן נאַכט, אָנ־קלאַפּנריג אין טיר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0081-0160 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און טאָמער האָט מען אַזוי גיך די טיר נישט געעפנט, האָבן זיי שוין מיטגעהאַט אַזעלכע אינסטרומענטן אויף צו האַקן טירן מיט שלעסער, זיינען בּאַלד אַריין, אַרויסגעשלעפּט פּשוט און מיט גרויס אכזריות רעם יונגענמאַן און אַוועק.

און אַז מען האָט רערהערט אין אַ הויז, אַז פּאָליציי קלאַפּט אין טיר, איז געפאַלן אויף רער נאַנצער פאַמיליע אַ טויט־שרעק. אַמאָל האָט מען זיך שטאַרק געוווּרט קענן די כאַפּערס מיט רער פּאָליציי. רעמאָלט האָט מען געכאַפּט אין די הענט העק, מעסערס, אייזנס, האַמערס, אָדער מען האָט זיך שוין צוגעגרייט פון פריהער. און וו זיי זיינען אַרייַנגעקומען, איז ראָס גאַנצע הויזגעזינד בּאַפאַלן די כאַפּערס, געהרנעט זיי צום טויט.

אָבער די כאַפּערס פון זייער זייט האָבן אויך נישט געשווינגן. זיי האָבן געהאַט מיט זיך לאָמען און אייזערנע שטעקנס און אין שטוב פלענט פּאָרקומען אַן אמתע מלחמה. עס האָבן זיך גענאָסן טייכן בלוט, מען האָט זיך געשלאָגן ביז די לעצטע קרעפטן, און אויף וועמענס צד עס איז געווען מער פּח, רער האָט מנצח געווען. עס פּאַרשטייט זיך, אַז די כאַפּערס האָבן ראָס רוב געוינט.

האָבן זיי זיך שוין אָנגעוועט אויף אַ יונגענמאַן אים צוגעמען, האָט שוין קיין זאַך נישט געהאָלפן. ראָס האָט געמענט קאָסטן פיל קרבנות. די כאַפּערס האָבן זייער לעבן איינגעשטעלט און אָדער זיי האָבן גענומען אָדער זיי זיינען אַרויס קאַליקעס.

די מוטערס פון די רעקרוטן זיינען ראָס רוב געשטאָרבן פון גרויס צער, די פאָטערס זיינען געבליבן קאַליקעס, די וויבער קאַליקעס — פון רער וויו־מלחמה. די געוווינערי און די ריסערי פון רער שטוב־פאַמיליע האָט רערגרייכט ביזן הימל. רערנאָך ערשט האָט מען געהאַט אויף זיך קרימי־נעלע פּראָצעסן פאַר שטעלן זיך קענן פּאָליציי און הרגענען, שלאָגן זיך מיט אייזנס א. אַ. ו.

איז מען געוועסן אין די טורמעס און מען האָט זיך געמשפּט. מען איז אָרים געוואָרן און אַ הל פלענט ווערן פון אַ נרויסער, צומאָל רייכער פאַמיליע.

אויסער אַלעמען איז קיין וואונרער נישט געוועזן, וואָס אַ פאַמילע פלענט איינשטעלן איר לעבן מיט איר האָב און גוטס, אַבי צו ראַטעוועזן ראָס קינר פון די זעלנער. רעמאָלט איז אַלעמען גוט באַקאַנט געוועזן די צרות מיט די אַכזריות, וואָס אַ זעלנער האָט באַראַרפט אויסשטיין אין זיינע פינף און צוואַנציג יאָר רינסט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0082-0161 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך נעריינק, וי בַּא אונז איז נעשטַאנען אַ האַלבּע ראָטע זעלנער, און איך האָב נעקאָנט זעהן וי אַווי עס נייט צו ראָם מיליטער־רינסט פַּאר ניקאָלַאַיען.

רי זעלנער פלענט מען מושטירן אין מַארק, און טאָמער האָט רער זעלנער נישט אַווי גוט נעמַאַכט מיט רער ביקס, אָדער ער איז נישט אַווי גוט געשטַאַנען, האָט רער אונטער־אָפיציר נענומען דרייען רעם זעלנער פַּאר רי אויערן, פַּארן נאָז און נעפּאַטשט אָהן רחמנות, אַווי אַז מיר האָבן נעמיינט, אַז רער אויער, רי נאָז בלייבט בַּא רעם אונטער־אָפיציר אין האַנט. אָדער ער האָט אים מיטן אייזערנעם שטעקל פון ביקס נעשלאָגן מפות אַכזריות, אַז רער זעלנער האָט זיך נעבוינן אין פירן און איז אַוש נעוואָרן בלוי.

געשמיסן האָט מען אַכזריותרינ פַּאר אַלעמען אין רי אוינן פַּאר אַ מינרסטע זאַך, רי ריטער זיינען נעוועז אַלע טאָג פרישע, ערשט אויס־נעשניטן פון וואַלר און נעבראַכט אין שטאָט אַריין; און יערער שמיץ פון אַזאַ רוט, פלענט אַרויסרייסן אַ פּאָס פליש פון לייב.

בַּא מאָשקען אין קרעטשמע, נעריינק איך, איז איינגעשטַאַנען אַן אָפיציר, אַ גרויסער מערדער. ראָם איז נעוועז אַ שיין הויז מיט אַ גרויסער סטאָראָלע, וואו עס זאָלן קאָנען אַריינפאָרן אַ סך פורן.

בַּא מאָשקען איז ראָם אַלץ אָפּגערוננען נעוואָרן פַּאר רי אָפיצירן. פלענט מען אין מאָשקעס סטאָראָלע שמייסן רי זעלנער. נעריינק איך רייטליך רי ריטער, און יערן טאָג האָט מען נעהערט רעם קנאַל פון שמיץ. אַמאָל איין זעלנער, און אַמאָל דרייַ זעלנער מיט אַמאָל. און נאָכן שמייסן, אַז מיר איננלאַך פלענן זיך אַריינכאַפּן אין סטאָראָלע, פלענן מיר נעפינען רי ערד אויסנעוויקט מיט בלוט.

איינמאָל האָט רער אָפיציר פּאַרשמיסן דרייַ זעלנער צום טויט. ער האָט נעהייסן נעבּן צו פינף הונדערט שמיץ, און בַּא אַכציג, נייַנציג שמיץ זיינען זיי נעבליבּן טויט. רער אָפיציר אַליין איז נעשטַאַנען און נעשריען:

— פּאָקרעפּטשע, שטאַרקער!

אַז ער, רער אָפיציר, האָט אַרויסנערערט מיטן מויל פינף הונדערט, האָט שוין נעמוזט זיין פינף הונדערט. צוויי האָבן געשמיסן און איינער האָט נעצייַלט רי שמיץ.

ראָם זעלנערשע ברויט איז נעוועז נראָב, שוואַרץ, אָהן זאַלץ, אָהן טעם, און מען האָט נישט נעקאָנט ראָם ברויט נעמען אין מויל אַריין. די אָפיצירן האָבן נעלעבט אַ גוטן טאָג, האָבן איננאַנצן נעננבעט בַּא די זעלנער, וועלכע מען האָט קיין פלייש נישט נעגעבן, און אַז זיי האָבן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0082-0162 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שוין אַמאָל געגעסן פֿליש, איז דאָס נעזונ־ געזונט ביינער פון פֿאַרלע. די אָפּיצירן האָבן אַלץ פֿאַרקויפֿט.

זיי האָבן געגעבן די פֿאָרריאַטשיקעס קוויטונגען, אַז זיי האָבן צוגענומען בּאַ זיי כּך וכּך מעל, כּך וכּך פֿליש, אָבּער זיי האָבן נישט צוגענומען קיין דריטל פון די עסן־פֿראָוקטן. די זעלנער זיינען שטענדיג נעזונט־הונגעריג.

און דעריבּער זיינען זיי נעזונט אַממיינסטן נגבים, עס האָט נישט געהאָלפֿן קיין שמיץ, וויל זיי זיינען נעזונט הונגעריג, פֿאַרמאָרדעזונט פון וויניגן און שלעכטן עסן און פון די קלעפּ און שמיץ. צוזעהענדיג דאָס פּינסטער, בּיטער לעבּן פון די ניקאָלאַיעוסקע זעלנער צוואַמען מיט לאַנגע שוּערע יאָרן רינסט, איז שוין קיין וואונדער נישט, וואָס אַ גאַנצע פֿאַמיליע האָט זיך מוסר־נפֿש געזונט אַבּי נישט צו־צולאָזן זיערס אַ קינד אַריינפֿאַלן אין אַזעלכע אַכזריותדיגע הענט כּמעט אויף אייבּיג.

רער סאָרט „כאַפּענישׂ" דורך פרעמדע כאַפּערס איז אויך מער נישט געזונט וי צוזיי יאָר, בּיז מען האָט איינגעזעהן, אַז דאָס טויג נישט און מען האָט עס מבטל געזונט. איצט האָט נאָר יערע שטאָט בּאַראַרפט געבּן זעלנער בּלויז פון אירע נפשות און נישט פון קיין פרעמדע.

נאָר אַזוי וי אַ סך מענשן האָבן געזואונט נישט אין זייער שטאָט גופא, נאָר אין אַנדערע, האָט מען אַרויסגעשיקט פון יערער שטאָט כּאַפּן זייערע נפשות. דאָ איז אייגנטליך צוגענאַנגען שוינדל. וואָרום אַנדערע שטעט האָבן אָנגענעבּן נעמען, וועלכע זיינען בּאַ זיי נאָכּגישט געזונט פֿאַרשריבּן, וואָס זיינען בּכלל אין ערנעץ נישט פֿאַרשריבּן געזונט, און מען האָט זיי נעכאַפּט אַלס צוגעשריבּענע און אָפּגענעבּן אין סאָלראַטן. וויטער האָט יערע שטאָט אַרויסגעשטעלט אַ סך נעמען אין רייסטער. דאָ איז אויך געזונט שוינדל, און צוגענאַנגען איז עס נאַנץ פּשוט. יערער איד האָט אַמאָל געהייסן, דאָס רוב, מיט צוזיי, דריי נעמען. צום בּיישפּיל, איינער האָט נעהייסן יעקב־יאָסל־ליבּ, האָט מען איינעם געגעבּן אַ פּאַספּאָרט: יעקב מינץ, רעם אַנדערן יאָסל מינץ, רעם דריטן ליבּ מינץ, און אַ פערטן האָט מען גלאַט אויסגעטראַכט אַ נאָמען. אַזוי האָט זיך נעפּירט די אירישע וועלט אין רוסלאַנד בּיז 1874־טן יאָר.

און אַז מען האָט אָפּגענעבּן פאַר אַ זעלנער אַזעלכן, וואָס איז נישט געזונט אָפּגעפֿאָרן, האָט מען אים אויך בּאַראַרפט כאפן. אַליין שטעלן זיך האָט מען נישט בּאַראַרפט, נאָר אַז מען האָט אים נעכאפט איז געזונט פאַרפאַלן. קאָן מען פאַרשטיין די הריגות מיט די געשלעגערייַ, וואָס עס זיינען פֿאָרגעקומען צווישן רער פאַמיליע פון רעקרוט מיט די כאַפּערס. עס איז זיך שווער פֿאָרצושטעלן, וואָס פאַר אַ שטיינערנע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0083-0163 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הערצער עס האָבן באַראַרפט האָבן די כאַפּערס. זיי זיינען געווען אַ סך עקלהאַפטער פון אַ היינטיגן תּלין. מען האָט זיך שטענדיג באַראַרפט שלאָגן, הרגענען, און די געוויינעריי פון די טאַטעס מיט די מאַמעס, שוועסטער און ברידער און פון רער נאַנצער פאַמיליע — אָט די אַלע האַרצרייסנדיגע סצענעס האָט זיי אויף אַ האָר נישט 'נעירירט.

רער כאַפּער אהרן־לייבל איז געווען עפּעס אַ חיה אין רער מראה פון אַ מענשן. אויפן פּנים איז געלענן — רוצח. אַלע האָבן אים שרעקליך פּינט געהאַט. מיט אים האָט מען געסטראַשעט קינדער, און ער האָט נעריגט אַלס אַ העסליכער ביישפּיל פאַר אַלעמען. ווען איינער האָט נעוואָלט זירלען מיט די שמוצינסטע זירלעריין, האָט ער נעזאָגט:

— רו ביסט ראָך אהרן־לייבעלע.

ראָס איז נעווען אַזאַ באַלירינונג, וואָס עס איז זיי שווער נעווען צו שיינקען.

איך האָב שוין רערציילט, זיי איך האָב „נעקעמפט" איננלוויין מיט די כאַפּערס, „נעקעמפט" פון זיך אַליין, פון עקל, פון נישט קאָנען צוועהן. אָט איז נאָך אַ מעשה:

איינמאָל, נעריינק איך, בין איך נעשטאַנען נעבן רעם מנירם שטוב מיט נאָך אַ פּאָר איננלאַך. אין רערזעלבער צייט איז מאָרנע האַסטיג פאַרבייגעלאָפן רוד רער סטאָלאַר. רערפון האָב איך באַלר פאַרשטאַנען, אַז אהרן־לייבעלע יאָגט אים און ויל אים נעווינ כאַפּן פאַר אַ זעלנער. אַווי איז טאַקע נעווען. באַלר נאָך אים איז נעלאָפן הענרום־פּענרום אהרן־לייבעלע. אינסטינקטיוו, פון זיך אַליין, בין איך אונטערגעלאָפן און אונטער־נעשטעלט אהרן־לייבעלען אַ פוס. איז ער נעפאַלן און האָט זיך צעבלוטינט רי נאָז, ווי אַ חזיר. יענע איננלאַך זיינען בעת מעשה זיך צעלאָפן, און איך בין נעשטאַנען און נעשריען:

— אהרן־לייבעלע, ווען ווסטו שוין אַ מיתה־משונה איינעמען!..

ער איז אויפנעשטאַנען און האָט זיך אָפּגעוישט רעם טריפהנעם רם מיט זיין נרויסן שמוצינן נאָז־טיכל. און ער האָט מיר נישט נעוואָגט אַ וואָרט צו זאָגן. ער האָט נאָר רערציילט מיין טאַטן רערפון, און רער טאַטע האָט מיר נענעבן אַ פּאַטש און נעזאָגט:

— ער איז טאַקע אהרן־לייבעלע, נאָר רו ראַרפסט אים נישט אונטערשטעלן אַ פוס, ער זאָל פאַלן.

רער זירע האָט זיך ביסלעכווייז אָפּגעווינט איננאַנצן פון די שטאָטישע ענינים, נאָר אַז זיי האָבן באַראַרפט עפּעס האָבן צום איספּראַווניק, איז מען שוין פון די פּני נעקומען בעטן רעם זירן, אַז ער זאָל שרייבן צום איס־פּראַווניק. און יענער האָט אַלץ נעטאָן, וואָס רער זירע האָט נעבעטן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0083-0164 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָר בשעת רעקרוטן־צייט, איז די פאַמיליע פון רעם אַריינגעפאַלענעם רעקרוט שטענריג געקומען בעטן און ווייגען בײַ רער באָבען בײַלע־ראַשע, אַז זי זאָל פּועלן בײַם מאַן, מען זאָל בײַפרייען רעם רעקרוט. זי זינען נישט געגאַנגען ווייגען פאַרן איסבאָרשטשיק און נישט פאַר קיינעם פון די פּני, נאָר פאַר רער באָבען. וואָרום זי האָבן געוואוסט, אַז כאָטש אהרן־לייזער האָט זיך נישט געמישט אין רעם נאַבאָר, און נישט ער ווייס אַפילו, ווערען מען האָט געהייסן נעמען פאַר אַ זעלנער, נאָר אַז ער ווערט זאָגן, אַז רעם ראָזינן רעקרוט, וואָס מען האָט שוין צוגענומען, מוז מען באַפרייען, ווערט מען אים גלייך באַפרייען אָהן שום טענה ומענה; עס ווערט שוין גיין אַן אַנדערער אויף זיין אָרט. עס זינען שוין געווען אַזעלכע פאַקטן איניגע מאָל, רעריבער האָט מען שטענריג רער באָבען בײַ אַ ווינט, און זי האָט פשוט נישט געהאַט קיין כּח צו לעבן.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0084-0165 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל x

זאַמטאָוויע. — די נרויסע מחלוקת. — די שבועה. — אויסגעאַרט. — דעם זיידנס קאַמף. — דער שלום. — די פּריצים מיט די פּויערים. — דאָס שמיכל פּויערים.

דער זאַמטאָוויער יונגער רור איז אין פּלל באַשטאַנען פון גרויסע אינטריגאַנטן. זיי איז געווען נוט אויפן האַרצן, זיי זיינען געווען נגידים, האָבן זיך אויפגעפירט פּראָסט, נראָב און קיין זאַך האָט זיי נישט געפעלט. מאַכן אינטריגעס אין שטאָט — איז באַ זיי געווען אַ מין ספּאָרט.

האָבן זיי נישט געקאָנט פאַרגינגען, וואָס אַהרן־לייזער מיט אַלע קינדער לעבן פון דער אַרענדע אַוואַ בריט לעבן, פאַרוואָס זאָל מען דאָס לאָזן אהרן־לייזערן האָבן אַזאַ גוטס, בעת ער צאָלט פאַר דער אַרענדע פּמעט נאָר קיין געלט נישט; און אַז עס איז געקומען נאָהענט די צייט, וואָס אָסערעוסקי, דער פּריץ, האָט באַאַרפט קומען צופאָרן, האָבן זיי זיך צוגענרייט אַ גאַנצע קאָמפּאַניע גיין צו אָסערעוסקין און זאָגן, אַז זיי גייבן אים דרייַ טויזנט רובל אַ יאָר, אָנשטאָט די צוועלף הונדערט, וואָס אהרן־לייזער צאָלט. די קאָמפּאַניע האָט זיך נעשטאַרקט, וויל מען האָט געוואוסט מיט וועמען מען הויבט ראָ אָן צו שטרייטן. צו דער ראָזיגער קאָמפּאַניע זיינען צוגעשטאַנען אַלע עזות־פּנימער, אַלע חקיפים, און געשלאָסן אַ שותפות; און זיי זיינען אַריין אין אַוואַ גרלות, אַז זיי האָבן זיך צוגענרייט אָפּגעמען די אַרענדע מיט גוואַלד, זיי מענן צולייגן זייער גאַנץ פאַרמענן און עס זאָל זיך אַפילו גיסן בלוט, אַבי די אַרענדע זאָל אָפּגענומען ווערן באַ אהרן־לייזערן.

אַז דערפון איז געוואָרן דער זיידע, איז ער געפאָרן צום איס־פּראַווניק און אים געוואָגט, אַז ער וויל ווערן איספּאָרשטשיק. דער איספּראַווניק איז באַלד געקומען קיין קאַמענץ, האָט אָפּגענומען דעם זינל מיט די ביכער באַם איספּאָרשטשיק ב. און אָפּגענעבן דעם זיידן. איצט האָט שוין דער זיידע אָנגעהויבן אַרבעטן. צום ערשטן, האָט ער געשיקט דעסיאַטניקעס שלעפן באַ דער זאַמטאָוויער „אָפּאָוויצע" די פּאַנען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0084-0166 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט רי לייכטער, מיט רי זיינערס — אַלץ, וואָס בּאַ זיי האָט זיך נאָר געפונען און זאָגאַר בּעטגעוואַנט, וואָס רערויף איז גאָר קיין רעכט נישט געווען צו נעמען. נאָר וועמען הערט רער זיידע? ער האָט רעם איס־פּראַווניק. רערביי האָט ער איינגעפונען אַלטע חובות, וואָס רי שטאָט איז געבליבן שולדיג, ויל ער, מען זאָל ראָס איצט אָפּצאָלן און די גאַנצע סומע מיט אַמאָל. וויידער האָט ער צוגעשטעלט יערערן זעהר גרויסע אָפּ־צאָלונגען, וואָס איז זיי טיילווייז אוממעגליך געווען צו נעבן. איז נעוואָרן אין שטאָט אַ מהומה און מען האָט זיך אַרומגעוואָלגט, אַז מיט אהרן־לייזערן איז זיך שווער צו ראַנגלען. אנב זיינען זיי זיך קענן אים בּאַגאַנגען נישט נאָר יושרדיג: אָפּגעמען בּאַ אים אומויסט־אומנישט רי אַרענרע.

האָבן זיי נעשיקט רעם רב צו אהרן־לייזערן למען השלום בּעטן אים, אַז ער זאָל ווערן אויס איסבּאָרשטשיק, און זיי ווילן רערביי שווערן מיט כּל השבועות שבּעולם, אַז זיי ווילן די אַרענרע נישט אויסרינגען. רער זיידע האָט אַפילו נישט געוואָלט מאַכן קיין שלום, נאָר רער טאַטע מיינער מיטן פּעטער מרדכי־ליב, און אויך רער זיידע ר' יודל מיט רער בּאָבּע ביילע־ראַשען — אַלע האָבן זיך אַריינגעלעגט, מען זאָל מאַכן שלום.

איז געבליבן, אַז די אַלע חברה־לייט, ווילכע האָבן געהאַט בּרעה אויס־צורינגען די אַרענרע, וואָס זיינען באַשטאַנען, וויי רער זיידע האָט אויס־געריכט אויף אַ צעטל, פון אַ זיבעציג פּערזאָן, זאָלן שווערן אין גרויסן בּית־המרדש אין טליתים און קיטלען מיט ספרי־תּורות אין די הענט—מען זאָל בּלאָזן שופר און אָנצינדן ליכט, — אַז זיי ווילן שוין מער זיך נישט אונטערנעמען צו טון אַווינע עוולות רעם זיידן. ראָס איז געווען פון די שווערסטע שבועות.

איך נעריינק, וויי די נאַנצע שטאָט איז נעקומען אין אַלטן בּית־המרדש. עס האָט געהאָנלט מיט מענשן אַרום בּית־המרדש אויף רער נאַס. רער זיידע איז נעקומען, וען די „אָפּאָויציע" איז שוין נעווען, און מען האָט אַזוי נעשוואוירן, וויי רער זיידע האָט פּאָרנעלענט. בּאַ רערזעלבּער שבועה איז נערערט נעווען, אַז נישט בּלויז זיי, נאָר קיינער טאָר נישט גיין צו אָסערעוסקין אויסרינגען די אַרענרע. אויף מאָרנן האָט רער זיידע אַריינגעשיקט אַ בריף צום איספּראַווניק, אַז ער ויל ווערן אויס איסבּאָרשטשיק. רער איספּראַווניק, ווילכער האָט נרויסאַרטינ נעווואוסט פון אַלץ, האָט איינגעוויליגט.

רעם זיידן האָט מען אָבער ראָך אויסגענאַרט. אַזעס איז נעקומען די צייט, און אָסערעוסקי איז אָנגעפאָרן, האָבן די זאַסטאַוויער געבראַכט צוויי אידן פון בּיאַליסטאָק, וואָס זיינען נענאַנגען צו אָסערעוסקין און נענעבן גלייך אַכצען הונדערט רובל פאַר רער אַרענרע.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0085-0167 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז עס איז נעקומען דער זיידע, פרענט אים אָסערעזסקי:
— רו צאָלסט אַכצען הונדערט רובל?
— יאָ — האָט דער זיידע געזאָגט.
האָבן די אידן באַלד געהעכערט:
— צוויי טויזנט פיר הונדערט רובל!..
נאָר אָסערעזסקי האָט דערויף נעענטפערט:
— בּאַ מיר שפּילט נישט קיין ראָליע די עטליכע הונדערט רובל. זאָל די אַרענדע בלייבן פאַרן אַלטן אַרענדאַר. ער האַלט שוין אַזוי לאַנג בּאַ מיר די אַרענדע, זאָל ער זי שוין האַלטן פֿל זמן אין וועל לעבּן...
די אַרענדע איז, אַלזאָ, געבליבן וויטער בּאַם זיידן שוין נישט אויף דרייַ יאָר, נאָר אויף אייביג, דאָס הייסט, פֿל זמן אָסערעזסקי וועט לעבּן, נאָר די זעקס הונדערט רובל מער, וואָס איז איצט געהעכערט נעזאָגן צוליב די אידן, האָט דעם זיידן זעהר שטאַרק באַנג געטאָן און פאַררעכנט. זיי האָבן רייטליך עובר שבועה געזוען. דער זיידע איז וידער געזוען צעקאָכט, האָט ער אָננעהויבן אויפצוזוכן אין קאָנטראַקט מיטן פּריץ די אַלע אָפּצאָלונגען, וואָס שטאָט דאַרף אים צאָלן.
אין קאָנטראַקט האָט ער געפונען אַן אָפּצאָל פון פעל, וואָס איז נישט אַריינגעטראָגן געזוארן. דאָס האָט אים פריי נעמאַכט די הענט. ער האָט אַריינגעשיקט צו די קצבים, אַז באַם זיי ווילן עפּעס וואָס קויפֿן, זאָל מען קומען צו אים נעמען אַ קוויטל דערויף און אָפּצאָלן נייַנציג קאָפּיקעס פון אַ נרויסער בהמה און דרייסיג קאָפּיקעס פון אַ קאַלבּ. די קצבים האָבן שוין געוואוסט, אַז קוים האָט אהרן־לייזער געהיסן, ווען עס אַנדערש נישט זיין. האָבן די קצבים אויפגעהויבן דעם פּריין אויף פליש, וואָס האָט אַרויסגערופן אַזאַ בהלה אין שטאָט, וואָס זינט קאַמעניץ שטייט, איז נאָך אַזוינס נישט געזוען.
די זאַסטאַזויער „אָפּאָזיציע" האָט אויפגעבונטעוועט די נאַנצע שטאָט. זיי האָט נישט אַזוי נעאַרט, וואָס פליש איז טייערער, וי רער ענין פון טומל און נעשריי. אויב זיי האָבן נישט נעקאָנט שטרייטן, בעת רער אַרענדע, אין וועלכער זיי האָבן נעהאַנדלט נישט יושרדיג, האָבן זיי ראָ נעקאָנט טון, וואָס זיי האָבן נעוואָלט. ראָ נעמען זיי זיך פֿלומרשט אָן פאַר רער קריוורע פון רער נאַנצער שטאָט. די מחלוקת איז נעוואָרן אַזוי נרויס, אַז עס האָט ממש אויסנעזוען, וי אַ מלחמה. מען האָט אויפֿנעהערט צו קויפן בּראָנפן בּאַ אונז. אַ באַנרע פון פופציג נפשות איז אַרויס פון שטאָט און אַריינגעפירט אַ פאַס בּראָנפן, אַזוינקנעשטעלט אין מיטן מאַרק און פאַרקויפט פריי פאַר אַלעמען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0085-0168 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַרום רער פּאַס בּראָנפן האָבן זיך אויפגעקליבן אַ פּאָר הונדערט מאַן. מען איז געווען גרייט צו שלאָגן זיך אויף טויט און אויף לעבן מיט אהרן־לייזערס פּאָליצאי. רער זיידע האָט נענומען בּאַס רושאָנצע אַ דרייסיג גויים און בּאַס אַסעסער אַ צען רעסיאַטניקעס און זיינע צוויי מענשן — חצקל און קיוקע, און ער איז מיט זיי אַוועק אָפּגענעמען די פּאַס בּראָנפן. האָט מען זיך, פּאַרשטייט זיך, געשלאָגן, וואָס עס האָט אויסגעוואַהן אומ־געהויער העסליך פּאַר בּיידע צדדים.

רער זיידע האָט אַראָפּגעבראַכט עפּעס אַ שרייבער, איינעם אַ טוערסקי, וואָס האָט בּאַדאַרפט אַלע טאָג שרייבן פּראָטאָקאָלן און אַוועקשיקן צום אויספּראַווניק. די פּאַס האָט מען פיל מאָל צעבראָכן 'און אַרויסגעלאָזן רעם בּראָנפן. אין אַ צוויי שעה אַרום איז שוין געשטאַנען אַ נייע פּאַס בּראָנפן, אָפּגעהיט פון אַ הונדערט מאַן, און אַלע טאָג האָט מען זיך געשלאָגן.

רער זיידע האָט געשיקט אַלע פּראָטאָקאָלן צום אויספּראַווניק, לויט זיין פּאַרלאַנג. זי האָבן געשיקט מסירות צום גובּערנאַטאָר, אַז אהרן־לייזער בּאַראַבּעוועט די שטאָט פון אַ צייט מיט יאָרן: ער נעמט בּאַ זיי געלט פּאַר אַזעלכע זאַכן, וואָס רער פּריץ האָט דאָס נישט אין קאָנטראַקט א. אַז. ו. רער גובּערנאַטאָר האָט אָנגענפּרענט בּאַס אויספּראַווניק, יענער האָט מסתּמא אָפּגענטפערט, אַז רער אַרענדאַר איז נערעכט, און זיי זיינען בּוגטאָוושטשיקעס. האָט מען אָנגעהויבן שרייבן מסירות אויף בּיידן: אויף אהרן־לייזערן און אויפן אויספּראַווניק, אַז בּיידע טיילן זיך מיט רעם אָנ־געראַבּעוועטן געלט.

רער קריג האָט זיך אַזוי אַוועקגעצויגן אַ האַלב יאָר צייט; נאַנצע טעג איז נעווען געשלענערייען. נאָר אויף אונז האָבן זיי מורא נעהאַט אַ פּינגער אַרויפצולייגן. אונזער נאַנצע פאַמיליע איז נענאַנגען אין נאַס און אין בּית־המרש, און קיינער האָט נישט געוואַגט אונז צו זאָגן אַ שלעכט וואָרט, וואָרום די אימה פּאַר אהרן־לייזערן איז נעווען ועהר נרויס.

פון גובּערנאַטאָר איז דאָך נעקומען אַ קאָמיסיע פון זעקס פּערזאָן מיטן אויספּראַווניק בּראש אויסצופּאָרשן, ווער איז דאָ שולדיג און ווער נישט. נעווינליך, אַ פּאָר וואָכן פּאַר רער קאָמיסיע האָט שוין רער אויספּראַווניק נענעבן צו וויסן רעם זיירן, אַז ער זאָל זיך גוט צוגרייטן און מאַכן בּאַ זיך אַן אָרט אויף סטאַנציע פּאַר צוויי פּערזאָן פון רער קאָמיסיע: פּאַר אים און נאָך ווענען. פיר פּערזאָן ווען האַלטן קוואַרטיר בּאַס אַסעסער.

אינם קאָמף האָט רער זיידע אויסגעניצט אַלע מיטלען. קורם פל האָט ער פּאַררופן צו זיך רעם המון, וואָס האָט שטענריג נעהאַלטן זיין צד און

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0086-0169 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איז גרייט געווען צו גיין פאַר אים אין פייער און וואַסער. האָט מען זיי געגעבן שנאַפּס לרוב. פאַרבייסן האָבן זיי מיט געגעסן „פּאָלקעס" — עס איז געווען ליהורים. מען האָט מיט זיי איינגעטענצט, ווי זיי זאָלן ריידן, און מען האָט זיי אויך געגעבן פלעשלאַך שנאַפּס אַהיים.

דער בן־יחיד אונזערער האָט מיט זיי אַ גאַנצן טאָג געקנעלט, אויסגעלערנט זיי, ווי צו ריידן, און די, ווָאס האָבן קיין רוסיש נישט געקאָנט, האָט מען זיי די עטליכע ווערטער, ווָאס זיי דאַרפן זאָגן, אויך אויסגעלערנט. דער בן־יחיד האָט שוין געהאַט מיטהעלפער לערערס, ווען האָבן אַלץ געלערנט, ווי צו ריידן, און דער בן־יחיד איז געווען דער נאַטשאַלניק.

דער זיידע האָט געמאַכט אַ צעטל פון אַלע זיינע ערות און אַזעקגעשיקט צום אויספּראַווניק. זיי ווידער, די קענגער, האָבן אויך געמאַכט אַ צעטל פון זייערע ערות און דאָס געהאַלטן, ביז עס ווען קומען די קאָמיסיע, פאַר ווען זיי ווילן פּאַרשטעלן דאָס צעטל.

די קאָמיסיע איז געקומען קיין בריסק און גענאָלדן זיך צום אויספּראַווניק. דער אויספּראַווניק האָט אָפּגעהאַלטן די נעערטע געסט עטליכע טעג בּאַ זיך. האָט מען, ווי די מאָרע איז, גענעסן און געשפּורט. און לסוף האָט ער מיט זיי איינגעטענצט, ווי ער האָט באַראַפּט.

ענדליך איז די קאָמיסיע געקומען. דער אויספּראַווניק מיט אויגעם פון דער קאָמיסיע זיינען פאַרפאָרן צום פעטער מרדכי־ליבן, און נאָך פיר פערזאָן צום אַסעסער. דעם ערשטן טאָג האָט דער אַסעסער געמאַכט אַן אָפּיציעלן מיטאָג פאַר דער קאָמיסיע, און אויף מאָרגן האָט זיך דאָס זעלבע איבערגעחזרט באַם אויספּראַווניק, בּאַ מרדכי־ליבן אין שטוב. דאָס נעלט אויף דעם אויספּראַווניקס מיטאָג איז, פאַרשטייט זיך, נעזוען דעם זיידנס, און עס האָט אים טאַקע געקאָסט ענוג, ווָארום ער האָט נישט נעזושאַלעזעט אויף די טייערסטע נעריכטן און די טייערסטע ווייגן און קאָניאַקן.

אויפן דריטן טאָג האָט די קאָמיסיע אָנגעהויבן צו פירן די אויספּאָרשונג, צו ווען דער עס איז נעקומען די נאַנצע שטאָט מענשן. דער קליוטשווּאָט האָט אויסגערופן אַלע ערות לויטן צעטל, ווָאס דער זיידע האָט אויפגענעבן. די ראָזינע ערות האָבן אָנגעפּילט דעם אַסעסערס אַלע צימערן, דעם קאָרידאָר, און עס איז נעזוען נעפּאַקט מיט דעם זיידנס ערות. איינצינזייז האָט מען זיי אַרייננערופן אין דעם קאָמיסיע־צימער, ווּאו מען איז זיך באַנאַנגען מיט זיי וויך און איידל: דעם זיידנס ערות!..

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0086-0170 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

די שטאָטישע ערוה אָבער זיינען געשטאַנען אויף רער נאַס, נעבן אַסע־סערס הויז. דריי טעג זיינען זיי אָפּגעשטאַנען אויף די פּיס אונטערן רענן און ווינט — עס איז געווען הערבסט־צייט.

באַם אַסעסער אין הויף איז שוין געווען צוגענרייט פּאַר די נויטיגע ערות שנאַפּס מיט גוטער פּאַרבייסונג. די שטאָטישע האָבן ראָס, פּאַרשטייט זיך, נישט געהאַט און זיינען פּאַרהונגערט און פּאַרמאַטערט געווארן וואַרטנריג. ראָס האָט געווירקט שלעכט אויף די ערות, און ווען מען זאָל נאָך צוגעבן, אַז מיט די שטאָטישע ערות, נאָך אַזאַ לאַנג וואַרטן, איז מען זיך גראָב און שלעכט באַגאַנגען, אַז באַם אויסהערן זיי, האָט מען זיי געזירלט און פּאַרשריען — ווען ווערן קלאָר די שווערע לאַגע פון רעם צר פון שטאָט.

אין שטאָט איז געווארן חושך, און רעם שולרינן אין רעם האָט מען איינגעפונען רעם אינספּראַוניק. ראָס ערות זאָגן פון שטאָט איז אינגאַנצן נישט אויסגעהערט געווארן.

רער האַס צום אינספּראַוניק האָט רערוויל געוואַקסן. און איינמאָל, בעת רער אינספּראַוניק איז געגאַנגען פון אַסעסער צו זיך אויפן סטאַנציע, האָט מען אים באַם סאַמע נאַניק פּאַרוואָרפן מיט שטיינער און בלאָטע. רער אינספּראַוניק האָט זיך שנעל אַרויפגעכאַפּט מיטן צוויטן טשינאָוניק אויפן הויכן נאַניק אין שטוב אַריין, און די גאַנצע וועגט זיינען געווען פּאַרשמירט מיט קויט.

געוויינליך, איז באַלר נעקומען רער אַסעסער מיט רעסיאַטניקעס און זעלנער. רער אינספּראַוניק איז אַרויס אויפן גאַניק און נעהיסן די אַלע, וואָס זיינען געשטאַנען אויפן מאַרק נעבן רער שטוב, בינרן און אָפּשיקן קיין בריסק. רעם ערשטן האָט מען געכאַפּט אַ מלמר, שלמה, אַ שלימזל און אַ קבצן. אַז מען האָט אים געגומען בינרן, האָט ער זיך געמאַכט צו חלשן. רער עולם האָט געגומען שרייען, אַז שלמה מלמר איז געשטאָרבן, די רעסיאַטניקעס האָבן אים רערהרגעט; רעמאָלט האָט רער אינספּראַוניק נעהיסן אַריינגעמען רעם מלמר צו חצקל רעם רופא, אַ רערבייאינער שכן. אַז מען האָט אים אָבער נישט געקאָנט רערמינטערן באַם רופא, האָט רער אינספּראַוניק נעהיסן, אַז מען זאָל אים נעמען צוריק. אין מאַרק אַריין און חצקל זאָל אים מאַכן אַ קליסטיר... רער מלמר האָט זיך באַלר אויפגעכאַפּט...

רער אינספּראַוניק האָט זיך שוין מכין געווען אַוועקצופּאָרן. איצט, הייסט עס, האָט ער שוין נישט געהאַט צו טון מיט אַן אויספּאָרשונג, נאָר מיט „מיאַטעושניקעס"... אַלוא, איז עס נאָר אַן אַנרער ריעלע.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0087-0171 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זײנען צוגעפֿאַלן אַלע בעלי־בתּים צום זײרן, אַז ער זאָל זעהן רי ריעלע צעריבן, אַז זיי בעטן אים איבער, און ראָם געלט, וואָם ער האָט געהאַט היזק פֿאַר רער נאַנצער צייט און אויך רי אַלע זײנע קאָסטן — ווען אים אומגעקערט ווערן.

רער זײרע האָט מיט זיי נישט געוואָלט אַרײַנגין אין קין רייר וועגן שלום. זײנען זיי צוגעפֿאַלן צו מין טאַטן, צום פֿעטער, צום זײרן ר׳ יורל, און איבערהויפֿט, צו רער בּאָבע בּיילע־ראַשען. זיי האָבן אַווי לאַנג נעאַרבעט און נעבעטן בּאַ רער משפּחה, ביז מען איז נעקומען צו אַ שלום. אין רעם ראָזינן שלום האָבן זיך נאָך אַרײַנגעמישט זײטינע מענשן אויך. רי ערשטע פֿאַר שלום איז נעשטאַנען רי טייערע האַרצינע בּאָבע בּיילע־ראַשע.

נאָכן שלום האָט מען אהרן־לייזערן אַרײַנגעטראָגן ראָם נאַנצע נעלט, לויט רער רעכענונג, וואָם ער האָט רערלאַנגט, און מען האָט אָנגעשריבן אַ כּתב, אַז מען איז זיך מוחל אײנע רי אַנדערע. עס האָבן זיך אונטער־נעשריבן אַ זעכציג פֿערזאָן אונטערן כּתב, וואו עס איז נעוווען נעוואָגט, אַז זיי וועלן אים קיינמאָל נישט זײן רערגענן אין קין זאַך און וועלן נאָך אים שטענדיג קומען צו הילף, וען ער וועט זיי רַארפן. רערמיט האָט זיך רי מהומה נעענדיגט, און רער אָפּצאָל פון פעל איז אויך צעריבן נעוואָרן נאָכן שלום.

איצט האָט רער זירע נעלענט פיל מיה בּאַם איספּראַווניק, אַז יענער זאָל זעהן רעם נאַנצן ענין מאַכן צו נאָרנישט; רי [פּאַפּירן זײנען נאָך נעווען אַפּילו אין בּריסק, וויל רי קאָמיסיע האָט נאָך נישט צוגויפֿנעשטעלט רעם אויספּאָרשונגס־מאַטעריאַל, און רער זירע האָט נעפֿועלט בּאַם איספּראַווניק.

פון רעמאָלט אָן איז שוין רער שלום נישט נעבּראָכן [נעוואָרן. רער זירע האָט זיך נעפּירט זײנע נעשעפטן, און אַז רי שטאָפּ [האָט בּאַראַרפט עפּעס פֿאַרריכטן אַ שטאָטישע זאַך, האָבן זיי רורך אים אַלץ אויסנעפּירט. מישן זיך אין שטאָט־זאַכן, האָט ער זיך אַבסאָלוט אָפּגעוואָגט.

אַווי האָבן מיר נעהאַלטן רי אַרענרע ביזן פֿוילישן אויפֿשטאַנר פון 1863־טן יאָר, ווען זײנען בּטול נעוואָרן איננאַנצן רי אַרענרעס פון רי פּריצים.

וי נעוואָגט, האָט מיך רער זירע ליב נעהאַט, וויל איך בין נעוווען אַ אינגל, וואָם האָט נעהאַט אַ טבע זיך צו צוהערן, וואָם נרויסע ריירן, וואָם רער זירע רערט מיט מענשן, און פֿאָלגן. אַלעמען איז נעפֿעלן נעוואָרן, וואָם איך שטיי און קוק יערערן אין מויל אַריין, וואָם יענער רערט, און האָב נעוואוסט אַלע פּרטים פון רער נאַנצער מחלוקת.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0087-0172 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז רער זירע איז געפֿאָרן צו אַ נאָהענטן פֿריץ, האָט ער ליב געהאַט מיך מיטצונעמען און האָט אויך ליב געהאַט מיט מיר צו רירן און רערציילן, וואָס עס פּאַסט פֿאַר אַ קינד. נערינק איך, אַז מיר זינען אַמאָל נעקומען קיין רימענישט, אַזאַ הויף, צום פֿריץ (איך האָב פֿאַרגעסן, וי מען רופט אים). זינען מיר צוגעפֿאָרן צום פּאַלאַצל אַזיינער איינס נאָך מיטאָג, איז געשטאנען רער קאָמיסאַר נעבן גאַניק, פֿרענט רער זירע:

— וואו איז רער פֿריץ?

זאָגט יענער מיט אַ שמייכל:

— ער שמיסט ערשט אַ גוי פֿאַרן עסן...

עס טרעפט אַמאָל, אַז רער פֿריץ האָט נישט קיין אַפּעטיט צום עסן, שמיסט ער אָפּ אַ פּויער, עסט ער שוין רערנאָך געשמאַקער.

מען האָט אונז אַריינגעבעטן אין אַ צימער; מיר האָבן נעוואַרט אַ שעה צייט. רער פֿריץ איז נעקומען אַ צעהיצטער און אַ רויטער, די אויגן האָבן אים גערענט, נאָר אַז ער האָט רערוען רעם זירן, איז ער פֿרייליכער נעוואָרן און האָט אים נעגעבן די האַנט.

— יאָק סיע מאַ, פּאַן קאָטיק, מאי קאָכאַני. וויר איז ראָס אינגעלע?

— ראָס איז מיינס אַן אייניקל, — זאָגט רער זירע.

ניט מיר רער פֿריץ אַ גלעט פֿאַרן בעקל און זאָגט:

— אַזוי יונג ביסטו און האָסט שוין אַזאַ שיין אייניקל.

זי זינען באַלד אַריינגענאַנגען אין אַ צוויטן צימער און אָפּגערעדט וועגן זייערע געשעפטן. רערנאָך זינען מיר אַוועקגעפֿאָרן.

איך האָב נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס רער קאָמיסאַר האָט רערציילט רעם זירן וועגן שמייסן, און איך האָב אויפן וועג געפרענט רעם זירן:

— וואָס איז ער ראָס אזוי אַריינגעקומען, רער פֿריץ, אַ רויטער און צעקאָכט? וואָס פּעלט אים?

האָט מיר רער זירע רערציילט אַ לאַנגע געשיכטע פון די פֿריצים און די פּויערים, און איך האָב זיך רערוואוסט פון לייב־קנעכט און פון צרות, און פון רעם, וי אַזוי מען שמיסט די פּויערים אָהן אַ שום רחמנות, און נאָך, און נאָך אַווינע זאַכן. האָב איך געוואָגט צום זירן:

— גלאַט שמייסן אַ מענש אומויסט. וי האָט ער ראָס קיין מורא נישט פֿאַר גאָט, און וי האָט מען ראָס אַזאַ שטיינערן האַרץ. איך וואָלט מיט אַזאַ פֿריץ נישט געהאַנדלט.

האָט רער זירע געענטפֿערט:

— אויב אַזוי, דאַרף מען מיט קיין פֿריץ נישט האַנדלען. מען מוז אָבער, מיין קינר לעבן, וואָס זאָל מען טון?

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0088-0173 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איינמאָל בין איך געפֿאָרן מיטן זיידן קיין פֿרוסקע צו ווילוזינסקין. אַז מיר זיינען געקומען צופֿאָרן, איז דער פֿריץ מיטן זיידן געגאַנגען אין בּרויז, וואו מען האָט געמאַכט בּראָנפֿן, און איך בין מיטגעגאַנגען. געבן בּרויז האָט רעמאָלט אַ גוי געהאַקט האָלץ. נאָר וויַ ער האָט דערזעהן רעם פֿריץ, האָט ער אין דער גיך אַוועקגעוואָרפֿן די האַק און האָט זיך געגעבן אַ שטעל אויף אַ בּלאַסער, אַ טויטער, מיט אַזאַ ציטערניש אין גוף, פֿונקט וויַ ער וואָלט דערזעהן אַ וואָלף. דאָס איז עפּעס געווען אַ שרעקליכע סצענע, און איך וועל עס קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן. רעמאָלט האָב איך דייטליך געזעהן, וואָס הייסט פֿריץ און וואָס הייסט פֿויער, לייב־קנעכט.

און נאָך אַ שרעקליכן פֿאַל געדינק איך, וואָס האָט מיר געמאַכט נאָך אַ שטאַרקערן רושם, אַזוי אַז מיך נעמט נאָך איצט רורך אַ קעלט, אַז איך דערמאָן מיך אָן אים.

אין רעמזעלבן יאָר, האָט רעם פֿריצ׳ס קאָמיסאַר פֿאַטשאָשע, אַ הויכער און אַ נראָבער גוי (ער האָט נעמוזט וועגן אַ צוועלף פּור), פֿאַרריכט די גרעבלע מיט די דריי בּריקן, וואָס צוזישן קאַמענץ און זאַסטאַוויע. ער האָט געהייסן אַרויספֿאָרן פּינף הונדערט פּורן מיט ערד און צווייגן צו פֿאַרשיטן די גרעבלע, וועלכע האָט זיך איבּערגעריסן פֿאַר פּסח. אין די גרויסע געזויסערס. שבּת, נעדינק איך, אַזוינער צען, בין איך געגאַנגען זען, וויַ מען פֿאַרריכט די גרעבלע און וויַ די אַלע פּורן האָבן געבּראַכט די גויטינע מאַטעריאַלן. פֿאַטשאָשע איז געשטאַנען און האָט נאָכגעקוקט. נאָר איין פּויער איז נעקומען שפּעטער מיט אַ שעה. בּאַלד האָט אים פֿאַטשאָשע געהייסן זיך ליינן, און נעמענדיג בּאַ דעמזעלבן פּויער די בייטש, וואָס יענער האָט געהאַט צום פֿערד, גראַדע אַ גוטע בייטש, האָט אים פֿאַטשאָשע אַליין אַרויינגעשמיסן. בּאַם פּופּציגסטן שמיץ איז דער פּויער געבליבן טויט. פֿאַטשאָשען האָט עס אָבּער נאָרנישט געאַרט, און קאַלט־בלוטיג האָט ער געהייסן דעמזעלבן פּויערס זון מיט זיין וויב, אַז זיי זאָלן אַוועקפֿירן אויף דערזעלבער פּור רעם מת... קיינער האָט נישט געטאָרט וויינען און קרעכצן...

איך בין אַמאָל מיטן זיידן געזעסן אין אַ הויף, אַ פֿאָר וויאָרסט פֿון קאַמענץ. דער מאַיאָנטיק איז אַפֿילו אַ קליינער געזעסן. וויניג פּעלדער מיט לאָנקעס, נאָר די ערד איז געזעסן „עפֿרות זהב", אַ הונדערט דעסיאַטין מיט גרויסאַרטיגע גערטנער, אַ קליין ריין וואַסערל מיט פֿיש און דאָס פֿאַלאַצל אַפֿילו אַ קליינס, נאָר אַ שיינס.

אַוועקפֿאָרנדיג פֿון דעם הויפֿל, האָב איך געזאָגט, אַז עס איז מיר זעהר געפֿעלן און עס איז אויך נישט וויט פֿון שטאָט. האָט מיר דער זיידע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0088-0174 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רערציילט, אַז מיט ניין יאָר צוריק איז ראָ געווען אַן אַנדער פּריץ, וואָס האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט ער פֿאַרן טויט געשיקט רופן דעם גלח און דעם זיידן צו שרייבן אַ צואה אין זייער נעגנווארט. דער ראָזיגער פּריץ האָט נאָך געהאַט מאַיאָנטקעם אויסער דעם. האָט ער ראָס מאַיאָנטיקל „סטאַרשעוו" געוואָלט אַוועקשיינקען דעם זיידן. דער זיידע האָט זיך אָבער פון דעם אָפּגעוואָגט. האָט אים דער פּריץ אָפּגעשריבן דרײַ טויזנט רובל געלט.

— איצט, — זאָגט דער זיידע, — וואָלט איך געדונגען דעם מאַיאָנטיק אין אַרענדע, וויל עס איז נעבן שטאָט, און וואָלט געגעבן טויזנט רובל אַ יאָר...

אויף מיין פראַגע, פֿאַרוואָס האָט ער נישט געוואָלט האָבן אַזאַ שיינעם מאַיאָנטיק אומזיסט, האָט דער זיידע געענטפערט, אז עס איז עפּעס רעמאָלט נעוועז אַ חרפּה צו וואוינען אין אַ הויף, נישט אין שטאָט. אין צוואַנציג יאָר אַרום, נאָך דער פּויערים־באַפרייאונג און נאָכן פּוילישן אויפֿשטאַנד, האָט דאָס טאַקע דער זיידע געהאַלטן אין אַרענדע און נעצאָלט פּופּצען הונדערט רובל אַ יאָר.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0089-0175 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XI

מײַן מוטער. — ר׳ לייזער. — מײַן מוטערס ליידן. — דער קאַמעניצער רב. — דער באָבעם עצה.

מײַן מוטער איז געווען באַם זיידן אין הויז ווי אַן אָנשיקענישׂ פון גאָט. זי האָט זיך נישט געפּאַסט צו רעם הויז. זי איז געהאָרעוועט געוואָרן בײַ אַזאַ טאַטן, ווי ר׳ לייזער גראָדנער, וואָס ער האָט אין עלטער פון אַכט יאָר שוין נישט געקוקט אויף וויבער, און בעת ער איז געווען אין גראָדנע מורה־הוראה, נאָך זײַן שווער ר׳ הלל פריר, וואָס איז געווען ר׳ חיים וואָלאָזשינערס אייִדעם, פלעגט אים אין גאַס ניין אַ שמש פאָראויס און אַוועקטרייבן אַלע וויבער פון טראָטוּאַר.

און אַז דער זיידע, ר׳ לייזער, פלעגט ניין אַלע פרייטאָג אין באָד אַריין, האָט ער זיך אויסגעטאָן נעבן די אָרימע לייט. און אַז ער האָט דערזעהן בײַ אַן אָרימאַן צעריסענע שטיוול, האָט ער זיך מיט אים געטוישט, אַזוי אויך מיט אַ צעריסן העמד, הויז; ער האָט אַוועקגענעבן רעם אָרימאַן די אייגענע און אָנגעטאָן רעם אָרימאַנס. קומענדיג אַהיים, פלעגט אים די באָבע נישט דערקענען, קרוע־בלוע, אויסער דער קאַפּאָטע מיטן שטרײַמל. דאָס האָט ער שוין נישט געטאָרט טוישן, אַזוי האָט ער געוואָגט. די באָבע, געוויינליך, פלעגט פאַר אַזוינע מעשׂים אונטערשרייען, דאָס איז געווען פאַר איר אַזאַ הוצאה, וואָס איז נישט געווען נאָך די פּחות נאָך, ווײַל שטאָט האָט אין יענער צייט געגעבן רעם רב ווייניג שכירות, אַזוי אַז זי האָבן קוים געהאַט צום לעבן; און אַז זי וועט נעמען מאַכן רעם מאַן אַלע פרייטאָג נײַע מלבושים, וועט איר אויף רעם ערך קאָפּ נישט סטיין. ער פלעגט זי אָבער באַרוהיגן דערמיט, וואָס דער אָרימאַן, דאַרף בילכער האָבן נוטע שטיוול, איידער ער, וויל יענער דאַרף, נעבעך, גיין פאַרדינען געלט; אין אַ צעריסענעם מלבוש און צעריסענע הויזן קאָן ער דאָך זיך, ערשטנס, פאַרקילן, און, צוויטנס, קאָן מען נאָר אין אַזוינע בגדים לאַנג נישט זוכן קיין אַרבעט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0089-0176 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי בָּאבע האָט אים נישט געוואָלט מצער זיין, פלענט זי אַריין צו איר אין צימער און ווינען. רי זאַך איז אָבער באַוואוסט געוואָרן אין שטאָט. האָט זיך געפונען אַ גביר, וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ קרוב, און יענער פלענט שוין רער בָּאבען פרייטאָג פאַרנאַכט אַרײַנשיקן מלבושים, אויב רער רב האָט זיינע צעטיילט.

ער האָט געהאַט אַ סך ספרים, וואָס האָבן רערנרייכט אין רי טויזנטער רובלס. רי ראָזינע ספרים האָט ער נעירשנט פון פאָטער ר׳ יחזקאל און פון שווער ר׳ הלל, און זיי האָבן פול נעמאַכט רי שטוב.

ראָס רוב פלענט ער ויצן אין אַ צימער מיט אַ פאַרקייטעלטער טיר און פלענט לערנען. אין צימער איז געוועזן אַ קליין טירעלע, וואָס ער פלענט עפענען, וען זיין ווייב, רי רביצין, האָט אָננעקלאַפּט. וען ווייבער זיינען נעקומען מיט אַ שאלה, האָט רי רביצין אויסגעהערט רי שאלה און איבער־ נעגעבן רעם מאַן רורכן טירעלע, און ער האָט שוין רערביי נעפסקענט. אַז עס איז געוועזן אַ טרפות־שאלה אַרער אַ שאלה מיט עופות, פלענט אים רי רביצין רערלאַננען רורכן טירעלע רעם אָביעקט פון רער שאלה, און ער האָט איבערגעזעהן און נעפסקענט. רי רביצין איז שוין רעריבער נעוועזן אַ נרויסער בקי אין שאלות און אַממיינסטן פלענט זי אַליין פסקענען.

רער מאַן פלענט זי אויסהערן און אויספרובן, און שפעטער האָט ער איר אַרויסגענעבן סמיכה צו פסקענען רי נרינגערע שאלות. זי האָט אויך נעקאָנט נוט לערנען אַ בלאַט נמרא, מען האָט זי נעהאַלטן אַפילו פאַר אַ למרן.

רער זיידע ר׳ לייזער פלענט נאָר קריאת־שמע און שמונה־עשרה ראַוונען מיטן עולם. ר אָ ס איז אויך נעוועזן פאַרן עולם שווער. מען האָט באַראַרפט לאַנג וואַרטן, אַודאי בּאַ אַ שעה צייט. רי איבערינע תפילות האָט ער שטענריג נעראַוונט „פאַר זיך", און ראָס האָט נעדויערט צוויי שעה. בּענשן האָט בּאַ אים נעדויערט אַ שעה. בּאַ יעדן וואָרט האָט ער זיך פאַרדבוקעט מיט רי אויגן צו נאָט און זיך איבערנענעבן רי פונות התפלות. ער איז נעוועזן אַ נרויסער בקי אין שאלות־ותשובות און צו אים פלענן קומען רבנים פון נאַנץ ווילנער אָקרונ. ווידער האָט ער נעהאַט אַזעלכע ספרים בנונע צו שאלות ותשובות, וואָס מען קריגט ראָס נאָרנישט אין ערגעץ צו קויפן.

שטענריג איז בּאַ אים נעוועזן פול רי שטוב מיט רבנים און לומרים. רי נראָרנער לומרים האָבן ליב נעהאַט זאָנאַר צו ריירן מיט רער רביצין פון תורה, וויל צו אים איז זי נעוועזן שווער אָנצוקומען. זי האָט נעהאַט זעהר אַ נלייכן שכל אין לערנען, און ראָס, וואָס איר איז אויסנעקומען שווער, האָט זי ראָס איבערנעפרענט בּאַ אים, וען קיינער איז נישט נעוועזן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0090-0177 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיין מוטער האָט מען אָנגעהויבן ריידן שרוכים, ווען זי איז אַלט געוואָרן צוועלף יאָר; נאָר רער זיידע, וואָס האָט זיך פֿאַרשטאַנען אויף מענשן, האָט עפּעס נישט געקאָנט צוקלויבן. ער האָט, וואַרשיינליך, געווכט אַוואַ חתן, וואָס זאָל זיין אי גרויס אין למדנות, אי אין יחוס. און אַוואַ, אויב עס האָט זיך שוין געפונען, איז ער רער בּאָבּען נישט געווען געפעלן. זי האָט נישט געוואָלט, אַז איר טאָכטער זאָל האָבּן אַ שלימזל פֿאַר אַ מאַן. זי פלעגט זאָגן, אַז אַ שלימזלניק א רב איז אויך נישט נוט פֿאַר אַ וויב און קינרער.

זי האָט געהאַט אַ נרויסע רעה בּאַ אים, איז געווען אַ נרויסע יחסנטע, אַ חכמה און רורך איר האָט ער איינגעטליך געקאָנט זיין אַן ערליכער איר, ווי ער האָט געוואָלט. זי האָט זיך פיל אָנגעליטן פון זיין פרומקייט און נוטסקייט, און אַז אָרימעלייט פלענן קומען צו אים אין שטוב אַרייַן בּעתן עסן, האָט ער זיי אַלעמען געבּעטן צום טיש און אַוועקגענעבּן די בּעסטע חלקים. ער האָט געוואָגט, אַז רער אָרימאַן איז נעבּעך אַזוי הונגעריג, איז נעבּעך אַזוי ושערנע אַ שטיקל ברויט, אַז עס נעמט אָן אַ צער צו קוקן... און אַזוי האָט ער נעקאָנט בּעטן צום טיש אַ צען־צוועלף אָרימע־לייט. זיינען אַלע שטובּיגע אַוועק פון טיש הונגעריג, און טאָמער האָט נאָך פֿאַר אַ פֿאָר אָרימעלייט אויסנעפעלט, האָט ער נעשיקט דערקויפן ברויט מיט זעמל און נישט אַוועקנעלאָזט זיי הונגעריג.

די רבּיצין האָט שטענריג נעזיינט און נעקלאָנט, אַז זי קאָן קיינמאָל נישט אויסקומען מיט רער הוצאה, כאָטש זי האָט נעהאַט פיל שטיצע פון אירע רבּנים־משפּחה, וואָס זיי האָבּן נעוואוסט די לאַנע, און נבירים זיינען אויך נעווען, וועלכע האָבּן פיל נעשטיצט. אָבּער עס איז אַלץ ר' לייזערן נעווען וויניג פֿאַר זיינע אָרימעלייט, וואָס ער וויל זיי מחיה זיין. זי מיט די קינרער האָבּן פּמעט נעליטן הונגער.

אַז זיי האָבּן נעטאָן מיט מיין טאַטן רעם שירוך, איז די טאָכטער שוין רעמאָלט נעווען „אַן אַלט מיידל“: אַכצען יאָר אַלט און אפשר אַ סברה אַז ניינצען... די מוטער האָט נעזיינט, וויי נעזיינליך פֿאַרציטן, אַז מען האָט אַזאַ אַלט מיידל און נאָך אין אַ פֿאַמיליע פון לויטער נאונים. רעם שירוך האָבּן זיי שוין מקבּל באהבה נעווען, ווייל ,רער חתן איז נעפעלן נעוואָרן בּיידע צדרים, אי רעם רב, אי רער רבּיצין. נאָר איין חסרון: רער מחותן איז נעווען אַ פֿראָסטער בּשר ורם, אַ בּעל־הבּית אַ תּקיף, אַ פֿרנם־חורש — ראָם איז פֿאַר זיי נעווען אַ נרויסער קלאַפּ, אַ שרעקליכער פלעק אין רער פֿאַמיליע.

אָבּער צוליב די צוויי וויכטיגע אורזאַכן: די טאָכטער איז שוין „אַן אַלט מיידל“ און רער ברורער וועט פֿאַרלירן די רבּנות, האָט סען נעמוזט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0090-0178 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיך בײַשליסן צו נעמען רעם חתן אויף פֿאַרהער. האָט רער זיידע, ר׳ לייזער, איינגעזאָגט, אַז רער חתן האָט אַ גוטן קאָפּ און קאָן אַרויסקומען אַ גרויסער למדן. רער טאַטע איז נעזונט אַ קלוג איינגל, און זיין טאַטע, רער זיידע אהרן־לייזער, האָט אים אויסגעלערנט, וויִ ער זאָל זיך ה א ַ ל ט ן בײַם אָנקומען אין נראָדנע צום מחותן, און רער טאַטע האָט זיך נעמאַכט פֿאַר אַ צריק תּמים, וואָס וויִם נעבעך נישט צוויי צו ציילן, אויסער רי תּורה און עבורת השם.

פֿאַרן פֿאָרן קיין נראָדנע אויף רי תּנאים, רעמאָלט אַ צוועלף־יאָרינ איינגל, האָט ער איבערגעקוקט רעם גאַנצן ספר יסור־שורש־העבורה און איז נעקומען צום מחותן אַ פֿרומיטשקער, מיט אַן איינגעקניטשט פּנימל, כאָטש ער איז נעזונען אַ פֿריש און נעזונט איינגל.

קורץ, ער האָט נושא־חן נעזונען אי בײַם מחותן ר׳ לייזערן, אי בײַ רער מחותנת. זי האָט נעזוענן, אַז ער איז אי קלוג, אי שיין, און זי איז נעזונען זיכער, אַז פון אים וועט נעזונט אַרויסקומען אַ גוטער רב.

רי מאַמע, וועלכע האָט זיך נעהאָרעזעט אין אַזאַ פֿרום ;הויז פון אַזעלכע גאונים און צריקים, איז נעבעך אָננעקומען אין אַ הויז, וואו מען האָט נישט נעהערט אַ וואָרט תּורה. צווישן רי מענשן, וועלכע קומען צום שווער, האָט מען נישט נעזוען קיין איין רב, קיין איין למדן, קיין איין צריק, נאָר אַלץ עפּעס אירן, אירן, אירן. און אַ איר, נישט קיין רב, האָט בײַ איר קיין וועלט נישט נעהאַט. און נאָך מער, זי האָט זיי נאָר פֿאַר קיין מענשן נישט נעהאַלטן. נלאַט עס דרייען זיך אַרום אירן, און מען לערנט נישט און מען ראַווט נישט, אָהן דרך־ארץ און אירישקייט, פֿראָסטע שלש־סעורותן, און מען רערט נאָר פון ניבול־פֿה פון לשון הרע און ;רעסנלייכן.

דערצו איז נאָך רי מאַמע, זכרונה־לברכה, נעזוען נישט קיין איבעריגע קלוגע, קאָן מען זיך פֿאָרשטעלן, וויִ זי האָט זיך נישט נעפֿאַסט צו אונזער הויז.

רעם מאַן האָט זי ליב נעהאַט, וויִ אירע עלטערן, וואָרום אויסער אַלעם איז ער נעזוען זעהר אַ גוטער, אַ גרויסער בעל־מידה און אַ שטילער. רער זיידע אהרן־לייזער האָט רי שנור נישט איבעריג ליב נעהאַט, איז נעזוען מיט איר פון וויטן. רי בּאָבע ביילע־ראַשע, ווירער, איז אויך נעזוען פון איר נישט צופרירן. רי מאַמע איז נישט נעזוען קיין בריה, האָט נישט נעקאָנט קאָכן און בּאַקן, וויִ רי פֿאַרצייטישע וויבער האָבן נעקאָנט, אַפילו רי נרעסטע נבירטעס פלענן אַליין קאָנען אַלץ טון. זי האָט אַפילו נישט נעקאָנט נייען, וואָס קליינע מיידעלאַך פלענן אַמאָל קאָנען. רי מאַמע האָט קיין זאַך נישט נעקענט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0091-0179 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דערפאַר איז זי אָבער געזעסן זעהר אַ פרומע, קיין גמרא האָט די מאַמע נישט געקענט, נאָר אין דעם חובת הלבבות און מנורת המאור איז זי געזעסן קלאָר, כּמעט אויף אויסזויינינג. שטענדיג האָט זי געלערנט דעם חובת הלבבות און איז געזעסן אַזוי פאַרטון דערין, אַז איר האָט כּמעט נאָרנישט געאַרט, וואָס איר מאַן איז נעזאָרן אַ חסיר, און אַז דער טאַטע, וואָס איז נעזאָרן אַ חסיר באַלד נאָך דער חתונה, האָט נעזעהן, אַז דאָס וויבּ שטערט אים נישט, האָט ער זי באַזונדערס געשעצט דערפאַר.

אין אַ נעזויסער צייט אַרום איז די מאַמע צוגעזויינט געזאָרן צום הויז מיט אַלע זיינע באַזוכער, און פּרי אָפּצוהיטן די נעסט פון לשון־הרע, רכילות, לצנות און ניבול־פּה, פלענט זי האַלטן דעם קליינעם חובת הלבבות באַ זיך, און וויי נאָר עמיצער האָט אָנגעהויבּן צו ריידן לשון־הרע, פלענט זי באַלד אַוועקלייגן אַ מוסר און אָפּזאָגן אַ שטיק חובת הלבבות, אין וועלכן עס ווערט גערערט פון דער גרויסער עבירה לשון־הרע. זי האָט פּראָסט נישט געלאָזט זיי לעבן. פון אָנפאַנג איז זיי געזעסן שווער, אַ נעשעפט מיט אַ פרום וויבּל! דערנאָך אָבער זיינען זיי צוגעזויינט געזאָרן און פלענן זיך טיילווייז אָפּהאַלטן פון די אַלע שלעכטע ריידן.

אָפט פלענט זי באַזוכן דער קאַמעניצער רב, איר פעטער. ער פלענט פּשוט קומען צו איר אין שטוב אַריין, וואָס דאָס איז געזעסן אַן אויסער־געוויינליכע זאַך. ער פלענט צו קיינעם נישט נישן. אַנב האָט אים זיין ברודער געבּעטן, אַז ער זאָל מקרב זיין זיין טאָכטער און זי באַזוכן. איר פאָטער האָט פאַרשטאַנען, אַז זי איז אַריינגעפאַלן אין אַ שטוב, וואָס דאַרף איר זיין פרעמר, לויט איר ערציהונג, און אים איז געזעסן וויכטיג, אַז זיין ברודער זאָל אויף איר אַכטונג געבּן. מיט זיין אָפט קומען האָט ער אפשר וויכער געמאַכט דעם שוערס האַרץ, וואָס איז צו איר נישט זעהר גוט נענויגט געזעסן.

אין דריי יאָר אַרום האָט דער ווירע זיך שוין מיאש געזעסן פון זיין נעראַנק מתחזן צו זיין זיך מיט גרויסע רבנים. ער האָט געזעהן, וויי ער איז אייגנטליך אַריינגעפאַלן מיט דער שנור, די בת־הרב, און האָט גלאַט אייגנעפונען, אַז ס׳איז נישט קיין יושר צוליבּ יחוס טון אַ רעה זיינע זין און געבּן זיי אַזעלכע שלימזולניצעס פאַר וויבּער.

מיט זיין יאָסעלען האָט ער שוין געטאָן אַן אַריסטאָקראַטישן שידוך פון גרוסן שטאַנד. דאָ האָט ער שוין געווכט בלויז וועלטליכע מעלות: שיינקייט, גרולה, פייהינקייט — און אַזאַ האָט ער געפונען.

דאָס איז געזעסן אַן אָנגעזעהענעם נישט־הינן סוחרס אַ טאָכטער און זעהר אַ שיינע.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0091-0180 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עס איז געווען מיט מול די חתונה, און די שיינע שנור איז נעקומען צופֿאָרן קיין קאַמענץ אין אַ קאַרעטע מיט פיר פערד, מעשה־פֿריצטע. אויף דער פֿלהס שינקייט איז געלאָפֿן קוקן די נאַנצע שטאָט, און מען איז געווען אַנטציקט פון איר רייץ, פון איר עלענאַנטישקייט, פון איר טייערער צירונג, וואָס זי האָט געטראָגן. אהרן־לייזערס פרייד איז נישט מענליך נעווען אָפּצושאַצן. דערצו איז זי געווען אַ קלוגע, אַ וואויל־ערצויגענע, אַ טאַקטישע, האָט זיך דעליקאַט באַצוינגן צו מענשן און איז געווען אַ גרויסע בריה.

דער זיידע האָט זי משונה ליב געהאַט, ער האָט זי שטענדיג געהאַלטן נעבן זיך, און זי איז באַ אים געווען טייערער פֿאַר אַלע קינדער.

מיט יוכבדס אָנקומען האָט זיך זעהר פֿאַרענדערט מיין מאַמעס לאַגע. אויב מען האָט זי פריהער נישט ליב געהאַט, האָט מען זיך כאָטש מיט איר געיחסנט, און איצט אָבער, וו׳ די נייע שיינע שוועגערין איז אָנגעקומען, האָט שוין דער רב אויפֿגעהערט צו באַזוכן זיין פֿלימעניצע, און דער זיידע האָט זי אָנגעהויבן פֿשוט צו האַסן. איצט האָט ער געוואהן דעם אונטערשייד צווישן דעם רבס מאָכטער מיט ר׳ שמעון רייטשס טאָכטער, און די לעצטע האָט אים ממש פֿאַרפֿשופֿט.

דער מאַמען איז געווען אומערטרעגליך, אַנב אויך די קנאה, וואָס אַלע ליבן די יונגערע שוועגערין, אַלע מאַכן איר קאָמפּליכענטן, און דער שוועד, וואָס צאַצקעט זיך מיט יוכבדן, ווייל אַפילו אויף איר קיין קוק נישט נעבן. פלענט זי שטענדיג זיצן און וויינען. זי האָט אויפֿגעהערט אַריינ־צוקומען אין שטוב אַריין, וואו דער שוועד מיט די אַלע קאַמעניצער לייט האָבן זיך נעפונען. די קאַמעניצער לייט זיינען גלאַט נעווען צופרידן, וואָס זיי זיינען פֿטור געווארן פון איר, וואָס האָט שטענדיג זיי נעשטערט ראָס לעבן און נישט געלאָזט ריידן, וואָס זיי האָבן נעוואָלט.

די יונגע שנור האָט אַריינגעבראַכט נייע אָרדענונגען אין שטוב און אין דער ווירטשאַפט, נאָר אויפן אַריסטאָקראַטישן אופן. זי האָט נעמאַכט נייע נעריכטן מיט נייע פֿאַרשיידענע נעבעקסן און דערצו האָט זי נישט נעקאָנט זיצן ליידיג. דאָ האָט זי נעניט און דאָ נעארבעט, פֿאַרריכט אַלעמענס וועש, נעניט פֿאַר וויבער קליידער און פֿאַר מאַנסבילן הויזן. די שטוב האָט נאָר נעקראָנן אַן אַנדער אויסזוהן, עס איז נעווארן ריינער און צירטיגער אין שטוב, און די נאַנצע פֿאַמיליע האָט זיך אָנגעטאָן ריינער, פֿאַרפוצטער.

די מאַמע איז אַלע מאָל נעלאָפֿן צום רב זיך אויסוויינען איר האַרץ. און דער רב האָט זי נעטרייסט און איינגערוהינט דערמיט, וואָס איר מאַן איז אַ סך אַ טייערער פֿאַר יוכבדס.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0092-0181 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

יאָסל איז אַפילו אויך געוויזן אַ גאַנץ פיינער יונגערמאַן, אַן אָרנטליכער, אַן ערליכער, ער האָט אויך געקאָנט לערנען, אָבער משה, מיין פאָטער, איז געווען קליגער און בּאַגאַבטער פאַר אים און אַ גרעסערער בּעל־מידה.

אַז די מאַמע האָט געוויינט בּאַ איר אין צימער גופא, האָט זי רער טאַטע געטרייסט מיט ריזעלבּע ווערטער, וואָס איר פעטער, רער רב. עם האָט אָבער נישט געהאָלפן. איז געבליבן בּאַם טאַטן, ער זאָל אַרויס איננאַנצן פון פאָטערס הויז אין אַ באַזונדערע דירה, ווען זיך ער־ רי גאַנצע שנאה מיט רער קנאה. זי ווען זיך לערנען איר חובת הלבבות מיטן מנורת־המאור און רעם ספר החסידים — און עס ווען זיין רוהיג אין שטוב.

האָט ער אָבער מורא געהאַט אויסצוגעבן רעם פאָטער אַוואַ זאַך און איז געגאַנגען צו רער מוטער זיך מישב זיין. געוואוסט האָט ער, אַז רי מוטער האָט אַ נרויסן איינפלוס אויפן פאָטער, און ער פאָלגט זי אין נרעסערע זאַכן.

האָט רי מוטער אים נעגעבן אַן עצה, אַז ער זאָל אָנשרייבן אַ נוטן בּריף צום פאָטער, רערציילן אים, וי זיין שרה ווייגט וי טאָג, אַווי נאַכט, און אַז ער ווייל זיך אַרויסציהען אין אַן אַנדער דירה. אַלוואָ, האָט ער זעהר מורא פאַר אירע טרערן, וואָרום איר פאָטער איז שוין געשטאָרבן, אַ יתומה, און לכן געפינט ער קיין אַנדערע ווע נישט צו באַרוהיגן זיין וויב, וי נאָר אַז זי זאָלן אַרויס באַזונדערער.

— רו שרייב אָן אַזאַ בּריף רעם טאַטן, — האָט זי אים נעראָטן, — ווען עס אים אַריין אין האַרצן. ער איז דאָך אַן ערליכער איד, און אַז רו וועסט אים אַריינוואַרפן רי ווערטער: טרערן, געשטאָרבענע עלטערן, צריקים, ווען ראָס אויף אים שטאַרק וירקן. ער ווען מיר אַוראַי דער־ צייגן פון רעם בּריף און ווען מיך נעווינט פרענן אַן עצה, ווען איך אים שוין וויסן, וואָס צו זאָגן.

ער האָט אַזוי נעטאָן. רער זירע האָט באַקומען אַ בּריף. פון אָנפאַנג איז ער נעוואָרן בייז אויף זיין זון, ווען ער רעכט ווי ענדערן זיין כּלל צו וואוינען שטענריג צוזאַמען מיט אַלע קינרער, וואָס אַז מען זאָל אים נעבּן כּל הון רעלמא, וואָלט ער פון רעם כּלל נישט אָפּטרעטן. נאָר רי טרערן פון רער בּת־נרולים איז אים אַריין טיף אין האַרצן, און ער האָט מורא נעקראָגן, ער זאָל, חלילה, נישט קריגן קיין קללה פון אירע עלטערן, רי צריקים. ער האָט זיך קיין עצה נישט נעקאָנט נעבּן און איז זיך נעגאַנגען מישב זיין מיט זיין וויב בּיילע־ראַשען.

בּיילע־ראַשע רי חכמה האָט אים רערויף נעזאָגט, אַז וי איז טאַקע אויך זעהר אומרוהיג, וואָס שרה ווייגט שטענריג, און מען ראַרף זיך

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0092-0182 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גלאַט רעכענען מיט אַועלכע גרויסע צריקים, עס זאָלן, חלילה, אירע טרערן נישט אָנקומען צו זיי.

— איך ציטער וועהר פאַר זיי, — האָט די באָבע נעזאָגט, — און אַגב איז דאָך אַ רחמנות אויף אונזער משהן. פאַרוואָס זאָל אים פאַר־שטערט ווערן זיין לעבן צוליב אירע טרערן?

רערנאָך האָט די באָבע נעזאָגט, אַז מען איז מיט איר אַריינגעפאַלן אויפן פיינעם אופן. זי איז דאָך אַ שלימזל און קאָן אַ קאַץ רעם ווידל נישט פאַרבינדן. נאָר וואָס זאָל מען טון, פאַרפאַלן, ראַרף מען ועהן, אַז זיי זאָלן כאָטש לעבן אָהן צער.

די באָבע האָט נעקאָנט ריידן און האָט נעזוירקט אויפן זיידן, ווען זי האָט באַאַרפט.

רער טאַטע האָט אויסגעפירט. ער האָט נערוננען אַ רירה באַ שלום יאָרעם: דרייַ צימערן מיט אַ קיך פאַר צוואַנציג רובל אַ יאָר, און פאַר רער מאַמען האָט זיך נעעפנט אַ נייע וועלט. איצט האָט זי אָננעהויבן צו לעבן לויט איר רצון און איר געשמאַק, וואָס הייסט, זי איז שטענדיג נעזעסן אויף אירע ספרים און האָט נישט אָננעזוען אין די אויגן יוכברן מיטן שוועהר, מיט די אַלע קאַמעניצער לייט. אַמאָל פלענט זי נייַן צו איר פעטער און פלענט שעהן־לאַנג פאַרבריינגען מיט רער רביצין.

די מאַמע האָט קיינמאָל נישט נעראַנהט פאַר פרנסה, וויַ אַנדערע וויבער, און ס׳איז איר גלאַט קיין זאַך נישט אָננענאַנגען. זי האָט נישט נעוואוסט, וואָס עס קאָכט זיך מיטאָג, ווען וועט ער זיין פאַרטיג — וואָס איז נישט איר עסק. וועגן נייַען און פאַרריכטן אַ העמר איז נאָר קיין ריר נישט. אַפילו שבת און יום־טוב איז אויך רורכנענאַנגען אָהן איר האַנט, פונקט וויַ זי וואָלט נאָר קיין בעל־הבּיתטע נישט נעווען.

אַזוי האָט די מאַמע אָפּגעלעבט מיטן טאַטן אַ יאָר דרייסיג, רוהיג, רעגולער, נייַן חדשים נעשוואַנגערט, צוויי יאָר נעזוינגן, אַלע דריי יאָר פון וואָס ניט אַ קינד. זי האָט נאָר אַכטונג נעגעבן אויף רעם קינד, וואָס זי זויגט, און אויפן חובת־הלבבות.

רער טאַטע האָט מיט איר קיינמאָל נישט נערערט פון געשעפט און נישט נעפרעגט, וואָס פאַר אַ מיטאָג וועט היינט זיין. ער האָט נעוואוסט, אַז זי וויים נישט, און אַז ער פלענט קומען אַהיים, פלענט זי אים רער־ציילן מעשיות פון מנורת־המאור, וויַ אַזוי מען ראַרף רינען נאָט לויט חובת הלבבות און אַנדערע הייליגע ספרים. רער טאַטע פלענט אויסהערן די מעשיות און שוויגן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0093-0183 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XII

די פּריצים. — בערל בענדעט. — טשעכטשאָווע. — סיכאָווסקי. — בערל בענדעטס טרייקייט. — דער בלבול. — דער קריג צווישן דעם פּריץ מיט דער פּריצטע. — באַאַסלאַווסקי. — דער סוף פון בלבול.

רער זיידע האָט געוואָלט מחנך זיין זיינע זין צוזישן די פּריצים. דאָס איז אים נישט אינגענאַנגען. מיין פאָטער האָט נישט געוואָלט קענען די פּריצים; ער האָט פּינט געהאַט די שאַרלאַטאַנעס און האָט נישט געוואָלט זייער פּרנסה. ער האָט זיך באַשעפטיגט מיט רער אַרענרע. רער ברודער יאָסל וידער האָט אויך נישט געטוינט צו זיי. מאַכן קאָמפּלי־מענטן, חנפהנען, וי אַ הונט, די פּריצים האָט ער נישט געקאָנט און ער האָט זיך אויך געהאַלטן באַ רער אַרענרע.

רער זיידע האָט אָבער פּאָרט געוואָלט איבערגעבן זיינעם אַ קינר די נעשעפטן מיט די פּריצים, מאַכן באַקאַנט מיט זיי. האָט ער אויסגעקליבן פון זיינע צוויי איידעמס רעם עלטערן, בערל־בענרעטן, וואָס האָט חתונה געהאַט אין רער בהלה צו עלף יאָר. דאָס איז נעוועז אַ כוואַט אַ יונג. נאָך רעמאָלט איז ער נעוועז אַ נאַנצער פּראַנט און האָט זיך געפּוצט און נעצירט און געהאַט אַ נלאַט צינענלע.

און רער זיידע האָט אים אָנגעהויבן מיטנעמען צו די פּריצים, און בערל־בענרעט האָט באַ זיי נושא חן נעוועז.

איינמאָל איז רער זיידע מיט אים נעוועז אין הויף טשעכטשאָווע, באַם פּריץ סיכאָווסקי. באַ רעם דאָזיגן פּריץ האָט בערל־בענרעט ועהר אויס־נענומען, אָבער אַזוי וויט, אַז ער האָט אים פּאַרנעלענט ורי שטעלע פון אַ קאָמיסאַר איבערן הויף. ביז איצט איז די שטעלע באַזעסן אַ קריסט, אַ שיפור, פון ועלכן רער פּריץ איז אויסנעריסן נעוואָרן. ער איז נעוועז אַ קלוגער פּריץ, און אים איז איינגעפאַלן נעמען בעסער אַ איר אויף זיין אָרט, אַ איר איז שטענריג ניכטער און בערל־בענרעט איז פּאַסיג רערצו.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0093-0184 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער זירע האָט אים, פֿאַרשטייט זיך, פֿאַרלויבט בערל־בענרעטן, נאָר פונדעסטוועגן האָט ער באַמערקט רעם פּריץ, אַז זיין אירעם איז נאָך צו יונג פֿאַר אַזאַ שטעלע.

סיכאָוסקי איז רערמיט נישט מספּים געוואָן. ער, רער אירעם, איז זיך יונג, אָבער ער טויג און וועט טויגן.

— און, — האָט רער פּריץ געזאָגט, — אויב רו ווילסט, טאָ פֿאַר־בלייב רו מיטן אירעם בּאַ מיר אַ קורצע צייט. וועסט אים רי ערשטע צייט צוויזיין, כאָטש ראָם איז אינגנטליך איבערינ. זאָל ער שוין בלייבן. און איך וועל אַרויסשיקן אַ קאַרעטע צו בריינגען זיין ווייב און די קינדער מיט די זאַכן. איך וועל אים אָפּגעבן ראָם הויז, וואו רער אַלטער קאָמיסאַר האָט געוואוינט, מיט דרי בּהמות, דרי רינסטן און אַ לאָקי, און די קאַרעטע מיט פּיר פּערד פון יענעם קאָמיסאַר וועט זיין פֿאַר אים.

רעמאָלט, אין יענער צייט, איז פֿאַר אַ לייטישן מענשן געוואָן אַ חרפּה צו וואוינען אין אַ ראָרף, זיין, הייסט עס, אַ ישובניק. נאָר אַזאַ שיינע שטעלע און נאָך באַם פּריץ סיכאָוסקין, וואָם ער האָט נעהאַט אַ שם פֿאַר אַ גוטן מענשן בּכלל, און פֿאַר אַ אירן־פֿריינט בּפרט, איז רעם זירן געפֿעלן געוואָרן. ער האָט אָבער געזאָגט סיכאָוסקין, אַז ער מוז זיך וועגן רעם מישב זיין אין רערהיים מיטן מחותן זעליג אַנדרַערקעם און מיט די וויבער, און די צוויטע וואָך וועט ער שיקן אַ בריף מיט אַן עקסטרע־מענשן.

אַז רער זירע איז נעקומען אַהיים, האָט ער זיך באַלר מישב געוואָן מיט זיין וויב בּיילע־ראַשע. איר איז נעפֿעלן געוואָרן די שטעלע, וירער איז זי געוואָן זיכער, אַז בּערל־בּענרעט וועט זיין אַ גוטער בּעל־הבּית און וועט באַ סיכאָוסקין נעווינס נושא חן זיין. איז שוין איר טאָכטער, הייסט עס, פֿאַרזיכערט מיט פֿרנסה, וי אַ פּריצטע. וויטער איז נאָר קיין חרפּה נישט צו זיין אַ ישובניק, עס איז זיך נישטאָ וואָס צו שעמען. שענער און בּעסער אירער צו האַלטן די אַרענדע און שטענריג זיך רייסן מיט רער שטאָט, האָבן אַן עסק מיט די שינקערס, מיט שפּורים און אַלערליי אויסוואורפן. ראָם אַלץ האָט איינגעפונגן די באָבע און עס איז באַשלאָסן געוואָרן אָנצונעמען די שטעלע.

רער זירע האָט אַוועקגעשיקט אַ בריף צו סיכאָוסקין, אַז זיין אירעם נעמט אָן די שטעלע. רער פּריץ האָט נעענטפֿערט, אַז רער יונגערמאַן זאָל זיך צוגרייטן מיט רעם וויב און קינדער צום פֿאָרן, אין דרי טעג אַרום שיקט ער פּורן נאָך זיי. מיטוואָך איז נעקומען פון פּריץ סיכאָוסקי אַ קאַרעטע מיט פּיר פּערד, און דרי פּורן צו צוויי פּערד פֿאַר די זאַכן. רער זירע איז מיטנעפֿאָרן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0094-0185 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז זיי זיינען נעקומען, האָט רער פּריץ נעשיקט רעם עקאָנאָם העלפּן איינאָרדענען זיי אין רער נייער וואוינונג. רערנאָך האָט סיכאָוסקי נענומען רעם זיירן צו זיך אין צימער אַריין און איבערנענעבן אים אַלע אַרבעטן, מיט וועלכע עס וועט זיך ראַרפן בּאַשעפטיגן רער איירעם.

— קורם פּל, — האָט ער נעוואָגט רעם זיירן, — בּאַראַרף מען זיך האַלטן שטאָלץ מיט רי עקאָנאָמעס און מיט רי פּויערים, פּונקט וי ער וואָלט נעוזען אַ ל י ן רער פּריץ. ער בּאַראַרף זיך פּאַרנעסן, אַז ער איז אַ איר און ראַרף מוטיג פּירן רי נעשעפטן.

רער זיירע, וואָס איז נעוזען זעהר אַ הייסער צו זיין פּאַמיליע, האָט צוגעוואָגט רעם פּריץ צו פּאַרבּריינגען אַ וואָך צייט מיטן איירעם און אין רער צייט וועט ער אים צולערנען, וי אַזוי מען בּאַראַרף זיך אָפּגעבן און אַרבּעטן אויף אַזאַ שטעלע.

סיכאָוסקי איז נעוזען בּטבע אַ רוהיגער מענש, ער איז נעוזען זעהר רייך און האָט ליב נעהאַט צו לעבן אינגאַנצן רוהיג, ער זאָל נאָרנישט האָבן וואָס צו טון און וועגן וואָס צו טראַכטן. רי איינציגע תּאוה זיינע איז נעוזען — יאַגר, צו וועלכער ער האָט נעהאַט פּאַרשיירן נעוזער, מיט הויכע גרויסע יאַגר־הינט, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט אין רער גאַנצער נענגט. צו רעם האָט ער נעהאַט אַ בּאַוונרערע גרויסע שטוב, וואו רי טייערע יאַגר־אינסטרומענטן זיינען נעוזען אויסגעהאַנגען אויף רי וועגט, אויף טייערע יאַגר־קאָוויאָרן, און צוויי שטאַלן מיט שפּאַנען און בּאַוונרערע יאַגר־פערר, וואָס האָבן אָפּגעקאָסט צענרליגער טויזנטער.

רי פּריצטע איז נעוזען זעהר אַ שלעכטע, אַ נרויסע וירטין, האָט פּיינט נעהאַט אַ אירן. זי האָט אָבער בּאַם מאַן קיין רעה נישט נעהאַט.

רער פּאַלאַץ איז נעוזען נאָר אַ פּירשטליכער. אין נרויסן זאָל האָבן נעקאָנט טאַנצן אַ פּאָר הונרערט מאַן. אויף רי וועגט האָט נעבּלישטשעט נאָלר. שטענריג זיינען בּאַ זיי נעוזען נעסט פון רי אַרומיגע הויפן, און מען האָט נאַנצע נעכט פּאַרבּראַכט אין עסן און טרינקען, אָבער שנאַפּס וויינינ. רער פּריץ האָט פּיינט נעהאַט שפּורים, ראָסוועלבּע מיט קאָרטן. און האָט מען נעשפּילט, האָט ער זיך נעסטאַרעט, אַז מען זאָל קיין סך נישט פּאַרשפּילן. ער האָט נרויסאַרטיג נוט נעשפּילט מיט רעם וויב ראָאַל. אָפט האָט מען נעטאַנצט, און זיי האָבן נעשפּילט.

וי נעוואָגט, האָבן זיי נעפּירט, לפי ערך, אַ שטיל לעבן, אַלץ מיט אַ מאָס און מיט אַ טאָלק, און רעריבער זיינען בּיירע נעוזען נעוווּנט, וי רי שטיינער. נעהאַט האָבן זיי נאָר איין־אינצינז זון. אַלע טאָג נאָך מיטאָג האָט ער מיט רער פּרוי נעריטן אויף צוויי שיינע פּערר, נעריטן נלאַט, פון נעוווּנט וועגן, און מען האָט נעלעבט אַ טאָג.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0094-0186 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויסער רעם נוט, אין וועלכן ער אַליין האָט געוואוינט, האָט ער נעהאַט נאָך צווייַ ניטער מיט אַ סך פעלרער, וועלרער, שיערן, שפּייכלער, אַמבאַרן און אַ סך פּויערים.

רער זיירע איז אָפּגעוואַן מיט בערל־בענרעטן אַ וואָך צייט און זיך מער אָרער וויניגער באַקאַנט מיטן מאַיאָנעטיק און מיט רי פּויערים, וואָס עס פּאָדערט זיך פון אַ קאָמיסאַר. זיי האָבן באַלד אַרויסגענעבן די עקאָנאָמעס נייע פאַראָרדענונגען און האָבן אין אַלץ אַריינגעבראַכט נייעס. אויך איז מען נעקומען פון יענע צווייַ הויפּן נאָך פאַראָרדענונגען. און רער זיירע מיטן איירעם זיינען נישט געשלאָפן.

מיט זיין קלוג אויג האָט רער זיירע באַלד איינגעזעהן, אַז בערל־בענרעטן איז פייהיג און טיכטיג און וועט נאָר נוט טוינן צום עסק, ער האָט אים נאָך צוגענעבן מוט, וואָס יענעם האָט עס, אַפּנים, אַזוי אויך נישט געפעלט.

רער פּריץ פון זיין זייט האָט זיי טענליך באַזוכט און איז געוואַן צופרידן. ער האָט געזעהן, אַז מען סטאַרעט זיך און אַז אין אַלץ וועט אַריינגעטראָגן אַן אָרדענונג, וואָס איז געוואַן פאַרלאָזן נאָך יענעם קאָמיסאַר.

ענרע וואָך איז באַם זיירן נעבוירן געוואָרן אַ פּלאַן, אַז סיכאָוסקי זאָל מאַכן בּאַ זיך אין הויף אַ ברויז פון בראָנפן און פון בּיר, מחמת אין הויף איז דאָ אַ סך בודינקעס, וואָס שטייען לירינ, און מען דאַרף קיין זאַך נישט בויען, נאָר אייניריכטן אינעווייניג, רער פּריץ וועט נוט פאַרדינען. קאַרטאָפּלעס האָט ער, און אַז מען וועט דאַרפן האָבן צום ברויז מער, איז באַם פּריץ פאַראַן נענוג ערר, און גוטע, קאָן מען זייען, וויפיל מען ווייל. אַרבעטער איז אויך פאַראַן נענוג — לייב־קנעכט, כאָטש באָד זיך! ער האָט זיי מער, ווי אַרבעט אין רי פעלרער, אגב וועט אפשר בערל־בענרעטש האָבן רערפון אַ באַזונדערע פּעולה. רער פּריץ האָט אים באַשטימט פינף הונדערט רובל אַ יאָר מזומן, אויסער אַלע פּראָדוקטן, וועט ער אים איצט אַוראַי נעבן טויזנט רובל אַ יאָר אָרער ער וועט אים נעבן אַ פּראָצענט פון עמער ברָאָנפן; עס וועט זיך נלאַט אָנהויבן אַ נרויס נעשעפט, צו וואָס בערל־בענרעטש טויג זיך, און אַגב, אַז רעם פּריץ וועט צוקומען עטליכע טויזנט רובל פאַרדינסט אַ יאָר, וועט ער אויך זיין צופרידן.

רער זיירע האָט עס פאָרגעלענט סיכאָוסקין, וואָס איז באַשטאַנען דערויף. מען איז באַלד צוגעטראָטן צו רער אַרבעט, און אין אַ משך פון אייניגע חרשים איז פאַרטיג נעוואָרן אַ פולקאָמענער ברויז. צום ערשטן האָט מען באַראַפט אייגקויפן אַ זיבעציג אָקסן, וואָס זאָלן שטיין אויף בּרייע, און בערל־בענרעטש איז אין אַ זונטאָג נעפאָרן אויפן מאַרק אין קאַמענץ, מעשה־נראַף, אין אַ קאַרעטע מיט פיר פערר אין רער בּרייט און איינגעקויפט רי דאָזיגע אָקסן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0095-0187 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט רער קניה איז רער פּריץ נעזעהן צופרידן. בּערל־בּענרעט האָט געקויפט בּילינ און גוט, און איבּערהויפּט אָרנטליך, כּשר. נאָכדעם, אַז זיי זיינען נעשטאַנען אַ וואָך צען אויף פּאַשע, און מען האָט זיי פּאַרקויפט, האָט מען פּאַר יערן אָפּק געגומען ניינצינ רובל, בּעת פּריהער האָט אַן אָפּק געקאָסט פערצינ רובל.

פּאַרן ווינטער האָט מען צוויי מאָל געקויפט און פּאַרקויפט אָפּקן און בּיידע מאָל גוט פּאַרדינט. רער עסק מיט בּראָנפן איז געגאַנגען, און פּאַרן ווינטער האָט רער פּריץ פּאַרדינט העכער צוואַנצינ טויזנט רובל ריין געלט. דאָס איז געזעהן אַ היפּשע סומע אַפילו פּאַר אַ רייכן פּריץ!

עס פּאַרשטייט זיך, אַז ער איז געזעהן פון בּערל־בּענרעטן זעהר צופרידן, און ער האָט אים איבּערגעגעבּן רעם פּאַרקויף פון אַלע תּבואות. אויך די סוחרים, וואָס פלעגן שטענדיג קומען צום פּריץ קויפן תּבואה, פלעגט ער אָפּשיקן צום יונגען אידישן קאָמיסאַר, און אַזוי איז ער געוואָרן אין הויף אי רער קויפער, אי רער פּאַרקויפער. סיכאָוסקי פלעגט זיך אומגיין אין הויף מיט רער לאַנגער ליולקע אין מויל, אַ רוהיגער און אַ זאָרגלאָזער און די איינציגע אַרבּעט זיינע איז געזעזן יאָגר און געסט צונעמען.

די איינציגע, וואָס איז נישט געזעזן צופרידן פון די אַלע גליקן, איז געזעזן די פּריצטע. איבּערהויפּט האָט איר געקרייגט, וואָס אַ איד פירט דאָס נאַנצע רערל, איז עפּעס געוואָרן אַ מין פּריץ און אַ נאַנצער בּעל־הבּית איבּערן הויף. ווירער איז בּערקע געזעזן זעהר אַ שיינער יונג, אַ הויכער און אַ שלאַנקער, און נעקליידט האָט ער זיך נאָך שענער פּאַרן פּריץ, וואָס האָט נעהאַט אַ נאַטור נישט צו קוקן אויף זיך, איז אַרום־נענאַנגען אָפּגעלאָזן און אָפּאָטיש און האָט זיך געפּוילט אַפילו צו נעמען אַ מאָל בּאַם שנירער. דאָס האָט איר אויך נעשטאָכן די אויגן.

בּערל־בּענרעט האָט אָבּער מיט איר נעהאַט וויינינ נעשעפטן. ער האָט נאָר נעהאַט עסקים מיטן פּריץ — און נישט מער.

נאָר זי האָט נישט נעשוויגן. זי האָט נעזוכט אויף אים בּלבּולים, האָט נערערט אויף אים און האָט נאָכנעפרעגט בּאַם עקאָנאָם, וי עס פירט זיך אויף רער יונגער קאָמיסאַר, צי ער גנבעט נישט א. אַז. ו.

רער עקאָנאָם האָט רערהערט, אַז די פּריצטע זוכט אויף בּערל־בּענרעטן בּלבּולים, האָט ער פאַרשטאַנען, אַז זי ויל פון אים פּטור ווערן, און ער האָט שוין נעעפנט ראָם מויל און אָנגערערט אויף אים הרים וגבעות, אַז ער איז רער נאַנצער פּריץ, אַז ער האַלט זיך נרויס, אַז ער מיינט, אַז ער איז מער פּריץ פּאַרן אמתן, און אַפילו די פּויערים וייסן שוין כּמעט נישט, ווער איז דאָ רער אמתער פּריץ און ווער רער פאַלשער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0095-0188 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— טאָ זיי זשע אַ קלוגער און כאַפּ אים בײַ אַ גנבה — האָט אים די פּריצטע נענעבן אָנצוהערעניש, — רעמאָלט וועט בערקע נאָך קרינן געשמיסן.

רער עקאָנאָם האָט פּאַרשטאַנען, אַז זי מיינט ראָ אַ פּשוטן בלבול. האָט ער אויפגעוווכט דריי קלוגע פּויערים, וועלכע האָבן געפירט קיין קאַמענץ בראָנפן פּאָרן זיירן, און האָט זיי אויסגעלערנט, אַז זיי זאָלן זאָגן, אַז אין אַלע פּורן, אין וועלכע מען פירט די גרויסע קויפן בראָנפן צו אהרן־לייזערן, לינן צו פּאָר פעסלאַך בראָנפן פּאַר זיין איינענעם טאַטן, זעלינ אַנדערקעס, וואָס האָט אַ שיינק. רער עקאָנאָם האָט געוואוסט, אַז אויב זיי וועלן זאָגן, אַז זיי פירן איבערינע נעננבעטע פעסלאַך בראָנפן צו אהרן־לייזערן, וועט זיי רער פּריץ נישט גלויבן, וויל אהרן־לייזער איז שוין באַוואוסט געווען בײַ די פּריצים פּאַר אַן אַרנטליכן און פּאַר אַ מענש, וואָס וועט זיך נישט לאָזן אויף אַזוינע נאַרישקייטן. נאָר אויף זעלינן וועט רער פּריץ גלויבן, און דאָס וועט אינגאַנצן באַשמוצן בערל־בענדרעטן. ער האָט זיי געגעבן יערערן צו דריי רובל פּאַר אַזאַ ערות־זאָגן, אַז זיי אַליין טראָגן שטענדיג אַריין צו זעלינן פעסלאַך בראָנפן.

אַז רער עקאָנאָם האָט דאָס אַלץ אָפּגעפּאַרטינט, איז ער געגאַנגען צו רער פּריצטע און רערציילט אַזאַ און אַזאַ מעשה: די גוים פירן צו זיין איינענעם טאַטן נעננבעטן בראָנפן.

די פּריצטע, וואָס האָט זיך פלומרשט רערפּריט, האָט נעהייסן בריינגען די גויים, וועלכע האָבן איר באַשטעטיגט דאָסזעלבע, אַז זיי אַליין פירן שטענדיג אין די וועגן, וואָס צו אהרן־לייזערן, פעסלאַך בראָנפן צו זעלינן.

— וועט איר שווערן? — האָט געפרענט די פּריצטע.

— מיר שווערן, — איז געווען זייער ענטפער.

רער פּריץ איז בעת מעשה געווען אויף יאָגד און, אַז ער איז נעקומען, האָט אים די פּריצטע מיט התפּעלות רערציילט, אַז רער קאָמיסאַר איז אַ ננב. רער פּריץ האָט נעשיקט נאָך די פּויערים, און זיי האָבן ווידער נעזאָגט, אַז זיי האָבן געפירט נעננבעטן בראָנפן. רעם פּריץ האָט זיך עס אָבער נישט נענלויבט, און צוויפלענדיג, האָט ער עס רערציילט בערל־בענדרעטן און רערביי נעזאָגט:

— נלויבן נלויבט זיך מיר נישט אויף דיר, אָבער באַווייז, אַז די פּויערים ליגן.

בערל־בענדרעט האָט זיך זעהר רערשראָקן און האָט זיך, אפּנים, צום ערשטן פּאַרלוירן. די נאַנצע מעשה איז עפּעס נעווען אַ ווילדע, אַ נאַרישע און אַ מיאוסע, און וי וייזט מען דאָ אויף, אַז די גויים לינן? און אַז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0096-0189 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער האָט עס רערציילט רעם ווייב, האָט זי אָנגעהויבן ווינען, און ס׳איז נעוואָרן אַ חורבן אין שטוב.

רעמאָלט איז בערל־בענרעטס ווייב נעפאָרן און געבראַכט רעם פאָטער, טאָמער וועט ער ראָ קאָנען העלפן. רער זיידע איז נעקומען און האָט קודם־כּל אויסגעמוסרט רעם פּריץ, פאַרוואָס ער גלויבט אין אַוועלכע ליגנס און בלבולים. ווייטער האָט ער אים אויפגעוויזן מיט פאַקטן, אַז וען בערל־בענרעט וואָלט וועלן גנבענען, וואָלט ער נעפונען ויכטינערע זאַכן צו צונעמען, איידער פעסלאַך ברענפן. פאַרקערט, ער איז אַווי ריין און אָרנטליך, אַז ער פלענט זיך אָפּוואַנן פון מתּנה־נעלט, וואָס סוחרים האָבן אים נעגעבן, און אַפילו איינעג מאָל האָט ער אָפּגעשיקט טייערע פּריזענטן און האָט זאָנאַר אויפגעהערט צו האַנדלען מיט יענעם, וואָס האָט עס אים אַריינגעשיקט.

— רו האָסט אַליין איינגעזוכן, — האָט רער זיידע נעטענעט, — ווי רו ביסט באַ אים טייערער פאַר זיין טאַטן און מאַמען, פאַר זיין וויב און קינדער, אַלוואָ, ראָס איז אַ בלבול, וואָס שטאַמט פון עמיצן פון הויף — פשוט, מען ויל אים אונטערנראָבן...

— אָבער ררי פּויערים שוערן ראָך,—האָט רער פּריץ נעזאָנט, און רערנאָך צוגעגעבן:

— מיר נלויבט זיך טאַקע נישט. פאַראַן אַן עצה — נעבן שמיץ רי פּויערים... רעמאָלט וועט מען ויסן. שמייסן אַווי לאַנג, ביז זיי וועלן אויסזאָגן.

— רי עצה איז אַ צו שווערע, — האָט רער זיידע נעזאָנט — איך וועל ריר נעבן אַ נרינגערע עצה. רו גיב רי ררי פּויערים אַן אַרבעט ערגעץ אין אַ שפּייכלער, זיי זאָלן ראָרט אַרבעטן אַליין, און קיינער זאָל מיט זיי נישט זיין. רערביי זאָלסטו אַוועקשטעלן עפּעס אַ קלוגן און אַן אָרנטליכן מענשן הינטערן שפּייכלער, און ער וועט זיך אינהערן, וואָס זיי ריידן. פּויערים, אַז זיי טון אָפּ בשותפות עפּעס אַן עולה, האָבן זיי ליב צו ריידן שטילערהייט וועגן איר. וועלן זיי מסתּמא ריידן צווישן זיך אין שפּייכלער, אַז זיי האָבן נעשוואוירן פאַלש.

רעם פּריץ איז ראָס נעפעלן נעזאָנט.

— איך אַליין וועל שטיין הינטערן שפּייכלער,—האָט ער זיך אָנגענומען,— אַנב נייט עס מיר אום מיין כּבוד, וואָרום פּריצים לאַכן פון מיר, וואָס איך האַלט אַ איד אַלס קאָמיסאַר, זיי זאָנן, אַז איך וועל זיך נוט באַצאָלן רערפאַר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0096-0190 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער פֿריץ האָט בּאַלד נעהייסן נעבּן די דריי פֿויערים אַרבּעט אין אַ שפּייכלער, נאָהענט פֿון זיין פֿאַלאַץ, און אַליין האָט ער זיך נעשטעלט הינטערן וואָגן — הערן, וואָס זיי רירן.

נעשטאַנען איז ער לאַנג, אַוראַי אַ פּאָר שעה. פֿון אָנהויב האָבּן די פֿויערים גלאַט אַזוי זיך נערערט צווישן זיך, נערערט, פֿון וואָס עס איז נעקומען אויף רער צונג. רערנאָך אָבּער האָט עמיצער פֿון זיי אויסנערריקט זיין חרטה איבּער רעם, וואָס ער האָט זיך נעלאָזט פֿאַרפֿירן רורכן עקאָנאָם און האָט פֿאַלש אָפּגעשוואוירן. אַנב איז ער אַ נאַנץ גוטער מענש רער קאָמיסאַר, טאָ פֿאַרוואָס קומט עס אים? און אַזוי ריירנריג, האָט מען אויפֿנעהויבּן צווישן זיך רי פֿראַנע, צי מען זאָל זיך אפשר נישט מורה זיין, אַז ראָס איז נעווען פֿאַלש אָפּגעשוואוירן?

אויף רי ריירן איז רער פֿריץ אַריין נלייך אין שפּייכלער. רי נוים זיינען, פֿאַרשטייט זיך, טויטע נעוואָרן און זיינען נעבּליבּן שטיין מיט אָפּענע מיילער.

— נו, איצט רערציילט אָקאָרשט, ווער האָט עס אייך אָנגערערט! — האָט ער זיך נעוענרט צו זיי, — איך האָב נעהערט, וואָס איר האָט נערערט.

זיינען זיי אים נעפֿאַלן צו רי פּיס און נעוויינט און רערציילט רי נאַנצע מעשה פון אָנהויב ביז סוף.

רער פֿריץ האָט נעשיקט רופֿן רעם עקאָנאָם. נעקומען רער עקאָנאָם, האָט ער אים נעפֿרענט:

— זאָג, רו האָסט עס אַליין אויסנעטראַכט, צי עמיצער האָט ריך אויסנעלערנט? זאָג נאָר רעם אמת, ווארום אַנישט וועל איך ריך אַזוי לאַנג שמייסן, ביז פון ריר וועט קיין נאַנצער ביין נישט בלייבּן.

רער עקאָנאָם, וואָס האָט זיך שרעקליך רערשראָקן, האָט בּאַלד נעזאָנט, אַז ראָס איז, מחילה, רי פֿריצטע אַליין, אַז זי האָט אים נעשטויסן רערצו און אַז ער איז נישט שולריג.

אַ פֿריץ האָט פֿיינט לאַנג צו ווארטן, און בּאַלד איז שוין נעוואָן אַוועקנעשטעלט זיין איינן וויבּ אויב אויף א.ויג קענן עקאָנאָם, און זי האָט זיך אויף מורה נעוואָן, אַז זי האָט אים נעטריבּן רערצו, מחמת זי האָט נעוואָלט פּטור ווערן פון בערקען, וועלכן זי האָט נישט ליב.

רער פינאַל פון רעם אַלעם איז נעוואָן אַזוי: רי פֿויערים האָבּן נעקראָנן צו זעכציג שמיץ, רער עקאָנאָם אויך ראָסוועלבּע נאָך מיט אַ צונאָבּ רערצו, וואָס בּאַ אים איז אָפּגענומען נעוואָרן רי שטעלע און מען האָט אים נעמאַכט פּאַר אַ פּראָסטן לייב־קנעכט, פון וואָס ער איז פּריהער נעוואָן בּאַפּרייט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0097-0191 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿאַר אַווי פיל צער האָט בערל־בענרעט באַקומען פון פּריץ אַ קוש אין קאָפֿ, און רער פּריץ האָט געזאָגט:

— פון היינט אָן, ווערל איך אויף דיר קיינע מסירות נישט אָננעמען.

וי געזאָגט, איז סיכאָווסקי געווען זעהר אַן אַנשטענריגער מענש, און עס פֿאַרשטייט זיך, אַז רעם וייבס אויפֿפירונג האָט אים שטאַרק צער־טריסלט, און ער האָט מיר איר מער נישט נערערט און נישט געזאָלט וואויגען אינאיינעם. בערל־בענרעטן האָט ער געהייסן אָפּפּרישן אַ הויז און מאַכן פֿאַר אים אַ זאויגונג, און אויף רערזעיל האָט ער זיך איבער־געצויגן אין זיין צוזייטן הויף.

בערל־בענרעט האָט אויסגעפּוצט אַ הויז און איז געפֿאָרן קיין בריסק באַשטעלן באַ רי מעבל־סוחרים, אַז זי זאָלן ברייננען פון וואַרשע ראָס טייערסטע מעבל. ראָס הויז איז איינגעאָרדענט געווען מיט אַזאַ געשמאַק, אַז עס איז געפֿעלן געווארן רי אַרומיגע פּריצים. זי האָבן זיך געוואונדערט, אַז אַ איד זאָל האָבן אַזאַ געשמאַק אין אַזויגע זאַכן.

רער פּריץ איז אַלע טאָג געקומען צופֿאָרן אין זיין קאַרעטע צו בערל־בענרעטן, און רי מומע האָט געמאַכט גוטע מיטאָגן פֿאַר אים. פון רעמאָלט אָן איז שוין רי מומע אויך געווארן טייער באַ אים. זי איז אַפּילו געווען אַ קליניטשקע, אַזוי וי זי איז געווען באַ רער חתונה אין רער עלטער פון עלף יאָר, אַ מאָגערע, אָבער זעהר אַ קלוגע און אַ געשיקטע. זי איז געווען רער היפוך פון מאַן, וואָס איז געווען הויך, ריק און שיין, און קענן אים האָט זי אויסגעזוהן, וי אַ קינר.

סיכאָווסקי פלעגט זיך פֿאָרן צו רי פּריצים אין געסט, אַליין צו זיך האָט ער נישט פֿאַרבעטן: אַלע פּריצים האָבן שוין געוואוסט פון רער נאַנצער געשיכטע.

רער פּריצטעס לאַנע איז געווען זעהר און זעהר נישט קיין אַננענעמע: רער מאַן האָט זיך אָפּגעטראָגן פון איר און באַ אַלע פּריצים אַרום קאָכט מיט רער געשיכטע.

רער פּריצטעס פֿאָטער באָנאָפּאַרטיסקי איז געווען אַ רייכער פּריץ נעבן קאַמעניץ, אייגנטליך אַ נאַנץ סאָלירער מענש, נאָר נישט אַזאַ נוטער און אָרנטליכער, וי רער אירעם, רערפֿאַר אָבער זעהר אַ קלוגער און באַ אַלע פּריצים אַרום איז ער געווען רער נאַנצער בעל־יוּץ. נעהאָט האָט ער אַ זון, אַ גרויסער שאַרלאַטאַן, פון רי באַריטטע לעב־קינרער צוישן רי פּריצים און האָט רעם פֿאָטער פון אָנפאַנג פיל נעלט נעפּטרט. אָבער רערנאָך האָט רער קלוגער פֿאָטער צוגענומען באַ אים רי נאַנצע מאַכט איבערן הויף און געגעבן אַלעמען צו וויסן, סי זיינע עקאָנאָמעס, סי רי אַלע אירן, וועלכע האָבן מיט אים נעפירט געשעפט, אַז וי זאָלן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0097-0192 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אים קיין גראָשן נישט טרויען, און ער וועט פֿאַר אים קיין גראָשן נישט צאָלן.

און אָט רער זון, רער פֿריצטעס ברודער, אַז ער איז נעוואָר נעוואָרן פון רער מעשה, איז ער נעקומען קיין טשעכטשאָווע צו רער שוועסטער מישב זיין זיך, וואָס צו טון. זי האָט זיך פֿאַר אים גוט אויסגעוויינט, און ער האָט איר אויפגענעבן, אַז ער וועט רערשיסן רעם קאָמיסאַר.

— נישקשה, רערשיסן אַ ושיר איז נישט קיין גרויסע ספּנה — האָט ער נעזאָגט.

זי האָט אים אָבער אָפּגעהאַלטן, מורא האָבנרינ, אַז ער זאָל זיך נישט גוט באַצאָלן פֿאַר אַזאַ רעכט שטיקל אַרבעט. אַגב וואָלט זי רעם מאַן מיט אַזוינע מיטלען נעווים נישט צוגעצויגן.

רער שאַרלאַטאַן האָט איר נאָכגענעבן, און זיי זיינען בײרע נעפֿאָרן צום פֿאָטער.

רער פֿאָטער האָט ליב נעהאַט סיכאָוסקין; ער, רער שוער, האָט נעוואוסט, וויִ רער איירעם איז נעווען זוהר צופֿרירן פון רעם אירישן קאָמיסאַר, און אַז ער האָט רערהערט פון רעם נאַנצן טומל מיטן בלבול, וואָס זיין טאָכטער האָט נעוואָלט מאַכן אויפן נעטרייען קאָמיסאַר, האָט עס אים שטאַרק פֿאַרדראָסן אויף זיין טאָכטער, וואָס האָט דאָ נעהאַנדלט זוהר נישט אָרנטליך. ער האָט זיך רעריבער נעמאַכט נישט וויסן און איז נישט נעקומען צו רער טאָכטער. ער האָט נעוואוסט, אַז רי טאָכטער וועט סוף כל סוף מוון קומען צו אים, פֿרי ער זאָל דאָ וויִ עס איז מאַכן אַ שטיקל טאָלק.

אַז זיי זיינען נעקומען צום פֿאָטער, האָט ער זיך רערשראָקן: אַזוי האָט זי זיך פֿאַרענרערט אויפן פּנים, ער האָט זיך דאָך נעמאַכט נישט וויסן און נעפֿרעגט:

— וואָס ביסטו דאָס נעקומען אַליין אָ ה ן סיכאָוסקין?

האָט זי אַראָפּגעלאָזט רעם קאָפּ און נעשוויגן. דאָ האָט שוין רער ברודער אָננעהויבן רערציילן רעם פֿאָטער רי נאַנצע מעשה, נאָר נעווייניגער אַזוי, אַז עס זאָל אויסקומען גוט פֿאַר רער טאָכטער, נאָר רער אַלטער האָט אים אָפּגעהאַקט.

— זאָל זי מיר בעסער רערציילן, און רו ניי אַרוים פון צימער! — האָט ער געהייסן.

נעבליבן אַליין אין צימער, האָט איר רער אַלטער נעזאָגט מוסר און באַמערקט, אַז זי האָט אַ נאָלרענעם מאַן, אַז ער האָט זוהר ליב איר מאַן, אַז ער איז אים טייערער פון אַן איינ קינר, אַז איצט האָט ער שטערצן פון רער נאַנצער מעשה און אַז זי האָט נישט אָרנטליך נעהאַנדלט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0098-0193 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואָס וויל זי פון דעם אירישן קאָמיסאַר? פאַרוואָס האָט זי אים געוואָלט אומגליקליך מאַכן? מיט וואָס איז ער ערגער פון אַ פּאָלאַק אַ שפּור? א. אַז. ו.

פון זיינע ריידן איז די טאָכטער נעריריט געוואָרן, און ער האָט לאַנג נערעדט, און אפשר האָט זי איצט וויקליך איינגעוועהן, וואָס זי האָט נעטאָן און דאָס אומגליק פון דעם, וואָס איר איז צעשטערט געוואָרן דאָס לעבן מיטן מאַן, וואָס איז אַוואַ טרייער מאַן?

און זי האָט זיך פונאַנדערגעוויינט פאַרן פּאָטער.

דער פּאָטער האָט איר דעמאָלט געגעבן אַן עצה:

— רו קאָנסט וידער איינאַרדענען אַלץ. אָבער רו וויסט רורך וועמען? רורכן קאָמיסאַר... בעט אים, וועט זיך אַלץ פאַרענדיגן.

נאָר דאָס איז שוין געווען צופיל. בעטן דאָס אירל, וואָס זי קאָן אים נישט איבערטראָגן, איז, אַפּנים, געווען נישט נאָך אירע פּחות נאָך. נאָר דער אַלטער האָט זי באַרוהיגט.

— רו דאַרפסט נאָר נישט ניין צום קאָמיסאַר, נאָר צו זיין שוועד. יענער איז זעהר אַ קלוגער איר, אָבער זעהר, וועט ער עס שוין איינאַרדענען.

דער שוועד, און נישט דער איידעם — דאָס איז שוין עפּעס אַנדערש, דאָס איז איר שוין געפעלן געווען. נאָר איין זאַך האָט זי נישט געקאָנט פאַרשטיין, וי אַזוי וועט דאָס דער אַלטער אהרן־לייזער וועלן מאַכן שלום, בעת זי האָט געוואָלט אַזוי פיל שלעכטס טון דעם איידעם.

— נישקשה — האָט איר דער פּאָטער געזאָגט — דער אַלטער וועט וועלן. איך האָב דאָך דיר געזאָגט, אַז ער איז אַ קלוגער, זעהר אַ קלוגער איד און ער וועט איינשטימען. אגב וועט ער עס מוזן טון, וואָרום דעם קאָמיסאַר איז אויך נישט צום האַרצן אַזוי לאַנג, און ער וועט זיך נישט קאָנען לאַנג האַלטן, בעת דער מאַן איז צעקרינט מיטן וויב צוליב אים.

— און נאָך וואָס: מיטן קאָמיסאַר זאָלסטו זיך קיינמאָל מער נישט באַגיין אַזוי. דאָס איז אַן ערשט מאָל און אַ לעצט מאָל. דאָס זאָלסטו נעריינקען! בכלל דאַרף מען זיך קיין בעסערן קאָמיסאַר נישט וינשן. אַ מענש פירט די נאַנצע וירטשאַפט און איז אַזוי איבערנעגעבן! לסוף האָט דער פּאָטער איר נעהיימן מאָרגן אַוועקפּאָרן אַהיים, און ער וועט שוין שיקן נאָך אהרן־לייזערן.

באָגאָסלאַווסקי האָט נעשיקט אַ בריף צום זיידן און נעבעטן אים קומען, נישט וועגן נעשעפט, נאָר וועגן עפּעס אַ פּערזענליכער זאַך.

דער זיידע האָט אים נעענטפערט, אַז די וואָך האָט ער פאַר קיין פאַל קיין צייט נישט, ער איז זעהר באַשעפטיגט, נאָר נאָך שבת וועט ער קומען. דער זיידע האָט פאַרשטאַנען, אַז באָגאָסלאַווסקי וויל אים בעטן, ער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0098-0194 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זאָל מאַכן אַ שלום, און וויבער האָט ער געוואוסט פון זיין טאָכטער, אַז די פּריצטע האָט רעם טויט, וואָס סיכאָוסקי איז מיט איר ברוגז און פאַרבריינגט די צייט בײַ בערל־בענרעטן, און רערפון האָט ער שטאַרקער איינגעוואהן, אַז מען וויל ראָ מאַכן אַ שלום; און אומישנע האָט רער וויבער אָפּגעלעגט אויף נאָך אַ וואָך זיין קומען, פרי די פּריצטע זאָל נאָך אַ וואָך קריינקען פאַר צער.

אַז רער זיבער איז ענרליך געקומען, האָט אים בײַאָסלאַוסקי זהער וואַרעם צוגענומען, געשטעלט פאַר אים טיי און די נוטע צינאַרן, פונקט וי אַ פּריץ וואָלט נעקומען. רערנאָך איז מען אַרויפגעקומען אויף רעם שמועס וועגן רעם פּריצס טאָכטער, און בײַאָסלאַוסקי האָט אים נעזאָגט, אַז ער האָט שטאַרק אויסגעמוסרט זיין טאָכטער, האָט מיט איר אַ סך גערערט און אַ סך נעגעבן צו פאַרשטיין, און אַז זי האָט איצט חרטה.

זי, די טאָכטער, האָט אַ סך נעוויינט, אַלוא, ראַרף מען זהען מאַכן אַ שלום, נאָר אַזוי וי קיין פאַסינער מענש, וואָס זאָל מאַכן אַ שלום, איז נישטאָ, אויסער רעם זיבר, אויף וועלכן מען קאָן זיך פולקאָם פאַרלאָזן, ראַרף ער זיך בײַנוצן מיט רער צייט, נישט פאַרציהען און שוין נעמען טון רערין.

רעמאָלט האָט אים רער זיבר אָפּגעזאָגט אַ לאַנגע רעדע, אין וועלכער ער האָט בײַרויערט די נאַנצע מעשה און אויפגעוויזן רעם פּריץ, אַז אויב ער וועט איצט מאַכן אַ שלום, איז ער ראָך נישט זיכער אויף וויטער.

— וואָרום, לאָמיר זיך נישט נאַרן, — האָט רער זיבר נעזאָגט, — אַז אַ איד זאָל זיין בײַ אַ פּריץ אַ קאָמיסאַר און האָבן די נאַנצע ממשלה, קאָנען ראָם די יונגע פּריצים, די שאַרלאַטאַנעס, נישט פאַרטראָנן, אָרער אַמאָל, זאָלסטו מיר מוחל זיין, די פּריצישע וויבער; זיי אַלע בײַגרייפן נאָרנישט, אַז עס זיינען פאַראַן אָרנטליכע אידן, וי מיין איידעם, צום ביישפּיל. וואָס אָנבאַלאַנגט אייער טאָכטער, פיל איך, אַז אין האַרצן האָט זי נישט ליב קיין אידן און וועט מסתמא וויטער עפּעס אויפזוכן אויף איר קאָמיסאַר.

— נאָר פונרעסטוועגן, — האָט רער זיבר וויטער נערערט — ראַרף מען זהען מאַכן אַ שלום, און איך זאָג זיך נישט אָפּ רערפון. אַ איד האָט שלום בײַוונרערס ליב.

— און, — האָט רער זיבר צוגענעבן, — איך וועל מיך סטאַרען רערפאַר, אָבער רו ראַרפסט אויסמוסרן ריין טאָכטער און זהען, אַז זי זאָל זיך בײַציהען בעסער צום קאָמיסאַר, זאָל אים ערליך האַלטן לויט זיין וועדרע. רו גיב נאָר, פּריצל, אַ קוק, וי עס זעהט איצט אויס רער הויף און וי האָט ער אויסגעזהען פריהער. איצט איז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0099-0195 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער אין אָרדענונג, עס איז אַ מחיה צו קוקן. ווידער בריינגט ער אַריין אַזוי פיל הכנסה, וואָס דער פּריץ האָט זיך אַליין נישט נעריכט דערויף.

— איך האָב איר דאָס שוין אַליין אַלץ נערעדט, — האָט דער אַלטער פּריץ נעזאָגט, — און נענוג נעמוסרט, איצט וועט זי זיך שוין אַנדערש פּאַראַלטן.

דער זידע איז אַוועקנעפאָרן קיין טשעכטשאָווע און פּאַרפאָרן צום איידעם. באַלד איז נעקומען דער לאָקיי בעטן דעם פּאַן אהרן־לייזער קומען צום פּריץ. דער זידע איז אַוועק צו אים.

סיכאָווסקי האָט אים אויך זעהר העפליך צוגענומען. איצט האָט סיכאָווסקי נעזאָגט, אַז ער האָט גרויס פּאַרדראָס אויף זיין פּרוי, וואָס זי האָט נעקאָנט אומבריינגען בערקען מיט זיין פּאַמיליע, נאָר עס איז פּאַרפאַלן, אויפן קאָמיסאַר אָבער וועט ער שוין קיינמאָל נישט גלויבן אַווינע נאַריש־קייטן, וועלכע קאָנען דאָך אומבריינגען אַ מענשן.

וי סיכאָווסקי איז נישט נעווען בייז אויף וויב, פונדעסטווענען האָט דער זידע פּאַרשטאַנען, אַז ער וואָלט דאָך נעוואָלט מאַכן אַ שלום מיט איר, עס איז בלויז נישטאָ דער מענש, וואָס וואָלט עס נעקאָנט טון.

און מיט סיכאָווסקין האָט דער זידע לאַנג נערעדט און זעהר אָפּנ־הערציג, אָבער דערפירט האָט דער זידע צו רעדן, אַז מען בריוך דאָך מאַכן אַ שלום. ערשטנס, פּאַסט עס נישט פּאַר אַ פּריץ, און צווייטנס, וועט זי זיך איצט מסתמא אַנדערש אויפפירן.

— עס קאָן אָבער זיין, — האָט אים דער זידע באַמערקט — אַז עס איז נישטאָ דער נויטיגער מענש דערצו, וועל איך דיר, פּריץ, זאָגן, אַז איך קאָן מיך דערין אַריינלייגן און דיין כּבוד וועט, חלילה, נישט נעמינערט ווערן אויף אַ האָר.

דער פּריץ איז מספּים נעווען, און כּדי איבערצוריידן דעם אומאַנגענעמען נעשפּרעך, האָט ער נעזאָגט:

— לאָמיר רירן וועגן אויסבויען אַ בית־בדויז...

— איך האָב מיך נאָך נישט צוגעגריידט צו דעם, — האָט דער זידע נעענטפערט, — מיר האָבן נאָך צייט.

דער זידע האָט נאָך לאַנג נערעדט מיטן פּריץ. אַז ער האָט זיך נעזעננט מיט אים, איז ער אַוועק צום איידעם.

דעם איידעם האָט דער זידע נעהייסן אויך רירן מיטן פּריץ מפּח אַ שלום. זאָל ווערן אַ סוף דערמיט, זאָל דער איידעם אויך אַרבעטן פון דער זייט, וועט עס ניכער מקוים ווערן.

דער זידע איז אַוועקנעפאָרן, און בערל־בענרעט איז אַוועק צום פּריץ און אים אויך צונערעדט צו אַ שלום, וועט ער, בערל־בענרעט, זי שעצן

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0099-0196 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גלייך, וי רעם פֿריץ, און וועט איננאַנצן פֿאַרנעמען, וואָס אים איז נעטאָן געוואָרן.

רער פֿריץ האָט זיך כּמעט וי אַרויסגעזאָגט, אַז וואָס בערל־בּענרעט וועט פֿאַרנעמען, וועט ער צושטימען.

בערקע איז אַוועקגענאַנגען צו רער פֿריצטע. בּאַ איר איז רעמאָלט נעוועסן איר ברודער, רער שאַרלאַטאַן, וואָס איז בּאַ איר כּמעט די נאַנצע צייט נעוועזן, כּדי איר זאָל נישט זיין אומעטיג. רער ברודער, רערזוהענדינ רעם אירישן קאָמיסאַר, איז אין רער ניך אַריינגענאַנגען אין צווייטן צימער, און די פֿריצטע האָט העפֿליך אויפֿגענומען רעם פֿאַן בערקען און בּאַ זיי איז אַוועק אַ שמועס. ער האָט זיך מיט איר נוט רורכנערעדט און צום סוף האָט ער איר בּאַמערקט, אַז ער איז אויף איר מלמר זכות און איז גרייט אַלץ צו פֿאַרגעסן. זאָל זיין אַ שלום, עס קאָסט אים אַפֿילו נעוונט רער ברונז.

רעמאָלט האָט אים די פֿריצטע איבערגעבּעטן.

— רו ביסט אַן אָרנטליכער מאַן, איך וויס, און לאָמיר פֿאַרגעסן אָן רעם.

נאָכרעם האָט בערל־בּענרעט אַוועקגעשיקט ראָס וויב צו איר פֿאָטער, אהרן־לייזערן, איבערגעבּן אים די אַלע געשפֿרעכן, וואָס ער האָט געהאַט מיט רעם פֿריץ און רער פֿריצטע. אהרן־לייזער האָט שוין בּאַ זיך אין גערַאַנק צוזאַמענגעשטעלט אַ פּלאַן, וי אַזוי צו מאַכן רעם שלום.

אַוועקגעפֿאָרן איז ער בּאַלר צום פֿריץ וילעווינסקי, וואָס איז נעוועזן אין זעהר גוטע בּאַציהונגען מיט סיכאָוסקין און רער פּרוי. אויך זייערע בּירנס וויבער האָבּן געלעבט גוט צוזישן זיך. סיכאָוסקי איז שוין אין רער צייט פון ברונז מיט זיין וויב נעוועזן אַ פֿאָר מאָל בּאַ וילעווינסקין. וילע־וינסקי איז אויך נעוועזן פון די שטילערע פּריצים, רעריבער האָט ער זיך, אַפּנים, באַוונדערס נעחברט מיט סיכאָוסקין, בּאַ וועלכן מען האָט אין מאָס נעשפּורט און נעשפּילט אין קאָרטן.

סיכאָוסקי האָט וילעווינסקין נאָרנישט רערציילט פון זיין ברונז מיט רעם וויב, און וילעווינסקי האָט עס אפֿשר נעוואוסט פון אַנרערע, נאָר איצט האָט אים רער זירע איבערגענעבּן די נאַנצע נעשיכטע אויספֿירליך און באַמערקט, אַז זי ביידע וואָלטן וועלן שלום וועלן, נאָר עס זיינען אַלץ נישטאָ די פֿאַסינע באַרינגענען רערצו.

— לכן, איז מיין עצה, — האָט רער זירע נעזאָגט, — אַז רו זאָלסט אים איינלאַרן צו זיך אויף אַ פֿאַרוויילונגס־אָוונט, ריין וויב זאָל איינלאַרן די מאַראַם סיכאָוסקי; פּריהער אָבּער זאָל ריין וויב שיקן נאָך איר, און רערנאָך, אַז זי וועט שוין זיין, וועסטו שיקן נאָך אים. ער ראַרף נישט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0100-0197 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ווּיסן, אַז זיין וויבּ איז אויך איינגעלאַרן. אַז ער וועט קומען, וועסטו פאַרפירן מיט אים אַ געשפּרעך וועגן שלום, און ראָ וועל איך שוין קומען צו הילף. פון רעם ברונז, וועסטו זאָגן, האָסטו זיך רערוואוסט פון מיר.

ווילעווינסקי האָט אַזוי געטאָן. סיכאָווסקים פרוי איז געקומען פריהער, און רערנאָך סיכאָווסקי. ווילעווינסקי האָט אים אַרייַנגעפירט אין אַ באַוונדערער צימער און נענומען מיט אים פאָרויכטיג קנעלן וועגן שלום, און רערבּיי איז שוין אונטערגעקומען רער זירע, נאָר ער איז נישט אַריין צו זיי אין צימער. ווילעווינסקי האָט זיך אויפגעשטעלט און געזאָגט:

— מיין פרוי איז עפּעס נישט נעזונט, קומט אַריין צו איר.

מען איז אַריין צוואַמען אין יענעם צימער, וואו רי ווירטין האָט געזאָלט זיין, און סיכאָווסקי איז איבּערראַשט געוואָרן: נעבּן ווילעווינסקים וויבּ איז געזעסן סיכאָווסקי.

עס איז אים געוואָרן עפּעס נישט הענרטיג, און ער האָט געוואָלט אַרויסגיין פון צימער, האָט מען אים שוין נישט אַרויסגעלאָזט, און ער האָט זיך געמוזט אַנידערזעצן. האָט מען אָננעהויבּן רערלאַננען אַהין אין צימער טיי מיט צוביסונגען. בּאַם טיי איז אַוועק אַ וויטינער שמועס, און ווילעווינסקי האָט געזאָגט:

— איך האָבּ אויך איינגעלאַרן קאָטיקן, לאָמיר אים אַרייַנרופן, מיט אים איז אַננענעם צו פאַרבּריינגען.

בּאַלד איז אַריין אין צימער רער זירע, וואָס האָט זיך אויך צוגעזעצט צום טיש. אין אַ וויילע אַרום האָט זיך ווילעווינסקי מיט רער פרוי אַרויס־געריידט מיט עפּעס אַן אויסרייד, און רער זירע האָט בּאַלד אָננעהויבּן צוטרעטן צו רער זאַך.

אָננעהויבּן האָט ער, פאַרשטייט זיך, פון רעם, וואָס ער האָט געטומען פאַרטיידיגן זי, אַז זי איז שטאַרק נישט שולדיג א. אַז. ו. און נאָך אַ לאַננער און ריפלאָמאַטישער רערע האָט ער געענריגט דערמיט, אַז סיכאָווסקי זאָל געבּן זיין וויבּ רי האַנט אויף שלום. און אַ סוף זאָל ווערן דערמיט.

וי אומנערן, האָט ער זיך פלומרשט צעהוסט און בּאַלד רערויף איז געקומען ווילעווינסקי מיט זיין פרוי. ווילעווינסקי האָט נענומען סיכאָווס־טשיכעס האַנט, און זי רעם מאַנס האַנט, און מיט נעוואַלד צונעפירט איינע צו רי אַנרערע. האָט מען זיך געגעבּן רי הענט און זיך צעקושט. עס איז נעוואָרן ששון ושמחה. מען האָט נעשפּאַנט פערר, און אַלע זיינען אַוועקנעפאָרן גלייך צו סיכאָווסקין אין פּאַלאַץ. ראָרט האָט מען אויפן גרויס־אַרטיגן אופן פאַרבּראַכט, און רערמיט האָט זיך עס געענריגט.

און פאַר איינוענג איז שוין בּאַ בּערל־בּענרעטן אַוועק אַ גוט לעבּן מיט רער פריצטע. פון איצט אָן האָט ער אָננעהויבּן אַרייַנקומען צו איר

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0100-0198 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט באַריכטן מפּח רעם צושטאַנד פון הויף און רער ווירטשאַפט, אין איר באַציהונג צו אים האָט זיך איננאַנצן אומגעביטן. איצט האָט ו זיך אַפילו פאַרגינגען פרעגן בּאַ אים ווענן וועלט־נייעס, וואָס שרייבט מען אין די צייטונגען און אַזוי אַרום פאַרבריינגען מיט אים שעהן־ווייז.

צו אַלעם רעם האָט ער זיך נאָך מער איבערגענעבּן צו רער אַרבּעט. ער איז געווען זעהר אַ האָרעפאַשנער מענש, און ווינטער פלעגט ער אויפשטיין זעקס אַזייגער פאַרטאָג, זומער -- פיר אַזייגער, און באַלר זיך גענומען צו רער אַרבּעט, פּינט האָבּנריג צו פאַרלאָזן זיך אויפן עקאָנאָם.

זומער פלעגט ער אַ גאַנצן טאָג אַרומרייטן אויפן פערד און איז אומעטום געווען, אַלץ איבּערגעזעהן, איבּערגעקוקט און פאַראָרדענט.

ווינטער איז ער פּמעט שטענריג געלעגן אין בּרויז, ווו אַלץ איז בּאַ אים געווען אַזוי ציכטיג, אַז רי אַקציוניקעס, וואָס פלעגן קומען, האָבּן זיך נישט געקאָנט אָפּוואונדערן. רי ציכטינקייט איז געווען אַרום און אַרום: סיי אין רער אַרבּעט, סיי אין רי אַלע אָפּטיילונגען, סקלאַרעס, שפּייכלערס און מאַגאַזינען.

אָט רי ציכטינקייט און אָרדענונג איז שוין געווען אַזוי מפורסם, אַז רי אַרומינג פּריצים, וואָס האָבּן געהאַט בּריזער, פלעגן קומען אָנקוקן און אָפּלערנען זיך וואָס רערפון, און זיי האָבּן זיך שטענריג בּאַקלאָגט פאַר סיכאָוסקין, אַז זיי קאָנען בּאין אופן נישט איינפירן בּאַ זיך אין רי בּריוער אַזעלכע נוטע אָרדענונגען מיט אַזאַ ריינקייט און זויבּערקייט.

און אַזוי ריין איז אויך געווען אין נאַנצן הויף, קיין אַרבּעטער האָבּן נישט געפעלט. מען האָט שטענריג געקערט און געשאָטן מיט זאַמר.

סיכאָוסקי פלעגט שטאָלצירן מיט רער ריינקייט פון זיין הויף, מיט רער אָרדענונג פון זיין ווירטשאַפט.

האַלטן אירן פאַר קאָמיסאַרן האָבּן איננטליך אַ סך פּריצים געוואָלט. עס האָט זיי אָבּער נישט געפאַסט, און אַנדערע האָבּן רערפון געהאַט נישט וויניג היזק.

רי נאַנצע אַרבּעט אין רי הויפן האָט זיך אַלץ געפירט אויפן אַלטן שטייגער. עס איז נישט געווען, ווער עס זאָל אויסקלערן, אַריינבּריינגען אויסבּעסערונגען, בּכלל נייהייטן אין רער אַרבּעט. בּערל־בּענרעט האָט אויסגעשריבּן רייטשע עקאָנאָמישע ווי־טשאַפטס־צייטונגען און האָט זיך אָפּטער בּאַנוצט מיט רי עצות פון ראָרטן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0101-0199 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XIII

בערל־בענדעטם לעבן. — זיין טאַכטערס חתונה. — דער פּוילישער אויפשטאַנד. — נעוואַלט שמיסן די פּריצטע. — בערל־בענדעט האָט זי אַרויסגעראַטעוועט. — שמואל.

דער פּעטער האָט נעהאַט פּיר טעכטער און איין זון. פּאַר דער עלטסטער טאָכטער, ברכה, איז טאַטע־מאַמע עלטער נעוווען מיט צוועלף און אַ האַלב יאָר. די פּינף קינדער האָבן זיי נעבוירן אין פּינף יאָר, און מער האָבן זיי קיין קינדער נישט נעהאַט. געלעבט האָבן זיי אין טשעכטשאָווע פּירשטליך, און נאָך דער מעשה מיטן בלבול איז אים אַוועק אַזוי גוט, אַז ער איז אי בּאַ אים און אי בּאַ איר נעשעצט און נעאַכפּערט נעוווען, ווי גאָר אַ נאָהענטער מענש. זיי האָבן אים אַוועקגענעבן די שליסלען פון זייער גאַנץ פּאַרמענען.

בּאַ בּערקען אין קאַבינעט איז נעשטאַנען אַ גרויסע דעמבּענע שאַפע מיט אַ קאַמאָד און דאָרטן איז געלעגן דעם פּריצס צירונג, וואָס איז נישט אָפט נענוצט געוואָרן. אַפילו דאָס נעלט האָט ער אויך נעהאַלטן בּאַ בּערקען.

בערל־בענדעט האָט דעם פּריץ נעקליידט. דער פּריץ האָט קיינמאָל נישט נעוואוסט, ווען ער דאַרף האָבן אַ מלבּוש, בערל־בענדעט פלענט אַליין פאָרן קיין בריסק און נעמען סחורה פאַרן פּריץ אויף מלבּושים. אַמאָל פלענט ער פאַר איר אויך נעמען מלבּושים.

בערל־בענדעט, אָדער פאַרקירצט: בּערקע, האָט זעהר רייך נעקליידט דעם פּריץ מיט דער פּריצטע, רייכער פון אַלע פּריצים אַרום. ווען ער פלענט פאָרן קיין בריסק, פלענט ער שטענדיג בּריינגען דער פּריצטע שמוק פאַר עטליכע הונדערט רובל, אַמאָל האָט ער איר נעבּראַכט אַ בּראָסליעט פאַר טויזנט פינף הונדערט רובל, אַמאָל קורלאַנער פּערל פאַר צוויי טויזנט רובל, און דאָס אַלץ איז נעלענן בּאַ בּערקען אין קאַמאָר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0101-0200 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דערפאַר האָבן שוין דער פּריז מיט דער פּריצטע נעקלייַדט בּערל־בּענדעטן, און אַז עס פלענט קומען דער שניידער, פלענן זיי שוין באַשטעלן קלייַדער פאַר בּערל־בּענדעטן מיט דעם נאַנצן נעזינדל.

אַז בּערל־בּענדעטס טאָכטער, ברכה, איז אַלט נעוואָרן פּופּצען יאָר, האָט שוין דער פּריז נעוואָגט, אַז מען דאַרף טון אַ שידוך מיט דער טאָכטער. — און איך, — האָט דער פּריז נעזאָגט, — וועל נעבּן טויזנט רובל נדן (דעמאָלט איז נעווען טויזנט רובל פון די רייכסטע נדנן). די נאַדערארבּ ווידער מיט אַלע הוצאות החתונה זאָלן אויך זיין אויף זיינע קאָסטן.

בּערל־בּענדעט האָט נעהייסן שרכנים ריידן שידוכים; דאָס איז צונעגאַנגען שנעל, און באַלד האָט מען נעשטעלט תּנאים אין טשעכטשאָווע. דער פּריז האָט נעוואָלט אינלייגן די טויזנט רובל אין בּריסק בּאַ אַ בּטוח און געהייסן קויפן דעם חתן אַ גאָלדענעם זיגער מיט אַ גאָלדענער קייט פאַר הונדערט און פופּציג רובל אויף זיין רעכענונג.

אויף די תּנאים האָט מען אַרויסגעשיקט צווי קאַרעטעס מיט דריי ווענן צו בּריינגען נעסט. און בּעת די תּנאים גופא איז דער פּריז מיט דער פּריצטע נעזעסן בּאַ אַ טישל און זיך באַטיילינט צוואַמען מיט אַלע נעסט אין רער שמחה.

אויף מאָרגן האָט דער פּריז פאַרבּעטן צו זיך אויף אַ מיטאָג. מען האָט נעבּראַכט דאָס גאַנצע עסן אַהין, די נעריכטן זיינען פאַרפערטיגט נעוואָרן בּאַם פעטער, פון וואַנען זיי זיינען אַריבּערנעטראָגן נעוואָרן צום פּריז.

די חתונה האָט מען אָפּגעלענט אויף ראש־חודש ניסן, די צייט, ווען דער בּרויז בּלייבּט שטיין, מחמת זומער קאָן מען נישט מאַכן קיין בּראָנפן.

אויף רער חתונה בּין איך אויך נעקומען צופּאָרן מיט דער גאַנצער פאַמיליע אויף פורן און קאַרעטעס, וואָס בּערל־בּענדעט האָט אַרויס־נעשיקט. איך נעריינק, אַז עס זיינען נעקומען זעכצען פּאָר פערד מיט פאַרשיידענע בּריטשקעס און קאַרעטעס און אַזוי פורן. צענדליגער סוחרים זיינען נעקומען אויף רער חתונה, און בּערל־בּענדעט האָט צונעגרייט ערטער פאַר אַלעמען אויף צו שלאָפן. דערנאָך זיינען נעקומען קאָבּרינער פּליי־זמר מיט שעבּסלען בּראש און מיט טוררום רעם בּרחן.

אונזער פאַמיליע איז נעקומען צופּאָרן דריי טעג פאַר רער חתונה, ווען רער בּרויז האָט אויפגעהערט צו גיין. נרויסע קאַרעס מיט וואַרגם וואַסער זיינען נעשטאַנען, און איך מיט רעם פעטערס אַ אינגל שמואל און רעם טאַטנס בּרודער ישראל האָבן זיך נעבּאָדן אין אַזאַ קאַר. נעבּן אונז איז נעשטאַנען אַ קאַר קאַלט וואַסער, האָט אייגער פון די יונגע שקצים אויף אונז אַ שפּריץ נענעבּן מיט אַ בּיסל קאַלט וואַסער; מיר

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0102-0201 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבן געלאַכט, נאָר שמואלן, רעם פעטער בּערל־בּענרעטס בּן־יחיר, האָט
ראָם פֿאַרראָסן און ער האָט נעזאָגט, אַז ער וועט דערציילן רעם טאַטן,
וועט דער שיינעץ קרינן געשמיסן.

דער פֿויער האָט נעמיינט, אַז שמואל לאַכט עס, און ער האָט זיך
נעטאָן ראָם זיניגע, אָבּער ראָם איז נישט נעווען קיין נעלעכטער. שמואל דער
בּן־יחיר איז נעקומען אַהיים און נעווינט פֿאַרן טאַטן, אַז אַנדרעי דער
שיינעץ האָט אונז געשפּריצט מיט קאַלט וואַסער, וועז מיר זינען נעווסן
אין אַ וואַרעמען קאַר. ער האָט אונז אַוראַי געקאָנט פֿאַרקילן. דער
פּעטער האָט נישט נעמאַכט קיין גרויסע טענות און נעשיקט רופֿן רעם
וואָיט און אים נעהיסן נעבּן אַנדרייען, רעם יונגען שיינעץ, פּופּצען ריטער.
מען האָט מקים פּסק נעווען, און אַנדרעי איז נעקומען פֿאַלן צו רי פֿים
רעם קליינעם שמואלקען, ער זאָל אים מוחל זיין. ראָם איז נעווען העסליך,
אָבּער אונז האָט אַנטציקט רעם פּעטערס מאַכט.

רי חתונה איז נעווען נרויסאַרטיג, מיט רי טייערסטע נעריכטן. קיין
פֿאַרשיידענע פּליישן האָבּן אַוראַי נישט נעפּעלט. דער פּריץ האָט נעהיסן
אַרויסנעמען צו דער חתונה ראָם נאַנצע זילבּער, עס זאָל באַשיינען רי שמחה.

דער פּריץ מיט דער פּריצטע זינען נעשטאַנען באַ דער חופּה, און רי
וועטשערע האָט זיך נעצויגן פון זעקס אָזנט ביז זעקס אין דערפּריה. און
אויף מאָרגן האָט דער פּריץ נעבּעטן צו זיך רעם נאַנצן עולם אויף
מיטאָג מיט רי פּלי־זמר; ער איז נעווען אַנטציקט פון שעבּסלען מיט
זיין שפּילן און נעזאָנט, אַז זיין נאַנץ לעבּן האָט ער נישט נעהערט אַזוי
נוט שפּילן, ווי שעבּסלען. דער עולם האָט נעהוליעט אַ נאַנצע נאַכט
באַם פּריץ; ער האָט אויך נעטאַנצט מיט בּערקען און מיט רעם סוחר
ר' ישראל־שמואל פון בּריסק, אַ איד אַ ויצלער, אַ נעשיקטער און האָט
זיך אַלץ מיטן פּריץ נעוויצלט, און רי פּריצטע מיט רעם נאַנצן עולם
האָבּן נעלאַכט.

אויפֿן דריטן טאָג נאָך דער חתונה זינען אַלע סוחרים און רי וויטערע
פון דער פֿאַמיליע אַוועקנעפֿאָרן. און מיר, רי נאָהענטע, באַ עטליכע
מנינים מענשן, זינען נעבּליבּן אויף רי נאַנצע שבעת ימי המשתה מיט
שעבּסלען און דער קאַפּעליע.

דער פּריץ מיט דער פּריצטע זינען נישט מיר נעווען פון פֿרייען זיך,
און רי פּריצטע האָט שוין נעזאָנט, אַז זי האָט רי אירן נאָר נישט נעקענט,
מען האָט זי איינגעווינט אין רעם ויגעלע: „ושיר ועומע ו טאָרבו" (דער
איד וועט נעמען אין טאָרבּע). זי האָט אַלץ נעהערט: „ושיר, ושיר",
האָט עס איר אָנגעשראָקן. איצט אָבּער זעהט זי, אַז אירן זינען אַ ליבּ
פּאָלק און מיט זי איז פּריילין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0102-0202 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָך די שבעה ימי המשתה זיינען מיר זיך אַלע צעפאָרן, און שעפּסל האָט געקראָגן פונם פּריץ אַ הונדערטער און אַ רינג מיט בריליאַנטן פאַר הונדערט און פופציג רובל. דערפּיי האָט ער אים פאַרזאָגט, אַז ווען ער וועט שיקן נאָך אים, זאָל ער קומען צופאָרן. פלעגט שוין שעפּסל מיט נאָך צווייי פּלי־זמרים קומען צו סיכאָוסקין אַ פּיר מאָל אין יאָר אויף זיינע בעלער און פלעגט באַקומען הונדערט רובל פאַר איין מאָל. געגעסן האָבן זיי בײַ בערל־בענדעטן.

ראָם האָט אים נעמאַכט זעהר פּאָפולער און פיל פּריצים האָבן אים געבעטן צו זיך שפּילן. אָבער ראָם רוב פלעגט ער זיי אָפּזאָגן מיט דעם אויס־רייד, וואָס ער קאָן נישט איבערלאָזן אַ אידישע חתונה אָהן כּלי־זמר. דעם פּאַן סיכאָוסקין אָבער טוט ער עס צוליב זיין גוטסקייט.

קיין בראָנפן האָט שעפּסל נישט געטרונקען, נאָר אַ קליין קעלישאָק זיסן בראָנפן, וי אַ וויבל, ווײַן אויך נאָר איין קעלישאָק, און געהאַט האָט ער אַ ליבע מינע, און געזונט איז ער תּמיד אַ שטילער, און נערעט האָט ער געצייטלטע ווערטער; קיין געלעכטער האָט מען קיינמאָל פון אים נישט געהערט, אַפילו וען ר׳ אַבעלע דער קאָמיקער פלעגט זאַרפן וויצן, אַז אַלע פלענן צעקייכט ווערן פון געלעכטער. אויף זיינע ליפּן האָט מען דעמאָלט געזעהן אַ קליין שמייכעלע, אַזוי וי אויף מיין פּאָטערס ליפּן.

אַזוי האָט דער פּעטער בערל־בענדעט געלעבט אין טשעכטשאָוו בײַ סיכאָוסקין. אָבער ראָם איז נישט נאָר. דער אמתער פאַרדינסט בערל־בענדעטס איז געווען דערין, וואָס ער האָט גערעטעוועט דעם פּריץ אין דעם באַזוואוסטן פּוילישן אויפשטאַנד, בעת אַזוי פיל פּריצים זיינען צעהאַנגען און צעשאָסן געוואָרן. בשעתן אויפשטאַנד האָט בערל־בענדעט אָפּגעהיט דעם פּריץ, אַז ער זאָל נישט גיין אין וואַלד און זאָל זיך דורכדעם נישט באַצאָלן מיט זיין לעבן.

דער באַזואוסטער מוראַוויאָוו האָט איינגעאָרדנט, אַז אין יערן אויעזד אין נאַנץ ווילנער אָקרוג זאָלן זיין צו צווייי וואָיענע נאַטשאַלניקעס מיט קאָזאַקן, און זיי זאָלן אַרומפאָרן איבערן נאַנצן אויעזד איבער די הויפּן און מאַכן אַן אויספאָרשונג, ווי פּריצים און וועלכע געפינען זיך אין דערהיים, זיינען נישט אַוועק מיט די רעוואָלוציאָנערע שייקעס אין די וועלדער.

מוראַוויאָוו האָט געגעבן ראָם רעכט די וואַינסקי נאַטשאַלניקעס צו שמייסן פּריצים און פּריצעס און זאָגאָר קינדער פון די פּריצים און מיט דער הילף פון שמיץ דערנײַן, וואו געפינען זיך די פּריצים, וועלכע מען וועט נישט טרעפן אין דערהיים. האָבן דעמאָלט קאָזאַקן מיט זייערע נאַגייקעס צעשמייסן פּריצים, פּריצעס און קינדער פון צען יאָר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0103-0203 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז רער שערשאָוער וואָאינסקי נאַטשאַלניק מיט פופציג קאָוואַקן איז נעקומען קיין טשעכטשאָווע, האָט ער נישט געטראָפן סיכאָוסקין אין רערהיים. רער לעצטער איז גראָד ערגעץ אַרויסגענאַנגען פון שטוב. רער וואָאינסקי נאַטשאַלניק האָט מיט פֿעם געפרענט בײַ רער פּריצטע, וואו איז רער מאַן אירער, רער „מיאַטעושניק"? זי האָט זיך רערשראָקן, איז בלאַס געוואָרן און האָט געענטפערט, אַז ער איז איצט אַרויסגענאַנגען און וועט באַלר קומען. האָט ער באַלר אַ נעשריי געטאָן צו די קאָוואַקן:

— שמיץ! און אַווי לאַנג שמייסן בײַז זי וועט אויסוואַנן, וואו רער מאַן איז.

די קאָוואַקן האָבן זי שוין צוגעגרייט צו שמייסן, אַ פּינע ספּענע! — און שוין געוואָלט אָנהויבן צו שלאָגן, נאָר אין רער מינוט איז אָנגעלאָפן בערל־בענרעט און איבערגעגעבן רעם נאַטשאַלניק, אַז רער פּריץ איז נאָר וואָס אַרויסגענאַנגען פון שטוב, ער קומט באַלר אַריין.

— איך בין ערב, — האָט ער מוטיג געזאָגט, — האַלט מיך, און אויב אין אַ פערטל שעה צייט קומט ער נישט אַריין, קאָנסטו מיר דאָס זעלבע טון און זאָגאַר דערשיסן.

און ער האָט אַוועקגעשיקט די רינסטן, מען זאָל אים וואָס ניכער בריינגען; ער האָט געוואוסט, וואו רער פּריץ געפינט זיך. יענער פלעגט ליב האָבן שטענדיג צו שפּאַצירן אין די אַלייען הינטערן הויף.

רער נאַטשאַלניק האָט אַ קוק געגעבן אויף בערל־בענרעטן: אַ הויכער, אַ דיקער, אַ שיינער, שיין געקליידט, איז ער אים גלאַט געפעלן געוואָרן, און בערל־בענרעט האָט נאָך דערצו גערעדט גוט רוסיש, וואָס פּמעט מאַנכע פּריצים האָבן נישט געקענט, און ער האָט אים געפרענט:

— וואר ביסטו?

— איך בין קאָמיסאַר אין הויף.

אויף רער פּראַגע, צי ער איז אַ פּאָלאַק, האָט ער אים געענטפערט, אַז אַ איד. ראָס איז וויידער געפעלן געוואָרן רעם נאַטשאַלניק, און ער האָט געהייסן די קאָוואַקן נישט טשעפּען רערווייל די פּריצטע. ער האָט זיך פּונאַנדערגערערט מיטן אידישן קאָמיסאַר און פּאַר דער צייט איז געקומען רער פּריץ.

— רו האָסט צו פּאַרראַנקען רעם אידן, — האָט רער אָפּיציר געזאָגט סיכאָוסקין, — וען נישט ער, וואָלט שוין לאַנג דיין וויב געשמיסן געוואָרן.

רערביי האָט ער אָנגעזאָגט, אַז רער פּריץ זאָל זיך נישט וואַנן אַרויסגיין פון שטוב, בעת ער וועט אַוועקפאָרן, וואָרום ער וועט זיכער אָנפאָרן פּלוצלינג, און קוים וועט ער נישט געפינען רעם פּריץ, וועט ער אַפילו קיין צען מינוט נישט וואַרטן און וועט גוט דורכשמיסן די פּריצטע מיט די קינרער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0103-0204 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— איך וועל אייך נישט שוינען, מיאַטעושניקעס!

אָפּעסנריג און אָפּטרינקענריג צוואַמען מיט די פּערד, האָט מען מיט־געגומען אַ פּעסל שפּירט פון צען טעפּ און מען איז אַוועקגעפאָרן אין אַ צוויטן הויף.

די פּריצטע איז קראַנק געוואָרן פון שרעק און חרפּה און איז געוועז געפערליך. און בּערל־בּענרעט האָט שטאַרק געאַרבּעט, האָט אַלע טאָג געשיקט קאַרעטעס קיין בּריסק נאָך דאָקטוירים. נאָך אַ פּאָר חרשים ליגן איז זי געוונט געוואָרן.

דערנאָך האָט סיכאָווסקי געזאָגט דער פּריצטע פּאַרן קאָמיסאַר אין די אויגן:

— זעהסטו, דיין גליק, וואָס עס האָט זיך נישט איינגענעבּן דער בּלבּול אויף בּערקעז. דו האָסט אַוודאי רעמאָלט געמיינט, אַז בּערקע וועט קריגן געשמיסן און אַרויסגעטריבּן, און איצט האָט אונז בּערקע פּשוט מציל געווען. וואָס וואָלטן שוין די קאָזאַקן מיט זייערע דראָטענע נאַגייקעס פון דיר געמאַכט, וועז נישט בּערקע?

סיכאָווסקי איז געבּליבּן זיצן אין דערהיים און שוין נישט אַרויסגעפאָרן די נאַנצע צייט פון אויפשטאַנד. בּערקע האָט געפּירט די הויפּן מיט געדונגענע פּויערים, און נאָר ער האָט געהאַט בּאַ זיי חן, און נאָר צו אים זיינען זיי נענאַנגען אַרבּעטן אין די פּעלדער, אויסבּעטנדיג, פּאַרשטייט זיך, שרעקליך גרויסע פּריזן פּאַר דער אַרבּעט. אין די איבּעריגע הויפּן האָט מען נאָרנישט געוויסט און ראָ, וואו עס איז געווען נעוויס, האָבּן זיך די קערנער אויסגעשאָטן פון די זאַנגען, און מען האָט נישט געקאָנט קריגן קיין שניטער, אַפילו פּאַר געלט. די פּויערים האָבּן דאָס עקסטרע געטאָן אויף צו להכעיס די פּריצים. אין דער נאַנצער נעגנט זיינען זיי געקומען אין די הויפּן, געבּונדן זייערע פּריצים און זיי אומגעקערט די שמיץ, וואָס דער פּריץ האָט זיי פּריהער געגעבּן.

אין דער צייט פון אויפשטאַנד האָט בּערל־בּענרעט געהאַט אפשר מער אַרבּעט וי אַלע מאָל. אויסער די פּויערים, וועלכע מען האָט בּאַצאַרפּט בּאַרוהיגן, האָט ער בּאַצאַרפּט זעהן, אַז די פּריצים זאָלן סיכאָווסקין נישט נעמען אין וואַלד אַריין. אָנשטאָט רעאַלער טעטינקייט, וואָס די פּריצים האָבּן געפאָרערט פון סיכאָווסקין, האָט ער זיי, אַ דאַנק בּערל־בּענרעטס אינפלוס, געשטיצט מיט געלט. יערעס מאָל צו צען טויזנט רובּל, און אַזוי איז ער מער אָרער וויניגער נעוועז נעזיכערט פון בּיידע געפאַרן.

עס איז זיך איצט נישט שווער פאָרצושטעלן, וי טייער בּערל־בּענרעט איז בּאַ זיי געוועז, און נאָכן אויפשטאַנד, וועז סיכאָווסקי איז שוין געפאָרן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0104-0205 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין אַן אָפענער קאַרעטע מיט אַ פּאָר פערד, איז בערקע שוין אויך אַזוי געפאָרן. און אַזוי האָט ער אָפּגעלעבט אַ יאָר עטליכע און דרייסיג. סיכאָוסקי האָט אים חתונה געמאַכט זיינע פינף קינדער און נדן האָט ער שוין געגעבן פינף הונדערט רובל, וויל נאָכן אויפשטאַנד איז ער שוין פאַראָרימט געוואָרן.

בערקע איז געשטאָרבן אין עלטער פון עטליכע און פופציג יאָר. ער האָט נישט געלאָזן אַזעלכע קינדער, וועלכע זאָלן קאָנען פאַרטרעטן זיין שטעלע. זיין זון שמואל איז געווען אַן אָרנטליכער מענש, נאָר עס האָט אים נעפעלט רעם פאָטערס שכל מיט רער ענערגיע.

סיכאָוסקי האָט אַוועקגעוואָצט בערל־בענרעטס זון שמואלן אין אַ צוויטן הויף, אַ קלענערן פון טשעכטשאָווע. און יענער האָט מפרנס געווען די גאַנצע פאַמיליע. אָבער עס איז שוין נישט געווען ראָם לעבן, ווי פאַרן פאָטער.

אַז סיכאָוסקי און שמואל זיינען געשטאָרבן (שמואל איז זעהר יונג געשטאָרבן), האָט די פּריצטע מיטן זון געגעבן בערל־בענרעטס וויבּ רבורהן פינף הונדערט רובל, און רבורה איז אַרויסגעפאָרן קיין קאַמענץ. זי האָט נאָך באַקומען ירושה פון שוועסטער אַ גרויס הויז און האָט זיך ראָרטן באַוועגט אויף שטענדיג.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0104-0206 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XIV

ראש־השנה און יום־כּפּור. — די אימה. — מלקות. — דאָס בענשן די קינדער. — דער פּחד אין די שולן. — בא די חסידים. — סופות. — שמחת־תּורה. — ימים־טובים בכלל. — ווי אזוי בא אונז פלענט צוגיין א יום־טוב.

בערל־בענדעט מיט רער גאַנצער פאַמיליע פלענט קומען צופאָרן אויף ראש־השנה און יום־כּפּור קיין קאַמעניץ, אַזוי ווי אַלע 'ישובניקעס, און פאַרפאָרן צום זיירן. פון זייערטוועגן פלענט מען צוגרייטן דרייַ ציטערן, און מיט זיך פלענט ער בריינגען אַ גאַנצן ווּאָגן מיט קיך־געשיר, טיש־געשיר. און אַזוי האָבן אַלע צוואַמען פאַרבראַכט די דרייַ טעג פון ראש־השנה און יום־כּפּור.

דעם זיירנס פאַמיליע איז באַשטאַנען פון פינף טעכטער: דרייַ פאַרהיראַטע מיט די קינדער, און דרייַ זיי: צוויי פאַרהיראַטע מיט די קינדער, און עס איז געווען פרייליך.

קומענדיג ראש־השנה פון ראַוונען, האָט שוין בערל־בענדעט, וואָס האָט ליב געהאַט צו עסן מיט זיין פאַמיליע באַזונדער, אויך געמוזט זיין באַם קידוש, און אויפן טיש פלענן ליגן פאַרשיידענע טאָרטן מיט פירעשקעס, אייערקיכלאַך מיט מאַנדל־ברויטן און צוקערטייגלאַך, וואָס די באָבע פלענט באַקן און וואָס האָבן געהאַט אַ שם אין שטאָט פאַר זייער באַטעמטקייט, און די שטוב איז געווען פול מיט מענשן — אַלץ די איינענע משפּחה.

ערב ראש־השנה באַגינען, דרייַ אַזייגער, האָבן זיך צונויפגעקליבן צום זיירן אין שטוב אַריין אַלע קינדער און אייניקלאַך, אַפילו זיבן־אַכט־יאָריגע, און אויך דעם זיירנס ברודערס פאַמיליע. האָט מען דערלאַנגט טיי מיט לעקעך און איינגעמאַכטס און זיסן שנאַפּס, האָבן אַלע געגעסן און געטרונקען און דערנאָך זיינען אַלע געגאַנגען אין די בתּי־מדרשים. אויפן שול־הויף זאָגן סליחות. געגאַנגען זיינען פריהער די מאַנסבילן מיט די אינגלאַך, דערנאָך — די וויבער, טעכטער און שניר און אייניקלאַך. איך געריינק

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0105-0207 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָך, אַז איך האָב אויסמאָל איבערגעצײלט די פֿאַרשוינען פון אונזער משפּחה, וואָס זיינען געגאַנגען צו סליחות.

— נישט אויסן, נישט צווײ, נישט דרײ, ביז נישט פערציג...

עס איז געווען אַזוי פרייליך דאָס גיין צו סליחות, עס האָט אויסגעזען, וי זעלנער גיין. מען האָט שוין געוואָגט אין שטאָט: דער „צאַרסקער פֿאָלק" גייט שוין. וואָרום מען האָט נישט געוואַגט אָנהויבן זאָגן סליחות אין שול־הויף און די בּתּי־מדרשים, ביז עס איז נישט געקומען דער „צאַרסקער פֿאָלק". אויפן שול־הויף האָט זיך די משפּחה צעטיילט: ווער עס האָט געוואָגט סליחות אין דעם בית־המדרש און ווער אין אַ צוויטן.

דער זיידע האָט געוואָגט סליחות ערב ראש־השנה און ערב יום־כּפּור אין אַלטן, גרויסן בית־המדרש. זיין שטאָט איז געווען נעבן רב אין מזרח, אַ צווייטע שטאָט האָט ער נעהאַט אין ווינקל, אַרויף אין מזרח, און אַ דריטע אין דרום זייט, בּאַם ערשטן פענסטער.

ראש־השנה און יום־כּפּור האָט דער זיידע נעראַוונט אין שול. דאָ האָט ער נעהאַט דריי שטעט אין מזרח: פֿאַר אים מיטן בּרודער מרדכי־ליב און מיטן בּן־יחיד.

בּערל־בּענרעט האָט נעראַוונט אין נייעם בית־המדרש. דאָרט האָט דער זיידע אויך נעהאַט צווייי שטעט: איינע אין מזרח און די צווייטע אין דרום, אויך אַ יחסנדיג אָרט, נאָר דער טאַטע האָט געפעלט, ווייל ראש־השנה איז ער נעווען באַם רבין.

אין דער נאַכט צו ערב יום־כּפּור איז קיינער פון דער פאַמיליע נישט געגאַנגען שלאָפן. די נאַנצע פאַמיליע האָט זיך אויפגעקליבן צום זיידן שלאָגן כּפּרות, און די בּאָבע האָט שוין איינגעקויפט עטליכע טוץ הענער און הינער. און זאָגאָר פרעמדע בּכּבודע בּעלי־בּתּים פלעגן אַרײַנשיקן זייערע כּפּרות רעם אָוונט צום זיידן, ווייל דער שוחט, וואָס פלענט גיין די נאַנצע נאַכט צו אַלע בּכּבודע בּעלי־בּתּים קוילען די עופות, פלענט צום ערשטן קומען צום זיידן; דערצו איז שוין נעווען גרייט באַם זיידן אַ גרויסע שטאַל. און אַ סך בּעלי־בּתּים פלעגן אַרײַנשיקן זייערע כּפּרות צום זיידן, געווײנליך, מיט זיין וויסן.

אין רעם אָוונט איז נעווען נענרייט אַ טיש מיט זיסע בראָנפנס, מיט לעקעך און איינגעמאַכטס, און דער עולם האָט אָנגעהויבן שלאָגן כּפּרות. אַנדערע האָבן נעבענשט פֿאַר זיך און אַנדערע מיט די קליינע קינדער.

דערנאָך האָט מען נעטרונקען לחיים צוזאַמען מיטן שוחט און פֿאַר־בּיסן, און דער שוחט איז געגאַנגען קוילען די כּפּרות. כּפּרות שלאָגן האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0105-0208 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געוויערט אַ פּאָר שעה, און אַזוינער פּיר זיינען אַלע אַוועקגענאַנגען זאָגן סליחות, און די מיידלאַך מיט די קינדער האָבן זיך גענעטשלאָפּן.

רער זיידע פלעגט מיך מיטנעמען צו סליחות פון זיבן יאָר אָן, מחמת איך האָב אים שטאַרק געבעטן. זיין אייגן אינגל ישראל, אין איין עלטער מיט מיר, האָט ער נישט געוואָלט. יענער האָט נאָר קיינמאָל נישט געוואָלט גיין צו סליחות, וואָס איז בּאַ מיר געווען זעהר טייער.

און אַז רער זיידע האָט מיט מיר געוואָגט ערב ראש־השנה די גרויסע סליחות, האָט ער שרעקליך געוויינט, און איך האָב, פּאַר איין בּרירה, אויך געוויינט מיטן זיירן. פון מיר האָבן זיך גענאָסן טייכן טרערן, און רער זיידע איז געווען צופּרידן, וואָס דאָס אייניקל וויינט. רערפּאַר וועט אפשר אין מיין זכות נאָט העלפן אונז אַלעמען.

נאָר רער זיידע פלעגט זיך אַזוי צעוויינען צו סליחות, אַז עס פלענן אים ציטערן די פּיס. אַז איך האָב רערפילט, אַז רעם זיידנס קני ציטערן, האָב איך עקסטרע אָנגעשפּאַרט מיינע קני צו זיינע, אום צו רערוועקן אין מיר אויך אַזאַ ציטערניש. דאָס, געריינק איך, פלעגט אויף מיר שרעקליך ווירקן, און מיין געוויין פלעגט דערגרייכן די העכסטע מדרגה. דאָס האָט, קענטיג, בּאַוונדערס אויסגענומען בּאַם זיידן, און ער פלעגט מיך שוין אַלע מאָל מיטנעמען צו סליחות, אַפילו וען איך האָב נישט געבעטן.

רער זיידע, וואָס איז געווען אַ גרויסער בּעל־בּכי, האָט נעמוזט צו מיר איבערגעבן בּירושה אָט די איינגשאַפט זיינע, און נאָך היינט אַפילו, אַז איך רערהער עפּעס אַ געוויין, נו, מאַלע פון וואָס, כאָטש פון אַ קלייניג־קייט, שטעלן זיך מיר בּאַלד טרערן אין די אויגן.

ערב יום־כּפּור, אַזוינער צוועלף, איז רער זיידע געגאַנגען ראַוונען מנחה מיט רער גאַנצער פאַמיליע. רעמאָלט האָט רער זיידע צעטיילט פופציג רובל, רער בּרוערר דרייסיג רובל, און יערערער — צו פופצען, צוואַנציג רובל, די וייבּער בּאַוונרער, און אַזוי איז פון אונזער פאַמיליע אַרויסגענעבן געוואָרן אַ גרויסע צרקה.

אין שול פלעגט זיין אויסגעשפּרייט היי און נעבן טיר איז געלענן אַ בּערגל היי, וואָס ראָרט האָבן זיך בּעלי־בּתים חשובים צוגעלענט, און רער ערשטער שמש, אָנגעטאָן אין אַ קיטל, מיט אַ גרויסן קאַנטשיק אין האַנט, איז געשטאַנען און געציילט יערערן ארבּעים מלקות. געציילט האָט ער אויף לשון־קורש: אחת, שתים, בּיז ארבּעים. רער איד איז געלענן אויסגעצויגן, אָנגעטאָן אין אויבּער־מלבּוש, און רער שמש האָט געשמיסן, איין קלאַפּ אונטן און איין קלאַפּ אויבן, אויפן פּלייצע, און די געשמיסענע פלענן לינגרינ שלאָגן זיך על־חטא בּעת מעשה. די אָרימע האָבן נישט געהאַט קיין זכיה, אַז מען זאָל זיי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0106-0209 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שמיסן, וואָרום פֿאַר דער עקזעקוציע האָט מען באַאַרפט גוט אָפּצאָלן דעם שמש, און אַז עס פלענן קומען אַ סך בעלי־בתּים, פלענן זיי שטיין און וואַרטן. די חשובערע בעלי־בתּים האָט מען פריהער געשמיסן. אַז דער זיידע איז געקומען אין שול, האָט ער זיך באַלד געלענט, און דער שמש האָט אָנגעהויבן צו יילן. און מיך פלענט שטאַרק פאַרדריסן, וואָס דער זיידע ליינט זיך און דער שמש שמייסט... אַרום האַלב צוויי אַזויגער זיינען מיר געקומען. באַלד איז מען געגאַנגען עסן די הינער מיט די לאָקשן. אָפּ־גענעסן אין דער־גיך און אָפּגעבענשט, האָט דער זיידע געזונטען בענשן די קינדער פון איין זייט שטוב, און די באָבע פון דער אַנדערער זייט.

ער פלענט אָנהויבן אַרויסצורופן אַלע קינדער, יעדערן באַם נאָמען, פּסדר, פריהער פון די עלטערע, די טעכטער און די שניר, דערנאָך — די טעכטערס טעכטער און די שנירס שניר. מען האָט אַפילו געבראַכט די קליניטשקע זויג־קינדער, עס האָט געמענט אַלט זיין צוויי וואָכן, צום בענשן. אָנגעהויבן האָט ער פריהער צו בענשן די מאַנספּערשוינען פונם עלטסטן ביז אַ קינד פון צוויי וואָכן, וואָס די מוטער האָט דאָס געהאַלטן אין אַ קישעלע, און ער האָט אויפן קינד אַרויפגעלענט די הענט און געבענשט, און דערנאָך האָט ער געבענשט די פרויען, אויך מיט אַזאַ סדר.

באַם בענשן האָט ער אַזוי געוויינט, מיט אַזאַ ביטערן און יאָמערדינן געוויין, אַז אַ שטיין וואָלט אויך געקאָנט צענין. עס פאַרשטייט זיך, אַז אַלע פלענן נעמען וויינען, די גרויסע מיט די קליינע, און עס פלענט זיך ווערן אַ מין מישמאַש פון פאַרשיידענע געוויין־קולות: גראָבע און דינע און קוויטשנדיגע. פון דער זייט האָט מען געקאָנט מינען, אַז אַ שטאָט איז חרוב געוואָרן.

נאָך דעם זיידנס בענשן איז מען גלייך געגאַנגען צו דער באָבען. זי האָט נאָר געגאָסן מיט טרערן, אָבער קיין שום קול האָט מען פון איר קיינמאָל נישט געהערט. זי האָט מער נישט אַרויפגעלענט דאָס ראַרע הענטל אויפן קעפּל, און די טרערן האָבן זיך פון איר געגאָסן שטיל, שטיל, שטיל... אַזוי האָט נעדויערט די צערעמאָניע פונם בענשן איבער צוויי שעה. און דער זיידע האָט שטענדיג פאַרשפּעטיגט, שטענדיג איז ער געקומען אין שול, וויל ראָרטן איז שוין געווען געפאַקט מיט מענשן און מען האָט נעוואַרט אויף אים מיט פּל־נדרי.

אַמאָלינע יום־כּפּורס... נאָט מיינער, וואָס האָט זיך דאָס אָפּגעטאָן! אין שול, באַ פּל־נדרי, האָט אויסגעזעהן, וויּ אַן ערה מענשן, רורכנענומען מיט אַ גרויסן פּחד, שטייען גרייט צו נייַן אויף דער אמתער וועלט. אַלע זיינען אָנגעטאָן אין די וויסע קיטלען מיט די נאַרטלען, געהאָפּטן פון זילבער און גאָלד, אין טליתים, אין יאַרמאָלקעס, אויך געהאָפּטענע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0106-0210 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פון זילבער און גאָלד. מיין זיידנס יאַרמאָלקע מיטן גאַרטל האָבן באַטראָפן אַ סך צענרלינגער רובל. און געוויין נאָך שענערע. און אַפילו די אָרימע־לייט האָבן אויך געטראָגן וויסע יאַרמאָלקעס, אויסגענייט מיט קאָלירטן זייד.

און די פיל ליכט, וואָס האָבן געברענט אין אַלע היינגלייכטער, וואָס זיינען אַראָפּגעהאַנגען אויף שטריק פונם גאַנצן סופּיט, און אויך צעשטעלט אויף די טישן, אַריינגעשטעקט אין קאַסטענם מיט זאַמד! יערער איד ווייל, אַז אַ ליכט זאָל ברענען פאַר זיינע עלטערן — פון פל־נדרי ביז אויף מאָרגן אָוונט נאָך נעילה. די גרויסע ליכטיגקייט האָט געשפּילט אויף די נאָלדענע, זילבערנע און זיידענע יאַרמאָלקעס מיט די וויסע קיטלען און טליתים — און אויף אַלע פּנימער איז געלעגן עפּעס אַ הייליקייט. קיינער האָט רעמאָלט נישט געהאַט אין זינען קיין נשמיות, ערדישעס, וואָכנרינגעס.

דער עולם וויינט און בּעט גאָט, ער זאָל מוחל זיין אויף אַלע עבירות, ער זאָל שיינקען אַ גוט יאָר, אַ נעזונט יאָר, יערער גיסט אויס זיין האַרץ מיט טיכן טרערן פאַרן רבונו־של־עולם.

און די נעזוינען מיט די קולות און יאָמערן פון די וויבער גייען איבער אין מענער־שול און צעברעכן זיי די הערצער, און די מאַנסבלען, צעזויינען זיך אויך, ווי די וויבער.

עס איז שווער פאָרצושטעלן איצט, ווען דער גאַנצער יום־כּפּור איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן, און זיין פּחד האָט אָנגענומען די שליטה איבער אונז, די אַמאָליגע פל־נדרי־נאַכט אין די שולן און די בּתּי־מדרשים!

די וועגט האָבן געוויינט, די שטיינער אין גאַס האָבן געקרעכצט און אַ פיש אין וואַסער האָט געציטערט. און וויי דאָוונען האָם די אידן, וואָס אַ גאַנץ יאָר רייסן זיי זיך פאַר אַ גראָשן פּרנסה!

קיין שנאה, קיין קנאה, קיין תּאוה, קיין חניפה, קיין לשון־הרע, קיין רכילות, קיין עסן, קיין טרינקען. אַלעמענס הערצער און אוינן זיינען אויפגעהויבן צום הימל און עס איז בלויז רוחניות, נשמות אָהן גופן.

און פון חזן באַם עמור פליסט מיט האַרציגע נגונים און צענגיסט זיך איבער אַלעמענס הערצער.

אין עלטער פון צוועלף יאָר האָב איך אָנגעהויבן 'גיין צו פל־נדרי מיטן מאַטן אין חסידים־שטיבל. ראָ איז שוין נעוועזן אַן אַנדער פל־נדרי, און באַ זיי איז מיר בעסער נעוועזן נעפעלן 'ראָם דאָוונען יום־כּפּור, אידער באַ די מתנגדים.

אין חסידים־שטיבל הערט מען נישט קיין נעזויינען, קיין יאָמערן, קיין פאַרכליפּן זיך וויינעדיג, נאָר מען דאָוונט מיט גרויס קוראַזש; וויל עס האָט אַ גוט קול, רער דאָוונט הויך און פרייליך, און וויל נישט — דאָוונט שטיל, נאָר מיט טעם, און אַלע זינגען אין האַרצינן נגון. קיין שום

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0107-0211 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

חזנים און חזנות איז נישטאָ. רער בעל תּפילה זאָגט די ווערטער מיטן האַרצינן נגון, און אַלע זאָגן אים נאָך.

נאָך פּל־נדרי פלענן פיל חסידים, יונגע און אַלטע, נעכטינן אין שטיבל. מען פלענט זיך ליינן אויפן הי, וואָס איז געווען אויסגעשפּרייט אויף רער פּאָרלאָגע. עס איז עפּעס געווען טשיקאַווע. און איך האָב זעהר ליב געהאַט צו נעכטינן נאָך פּל־נדרי אין שטיבל אויפן הי. פלענט מען ליגן און אונטערבּרומען פאַרשיידענע האַרצינע נגונימלאַך די נאַנצע נאַכט און עס פלענט זיך עפּעס זיס איינשלאָפן.

אין די אויערן פלענט אָפּקלינגען ראָם זיסע אונטערבּרומען, און רער שלאָף פלענט זיין לייכט, ווי אַ דרעמל. מען כאַפּט זיך אויף אויף אַ פּאָר מינוט און מען ווערט צוריק אַנשלאָפן. און אַרום און אַרום זינגט זיך, זינגט זיך, שטיל, שטיל...

יום־כּפּור אַזיינער צען אין רערפּריה האָט מען זיך געשטעלט ראַווענן ווירער מיט אַזאַ געריש, פּונקט ווי מיליטער אויף אַ פּאַראַר, און עס ראַווענט זיך מיט נרויס טעם. אַזוי זיינען אַלע חסירים געשטאַנען נלייך אויף רי פּים, אָנהויבּנריג מיט אַיין אויסגעשריי, ביז צוועלף אַזיינער.

רערנאָך האָט מען אָנגעהויבּן פאַרקויפן רי עליות, אַזוי ווי בּאַ מתנגרים. אָבער פאַרקויפט האָט מען אויך מיט טעם. רי חסירים, רי זינגערס, און רי עלטערע האָבּן זיך וויטער צעלענט אויפן הי און ווירער האָט מען אונטערגעבּרומט אַ נגונרל, אָבער שוין נישט איינס, נאָר עטליכע: אין רעם ווינקל אַזאַ נגון, אין רעם אַנרערן ווינקל — אַן אַנרער נגון, אַקוראַט נאָכן רבּין נאָך — רי קאַרלינער זייערע נגונים, רי סלאָנימער זייערע; און אַיין־איינציגער חסיר, וואָס האָט נעהערט צום ליבּאַוויטשער רבּין, האָט געזונגען זיין נגון. רי אַלע נגונימלאַך, בּרומענריג און האַרצינג, פלענן זיך אויפניסן אינאַיינעם און צענים זיך אין אַלע אברים.

און רערנאָך האָט זיך אָנגעהויבּן רער מוסף. פאַראַן פיל חסירים, וואָס ווילן נאָרנישט זאָגן קיין פּיוט. זיי האַלטן מער פון האַרצינן פרומען נעזאַנג, אַירער פונם ראַווענן, און זיי פלענן זיך אונטערזינגען שטילערהייט.

און רער יום־כּפּור בּאַ רי חסירים איז מיר אַזוי נעפּעלן נעזאָרן, אַז איך פלעג שוין גיין ראש־השנה אויך אין שטיבל, כאָטש אָהן טאַטן (ער פלענט אַזועקפאָרן צום רבּין).

יום־כּפּור בּאַנאַכט, נאָך מעריב, האָבּן אַלע קינרער און אייניקלאַך נעמוזט קומען צום זיירן. ווירער לעקעך און בּראָנפן און איינגעמאַכטס, און רערנאָך האָט מען נענעסן רי כּפּרות. רערנאָך איז נעקומען רער בּרודער מיט זיין נאַנצער פאַמיליע, און מען האָט זיך שטאַרק משמח נעזוען ביז האַלבּער נאַכט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0107-0212 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָר רער טאַטע, ווי איך האָב שוין נעזאָגט, האָט נעפעלט ראש־השנה, וויל ער איז נעווען בײַם רבין, פריהער אין קאָבּרין און רערנאָך אין סלאָנים. ערב יום־כּפּור איז ער אַפילו נעקומען זיך בענשן — און מער נישט. יום־כּפּור האָט ער נערַוואַרט אין חסירים שטיבל. רערפֿאַר אָבער איז יום־כּפּור בײַנאַכט בײַם טאַטן נעווען נאָך אַ נרעסערע שמחה. אַזוינער אַכט האָבן זיך שוין נענומען קלויבן חסידים צום טאַטן, און מען האָט נעשפּורט און נעזונגען און נעטאַנצט אַ נאַנצע נאַכט.

איך האָב זיך נעהאַמ צו פריַען אויף צווי טראַקטן: בײַם זיידן און בײַם טאַטן. וואו עס איז נעווען די שמחה נרעסער, ראָרט בין איך נעווען, און ראָס רוב בין איך נעווען אין בּיידע ערטער.

אויף מאָרנן נאָך יום־כּפּור איז שוין נעקומען פון טשעכטשאָווע די קאַרעטע פֿאַר בּערל־בּענרעטן מיט רעם וויבּ, בּריטשקעס פֿאַר די קינדער מיט די רינסטן און אַ פורגאָן אויף די אַלע זאַכן און קיך־נעשיר. צום נעזעגענען זיך פלעגט קומען די נאַנצע פאַמיליע און עס איז ווידער נעווען היימליך.

די צייט פון יום־טוב בכלל האָבן אַלע נעמוזט זיין בײַם זיידן אין שטוב. די עלטערע האָבן נענעסן די צווי סעודות בּאַ זיך — אָבער די קלענערע האָבן אַלע נעגעסן בײַם זיידן. עס איז אַ נאַנץ יום־טוב נעווען פול נעפֿאַקט די נרויסע שטוב מיט קליינע און נרויסע, מען האָט נענעסן און נעטרונקען, און עס איז נעווען אַזוי פרייליך, אַז רער זיידע האָט זיך נישט פֿאַרגינען צו גיין בּאַטאָג שלאָפן. ער איז נעזעסן בײַם טיש רעם נאַנצן טאָג און נעשעפט נחת פון אַלע זיינע קינדער; לי׳ב האָט ער נעהאַט, אַז די קינדער זאָלן וואָס מער רוישן, וואָס מער שטיפן. און מען האָט, רוכט זיך, נעקאָנט טויב ווערן פון די קולות, פון די נעלעכטערס און שטיפערייען, די נרויסע וי׳ די קליינע — און ער האָט נ ע ש ע פּ ט נחת. ער האָט זיך אָפטער איבערנעוועצט צו אַן אַנדער טיש, רערנעהענטערט זיך פּסרר ראָ צו ד ע ר נרופֿע קינדער, ראָ צו אַ צ ו ו י ט ע ר און נעקוקט און נעשעפּט נחת.

נים האָט די באָבע נעקויפט אויף יום־טוב נאַנצע זעק, און מען האָט אַלע מאָל נענעבן די קינדער צום שפּילן. האָט מען נעשפּילט אין נים און נעקנאַקט מיט קנאַקערס, נעלענט אין די קעלישקעס ווײַן. און עס האָט, מיט איין וואָרט, נערוישט.

נאָר בײַם טאַטן איז נעווען בלויז אַ חסירישע שמחה. סופות האָט זיך בײַם טאַטן נעהויבן די שטוב נאַנצע טעג און נעכט פון נעזאָנג און טענץ. באַלד וי׳ די חסידים האָבן נאָר אָפּנערַוואַונט אין שטיבל און

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0108-0213 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ווי עס איז אָפּגעכאַפּט אין דערהיים די סעורה, זיינען זיי גלייך געקומען צום טאַטן און עס איז אַוועק אַ טאַנצערייַ מיט אַ געזינגערייַ.

און שמחת־תּורה איז שוין געווען אייַנגעפירט משנים קדמניות, אַז צווייַ קאָצקער חסידים, יאַנקל און שעפּסל דער סופר מיט אַ פּאָר צענדלינג אינגלאַך זאָלן גיין איבער דער גאַנצער שטאָט און אַרויסנעמען פון אַלע אויוונס די עסנס מיט די צימעסן, מיט די געבראָטענע גענז, מיט די נעפּעקסן — און בריינגען צו אונז, וואו מען האָט איבערגעקערט אַ וועלט.

איך בין מיך מורה, אַז צוישן די אינגלאַך־נאָכלויפער, וואָס פלענן העלפן מאַכן די חסידים אַ פּאָגראָם אויף די אויוונס מיטן נעקעכטס, בין איך אויך געווען. איך געריינק, וויי מיר פלענן אַרייַנלויפן אין אַ שטוב, אַ וואָרף טון זיך צו די אויוונס און אַרויסנעמען ראָס עסן. די בעלי־בּיתטעס פלענן נישט לאָזן צונעמען אינגאַנצן, אָבער וועט זיי הערן? האָט מען גענומען, וויפיל מען האָט געוואָלט און געלאָפן וווייטער. ראָס „אָנגערויבטע" פלענן די אינגלאַך אַוועקטראָגן גלייך צו אונז.

אַ פּאָר וואָכן פאַר חנוכּה פלענט נעמען גיין אַ סדרה פון קאָרטן־שפּילן, אָבער ראָס שפּילן איז נישט געווען וויַ, בעוונוחינו הרבּים, אין היינטיגער צייט: מען שפּילט אין קאָרטן מיט רציחה און סקאַנדאַלן. אַמאָל בּאַ אונז פלענט זיך אויפקומען די גאַנצע פאַמיליע צום זיידן, און יערערער האָט גענומען שפּילן פאַר אַ קינד פון רער פאַמיליע. יערערער האָט זיך גענומען אַן אַנרער קינד צו שפּילן פאַר אים, און וויפיל ער האָט געוואונען, האָט ער עס רעם קינד אָפּגענעבּן. אפשר האָט געקאָנט אייַנער אַמאָל פאַר־שפּילן ביז אַ צען נילדן, אָבער ראָס האָט זעלטן געטראָפן. ראָס געוויינליכע פאַרשפּילן איז געווען פון דרייסיג ביז פינף און זיבעציג קאָפּ.

אַזוי האָט זיך די פאַמיליע פאַרבראַכט די אָוונטן בין חנוכּה צו פּאָר שעה צייט, און חנוכּה פלענט מען שפּילן אפשר בין צוועלף אַוויינער באַנאַכט; און אַלע אָוונט האָט מען אַזוי געשפּילט בין ניטל: די נאַכט האַלט מען פאַר אַ מצוה צו שפּילן אין קאָרטן, אויך איז אַ מנהג די נאַכט נישט צו לערנען. אָבער נאָך ניטל האָט מען אינגאַנצן אויפגעהערט צו שפּילן אין קאָרטן.

איך געריינק, וויי מיר פלענט זיך וועלן בעטן אייַנעם פון רער פאַמיליע — ער זאָל שפּילן פאַר מיר. רער טאַטע האָט אָבער נישט רערלאָזט און האָט מיט מיר שטענריג געמאַכט אין רעם פּרט געשעפט. ער האָט מיך געפרענט:

— וויפיל קאָנסטו געווינען, חצקל, דרייסיג קאָפּ., אַ האַלב רובל און אַמאָל נאָרנישט. טאָ נאַ דיר אַ האַלבן רובל און זאָל זיך דיר נישט וועלן שפּילן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0108-0214 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קיין נעלט האָט ער אָבער נישט געגעבן. אָנשטאָט דעם, פלענט ער מיר אויף מאָרגן קויפן עפּעס אַ חפץ, ווי אַ מעסערל, אַ טייסטערל און נאָך אַזעלכע זאַכן, וואָס האָבן געפֿעלט פֿאַר אַן אַכט־יאָריג איינגל.

רי מירלאַך פלענן צווישן זיך שפּילן דעם נאַנצן טאָג אין אָקע.

רער טאַטע האָט מיך שטענדיג אָפּגעהיט פון שפּילן און האָט מיר באַצאָלט גוט נעלט, ר. ה. קויפן חפצים. אָט אַזוי האָט ער מיך איינגעוויגט, און בין היינטיגן טאָג וויים איך נישט פון קיין קאָרטן שפּילן און האָב צו דעם קיין חשק נישט.

אַז איך בין נעווען אַלט זיבן, אַכט יאָר, בין איך געוואָרן אַ מפורסם פֿאַר אַ גרויסן בעל־חשבון. וואָס איז אַזוינס? איך האָב אויפן קאָפּ גיך געקאָנט אויפרעכענען אַזעלכע חשבונות, ווי זעקס מאָל זעקס, אָדער פערצען מאָל זיבעצען, אַכצען מאָל נין און צוואַנציג און דעסגלייכן; איך פלעג עס באַרעכענען בניה ובי׳ה, אין איין סעקונדע.

אינמאָל, חנוכּה, געדענק איך, האָט רי פֿאַמיליע מיך געגומען פֿאַרהערן אין „מאַטעמאַטיק", אויף דעם אָרט פון קאָרטן־שפּילן. אַרום מיר האָט זיך אַרומגעזעצט באַם זיידן אין ציימער רי נאַנצע פֿאַמיליע, און יערערער האָט מיר אויפגענעבן אַ חשבון. איך האָב אַלעמען גיך געענטפערט. רערמיט האָב איך רעמאָלט געשפּילט אַ גרויסע ראָליע, יערערער האָט מיר געגעבן אַ קניפּ באַם בעקל און דערלאַנגט אַ זילבערנע מטבע. מען האָט מיך געפרענט, וויפיל סעקונדעס איז אין אַ יאָר, און איך האָב עס אין אַ האַלבע שעה צייט געמאַכט.

נאָר רער זיידע ר׳ יוזל האָט מיך געפרענט, וויפיל איז דריטהאַלבן מאָל דריטהאַלבן, און ר״ה האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט און האָב זיך בשום אופן נישט געקאָנט קיין עצה געבן, ווי מען הויבט ר״ן אָן צו רעכענען. איך האָב זיך זעהר פֿאַרשעמט, און עס איז מיר געווען מיאוס נישט צו מאַכן אַזאַ קליינע רעכענונג. האָט שוין רער טאַטע אויף מיר רחמנות גענומען און מיך געטרייסט, זאָגנדיג, אַז גרעסערע בעלי־חשבונס קאָנען דאָס נישט מאַכן, נאָר פונדעסטוועגן האָט ער מיר נעזיון, ווי צו רעכענען דעם „דריטהאַלבן" — און איך האָב זיך באַרוהיגט.

פורים איז שוין נעווען באַם זיידן צו פֿאַרבעטן צו רער סעודה אַ זיבן, אַכט מנינים מאַנסבלען פון די קאַמעניצער בעלי־בתּים. רערבײַ, פֿאַרשטייט זיך, האָט נישט געפעלט די נאַנצע פֿאַמיליע רעם זיידנס, די גרויסע משפּחה, מיט די שוועסטער און שוואָגערס און שוועגערינס א. אַז. ו. צום טיש זיינען דערלאַנגט געוואָרן זיינען, פֿאַרשיידענע בראָנפנס און אַלערליי נעריכטן. און עס איז נעווען אַזוי פרייליך, אַז אַ היינטיגן מענשן איז עס זיך גאָר שווער פֿאַרצושטעלן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0109-0215 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צוישן עולם האָט זיך אויך נעפונען רער שטאָט־חזן מיט די משוררים. פּורים־שפּילער האָבן בּאַזויזן זייער „אַרטיסטישע קונסט", כּלי־זמר האָבן נעצימבלט אויף זייערע כּלים, — און מען האָט נעהערט, נענעמן, נע־ טרונקען און משמח נעזוען זיך די נאַנצע נאַכט.

ראש־חודש ניסן האָט די בּאָבּע אָננעהויבּן צו גרייטן פּאַר רער נאַנצער פּאַמיליע אויף פּסח. שמאַלץ האָט זי נאָך פון ווינטער צוגענרייט. זי האָט נעזעצט נענז, און רעם נאַנצן ווינטער האָט זי נעפּרענלט שמאַלץ פּאַר אַלעמען, און בּאַלר נאָך פּורים האָט זי אָננעהויבּן צו מאַכן מער און ווייַן פּאַר רעם „צאַרסקן פּאָלק". איר מער, וי אַלץ, וואָס איז אַרויס פון אירע הענט, האָט נעהאַט אַ שם.

אַכט טעג פּאַר פּסח האָט די בּאָבּע נעבּאַקן מצות פּאַר רער נאַנצער פּאַמיליע. זי האָט פּאַרנומען בּאַם מצה־בּעקער רעם נאַנצן טאָג פון בּאַנינען ביז אָוונט און אָננענומען אַרבּעטאָרינם. עטליכע און דרייסיג אַרבּעטער האָבן נעאַרבּעט, קיינער פון רער פּאַמיליע, נישט די זין און נישט די איירעמס, האָבן נישט נעוואוסט פון די אַלע זאַכן, וואָס מען בּאַראַרף האָבן אויף פּסח. די בּאָבּע האָט שוין יערערן אַרויסנעשיקט פון אַלעם.

פּאַר די מצות־בּאַקן האָט מען אויסנעוואַשן די פּאָרלאָנעס אין רער נרויסער עס־שטוב מיט נאָך צוויי נרויסע צימערן און מען האָט אויס־ נעשפּרייט מיט שטרוי, וואָס עס איז נעלענן ביז ערב־פּסח, און חמץ האָט מען נענעסן אין אַנרערע חררים. און ראָ אויף רער שטרוי, אין רעם נרויסן חדר, האָבן זיך אַלע קינדער נעקייקלט. אַ דרייַ טעג פּאַר פּסח האָט מען פונאַנרערנעלאָזן די איננלאַך. אַך, וואָס מיר פּלענן זיך ד א ר ט, אויף רער ש ט ר ו י אויסקאַטשן! ד א ס ב ע ס ט ע שטיפן פון נאַנצן יאָר איז נעוזען אין רער שטרוי.

און רעם נאַנצן פּסח איז די נאַנצע פּאַמיליע נעוזען בּאַם זיירן, אַלע קינדער פון קליין ביז נרוים, מען האָט נאָר נענעסן לאַטקעס און נעטרונקען מער מיט ניס.

און די נאַנצע פּאַמיליע איז נעוזען אייַנע מיט די אַנרערע נעבּונרן, נעשלאָסן און פּאַראיינינט, נישט וי היינטיגע צייטן. אַלע זיינען נעוזען, וי איין מענש מיט איין נשמה. איז עפּעס עמיצער קראַנק נעוואָרן, זיינען אַלע פון רער משפּחה נעקומען צולויפן און טאָג וי נאַכט אָפּנעוזען בּאַם חולה. אַ דרייַ, פיר מענשן זיינען נעוזעסן אַרום קראַנקען, און די איבּעריגע זיינען נעשלאָפן אויף רער פּאָרלאָנע, אין די וויטערע חררים. טאָמער האָט מען עפּעס בּאַראַרפט פּאַרן קראַנקען, זיינען צען מענשן נעלאָפן בּריינגען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0109-0216 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און ווען דער קראַנקער איז נעווען נעפערליך, האָבן אַלע נעוויינט; און ווען נעשטאָרבן, צי אַ קינד, צי אַ נרויסער, האָט די נאַנצע פאַמיליע אויפנעהויבן אַ יללה ביזן הימל. בפֿאַם ויצן שבעה איז שטענדיג נעווען פול פון דער משפּחה. מען איז אומישנע בפֿאַם אָבל נעשלאָפן, אויסנעלעגט זיך אויף דער פּאָרלאָנע אויף היי. דאָס אַלץ איז נעטאָן נעווארן, פּרי די אבלים זאָל נישט זיין אומעטיג.

און, פֿאַרקערט, אַז עס איז נעווען אַ שמחה, צי אַ בּריתּ, צי אַ בּריתּצע, אָדער תּנאים, און ווער רערט אַ חתונה, אָדער אָפֿווּאַרטן אַ חתן צי אַ כּלה— איז די שמחה נעווען נרויס, וואָס ס׳איז זיך נאָר שווער איצט אַזוינס פֿאָרצושטעלן. אַלע זיינען נעווען צוואַמען און אַלע זיינען נעווען משונע פון פּרייד.

בפֿאַם זיירן איז נעווען אַן אויבער־שטיבל, אַ נרויסער חדר. אָט דער חדר האָט נעריגט פֿאַרן זיירן, וו אַ מין זאַל, אויף צו צונעמען נעערטע נעסט, וו פּריצים אָדער מחותנים, אָדער אַזוי שיינע אידן. דער ראָזינער חדר איז שטענדיג נעווען נוט אויסנעמעבלירט און זעהר שיין צוגעפּוצט, און די יונגע־לייט פון דער פֿאַמיליע האָבן זיך ראָרט נעלערנט טאַנצן.

אַז עס האָט באַאַרפט זיין אַ חתונה בּאַ איינעם פון דער משפּחה, האָט מען זיך שוין נעלערנט טאַנצן מיט דריי חדשים פריהער. איך נעריינק, אַז איך האָב נאָר נישט שלעכט נעטאַנצט אינגלווייז. אַ שמחה האָט בּאַ אונז אָפּטער נעטראָפן: דאָס איז בּאַ דעם אַ בּריתּ, דאָס איז בּאַ יענעם אַ מיידל נעבוירן נעווארן, — און אַלע האָבן זיך נעפילט, וו בּאַ זי נופא וואָלט נעטראָפן די שמחה.

און דער זיירע האָט, וי נעזאָנט, ליב נעהאַט, אַז אַלע קינדער זאָלן איבּערקערן די שטוב קאַפויר, דאָס איז נעווען זיין פֿאַרנעניגן.

און טאָמער איז ער אַמאָל שבּת צי יום־טוב בּאַטאָג אַ מירער נעגאַנגען צוליינן זיך, איז ער נישט נענאַנגען צו זיך אין שלאָף־צימער, אויפן אויבער־שטיבל, וואו ער האָט נעהאַט אַ רוהיג בּעט, נאָר ער האָט זיך נעלענט אין אַ צווייטן צימער, בּאַ די קינדער, נעבּן דער נרויסער שטוב, וואו עס איז נעווען פול מיט קינדער און נרויס, און האָט אומישנע נעלאָזט אָפן די טיר פון דעם צימער, פּרי ער זאָל קאָנען הערן די נעשרייען מיט די נעלעכטערס, מיט די שטיפערייען פון אַלעמען.

נאָר אין דער נרויסער ליבּע פון זיירן צו דער משפּחה איז, וי אין אַלץ, נעווען אַ סך שולדיג די באָבּע. דאָס האָט זי, די קלוגע, וואוילע און האַרצינע אידינע זיך נעסטאַרעט, אַז די נרויסע משפּחה אונזערע זאָל נישט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0110-0217 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צעפאַלן, אַז אַלע זאָלן זיין טרייַ איינע צו רי אַנדערע און אַז דער זיידע זאָל שטיין איבער אַלעמען, ווי אַ הייסער פּאָטער.

און טאַקע נאָך דער באָבעס טויט איז אָט די טרייקייט, אָט די משפּחה־הייסקייט טיילווייז קאַליע געוואָרן, און אין אַ סך זאַכן איז שוין רעם „צאַרסקן פּאָלק" נישט געווען צו רערקענען.

אַז דער זיידע האָט חתונה געמאַכט אַ טאָכטער צי אַ זון, האָט ער געהייסן מיין טאַטן, משה, און זיין ברודערס בן־יחיד, אריה־ליב, צונויפ־שטעלן אַ צעטל, וואָס פּאַר אַ קליידער מען ראַרף מאַכן רעם חתן אָדער דער כלה, אַזוי אויך פּאַר דער גאַנצער פּאַמיליע. זיינען זיך וויידער אויפגעקומען אַלע קינדער און אייניקלאַך, פון קליין ביז גרויס, און יעדערער האָט געוואָגט, וואָס פּאַר אַ מלבוש ער ויל האָבן.

די געשריייען פון יערן קינד: „זיידע איך ויל דאָס"! און די קולות פון די דערוואַקסענע: „איך ויל אַזאַ מלבוש", מיט די קולות פון די וויבער און מיידלאַך: „מיר אַזוינע מלבושים" — האָבן פאַרהילכט די שטוב. און איין געשריי איז געשטאַנען:

— זיידע! זיידע! זיידע!

מען האָט אָבער נישט געקאָנט דערגיין קיין טאָלק און מען האָט נעמווט אויפשרייבן אויף אַ צעטל אַלע מאַנסבלען ביז רעם קלענסטן אינגעלע פון צווי יאָר, און דערנאָך אַלע פרויענצימער פון דער עלטסטער פרוי ביזן קלענסטן מיידעלע — און נאָכן צעטל, ווי צום פריזיוז, אויסגערופן יעדערן באַזונדער און געפרעגט:

— וועלכע קליידער ווילסטו?

נעוויינליך, האָט יעדערער געבעטן מער, איידער מען האָט געקאָנט געבן, און מען האָט זיך גערונגען:

— אַזוי פיל נישט, שפּעטער וועט מען דיר מאַכן.

— איצטער!

און עס האָט זיך געקערט. אַנדערע פון די פאַרשטענדיגע קינדער זיינען שוין פריהער נעלאָפן און געבעטן רעם בן־יחיד, וואָס האָט זאָגאַר אָפט געהאַט אַ גרויסע רעה בּאַ זיין פעטער אהרן־לייזערן, און האָט זאָגאַר אָפט געטאָן, וואָס ער האָט געוואָלט, כאָטש קענן רעם ווילן פון זיין פעטער. האָט ער אונז געקאָנט, פאַרשטייט זיך, טון דערין אַ טובה.

קויפן סחורה פלענן פאָרן מיין טאַטע מיט אריה־ליבן. געפאָרן איז מען קיין בריסק. די סומע פלענט אָפט מאָל אָנטרעפן זעקס, זיבן הונדערט רובל, אויסער וואָס מען האָט צוגעקויפט אין קאַמענץ.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0110-0218 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען דאַרף וויסן, אַז דעמאָלט איז געווען סחורה אַ קליין ביסל בילינגער, ווי היינט, דהיינו, די בעסטע וואָלנס האָבן געקאָסט דרייסיג, פערציג קאָפּיקעס אַן אייל, די בעסטע סאַמעט — דרי 'רובל אַן אייל, די בעסטע זיידנס — פון אַ רובל ביז אַ רובל פופציג.

דער פעטער מרדכי־ליב האָט פאַרלאַנגט, אַז אויף די אַלע זאַכן, וואָס מען מאַכט דער גאַנצער פאַמיליע, זאָל ער געבן העלפט און דער ברודער אהרן־לייזער העלפט, און אַווי איז שוין געווען אויסגעפירט שטענדיג. און אַז דער זיידע האָט חתונה געמאַכט אַ קינד, האָט דער פעטער געמאַכט די סעודות פון שבעת־ימי־המשתה 'אַמאָל איבער אַמאָל, דער זיידע איין טאָג און דער פעטער איין טאָג.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0111-0219 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XV

זין פאָטער מיט זיין חסידות. — מיינע מלמדים. — דער רבי נעשטאָרבן! — די מסירה. — טוועראסקי. — ר' ליב. — דאָס קנסענען.

בּאַ מיין פאָטער זיינען אַלע פּאַמיליען־שמחות און אַלע פּאַרנעניגנס אין רער וועלט נעוועזן כּלא קענן זיינע חסירישע פּאַרנעניגנס. זיין נרעסטער תּענוג איז נעוועזן, וען ער איז נעוועסן מיט רי חסידים בּאַם טיש און מען האָט נעוונענן רי האַרצינע חסירישע נגונים — רעמאָלט איז ער נעוועזן בּאַנייסטערט. זיין קאָפּ מיט אַלע זיינע נעראַנקען זיינען נעוועזן בּאַם רבּין, ר' משה קאָבּרינער, און רערנאָך ר' אברהמל סלאָנימער, וואָס לויט זיין מיינונג, רוהט רי שכינה מיט אַלע מלאכים הקרושים אויף זיי.

בּאַם טאַטן איז רער עיקר נעוועזן חסירות. און רעריבּער האָט ער נאָרנישט נעוואָלט, אַז איך זאָל קאָנען נוט לערנען, ער איז נעוועזן צופרירן, וואָס איך בּין נעוועזן אַ פרום אינגל, און האָט זיך נישט נעסטאַרעט מיך אָפּצוגעבּן יערן זמן צו אַ בּעסערן מלמר.

איך האָבּ נעהאַט, וי נעזאָנט, נישט קיין שלעכט קעפּל, און אַז איך האָבּ נעלערנט בּאַ איין מלמר אַ זמן, האָבּ איך שוין בּאַראַרפט אַ צווייטן זמן האָבּן אַ נרעסערן מלמר, און רער טאַטע האָט מיך אָפּגעהאַלטן בּאַ אַ מלמר צו צווי יאָר, רעריבּער בּין איך כּמעט נעשטאַנען אויף איין אָרט און נישט נעשטינן אין לערנען נאָך מיינע פייהינקייטן נאָך פּאַר מיר איז עס אַפילו נעוועזן אַ „טובה", וואָרום איך בּין שטענריג נעוועזן רער בּעסטער תּלמיר אין לערנען, און האָבּ זיך נישט בּאַראַרפט מאַטערן.

בּאַ מאָטע רעם מלמר האָבּ איך נעלערנט צווי יאָר. איך האָבּ בּאַ אים שוין נעזאָנט אַליין אַן עמור נמרא מיט תּוספות. נאָר ער האָט מיט אונז ועהר וויניג נעלערנט, ווייל ער האָט אַליין נישט נעקענט.

איך האָבּ ועהר נעוואָלט אָנהויבּן לערנען תּוספות, און אַז איך האָבּ עס נעזאָנט רעם טאַטן, האָט ער רערויף נעענטפערט:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0111-0220 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— וואָס דאַרפסטו תוספות? נמרא לערנסטו דאָך, זיי נאָר אַן ערליכער איד און נענוג...

דערפאַר אָבער האָב איך בּאַ מאָטע רעם מלמר נעוואוסט פון רעם נאַנצן ניהנם מיט זיין אַרכיטעקטור אַפילו, וויי רער נרעסטער אַרכיטעקטאָר, און האָב אויך נעוואוסט פון אַלע פּף־הקלען, און אַלע מלאכי־חבלה און פון אַלע יסורים קשים וגוראים, וואָס רי רשעים האָבן אויף יענער וועלט.

פון נן־ערן, אַלס זעהר אַ נוטע איינריכטונג, האָט מאָטקע רער מלמר נעהאַט אַ קנאַפּן באַגריף. איבעריגנס, מיטן נן־ערן בין איך באַקאַנט נעוואָרן פון „פּאַטשאָשניק", אַ פּרוש, וואָס האָט אַלע שבּת באַם פּעטער מרדכי־ליבן פאָרנעשטעלט רעם נן־ערן: בּרילי־אַנטענע שטולן, טייערע פּאַלאַצן פון נין־נאָלר און מאכלים, מאכלים, מאכלים, וואָס אַ מויל קאָן ריירן און נישט ריירן! בלויז רי שמאַלץ אַליין, וואָס עס ניסט זיך פון רבּה בּר־בּר חנהם נענג, און רי בּוימלען מיט רעם יין המשומר, מיט רי ווייך־טרויבן, וואָס פון יערער טרויב קוועטשט זיך אַרויס וואָסער ווייך מען ווייל!

פון שרים, טייוולאָנים און נישט־נוטע מיט וואַסער־מענשן און כּשוף־מאַכערס האָב איך נעוואוסט פון רער באָבּען מיט לייבּקע רעם שול־רופער, און אין רי אַלע זאַכן בין איך נעווען אַ נאון, אַ בקי. אין יערן פּיצעלע פון רי אַלע שרעקליכע נישט־האַרציגע זאַכן און מעשיות מיט עין־הרעס בין איך נעווען אויסנעצייכנט באַהאַוונט.

באַ אונז זיינען נעווען צווי מענשן, וואָס האָבן אָפּגעשפּראָכן אַן עין־הרע אין שטעטל. איינער איז נעווען רוד רער פּירער, וואָס פלענט פּירן מעל פון רי מילן אין רי נעוועלבּער. פלענט ער אָפּשפּרעכן עין־הרע מיט בּיינרלאַך פון אַ טויטן מענשן. וואו ער האָט נענומען רי ראָזינע בּיינרלאַך, ווייס איך ער היום נישט. אַז באַ עמיצן איז נעווארן נעשוואָלן ראָס פּנים, ראָס הייסט, רי באַקן, פון אַ צאָן־נעשווויר, וי מען רופט ראָס, אָרער רער האַלז, פלענט מען ניין צו אָט רעם רוד רעם פּירער, פלענט ער שוין נעמען רי ביינרלאַך און אַרומטאַנצן מיט זיי איבער רעם נעשוויילעכטס און רערבּיי שעפּטשען עפּעס אין רער־שטיל. און רער חולה איז נעווען בּטוח, אַז אויב נישט היינט איז מאָרנן, איז איבער אַכט טאָג, איז איבער צווי, דרי וואָכן — און ראָס נעשוויילעכטס וועט אָפּגיין. פאַר יערן אין שטעטל איז נעווען „קלאָר", אַז אַ נעשוויילעכטס קומט פון עין־הרע.

אַ צווייטע אָפּשפּרעכערין פון אַן עין־הרע איז נעווען נאָלרע רי מגירכע, רעם מנירס וויב. ער, רער מגיר, איז נעווען אַ גרויסער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0112-0221 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

למרן, אַ גרול בישראל, אַ בקי אין ש"ס, און ראָס וויב, האָט מען
נערערט, האָט אויך נעקאָנט לערנען נמרא.

אָפּשפּרעכן פלענט זי שוין עין־הרע מיט צוויי אייער. מיט ביידע
אייער און מיט ביידע הענט פלענט זי אומשפּאַנירן איבערן געשווילעכטס
פון פּנים און האַלו, און האָט אויך אַזוי געשעפּטשעט אין רער־שטיל.

די ראָזינע „ראָקטאָריע" האָט נעקאָסט בילוג — אַ צענער, און פּאַר
אַן אָרימאַן — אַ זעקסער. איך נעריינק, אַז בּאַ מיר איז עטליכע מאָל נע־
שוואָלן נעוואָרן ראָס פּנים, וואַרשיינליך, פון די ציין, און מען פלענט
מיך פירן צו רור רעם פירער. פון אים האָט מען מער נעהאַלטן, פלענט
ער מיר, נעריינק איך, אַזוי קראַצן מיט די ביינרלאַך, וואָס זיינען געוואַן
שפּיצוג, נישט קיין פּאַרפיילטע, אַז איך פלעג שיער נישט חלשן פון
יסורים. נעשווינר פלענט ער לויפן מיט די ביינרלאַך איבערן פּנים.

פלעג איך זיך בעטן, אַז מען זאָל מיך פירן צו רער מגירוכע: זי שפּרעכט
אָפּ מיט די אייער, איז אַזוי „נלאַט", אַז ס'איז אַ מחיה, מען האָט מיך
אָבער נישט נעהערט.

— נאַרעלע, — האָט מען מיר נעוואָגט — עס טוט דיר אַפילו אַביסל
וויי, אָבער רערפּאַר וועסטו רערפון ניך פּטור ווערן, און בּאַ רער מגירוכע
נעדויערט זעהר לאַנג.

אַמאָל פלענט מיר „אָפּנליקן": דור רער פירער פלענט נישט זיין אין
רערהיים; ער פלענט אַוועקפאָרן מיט זיין פור אין די מילן אַריין אָרער
קיין בריסק — בריינגען מעל, האָט מען מיך נעפירט צו רער מגירוכע.
רעמאָלט האָב איך זיך „נעפרייט" און בין נעוועון איבער גליקליך: אַ
קליינינקייט, לויפן מיט שפּיצוג ביינרלאַך איבער אַ נעשווילעכטס!

צו ניין יאָר האָט רער טאַטע מיך מיט ישראלן, זיין ברודער, אָפּגענומען
פון מאָטקען און אָפּגענעבּן צו בּיינוש־ליב רעם מלמר. ראָס איז אַפילו
נעוווען אַ איר אַ למרן, אָבער אַ גרויסער פּעפער. רעם נאַנצן טאָג
פלענט ער שלאָפן און כראָפּען, זיצנרינ באַם טיש מיט די תלמירים.
מיר זיינען נעוווען זעקס איננלאַך. נעלערנט האָט ער מיט אונז נמרא
און תוספות און נאַנץ גוט נעלערנט, נאָר אין מיטן לערנען איז ער איינ־
נעשלאָפן. אויך האָט ער נעהאַט אַ פעלער, וואָס ער פלענט רש"י, וואָס
לערנט רעם פּשט פון יערער שורה נמרא און ניט גוט צו פּאַרשטיין
רי קורצע און אָפּגעהאַקטע ווערטער פון תלמור, לערנען מיט אונז נישט
צוואַמען מיטן ענין, נאָר באַזונדער: אָפּגעלערנט אַ נאַנצע בלאַט נמרא
און רערנאָך ראָס נאַנצע בלאַט רש"י. מיר האָבן שוין רעריבּער נישט
נעקאָנט נרינרליך פּאַרשטיין רעם פּשט פון די אַלע ענינים, וועגן וועלכע
עס ווערט נערערט אויפן נאַנצן בלאַט נמרא. תנאים מיט אמוראים האָבן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0112-0222 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זיך נעקריגט, רש"י האָט ערקלערט זייער קריג. — און דער רבי האָט עס מיט אונז נעלערנט נישט אויפן נעהעריגן אָרט.

נאָר דאָך איז נעוועז גוט, וואָס ער איז איינגעשלאָפן בײַם טיש אין מיטן לערנען. מיר האָבן אַפילו בעת מעשה נעמוזט זיצן בײַם טיש, ווָרום טאָמער האָט ער זיך אויפגעכאַפט און נישט געטראָפן דאָס אינגל נעבן דער אָפענער גמרא, האָט ער געקראָנען פּעטש און אַמאָל געשמיסן. פונדעסטוועגן איז מען פּאָרט נעוועז פרייער, נישט אַזוי נעררִיקט.

אין קאַמעניץ פלעגט קומען אַלע יאָר אַ משולח פון וואָלאָזשינער ישיבה, וואָס איז שרעקליך נערימט נעוועז צוליב די נרעסטע לומרישע יונגע־לייט, וואָס האָבן דאָרט נעלערנט. וואָלאָזשין איז נאָך ער היום שטאַרק פּאָפולער צווישן אידן.

נעדיינק איך, אַז די וואָלאָזשינער משולחים האָבן דערהערט, אַז שרה (מיין מאַמע) האָט אַ גוט אינגל, האָט מען זיך מען בײַ איר נעבעטן, אַז זי זאָל מיך שיקן קיין וואָלאָזשין, מען וועט מיך דאָרט „האַלטן", וי אַ קיסר. אָבער דער טאַטע האָט נישט נעוואָלט הערן און נעדיינקען פון וואָלאָזשין, וויל פון ר' חיימען אָן זיינען אַלע תּלמידים פון וואָלאָזשינער ישיבה נעוועז נרויסע מחנגרים, און בײַם טאַטן איז אַ מחנגר נעוועז פאַררעכנט אַזוי, וי אַן אַפּיקורס, ער מעג זיך אַפילו זיין אַ רב.

און אומישנע האָט מיך דער טאַטע אַלץ נעהאַלטן נעבן זיך, ס'הייסט נעבן די חסידים, און איז נעוועז צופרידן, וואָס איך בין נעוועז צוגעקלעפּט צו זיי, האָב זיך שטענדיג איינגעהערט אין זייער חסידות, און אַז איך זאָל קאָנען לערנען, איז נאָרנישט נעוועז זיין ראגה. ער האָט אַלץ נעוואָלט פאַר מיר קריגן אַ חסידישן מלמד, אָבער צו מיין מזל זיינען אין קאַמעניץ נישט נעוועז אַזעלכע, אויסער אַן אָנפאַנגער־מלמד, שעיה־בצלאל.

איינמאָל, נעדיינק איך, האָב איך נעהערט אין חדר, אַז ר' משהלע קאָבּרינער, דעם טאַטנס רבי, איז נעשטאָרבן. איך האָב נעמיינט, אַז דעם טאַטנס רבי איז אַזוי, וי מיין רבי, און בין שנעל נעלאָפן אַנזאָגן דעם טאַטן די נוטע בשורה. איך בין אַרייננעלאָפן אין קאָנטאָר און האָב מיט נרויס התּפּעלות אויסנעשריען:

— טאַטע, דיין רבי איז נעשטאָרבן!..

נאָר אַן איינרוק האָט זיך באַקומען פונקט אַ פּאַרקערטער: דער טאַטע איז בלאַס נעוואָרן און שיער נישט נעחלשט. ער איז באַלד אַוועקנעפאָרן קיין קאָבּרין, וואו עס האָט זיך רעמאָלט צונויפנעקליבן דער נאַנצער קאָבּרינער פּולל, און מען האָט אויסנעוויילט פונם פּולל — אַן ערך בײַ אַ זעקס טויזנט חסידים, — זעקס מענשן, וואָס זאָלן אויסקלויבן אַ רבי. פון די זעקס איז אויך נעוועז דער טאַטע. פינף וואָכן איז ער דאָרט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0113-0223 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָפּגעזעסן, און מען האָט אויסגעקליבן ר׳ אברהם סלאָנימער, אַ נעזעזענער מלמד און אַ גרויסער למדן, כאָטש אַ שטיקל שוטה, זאָל ער מיר מוחל זיין. פון אַכט קאַנדידאַטן איז ער נעזאָרן רבי.

נאָר די קאָפּרינער חסידים און די בריסקער „נרינגע" חסידים, וי מען האָט זיי נערופן, וואָס זיינען נאָר געזעזן חסידים לפּנים, האָבן געזאָלט האָבן אַ נאָהענטן רבין. פּאָרן אַוש קיין סלאָנים, איז פּאַר זיי נעזעזן צו־וייט, האָבן זיי אויסגעטראַכט, אַז דער פּאַרשטאָרבענער רבי האָט נעזאָגט פּאַר דער פּטירה, אַז זיין איניקל נח איז ראוי צו זיין רבי; דאָס איז נעזעזן אַן אויסגעטראַכטער לינן. און נישט קוקנדיג אויף דעם, וואָס דאָס איז נעזעזן אַ לינן, וואָס דאָס בחורל איז נעזעזן אינגאַנצן אַ כּצען יאָר אַלט, וואָס וועגן אים זיינען נענאַנגען נישט קיין שיינע קלאַנגען, האָבן אים דאָך אַ הונדערט חסידים נעקרוינט פּאַר אַ רבי.

אַז דער טאַטע איז נעקומען פון סלאָנים, פון דעם רבינס „קרוינונג", האָט ער, פּרייטאָג צו נאַכטס בּאַם טיש, וי שטענדיג, אָנהויבנדיג עסן, איידער די חסידים קומען נאָך אָן, נערעדט מיט דער מאַמען פון חסידות, פּרי איך זאָל הערן.

— וואָס זאָגסטו, שרה, — האָט ער זיך נעזעגדט צו דער מאַמען, — זיין זכרונו־לברכהס אייניקל, נח, אַ אינגל פון אַ יאָר אַכצען, וואָס אונזער חצקל, גלויבּ מיר, קאָן בּעסער לערנען פּאַר אים, האָבן די שקצים נעמאַכט פּאַר אַ רבי, אויסגעטראַכט אַזעלכע לינגס, אַז ער, זכרונו לברכה, האָט נעזאָגט, מען זאָל אים מאַכן פּאַר אַ רבי. וואָלסטו וויסן, וואָס פּאַר אַ גאָרנישט ער איז!

עס פּאַרשטייט זיך, אַז וען ער, זכרונו־לברכה, וואָלט נעהייסן מאַכן אַ בּערער, להבריל, פּאַר אַ רבין, וואָלט מען אַודאַי נעמאַכט. אָבּער ער האָט דאָך נישט נעהייסן!..

און דער טאַטע האָט נישט נעוואוסט, אַז די דאָזיגע וועלטער, וואָס ער איצט נערעדט, זיינען נעזעזן פּאַר מיר אַ מין זוימען, פון וועלכן עס איז דערנאָך אויסנעוואַקסן אין מיר אַקעגן־גיפיל צו חסידות מיט די רבּיים.

נאָר צו אַכט־נייַן יאָר בין איך שוין נעזעזן אַ פּאַרטיגער חסיד. אַז די גרויסע חסידים, וואָס זיינען אומגעפּאָרן פון רבין, האָבן אויפן וועג זיך אָפּגעשטעלט בּאַם טאַטן, בין איך פון זיי נישט אָפּגעטראָטן, בּעת איך בין נעזעזן פריי פון חדר; און דער טאַטע פלעגט טאַקע שיקן צו מיין רבין אַ צעטעלע, ער זאָל מיך בּאַפּרייַען אויף דער צייט, וואָס די גרויסע אורחים זיינען בּאַ אונז נעזעזן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0113-0224 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין אַ האַלב יאָר אַרום, נאָך ר׳ אברהמלעס קרוינונג, איז ער אַליין אומגעפאָרן צו זיינע חסידים נאָך ארץ־ישראל־נעלט, און ער ,איז בּאַ אונז נעווען שבּת. איך בין שוין נישט אָפּגעטראָטן פון אים, נעשטאַנען נעבּן אים און נעקוקט אים אין די אויגן אַריין און נעהאָרכט.

איינמאָל אין רערפריה, צום פרישטיק, בין איך נעשטאַנען נעבּן אים און נעקוקט אויף אים.

— חצקל, האָט ער פּלוצלינג מיך אַ פרעג נעטאָן, — רו קאָנסט לערנען? זאָג.

— יאָ, — האָב איך נאַאיוו נעענטפערט.

— אַן ערליכער איד ביסטו?

— יאָ...

און אויף אַלץ, וואָס ער האָט מיך נעפרעגט, האָב איך נעטאָן און נעענטפערט פּשוט און הילכיג: יאָ.

די חסידים האָבּן בּאַלד רערציילט רעם טאַטן, וועלכער איז נעווען אין אַ צוויטן צימער און נעוועהן, אַז מען זאָל דערלאַנגען ראָם עסן, אַז איך האָב רעם רבּין נעענטפערט האַמטנע, צו פּשוט, אַזוי וי מען ענטפערט גלאַט אַ אידן: יאָ, יאָ, יאָ... אַזאַ אינגל זאָל נישט וויסן, אַז מען רעדט פּאַרן רבּין מורא האָבּן. נאָכן עסן, אַז איך בין אַריינגענאַנגען צום טאַטן אין צוויטן צימער, האָט ער מיר אַוועק־נעלענט אַ מוסר:

— חצקל, רו בּיסט נעשטאַנען אַנטקענען רבּין און נעקוקט יאָים אין די אויגן, אַזוי וי מען קוקט אויף אַלע מענשן... רו וויסט, אַז וועט דער רבּי גיט אויף מיר אַ קוק, שטעלן זיך מיר האָר און נעגל קאַפּויר! אַ קליניגקייט, אַ רבּי! וויידער, אַז ער פרעגט דיך, ענטפערסטו זיך — יאָ, יאָ... מיאום! רעם רבּין ענטפערסטו, אַז רו בּיסט אַן ערליכער איד. רו וויסט, וואָס בּאַם רבּין הייסט אַן ערליכער איד? רו האָסט נאָך אין רעם קיין השגה נישט. אַזאַ אינגעלע, וי רו, דאַרף שוין אָבּער שכל האָבּן.

די ראָזינע רייד האָבּן אויף מיר שטאַרק נעווירקט, איך האָב מיך נעפילט זינריג, אַזוי וי איך וואָלט אָפּגעטאָן ראָם נרעסטע פּאַרברעכן, עס האָט מיך פּאַרנומען בּאַם האַרצן, און טרערן האָבּן זיך נענומען גיסן פון מיינע אויגן.

— וועל איך ניין איבּערבּעטן רעם רבּין, — האָב איך נעזאָגט רעם טאַטן מיט טרערן אויף די אויגן.

— רו דאַרפסט אים נישט איבּערבּעטן, — האָט רער טאַטע נעזאָגט, — רער רבּי וויסט שוין אין רעם דריטן צימער, אַז רו וויינסט און רו האָסט חרטה, און ער וועט דיר מוחל זיין. נעריינק, אַז אַ רבּי איז נישט קיין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0114-0225 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קלייניקייט, וועסט עלטער ווערן, וועסטו ווין, ווֹאס אַ רבי איז!..

איצט האָבן די חסידים דערציילט דעם רבין, אַז דער טאַטע האָט מיך געמוסרט און איך האָב געוויינט, אַז איך האָב צער פֿאַר מיין גרויסן חטא, און ער האָט געהייסן מיך אַרײַנרופֿן. אַז איך בין אַרײַן, האָט ער געזאָגט:

— ראַנה נישט, מיין קינד, איך זעה, אַז דו וועסט זײַן אַן ערלי־כער איד...

פון דעמאָלט אָן בין איך געוואָרן אַ הייסער חסיד. אַ פּח אין וּפוחים האָב איך שטענדיג געהאַט, פלעג איך אָפּטער האַלטן וּפוחים מיט די מחנגדישע יונגע־לײַט און אויפגעוויזן זיי, אַז זייער לערנען איז נאָרנישט ווערט, און זייער רַאוונען איז נאָרנישט ווערט, און אײַן קרעכץ פון אַ חסיד איז טייערער פון אַ מחנגידם אַ רַאוונען מיט אַ פּאַסטן.

איינמאָל, נערײַנק איך, אַ שבּת, איז ר׳ אברהם יצחק פון סלאָנימער רבין געווען בּאַ אונז צו גאַסט, האָט בּאַ אונז געווימעלט פון די שטאָטישע חסידים. אין דערפֿריה האָט דער גאַסט בּאַם טיש געזאָגט פֿאַר זיי זעהר פֿיל חסידיש, און איך האָב זיך צוגעהערט.

... און דער ריזשינער האָט געזאָגט, — האָט ער דערציילט, — אַז ווען איך וואָלט געוואָלט זײַן אַ גאון, וואָלט איך געוווּסט, נאָר עס איז נישט פֿראי אָפּצוריסן זיך פון ענאָט, כאָטש אויף איין שעה.

... און דער לעכוויטשער האָט געזאָגט, אַז ווען ר׳ שמעון בן יוחאי וואָלט נישט געמאַכט דעם זוהר, וואָלט איך געמאַכט דעם זוהר...

און אַווי וייטער און וייטער. די מעשׂיות האָבן דעמאָלט אויף מיר געמאַכט אַ גוואַלדיגן איינדרוק, אָבער אַזוי ווי איך בין, אַפֿנים, געבוירן געוואָרן מיט נישט קיין חסידישער נאַטור, האָב איך לסוף פון די רַאָזינע מעשׂיות אַרויסגעטראָגן שטימונגען און איבערצייגונגען אַנטי־חסידישע...

אָבער עס מאַכט נישט אויס, איינגלויבן בין איך געווען אַ פֿאַרבּרענטער חסיד, האָב נעקענט אַלע חסידישע נגונים בּיז צווי הונדערט שטיק און געהאָפֿקעט מיט די חסידים און געשעפּט נחת פון זיי, און דער טאַטע האָט געשעפּט נחת פון מיר. ער האָט, נעבּעך, געמיינט, אַז איך וועל שוין אַזוי בּלײַבן אַ פֿייערדינער חסיד.

אויפן צוויטן יאָר איז געווען דער סלאָנימער רבי בּאַם טאַטן צו גאַסט אויף שבּת; עס זיינען אָננעפֿאָרן איבער דריי הונדערט חסידים. האָט מען געמאַכט פֿאַר אַלעמען אַ גרויסאַרטיגן שבּת. נעקומען איז דער רבי, נעריינק איך, אַרום רַאָנערשטאָג און איז אָפּגעווען בּיז רינסטאָג. נאָר

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0114-0226 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואָס עס האָט זיך אין אָט די טעג בײַ אונז אָפּגעטאָן, איז זיך שווער פאַרצושטעלן. חסידים האָבן געבראַכט מיט זיך וויינען, און בראָנפן האָט ראָך בײַם טאַטן נישט געפעלט, האָט מען עפּעס געהוליעט!

רינסטאָג זיינען אַלע נישט־היגע חסידים אַוועקגעפאָרן, און דער רבי מיט די קאַמעניצער חסידים איז געפאָרן צו אַ רייכן ישובניק לייבל קרוהעל פון קרוהעל. דאָס איז געווען אַ הייסער חסיד און אַ בעל־צדקה.

געווען איז דאָס דאָרף קרוהעל אַ צווייַ מייל פון שטאָט. עס פאַרשטייט זיך, אַז לייבע האָט געמאַכט אַ גרויסע סעודה פאַרן רבין מיט די חסידים. זיצט מען בײַם טיש און מען עסט, און מען טרינקט, און מען זינגט — קומט אַריין אין מיטן אַ זשאַנדאַרמסקער אָפּיציר מיט אַ צען סאָלדאַטן, מיט דעם קאַמעניצער אַסעסער בראש, און מען נעמט אַרום די גאַנצע קרעטשמע. פרעגט דער אָפּיציר:

— וואו איז דער רבי?

איז אויף אַלעמען אַרויפגעפאַלן אַ פּחד. אַ רבין קאָן מען דערקענען, און דער אָפּיציר האָט בײַדע אַנידערגעשטעלט אַ וואַך נעבן אים. מען האָט געמאַכט אַ רעוויזיע אין דעם רבינס זאַכן, אין זיינע טשעמאָדאַנעס און קעסטלאַך, וואו עס איז געלענן צווייַ טויזנט פינף הונדערט רובל ארץ־ישראל־נעלט מיט ביכער, מיט חשבונות, מיט בריף פון ארץ־ישראל א. אַז. ו. האָט מען אַלץ פאַרחתמעט און דעם רבין האָט ער געהייסן אַוועקפירן קיין בריסק אין טורמע.

דער טאַטע האָט געבעטן דעם אַסעסער, מען זאָל דעם רבין נישט פירן קיין בריסק, נאָר איבערלאָזן אים מיט סאָלדאַטן, וואָס זאָלן אים היטן.

דער אַסעסער האָט איבערגערעדט מיטן אָפּיציר, האָט געגומען אין יר אַריין אַ פופציגער און עס איז געבליבן רעכט.

דער זיידע, וואָס ער איינער וואָלט דאָ געקאָנט העלפן, איז גראָר אין דערהיים נישט געווען, און קיין בריסק איז געפאָרן דעם טאַטנס ברודער יאָסל. עס פאַרשטייט זיך, אַז ער איז אַוועק צום איספּראַוניק און געבעטן אים, מען זאָל דאָס „צעריבן" און באַפרייען דעם רבין, דערבײַ האָט ער אים אַרײַנגעלעגט אין יר אַריין צווייַ הונדערט רובל, נאָך וואָס ער האָט באַלד באַקומען אַ פּאַפּיר, אַז ער וועט באַפריט.

יאָסל האָט געפרעגט דעם איספּראַוניק, פון וואַנען האָט זיך געגומען אָט דער גאַנצער טומל מיטן אַרעסט, און דערויף האָט אים דער איספּראַוניק דערצײלט, אַז דעם רבין האָבן געמסרט אירן נופא, אַז ער, דער איספּראַוניק, האָט באַקומען אַ פּאַפּיר, אונטערגעשריבן פון אַ איר, אַז אין קאַמעניץ געפינט זיך אַ רבי, וואָס קלייבט נעלט פאַר פּאַלעסטינא. דאָס שמעקט מיט טורמע און דאָס גלט דאַרף קאָנפיסקירט ווערן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0115-0227 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— און וען נישט ריין טאַטע, — האָט ער נעזאָגט, — וואָלט איך אים בשום אופן נישט באַפרייט.

יאָסל האָט געבראַכט ראָס פּאַפּיר, און מען האָט באַפרייט דעם רבין. פון דעמאָלט אָן האָט ער אויפגעהערט צו פּאָרן אַליין קלויבן ארץ־ישראל־נעלט, נאָר אָנשטאָט אים פלענן אַרומפּאָרן משולחים.

די נעשיכטע האָט זעהר פאַרדראָסן די חסידים און איבערהויפּט מיין טאַטן; ערשטנס, די שרעק, וואָס דער רבי האָט נעהאַט, און, צווייטנס, איז נעזוען איינגעפירט אַזאַ מין טראַריציע, אַז דער רבי זאָל קומען אַלע יאָר קיין קאַמעניץ. איצט אָבער וועט שוין דער רבי קיינמאָל נישט קומען, און ראָס איז אים נענאַנגען אין לעבן. עס איז נישט קיין קליינקייט.

באַ די חסידים איז נעבליבן, מען זאָל דערניין דעם מסור און זיך גוט אָפּרעכענען מיט אים. דער מסור האָט זיך נעפונען, אָבער ראָס איז נעזוען זעהר אַן איינגאַרטיגער מסור.

באַ אונז אין קאַמעניץ איז נעזוען איינער אַ שרייבער, וואָס האָט נעהייסן טוערסקי. אים האָט דער זירע אַראָפּגעבראַכט (אויב דער לעזער נעריינקט) פון בריסק צו זיך, וען די שטאָט האָט זיך נעבונטעזוען קענן דער אַרענדע. דעמאָלט האָט ער באַדאַרפט האָבן אַ שרייבער, וואָס זאָל צונויפשטעלן אַלע טאָג די פּראָטאָקאָלן מפּח די בונטאָוושטשיקעס, אַז זיי ברייננען אַריין בראָנפן מחוץ לתּחום, נישט צאָלנריג קיין אַרענדע א. אַז. ו. און דערנאָך, אַז עס איז נעוואָרן דער שלום, איז טוערסקי פאַר־בליבן אין קאַמעניץ און האָט זיך באַשעפטיגט מיט שרייבן פּראָשענייעס פאַר די קאַמעניצער אירן, און אָפט מאָל אַפילו פאַר די פּריצים, בעת זיי האָבן זיך צעקרינט צוליב אַ קערטל אָדער אַ מיידל.

אַליין איז טוערסקי נעוזען אַ נעוועזענער נמרא־לערנער, האָט נעהאַט אַ גאָלדענעם קאָפּ, איז נעוזען קלאָר אין ש״ס און אין אַלע מרדשים. נאָר דערנאָך איז ער „אַראָפּ פון וועג״, איז נעוואָרן אַן אַפּיקורס, וי אַמאָליגע משפּילים, און האָט זיך נענומען צו קענטענייש. ער האָט זיך אָבער צו קענטענייש נענומען שפּעט. ער איז שוין נעוזען אַלט דערצו און איז נעבליבן אין מיטן וועג. איצט האָט ער קיין אַנדער בריה נישט נעהאַט, וי צו מאַכן פון פּראָשענייעס־שרייבן אַ פּראָפּעסיע און לעבן דערפון.

אין רעם פּרט איז אים נאַנץ גוט אַוועק. אין וילנע האָט מען אים אָננעהויבן צו ניצן צו די גרעסטע ריעלעס, און זיין נאָמען איז נעוזען פּאָפּולער אין נאַנץ וילנער אָקרוג, אַזוי אַז אויב עמיצער האָט נעהאַט עפּעס אַ שווערע ריעלע, האָט מען אים אַראָפּגעבראַכט צו זיך אין שטאָט, צו שרייבן פּראָשענייעס און ברייננען אַלע פּאַפּירן אין אָרדענונג.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0115-0228 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קיין פֿאַרמענן האָט ער אָבער נישט געקאָנט מאַכן. ערשטנס, איז ער נעוועז זעהר ערליך פון נאַטור, און אַן אַיירעלן כאַראַקטער האָט ער געהאַט, און האָט זיך נישט געקאָנט רינגען מיט זיינע קליענטן. וויפיל מען האָט אים נגענבֿן, אַזוי פיל האָט ער צוגענומען שטיל, אָהן וועדטער; און, צוויטנס, האָט ער ליב געהאַט צו פֿאַרפֿטרן, וויפיל ער האָט פֿאַרדינט, האָט פיינט געהאַט איבערצולאָזן אויף מאָרגן, נאָר אַלץ היינט פֿאַר־לעבן, און טאָמער האָט ער פֿאָרט נישט געהאַט וואו אַהינצוטון ראָם פֿאַרדינטע, האָט ער עס אַוועקגענעבן אַלע נויט־בֿאַדערפֿטיגע. מען האָט אים שוין נעקענט און צו אים האָבן זיך נעצוויגן אַלע שוועכע הערצער.

ער האָט נעקאָנט אַוועקגעבן איינעם די לעצטע קאָפּיקע — און זיך נישט לאָזן אַפילו אויף עסן. אַז ער האָט געהאַט געלט, האָט ער ליב געהאַט צו עסן אַ פערטל נענוענס, אַ פּופּיק, אַ גלאָז ביר, און אַז ער האָט נאָר קיין געלט נישט געהאַט, האָט ער נעקאָנט עסן ברויט מיט פּוטער, מיט טיי, און אַז נישט קיין פּוטער — איז אָהן, און אַז נישט קיין טיי — איז מיט וואַסער, און מיט אַ מינוט־בֿאַדערפֿטיגן אַ דרייַ רובל אָדער פינף, צען, און עס האָט אים נישט אויסגעמאַכט.

וי אַלע רעמאָלדינע משפּילים, האָט זיך אים זעהר נעוואָלט פֿאַר־שפּרייטן צווישן אירן בילדונג, אויפקלערונג, אָפּשוואַכן רעם „פֿאַנאַטיזם“ און אַרויספירן אירן אין דער וועלט אַריין.

זייענדיג קלאָר אין ש"ס און אין מדרש, בֿאַלעזן אין אַלע העבֿרעאישע השפּלה־ביכער, וי אויך אין רער רוסישער ליטעראַטור און דערצו נאָך מיט אַ גוטן מענה־לשון, פלענט ער אומעטום, וואו ער איז נאָר נעוועז, דערציילן שיינע, אינטערעסאַנטע מעשיות פֿאַר קופּקעלאַך אירן, און רער עולם האָט פון אים נעלעקט די פינגער. ער האָט אָבער קיינמאָל אין איין טאָג נישט נעענדיגט זיין מעשה, וואָס ער האָט אָנגעהויבן דערציילן, און אַמאָל פלענט ער אָפּהאַלטן רעם עולם אַפילו דריי טעג. רער סוף פון זיינע מעשיות איז אָבער שטענדיג נעווען נאָר אַן אומערוואַרטעטער: אַזוי, פֿאַמעליך, שטילערהייט פלענט ער אַרויפקומען מיט זיין מעשה אויף אַפּיקורסות... און ראָ פלענט ער שוין פּשוט לייקענען אין אַלץ, וואָס געהערט צו רעליגיע, פלענט מאַכן אַש און בלאָטע פון אַלע הנאים און אמוראים און פון רבנים אַוראַי, און דער עולם פלענט צעלויפן, פֿאַר־שטאָפּנדיג זיך די אויערן...

נאָר די מער יונגערע און מער ניינערינגערע פלענן אַמאָל אָפּשטיין ביזן סוף און האָרכן, און האָרכן...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0116-0229 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין זיין נרויסער מלחמה קענן רעליגיע האָט ער נאָר פון צווייַ, אַפילו נאַנץ פֿאַרשיידענע רעליגיע־פֿאָרשטייער, געהאַלטן: פון ר׳ הלל הזקן און פון ווילנער גאון. וויטער האָט ער פון אַלעמען געמאַכט עפּר ואפר.

ווי וויט ער איז בכלל געווען פייהיג און געשיקט, קאָן מען זעהן דערפון, וואָס דער בריסקער שטאָט־פירער ר׳ יורל האַקאַריר, האָט אים אַראָפּגעבראַכט פון ווילנע קיין בריסק צו זעהר אַ נרויסע און קלינגענדיגע ריעלע, וואָס שטאָט האָט געהאַט. דאָס איז געווען עפּעס אַ שרעקליכע געשיכטע מיט פאַלשע פּעסער און מיט שיינע אירן און מיט מסירות. נאָר טוועדסקי מיט זיין גוטן קאָפּ און געווען־קענטענישן האָט געמאַכט צו נאָר־נישט די נאַנצע ריעלע, וואָס שטאָט האָט זיך דערפאַר געשראָקן.

פאַר אָט דעם פּראָצעס איז ער ווערט געווען עטליכע טויזנט רובל, און געגעבן האָט מען אים דריי הונדערט רובל, וועלכע ער האָט אויך באַלד צעטיילט צווישן גוטע בריידער. זיך האָט ער נאָר איבערגעלאָזט פּנים און צוואַנציג רובל און האָט דאָס פאַרלעבט אין איין וואָך. אויף דער צווייטער וואָך האָט ער שוין געליטן הונגער ביז אַ וויטערדיג פאַרדינסטל.

די מעשיות זיינע פלענט ער דאָס רוב דערציילן בײַם פּעטער מרדכי־ליבן אין שטוב, „וואָס איז געווען נרויס וי אַ פּעלר". אין שטוב פלענן זיך נעפינען אַ סך מענשן, און ער פלענט אָנהויבן דערציילן דריי אַזיינער באַטאָג און ענדיגן זיבן, אַכט אַזיינער אין אָוונט. אַנדערע פלענן זיך אויף אַ רגע אָפּריסן און קומען ווידער, אויב עס האָט נאָך נישט געהאַלטן בײַ די אַפּיקורסות...

אינטערעסאַנטער פון אַלץ איז געווען די מעשה פון דער פראַנצויזיש־שער רעוואָלוציע...

און אײנמאָל, נעריינק איך, האָט ער אָנגעהויבן צו ריידן אויף אַלע אונזערע היילינע פון אברהם אבינו אָן... איז מען זיך אַלע צעלאָפֿן, נאָר מיין פאָטער אַליין איז געבליבן. אים האָט קיינמאָל נישט נעאַרט אָט די אַפּיקורסישע רייד. עס איז אַזוי וי נישט געווען זיין ראגה, בעת טוועדסקי האָט אַפילו געמאַכט צו בלאָטע זיין רבין אברהמלע. אים, דעם טאַטן, איז גראַדע נעווען געפעלן דער אַפּיקורס טוועדסקי, וואָס האָט אַ גוט האַרץ, שיינקט אַ סך צדקה, איז אַן ערליכער מאַן און אַ קלוגער. טוועדסקי, ווידער, האָט ליב געהאַט דעם טאַטן מיינעם פאַר זיין טאַקטישקייט, פאַר זיין קאָנען פאַרליידן אַ מענשן נישט קיין פרומען און פאַר זיין האַרציגקייט.

נאָר דעם טאַטן איז אײנמאָל איינגעפאַלן, אַז די מסירה אויפן רבין מוז שטאַמען פון טוועדסקין, הגם ער האָט בײַ זיך נישט נעקאָנט פּועלן,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0116-0230 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז טוּערסקי זאָל זיין אַ מסור. יערנפאַלס, האָט רער טאַטע נערעכנט, אַז טוּערסקי מוז ווּיסן, פון וואַנען עס שטאַמט די מסירה.

וואָרום איינמאָל, בעת עטליכע הונדערט חסידים האָבן זיך אויפנעקליבן מיטן רבין, האָט ער אַליין נעהערט, וי טוּערסקי האָט נעזאָגט, אַז עס האָבן זיך אויפגעקליבן עטליכע הונדערט בהמות אָפּצוגעבן כבור אַוואַ טיפש. ראָם האָט רעמאָלט נעמאַכט אויפן טאַטן זעהר אַ שווערן אייגרוק.

נאָך אַ נעוויסער קוּענקלענגיש, האָט רער טאַטע פאַררופן טוּערסקין צו זיך און אים נעבעטן, ער זאָל זאָגן רעם אמת, ווער האָט עס נעמסרט רעם רבין. אויב ער אַליין האָט עס נעטאָן, טאָ זאָל ער זיך מורה זיין פאַרן טאַטן.

— נו, איך האָב ראָם נעטאָן... — האָט טוּערסקי רוהיג נעזאָגט.

רער טאַטע איז נשתּומם נעוואָרן.

— וי פאַלט דיר איין צו טון אַזוֹאַ נעמיינע וואַך? — האָט רער טאַטע אַ צעטרייסלטער נעפרעגט, — דו ביסט דאָך עפּעס אַן אָרנטליכער מענש. ס׳טייטש, וואו איז דיין מה רעלך לא סני לחברך לא תעביד?

טוּערסקי האָט פשוט נעענטפערט:

— קומען קומט אברהמלען גוט אָפּצושמייסן, זאָל ער נישט פאַרפירן טויזנטער מענשן און נישט אויסנאַרן בּאַ זיי די לעצטע נראָשנס. אָבער איך בין מיך מורה, אַז איך וואָלט עס נישט נעטאָן, כאָטש עס איז אַ „מצוה" ראָם צו טון. צו רעם האָט מיך נעבראַכט איינער אַ מענש, וואָם רער רבי האָט אים אומגליקליך נעמאַכט. אַ מענש — אַ פיינער. בין איך מיט אים איינמאָל נעוועזן בּאַ רוֹר־יצחק אין וויינשיינק, און ער האָט נעזאָגט, אַז ער וואָלט נענעבן פינף און צוואַנציג רובל, וועז מען זאָל נעבן רעם רבין פינף און צוואַנציג שמיץ, און רערפון האָט זיך עס נענומען...

רער טאַטע האָט פאַרשטאַנען, אַז ראָם איז ר׳ ליבּ מאירס אַרבעט. און ער האָט פאַררופן אלע חסידים אויף אַן אספה מפּח רעם. ר׳ אָרעלע, רער פירער פון די חסידים, איז רעמאָלט נעוועזן רין אין שטאָט, און ער איז אויך נעוועזן אויף רער אספה. עס איז נעבליבן בּאַ זיי צו פאַרמסרן רעם ר׳ ליבּ מאירס פאַר „אימ", זאָל נעזונט זיין, און אַז עס איז אַ מצוה אים אָנצוטון כּל הצרות.

מיט וואָם האָט אים אומגליקליך נעמאַכט רער רבי, וועלן מיר הערן וויטער.

רער ראָויגער ר׳ ליבּ מאירס איז נעוועזן אַ וואַסטאַוויער. זיין פאָטער ר׳ מאיר איז נעוועזן אַ איר, אַ נרול בישראל, און האָט פאַרמאָנט צוואַנציג

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0117-0231 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

טויזנט רובל. דער זון לייבע, אַ למרן און אַ נוטער העברעער, אַ איד אַ קלוגער און אַ גניר אויך, איז נעזעסן אַ פּאַרקאָכטער מחנגד. נעהאַט האָט ער אַ זון, הערשל, אַ נעראָטענער יונגערמאַן, אַ פּינער לערנער און אַ וואויל קינד, און אָט דער הערשל איז נעזאָרן אַ סלאָנימער חסיד. בּאַלד נאָך זיין חתונה איז ער אַוועקגעפּאָרן צום רבּין קיין סלאָנים, איז דאָרט אָפּגעזעסן צוויי חדשים און נעקומען אַהיים אַ פּאַרבּרענטער חסיד.

נעקומען איז ער פון סלאָנים אַהיים בּאַנאַכט און האָט אָנגעקלאַפּט אין טיר. אַז מען האָט אין שטוב דערקענט זיין קול פון יענער זייט טיר, האָט דער פּאָטער אים נישט נעוואָלט אַריינלאָזן, און דאָס וויב האָט אים נעעפנט קענן דעם וויל פון שוער. אַז ער האָט זיך נעלענט שלאָפן אין זיין בעט, האָט ער דערפילט, אַז די פּערענע איז וואַרעם. און אַז ער האָט נעפּרעגט, ווער איז דאָ פריהער נעשלאָפן, האָט דאָס וויב נעזאָגט, אַז זי. האָט ער באַלד נעכאַפּט די פּערענע, איז דערמיט אַרויס אין דרויסן און אויסנעקאַטשעט זי אין שניי, פרי עס זאָל אַראָפּ די וואַרעמקייט פון דער פּערענע, וואָס דעם וויבס נוף האָט אויסנעוואַרעמט.

פון דער דאָזיגער מעשה האָט דאָס וויב אָנגעהויבן וויינען. דאָס נעוויין האָט דערהערט דער פּאָטער, און אַז ער איז אַריין אין צימער פרענן, וואָס זי וויינט, האָט זי אים דערצילט, וואָס זיין זונעלע, דער חסיד, האָט נעטאָן. דאָס מאָל האָט אים דער פּאָטער גוט אָנגעשלאָגן, און ער איז וידער אַנטלאָפן צום רבּין קיין סלאָנים.

דאָס וויב אים אָבער האָלט נעהאַט און האָט נעוזים חרטה נעהאַט אויף איר רעמאָלדיג וויינען, וואָס האָט נעבּראַכט דערצו, אַז דער פּאָטער האָט אים אויסנעפּאַטשט. און ווער וויס, וען ער וועט זיך צוריק־קערן. זי איז נעפּאָרן קיין סלאָנים און נעבּעטן דעם רבּין, ער זאָל הייסן איר מאַן פּאָרן מיט איר אַהיים. דער רבּי האָט נעהייסן, ער איז נעפּאָרן אַהיים און האָט זיך אַפילו איבּערנעבּעטן מיטן טאַטן.

אָבּער הערשל איז נעוזען זעהר אַ הייסער חסיד. וינטער איז ער נענאַנגען אין דער קאַלטער מקוה אַלע טאָג, אַ פּאַרקילטער, און ער האָט נאָר נעראַוונט און נערבוקעט זיך. אין ראַוונען האָט ער נעשריען מיט אַלע פּחות און איז קראַנק נעוואָרן מיטן האַרץ און מיטן האַלז פון די קאַלטע מקואות און פון אַזאַ שרייען אין ראַוונען. טאָג און נאַכט האָט ער פּאַרבּראַכט אין חסידות, האָט זיך אָפּגעשיידט פון דעם וויב, האָט אַרומ־נעשוועבט צוישן הימל און ערד און איז פון אַזאַ פּאַרקאָכטקייט לסוף משוגע נעוואָרן. זיין קראַנקייט האָט אָפּגעקאָסט דעם פּאָטער אַ שלל מיט נעלט, און ער איז נעשטאָרבן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0117-0232 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דערזעלבער ר׳ לייב האָט נעהאַט אַן איידעם, אַ מתנגדס אַ זון — און דער איז אויך געוואָרן אַ חסיד. ער האָט אַוועקגעוואָרפן דאָס וויב, איז מער נעוועזן באַם רבין ווי אין דערהיים.

זעהענדיג, וי עס ווערט אַ הַל פון זיין נאַנצער פאַמיליע, האָט ר׳ לייב געוואָלט אויסלאָזן זיין כּעס אויפן רבין, וואָס האָט, לויט זיין מיינונג, צעניישטערט זיינע קינדער. פון רבין האָט ער, פאַרשטייט זיך, נישט נעהאַלטן, און נאָר נישט וילנדיג האָט אים דער כּעס דערפירט צו אַזאַ אומנעלומפּערטן און מיאוסן נעראַנק: וי מסרן.

נאָר די חסידים, וואָס האָבן באַשלאָסן אויף דער אספה, אַז מען מעג אים אָנטון פּל הצרות שבעולם, האָבן אים אָפּגענאָמען נאָר אַ קליינינקייט.

דער ראָזינער ר׳ לייב, וואָס איז נעוועזן נאָר אַ נרויסער סוחר פון מעל און האָט נעהאַט קאָמיסיאָן פון די נרעסטע מילנערס, פלענט צעטיילן די מעל אין קאַמעניץ, אין בריסק און נאָך וואו אויך קרעריט. דאָס איז שוין נעוועזן אַ מין טראַדיציע — ער ניט אָהן נעלט, און דערנאָך, אַז מען האָט איינגעצאָלט, האָט מען וויטער נענומען סחורה. קאָן מען, הייסט עס, אויך אַזאַ אופן טון אַ נרויסע רעה ר׳ לייבן: אויפנעבן אַלע קרעמער, אַז זיי זאָלן נישט צאָלן, וועט ר׳ לייב מוזן באַנקראָטירן, און ער וועט האָבן אַ ווייסטן סוף. זיי, די קרעמער, וועלן סחורה אַלע מאָל האָבן, וואָרום די מעל וועט דאָך נישט בלייבן אָהן אַ קאָמיסיאָנער.

איז נעפאָרן אַ חסיד פון קאַמעניץ אין שליחות צו די בריסקער חסידים, אַן ערה פון מער וי צוויי הונדערט מאַן, זעהן צו פאַרווירקליכן דעם באַשלוס.

דער באַשלוס איז דורכנעפירט נעוואָרן נרויסאַרטיג, וואָרום אַז ר׳ לייב איז באַלד נאָכדעם נעקומען קיין בריסק און איז נענאַנגען צו די קרעמער איינמאָנען נעלט און וויטער מאַכן באַשטעלונגען, האָט אים קיינער נישט נענעבן קיין נראָשן, און אָנשטאָט דעם האָט מען אויף אים נעשריען:

— מסור, אַרויס פון קראָם! אַ איר זאָל מסרן אַ רבין!

און טאָמער איז ער נישט אַזוי ניך אַרויסנענאַנגען פון קראָם, זיינען שוין באַלד אָננעקומען אַלע חסידישע איינלאַך, און מען האָט אים פאַרווארפן מיט שטיינער און מיט בלאָטע, נאָכלויפנדיג נאָך אים איבער אַלע נאַסן, וואו ער איז נענאַנגען, אַזוי אַז ער האָט נעמוזט אַנטלויפן פון בריסק. פון רעם שפּיל האָט ער נעהאַט היזק נאַנצע זעקס טויזנט רובל!

איינ נעלט האָט ער נעהאַט און באַנקראָטירן האָט ער נישט נעוואָלט, האָט ער אָפּגענאָלט אין די מילן, וויפיל עס איז נעקומען. נאָר אַזוי וי ער האָט שוין נישט נעקאָנט פאַרקויפן קיין מעל מחמת רעם „באָיקאָט", האָט מען אָפּגענומען באַ אים די אַלע קאָמיסיאָנען פון מעל, און ר׳ לייב

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0118-0233 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איז נעבליבן אָרים. אין בריסק האָט ער נישט נעטאָרט קומען, ווָאָרום מען האָט אים נעסטראַשעט מיטן טויט.

אין אַ נעוויסער צייט אַרום האָט ער אַרײַננעשיקט אַ נרויסן בריף צו מײַן טאַטן, נעשריבן אויף לשון־קודש. רער בריף, קלוג צונויפנעשטעלט, ווָאָס האָט נעקאָנט מאַכן אַן איינרוק, האָט נערערט ווענן שלום, אַז ער, ר׳ לייב, ווערט זיך פאַרלאָזן אויף מײַן טאַטן מיט ר׳ אָרעלען, און ווָאָס זיי ווילן אים צופסקענען, ווערט ער מקיים זיין.

רער טאַטע האָט פאַררופן צו זיך רי קלינערע חסירים מיט ר׳ אָרעלען בראש צו באַראָטן זיך. באַ רי חסירים איז נעבליבן, אַז ר׳ לייב זאָל פאָרן צום רבין קיין סלאָנים און מיטנעמען מיט זיך זײַנע דרײַ איינלאַך אין עלטער פון צען ביז פופצען יאָר, זאָל אַרײַנקומען צום רבין אין זאָקן און אים איבערבעטן, ערבײַ ראַרף ער אומקערן פיר הונערערט רובל נעלט, ווָאָס האָט נעקאָסט שוחר מיט הוצאות, און פינף הונערערט רובל קנס אויף ארץ־ישראל — צוואַמען נײַן הונערערט רובל, און ער ראַרף שוערן אויף זיין הן־צרק, אַז ער ווערט פאָרן אַלע יאָר קיין סלאָנים צום רבין און מיטנעמען רי איינלאַך ביז נאָך רער חתונה. ערנאָך ווילן זיי שוין אַליין פאָרן צום רבין... פאַר רי קאַמעניצער חסירים, ווידער, ראַרף ער איינעבן אַ נייע ספר־תורה אין שטיבל אַריין, און ער מוז קומען פון זאַמטאַוויע אַלע שבת ראַוונען אין שטיבל. ראָס הייסט: ער מוז ווערן אַ חסיר! נאָר וי מען נויט עמיצן שמרן זיך...

אויף רעם נעלט איז ער באַשטאַנען, כאָטש ער האָט שוין קיין נעלט נישט נעהאַט. ווערט ער פאַרקויפן רי צירונג: זיין וויבס, רי שנירם און טאַכטערס, אָבער פאָרן קיין סלאָנים אַלע יאָר — רערויף האָט ער באין אופן נישט נעקאָט באַשטיין.

און ער איז נעלאָפן רורכריין זיך מיטן טאַטן. טרערן האָבן זיך אים נעגאָסן פון רי אויגן.

— משה, — האָט ער נעוואָגט, — רו ביסט ראָך אַ קלוגער. רו פאַר־שטייסט ראָך יאָ עפּעס אַ מענשן און אַ האַרץ האָסטו אַ גוטס, וואָג מיר, איך בעט ריך, אַררבה, אויג אויף אויג, צי קאָן איך נאָך מיינע אַלע אומגליקן און צרות ווערן אַ נעצוואונגענער חסיר? צי קאָן מען בכלל ווערן עפּעס פלוצלינג און נעצוואונגען. בפרט נאָך, אַז איך האַלט נישט און האַלט נישט פון חסירות. אין מיין בלוט איז עס נאָרנישט פאַראַן. איך זאָג ריר אָפן, רו ווייסט ראָך, אַז איך האָב נאָר נערערט פאַר טוערסקין, און ריירן איז ראָך נישט טון. איז נישט נענוג, ווָאָס איר האָט מיך נעמאַכט פאַר אַן אָרימאַן, אָהן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0118-0234 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿרנסה, ווילט איר נאָך בּאַ מיר צונעמען מיין מתנגדות, וואָס איז בּאַ מיר אַזוי טייער, ווי בּאַ דיר דאָס חסידות. נעלט וועל איך געבּן, כאָטש דאָס לעצטע, און צום רבּין איבּערבּעטן וועל איך אויך פֿאָרן, און דאָס דאַרף זיין נענוג, וואָס ווילּ מען נאָך? משה, רו האָסט אַ גוט האַרץ, רו דאַרפֿסט מיך פֿאַרשטיין און זעה טו מיר דאָ אַ טובה.

דער טאַטע, וואָס האָט איצט ווירקליך אויף אים רחמנות געהאַט, האָט אים צוגעזאָגט אויסצופירן בּאַ די חסידים דאָס, וואָס ער פֿאַרלאַנגט.

נאָך שווערער מיה און מאַטערניש איז ענדליך געבּליבּן, אַ דאַנק מיין טאַטן, אַז מען דאַרף אים פֿאַרלייכטערן, אָבּער צום רבּין מוז ער דאָך פֿאָרן, כאָטש איין מאָל: אויף ראש־השנה...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0119-0235 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XVI

מיין לערנען. — אמאָלינע מוכרי־ספֿרים. — מיין ערשטע חברה. — ישׂראל ווישניאק.— דאָס עקזאמענירן ישׂראלן. — ישׂראלס קאַריערע. — בא וואָס ער איז געבליבן שטיין.

צו צוועלף יאָר האָב איך ליב געהאַט זומער פֿאַרנאַכט צו מנחה, זען מען ווערט פֿרי פֿון חדר, גיין אין בית־המדרש, און צווישן מנחה און מעריב, זיך זעהן מיט אַלע בחורים, וואָס לערנען אין בית־המדרש, זיך באַקענען מיט נייע פֿרושים און אויך מיט די בעלי־בתלאַך, וואָס האָבן אָפֿאָרשט חתונה געהאַט, און ריידן מיט זיי פֿון פֿאַרשיידענע אירישע זאַכן און אַזוי ענינים פֿון לעבן. איך פֿלעג עפֿענען אַ גמרא — אין אַן אָוונט בײַ רעם טיש ריידן רעם נאַנצן בין־מנחה און מעריב, און אַ צוויטן אָוונט בײַ אַן אַנדער טיש. דאָס איז געווען אַנגענעם.

דאָ האָב איך אָפּטער געהאַט ופּוחים וועגן חסידות. איך האָב שטענדיג געהאַט אַ נאַטור צו קלעפּן זיך צו נרעסערע, האָב זיך געסטאַרעט זיין מיט זיי חבר. און מיך האָט נישט געאַרט, וואָס איך בין בײַ זיי רער קלענסטער, ווייל איך האָב הנאה געהאַט צו הערן רעם שכל פֿון די עלטערע, און אָט די איינגעפֿט מיינע האָט מיר געגעבן מוט צו ריספֿוטירן מיט זיי וועגן חסידות, און ווייל איך האָב געהאַט אַ פּח אין ופֿוח, האָב איך אָפֿט מאָל מנצח געווען.

אין בית־המדרש זיינען געווען ועהר פֿיל ש"סן, אָבער צעריסענע, און דאָס איז נעווען, נעריינק איך, אַ ברענענרינע פֿראַגע רעמאָלט: די יונגע־לייט מיט די פֿרושים האָבן זיך באַקלאָגט, אַז זיי קאָנען נישט לערנען אין קיין גמרא: אַלע גמרות צעריסענע.

אַמאָל פֿלענן די מוכרי־ספֿרים אומפֿאָרן אויפֿן לאַנד מיט אַ שקאַפֿע: מענרעלע מוכר־ספֿרימס קליאַטשע. אין וואָגן פֿלענן ליגן פֿאַרשיידענע ספֿרים און מעשה־בוכלאַך, און פֿאַרפֿאָרן פֿלענן זיי אין בית־המדרש אויפֿן הויף. באַנאַכט פֿלענן זיי אַרײַנפֿאָרן ערנעץ אין אַ בילינער קרעטשמע; אין רער־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0119-0236 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פריה צום ראַזנען איז שוין אַזאַ מוכר־ספרימניק ווירער געשטאַנען מיט זיין „פערד און וואָגן" אויפן שול־הויף. צייטנווייז פלענט אַזאַ מוכר־ספרים אָפּרינגען אין גרויסן בית־המדרש אַ טיש באַם טיר פאַר אַ פּאָר רובל און זיך ראַרטן אויסנעלענט מיט די ספרים, און זיין שותף (אַמאָל האָט ער נעהאַט אַ שותף) פלענט דערווייל אַרומפּאָרן מיט אַ טייל ספרים אַרום די רערפער.

די ראָזינע מוכרי־ספרים פלענן אָפט מאָל מיט זיך פירן אַנאָנסן וועגן פאַרשיידענע ש"סן מיט פאַרשיידענע מפרשים אויף גרויסאַרטינען פּאַפּיר. איינמאָל האָט אַ מוכר־ספרים געבראַכט אַ מודעה פון די סלאַוואוטער רבוקער, אַז זיי נעבן אַרויס ש"סן בהררת יופי, מיט אַלע מפרשים אויף זעהר אַ גוט פּאַפּיר און שיינעם דרוק. רער פריים פון ש"ס — צוויי און זיבעציג רובל, אויסצאָלן אין אַ יאָר צייט צו זעקס רובל אַ חודש.

און מיר איז דעמאָלט איינגעפאַלן צו מאַכן אַ חברה איננלאַך, וואָס יעדערער זאָל נעבן אַ פירער אַ וואָך, און מיר וועלן קויפן דעם סלאַוואוטער ש"ס פאַרן גרויסן בית־המדרש. רער מוכר־ספרים האָט אונז טאַקע געזאָגט אַ מסכתא — איז דאָס געזאָגן אַ יופי!

די חברה איז נעגרינדעט געוואָרן, און יאָסעלע, דעם גבירס זון, איז געוואָגן קאַסיר, איך — גבאי, און איבער יערע צען איננלאַך האָבן מיר נעמאַכט איינעם פאַר אַ „דעסיאַטניק", ער זאָל אויפקלויבן באַ זיי אַלע וואָך די פירערס און אָפּגעבן יאָסעלען דאָס געלט. איינער האָט נעפירט דעם בוך, און אַלע איננלאַך האָבן פינקטליך געצאָלט. דאָס געלט האָבן מיר דערנאָך אַוועקגענעבן דעם מגירס זון, משה־אהרן, האָט ער עס שוין אַוועקגעשיקט קיין סלאַוואוטע און מיר האָבן באַלד באַקומען די מסכתות, וועלכע מיר האָבן איינגעבונדן אין אַ שיינעם בונד. אַזוי האָבן מיר שוין געהאַט באַקומען זעקס פרכים.

דאָס איז געוואָגן די ערשטע חברה, וואָס איך האָב געגרינדעט אין מיין לעבן און, וי איך זאָל נישט וועלן זיין באַשיירן און פאַרבאַרגן, מוז איך דאָך מודה זיין, אַז אָהן מיר האָט זי לאַנג נישט נעקאָנט עקסיסטירן. איך האָב נאָר באַאַרעפט קראַנק ווערן — און מיין חברה איז צעפאַלן געוואָרן. יאָסל מיט אברהמלען דעם שרייבער האָבן נישט נעקאָנט פירן, און אין בית־המדרש זיינען געבליבן די זעקס פרכים אַלס זכר, מער האָבן מיר נישט אויסגעשריבן.

ישראל ווישניאַק, רער עלוי, וואָס האָט אונז אַלע איננלאַך נעשמיסן פאַר ג י ש ט קאָנען לערנען, וי ע ר, איז אין לובלין אין אַ פיר יאָר צייט געוואָרן אַ גרויסער מפורסם. ער האָט געלערנט באַם לובלינער רב,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0120-0237 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ר׳ הערשעלע, וועלכער האָט אין זיין שאלות־ותשובות געשריבן: „תלמידי הגאון ר׳ ישראל", מיין תלמיד רער גאון ר׳ ישראל. „אַלט" איז רער ר׳ ישראל געווען רעמאָלט צוועלף יאָר, און ער האָט זיך נעווענלט מאַכן אַ רייזע צו זיין זיידן קיין קאַמעניץ, ר׳ זעליג אַנראַרקעס.

פאָרנדיג מיט די בעלי־ענלות, איז ער אָפּגעשטינן אין אַלע נרויסע שטעט אויפן וועג צו די רבנים ריידן מיט זיי פון תורה, אַוועקשטעלן זיי קשיות, אַז זיי זאָלן נישט וויסן, וואָס צו ענטפערן.

ער איז אויך נעווען אין בריסק בּאַם רב, ר׳ הערשעלע דער לעמבערגער, אויך אַ נרויסער נאון. און ישראל האָט אים דריי שעה אָפּגעהאַלטן אין תורה; רער רב איז נתפעל נעווארן פון זיינע חריפות. רערנאָך איז ישראל נעקומען קיין קאַמעניץ, עס האָט נעקאָכט אין שטאָט פון רעם קליין נאונרל.

רעמאָלט האָט אים שוין נישט נעפעלט צו ריידן מיט די קאַמעניצער פּראָסטע אינגלאַך, ער האָט זיך אויסגעקליבן עטליכע פון די בעסערע, צווישן וועלכע איך בין אויך נעווען. אָבער מיר האָבן פּאַר אים נרויס דרך־ארץ נעהאַט, עס איז נעווען אַ נרויסע זכיה, אַז ער האָט מיט אונז נעשטיפט. אין מיטן שטיפן זיינען אָפּט מאָל נעקומען צו אים לומדים ריידן פון תורה, און ער האָט זיי פאַרוואָרפן מיט קשיות אין נמרא, און זיי האָבן נישט נעוואוסט, וואָס צו ענטפערן.

וי זיין שטיינער איז נעווען, האָט ער אויך באַזוכט רעם קאַמעניצער רב און אים נעפרענט אַ קשיא. רער רב האָט אים אַזוי ניך נישט נעענטפערט, איז ער אַרויפנעקראָכן צום רב אויף די קני, אַ קליינער איז ער נעווען, האָט אָננענומען רעם רבם נרויסע וויסע באָרד אין זיינע בירעד הענטלאַך און, פירנדיג אַזוי די באָרד פון אויבן אַראָפּ, האָט ער זיך נעזאָנט:

— אַ שיינער רב זענט איר, אַז אַ איננעלע פון צוועלף יאָר פרענט אייך אַ קשיא, און איר קאָנט נישט ענטפערן קיין תירוץ...

ראָם איז באַלד באַוואוסט נעווארן אין שטאָט, און ישראלס העזה קענן רעם אַלטן רב, וואָס איז נעווען אַ באַוואוסטער בקי אין ש״ס, האָט אויפנערענט אַלע קאַמעניצער נרויסע לומרים. זיי האָבן זיך אויפנעקליבן בראש מיט ר׳ משה פּץ און ר׳ יאָסעלע, רעם קאַרלינער רבם ברורער, אַ נרויסער מופלג, און ר׳ לייב מאירס מיט אַן אָפּמאַך — שטעלן אים, ישראלן, עפּעס נאָר אַ נרויסע נמרא־קשיא, און אויב ער וועט זי באַלד נישט פאַרענטפערן, וועט מען אים אָפּשמייסן.

ראָם ארט פאַרן עקזאַמען האָט מען נעמאַכט רעם נרויסן בית־המדרש. מען האָט אים באַשטעלט, אַז ער זאָל קומען אויף מאָרנן, צווי אַזיינער באַטאָג. ראָם נעפיל פאַר באַרימען זיך איז באַ אים נעווען זעהר שטאַרק אַנטוויקלט, און אויף אַזאַ קשיא איז ער נעווען אַ נרויסער בעלן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0120-0238 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ישראל איז נעזעהן בײַ זיך שטאָלץ, אַז פֿאַר אים זיינען גלאַט קיין קשיות נישטאָ. ער קאָן שוין פֿאַרענטפֿערן די האַרבֿסטע קשיות. אָבֿער ראָך טיף אין האַרצן האָט ער עטוואָס מורא נעהאַט — טאָמער וועט ער זיך פֿאַרפֿלאָנטערן און וועט קיינן גוט נעשמיסן?..

אין אַזאַ מינוט איז ער נעקומען צולויפֿן צו מיר און נעבֿעטן, אַז איך זאָל קומען אים העלפֿן — נישט צו דערלאָזן אים שמייסן. נעווײַנלינ, האָב איך זיך פֿון רעם נישט אָפּגעזאָגט און געבֿראַכט מיט זיך אין אַלטן בית־המדרש, איינס אַזיינער, אַכט נעזונטע איינגלאַך...

נערײַנק איך, וי היינט, אַז אין בית־המדרש האָבן זיך צונויפֿגעקליבן אַלע קאַמעניצער לומרים, פֿרושים און אַלע קעסט־בעלי־בתים־לאַך, וואָס לערנען אין בית־המדרש. עס איז נעזעהן אַ גרויסער עולם. און ישראל, ראָס קליינע איינגל, איז נעשטאַנען מיט אונז באַזונדערע. דערנאָך אָבֿער, אַז עס איז נעקומען ר׳ משה פֿין און ר׳ יאָסעלע ,האָט מען אים נענומען אויפֿן פֿאַרהער. זיי האָבן אויפֿגעמישט אַ גמרא אין פּסחים דף ס״ו, נערײַנק איך, עמור ב׳, האָבן אים נעהייסן איבערקוקן רעם עמור גמרא און די תוספותן און פֿרעגן דערנאָך אַ קשיא. ישראל איז אַרויפֿנעקראָכן איינגאַנצן אויפֿן טיש און נענומען פֿירן מיט די קליינע פֿינגער איבער דער גמרא פֿון אויבן אַראָפּ גאַנץ גיך, און דערנאָך די תוספותן. עס האָט נישט נעדויערט קיין פֿינף מינוט, און ער האָט נעזאָגט די קשיא, די לומרים זיינען נבהל און נשתומם נעוואָרן פֿון רעם איינגל, און אָנשטאָט שמיץ האָט מען אים אָננעהויבן קושן.

— אָבֿער וי האָסטו אַזוי גיך איבערנעקוקט רעם גאַנצן עמור גמרא מיט די תוספותן, — האָט מען זיך נעוואונדערט איבער אים.

— וייזט מיר די שווערסטע שאלות־תשובות, — האָט ער נעענטפֿערט, — וועל איך אויך אַזוי פֿירן מיט די פֿינגער איבערן עמור און וועל אייך זאָגן בֿאַלד אויף אויסוויינינ. און אַז מען האָט אים נענעבן אַ פּני יהושע, האָט ער אויך אַזוי גיך מיט די פֿינגער נעפֿירט איבער רעם עמור און נעזאָגט גלייך אויף אויסוויינינ.

נאָכדעם האָט שוין די גאַנצע שטאָט פֿאַר אים מורא געהאַט, און זיין נאוה איז נעזעהן אין לשער, ער האָט נעהאַלטן אַלעמען פֿאַר פֿראָסטע עמי־הארצים, וואָס האָבן אין זיך נישט די פֿיהינקייט צו קענען עפּעס טיף און נוט.

אין קאַמעניץ איז ער אָפּגעזעהן עטליכע וואָכן, די גאַנצע צייט האָט מיט אים נעקאָכט די שטאָט, אַלע האָבן נאָר גערערט פֿון רעם איינגלע ישראל, וואָס איז אַזאַ נאון!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0121-0239 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רערנאָך איז ער אַזעקנעפֿאָרן צום פֿאָטער קיין לובלין און שוין אָנ־
געהויבן לערנען קבלה. אַזוי וי ש"ס און פּוסקים איז בּאַ אים שוין נעזעסן
אַ קליינינקייט, האָט ער זיך נענומען צו קבלה און ראָם איז נעזעסן
זיין אומנליק. ווען ער וואָלט וויטער לערנען ש"ס און פּוסקים און שאלות־
תשובות, וי אַלע גאונים לערנען, וואָלט ער אפשר נעזעסן רער צוויי־טער
וילנער גאון, אחר ברורו.

ליירער, האָט ער זיך צו פריה נענומען צו קבלה. אין אַ יאָר אַרום האָב איך
באַקומען פּון אים אַ קבלה־ספר, וואָם ער האָט פֿאַרפֿאַסט און נערוקט
צו זיין רריצֿענטן יאָר. איך האָב נענומען לעזן רעם ספר און האָב נישט
פֿאַרשטאַנען קיין איין וואָרט. פֿאַר מיר איז קבלה אינגאַנצן פֿרעמר געזעזן,
און ראָם איז נעזעזן אַ טיפֿיש קבלה־ספֿרל.

אין סעמיאַטיטש, גראָדנער גובערניע, איז נעזעזן רעמאָלט אַ ,גביר
ר' רוד רער ברייטער. רעם נאָמען „ברייטער" האָט ער באַקומען צוליב
זיין ברייטער פּירונג. ער האָט נעלעבט וי אַ פּירשט. אים האָט זיך פֿאַר־
וואָלט נעמען פֿאַר זיין טאָכטער אַ חתן, אַן עלוי. פון רעם עלוי ישראלן
האָט ער נעהערט, און ער האָט נעשיקט אַ שרכן צו ישראלם פֿאָטער,
ר' יוזל ווישניאַק, אַ איר אַ למרן און זעהר אַן אָנגענומענער מענש, אַז
ער וויל נעמען זיין זון ישראלן פֿאַר אַן איירעם. ער גיט פֿינף טויזנט רובל
גרן און צען יאָר קעסט.

ר' יוזל האָט זיך נאָכגעפֿרעגט און רער שידוך איז געשלאָסן נעזאָרן.
ר' רוד רער ברייטער האָט באַשטימט אַ טאָג אויף צו מאַכן רי תנאים, און
האָט פֿאַרבעטן פון נאַנץ ליטע רי גרעסטע רבנים און גאונים צו קומען אויף
רי תנאים אויף זיינע הוצאות. איצט האָט ער טאַקע אַרויסגעזוכן
זיין נאַנצע ברייטקייט: ער האָט נעזאָלט, אַז אַלע רבנים זאָלן וויסן, וואָם
פֿאַר אַן איירעם ער נעמט.

אויף רי תנאים זיינען נעקומען בּאַ אַ פֿאָר מנינים גרויסע רבנים, און
ישראל, רער חתן, האָט נערערט מיט רי רבנים פון אַזוינע גרויסע פֿלפֿולים,
אַז זיי זיינען ערשטוינט נעזאָרן פון זיין נאונישן קאָפּ. זיי זיינען נעזעזן
איבער גליקליך, וואָם זיי איז באַשערט צו הערן פון אַ פערצען־יאָריג
אינגל אַזאַ חריפות. רי תנאים זיינען אַראָפּ פּירשטליך און צו ר' רוד
רעם ברייטנס שמחה איז קיין גלייכן נישט נעזעזן.

רי כלה איז נאָך אויך נעזעזן זעהר יונג, אויך אַ יאָר פערצען,
האָט ר' רוד נעבעטן אָפֿליינן רי חתונה אויף צוזיי יאָר. אים האָט
זיך נאָך נעזאָלט „אַריינכאַפֿן" רעם גרויסן עלוי, אָבער איצט קאָן ער שוין
וואַרטן. פֿאַר זעבצען יאָר האָט ער נישט נעזאָלט חתונה מאַכן רי
טאָכטער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0121-0240 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רערוויל האָט זיך אונטערנערוקט רער פּוילישער אויפשטאַנר. אין סעמיאַטיטש זיינען אַריינגעטראָטן פּאָלאַקן צו פאַרנעמען די שטאָט. בּאַלר איז אָבּגענעקומען דאָס רוסישע מיליטער, עס איז נעוואָרן אַ שיסערי, אין וועלכער עס איז רערהרגעט גענוארן רוך רער ברייטער. זיין נאַנץ פאַר־ מעגן מיט די אַלע נעשעפטן, וועלכע ער האָט נעהאַט מיט די פּריצים, זיינען פּמעט פאַרפאַלן גענוארן אין רעם אויפשטאַנר. אינגאַנצן איז גע־ בליבן בּאַ אַ דרייסיג טויזנט רובל נעלט. זיינען אָבּער נעוועזן אַ סך קינדער, זין און טעכטער, וואָס דאָס נעלט האָט צוזישן זיי בּאַראַרפט פאַרטיילט ווערן. די יורשים האָבּן חתונה נעמאַכט די שוועסטער, נענעבּן פינף טויזנט רובל נרן, שוין אָהן קעסט.

ישראל האָט חתונה נעהאַט און איז אַרויסנעפאָרן וואוינען אין בילסק, אַן אויעזרנע שטאָט, נראָדנער גובערניע, נעבּן זיין פעטער ר׳ לייוושע וויטניאַק, וואָס איז נעוועזן אַ נביר און אַ נרויסער למרן.

ער, ישראל, האָט נאָר נישט נעקלערט פון קיין נעשעפט מאַכן, און אַפילו נישט אַוועקנעגעבּן זיין נעלט אויף צינזן. ער האָט נאָר נערוננען אַ נרויסע רירה, האָט נעבּיטן רעם רובל און נענעסן. ער האָט נאָרנישט נעקלערט, אַז דאָס נעלט וועט דאָך סוף פל סוף אויסנין.

רערוויל האָט ער אָננעהויבּן צו פירן אַ שטאַט פון אַ רבי, צו אים זיינען נעקומען לומרישע יונגע־לייט הערן זיין תורה, זיינע שאַרפע פּשטלאַך, און ער איז נעוואָרן פאַרהיילנט אין שטאָט. אַפילו זיין פעטער ר׳ לייוושע האָט אים אויך נערופן רבי.

וואָס אַ טאָג — איז ער אַלץ מער מפורסם נעוואָרן פאַר אַ נאון, פאַר אַ צריק און אַ בּעל־קבּלה. ער האָט אַנטרעקט אַ נייעם ררך אין קבּלה און האָט נעוואָלט נרינרן אַ ישיבה אויף צו לערנען קבּלה. טאָג און נאַכט איז בּאַ אים נעוועזן פול די שטוב מיט לומרים, יונגעלייט זיינען „נעשטאַנען אויף די קעפּ״ צו הערן זיין תורה מיט זיין קבּלה.

און נעלעבט האָט ער אַלץ פון נרייטן רובל. דאָס וויב האָט אַפילו אָנ־ נעהויבּן צו ראַנהן, אַז נעלט ווערט אַלץ ווייניער און וואָס וועט זיין רערנאָך, אָבּער ער איז נעוואָרן אַ קרוש און מיט אים איז נעוועזן שווער צו ריירן אַ וואָרט. ער האָט נאָר פון קיין וואָכערינע זאַכן נישט נעוואָלט ריירן, און אַמאָל פלענט זי זיינען בּאַ זיך אין צימער.

ער איז שוין נעוואָרן אַזוי אַריינגעטאָן אין זיין קבּלה, אַז ער האָט אָננעהויבּן טראָנן אויפן קאָפּ צוועלף פּאָר תּפילין, פרי יוצא זיין לכל הרעות. ער האָט נעמאַכט קליינע תּפילמלאַך און האָט אַרויפ־ נעוקט אַלע צוועלף פּאָר תּפילין אויפן קאָפּ און אַזוי איז ער נענאַנגען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0122-0241 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איבערן גאַס. און יונגע־לייט זינען אים נאָכגענאַנגען און געהיט, אַז מען זאָל פון אים נישט לאַכן.

אין שטאָט, וי געזאָגט, איז ער געוואָרן זעהר פאַרהיילינט. מען האָט אָננעהויבן נין צו אים, אַזוי וי צו אַ רבי, בעטן זיין ברכה, אָבער אַזעלכן האָט ער אַרויסגעטריבן און האָט נאָרנישט געוואָלט ענטפערן.

און פון טאָג צו טאָג איז פּוסטער געוואָרן אין קעשענע. צוליב דעם איז בּאַ אים אַזוועק אַ שלעכט לעבן מיט דעם וייב. בּאַלד איז שוין נישט נעזען מיט וואָס צו לעבן, און זי האָט זיך נישט נעקאָנט צוואַמענ־ריידן מיט אים. ער האָט נאָרנישט נעוואָלט הערן 'פון אַזעלכע זאַכן און, אַז זי האָט אָננעהויבן שטרייקנגער, האָט ער אָננגערופן:

— חצופה!

און ער האָט נעשיקט רופן דעם רב צו שרייבן אַ גט. דאָס וייבל האָט נעוויינט, און בּאַם נעמען דעם גט האָט זי נעחלשט. נאָכדעם איז זי אַוועקגעפאָרן קיין סעמיאַטיטש צו אירע בּרידער, און וואָס איז מיט איר נעוואָרן, ווייס איך נישט.

ישראל איז רערנאָך צעבראָכן נעוואָרן. ער האָט זיך נישט נעקאָנט אויסקירעוון: קיין רבנות נישט, קיין רבי נישט, קיין סוחר נישט, קיין נעשעפטן נישט, טאָ וואָס רען?

און ער האָט אָננעהויבן אַרייגפאַלן אין אַ מורה־שחורה. פון אַ סך קלערן איז בּאַ אים פאַרבליבן, אַז ער וועט זיך נאָר אָנהויבן צו צוגרייטן אין אוניווערסיטעט, ווערן אַ פּראָפעסאָר, וואָרום בּאַ אים איז דאָס אַ קלייניקייט. אין אין יאָר מאַכט ער רורך אַלע קלאַסן פון אַ מיטל־שול.

ער האָט נעקויפט אַ רוסישן ווערטער־בוך, און בּוכשטעבליך אין אין חורש האָט ער שוין נעקאָנט אַלע רוסישע ווערטער אויף אויסווייניג.

רער פעטער זינער, ר' לייזשע, האָט נעזהן, אַז ישראל האָט זיך נענומען גאָר אויף אַ נעפערליכן דרך, האָט ער טעלענראַפירט צום פאָטער. רער פאָטער איז נעקומען און האָט אים צוגענומען, אַ פאַרמאַטערטן און צעטומעלטן, צו זיך אין לובלין, אַוועקגעפירט אים צום רבין, ר' לייבעלע איינער, און האָט אים נעמאַכט פאַר אַ חסיד. רער רבי, ר' לייבעלע, האָט זיך מיט אים נעפרייט, און ישראל איז נעוואָרן אַ חסיר.

איצט האָט ער זיך איבערנעגעבן איננאַנצן צו חסידות, האָט פון דאָסניי חזונה נעהאַט. דאָס וייב האָט נעמאַכט אַ קראָם, מען האָט אָננעהויבן לעבן פּשוט, וי אַלע אידן, און אָט אַזוי איז נעוואָרן פון אַ נאוניש איננל אַן איינפאַכער איר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0122-0242 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XVII

די וויטערדינע מלמדים. — ר׳ אפרים דער מלמד. — זיינע „ניע׳ מעשיות. — אמאָלינע מלבושים. — די אַרויסנעמריבענע רבנים. — אונזער ליבע צום רבין.

פון בינוש־לייבן רעם מלמר, באַ וועמען איך בין פֿמעט נעשטאַנען אויף איין אָרט, בין איך אַריין צו רור רעם פֿלינרן. ער איז נעוועז בלינר אויף איין אויג. ראָס איז נעוועז רער צוויטער רוצח פון רור מיט רי קאָלטענעם.

באַ אים האָב איך נעלערנט דריי זמנים און נעהאַט אַ גרויסע פּעולה אין לערנען. ער איז נעוועז אַ גרויסער למרן און אַ גרויסער פּועל. זיין לערנען איז נעוועז „גרונטאָוונע". און איך בין אַרויס פון אים מיט אַ נאָמען פון אַ גוטן לערנער. פון אים בין איך אַריין צו מיין פּעטער ר׳ אפרים, אַ גרויסער מופלג און אַ חכם און האָט נעשריבן העברעאיש זעלטן גוט.

ער האָט נישט נעהאַט קיין גליק אין נעשעפטן, האָט נישט נעטוינט צו רי פּריצים, וויל ער האָט נישט נעקאָנט זיי חנפענען אוֹן איז, נעבעך, נעוועז אָרים. רער זירע אהרן־לייזער האָט אים נעשטיצט, אָבער וואָס קאָן מען זיך רערלעבן פון אַ מענשנס נאָב? רערצו האָט ער נעהאַט פינף רערוואַקסענע טעכטער און האָט נעמוזט ווערן, וויּ אַלע קבצנים, אַ מלמר. ער איז אָבער נעוועז פון רי בעסטע מלמרים. מיר האָבן נעלערנט באַ אים זאַלבעפירט און האָבן זיך נערעכנט פון רי בעסטע אין שטאָט.

באַ אים האָב איך נעלערנט צוויי זמנים רי נמרא „חולין" מיט תוספות, מיט מהרש״א און אַלע מפרשים און אויך פוסקים — מגן־אברהם מיטן שיטה־מקובצת.

פאַר רער נאַנצער צייט פון מיין לערנען אין רי חררים, האָב איך אין ערנעץ נישט נעהאַט אַזאַ הנאה, ווי באַם פּעטער. ערשטנס, האָט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0123-0243 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער מיט אונז נעלערנט פאַרשטענדליך נמרא און נענעבן אונז נוט צו פאַרשטיין מיט נעלאַסנקייט, מיט וויכע גוטע ריידן, בעת מיר האָבן אָפט מאָל בשום אופן נישט נעקאָנט פאַרשטיין דעם גרויסן פלפול אין די שיטות און האָט אונז נישט באַווּזן קיין סימן פון פּעס. ער האָט זיך נעסטאַרעט אונז נעבן צו פאַרשטיין דורך קלאָרע ריידן, פאַרגלייכונגען און משלים.

און עס איז נעווען וואונדערליך זים און אַנגענעם צו לערנען מיט אים. און אַז מען האָט זיך נוט אָנגענהאָרעוועט באַם לערנען די נמרא מיט די פוסקים, פלענן מיר אָפרוהען, און ער האָט מיט אונז פאַרבראַכט אין וועלט־זאַכן. ער איז נעווען זעהר אַן אָנגענלייענטער און האָט נעהאַט אַ ירּיעה אין חכמת הטבע, ער האָט אויך אַמאָל נעלעזן אַ רוסיש בוך, נאָר אין רוסיש פלענט אים ראָס וויבּ, וואָס איז נעווען, זאָל זי מיר מוחל זיין, זעהר אַ נאַרעשע אירענע, שטערן.

ער האָט איינגעטליך פאַר איר נאָר קיין מורא נישט נעהאַט, נאָר ער האָט מורא נעהאַט פאַר איר נאַרישקייט. אַז זי האָט רערוענהן באַ איר מאַן ר׳ אפרים עפּעס אַ זאַך, וואָס איז איר נישט נעווען נעפעלן, פלענט זי באַלד איבערדערציילן פאַר דער נאַנצער פאַמיליע און פאַר אַלע וויבּער. און אַזוי וי רעמאָלט איז נעווען אַ פאַרבּרעך צו לעזן אַ רוסיש בוך, פלענט ער זיך אָפהאַלטן רערפון.

אָבער ווערלין זיין צייט, האָט ער נעווואוסט אַ סך, און אָט באַם אָפרוהען פון דער נמרא, פלענט ער אונז נעבן צו ערקלערן פאַרשידענע וויסנשאַפטליכע זאַכן און פלענט אונז אָפט רערציילן מעשיות פון די פאַרצייטינע דורות, נאָר אַלץ אמתע, רעאַלע מעשיות.

נעהאַט האָט ער אַ זמן נייגציג רובל פון פיר תלמידים: צוויי האָבן נעצאָלט צו צוואַנציג רובל און פאַר מיר מיט ישראלן פופציג רובל. נעווייניליך, איז ער נעבעך נעווען אַ נרויסער אָרימאַן און ער פלענט זיך פאַר אונז קלאָגן אויף רעם היינטיגן יקרות און רערמאָנען מיט התפעלות זיינע איינלשע יאָרן, בעת עס האָט נעקאָסט זעקס רובל אַן אָקס, דרייַ רובל אַ בהמה, אַכצען נראָשן אַ נאַנז, זעקס — אַכט נראָשן אַ הון, אַ נראָשן — פינף אייער, זעקס נראָשן אַ פונט פּוטער און צוויי נראָשן אַ טאָפּ מילך... רעמאָלט האָט זיך יערער איר, וואָס האָט נאָר נעהאַט אַ פּאָר קאָפּיקעס, נעמאַכט זיך אַ קליין ברויזעלע פון בראַנפן מיט עטליכע בהמות אויף בריי, און עס איז נעווען מילך כאָטש צו באָדן זיך.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0123-0244 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און מלבושים זיינען אַמאָל געווען פון אַזעלכע שטאָרקע שטאָפֿן, אַז אַ מלבוש איז איבערגעאַנגען בירושה אויף קינדס־קינדער. עס איז געווען אַ סאָרט, וואָס האָט געהייסן ר ע נ ן־ק אַ מ נ ע ט, איז דאָס געווען שטאַרק ווי שטאָל, און נראָבּ און האַרט, כּמעט ווי אַ בלעך. אַז מען איז געגאַנגען אין אַ רענן־קאַמנעטענע קאַפֿאָטע אָדער אויבּער־מלבוש, האָט נעקנאַקט יעדער קנייטש פון אים, און פֿאַר אַ מייל האָט מען געהערט, אַז אַ מענש גייט.

דער רענן־קאַמנעט איז געווען פון פֿאַרשיידענע קאָלירן און פֿאַר־שיידענע פֿריזן; דאָס בּילינסטע איז געווען פֿאַרצייטנס זעכציג קאָפּיקעס אַן אייל. די שטאַרקייט איז געווען די אייגענע; קיין מענש האָט נישט געקאָנט צעריסן דעם מלבוש. אפֿשר אין אַ פּופּציג יאָר אַרום איז דאָס עטוואָס קאַליע געוואָרן, אָפּגעקראָכן, האָט דאָס געירשנט אַ זון, און עס איז געווען אַ יחוס צו טראָגן אַן אָפּגעבּלאַקירטע קאַפֿאָטע, אַלס זכר פונם געשטאָרבּענעם. דערנאָך, אין אַ עטליכע צענדלינ יאָר אַרום, איז דאָס שוין געוואָרן שטאַרק אָפּגעקראָכן, האָט מען דאָס שוין צונעגעטט צו וואָכערינע אַרבּעטן און צו שלעכטע וועטערן. אָבּער צעריסן און צעהאַקט איז דאָס קיינמאָל נישט געווען.

איך נעריינק נאָך די רענן־קאַמנעטענע קאַפֿאָטעס, וואָס די עלטערע אירן האָבּן געטראָגן. איך אַליין האָבּ געטראָגן אַ רענן־קאַמנעטענע קאַפֿאָטע, בּעת איך בין אַלט געווען אַ יאָר אַכט. מען האָט עס מיר איבּערגענייט פון דעם זיידנס אַ קאַפֿאָטע, וואָס ער האָט דאָס אויך געירשנט פון זיין פֿאָטער.

אויך איז געווען אַ שטאָף מיטן נאָמען „לאַסט". היינט רופט מען עס „האַלבּ־לאַסט", אָבּער דער היינטיגער איז נאָר נישט ענליך צו יענעם. לאַסט האָבּן שוין געטראָגן נבירישע מאַנסליים. דאָס זיינען געווען די שטאָפּן פֿאַר מאַנסבּלען; פיר מינים רענן־קאַמנעט, צוויי מינים לאַסט, דריי מינים סאַמעט, פיר מינים אַטלעס און עטליכע מינים זיידנס.

די וויבּער האָבּן געטראָגן ציץ צו זיבּן, אַכט קאָפּיקעס אַן אייל און וואָל אַמהעכסטן — דרייסיג קאָפּיקעס אַן אייל. וואָל האָבּן שוין געטראָגן די רייכערע.

פון פוטערוואַרנ האָט מען געטראָגן די טייערסטע פּיזעס, פיי, שורקעס און בּאָבּער. די וויבּער האָבּן געטראָגן פיקס, סייבל און מאַרדער.

די צירונג איז באַשטאַנען בלויז פון פּערל. כּמעט די נעמיינסטע האָבּן געטראָגן פּערל אויפן האַלז פֿאַר אַ וואָסערע דרייסיג רובל. געטראָגן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0124-0245 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט מען אויך פינגערלאַך און אַ נאָלרענע בראָשקע אַווי נרויס, וי אַ רובל, אָנגעטאָן אויפן האַלו.

מיין פעטער, רער רבי, פלענט אונז רערציילן מעשיות פון אונזערע נאונים, אָבער נישט קיין נומאות און נישט קיין אומנאַטירליכע זאַכן, נאָר אַלץ מעשיות פאַקטישע, קלאָרע און נאַטירליכע. ער האָט נעוואוסט, ויפיל שכירות האָבן נענומען אַמאָלינע רבנים און רי נרויסע נאונים. ראָם איז נעוועזן עפעס ביז אַכציג נראָשן אַ וואָך. אַווי פיל פלענט נעמען אַ מינסקער רב און אַווי רער ווילנער נאון, און אַז מען האָט נעהעכערט רעם רבם שכירות, איז עס נעוועזן צען נראָשן אויף רער וואָך.

אויך האָט ער רערציילט, וי רי פרנסי־חרשים האָבן נעוועלטיגט אויף רי רבנים, און עס פלענט טרעפן, אַז מען האָט רעם נרעסטן נאון אַרויסנעטריבן פון אַ שטאָט, וואו ער איז נעוועזן רב, פאַר אַ מינרסטער קליינינקייט. פשוט רער פרנס־חורש האָט נערופן רי רעדלפירער, רי פני־העיר און פאָרנעלענט באַשטראָפן רעם רב. אַמאָל האָט מען נעפאַקענט, אַז מען ראַרף אים אַרויסטרייבן, און מען האָט אים אַרויסנעטריבן.

אין מינסק, צום ביישפיל, האָט מען אַרויסנעטריבן רעם שאנת־אריה. ער איז נעוועזן פמעט רער נרעסטער נאון בּאַ אירן נאָך רעם ווילנער נאון. מען האָט אים אַרויסנעטריבן זומער, פרייטאָג צוועלף אַוויגער, מיט נרויס שאַנר. רהיינו, מען האָט איינגעשפאַנט אַ פאָר אָקסן אין אַ וואָגן און מען האָט אים אַווי אַרויסנעפירט פון שטאָט. רערציילט רער פעטער, אַז אירענע איז אַרויסנעגאַנגען אונטערן שטאָט, צום רב, און אים נעבראַכט רריי חלות אויף שבת. האָט ער זי נעפרענט, צי איר מאַן ווייס פון רי חלות, זאָגט זי:

— ניין.

זאָגט ער:

— טאָר איך נישט נעמען.

מען האָט אים רערוויל צוגעפירט צו אַ אידישער קרעטשמע; רער אַרויסנעטריבענער רב האָט נישט נעוואָלט, אַז רער ישובניק זאָל ווייסן, אַז ער איז מינסקער רב. רי ענערגישע אירענע אָבער איז נעלאָפן צו־פום אין ראַרף אַריין און אָנגעזאָגט, אַז ראָם איז אונזער רב, רער נרויסער נאון, און רער פרנס־חורש, ימח שמו, האָט אים אַרויסנעטריבן.

אין בריסק האָט מען אַרויסנעטריבן רעם נאון, ואָם האָט נעמאַכט אויף ש"ס רעם נרויסן פירוש, מיטן נאָמען רער ב"ח. ער איז נעוועזן ראַרט רב. איז נעוועזן איינמאָל אַ מעשה. שבת צו נאַכטס ויינען נעוועסן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0124-0246 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דער פֿרנס־חורש מיט די פֿני־העיר אין קהל־שטוב אויף אַן אספה, איז אויסגענאַנגען ראָס ליכט צוועלף אַזייגער בּאַנאַכט, און מען האָט נישט געקאָנט קריגן קיין פּייער אין גאַנץ בּריסק. מען איז שוין אומעטום געשלאָפֿן. האָט דער פֿרנס־חורש געוואָנט די שמשים, מען זאָל גיין צום רב און דאָרט אָנצינדן אַ ליכט אין לאַמטערנע און בּריינגען. זיינען זיי געקומען צום רב. אָבּער ווי פֿאַרוואונדערט זיינען זיי געווארן, אַז בּאַם רב איז אויך נעוועזן פֿינסטער. ער איז שוין אויך געשלאָפֿן. האָבּן זיי דערצײלט די מעשה אויף דער אספה, איז געבּליבּן בּאַם פֿרנס־חורש מיט די פֿני־העיר, אַז אַ רב קאָן צוועלף אַזייגער בּאַנאַכט ש לאָפֿן, דאַרף מען אים אַרויס־טרײבּן, און מען האָט אים אַרויסגעטריבּן פון בּריסק.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0125-0247 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XVIII

מיין ״רבי ר׳ יצחק־אשר״. — אונזער ״לערנען״. — מיין ערשטע רעוואָלוציע. — עס וואקסט מיין נאָמען אין שטאָט. — דער פינאל.

נעזוען אין קאַמעניץ אַ צרהריגער חסיר, אַ קבצן און אַ מוראַדיגער פרומאַק. טון האָט ער גאָרנישט נעטאָן. האָט אים ראָס וויבּ נישט געלאָזט לעבּן, ער זאָל ווערן, וואָס אַלע שלימזולניקעס ווערן — אַ מלמד. און אַז ער האָט עס ערצײלט מיין טאַטן, איז מיין טאַטן בּעת מעשה איינגעפאַלן אין קאָפּ אַריין, אַז יצחק־אשר קאָן זיין פאַר זיין חצקלען אַ גוטער מלמד. צי חצקל וועט זיך בּאַ אים עפּעס אויסלערנען, איז אַ ספק, אָבּער ערפאַר וועט חצקל בּאַ אים ווערן אַ גרויסער חסיר, וויל איך, כאָטש בין נעזוען אין האַרצן אַ חסיר, האָבּ איך דאָך ״ליבּ געהאַט עולם הזה״, וי ער טאַטע פלענט זאָגן. איך פלעג זיך שטענדיג געפינען בּאַם זיידן, וואו איך האָבּ אָפּטער נענעסן שבּת און יום־טוב. אַווי האָבּ איך שוין אויך נעראַוונט מיטן זיידן בּאַם פעטער מרדכי־ליבּן, און צען אַזיינער זיינען מיר שוין נעזוען אָפּגעראַוונט.

בּאַם זיידן האָט נישט לאַנג נעדויערט ראָס עסן, און אַרום צוועלף אַזיינער איז ער טאַטע נעקומען אַהיים פון שטיבּל, בּין איך ווידער נענאַנגען אַהיים עסן. וואו עס איז מיר נעזוען בּעסער, ראָרט בּין איך נעזוען. ערפאַר האָט מיך ער טאַטע שטענדיג נערופן ״בּעל עולם־הזהניק״, און ער האָט חרטה נעהאַט, וואָס ער האָט מיך אָפּגענעבּן לערנען צום פעטער ר׳ אפרים, וואָס איז נעזוען אַ מתנגד, און נאָך אַ ״פילאָזאָף״, וי מען האָט אים געהאַלטן. איז ער דאָך אַוראַי אַ פאַר־בּאַרגענער אַפּיקורס. אויך האָט ער איינגעזוהן, אַז איך האָבּ אָנגעהויבּן צו פיל צו וויסן, עפּעס ווייס איך שוין פון וועלט־וואַכן; און ער טאַטע האָט שטאַרק מורא נעהאַט, אַז איך זאָל נישט ווערן, חלילה, בּאַם פעטער אַן אַפּיקורס.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0125-0248 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער וואָלט מיך געוויס אָפּגענומען פון פּעטער, ער האָט אָבער מורא געהאַט פֿאַר זיין טאַטן אהרן־לייזערן. און אַזוי האָט ער געזוכט עפּעס אַ געלעגנ־היט, אַז ער זאָל מיך קאָנען אָפּנעמען פון חדר, און דער זיידע זאָל נישט האָבן ראַגענן.

נאָר אַז עס האָט זיך אונטערגערוקט יצחק־אשר, האָט ער שוין אין אַלע געלעגנהייטן פֿאַרגעסן, און ער איז נאָר געווען אַנטציקט פון רעם, וואָס בּאַ רעם מלמר וועל איך ערשט ווערן אַ רעכטער חסיד. און צו־זאַמען מיט נאָך אַ אירן אַ חסיד האָט ער נענומען יצחק־אשרן פֿאַר אַ מלמר. פֿאַר צווי אינגלאַך: פֿאַר מיר און פֿאַר מרדכי שמואל־שלומס האָט מען אים באַשטימט פּופּציג רובל אַ זמן. און לערנען זאָל ער אין ר׳ הערשעלעס בית־המדרש, אויפן שול־הויף. דאָרט לערנט קיינער נישט רעם גאַנצן טאָג, נישט קיין פּרוש און נישט קיין ישיבה־בחור, עס איז שטיל, ווען מען קאָנען האָבן אַ פּעולה.

רעם איינגענעם ברודער זיינעם, מיין חבר ישראלן, האָט רער טאַטע נישט אָפּגענומען פון אפרימען.

אויף מאָרגן, נאָך סוכות, אַזייגער נײַן אין רערפריה, בין איך געקומען אין ר׳ הערשעלעס שטיבל לערנען מיטן נייעם מלמר: דאָס איז געווען די צייט, ווען מען נייט אין אַלע חדרים.

רער רבי איז נאָך נישט געווען, און איך מיטן חבר האָבן געוואַרט. אַזייגער עלף איז ער געקומען פון מקוה און נענומען דאַוונען, טופּנדיג מיט די פּים איבער רער פּאָרלאָגע און קלאַפּנדיג מיט די הענט אָן וואַנט, ווי זיין שטייגער איז געווען אין דאַוונען. אַזוי האָט ער אַ גאַנצע שעה צעוועצט די פּאָרלאָגע מיט די וועגט, צעריסן רעם גאָרגל שרייענדיג, און נאָכדעם, אַרום האַלבּ איינס, האָט ער נענומען לערנען מיט אונז די מסכּת קרושין. עס פּרישטיק עסט ער נישט, ווייל פֿאַרטאָג עסט ער ערשט די וועטשערע.

מיר האָבן אָנגעהויבן לערנען די נמרא, וואָס איז אונז געווען באַקאַנט נאָך פון פריהער. מיר לערנען אָפּ אַ גאַנצע בלאַט נמרא, און ער קוקט זיך אַזוי פֿאַר זיך — צי ער הערט, צי ער טראַכט עפּעס פֿאַר זיך, וויסן מיר נישט.

אַז מיר האָבן זיך שוין נענומען צום תוספות, איז ער שוין נישט אַזוי ניטראַל געווסן און האָט אַליין אַרײַנגעקוקט אין די קליינע אותיותלאַך. רער תוספות איז אונז געווען באַקאַנט, און ער, אַרײַנקוקנדיג אין אים, האָט געשפּטשעט פֿאַר זיך און האָט אים, קענטיג, נישט פֿאַרשטאַנען. זיצט ער אַזוי אונטערגעשפֿאַרט מיט בּיידע הענט זיין קליין קעפּעלע מיטן שמאָלישטקן שטערנרל און שפּטשעט פֿאַר זיך רעם

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0126-0249 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

תּוספות. אָבער מיר פילן, אַז ער פֿאַרשטייט נישט, און ער קלערט אַלץ, און רערט נאָך אַמאָל איבער פֿאַר זיך, און קלערט אַ האַלבע שעה, ביז עס ווערט אונז נמאס און מאוס צו זיצן, זאָגן מיר:

— רבי, מיר ווילן אייך זאָגן דעם תּוספות, עס איז זעהר אַ גרינגער תּוספות.

טוט ער אַ געשריי:

— בּאַ אייך איז אַלץ גרינג, בּאַ מיר אָבער איז אַלץ שווער! און קלערט ווייטער.

האָבּן מיר זיך דערווייל אַרויסגערוקט און אַוועקגענאַנגען אין גרויסן בּית־המדרש.

אין בּית־המדרש האָבּן מיר זיך פֿאַרערט מיט די בּחורים, און אַז מיר האָבּן אַ קוק געטאָן אויפֿן זיינער, האָבּן מיר געזעהן, אַז עס איז שוין אַוועק אַ שעה צייט.

כאָטש מיר האָבּן פֿאַר דעם שלימזל, דעם רבי, באמת קיין מורא נישט געהאַט, נאָר פֿרי ער זאָל נישט דערצײלן דעם טאַטן, אַז מיר גיין אַוועק פון מיטן לערנען אין בּית־המדרש, האָבּן מיר זיך דאָך צוגעאיילט און אַוועק אין שטיבּל לערנען.

מיר קומען אַריין אין שטיבּל, זעהען מיר, וי ער זיצט נאָך אַלץ אָנגעשפּאַרט דאָס קליינע קעפּל אויף זיינע בּיידע הענט און איז טיף פֿאַר־טראַכט. זיינען מיר אַוועקגענאַנגען אַהיים עסן מיטאָג, און אַז מיר זיינען נעקומען צוריק, האָבּן מיר אים ווידער געטראָפֿן אין דערזעלבּער פּאָזע. איצט האָבּן מיר שוין איבּערגעשלאָגן זיין קלערן און .געפֿרעגט:

— וואָס קלערט דער רבי אַזוי לאַנג? מיר ווייסן דאָך שוין פון לאַנג דעם תּוספות, מיר האָבּן דאָך אים נעלערנט!..

וי עס ווייזט אויס, האָט ער נאָך אַלץ נישט פֿאַרשטאַנען, נאָר ער האָט זיך, אַפֿנים, געשעמט און געמאַכט אַ שווייג. דערווייל האָבּן מיר אָפּגעלערנט נאָך אַ פּאָר תּוספותן, און ער האָט שוין נעשווינגן. נאָר עס איז נעוואָרן מנחה צייט, און ער האָט זיך נענומען גרייטן צום דאַוונען מיט זיינע איינגאַרטינע הכנות...

און מיר זיינען זיך ווידער אַוועקגענאַנגען אין בּית־המדרש אַריין און אַרומגעשטיפט דאָרטן מיט אַלע איינגלאַך און חברים. יצחק־אשר האָט אויס־נערערט מיטן טאַטן, ער זאָל לערנען מיט אונז נאָר ביז מנחה, נישט אַווי וי אין אַלע חררים ווינטער, ביז ניין אַזיינער אָוונט. האָבּן מיר איבּער־נעקערט דעם בּית־המדרש, נעלערנט עטוואָס רי מאָרגנדיגע נמרא מיט אַ פּאָר תּוספותן, און וואָס מיר האָבּן נישט נעוואוסט, האָבּן מיר נע־פרענט בּאַ רי פּרושים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0126-0250 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויף מאָרגן, אַז מיר האָבן פון ראָס ניי אָננעהויבן לערנען, האָט ער זיך ווידער אָפּגעשטעלט ווי נעכטן און נענומען קלערן רעם תּוספות. זיינען מיר שוין אַוועקגענאַנגען אויף גאַנצע דריי שעה און נעקומען אַקוראַט אַ האַלבע שעה פאַר זיין מנחה־דאַוונען... האָבן מיר אים וידער איבער־געוואָגט רעם תּוספות, און ער האָט געמאַכט אַ שווייג. אָט אַזוי האָט מען זיך געפירט רעם גאַנצן ווינטער.

רערוויל בין איך געוואָרן אַ תּושב אין גרויסן בית־המדרש און זיך באַקאַנט מיט אַלע ישיבה־בחורים און פרושים און די יונגערע בעלי־בתים־לאַך. איך האָב געפירט מיט זיי ופּוחים און נערעדט פון פאַרשיידענע זאַכן און פון נישט האָבן וואָס צו טון, האָב איך געמאַכט אַ שטיקל „רעוואָלוציע". די מעשה איז אַזוי געווען.

אין בית־המדרש, ווי איך האָב שוין געשריבן, זיינען אַלע ש"סן געזעסן צעריסן, און שבתי־הירש, אַן אַלטער מאַן, וואָס איז שוין געזעסן נבואי אַ יאָר דרייסיג, האָט די גוטע ש"סן געהאַלטן פאַרשלאָסן אין שטיבל מיט די אייזערנע גראַטעס אויף די פענסטער און מיט רער אייזערנער טיר, וואָס דאָרט פלענט מען מיט עטליכע יאָר צוריק אַרײַנזעצן די רעקרוטן. רערנאָך האָט מען אַזאַ מין אַרעסט־הויז פאַר זיי נעמאַכט נישט אויפן שול־הויף, וואו אַלע מענשן זאָלן הערן די געזיינען מיט די נעשרייען, נאָר נעבן אַסעסער. אָט דאָרטן, אין אָט רעם שטיבל, האָט שבתי־הירש באַהאַלטן די בעסטע ש"סן מיט די בעסטע ספרים, און אין בית־המדרש האָט ער איבערגעלאָזן די צעריסענע. און אַז איך האָב געבעטן, ער זאָל אַרויסנעמען אונזער סלאַוואוטער ש"ס און אַרויסנעבן אונז אין בית־המדרש, האָט ער אָפּגעזאָגט.

האָב איך אים געטאָן אַ קלייניגקייט: איך האָב אונטערגעהעצט די אַלע פרושים, ישיבה־בחורים און בעלי־בתים־לאַך, וואָס עסן קעסט, אַז זיי זאָלן פ ּ א ר ע ר ן באַ שבתי־הירשן די אַלע גוטע ש"סן מיט די ספרים. פאַרוואָס גיט ער אונז די צעריסענע? מיר קאָנען נישט לערנען, עס איז אַלץ צעריסן!

— דאָרט, אין קעמערל, האַלט מען, אַפּנים, פאַר די מיז די גוטע ספרים! — האָב איך געשריען.

— קיין אַנדער עצה איז נישטאָ צו אים, — האָב איך געהעצט — ווי נאָר מיר אַלע לערנערס זאָלן זיך אַריבערציהען אין אַן אַנדער בית־המדרש. אין נייעם בית־המדרש קאָן מען נישט — שבתי־הירשס זון איז דאָרט נבואי, לאָמיר זיך אַריבערציהען אין אַראָלינער בית־המדרש. דאָרט איז נבואי ר' משה־ראובן, וועט באַ אים זיין אַ גרויסע שמחה, וואָס אין זיין בית־המדרש וועט מען זיצן און לערנען! טאָמער וועט צו־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0127-0251 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פעלן ש"סן, וועט ער שוין נישט רוהען, ער וועט אָנלייגן אין דער נאַנצער שטאָט און וועט אונז געבן, וואָס מיר דאַרפן.

אויף די אַלע אַניטאַציעס האָב איך געהאַט צייט. וואָרום מיין רבי, יצחק־אשר, האָט נאָר געטאָן און געקנייטשט דעם שטערן איבערן תוספות און וועט אים שוין מסתמא קיינמאָל נישט אויסקנייטשן, ביז איך וועל נישט קומען און וועל אים נישט זאָגן דעם פשט פון תוספות. אַ פיינער רבי!..

בין איך מיר אַוועקגענאַנגען צו ר' משה־ראובנען און אים דערציילט די גאַנצע מעשה. אַזוי און אַזוי, מען גיט אונז צעריסענע ש"סן, וויל מיר איבערגיין צו אייך. עס איז אַפילו וויטליך צו גיין, אָבער דערפאַר זיינען דאָ בּאַ אייך גוטע גמרות און וואָס עס וועט אויספעלן, וועט איר אונז מסתמא שאַפן.

ר' משה־ראובן האָט זיך דערפרייט מיט אַזאַ גוטער בשורה און האָט געזאָגט, אַז די שטאָט וועט מסתמא נישט לאָזן דעם גרויסן בית־המדרש בלייבן אָהן לערנערס און סוף כל סוף וועט מען אונז איבערבעטן און נאָכגעבן, נאָר ער וועט האָבן גרויס נחת, וען זיין בית־המדרש וועט זיין נעפּאַקט מיט אירן, וואָס וויל לערנען. כאָטש נאָר אַ פּאָר טענ בּאַ אים לערנען — איז דאָס אויך שוין פּאַר אים נענוג, איז דאָס אויך שוין פּאַר אים אַ גרויסע שמחה!

און אויף מאָרגן, אין מיטן טאָג, האָב איך אַרויסגענומען אַלע לערנערס. עס איז נישט געבליבן קיין איינער, און איך האָב זיי אַלעמען געבראַכט אין בית־המדרש אַריין, ביז איבער עטליכע און פופציג יונגע־לייט, אָרימע, רייכע, עלטערע, יונגערע! די פרייד פון ר' משה־ראובנען איז נעזוען אומבאַשרייבליך. מיר האָבן אים באַלד אויפגענעבן אַ צעטל, וויפיל גמרות מיר דאַרפן האָבן און וויפיל מפרשים, שאלות־תשובות א. אַז. וו.

ר' משה־ראובן האָט נענומען מיט זיך דרייַ בחורים פון אַראָלינע און איבערן טאָג אָננעבראַכט אַלץ, וואָס מיר האָבן באַדאַרפט. ביז צען אין דערנאַכט האָט מען פּסדר געטראָגן ספרים און אויף מאָרגן איז דאָרט נעזוען אַ לערנערייַ מיט די שיינע האַרציגע נגונים, אַז עס האָט פאַרהילכט גאַנץ אַראָלינע. איך האָב אַזוי אָננערעדט אַלע לערנערס, אַז דאָ זאָל מען נישט רירן, נאָר לערנען, און הויך לערנען, יערערער וויַ ער קאָן, און גאַנץ אַראָלינער וויבער און קינדער זיינען נעקומען אַרום די פענסטער קוקן אויף די גוטע זינגענריגע לערנערס. מיר האָבן פאַרנומען די וויבער־שול אויך צום לערנען, אויסער אין דערפריה, וען עס קומען די צוועלף צרקניותן דאַוונען — און ר' משה־ראובן האָט נעשעפט נחת אָהן א שיער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0127-0252 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און אַז ר׳ שבתי־הירש, דער גבאי, איז נעקומען מנחה רַאוונען אין בית־המדרש, איז אים פינסטער געוואָרן אין די אויגן. דער גרויסער בית־המדרש איז פוסט, עס איז חושך, פינסטער, מען הערט נישט קיין קול פון לערנען, און דערנאָך, אַז עס זיינען אָנגענקומען די בעלי־בתים, זיינען זיי נאָר מבולבול געוואָרן. זיי האָבן נישט געוואוסט פון דער נאַנצער איבערקערעניש. זיי האָבן געמיינט, אַז עפעס אַן אומגליק האָט געשען און מבולבולע האָבן זיי געפרענט שבתי־הירשן:

— וואָס איז דאָ אַווינם?

שבתי־הירש האָט זיי דערציילט, אַז משה אהרן־לייזערס אינגל האָט געמאַכט אַ בונט און אַרויסגענומען אַלע לערנערס פון רַאַנען און איבער־געפירט זיי אין אַראָלינע צו ר׳ משה־ראובנען.

— פאַרוואָם? עס מוז דאָך עפעס זיין אין דעם? גלאַט אָהן אַ טעם קאָן דאָך נישט זיין.

— אים האָט זיך פאַרוואָלם, דעם יונגאַטש, — האָט ר׳ שבתי־הירש געזערט אַ צעקאָכטער — אַז איך זאָל אים אַרויסנעבן דעם נייעם וושיטאָמירער ש״ס. איך רַאַרף נאָר אַרויסנעמען, וועט מען דאָס אין דרייַ וואָכן צעריסן. אַזאַ טייערער ש״ס.

עס איז געוואָרן אַ מהומה, און זיי האָבן אים נישט נענלויבט. פאַר זיי איז דאָס עפעס נעוועז צו וויניג.

איך האָב געוואוסט, אַז וועז די בעלי־בתים וועלן קומען צו מנחה, וועט וועלן אַ מהומה. צוויישן מנחה און מעריב וועט זיך קאָכן בּאַ די בעלי־בתים מיט שבתי־הירשן, און איך בין אומישנע צו מעריב נעקומען אין בית־המדרש. אַז זיי האָבן מיך דערוועהן, איז געוואָרן אַ נעשריי:

— שאַ! שאַ! חצקל איז דאָ. זאָל ער ריירן, וועלן מיר הערן!

בּאַ זיך בין איך נישט אַראָפּגעפאַלן און האָב נענומען די נרעסערע בעלי־בתים, צונעפירט זיי צו פּאָליצעם, וואָס זיינען נעוועז אַרום אַלע וועגט, איבער די טישן, געפאַקט מיט ספרים און האָב זיי אַראָפּגענומען אַלע גמרות און נעוויזן:

— נאַט, זעהט. צי עס איז דאָ אַפילו איין נמרא אַ נאַנצע, וואָס מען זאָל קאָנען אין איר לערנען? אַלץ צעריסן. נו, איז דאָס בּאַ אייך רעכט, אַז שבתי־הירש זאָל האַלטן פאַרשלאָסן צוועלף נוטע ש״סן, מיט אַזוי פיל נוטע מפרשים, שאלות־ותשובות, און דאָ האַלטן די צעריסענע? פאַר וועמען בּאַהאַלט ער דאָס, די נוטע ש״סן? וואָס זשאַלעוועט ער?

יערעם יאָר שטאַרבן אַ פאָר נגידים, וואָס לאָזן איבער ש״סן אין נרויסן בית־המדרש, און ער פּאַקט אַהין, אין שטיבל אַריין, און פאַר־שליסט אויף דער אייזערנער טיר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0128-0253 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אויסהערנדיג מיך, האָבן אַלע געזאָגט, אַז איך בין נערעכט און אַז שבתי־הירש זאָל עפענען די קהל־שטובֿ און אַרויסנעמען פון דאָרט ספֿרים, וויפיל די יונגע־לייט וועלן אויסקלויבן. אָבער שבתי־הירש, אַן אַלטער מאַן פון אַ יאָר עטליכע און זיבעציג, וואָס איז דאָ טאַקע אַ נאַנצער קיסר, האָט זיך נישט געוואָלט אונטערנעמען, און איבערהויפּט, האָט אים פֿאַרדראָסן, וואָס אַזאַ אינגעלע פון פערצען יאָר זאָל אויספֿירן קענן אים. קיינמאָל האָט קיינער נישט געוואַגט אים זאָגן אין עפּעס אַ רעה, און ער האָט נישט געקאָנט בּאַ זיך פּועלן אונטערצוגעבן זיך.

און אַ מהומה איז געווען אין בית־המדרש אַלע אין רערפריה בּאַם דאַוונען און בּאַ מנחה און מעריב. די נאַנצע שטאָט איז געקומען זען, וי דער גרויסער בית־המדרש איז פּוסט, און אַלע האָבן געזאָגט, אַז חצקל איז געערעכט. מחמת אַלע האָבן מיר געערעכט נענעבן, און ער האָט זיך נאָך אַלץ נעעקשנט, האָט מען זיך מיט אים נעקרינט און ער האָט נישט נעהאַט קיין איינעם, וואָס זאָל שטיין אויף זיין צד. אָבער ער איז אַלץ געווען איינגעשפֿאַרט.

שבתי האָבן בּעלי־בּתים מעפֿב הקריאה געווען, און דער רב האָט געזאָגט, אַז ווען חצקל וואָלט געווען מיט אים אַ פרעמדער, וואָלט ער באַלד געזאָגט, אַז חצקל איז געערעכט, נאָר אַזוי וי ער איז זיין ברודערס אַן אייניקל, מוז ער, דער רב, שווייגן. אַז די בּעלי־בּתים האָבן דערהערט רעם רבס וועדטער, איז נעבליבן בּאַ אַלעמען שבתי צו נאַכטס מאַכן אַן אספה רבּה און אַראָפּוואַרפן פאַר איינוועגס שבתי־הירשן פון די נבֿאות. נאָר באַלד איז אַרויפגענאַנגען שבתי־הירש אויף דער בימה, וי שטענדיג צום לייענען, האָט אַ פּאַטש געטאָן און געזאָגט:

— רבּותי! איך גיב איבער רעם שליסל פון די ספֿרים רעם רב, זאָל ער טון מיט די ספֿרים, וואָס ער וויל, און מען זאָל ניין לייענען.

און אַזוי האָט ער געטאָן. שבתי באַטאָג האָט ער אַרײַנגעשיקט רעם שליסל צום רב, און דער פּעטער האָט מיך געשיקט רופן.

— איך האָב זעהר הנאה, מיין קינד, — האָט ער געזאָגט — וואָס רו פירסט מחלוקת לשם־שמים, עס איז טאַקע אַן עולה פון שבתי־הירשן, איך האָב שוין לאַנג געהערט די מסירות אויף אים, אַז אין בית־המדרש איז נישטאָ קיין איין נאַנצע נמרא... נאָר שבתי־הירש האָט מיר אַרײַנ־געשיקט רעם שליסל, און איך וועל מאָרגן שיקן ביינוש רעם שמש מיטן שליסל אַרום עלף, צוועלף אַוויינער און רו קאָנסט שוין קומען מיט אַלע לערנערס אין בית־המדרש. נאָר פונדעסטוועגן, מיין קינד, רעדף מען קיין מחלוקת נישט האָלט האָבן, בעסער זיי אויסמיידן, מיין קינד...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0128-0254 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שפּת צו נאַכטס בין איך געגאַנגען צו ר׳ משה־ראובענען און רערציילט אים, וואָס רער פעטער האָט מיר געזאָגט, אַז איך זאָל ברייננען אַלע לערנערס אין בית־המדרש.

— אַז רער רב האָט געהייסן, מוז אַזוי זיין, — האָט ער צוגעשטימט.

זונטאָג אין רערפריה זיינען מיר אַלע געקומען אין בית־המדרש. מיר האָבן אויסגעקליבן פון אונז צען יונגע־לייט, וואָס זאָלן גיין אויסקלויבן ספרים. און אַז מיר זיינען אַרײַן אין שטיבל, וואו די ספרים זיינען געלענן, איז אונז געוואָרן ליכטיג אין די אויגן. עס איז געווען נישט קיין צ ו ע ל ף ש״ס, נאָר זיבעצען מיט די טייערסטע שאלות־ותשובות!

האָבן מיר ראָרט, ווי געזאָגט, געפינען אַ גאַנצן אוצר, וואָס האָט אונז שרעקליך געפרייט. צווישן די ש״ס האָבן מיר געפונען אַן אַנטיקל — אַ ש״ס נאָך פון קאָפּוסטער דרוק, וואָס איז אַלט געווען מער פון דריי הונדערט יאָר. ראָרט האָבן מיר געפונען אָריגינעל די גאַנצע מעשה פון יעזום פּריסטוס בּאריכות, פון אָנהויב ביזן סוף. איצט האָבן בּאַנייט רעם בית־המדרש נייע גמרות: גאַנצע צוועלף ש״ס, וואָס מיר האָבן אַרײַנגעטראָגן, און נאָך פיל טייערע ספרים, שאלות־ותשובות און פּוסקים, טייערע עשרים־וארבּעה. די פּרייד אין רעם טאָג איז געווען אין לשער ולספּר.

געזומען, וואָס מיר רארפן, האָבן מיר צוריק פאַרשלאָסן די טיר, און רער פעטער האָט אָפּגעשיקט רעם שליסל צוריק צו שבתי־הירשן. פון רער מעשה אָן בין איך געווען באַוואוסט אין שטאָט.

פון טאָטנס מלמר רעם חסיר איז מיר אַרויסגעקומען פון איין זייט אַ רעה, וואָס איך האָב גאָרנישט געלערנט, און פון רער צוויטער זייט אַ גרויסע טובה. באַ ר׳ אפרימען וואָלט איך געקאָנט בּעסער לערנען, אָבּער איך וואָלט נעמוזט זיצן רעם גאַנצן טאָג אין חדר; באַ רעם חסיר אָבּער בין איך געווען פריי רעם גאַנצן טאָג און איך האָב מיך געזומען אינטערעסירן מיט אַנדערע ענינים, לויט מיין נייסט, וואָס איז געווען פאַר מיר זעהר וויכטיג.

איך האָב זיך געזומען צו חקירה, און צו רעם צוועק האָב איך אַרויס־געזומען אַלץ פון רעם פאַרשלאָסענעם שטיבל: אַלע חקירה־ספרים, ווי רעם מורה־נבוכים, רעם כּוזרי, אַלע חכמת־ישראלם, רעם בחינות־עולם מיט גוטע פּרושים, רעם חובות־הלבבות מיט אַלע ברוש־ספרים, און האָב אָנגעהויבן שטאַרק צו לעזן.

רעם רבין פלעג איך איבערלאָזן אָנגעשפּאַרט רעם קאָפּ אויף די הענט, קלערנדיג אַלץ וועגן רעם תוספות. אין אַ צען מינוט האָב איך אים אָפּ־געלערנט, און אַז איך האָב נישט געוואוסט, האָב איך זיך שטאַרק נישט געמאַטערט, איך האָב נאָר אַ פרעג געטאָן אַ לערנער, און יענער האָט מיר

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0129-0255 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שוין געזאָגט. מיר איז געזעסן אַ שאָר די צייט צו פֿאַרבּרייגנען אין גמרא מיט תּוספֿות. איך האָב זיך אַרײַנגעלאָזט אין חקירה־ספֿרים און צוגעצויגן צו זיך אַ נאַנצע קאָמפּאַניע יונגע־לײַט, בּחורים לערנערס און פֿרושים.

בּאַטאָג האָבן מיר נעלעזן די חקירה־ספֿרים און האָבן שטענדיג נעפֿירט וכּוחים און פֿילאָזאָפֿירט. צו דעם האָב איך געקראָגן צווײ גוטע חברים, יאָסל דעם גבירס און שמואל מיירימס, זײ האָבן געהאַט טייערע קעפּ אין לערנען, זיינען געזעסן וזהר פֿרומע און גוטע. פֿלענן מיר נאַנצע טעג פֿאַרבּרייגנען אין חקירות, און אין די אָוונטן פֿלעגט מען עפֿענען אַ גמרא און רײדן. קיינער האָט נישט געטאָרט וויסן, אַז מיר לערנען חקירה־ספֿרים.

דערנאָך האָט יאָסל אויפֿגענעבּן: צו וואָס זאָלן מיר דאָ לערנען די חקירה־ספֿרים און מורא האָבן פֿאַר די אַלטע בּהמות (מיר האָבן שוין אַ נאָמען געגעבּן די אַלטע בּעלי־בּתּים — „אַלטע בּהמות"), אַמער בּעסער גיין צו אים, צו יאָסלען. בּאַ זיין טאַטן איז דאָ אַ בּיבּליאָטעק, נאָך אַ רײַכערע, ווי אין שטיבּל. בּאַ זיי איז דאָ ממש פֿון פֿינגל־מילך. וועלן מיר לערנען, וויפֿיל מיר ווילן און אויפֿן לעצטן אופֿן קאָנען מיר אַוועקגיין צו זיי אין שייער און פֿירן דאָרטן אונזערע וכּוחים.

אָט אַזוי איז בּאַ אונז געוואָרן אַ קרייזל, און מיר פֿלענן שטאַרק לעזן און פֿירן וכּוחים. אין דעם נאַנצן קרייזל זיינען געזעסן שטאַרק נאָר מיר, אַ דרײַ אינגלאַך, וואָס האָבן זיך גוט אַרײַנגעטאָן און מיר פֿלענן זיך אַזוי אַרײַנלאָזן אין די וכּוחים, אַז מיר פֿלענן פֿאַרגעסן עסן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0129-0256 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XIX

דער נישבּיצער חסיד. — „מי השלח". — מיין קשיא. — דער ענטפער פון די חסידים. — די באַקאַנטשאַפֿט מיטן מנדים זון. — דער „המגיד". — דער קלאָץ־זוענער. — אונזערע סארזאַמלונגען. — דער אָנהויב פון מיינע נעזעלשאַפֿטליכע ארבעטן.

דער טאַטע האָט צוגענומען צו זיך איינעם אַ י. ו. צו העלפֿן פירן די ביכער און נאָך אַזוינע זאַכן, וואָס זיינען דעם טאַטן נויטיג געווען. דער ראָזינער י. ו. איז געווען אַ נישבּיצער חסיד. מען האָט אים אָפֿט־נעגעבּן אַ וואוינונג טאַקע בּאַ אונז אין דער נלחעשער קרעטשמע, וואו מיר האָבּן געוואוינט. דאָרט איז אויך געווען אונזער בּראָנפֿן־שפּייכלער, און ער האָט געוואוינט מיט אונז אַ טיר נעבּן אַ טיר. דאָס איז געווען אַ קלוגער און ענערגישער פֿאַרשוין, נאָר אַ גרויסער עווּת־פֿנים און אַ צעלאָזענער.

און דער מאַמען מיינער פלענט ער שטענדיג אויסצאַפֿן דאָס בלוט פֿאַר אירע זיידעס, די נאונים. ער פלענט, צום בּיישפּיל, זאָגן אויף איר זיידן, ר' חיים וואָלאָזשינער:

— ר' חיים זכרונו לסרחה...

בּאַ אונז איז געהאַנגען דעם וילנער נאונס בּילד, האָט ער נענעבּן אַ פּיק אין נאָז פון בּילד.

די מאַמע פלענט פיל מאָל וויינען פון דעם שיינעץ, אָבּער דער טאַטע, וי זיין שטיינער איז געווען, האָט געשמייכלט און געזאָגט:

— נאַרעלע, וואָס אַרט ריך, וואָס מער ריך אַרט, אַלץ מער טוט ער ריר צו־להכעיס.

אַגב האָט דער טאַטע מיטנעהאַלטן מיט אים, פֿאָרט אַ חסיד!

דער טאַטע איז געווען וועהר צופֿרידן פון אים, ווייל ער האָט זיך נעקאָנט מיט אים אין אַלץ שאַפֿן, ער האָט אֶלץ אויסנעפֿירט אויפֿן בּעסטן אופֿן.

ער האָט קיינמאָל נישט נעלערנט. זיין ראַזונען האָט נערויערט צען מינוט און נעטרונקען האָט ער אַ סך שנאַפּס און נעשפּילט אין קאָרטן. נאָר צום נעשעפט האָט עס נישט נעהאַט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0130-0257 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איינמאָל שבת בּאַטאָג בין איך אַריינגענאַנגען צו אים אין שטוב. ער איז רעמאָלט נעשלאָפן אויפן קאַנאַפּע און נעבן אים איז געלעגן רער נישבּיצער ספר „מי השלח". איך האָב אַ נעם געטאָן רעם ספר און אַ קוק געגעבּן אינעווייניג.

מיין אויג איז געפאַלן אויף רער סדרה פּנחס. ראָרט איז נעזוגן נע־ שריבּן, אַז זמרי בּן סלוא האָט נעטאָן פּרת ופּרין בּנוגע צו פּזבי בּת צור, וויל ער האָט נעזוהן, אַז זי איז זיין זיווג משׁשׁת ימי בּראשית. וויטער איז ראָרטן נעזוגן נערערט וועגן פּנחסן, אַז ער האָט אים נעשטאָכן, נישט ווייסנריג אַקוראַט פון רער מעשׂה, און אַז משׁה רבּינו האָט נעמאַכט פּנחסן נערעכט, וויל ער איז נעזוגן זיינער אַ פּעטער. ראָס האָב איך שוין נישט נעקאָנט אַריבּערטראָגן. האָב איך נעליען רעם ספר און גלייך אַוועק־ נעטראָגן צום פּעטער רעם רב, בּעטנריג אים, אַז ער זאָל מיר ראָ זאָגן רעם פּשט רערפון. רער רב האָט ראָס איבּערנעלעזן און האָט זיך רי האָר נעריסן. ס׳טייטש, אַז אַ רבּי (רער מחבּר פון ספר) זאָל מאַכן אַווי פון משׁה רבּינו, טאָ וואָס איז שוין אַ פּשוטער איד!

— זעהסט, מיין קינר, — האָט ער אויפנערענט נעזאָנט, — וי וייט רי חסירים זיינען פאַרפּירט. איבּעראַכטאָג שבּת זאָלסטו ראָס וויין רעם טאַטן, וועז ער וועט זיצן מיט רי חסירים בּאַם טיש — זאָל ער ריר ראָ זאָגן רעם פּשט.

שבּת בּאַטאָג זיינען נעזוגן בּאַם טאַטן אַלע חסירים, עס איז נעזוגן אַ נאַסט ר׳ שלמה־איצל, אַ קלוגער חסיד און אַ נגיד. מען איז נעזעסן אַרום גרויסן טיש, נעטרונקען וויין און נערערט חסידות. איך בּין אַרויס פון טיש, האָב נענומען רעם נישבּיצער ספר „מי השלח" — רי הענט האָבּן זיך מיר נעטרייסלט, — האָב צוגעטראָגן רעם ספר, אויפגעמישט רי סדרה און נעפרענט:

— טאַטע, זאָג מיר ראָ רעם פּשט, איך פאַרשטי נישט.

רער טאַטע האָט איבּערנעלעזן און האָט זיך עטוואָס פאַרלוירן. ער איז נעזוגן זעהר אַן ערליכער מאַן, פאַרדרייען יענעם אַ קאָפּ קאָן ער נישט, בּפרט זיין אייגן קינר. רי חסירים האָבּן זעהר נעזאָלט וויסן, וואָס ראָ איז אַווינס, און שלמה־איצל רער אורח, אַ איד זעהר אַ כיטרער, האָט פאַרשטאַנען אָן טאַטנס פּנים, אַז ער האָט נישט קיין לשון, און וויס נישט זיין אינגל וואָס צו ענטפערן.

רער טאַטע האָט אים נענעבּן רעם ספר. יענער האָט עס איבּער־ נעזוהן און אָננעהויבּן צו פּאַטשן מיט רי הענט אָן טיש.

— עס איז רעכט! עס איז רעכט! — האָט ער נעשריען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0130-0258 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און נענעבן רעם ספר רי איבערינע חסידים. יענע האָבן בּאַלד אויך אָננעהויבן שרייען:

— עס איז רעכט.

און אַז איך האָב נעפרענט, וואָס איז רעכט, האָט מען מיר נעענטפערט, אַז איך וועל עלטער ווערן, וועל איך וויסן. זיי האָבן אין מיר נעהאַט אַ גרויסן טעות. איך האָב נישט נעקאָנט וואַרטן, ביז איך וועל עלטער ווערן, און אָט רעם פּאַטשן מיט די הענט און שרייען: „ס׳איז רעכט" אויף אַ זאַך, וואָס איז מיר אויסנעקומען שרעקליך קרום, גראָב און ווילד, האָט מיר, אַפילו אומבאַוואוסטזינig, נענעבן אַ שטאַרקן שטויס פון חסידות.

און יערע חסידישע תּורה האָט זיך מיר פון רעם מאָל נענומען שטעלן אין האַרצן אין רער ליינג און אין רער בּריט, און איך האָב זיך נישט נעקאָנט באַרוהיגן. איך האָב אָננעהויבן איבערקלערן פאַר זיך אַלע זייערע ווערטליך, און עס האָט זיך מיר אַלץ נעשטעלט קאַפּויר, משונה, און איך האָב נענומען ציהען צוריק, „השיבנו נאַוואַר".

איך האָב אָננעהויבן אַרייננייען צום מניד אין שטוב. ראָרטן האָבן זיך נעפונען אַלע פאַרבּיסענע מתנגדים; זיין זון משה־אהרן, אַ נרויסער עלוי, איז נעווען אַ פאַרבּרענטער מתנגד און האָט שטענדיג פּראָפּאָנאַנדירט מתנגדות.

וויל איך בין נעווען אַ הייסער חסיד, האָב איך זיך שוין שטענדיג רער־וייטערט פון רעם מגירם הויז, פון זיינע זין, כאָטש זיי זיינען נעווען די נרעסטע לומרים אין שטאָט, און איך פלעג נישט קאָנען הערן, וי ער מאַכט אַ הל פון חסידים מיט די רבּיים, מיטן בּעל־שם צוואַמען.

אָבער איצט האָב איך אויסנעוואָנט רעם מניר מיטן זון אַ סור, אַז איך קאָן שוין מער קיין חסיר נישט זיין, אַז זיי זיינען נערעכט מיט זייער מתנגדות, און איך האָב זיך אָננעהויבן צו חברן מיט משה־אהרנען, וואָס איז נאָר וואָס נעקומען פון מינסק, וואו ער איז נעווען ראש־ישיבה א י ן ר ע ר ע ל ט ע ר פון צוואַנציג יאָר. אַז ער איז קראַנק נעווארן, איז רער מינסקער רב, ר׳ נרשון־חנוכום, וואָס איז נעווען בּאַם פּראַנקפורטער ראָטשילד אַ נרויסער חשוב, נעפאָרן מיט אים קיין פּראַנקפורט און פאָרנעשטעלט משה־אהרנען פאַרן באַראָן ראָטשילד, וועלכער האָט מיט אים פאַרבּראַכט אין לערנען אַ פּאָר שעה צייט.

משה־אהרן איז אים נעפעלן נעווארן, און ראָטשילד האָט אים אַוועקנעשיקט אין אַ בּאָד אויף זיין רעכענונג. רערנאָך האָט ער אים אַוועקנעשיקט צוריק קיין קאַמעניץ און מיטנענעבן אים וואַסער צו טרינקען. די ראָקטוירים

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0131-0259 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבן אים נישט געהייסן לערנען, ווייל זיין מוח איז צו שאַרף און עס קאָן אים שאַדן. האָט משה־אהרן באַראַרפט שפּאַצירן און טרינקען וואַסער.

איצט האָט ער באַראַרפט האָבן אַ מענשן, מיט וועמען צו גיין שפּאַצירן, און ער האָט מיך גענומען, כאָטש איך בין יונגער געווען פּאַר אים מיט אַ יאָר זעקס, זיבן. איך בין אים, אַפּנים, געפעלן געווען. ער האָט געזוכט, ווי איך רייס זיך צו פּאַרשטיין, צו געפינען רעם אמתן וועג, און ער האָט מיט מיר אַ סך גערעדט.

רעם זומער בין איך געבליבן אויף וויטער בּאַי יצחק־אשרן, ער האָט זיך וויטער געקנייטשט רעם שטערן אין תּוספות און געפּראַווען זיינע „פּרומקייטן", און עס איז נישט געווען מיין טאַטנס ראגה. איך האָב מיר געהאַט צייט אויף אַלץ און אויף שפּאַצירן מיט משה־אהרנען אַ צווייַ שעה צייט — אַוראַי און אַוראַי.

און משה־אהרן האָט מיר אָנגעוויזן די אַלע ערטער אין תּלמוד, וואָס זיינען קענן רער שיטה פון רעם חסידיזם. אַ סך צייט האָב איך אויך פּאַרברראַכט בּאַי יאָסל רעם גבירם אין פילאָסאָפיע און אין חקירה און אויף אַ שעה אין טאָג פלעג איך קומען צום שמאָלן שטערנדל, צו יצחק־אשרן, מיין רבי, אָפּזאָגן פּאַר אים רעם עמור נמרא מיט די תּוספותן — און אַ גוטן טאָג.

אַקוראַט צו יענער צייט האָט ר׳ שמחה־לייזער, יאָסלס פּאָטער, נע־האַלטן רעם „המגיד", און מיר פלענן שטענדיג לעזן די צייטונג. רורך איר האָבן מיר אָנגעהויבן אַביסל צו וויסן, וואָס עס טוט זיך אין רער אירישער וועלט. אין „המגיד" זיינען רעמאָלט געגאַנגען גראָיקטן וועגן קויפן קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל, און עמיצער האָט דאָרטן אַפילו אויסגערעכנט, אַז מיט זעקס הונדערט רובל קאָן מען האָבן אין פאַלעסטינע אַ גאַנצע קאָלאָניע. דאָס האָט מיך גאָר איבערראַשט, און איך מיט יאָסלען האָבן אויפגעקליבן אין קאַמעניץ בּאַי אַ זעכציג בעלי־בתּים, וועלכע זיינען נעווען נרייט צו פּאַרקויפן זייערע הייזער און פּאָרן קיין ארץ־ישראל. צווישן זיי זיינען נעווען אירן, וואָס האָבן געקאָנט צונויפשלאָגן אַ סומע פון דריי טויזנט רובל.

נעריינק איך, אַז איך מיט יאָסלען האָבן גענומען אַרבעטער, יונגע־לייט, צווישן זיי איינער, וואָס זעגט קלעצער, אַ למרן אַ איר, און „אָרגאַניזירט" אַ קריין אויף פאַלעסטינע.

רער ראָזינער קלאָץ־זעגער איז נעווען באַזונדערס אינטערעסאַנט: ערשטנס, האָט ער זיך אינטערעסירט מיט אונזער „פילאָסאָפיע" און „חקירה"; און, צווייטנס, האָט ער אונז געצוינן רערמיט, וואָס ער, אַ איד שוין, חברט זיך מיט אונז, און פיל מאָל, נעריינק איך, אַז מיר פלענן נעפונען

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0131-0260 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַן ענטפער אויף אַ חקירה־פראַגע, וואָס רער זענער האָט זי באַרירט, און מחמת די פראַגע האָט אונז פריהער געפֿייניגט, פלענן מיר איצט מיט שמחה לויפן זוכן רעם קלאָץ־זענער. געפינען פלענן מיר אים, שטייענדיג אויפן קלאָץ און ציהענדיג די גרויסע זעג אין קלאָץ, און מיר פלענן אים רערציילן צופרידענע, אַז די פראַגע וועגן רעם און רעם האָבן מיר היינט געפונען אין אַ ספר און אַז ראָרטן רערט זיך וועגן איר באַריכות, און עס ווערט געגעבן קלאָרע און רייטליכע ערקלערונגען. פלענט ער אַראָפקריכן פון רעם קלאָץ און אויסהערן מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט. אַמאָל פלענן מיר אים ברייננען רעם ספר גופא, וואָרום ער האָט ליב געהאַט צו זעהן שוואַרץ אויף ווייס, און מיר פלענן זיך בעת מעשה שטעלן אונטערן קלאָץ, און ער האָט געהאַלטן די זעג אין האַנט...

אָט רער זענער (צו מיין גרויסן פאַרדראָס האָב איך פאַרגעסן זיין נאָמען) איז געווען שטאַרק פאַרהיצט אין רער אידייע צו קאָלאָניזירן ארץ־ישראל. ער איז געווען זעהר אַ גוטער אַגיטאַטאָר, אַ מויל — שוועבל און פֿעך, און אַ רַאנק אים האָבן מיר רעמאָלט אויפגערוערט די נאַנצע שטאָט. פֿמעט אַלע וואָלטן מסכים געווען צו פאַרקויפן די בעבעכעס און אַרויספֿאָרן קיין ארץ־ישראל.

אַז מיר זיינען געוואָרן מוטיגער, האָבן מיר נענעבן אַ רעפֿעש קיין לוק צום „המגיד", ער זאָל אונז ענטפערן, צי עס הויבט זיך שוין אָן ראָרט די אַרבעט, רערביי האָבן מיר אים אַוועקגעשיקט אַ צעטל פון די אַלע פֿאַרשוינען, וואָס זיינען גרייט שוין אַרויסצושיקן געלט, אויב עס איז ראָ אַ וויכטיגע בטוחות.

אַווי האָבן מיר אָפּגעאַרבעט אַ פֿאָר חרשים. בּאַ יאָסלען איז געווען רער זאַמלפֿונקט. עס איז שטענדיג געווען געפֿאַקט מיט מענשן, יונגערע, עלטערע, און מיר האָבן נערערט מיט היץ און התלהבות. און אַז רער זענער פלענט נעמען ריירן, פלענן אַלע וויינען און אין איין קול זאָגן: — בנעורינו ובזקנינו נלך, קוים האָבן מיר שוין רערלעבט, אַז מיר קאָנען קויפן ארץ־ישראל.

פונם „המגיד" האָבן מיר אָבער נישט באַקומען קיין ענטפער. די צייטונג איז פלוצלינג אַנטשווינדן געוואָרן, און אונזער נאַנצע אַרבעט האָט מיט אַמאָל אַ ציטער געטאָן. איך בין נענאַנגען צום פעטער ר' אפרים, ער זאָל אונז צוגרייטן אַ בריף פאַרן „המגיד", אין וועלכן ער זאָל אויספירליך איבערגעבן, וויפיל געלט מיר האָבן, וויפיל מענשן זיינען גרייט צו פֿאָרן א. אַז. ו. אָבער די רערַאקציע האָט אונז וירער נישט געענטפערט. איצט האָב איך שוין אָנגעהויבן צו צוויפלען אין רער נאַנצער מעשה. ראָך איז געבליבן, אַז מיר זאָלן אַרויסשיקן אַ מענשן אויף אונזערע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0132-0261 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

הוצאות אין רעראַקציע אַריין. קיין פֿאַסיגערן מענשן פונם זעגער האָבן מיר נישט נעפונען. מען האָט געמאַכט אַ רעכענונג, וויפיל געלט מען באַראַרף האָבן אויף זיין רייזע, וי אויך פאַר זיין וויב און קינדער פאַר רער צייט אויף צום לעבן, און יערערער פון אונזערע זעכציג מיטגלידער האָט אַסיגנירט רערויף צען גילדן. אַזוי איז שוין געווען אַ רובל ניינציג, און מיר האָבן נאָר געוואָלט רערקלויבן נאָך עטוואָס געלט. אָבער צו אונזער גרעסטן טרויער און פאַררראָס האָט רער „המגיד" פֿלוצלינג געמעלרעט, אַז רער נאַנצער ענין איז רערווייל אָפּגעלענט געוואָרן.

רער זענער האָט זיך, נעבעך, נענומען צוריק צו רי קלעצער און אין רי פריַיע שעהן פלענט ער קומען צו מיר מיט יאָסלען פילאָזאָפירן און באַקלערן רי וועלט. און איך נעריינק, וי מיר פלענן אַוועקנייַן זומער אין רי לאָנקעס, אַן ערה אינגלאַך אונזערע, און דאָרטן פאַרבריינגען אין זעהר טיפע שמועסן. מיר רוכט זיך אָפּטער, אַז וען איך וואָלט נעהאַט אַן אויסערנעוויינליכן זכרון און נעריינקען רי אַלע אונזערע שמועסן, וואָלט איך איצט נעקאָנט אָנשרייבן אפשר אַן אומנעהויער אינטערעסאַנט בוך וועגן אַמאָליגן אידישן, קינדערשן טרוימען...

מיין פאָטער איז זיך נעווען צופרידן מיט זיין יצחק־אשרן און האָט נאָר נישט נעוואוסט פון רער נאַנצער מעשה מיט מיין לערנען, און אין וואָס איך פאַרבריינג רי צייט, וואָס איך טו און וואָס איך טראַכט, אַז איך בין שוין אינגאַנצן אַ בן־בית באַם מגיד אין הויז, וואָס ראָרטן זיינען רי גרעסטע מתנגדים מיט רי גרעסטע פחות קענן רי חסידים. מיט מיין אַרבעט פאַר ארץ־ישראל איז ער נעווען צופרידן, און וייטער האָט ער נאָר פון מיר נישט נעוואוסט. אַמאָל פלענט ער אַ פרעג טון יצחק־אשרן:

— נו, וואָס זאָנסטו אויף מיין חצקלען?

רעמאָלט האָט רער רבי נעענטפערט:

— ער איז אַ גוט איננל, ער האָט אַ וואויל קעפל.

און ראָם איז שוין נעווען אַ נעניגענרער ענטפער פאַרן טאַטן. רי נאַנצע וואָך איז ער נעווען פאַרנומען מיט רער אַרענרע און מיט רי חסידים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0132-0262 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל xx

מען רעדט מיר שוין שדוכים. — דאָס פֿאַרהערן מיך. — ר׳ יחזקאל דעם רבס זון. — דער יחום. — מיין אומבאַקאַנטע פּלה. — דער בריף. — די פּעטש. — מיין פּעטער. דאָס לעבן מיט אים. — דאָס נייטן זיך צום ופּוח.

רער טאַטע האָט שוין אָנגעהויבן קלערן אַ שידוך פֿאַר מיר, און דער שרכן האָט אים שוין אָנגעהויבן פֿאַרצולייגן פֿאַרשיידענע שרוכים מיט נגידים יחסנים, וואָס וילן מיר געבן טויזנט רובל, און צווי טויזנט און פינף יאָר קעסט, צי צען יאָר קעסט. רער טאַטע האָט אָבער אַלץ נעוואָלט אַ מחותן אַ חסיר, נאָר אַז מען האָט גערערט שרוכים מיט חסידים, האָט רער זיך נישט נעוואָלט. רערווייל איז אַוועקגענאַנגען אַ היפֿש צייט און עס האָט זיך אַלץ נישט נעמאַכט קיין שידוך, ראָס הייסט, אַז עס זאָל בירן געפֿעלן: אי רעם טאַטן, אי רעם זירן. איך בין שוין נעוואָרן אַן אַלטער בחור פון... פּופּצען יאָר, און עס איז מיאום פֿאַר לייטן. אַלע מיינע חברים זיינען שוין חתנים און בעלי־בתים אַלאַך נעוואָרן.

רי מאַמע האָט נישט נעלאָזט צו רוה רעם טאַטן, פֿאַרוואָס ער טוט מיט מיר קיין שידוך נישט. ער קאָן ראָך נעמען אַ סך נעלט מיט קעסט.

— רו וילסט, — האָט זי נעטענעט — אַז חצקל זאָל האָבן אַ שוועד, אַ חסיר, אָבער רו וייסט ראָך, אַז רער שוועד וויל קיין חסיר נישט פֿאַר קיין מחותן, וועט ער ראָך אויספירן. חצקל ווערט עלטער, עס איז ראָך אַ חרפּה פֿאַר לייטן...

זי האָט אַלץ נעטענעט, און רער טאַטע, וי זיין שטייגער איז נעווען, האָט אַלץ נעשוויגן. ער זאָגט נישט אָף און זאָגט נישט צו. ער שמייכלט נאָר פֿאַר זיך. ווערט יענער אַפֿיסל אָפּגעקילט. אָבער רי מאַמע האָט אַוו שוין נישט נעקאָגט אַריבערטראָגן. וי רי מאָרע איז, איז זי נעגאַנגען ויך באַקלאָגן פֿאַרן פּעטער רעם רב.

— רו זאָלסט וועהן — האָט איר רער רב אָנגעוואָגט — אַז חצקל זאָל אַרײַנפֿאַלן צו אַ מחנגר, אַ נגיר, וואָס גיט אַ סך יאָרן קעסט. ער איז אַ

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0133-0263 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואויל אינגל אין לערנען, אַז ער וועט האָבן אַ סך קעסט, וועט ער קאָנגן לערנען, קאָנסטו האָפן, אַז חצקל זאָל ווערן אַ רב.

דער רב האָט נעהאַט אַ זון יחזקאל (מיר הייסן בײַרע נאָך איין זײַרן), דער ראָזינער יחזקאל איז נעווען אַ נרויסער עילוי און האָט שוין נעקאָנט ווערן אַ רב אַפילו אין אַ נרויסער שטאָט. ער איז אָבער נעווען אַ חסיד און דערפאַר איז ער נאָך נעווען בלויז רין אין קאָבֿרין. און אָט דער יחזקאל פלענט אַרומפאָרן נאָך ארץ־ישראל־נעלט. דער סלאָנימער רבֿי, פון זינט מען האָט אים נעמסרט, פלענט שוין אַליין נישט פאָרן. און אַז ר׳ יחזקאל פלענט קומען קיין קאַמענץ, איז נעווען, נעווײַנליך, באַם טאַטן ששון ושמחה, הילולא וחיננא. די חסידים האָבן זיך באַוונדערט נעפרייט מיט אים: ער איז נעווען דעם רבס זון, און איך האָב נישט אָפּגעטראָטן פון טיש און נעהאָרכט, וואָס מען רערט. איצט בין איך שוין נעווען באַם חסידישן טיש נאָר מיט אַן אַנדער צווענ. איצט האָב איך שוין אומישנע אויסנעהערט זייערע רייד, פֿרי איך זאָל זיי דערנאָך קאָנגן קריטיקירן.

ר׳ יחזקאל האָט מיך ליב נעהאַט. ער האָט מיך נעהאַלטן פאַר אַ שטיל אינגל, און איינמאָל ניט ער מיר אַ קניפּ אין בעקל און זאָנט:

— חצקל, אַז דו וועסט זיין אַ שיינער חסיר, וועל איך דיר נעבן אַ שיינע כּלה.

איך בין רויט נעוואָרן און נעשוויגן. אין האַרצן האָב איך שוין לאַנג מקנא נעווען מיינע חברים: יענע זיינען שוין חתנים און בעלי־ביתלאַך, און איך, צוליב דעם קריג צווישן טאַטן מיטן זײַרן, בין איך נאָך אַלץ קיין חתן נישט.

יחזקאל האָט אַרײַננערופן נאָכן עסן דעם טאַטן אין אַ צימער און איבערנעגעבן אים, אַז ער האָט פאַר מיר אַ וואויל שידוך, אַן איינענע זאַך, זיין וויבֿס אַ שוועסטער. זי האָרעווועט זיך באַם שוואָנער, אהרן צייליננאָלר, אַ שיינער חסיר, אַ למדן און אַ נגיד, וואָס איז באַליבֿט בײַ ר׳ אהרן קאַרלינער.

— ראָם, וייזט מיר אויס, איז אַ זיוג מששת ימי בראשית — האָט ער נערערט.

דעם טאַטן, וי ראָם איז נישט מאָרנע, איז געפעלן נעוואָרן דער שידוך, מחמת די כּלה איז אַ יתומה, אָהן אַ טאַטן און אָהן אַ מאַמען... ראָ וועט שוין דער זיידע אהרן־לייזער נישט זיין דערנענן. וואָס די שוואָנערס זיינען חסידים, מאַכט שוין נישט אויס, איבערהויפּט דער מחותן זאָל נישט זיין קיין חסיד; יחוס, וידער, איז ראָ אויך פאַראַן, וואָרום ער האָט נעוואוסט, אַז דעם רבס שנור, הרס, איז נעווען פון גרויס יחוס.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0133-0264 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט רער טאַטע נעזאָגט חצקלען, אַז ראָס איז באַ אים נישט אָפּגעפרענט, ווי זיין שטיינער איז נעזעזן צו ענטפערן וועגן אַ זאַך, וואָס עס איז אים נעפעלן נעזאָרן, און ר׳ חצקל האָט נעבעטן אַ גמרא צו פאַרהערן מיך. ער האָט טאַקע נעהערט, זאָגט ער, אַז איך בין אַ גוט איננל, נאָר פונ־דעסטוועגן דאַרף ער מיך פאַרהערן. באַ אים מיט רער פלהס שוועסטער, זאָגט ער, איז פאַרבליבן צו נעמען פאַר רער שוועסטער אַ חתן אַ למרן, נישט אַנדערש.

ר׳ חצקל האָט אַרויסגענומען אַ גמרא קרושין און, צו מיין גליק, אויפ־געפנט אַקוראַט אויף רער מסכתא קרושין, וועלכע איך האָב נאָך נעלערנט מיט דור רעם בּילנרן, און איצט מיט יצחק־אשרן, און אַליין נע־לערנט. און בין נעזעזן נענוג קלאָר אין רעם תּוספות און אין רעם מהרש״א, און ער הייסט מיר זאָגן רי משנה מיטן תּוספות.

איך זאָג ראָס אָפּ נאַנץ נלאַט. הייסט ער מיר פרענן רעם מהרש״אס קשיא. פרעג איך, מאַכט ער צו רי גמרא און ניט מיר וויטער אַ קניפּ אין באַק און זאָגט:

— איך האָב שוין פאַר דיר אַ שיינע פלה.

איך בין וויטער רויט נעזאָרן, און ער איז אַוועק מיטן טאַטן אין אַ צוויטן צימער איבערריירן שוין פון אַלע פּרטים, פון נרן א. אַז. ו. רער טאַטע האָט נעשיקט ר׳ חצקלען צום זיירן.

חצקל איז אַוועק, און אַז ער האָט רעם זיירן פאַרנעלענט רעם שירוך, האָט רער זירע נעזאָגט:

— מיין חצקל איז זעהר אַ גוט איננל. רי מוטער זינע איז אַ נרויסע יחסנטע, זי איז פון ר׳ חיים וואָלאָזשינערס אייניקלאַך, ווייל איך נישט פאַרשעמען רעם יחוס. איך מעג זיך אַפילו פאַרלאָזן אויפן רב, אַז ער האָט רעם שירוך נעטאָן מיט אייך, וואָס איר זענט דאָך אַ נרויסער למרן, מסתּמא איז דאָך דאָס נוט, פּאַסט דאָס דאָך פאַר מיר אויך, נאָר פונ־דעסטוועגן דאַרף איך וויסן אייער וויבּס פאַמיליע בּאריכות.

דאָס האָט חצקל נעטאָן. ער האָט דערציילט רעם נאַנצן יחוס באריכות: זיין שווער האָט נעהייסן ר׳ הירש־יואל רייצעס, וועמעס פאָטער, ר׳ מרדכי פון אָסטרע (וואָלין) האָט נעשפּילט אַ ראָליע אין וואָלין, וי רער פרומער ראָטשילד אין פראַנקפורט. ער פלענט נאָך פאַרצייטן אַרומפאָרן אין אַ קאַרעטע מיט פיר פערד. רער שפּאַן און קאַרעטע זיינען נעזעזן פּמעט בלויז פון זילבער. באַ אים פלענט מען וואַשן רענרלאַך אין זילבערנע מולטערס. ער איז נעזעזן אַ חסיר און האָט אויסנעהאַלטן אַלע וואָליגער רביים. באַ אים הויז זיינען שטענדיג נעזעזן רביים. ר ע ר רבי איז אַוועקנעפאָרן, און אַ צ ו י ט ע ר איז נעקומען. ער האָט זעהר

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0134-0265 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גרויס געלעבט און נעוועסן איז מען בײַ אים חרשים־טויבן. דאָס הויז האָט געהערט פון די חסידים מיט די רבֿיים, — מיט אײַן ווײַרט, בײַ אים איז נעוועזן אַן אמתער חסידישער גן־ערן אויף דער וועלט.

נעהאַנדלט האָט ער מיט ווײַלדן; נאָר אײַנמאָל האָט אים געטראָפן אַן אומגליק. ער האָט געשיקט קײַן ראַנציג פאַר זעקס הונדערט טויזנט רובל האָלץ. זײַנען די פֿליטעס צעריסן געוואָרן אויפן ווַאסער אײַנצינוויי— און צעשוואומען. עס איז נעוועזן אַ גרויס נעוויסער, בײַ קראָקע אויפן מײַסל, און קײַן ראַנציג האָט ער קײַן אײַן פֿליטע האָלץ נישט נעקאָנט בריינגען. אויסערדעם איז אין ראַנציג ראָם יאָר נעוועזן קליין רער מקח פון האָלץ, און ער האָט נעהאַט פיל סחורה אין ראַנציג פון פריהער, האָט ער צוגעלעגט צו יענעם האָלץ פיל נעלט. און אַווי האָט ער, ר׳ מרדכי, רערלענט אין אײַן יאָר בײַ זיבן, אַכט הונדערט טויזנט רובל.

נאָר פונדעסטוועגן איז ער נאָך געבליבן אַ גביר, זײַן הויז האָט זיך נאָך נעפירט מיט צרקה און מיט הכנסת־אורחים, אָבער שוין נישט אַווי וויַ פריהער. די רבֿיים האָט ער קײַן נעלט נישט נענעבן, און זיי פלענן שוין צו אים אַווי אָפט נישט קומען.

איין זון זײַנעם, הירש־יואל, האָט ער חתונה געמאַכט מיטן רובֿנער רבם טאָכטער. ער האָט נעוואוינט מיטן פאָטער צוואַמען, איז נעוועזן אַ גרויסער למרן און אויך זעהר אַ גוטהערציגער. ער איז אָבער נישט נעוועזן נוטה צו חסידות. אַז רער פאָטער איז נעשטאָרבן, האָט רער זון נעירשנט אַ נעוויסע סומע נעלט. נאָר אַווי ווי אין וואַלד־נעשעפט איז רער פאָטער צום סוף בּרלות געוואָרן, האָט ער זיך רערמיט נישט נעוואָלט באַשעפטיגן. ער האָט זיך בעסער נענומען צו פֿאַרריאַדן. רעמאָלט האָט ער אָננענומען, אַלס פֿאַרריאַר, רעם באַוואוסטן אַקציז פון באַראָן גינזבורג, אָננענומען אויף צוויי אויעזרן: ביַאַליסטאָקער און בילסקער. נעוואוינט האָט ער אין ביַאַליסטאָק.

ער האָט נעהאַט צוויי טעכטער מיט אַ זון, רי עלטסטע טאָכטער הרם איז טאַקע זײַן, יחזקאלס ווײַב, און ער האָט נענעבן אַ סך נעלט נרן און קעסט.

אין ביַאַליסטאָק האָט ער נעשפּילט אַ גרויסע ראָליע, ער האָט זיך נעפירט, וויַ רער פאָטער אין ענין צרקה און הכנסת־אורחים, נאָר רער פאָטער איז נעוועזן פאַר חסירים, און ער פאַר מתנגרים. אַלע שבּת האָבן נעמוזט זײַן צען אורחים הגונים, רי שענסטע מענשן, וועלכע מען האָט נאָך צוגעצאָלט, אַז זיי זאָלן עסן, און יערער טאָג זײַנען בײַ אים נעוועזן אַמוזיינסטנם דריי אנשים נכבּדים צו מיטאָג.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0134-0266 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געוואָן איז ער אַ באַרימטער מוהל. כּמעט אין רער נאַנצער שטאָט איז ער געוואָן מוהל, און אַן אָרימער בעל־בּריח פלענט נאָך קריגן בּאַ אים צוגעצאָלט, אַזוי אַז די קינפּעטאָרין האָט נעהאַט אויף אַ חורש צום לעבן. ער האָט נעהאַט בּאַ זיך אַ צעטל פון פינף טויזנט קינדער, וועלכע ער האָט מל נעווען.

ער איז נעווען אַזוי נעשעצט אין ביאַליסטאָק, אַז באַ די נרעסטע לייט אויף די חתונות האָט מען אים מכבּד נעווען מיט מסדר קרושין זיין. ראָם איז רעמאָלט נעווען איינער פון די שענסטע כּבודים באַ אירן און מען פלענט אויסזוכן די שענסטע אירן אויף רעם כּבוד.

רער פּאָרריאַר פון אַקציז האָט זיך באַ אים נישט לאַנג נעהאַלטן, ווייל רער באַראָן האָט זיך אָפּגעוואָגט צו טיילן רעם אַקציז אין לאַנר אויף קליינע טיילכלאַך אין די הענט פון די פּאָרריאַטשישקעס. איצט האָט רער באַראָן אַליין נעוואָלט האַלטן רעם אַקציז אין אירישן תּחום, און רער שוער איז אַרייננעפאָרן קיין בּריסק, וואו ער איז נעוואָרן פּאָרריאַטשיק אין פּעסטונג. ער האָט אויך נעעפנט אין שטאָט אַ נרויסן ווייַן־שיינק פאַר די אָפּיצירן פון פעסטונג און נעמאַכט זעהר נוטע נעשעפטן. האָט ער וויטער נעפירט זיינע צרקות מיט די הכנסות־אורחים מיט די מוהל׳שאַפט פאַר די אָרימע־לייט, וועלכע ער האָט נוט נעצאָלט.

אין פינף און פופציגסטן יאָר, בעת סעוואַסטאָפּאָלער מלחמה, זיינען אַוועק אַלע פּאָלקן פון פעסטונג אין מלחמה אַריין. די אָפּיצירן האָבן אים נעבעטן, ער זאָל מיטנייַן מיט זיי אין סעוואַסטאָפּאָל.

איינער אַ נענעראַל האָט אים נעוואָלט אָפּנעבן אַ סך פּאָרריאַרן אין מלחמה און צוגעזאָגט אויפן מלחמה־פּלאַץ ממש באַנילטן, נאָר ער האָט נישט נעוואָלט נייַן מאַכן נעשעפטן אין אַזאַ אָרט, וואו מען פאַרוואונדעט, קאַלעטשעט און רערהרנעט מענשן.

רערווייל אָבער האָבן אים אַלע אָפּיצירן באַנקראָטירט אַ סך נעלט. אויף איניגע פון זיי האָט ער נעהאַט ביז דריי טויזנט רובל וועקסלען, און ער איז רעמאָלט אַביסל רואיניירט נעוואָרן.

נעהאַט האָט ער אַ זון פון זיבעצען יאָר, אַ זון אַ צאַצקע, אַן אויסכאַפּ, אַ זעלטענער עילוי, און רערצו אַזאַ באַהאַרצטער, אַז ער האָט איבערנעשטיגן רעם זיירן ר׳ מרדכי מיטן פּאָטער. אַז ער איז נעוואָרן אַ חתן, איז ער אַ חורש פאַר רער חתונה קראַנק נעוואָרן און אין אַ קורצער צייט אַרום נעשטאָרבן. אויף זיין לויה האָט די נאַנצע שטאָט נעטרויערט; מען האָט פאַרמאַכט אַלע בּריסקער קראָמען אין רער צייט פון רער לויה.

ראָס האָט רעם פּאָטער זיינעם איננאַנצן רערשלאָנן, און אין צוויי וואָכן אַרום איז ער נעשטאָרבן, די מוטער וויידער האָט זיך נעפיינט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0135-0267 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עטליכע מאָנאַטן נאָכאַנאַנר און איז אויך נעשטאָרבן. נאָך זייער טראַגישן טויט איז דאָס מירעלע זייערס, מיין קינפטינע פּלה, אַלט נעזונען אינגאַנצן זעקס יאָר. רעמאָלט האָט זי נענומען צו זיך רי עלטערע שוועסטער אין פּינסק, נאָך נאָר אַ יונג וויבל, אַ נבירס אַ שנור. דער מאַן אירער, אהרן צייליננאָלר, אַ למדן און אַ מושלם, איז נעזונען אַ נרויסער נרבן, אַן איש נכבר אי באַם רבין, ר׳ אהרן קאַרלינער, אי אין דער נאַנצער שטאָט.

נאָך אָט דעם נאַנצן אומגליק מיט רי אַלע שטאַרבענישן, איז דאָס נאַנצע פאַרמענן פאַרשוואונדן נעזאָרן, און ס׳איז פון אַלץ נעזאָרן אַ הבל. דערנאָך האָט מען עטוואָס אויפנעזאַמלט פון דעם פאַרפאַלענעם פאַר דער יתומה צוואַמען מיט עטליכע זעקסלען.

דאָס אַלץ האָט יחזקאל דערציילט דעם זיירן, זעלכער האָט איצט, נאָך דער נעשיכטע, שוין צונעשטימט, און אויף מאָרנן איז דער שידוך נעשלאָסן נעזאָרן. איך בין דעמאָלט אַלט נעזעזן באַ פּופּצען יאָר, און ר׳ יחזקאל האָט נעשריבן אַ בריף קיין פּינסק צו דער שוענערין פּעשע, איז זי נעקומען קיין קאַמענץ, און מען האָט נעשריבן תנאים.

קיינער פון דער פאַמיליע האָט נישט נעזעהן רי כּלה, און איך אַוראַי נישט. דאָס האָט מיך נעקריינקט. איך האָב זי, רוכט זיך, שוין ליב נעקראָגן, אָבער איך זיים נישט, זעמען איך האָב ליב, איך קען דאָס פּנים נישט... איך האָב נאָרנישט נעהערט, ריירנריג זעגן איר, צי זי איז אַ שיינע, צי אַ מיאוסע, צי אַ קלוגע, צי אַ נאַר, און איך האָב נישט נעטאָרט אַפילו פרענן אויף דער כּלה.

דער זיירע האָט נעקויפט אין בריסק צוויי רימענטענע פינגערלאַך און נענעבן פּעשען, זי זאָל אַוועקפירן דער כּלה אַ מתּנה.

און אין אַ מאָנאַט צייט האָב איך רערהאַלטן פון שוואָגער, אהרן ציילינגאָלר, אַ מתּנה: אַ זילבערנעם הרם און משניותן מיטן תּפארת־ישראל, שיין נעבונדן, און פון דער כּלה אַן אויסנעהאָפט זיירן תּפילים־זעקל. האָט דער טאַטע נעהייסן, אַז איך זאָל שרייבן אַ בריף צום מחותן, דאָס הייסט, צו איר שוואָגער, מיט אַ דאַנק פאַר דער מתּנה.

לשון־קורש האָב איך רעמאָלט נעקאָנט וי טערקיש, בין איך נענאַנגען צום פעטער, ר׳ אפרים, און ער האָט מיר אָנגעשריבן אַ בריף מיט פאַרצייטישער מליצה. איך נעריינק נאָך רעם אָנהויב, וי אַזוי עס האָט זיך אָנגעהויבן. מיר איז נעפעלן נעזאָרן דער „הויכער" נערדאַנק. אַזוי האָט זיך עס אָנגעהויבן:

„קול אומר אלי קרא, ואומר מה אקרא, ואת אשר לא ידעתי איך אנכי לתאר את רום כבודו, אולי אקלה בשערה מכבודו הרמה והנשאה

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0135-0268 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ואחטא, והשיבותי אל לבבי, אשר בוראי לפי רוב נדולת כבודו שם רוב ענותנותו, ובוראי לא יאשימנו אם הבל יפצה פי".

אין אידיש: „אַ קול האָט מיר נעזאָנט, איך זאָל רופן, זאָג איך, וואָס זאָל איך רופן, און רעם, וואָס איך קען נישט, וי קאָן איך פאָרשטעלן זיין הויכן רערהויבענעם כבוד, טאָמער וועל איך מאַכן נרינג מיט אַ האָר פון זיין הויכן כבוד, וועל איך זיין וינרינ" א. אַז. ו. וויטער נעריינק איך שוין נישט, וואָס איך האָב ראָרט נעשריבן, נאָר ראָס נעריינק איך, אַז נאַנצע ררי טעג האָב איך נעשריבן רעם בריף, אַלע מאָל נעשריבן און צעריסן, ביז, נאָט זו ראַנקען, עס איז אַרויסנעקומען אַ נעררעקסעלט לשון־קודש־בריוועלע צום מחותן.

נראָר רעמאָלט איז אָנגעקומען אַ שרייבער, וואָס האָט נעלערנט קינדער שרייבן אידיש און רוסיש. ער פלענט קומען צום זיידן אין שטוב אַלע טאָג לערנען שרייבן זיינע מיידלאַך, נאָר מיך האָט רער טאַטע נישט נעוואָלט אָפּנעבן צום שרייבער. פלעג איך אַליין קומען אין רער צייט, וען ער האָט נעלערנט רעם טאַטנס שוועסטער, און האָב זיך רערוויל צונעלערנט אָהן רעם טאַטנס וויסן. איינמאָל האָט רער שרייבער מיר נעזאָנט:

— פאַרוואָס זאָלסטו נישט שרייבן אַ נרוס רער פלה?

ראָס איז מיר נעפעלן. איך האָב אים נענעבן אַ האַלבן רובל, און ער האָט מיר אָנגעשריבן אַ נרוס. ראָס איז שוין נעוועזן אין אידיש:

„איך נריס הערצליך מיין ליבע ברויט איך ראַנק ריר פאַרן טייערן פריזענט פון מיר ריין ליבן ברויטיגאַם יחזקאל".

פרי רער נרוס זאָל אַרויסקומען נערעקסעלט, האָב איך וידער נעטאָן און איבערנעשריבן רי עטליכע ווערטער. ר אָ האָט זיך נעמאַכט אַ קלעק מיט טינט, און ר אָ איז ראָס וואָרט נישט נוט אַרויסנעקומען, האָב איך אַלץ איבערנעשריבן. איך האָב זיך נעמאַטערט פינף טעג און נעמאַכט פאַרטיג; רעמאָלט האָב איך נענעבן רעם טאַטן, ער זאָל צושרייבן אַ נרוס. ער האָט אַ קוק נעטאָן אויפן שטיקל פאַפּיר און מאָמענטאַל רערלאַנגט צוויי הייסע פעטש.

— אַ רייטש־מאַן ביסטו שוין נאָר נעוואָרן — האָט ער נעריסן ראָס בריוועלע אויף שטיקלאַך — און וואָג מיר אָקאָרשט, ווער האָט ראָס ריר אָנגעשריבן?

איך האָב נאַאיוו אויסנעזאָנט — ווער.

— אַווי, ער וועט אייך נאָר מאַכן פאַר רייטשן!..

און ער האָט פאַרואָנט, אַז קיינער פון רער פאַמיליע זאָל זיך נישט לערנען באַם שרייבער. אין אַ קורצער צייט אַרום איז אַרויס אַ קלאַנג,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0136-0269 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז דער שרייבער מאַכט אַלע קינדער פאַר אַפּיקורסים, און מען האָט אים משלח נעזוען פון קאַמעניץ.

דער קאַמעניצער רב האָט נעהאַט אַ זון אין פּינסק, וואָס איז אינמאָל נעקומען צום פאָטער צו גאַסט און האָט מיטגענעבראַכט מיט זיך אַ מיידל פון אַ יאָר זעכצען. אַז מיין מאַמע איז נעזוען באַם פעטער און געפרענט האָס דאָזינע מיידל, צי קען זי אין פּינסק חצקלם פלה, האָט דאָס מיידל געענטפערט, אַז זי קען די פּלה גוט: די פּלה איז אַ מיאוסע מיט אַ געשטופּעלטן פּנים, איז פאָנפאָטע, אַ שלימזלניצע.

די מאַמע האָט אָננעהויבן וויינען, אָבער פאַרפאַלן. דעמאָלט איז אָפּשיקן תּנאים ערנער נעזוען וויי נטן, און זי האָט עס דערציילט דעם טאַטן.

— וואָס אַרט דיך, אַז זי איז אַ מיאוסע? — האָט זי דער טאַטע געפרענט — זאָלן זיי נאָר האָבן מזל, וועט זי שוין זיין שיין.

באַ דעם וואָרט אַ „שלימזלניצע" האָט ער אָננעהויבן שמייכלען און געזאָגט:

— צוזישן זיך רייַרנדיג, ביסטו אַ בריה?

און ער האָט זיך אויסגעלאַכט. די מעשה איז נעזוארן באַוואוסט באַ דער נאַנצער פאַמיליע, און עס איז אָננעקומען צו מיר. מיין צער, וואָס איך האָב נעהאַט, איז נישט צו באַשרייבן. איך האָב שטענדיג מקנא נעזוען יענעם, וואָס האָט נעהאַט אַ שיין וויב, און אויף די בעלי־ביתלאַך, וואָס זייערע וויבער זיינען נעזוען מיאוסע, האָב איך נעקוקט מיט רחמנות. מיר האָט זיך אויסגערוכט, אַז דאָס לעבן איז נאָר קיין לעבן נישט, וען מען האָט אַ מיאוס וויב.

די פאַמיליע האָט זיך דאָך אָננעהויבן צו אינטערעסירן מיט מיין פּלה, צי זי איז טאַקע אַזאַ מיאוסע, און נאָך אַלע אויספאָרשונגען איז מען דער־נאָנגען, אַז די פּלה איז נראַדע אַ שיינע... דערצו קאָן זי אַלע האַנט־אַרבעט, איז אַ נרויסע בריה. דערנאָנגען איז מען דאָס אָבער אין אַ יאָר נאָך די תּנאים. אַ נאַנץ קיילעכדיג יאָר אָבער האָב איך נעהאַט קריינקונג צום טויט. איך האָב באַ קיינעם נישט נעטאָרט פּרענן און דערמאָנען דער פּלהס נאָמען.

די תּנאים מיינע האָבן זיך נעצוינן באַ אַ צווי און אַ האַלב יאָר. זי איז נעזוען, וי נעזאָגט, אַ יתומה און באַ זיי אין דערהיים האָט מען זיך פאַרנעשטעלט, אַז די קאָטיקס, אַזאַ נרויסע פאַמיליע, מוזן ניין זעהר שיין נעקליידט, מוזן זיין פראַנטן, און מען האָט זיך דאָרטן נעשראָקן פאַר דער נאַרדעראָבע... און וועט רערט נאָך — איינליינן דעם נרן, איז נעזוען נאַנץ שוערליך...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0136-0270 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און פון אונזער זײט איז אויך נעוואָרן אַ מניעה. אין דער צײט זײנען בטל נעוואָרן לײב־קנעכט, די פּריצים זײנען אָרים נעוואָרן, עס האָט זיך אונטערגערוקט דער פּוילישער אויפשטאַנד און די אַרענדע איז בטל נעוואָרן — זײנען מיר אַלע נעבליבן אָהן פּרנסה, און די חתונה האָט זיך שוין נעמוזט פאַרציהען.

פריהער האָב איך געהאַט נענוג קריינקונג, וואָס מיין פּלה איז אַ מיאוסע, און דערנאָך, אַז מען האָט מיך פאַרזיכערט, אַז זי איז אַ שיינע, איז אָפּגעלענט נעוואָרן, צו מיין גרויסן פאַרדראָס, די חתונה. און מיר האָט זיך אָננעהויבן צו בײנקען נאָך אַ מענשן, וואָס איך קען אים נישט, און עס האָט זיך, בחרפּתי, איך בין מיך מורה, אַזוי נעוואָלט חתונה האָבן! ביני לבֵיני האָב איך נאָר נעהאַט ענמת־נפש, אַז איך האָב שוין לערנען נאָר נישט נעקאָנט און נישט נעקאָנט קוקן אין אַ חקירה־ספר.

איך האָב מיך נאָך אַלץ נעלערנט בּאַ יצחק אשרן „רעם שטערן־קנייטשער", וו איך מיט מיין חבר האָבן אים אַ נאָמען נענעבן. נאָר צו דער צײט זײנען באַם פעטער, רעם רב, קאַליע נעוואָרן די אויגן, ער איז נעפאָרן קיין וואַרשע, און דער דאָקטאָר האָט נעוואָנט, אַז די אויגן זײנען אים קאַליע פון צופיל קוקן אין ספרים. איצט מוז מען אים איין אויג אינגאַנצן קאַליע מאַכן, און דאָס צוויטע אויג, אויב ער וועט נישט לעזן, וועט רינען נישקשה.

אין וואַרשע האָבן אים קרובים נעקויפט אַ גרויסן שטול צום לערנען, און ער איז נעפאָרן מיט רעם שטול אַהיים. איצט האָט ער באַדאַרפט האָבן איינעם אַ מענשן, וואָס זאָל לערנען פאַר אים ש"ס און פּוסקים און שאלות־ותשובות. ער וועט דאָך נישט זיצן אַזוי און נאָרנישט לערנען. קריגן אַזוינעם אָהן נעלט איז נעוואָנ שווער, און צאָלן נעלט האָט ער נישט נעקאָנט. רעמאָלט איז אים איינגעפאַלן נעמען מיך, אַז איך זאָל פאַר אים לערנען. קיין נעלט וועל איך דאָך אים נישט קאָסטן. דאָס איז נעוואָנ פאַר אים אַ נוט נעשעפט. און איך האָב פאַר אים נעלערנט און נוט נעוואָצט די ווערטער, און ער איז נעוואָסן אין רעם הויכן לערערנעם שטול, אָננעשפּאַרט רעם קאָפּ אויף די הענט און צוגעשאָקלט וויילעוויי מיטן קאָפּ. דאָס הייסט: „נוט, נוט", און ער האָט מיך אַזוי נעטריבן מיטן קאָפּ וויטער, איך בין נעלאָפן און נעוואָצט אַלץ: נמרא, תוספות, שאנתּ־אריה, פּני־יהושע — אַלץ, איך האָב נעוואָצט, און ער האָט מיר נעשאָקלט מיטן קאָפּ. איך האָב נישט נעהאַט קיין צייט צו באַטראַכטן אַזעלכע שווערע ענינים, אַזעלכע הויכע פאַרוויקלטע סברות, ער האָט דאָס אַלץ נעקאָנט פּמעט וי אויסווייניג, און איך בין נעווען באַ אים נישט מער, וי אַ נוטער זאָנער. אָבער לויפנדיג אַזוי אין דער נמרא,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0137-0271 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָב איך פאַר מיר נישט געקאָנט משיג זיין, וואָס איך זאָג, און ערזויל איז מיר אַלץ באַשערט נעזוען צו פּטרן די יונגע יאָרן מיינע מיט אַ גוטן קאָפּ אין גאָרנישט, וואָס עס טוט מיר ער היום שטאַרק, שטאַרק לייד.

אַ גליק איז נעזוען, וואָס מען פלענט קומען צום רב מיט רין־תּורות. אַנדערע פלענן צו אים קומען שואל־ענה זיין מפּח זייערע נעשעפטן, און ער האָט דעריבער נעמאַכט, מיר זאָלן לערנען זעקס שעה אין טאָג. די איבעריגע צייט פלעג איך שוין פאַרברייגען אַממיינסטן בּאַ משה־אהרנען, וואו איך האָב זיך צוגענרייט צו אַ גרויסן וכּוח קענן די חסידים.

אַז איך בין נעזאָרן אַ חתן, האָב איך אָנגעהויבן צו ראַזונען אין חסידים־שטיבל און מיטוינגען מיט אַלע חסידים די נגונים. איך האָב ראָם נעמאָן צוליב רעם טאַטן, וויל ער האָט נעמיינט, אַז איך בין אַ חסיד און זעל נאָך רער חתונה אָנהויבן פּאָרן צום רבין. נעזויינליך, האָב איך פאַר רער חתונה נאָך באַראַרפט אַ סך אָנקומען צום טאַטן, און נאָך רער חתונה האָט רער טאַטע נעמיינט, זעל איך אים צוליב טן און פּאָרן צום רבין, זעט ער שוין זיין מיט מיר זיכער.

איך האָב אַפילו באַשלאָסן נלאַט איצט נישט אַרייננין מיט אים אין קיין מחלוקתן. ערשטנס, האָט עס נישט נעפּאַסט; און, צוויטנס, האָב איך אים נעשאַנעזעט. ראָם אַלץ האָב איך אָפּגעלענט אויף נאָך רער חתונה. רעמאָלט זעט באַ מיר נעפירט ווערן מיט אים אַ וכּוח. און אַזוי זי איך האָב אים נעהאַלטן פאַר אַ וואויל און אַ למרן, זעט ער מיך פאַרשטיין, און איך זעל זיך מיט אים לאַנג נישט ראַנגלען. אָבער ראָך האָב איך זיך נעשראָקן פּאָרן וכּוח, אויף זעלכן עס זעלן נעזוזים זיין אַזוינע לומרים־חסידים, זי ר׳ אָרעלע און רעם פעטערס זון, און איך האָב זיך שטאַרק רערצו צוגענרייט.

צוזי יאָר צייט האָב איך זיך אַלץ אַזוי נענרייט צום וכּוח און נעקוקט אין תּלמוד און אין אַנדערע גרויסע ספּרים, וואָס זיינען קענן רעם דרך החסירות.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0137-0272 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXI

דער מאַניפעסט פֿון דער פּוילישער־באַפֿרייאונג. — דאָס שמייסן די פּויערים. — דער רושם פֿון מאַניפעסט אויף די פּריצים. — די שוועדע צייט סאָר אידן. — מיין זיידע מיט די פּריצים. — דער פּוילישער אויפֿשטאַנד. — „וויענטא ראָסיא". — די פּוילישע בונטאָוושטשיקעס. — די באַציהונגען פֿון די פּוילישע רעוואָלוציאָנערן צו אידן. — אָינסקי. — די אונטערדריקונג פֿון דעם אויפֿשטאַנד. — די נקמה פֿון די פּויערים.

אין תּרכ"א, 1861־טן יאָר, איז אַרוים דער באַרימטער מאַניפעסט וועגן פּויערים־באַפֿרייאונג. דאָס איז עפּעס אויסגעפּאַלן צו שבת, און שבת איז געקומען צופֿאַרן קיין קאַמענץ רער איספּראַווניק. וונטאָג, צוועלף אַזייגער, וען רער מאַרק איז געוועזן פול מיט פּויערים, איז געקומען רער איספּראַווניק מיטן אַסעסער און מיטן קליוטשוואָיט, וואָס האָט געהאַלטן אַ מעשענע „מערניצע" מיט אַ האַמער און געפּויקט מיטן האַמער אין מערניצע. און אַז עס האָבן זיך אויפֿגעוואַמלט אַלע פּויערים, האָט רער איספּראַווניק געלעזן רעם מאַניפעסט.

נאָכן לעזן וינען די פּויערים אַוועקגעפֿאָרן אַהיים. אַרבעטן האָבן זיי שוין גאָרנישט געוואָלט, וואָס זיי האָבן נאָך באַראַרפט רעם וומער לויטן מאַניפעסט. זיי האָבן נישט געוואָלט וואַרטן ביז נאָכן זומער. רער פּריץ וידער האָט זיי שוין נישט געקאָנט מער שמייסן, און די פּויערים האָבן זיך צעבונטעוועט.

די פּריצים האָבן געגעבן צו וויסן רעם איספּראַווניק, און ער איז געקומען מיט אַ ראָטע זעלנער קיין קאַמענץ. ער האָט פֿונאַנדערגעשיקט די סאָלראַטן מיט רעסיאַטניקעס בריינגען די פּויערים פון די רערפער, און נאָך ריטער צום שמייסן האָט ער אַוועקגעשיקט אַ גאַנצע פּור אין וואַלר.

רער איספּראַווניק האָט געפֿרעגט די פּויערים, צי זיי ווילן אַרבעטן זומער. רערויף האָבן זיי געגעבן אַן ענטפֿער, אַז נין. האָט מען אָנגעהויבן

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0138-0273 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צו שמייסן צו דרייַ פּויערים מיט אַמאָל אין רעכטן מיטן מאַרק, די קולות האָבן זיך נעהערט פּאַר אַ מייל און מען האָט אַזוי לאַנג נעשמיסן, ביז זיי האָבן נעוואָגט, אַז זיי וועלן שוין יאָ אַרבעטן.

באַ די פּריצים איז ממש נעוואָרן אַ טרויער. נאָר אַ קליינקייט, זיי האָבן מיט אַיין מאָל באַאַרפט פּאַרלירן אַלע זייערע לייב־קנעכט, וואָס האָבן נעהאָרעוועט אויף זיי ווי פּערד, וי אייזלען, וואָס האָבן אַרײַננעבראַכט רעם פּריץ אַזוי פיל אַרבעט, בלוט און שווייס!

ראָם, וואָס איז נעוועזן שלעכט פּאַרן פּריץ, איז אויך טיילווייז נעוועזן נישט גאָר גוט פּאַר די רעמאָלטיגע אירן. זיי האָבן ראָך פּמעט אַלע נעלעבט פון פּריץ, און איצט האָט זיך עס אויך אָפּגערופן אויף זיי. מילא, די פּריצים, וי די פּריצים, „עפּעס" איז זיי נאָך געבליבן פון אַזאַ חורבן. אָבער פּאַר די אירן איז וויכטיק רעמאָלט נעוועזן אַ שרעקליכע צייט.

פּאַר זיי איז רעמאָלט אויפּגעשטאַנען אַ גרויסע לעבנס־פּראַגע: וואָס טוט מען? וואוהין קערט מען זיך? וואוהין נייט מען? און אָט די פּראַגע איז געשטאַנען נישט נאָר פּאַר די אָרימע קלאַסן, נאָר אויך פּאַר די סאַמע פּאַרמעגליכע, וואָס האָבן פריהער אַזאַ בריית לעבן געפירט, וואָס האָבן פון קיינע צרות נישט נעוואוסט. און אפשר נאָר פּאַר די פּאַרמעגליכע האָט זיך די נייע פּראַגע אַוועקגעשטעלט אין איר נאַנצער גרויס.

און אַזוי האָט זיך אַוועקגעצויגן אַ דלות; אַ סך אידישע פאַמיליעס זיינען געבליבן אָהן ברויט. די, וואָס האָבן נאָך נעהאַט נעלט, האָבן נענעסן פון גרייטן רובל, און די, וואָס האָבן גאָר קיין נעלט נישט נעהאַט, זיינען געבליבן אָהן ברויט. עס האָט זיך רעמאָלט נערוכט, אַז רער קוואַל פון אידישע פּרנסות, וואָס האָט אירן נעשפּייזט הונדערטער יאָרן, האָט אינגאַנצן אויסגעטריקנט און קיין נייע אויסזיכטן אויף פּרנסה איז נישטאָ און וועט אפשר נישט זיין, און מען האָט געמיינט, אַז מען איז שוין פּאַרלוירן אויף אייביג.

נאָר די פּריצים האָבן אויך ראָסזעלבע נעמיינט, און אַנדערע פון זיי האָבן זיך נישט נעשעמט צו וויינען מיט טרערן.

די גאַנצע פּרנסה איז איצט נעבליבן בלויז באַ די שיינקערס, וועלכע האָבן פריהער אויך נעלעבט פון די פּויערים, וואָס פלעגן קומען אַלע זונטאָג אין מאַרק בריינגען וואָס צו פּאַרקויפן און פּאַרשפּורן. איצט איז נאָך זייער פּרנסה שטאַרקער געוואָרן, די פּויערים האָבן זיך שוין פּאַרגינען טרינקען מער בראָנפן. פּאַר די פּריצים האָבן זיי מער קיין מורא נישט נעהאַט, טאָמער וועלן זיי זיין שפּור מאַנטאָג אויך און וועלן קריגן נעשמיסן. אָבער נישט ראָם נאַנצע פּאָלק אירן ,זיינען שיינקערס; נאָר

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0138-0274 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פונרעסטוועגן זיינען די פּויערים געוועזן אַ שטיצע נישט בלויז פֿאַר די שיינקערס אַליין.

אַז עס איז נעקומען רער ערשטער פרייער וויינטער און די פּויערים האָבן נישט געהאַט וואָס צו טון, האָבן זיי זיך אָנגעהויבן לערנען פֿאַרשידענע אַרבעטן, וי בּאָנדעריי, טעפּעריי און רעסנלייכן, און די פּויערטעס האָבן געשפּונען און נעוועבט האַנטיכער, טישטיכער, לייווענטן אויף ספּאָרניצעס, און האָבן אָנגעהויבן פֿאַררינען נעלט. און וונטאָג, אַז זיי פלעגן קומען אויפן מאַרק, האָבן זיי זיך בּיסלעכווייז אויסגעלערנט צו קויפן לוקסוס־זאַכן, וי סטיינגעלאַך, פֿאַטשערקעס, טיכלאַך און האָבן אָנגעהויבן אָפּט מאָל צו טראָגן שטיוול אָנשטאָט לאַפּטיעס.

און בּיסלעכווייז האָט מען אין קאַמענץ צוגעבּויט נאָך אַ דרייסיג קראָמען, און ווער עס האָט געהאַט אַ הויז, האָט נעעפנט אַ שיינק, און מען האָט נעלעבט אין רחקות. עס פֿאַרשטייט זיך, יענע אירן, וואָס זייער פֿרנסה איז נעוועזן נאָר פון די פּריצים, זיינען נעבליבן איננאַנצן אָהן פֿרנסה.

אין אַ יאָר אַרום, תרכ"ב, איז אומגעפֿאָרן אַ קאָמיסיע פון רער רעגירונג צו בּאַטיילן די פּויערים מיט ערד און צו בּאַשטעטיגן אויף יערן פּויער די בּאַוואוסטע קאָנטריבּוציע, וואָס ער האַרף אויסצאָלן אין קאַונאַ פֿאַר רער ערד אין אַ משך פון פערציג יאָר צייט.

דאָס בּיסל אירן, וואָס האָבן, וי איך האָב שוין נעוואָגט, נעלעבט גרויסאַרטיג און האָבן נעשפּילט אַ נגידישע ראָליע, זיינען נעוואָרן נעדריקט. מען האָט שוין אויפגעהערט צו פירן אַ בּרייט לעבן, און די קרעמער, וואָס האָבן געהאַלטן לוקסוס־זאַכן פֿאַר די פּריצים, זיינען געבליבן מיט זייער סחורה, כאָטש וואַרף דאָס אַרויס אויף רער נאַס.

רער זירע איז אומגעפֿאָרן צו די פּריצים „טרייסטן זיי". זיי זיינען, נעבּעך, אַראָפּגעשליידערט נעוואָרן פון הימל אויף רער ערד. איבּערהויפּט אָבּער האָבן דאָס נישט נעקאָנט איבּערטראָגן די פּריצ'טעס. אַ קליינינקייט, מען האָט בּאַ זיי צוגענומען אַזאַ ממשלה! זיי האָבן ממש נעוויינט מיט ביטערע טרערן.

די פּריצים האָט, איינגטליך, מער געקרייגט דאָס, וואָס די פּויערים, וועלכע זיינען פריהער געקראָכן אויף רער ערד פֿאַר זיי, און ער, רער פּריץ, האָט זיך פֿאַרגינען צו שמייסן אַ נאַנצע פֿאַמיליע, אַ פֿאָטער מיט אַ מוטער, מיט זין און שניר, און טעכטער און איירמס אויף איין מאָל, אין איין הויז, און וואָס רערנאָך זיינען זיי, די אָפּגעשמיסענע, אויפגעשטאַנען און נעקושט רעם פּריץ די פים און אים איבּערנעבּעטן, — זאָלן זיי, די פּויערים, איצט אַרומגיין פרייע און פריליכע און מען זאָל נישט קאָנען מער אַרויפֿליגן אויף זיי אַ פינגער. כאָטש איין שמיצעלע!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0139-0275 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איצט, אַז אַ פּויער וועט וועלן, וועט ער אַפילו פאַרן פּריץ ראָס היטל אויך נישט אַראָפּנעמען. און רער פּריץ וועט זיך באַראַרפן באַ אים בעטן, אַז ער זאָל אים פאַראַרבעטן זיינע פעלדער פאַר נעלט. און וויפיל רער פּויער וועט זיך הייסן נעבן, וועט ער אים מוזן באַצאָלן.

אָבער רער זיידע האָט זיי נעטרייסט און נעזאָגט, אַז ראָס איז טאַקע „סטראַשנע", נאָר אַלץ פון אָנפאַנג, איידער מען וועט נעוויינט.

— איר האָט נאָך נענוג פאַרמענן, איר האָט נאָך נענוג ערר — האָט ער זיי באַרוהינט — און איר וועט טאַקע רינגען רי פּויערים צו אַרבעטן אויך פאַר נעלט. אָבער ראָס איז נאָר שרעקליך פון אָנהויב. נלויבט מיר, זיי וועלן בלייבן ריזעלבע קנעכט, וי נעוועז. וואָרום איצט וועט באַ זיי זיין רער האַר רי קאָפּיקע, און זיי וועלן ניין פאַר אייך אויף אַלע פיר.

— אַרבּה, נאָך מיין מיינונג — האָט ער זיי אַלץ „נעטרייסט" — איז פאַר אייך אַ טובה אָט רי פּויערים־באַפרייאונג. איר וועט אָנהויבן לעבן אַ סאָליד לעבן, איר וועט פירן אייער מאַיאָנטעק, איר וועט אַליין ראַרפן אומעטום זיין און פילעוועז רי אַרבעטער. איר וועט היטן, מען זאָל אייך נישט באַגנבענען, איר וועט נישט שפּילן אין קאָרטן. איר וועט נישט פּראַווען קיין אומוויסטע און איבערינע בעלער, און אייער לעבן וועט אַוועק נאָך בעסער.

אהרן־לייזערס וועטער האָט זיי אַביסל באַרוהינט, זיי האָבן נעפילט אַ סך אמת אין רי וועטער. אַנדערע פּריצים, וואָס האָבן נישט נעקאָנט איבערטראָגן רי איבערקערענישן, האָבן אומישנע נעשיקט נאָכן זיירן, ער זאָל זיי אַביסל באַרוהינן.

און אַזוי איז ער פּמעט אַ נאַנץ יאָר אומנעפאָרן צו אַלע פּריצים, זיי מנחם נעוועז און נעמאַכט אַביסל נרינגער ראָס האַרץ. און ער אַליין, רער זיידע, האָט נאָרנישט נעהאַט קיין האַרץ צו ריידן מיט זיי וועגן נעשעפט און האָט מיט זיי קיין נעשעפט ראָס נאַנצע יאָר נישט נעמאַכט. ער האָט נאָך באַ רי נעמיינערע פּריצים נעהאַט איבערנעלאָזן זיין נעלט, ביז זיי וועלן זיך באַרוהינן.

און באַ אונז אין רער פאַמיליע האָט מען שוין אָננעהויבן צו שפּירן אַ שלעכטע צייט. עס איז מער נישט נעבליבן, וי נאָר ראָס איינע נעשעפט — רי אַרענרע. רערפון ראַרף לעבן אַ פאַמיליע אפשר פון אַ זעכצינ נפשות.

און באַלר איז אַרויסנעשפּרונגען רער אויפשטאַנר אין פּוילן און ליטע אין אָנפאַנג פונם 1863־טן יאָר. ראָ איז שוין נאָר נעוואָרן פאַר רי אירן אַן אומנליק. רי פּריצים און רי שליאַכטע זיינען אַרויס מחנותויז

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0139-0276 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין די וועלרער מיט געוועהר, האָבן אָננעהויבן צו ניין „איינעמען" די קליינע שטעטלאַך, וואו עס איז נישט געווען קיין פוס פון קיין רוסישן זעלנער. אַז זיי זיינען אַריין אין אַ שטעטל, האָבן זיי צום ערשטן אַראָפּגעריסן דעם רוסישן אָרלער פון וואָלאָסט, אויפגעהאַנגען אַ פּוילישן הערב און רערבּיי געשריען: „וויוענטאַ ראָסיאַ". די פּריצים־רעוואָלוציאָנערן זיינען זיך רערבּיי זעהר „איינאַרטיג" באַאַנגען מיט אירן.

אין שטאָט איז געפּאַלן אויף די אירן אַ שרעק, מען האָט מורא געהאַט אַרויסצוגיין אויף רער נאַס. און רער איר, וואָס איז געגאַנגען אין נאַס און געוואָהן אַ פּוילישן זעלנער, ראָס הייסט אַ שליאַכטיטש, נישט וואָגאַר קיין אָפּיציר, וואָס איז געווען אַ פּריץ, האָט ער געמוזט אַראָפּכאַפּן ראָס היטל און זיך איינבּוינג אין דרייען, מיט הכנעה, און וויר רערט — אַן אָפּיציר, ראָ האָט ער געמוזט פּאַלן אויף אַלע פיר, זיך בּוינג און בּוקן. און טאָמער איז רעם פּריץ נישט געפּעלן געווען רעם אירנס בּוקן זיך, האָט מען אים באַלד צוגענומען, געשלעפּט אים פּאַר רער באָרר, געבּראַכט צום פּאָלקאָווניק, יענער זאָל אים משפּטן. רערוייל האָט מען געמאַכט חוק פון רעם אירן, פון זיינע ציצית און פון זיין באָרד און פּאות, מען האָט אים נעריסן, אומגעשליירערט און אומגעוואָרפן, און רער איר האָט עס אַלץ באַראַרפט אויסשטיין, ביז רער פּאָלקאָווניק האָט נעהייסן אָפּלאָזן רעם זשיר, וואָס האָט ראָ אויפן אָרט געמוזט שווערן צו זיין נעטריי רער פּוילישער רעגירונג.

לאַנג פּאַרבּליבּן אין אַ שטעטל האָבן די מיאַטעושניקעס נישט נעקאָנט. אין אַ צווי, דריי טעג אַרום פלענן קומען רוסישע סאָלראַטן, קאָזאַקן מיט אַרטילעריע, און די פּריצים פלענן אַנטלויפן. פיל האָבן זיך באַהאַלטן באַ די אירן אויף די בויערמער, אין די קעלערס, אין די „פּאָפּיעצן" פּאַר הינער, אין די אויוונס; און די באַהאַלטענע פּריצים האָבן אָבער מורא געהאַט, אַז די אירן זאָלן נישט אַרויסגעבן, וואו זיי לינן באַהאַלטן, וען די סאָלראַטן וועלן די אירן נויטן. און די פּריצים האָבן מיטגענומען מיט זיך אין „פּאָפּיעץ", אָרער ערגעץ אויפן בויערם אין אַ לאָך — אַ אירן פּאַר אַ משפּון. עס איז נישט קיין לענגרע, וואָס מען רערציילט, אַז די פּריצים, ליגנריג באַהאַלטן אין די לעכער מיט די פּאַרמשפּונטע אירן, האָבן נעריבּן אָרערט בעת־מעשה פונם אירן, אַז ער זאָל אַראָפּגעמען ראָס היטל און לינן באַהאַלטן מיט אַ בלויזן קאָפּ, וואָרום ער ליגט מיט אַ פּריץ! און אַפילו קיין יאַרמאָלקע האָט רער איר נישט געטאָרט טראָגן אויפן קאָפּ.

ראָס רוסישע מיליטער האָט נעיאָגט די פּריצים, צעהאַנגען און צעשמעטערט זיי, נאָר מאַכן מיט איין מאָל אַ סוף איז נעווען שווער. קוים זיינען די רוסישע סאָלראַטן אַרוים פון שטאָט, האָבן זיך וויידער באַוויזן

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0140-0277 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נייע מחנות פּריצים. ראָס גאַנצע יאָר איז געגאַנגען אַ קאַמף צווישן די רוסן און פּאָלאַקן.

אויף די פּויערים איז געפּאַלן אַן אימה מיט אַ פּחד, אַז די פּאָלאַקן זאָלן נישט איינגעמען רוסלאַנד. זיי האָבן מורא געהאַט, אַז רעמאָלט, אויב ראָס וועט מקוים ווערן, וועט צוריק איינגעפירט ווערן לייב־קנעכט. זיי האָבן אויך מורא געהאַט אַרויסצוגיין פון ראָרף, מען זאָל זיי נישט נעמען מיט געוואַלד אין אויפשטאַנד אַריין.

די פּויערים האָט מען אָבער נישט געגומען, מען האָט זיך אויף זיי נישט אָנגעטרויט. נאָר אַז מען האָט געכאַפּט אינצעלנע פּויערים אויפן וועג אָדער אין וואַלד, האָט מען זיי צוגענומען און געגעבן זייטינע אַרבעט, נישט מיטן ביקס.

אָבער מיט אירן איז צוגענאַנגען טויזנט מאָל ערגער. אַז מען האָט געכאַפּט אַ אירן, וואָס איז געגאַנגען אין די הויפן אָדער געפאָרן ערגעץ פאַרזינען, האָט ער שוין געהאַט רעם אמתן טויט־שרעק. קורם־פל, האָט מען אים אָנגעוואָגט, אַז מען וועט אים היינגען, רערנאָך האָט מען זיך גוט אָנגעלאַכט פון „ושיר", און אַז וויטער חוזקן האָט מען שוין נישט געקאָנט, האָט מען גענומען אַ שטריק, לאַנגזאַם אָנגעטאָן רעם אירן אויפן האַלז און געהייסן אים זאָגן וירוי, רערבי איז מען, פאַרשטייט זיך, געפאַלן אויף רער ערד לאַכנדיג.

רער איר האָט נעזאָגט וירוי בּאַ זייער חיהשן געלעכטער. ראָס איז צוגענאַנגען שרעקליך לאַנגזאַם, אינקוויזיטאָריש, טיראַניש. אין אַ פּאָר שעה אַרום, אַז רער איר האָט מיט טייכן טרערן נעענרינט זיין וירוי און האָט שוין נישט געהאַט קיין פּח מער צו ווינען, האָט מען אים אָפּגעבונרן רעם שטריק און נעזאָגט:

— זשיר, רו וויסט ראָך, אַז מיר זינען גוטע מענשן. האָסטו געמיינט, אַז מיר וועלן דיך היינגען? ראָס קאָן רער רוס, אָבער נישט מיר, פּאָלאַקן. שוועך, אַז רו וועסט אונז זיין נעטרייַ? און טאָמער וועסטו באַנעגענען אויפן וועג רעם רוס, זאָלסטו נישט זאָגן, וואו מיר נעפינען זיך — און גיי!..

פּלעגט קומען רער איר, אָרער די עטליכע אירן אַהיים מיט טויטע פּנימער, אָהן אַ טראָפּן לעבן און מיט זייער אויסוועהן רערשרעקן ביזן טויט ראָס וויב מיט די קינרער. אַנרערע זינען אַפילו ניך געשטאָרבן פון אַזאַ „שפּיל" פון די „גוטע" פּאָלאַקן.

רער קאַמף איז נעגאַנגען אַזוי. אויב די פּאָלאַקן זינען נעווען אין רריי מאָל, צי אין פיר מאָל אַזוי פיל, איירער די רוסן, רעמאָלט איז נעווען אַ שטאַרקער שלאַכט, ביז די רוסן, וי אַ נאָרמאַל מיליטער, האָבן זיי מנצח נעווען, אָרער נענומען אין נעפאַנגענשאַפט. אויב אָבער די

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0140-0278 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿאַלאַקן זיינען געווען נישט פיל מער, האָט מען זיך לאַנג נישט געשלאָגן. די פֿאַלאַקן האָבן זיך בײַלד אונטערגענעבן אָרער צעלאָפֿן. נאָר אָפּט מאָל פלענן די רוסן בײַפאַלן דעם נאָנצן וואַלד, אַרומגענומען אים און בײַסלעכווײַז נעמען אַלע פֿאַלאַקן אין געפֿאַנגנשאַפֿט.

איינמאָל האָבן די פֿאַלאַקן נעבן שטעטל טשערנאָוטשיטש, נישט וויַט פון אונז, אָנגעטאָן אַ אירן אַ שטריק אויפן האַלז, וי זייער שטיינער איז. בעת מעשה איז אָנגעקומען אַ נאָנצער בײַטאַליאָן רוסישע זעלנער מיט אַן עסקאָרטן קאָזאַקן. פֿאַלאַקן זיינען אינגאַנצן געווען אַ פֿאָר הונדערט און צוויש זיי האָבן זיך נעפונען די נרעסטע יחסנים פֿריצים. מען האָט זיי אַרומגערינגעלט, און אַז די רוסן זיינען נעקומען נעהענטער, האָבן זיי דערזעהן, וי די פֿאַלאַקן האַלטן אין היינגען אַ אירן. דעם אירן האָבן זיי בײַלד בײַפֿרייט פון דעם שטריק, און דער רוסישער פֿאָלקאָוניק, וואָס האָט דערקענט דעם פּוילישן פֿאָלקאָוניק, האָט נעפרענט:

— פֿאַרוואָס האָסטו דעם אירן נעוואָלט היינגען?

— מיר האָבן זיך נעוואָלט לוסטיג מאַכן, — האָט דער פּוילישער פֿאָלקאָוניק נעענטפֿערט.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דעם רוסישן פֿאָלקאָוניק האָט זיך איצט נעוואָלט לוסטיג מאַכן איבער דעם פּוילישן פֿאָלקאָוניק...

נעגעראַל מוראַוויאָוו איז געוואָרן ריקטאַטאָר איבער נאַנץ ליטע. די אַלע נעפֿאַנגענע פֿריצים האָט מען אָרער פֿאַרשמיסן, אָרער נעהאַנגען און דערשאָסן, אָרער אַריינגעוועט אין טורמע, אין נאַסע קעלערס, וואו מען האָט אַריינגעלאָזט צו זיי מיט און פֿאַצוקעס. מען האָט זיי אַזוי נעפּייניגט, אַז קיינער האָט מער וי דריי חדשים נישט נעקאָנט אויסהאַלטן.

צען וויאָרסט פון קאַמענץ, אין טשעמערייר וואַלד, איז נעווען אַ נרויסע מחנה פֿאַלאַקן. אין רער מחנה האָט זיך דעמאָלט נעפונען דער נאַנצער אָנפירער פון אויפֿשטאַנר, וועלכן איך האָב שוין אין מאָל דערמאָנט, דער פּריץ אָגינסקי מיט זיין סוויטע, וואָס איז בײַשטאַנען פון די נרעסטע כראַבּיעס פון ליטע. אָגינסקי איז נעווען קאַנרידאַט אויפן פּוילישן טראָן.

פון ערנעץ האָט זיך פֿאַרשפֿרייט אַ קלאַנג: נאָך ראש־השנה, אַז די פֿאַלאַקן וועלן אַריין צו כל־נדרי אין קאַמענץ, וועלן זיי אויסשעכטן אַלע אירן אין שול און אין די בתי־מדרשים, אַזוי וי אין כמעלניצקים צייטן, אין נזירות ת״ח. האָט מען זיך שטאַרק דערשראָקן. נאָר רער זיירע אהרן־לייזער האָט מער אָרער וויניגער בײַרוהיגט רעם עולם.

— מיר האָבן נאָך נישט נעהערט — האָט ער איינגעטענעט מיטן עולם, אַז די פֿאַלאַקן זאָלן טון די אירן שלעכטס. עס מאַכט זיך אַמאָל,

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0141-0279 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז זיי שרעקן איבער אַ אידן מיטן טויט, אָבער זיי זיינען נישט קיין רוצחים, בשום אופן נישט, און מען זאָל אין רעם נישט גלויבן. גאוה האָבן זיי האָלט — ראָם יאָ...

רערנאָך זיינען געקומען צווי פּאָלקן רוסיש מיליטער בראש מיט עפּעם אַ באַרימטן פּאָלקאָוניק, וואָם איז געשיקט געוואָרן ספּעציעל פון פּעטערבורג צו כאַפּן אָגינסקין, וואָם האָט זיך זעהר אויסגעצייכנט קעגן די רוסן, און וועגן אים זיינען אַפילו פּאַראַן לעגענדעם בײַ אידן, וואָם וואוינען אין די ערטער, וואו רער אויפשטאַנד איז געווען.

רער רוסישער פּאָלקאָוניק האָט אים געוואָלט כאַפּן לעבעריגערהייט, וואָם ראָם האָט מען זיך וואַרשיינליך געוואונשן אין פּעטערבורג. און אָט האָט אויסגעבראָכן די שלאַכט אין טשעמעריער וואַלד. ראָם שיסן האָבן מיר נעהערט אין קאַמעניץ. עס האָט לאַנג געדויערט, און די רוסן האָבן מנצח געווען. נאָר אָגינסקי איז אַנטלאָפן. זיין זעבל האָט ראָם רוסישע מיליטער געפונען, אויך אַליין האָב אים געזעהן. ראָם איז געווען זעהר אַן אויסטערלישער זעבל, נישט קיין גרויסער און האַלב אַ רוגרער, אַזוי וי אַ היפּשער סערפּ, באַוועצט מיט גרויסע פּערל. רער רוסישער פּאָלקאָוניק האָט אים געהאַלטן.

רער פּאָלקאָוניק מיט די צווי פּאָלקן און פיר עסקאַדראָנען קאָזאַקן האָט זיך גלאָזט וויטער נאָך אָגינסקין, ביז ער איז געקומען קיין פּינסק. דאָרט האָט זיך וידער אָנגעהויבן אַ שלאַכט. די פּאָלאַקן האָבן פאַרלוירן די שלאַכט, און אָגינסקי איז וידער אַנטלאָפן. אַנטלאָפן איז ער אין אַ דאָרף צו אַ פויער, האָט רעם פויער געגעבן צען הונדערטער, אַז יענער זאָל אים פאַרבאַהאַלטן בײַ זיך. רער פויער האָט אים אַריינגעלאָזט אין אויוון, און אַליין האָט ער אָבער באַלד געשיקט קיין פּינסק צום רוסישן מיליטער אָנזאָגן, אַז בײַ אים האָט זיך באַהאַלטן אָגינסקי. אויף מאָרגן האָט מען אים געגומען בײַ רעם פויער. אידער מען האָט אים געגומען, האָט ער צעריסן צווי הונדערט טויזנט רובל פּאַפּיר־געלט, וואָם ער האָט געהאַט באַהאַלטן בײַ זיך. אַזוי איז ער געפאַנגען געוואָרן. מען האָט אים געבראַכט קיין פּעטערבורג. נאָכדעם וי מען האָט געכאַפּט אָגינסקין, האָבן די פּאָלאַקן פאַרלוירן רעם מוט, און זיי האָבן שוין נישט אַרויסגעשטעלט קיין גרויסע אַרמיי אויף אַ פלאַץ, נאָר אין די וועלדער, צו ביסלעכווייז, און אַזוי האָט זיי מוראַוויאָוו דערשטיקט.

מיין פעטער, ר׳ ליפּעס אַ זון, איז געווען אַ סעמיאַטישער איידעם און האָט דאָרטן געוואוינט. מיט אַמאָל איז אַרוים אַ קלאַנג, אַז אַהין זיינען געקומען פּאָלאַקן אַ טויזנט פינף הונדערט מאַן, וי רער שטיינער איז, איבערגעבּיטן די אָרלערס און שוין איינגענומען רוסלאַנד. אין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0141-0280 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גיכן איז געקומען אַ גאַנצער פּאָלק זעלנער מיט קאָזאַקן און אַרומגערינגעלט גאַנץ סעמיאַטיטש, צעשאָסן אַלע אידן מיט די פּאָלאַקן צוואַמען. אַזאַ קלאַנג איז אַרויס. איז געווען בּאַם פעטער אין שטוב אַ געזיין. רער פעטער האָט זיך איינגעשטעלט און געפּאָרן קיין סעמיאַטיטש. ער איז געקומען אַהין צווי טעג נאָכן שלאַכט. אַז ער איז אַריין אין שטאָט, איז ווירקליך געווען ענליך אָן רעם. אומעטום איז געווען ווייסט און לער, מען האָט נישט געוואָהן קיין לעבעריגן נפש אין די אויגן. אויף יערער שריט און טריט האָבן זיך געוואַלגערט געהרגעטע פּאָלאַקן. אַנדערע האָבן זיך נאָך געוואָרפן אין אַגאָניע. ער גייט אַביסל וויטער, דערוועהט ער אַ אידן גיין. פרעגט ער, אַ טויט דערשראָקענער:

— וואו זיינען אַלע סעמיאַטישער איינוואוינער?

זאָגט רער איר:

— זיי ליגן אַלע אויפן בּית־עולם.

און רער איד האָט אים אַוועקגעפירט אַהין. דאָרט האָט ער געפונען זיין זון מיט רער שנור און קינדערלאַך. דאָם איז געווען אַזוי: דאָם רוסישע מיליטער האָט אַרומגערינגעלט די שטאָט. די פּאָלאַקן, אַז זיי האָבן דערזעהן דאָם רוסישע מיליטער, האָבן זיי זיך גאָר נישט געשלאָגן. רער פּאָלקאָוניק האָט געהייסן אַלע איינוואוינער פון שטאָט, אַז זיי זאָלן פאַרלאָזן זייערע הייזער און אַרויף אויפן בּית־עולם. האָט מען אַזוי געטאָן: אידן זיינען אַרויף אויף זייער בּית־עולם, און די פּראַוואָסלאַווענע אויף זייער בּית־עולם. און איצט האָט זיך אָנגעהויבן די שלאַכט, אין וועלכער עט זיינען געפאַלן אַלע פּאָלאַקן בּיז אייגעם. רער פּאָלקאָוניק האָט געהאַט אַ באַפעל נישט צו נעמען נעפאַנגען, ווייל אַלע טורמעס זיינען שוין געווען פול געפאַקט. בּעסער הרגענען.

און די איינוואוינער האָבן געוואַרט אויף די בּית־עולמס, בּיז רער פּאָלקאָוניק וועט זיי הייסן אומקערן זיך אַהיים. אויפן דריטן טאָג האָט ער געהייסן אַלעמען גיין אַהיים.

רער פעטער האָט רערציילט, אַז עס האָט קיינעם נישט געשאַדט, נאָר איין איד, ר׳ דוד רער בּריסטער, איז געהרגעט געוואָרן. איך האָב שוין געשריבּן וועגן אים.

די פּאָלאַקן האָבן זיך העלדיש, מיט גרויס מוט געראַנגעלט. בּשעת די אידן זיינען געגאַנגען פון בּית־עולם, האָבן זיי געזעהן אויף רער ערד ליגנדיג געטויטע און פאַרוואונדעטע פּאָלאַקן. איין פּאָלאַק, האָט רערציילט רער פעטער, איז געלעגן אויף רער ערד מיט אַן אויפגעשניטענעם בּויך. ער האָט געגוסט און האָט דאָך געשעפּטשעט מיט די לעצטע פּחות:

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0142-0281 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— יאַ יעשטשע ניע פּאַראַמסאַ.

מוראַוויאָוו האָט אַריינגעשיקט אין יערן אויעזר צווי אָפּיצירן, וואָאינסקי נאַטשאַלניקעס. יערער רוסישער אָפּיצירל איז אַרומגעפאָרן, אַרומגעריננעלט מיט אַ סאָטניע קאָזאַקן. אין זיין קאַרעטע איז ער געזעסן בּאַהאַנגען אַרום זיך מיט אַ סך געווער, געפּאָרן איז ער איבּער אַלע הויפּן קאָנטראָלירן, וועלכע פּריצים זיינען ראָ אין רערהיים, און וועלכע נישט. און אַז ער האָט אַ פּריץ נישט געטראָפן, האָבן די קאָזאַקן געשמיסן די פּריצעס מיט די טעכטער, אַז זיי זאָלן אויסזאָגן, וואו רער פּריץ איז.

אויך האָבן די אָפּיצירן געהאַט בּאַ זיך מעראַלן פון מוראַוויאָוון צו געבּן ינע פּריצים, וועלכע וועלן אויסזאָגן, וואו עס געפינען זיך די שייקעס פון פּאָלאַקן.

פון אָנפאַנג, וי געזאָגט, האָבן די פּויערים מורא געהאַט פאַר די פּאָלאַקן. זיי האָבן מורא געהאַט אַרויסצוטרעטן פון ראָרף, טאָמער וועלן זיי די פּאָלאַקן מיט געוואַלר נעמען אין שלאַכט אַריין. אָבּער צום סוף, אַז עס האָט אָנגעהויבּן וערן וואָס וויטער וויניגער שטרייטנרע פּאָלאַקן, און זיי האָבן שוין אויך קיין מוט נישט געהאַט און אַהיים האָבן זיי נישט געקאָנט קומען, וויל זיי זיינען שוין געווען פּאַרצינט בּאַם וואָאינסקי נאַטשאַלניק, אַז זיי נעפינען זיך אין וואַלר — האָבן די פּויערים אָנגעהויבּן צו נעמען נקמה אָן די פּריצים. זיי פּלעגן קומען צו זייער פּריץ בּאַנאַכט, אַרויסגעשלעפּט אים פון בעט, געבּונרן אים, אָפּגעשמיסן, און רערנאָך אַוועקגעפירט צום וואָאינסקי נאַטשאַלניק און געזאָגט, אַז זיי האָבן אים נעפונען אין וואַלר. וואָס מען האָט רעם פּריץ געטאָן רערפאַר, איז פאַרשטענרליך.

אַזוי האָבן די פּויערים ננומען נקמה אָן זייערע פּריצים. אַ סך פּריצים זיינען אַריינגעפאַלן צו זייערע פּויערים, געוועזענע לייב־קנעכט, אין די ענט אַריין, און זיי האָבן מיט זיי נעטאָן, וואָס זיי האָבן נעוואָלט.

אַ נעוואַלדיגע צאָל פּריצים איז צענישטערט נעוואָרן: צעהאַנגען, צעשאָסן, צעמזוקט, צעשטיקט, צעשיקט אין סיביר און אין אַלרע שוואַרץ יאָר. אַ סך הויפן זיינען קאָנפּיסקירט נעוואָרן, און רוסישע אָפּיצירן האָבן אָפּגעקויפט די נרעסטע מאַיאָנטקעס מיט אַ הונרערטער. פאַר אַ מאַיאָנטעק, וואָס מען האָט רערנאָך געצאָלט ררייַ טויזנט רובל אַ יאָר אַרענרע, האָט רער רוס נענעבן אַ קליינינקייט אָדער נאָרנישט.

רער חורבן פון די פּאָלאַקן — איז איינס פון די שרעקליכסטע נרוילן פאַר די לעצטע פּאָר הונרערט יאָר.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0142-0282 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXII

מיין פּעטער אלס בעל־מופת. — בערל־בענדעט און סיכאָווסקי. — דער קלאַנג וועגן מופת. — זיין שם אין דער סביבה. — דעם זוידנס פּלאַן. — די לאַנג פון אידן נאָכן אויפשטאַנד.

אין דער צייט פון אויפשטאַנד, וו׳ נעוואָגט, איז די אידישע לאַנג נעווען אויסערסט שלעכט. עס איז נישט נעווען קיין פּרנסה, די קראָמען האָבן נעפּוסטעוועט. פּריצים און פּויערים זיינען נישט נעקומען אין שטאָט. די לעצטע האָבן מורא נעהאַט פּאַר די באַנדעס פּאָלאַקן — און דער אידישער רלות איז נעווען אין לשער. אידן האָבן מורא נעהאַט אַרויסצוגיין פון שטעטל, און אַלע קוואַלן פון פּרנסה האָבן זיך אויסגענומען.

בעלי־מלאָכות זיינען זיך צעפּאָרן קיין אָרעם און אין וואָלינער נעגנט, מען האָט פּאַרקויפט הייזער אויף ברויט, מען האָט פּאַרקויפט און פּאַר־וועצט, וואָס איינער האָט נעהאַט, אַבי צו דערהאַלטן זיך באַם לעבן.

די איינציגע האָפענונג איז נעווען, אַז דער נישט־גלייכער שטרייט וועט לאַנג נישט רויערן: דער שטאַרקער רוס וועט מסתּמא מנצח זיין די פּאָלאַקן, און דערנאָך וועט זיך אפשר וידער אָנהויבן אַ לעבן, און נאָט וועט וידער העלפן, אַזוי וי ער האָט ביז איצט נישט פּאַרלאָזט. אַזוי האָבן די אידן מסדר נעווען אין די בתי־מדרשים.

אָבער דערווייל האָבן די אידן, נערוועזע, נעפּאַלענע, צעדורערטע, אַרום־נעבלאָנקעט אין דרויסן, נעריערט פּסדר פון אויפשטאַנד און זיך צונעהערט צו יעדער פּאָליטישער נייעס.

איך האָב רעמאָלט נעלערנט מיט מיין פּעטער רעם רב. און אין דער צייט, נעריינק איך, איז צום רב נעקומען צופּאָרן דער פּעטער בערל־בענדעט, שרעקליך אויפנערעניט און פּאַרסאָפּעט, און דערציילט, וי צו זיין פּריץ סיכאָווסקין איז נעקומען היינטיגע נאַכט אַ שייקע פּריצים, נענעסן און נעטרונקען און נאָך צוגענומען באַ אים דריי טויזנט רובל. וועגן דעם

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0143-0283 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָט ער, וועלנריג ריין מאַכן רעם פּריצ׳ס נאָמען, געמעלדעט רעם וואָאינסקי נאַטשאַלניק אין שערשאָוו, און לויטן אוקאַז פון מוראַוויאָוון קומט רעם פּריץ אַ מעראַל. נאָר רער וואָאינסקי נאַטשאַלניק, אָנשטאָט צו שיקן אַ מעראַל, האָט געשיקט נאָך רעם פּריץ דריי קאָזאַקן, אַז זיי זאָלן אים ברייננען און בערל־בענרעט האָט מורא, אַז מען זאָל קיין שלעכטס נישט טון רעם פּריץ.

על־פּן זאָל רער רב בעטן, אַז רער פּריץ זאָל באַפרייט ווערן און אַז רעם רבס תּפילות וועלן אָננענומען ווערן, גיט ער, בערל־בענרעט, אויף ר׳ מאיר בעל־הנס אכצען רובל.

אָבער רער רב, וואָס איז געווען אַ חכם, האָט אַפּנים פּאַרשטאַנען, אַז מען וועט רעם פּריץ קיין שלעכטס נישט טון, און ער האָט מער נישט געפּרענט:

— וויפּיל מייל איז פון הויף טשעכטשאָוע קיין שערשאָוו און וויפּיל מייל קיין קאַמענץ.

— פון הויף קיין שערשאָוו — צוויי מייל, און דריי מייל קיין קאַמענץ.

— נו, — האָט געזאָגט רער רב — אַז איר וועט קומען אַהיים, וועט איר שוין אַודאי טרעפן רעם פּריץ מיט אַ מעראַל.

אין עטליכע שעה אַרום איז טאַקע געקומען צום רב ישראל־אהרן, בערל־בענרעטס איידעם, מיט אַ שמחה, אַז רער שוויער האָט שוין געטראָפן רעם פּריץ מיט אַ מעראַל, און ער גיט רעם רב אַכצען רובל אויף ר׳ מאיר בעל־הנס.

אין גיכן איז באַקאַנט געוואָרן די מעשה, און רעם רבס פּאָראויסזאָגונג איז אָננענומען געוואָרן פּאַר אַ מין מופת.

נאָר אין שטאָט און אין רער אומגענט האָט מען צעטראָגן רעם „מופת" נאָך מיט אַכצען ליגנס, און דערפון איז פּלוצלינג רער רב אויס־געוואַקסן געוואָרן פּאַר אַן עכטן בעל־מופת. מען האָט אים שוין נישט נעלאָזט רוהען. איז אַ וויבל געגאַנגען צו קינר, איז מען געקומען בעטן און ווינען פּאַרן רב, ער זאָל מתּפלל זיין. און אין עטליכע שעה אַרום איז מען געקומען אָפּגעבן מזל־טוב רעם רבי, אַז ראָם וויבל האָט געלונגען געהאַט אַ אינגל צי אַ מיידל. און אַז עמיצער איז קראַנק געוואָרן, האָט מען זיך באַלר געוועגרט צום רב, און ער האָט שוין נעשטעלט אַ פּושקע אויף ר׳ מאיר בעל־הנס, וואוהין מען פלעגט אַריינוואַרפן וי איינער האָט נעקאָנט; רער קראַנקער איז געזונט געוואָרן, און רעם רבס נאָמען האָט געקלונגען און געקלונגען, אַז ער איז פּראָסט מחיה־מתים און טוט פל הוואונדער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0143-0284 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רערוויל האָט מען שוין איבערגעשלאָגן דאָס לערנען, און איך בין שוין אויך געוואָרן אַ מין בעל־מופת אַרום פעטער. מחמת איך פלעג נישט קאָנען הערן פון די וויבער זייערע ריירעניש מיט די בעטענישן און מיטן טויזנטער מאָל איבערחזרן איין זאַך, פלעג איך זיי זאָגן מעשה בעל־מופת:

— דער רב גיט דאָך אייך אַ ברכה, טאָ גיט אייך אַהיים, גאָט וועט מסתמא העלפן, העלפן...

נאָכן אויפשטאַנד, וואָס האָט געמוזט צוליבן טומל אויפהאַלטן דעם רבם פאָפולאַריטעט אַלס בעל־מופת, האָט מען אָנגעהויבן קומען צום רב פון בריסק ממש אויף צענרליגער בריטשקעס. מען האָט זיך געשאָטן פון אַלע זייטן אַזוי, אַז מיר האָבן שוין נישט געקאָנט לערנען. האָט שוין דער רב געמאַכט, מיר זאָלן לערנען פיר שעה אין טאָג, פון צוועלף ביז פיר. רעמאָלט האָב איך פאַרקייטלט די טיר און געלערנט פאַר אים, און דער נאַנצער שול־הויף איז געווען שוואַרץ פון מענשן. דאָס האָט מען געוואַרט אויפן בעל־מופת. און וואָס אַ טאָג וויטער, איז דער עולם געוואָרן אַלץ איינגער און געריכטער. מען האָט שוין אָנגעהויבן פאָרן פון בייאַליסטאָק, און עס איז אַוועק אַזוי וויט, אַז דער רב האָט געמוזט שיקן נאָך זיין זון שמחהן פון פינסק. יענער איז געקומען צופאָרן מיט זיין וויב און קינדער. אָנגעהויבן האָט זיך שוין מיט קוויטלאַך און מיט צעטלאַך, וועלכע דער זון האָט שוין געשריבן, און מען האָט אויך באַארפט האָבן נאָך אַ מענשן, וואָס זאָל אַרומגיין אַרום די קליענטן. דער מענש, ביינוש דער שמש, איז שוין אָפּער באַלד אויך וויינג געווען, האָט מען צוגענומען זיין זון, יענער זאָל אים העלפן שטיין בײַם טיר, נישט אַרײַנ־לאָזן אַלעמען מיט אַמאָל — און די אומנאַטירליכע מופתים האָבן זיך געמערט.

אין יענער צייט האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָליע פון אַ בעל־מופת דער סיכעוויושער רבי, איז ער געווען דער נרעסטער בעל־מופת פון אַלע רביים. באַלד איז אָפּער געוואָרן דער קאַמעניצער רב דער נרעסטער, און איך האָב שוין נישט געלערנט מיט אים. איך האָב מיט קיינעם נישט געלערנט, נאָר געהאַלטן אין איין צוגרייטן זיך צו אַ ופּוח מיטן טאַטן אין מיט אַלע חסידים וועגן חסידות און מתנגדות.

נאָכן אויפשטאַנד האָט די רעגירונג בטל געמאַכט אַלע פּריצישע פּראָ־פינאַציעס און בתוכם אויך די קאַמעניצער אַרענדע. זיינען מיר שוין געבליבן אינגאַנצן אָהן פּרנסה, נאָר באַלד איז געוואָרן לייכטער אין אירישן תחום, עס האָט אַ וויע געטאָן מיט אַ פּריי וויגטל, סיי אין מאַטע־ריעלן, סיי אין גייסטיגן זין. און בײַ אידן האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע עפּאָכע. אָנשטאָט וואָס פריהער האָבן אידן בלויז באַארפט זיך ררייען אַרום

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0144-0285 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פּריץ, וועלכער איז געווען די איינציגע קוזעלע פון אידישער פּרנסה, זיינען איצט די פּאַרמענליכע אידן געוואָרן אַליין פּריצים: גרויסע וואַלד־סוחרים און תּבואה־סוחרים, מען האָט זיך אין פּלל נעגומען צום גרויסן מסחר.

נאָכן אויפשטאַנד זיינען כּמעט נישנציג פּראָצענט הויפן געבליבן בּאַ די פּריצטעס אין די הענט. די פּריצים זיינען טראַגיש אומגעקומען, און די פּריצטעס, וואָס זיינען געבליבן אַליין, האָבן נישט געוואוסט און נישט געקאָנט אָנהויבן פּירן זייערע הויפן מיט די געוונגענע אַרבּעטער פּויערים, וועלכע זיינען פּריהער געווען זייערע לייב־קנעכט. די ראָזיגע דאַמען, וואָס זיינען געווינט געווען צו לעבן אַ בּריים לוקסוס־לעבן און זיינען לויטער געווען פּאַרנומען מיט בּעלער און קאָקעטעריי, האָבן בּשום אופן נישט געקאָנט וועלן מיט אַמאָל און נאָך אָהן די מאַנען גוטע בּעלי־הבּיחטעס און האָבן אַן ערנסטן בּאַנריף אין לאַנד־ווירטשאַפט.

רעם זיידן איז רעם ערשטן איינגעפאַלן רער פּלאָן קומען צו הילף די פּריצטעס, וואָס וועט שוין אין איין נאַנג זיין אַ פּעולה פּאַר אידן אויך. דהיינו, אידן וועלן נעמען בּאַ די פּריצטעס אין רער אַרענדע הויפן, וועלכע די פּריצטעס קאָנען נישט פּירן, זיי וועלן ממש דערמיט געהאָלפן וועלן, וועלן בּאַקומען אַ יערליכע זיכערע אָפּצאָלונג און וועלן נישט זיין נעצוואונגען צו זאָרגן פּאַר די צענישטערטע הויפן. עס וועט זיי אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצן.

רער זיידע איז בּאַלד אַרויסגעפּאָרן צו זיינע בּאַקאַנטע פּריצים און האָט פּאַרגעלעגט זיי רעם אויבנדערמאַנטן פּלאַן. ער האָט זיי נעגעבּן צו דער־קלערן, אַז בּאַ רער איצטיגער שוועכער צייט איז זעהר גלייך, אַז זיי זאָלן פּאַרדינגען זייערע מאַיאָנטקעס די אידן, און די פּריצטעס וועט פּינקטליך אַריינגעטראָגן וועלן אַ נעוויסע הכנסה. ראָסזעלבּע אויך מיט רער קליינער צאָל פּריצים, וואָס זיינען געבליבן נאָכן אויפשטאַנד צעבראָכנע אין רער־היים. יענע האָבן פון צעבראָכנקייט נישט נעקאָנט אָנהויבן פּירן די ווירט־שאַפט מיט די אַרבּעטער־פּויערים, זייערע נעוועזענע לייב־קנעכט, און פּאַר זיי איז אויך נליכער נעווען צו פּאַרדינגען די מאַיאָנטקעס אין אַרענדע. עס פּאַרשטייט זיך, אַז די עצה איז נעווען דעמאָלט פּאַר די פּריצטעס און פּריצים זעהר אַ גוטע, ממש ראָס לעבן אַליין האָט עס דיקטירט.

רער זיידע האָט טאַקע בּאַלד נערונגען עטליכע הויפן, פּאַר יערן קינר אַ בּאַזונדערן הויף. פּאַר זיך האָט ער נערונגען רעם הויף „פּרוסקע“ (פּאַראַן צווי „פּרוסקעס“: איינע האָט נעהערט צו אָסערעוסקין און איינע צו וויליעוינסקין) בּאַ וויליעוינסקין, פיר וויאָרסט פון קאַמענץ, אַ הויף מיט אַ בּרויז צוואַמען. די ערשטע יאָרן האָט זיין פּאַמיליע נעוואוינט אין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0144-0286 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שטאָט, און ער אַליין איז ראָרט געוועסן מיט אַ מענשן פּמעט רי נאַנצע וואָך, נאָר אויף שבּת פלעגט ער קומען אַהיים.

און אַזוי האָבן אָנגעהויבן רי פּאַרמענליכע אירן צו רינגען הויפן און אין אַ קורצער צייט זיינען רי הויפן פון גראָרנער נוכערניע, אַוראַי בּאַ אַ פינף און זעכציג פּראָצענט באַוועגט געוואָרן מיט אירן. און מען קאָן זאָגן, אַז רי פּריצטעס מיט רי עטליכע פּריצים זיינען געווען זעהר צופּרירן פון רי אירן, רי פּריש־אויסגעבאַקענע ערד־באַזיצער.

פון אָנפאַנג האָט מען גערונגען רי הויפן בילינ, רערנאָך אָבער, אַז עס האָט אָנגעהויבן צו שטיינן רער מקח אויף תּבואות, האָט מען רי אַרענרע אויף הויפן אַרייננעטריבן אין אַזעלכע גרויסע פּרייזן, אַז אין אַ צען יאָר אַרום האָבן שוין רי אידישע אַרענראַטאָרן געמאַכט נישט אַזוינע נוטע געשעפטן פון זייער ערר־אַרבּעט.

אויך האָבן רי פּריצטעס מיט רי פּריצים אָנגעהויבן פּאַרקויפן רי וועלרער און מאַכן אַלץ צו נעלט. ראָם האָט אויך נישט אויסגעמירן קיין אירן, וואָם זיינען נעוואָרן גרויסע וואַלר־סוחרים. זיי האָבן נעקויפט פּאַרשיירן וואַלר־נעהילץ סיי צו פּאַרקויפן אויפן אָרט גופא, סיי צום בויען הייזער. בויי־מאַטעריאַלן האָבן זיי נעלייפערט אין אַלע גרויסע שטעט, און עס איז אַוועק אַ לעבערינ נעשעפט. גרויסע נעהילץ־טראַנספּאָרטן האָבן זיי אויך נעשיקט קיין ראַנצינ.

מיט וואַלר איז אויך נעוועז ווי מיט מאַיאָנטקעס. פון אָנפאַנג האָט מען נעקויפט רי וועלרער זעהר בילינ, רהיינו, צווי, דריי הונדערט רובל האָט נעקאָסט אַ רעסיאַטין נוטער וואַלר. אָבער אין עטליכע יאָר אַרום זיינען רי וואַלר־פּריזן שרעקליך נעשטינן. רי אירן אַליין האָבן נעהעכערט רי פּריזן. קויפן אַ וואַלר זיינען נעקומען צענרלינער סוחרים, און רי קאָנקורענץ האָט טיילווייז קאַליע נעמאַכט רעם האַנרל. איצט האָט אַ רעסיאַטין וואַלר נעקאָסט נישט צווי, דריי הונדערט רובל, נאָר — נאַנצע צוועלף!..

און אין רער צייט האָט קאַזנאַ אויך אָנגעהויבן צו פּאַרקויפן אירע וועלרער, רעסיאַטינעס־ווייז, און אויך רי קאָנפיסקירטע וועלרער פון רי פּריצים. קאַזנאַ האָט זיך רעמאָלט נישט אַזוי באַצוינן צו רי אירן, ווי איצט, און האָט געהאַנרלט מיט אירן, ווי מיט נישט־אירן.

נאָכן אויפשטאַנר האָט מוראַוויאָוו אַרויסגענעבן אַן אוקאַז, אַז פּאָלאַקן טאָרן נישט קויפן קיין ערר אין ליטע. ער האָט אָבער אויך נישט פּאַרנעסן אָן אירן, וועלכע טאָרן אויך נישט קויפן, לויט זיין אוקאַז, און ראָם האָט נעשטעלט רי אירן אַ צוים אויפן וועג צום לעבן און צו פּרנסה.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0145-0287 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָר געגנג איז, אַז אירן האָבן אין רער ראָזיגער אינטערעסאַנטער צייט אין אַ סך ערטער אויפגעשטעלט ברויזן פון בראָנפן און בּיר, גרויסע וואַסער־מילן, ווינט־מילן, אָליוזנעס, מאַליאַרנעס א. אַז. ו. זיי האָבן געלאָזט האָרעוזען גרויסע סטאַדעס פון פּי: שעפּסן, בהמות, אָקסן א. ר. נ. די סטאַדעס האָבן פעטער געמאַכט די ערד דורך זייער מיסט און אָנשטאָט רעם, וואָס פריהער, פאַר די פּריצים, האָט די ערד אַרויסגענעבן פיר שאָק סנאָפּעס פון מאָרג, האָט זי איצט אַרויסגענעבן זעקס שאָק סנאָפּעס. אירן האָבן געהאַט גרויסע פּאַקטן, אויך האָבן זיי געהאָרעוועט פערד און זיך געסטאַרעט צו קריגן די בעסטע סאָרטן פערד, פּרי עס זאָל אַרויס אַ גוטער רור. אויך האָבן זיי אויסגעשריבן מאַשינעס צו אַקערן די ערד, מיט פאַרשיידענע פאַרפאָלקאָמענהייטן, וואָס האָט זיי אין אַ סך פּרטים פאַרלייכטערט און פאַרשנעלערט די אַרבעט.

די מאַיאָנטקעס האָבן נאָר געקראָגן אַן אַנדער אויסזען. די ערד איז פעטער געוואָרן, און פון יערער קלייניקייט האָבן זיי געמאַכט נאָלד. די תבואה אַליין איז געוואַקסן אַ קליינער פּראָדוקט אַנטקעגן די אַלע פאַר־שיידענע פּראָדוקטן, וואָס אירן האָבן אַרויסגעצויגן פון די מאַיאָנטקעס מיט זייער ענערגיע, פייהינקייט און אַרבעט. זיי זיינען געלעגן אין געשעפט טאָג און נאַכט, האָבן אַלץ געווכט מיטלען וי אַזוי אַרויסצוציהען מער יניקה פון רער נאַטור מיט פאַרשיידענע קאָמבינאַציעס.

די פּריצים, וואָס זיינען געקומען אין אַ געוויסער צייט אַרום צוריק אַהיים, אויסגעמוטשעטע און אויסגעפייניגטע פון די טורמעס און סיבּיר, האָבן נישט רערקענט זייערע אייגענע ניטער. אַלץ האָט נאָר געהאַט אַן אַנרער מראה: שיין, ריין, ציכטיג, מיט פיל נייע בּודינקעס, נייע מאַשינעס און נייע שטאַלן.

די פּריצים האָבן זיך ממש געצלמט, קוקנריג אויף רעם גן־ערן, וואָס די „ושירעס" האָבן געמאַכט פון זייערע מאַיאָנטקעס. די פּריצעס, וויירער, האָבן געלויבט פאַר די מאַנען די אירישע ענערגיע. אַלע אַרבעטן: ער, רער מאַן, אַרבעט טאָג און נאַכט, זיינע זין אַרבעטן, זיינע שניר, טעכטער און איירעמס ארבעטן. אַלץ אַרבעט און קיין זאַך נייט נישט בּאַ זיי לאַבּור. נישט וויי בּאַ זיי, די פּריצים, וואָס האָבן זיי געוואוסט? זיי האָבן זיך נאָר פאַרלאָזט אויפן עקאָנאָם, רעם שפּור.

די פּריצעס רערציילט, אַז זי נעמט שוין היינט פאַרן מאַיאָנטעק דריי טויזנט פינף הונרערט רובל אַ יאָר, אָנשטאָט רעם, וואָס פון אָנהויב האָט זי געגומען טויזנט צוויי הונרערט.

אַנרערע פּריצים האָט אָננעגומען אַ קנאַה, האָבן זיי אָפּגעזאָגט די אירן און אַליין זיך געגומען פאַר רער אַרבעט. זיי האָבן זיך צוגעקוקט צו די אַלע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0145-0288 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אָרדענונגען, צו רעם פירן פון אירן און האָבן אויך אַזוי ענגומען פירן. אָבער ס׳האָט נישט געדויערט קיין צווי, דריי יאָר און אין מאַי אָנטעק איז געוואָרן אַן אינערקרענישס. עס איז נישט ראָס, עס טויג נישט, עס איז שוין אָפגעלאָזט און עס ווערט וואָס וויטער ערגער, און זיי האָבן צוריק פאַרדונגען די הויפן צו אירן.

די ראָזיגע צייט צייכנט זיך אָבער אוים נישט בלויז מיט מסחר אַליין, ווארום אין דערזעלבער צייט האָבן אירן זיך אויך ענגומען צו בילדונג. די רעגירונג האָט געעפנט פאַר די אירן אַלע לערער־שולן. מאַסן אירן זינען געוואָרן ראָקטוירים, יוריסטן, אינושענערן. די רעגירונג האָט צוגעלאָזן די אירן אַפילו צו רעגירונגס־שטעלעס, און אין פיל שטעט זינען אירן געווען סלעראָוואַטעלעס, ראָקטוירים, מיט טיטולן פון פּאָלקאָווניקעס, ענגער־ראַלן א. אַ. וו.

עס איז זיכער, אַז ראָס איז געווען די בעסטע צייט פאַר אירן אין רוסלאַנד־גלות. אירן זינען זיך רעמאָלט צעפאָרן אין אַלע רוסישע גרויסע שטעט און האָבן אָנגעהויבן צו מאַכן אומעטום גרויסע געשעפטן. אין מאָסקווע איז אין אַ קורצע צייט געוואָרן אַ גרויסע אירישע קהלה פון אַ פופציג טויזנט אירן, וואָס האָבן אַ סך אויפגעטאָן פאַר רער אַנטוויקלונג פון רער מאָסקווער אינרוסטריע.

אין קיעוו האָט פאַר ניקאָלאַי רעם ערשטן אַ איר מורא געהאַט צו גיין אין גאַס. די בערלינטשיקעס פון פּינסק קיין ניקאָלאַיעוו, פאַרבייַ־שווימענדיג קיעוו אויפן רנעפּר, זינען געשלאָפן אין די קאַוטעס. זיי האָבן מורא געהאַט צו גיין נעכטיגן אין אַ האָטעל אין שטאָט. און טאָמער האָט עמיצער פאָרט גענעכטיגט אין אַ האָטעל, האָט ער מורא געהאַט אַרויס־צוזוייזן רעם קאָפּ אין אַן אָפענעם פענסטער. אַז אַ איר איז געגאַנגען זונטאָג קוקן סחורה, געוויינליך, בּאַ אַ רוס, וואָרום קיין אירישער קרעמער איז ראָרט נישט געווען, האָט ער באַלד געמוזט צאָלן אַקוראַט אַזוי פיל, וויפיל רער קרעמער האָט געבעטן. און טאָמער האָט ער זיך ערלויבט צו זאָגן עטוואָס וויניגער, איז שוין געווען אַז אָך און וויי צו אים. ער האָט באַלד געקראָגן אין די ציין, אָרער מען האָט אים באַלד צעבלוטיגט און צעשערינט, און רער אומזיסט־געשלאָגענער האָט נישט געטאָרט ריידן אַ וואָרט. וואָרום ער טאָר ראָך ראָ, אויף רעם אָרט, נישט שטיין!.. כּמעט פונקט ראָסזועלבע, וואָס מען זעהט איצט.

אָבער שפּעטער, פאַר אַלעקסאַנדרער רעם צווייטן, איז אין קיעוו געוואָרן אַ אירישע קהלה פון אַ פופציג טויזנט נפשות. צוזיין זיי זינען געווען מיליאָנערן, צוקער־פאַבריקאַנטן. די גרעסטע באַקאַליי־געשעפטן האָבן רעמאָלט אין קיעוו אויפגעבליהט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0146-0289 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

נאָכן אויפשטאַנד, אַז די אַרענדע פון די שטעט איז בטל געוואָרן, האָבן מיר אָננגערוננען הויפן, זיך נענומען צו באַאַרבעטן פעלדער, און מען האָט קוים נעצוינן חיונה, וואָס מיר זיינען נאָר נישט געוויינט נעוועז. דאָ האָט שוין רעם זיידנס חכמה נישט נעהאָלפן. נישטאָ קיין פּריצים! רער זיידע האָט זיך קיינמאָל נישט פאַרזאָרגט מיט נעלט, ער האָט נעמיינט, ער וועט אייבינ האָבן די שטאָטישע אַרענדע מיט די פּריצים.

אין די הויפן זיינען מיר נאָך נישט אַרויסנעפאָרן. ס׳איז נאָך נעוועז אַ שאַנדע צו וואוינען אין דאָרף. האָבן מיר נעהאַלטן מענשן אין די הויפן און אַליין פלענן מיר אַלע טאָג צופאָרן אַהין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0146-0290 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXIII

ערב סיון חתונה. — נעזעהן די כּלה. — דאָס שטעלן פריהער רעם פּוס. — „גלייך, גלייך!" — אַן עסק מיט חסידים אוּן מתנגדים בּאַ מיין חתונה. — די דרשה.

אין תּרכ"ה (אין 1865־טן יאָר) האָט רער טאַטע אָננעהויבּן צוטרייבּן, אַז מען זאָל מיך ניכער חתונה מאַכן, וואָרום איך בין שוין אַן אַלטער בּחור, זיבּעצען יאָר אַלט, אַז ס׳איז פּשוט אַ שאַנרע פּאַר לייטן. מען האָט אָפּגעלעגט די חתונה אויף אלול. די חתונה זאָל זיין בּאַ אונז, וויל די כּלה איז אַ יתומה, אָהן אַ טאַטן אוּן אָהן אַ מאַמען. דאַרף מען מיר אָנהויבּן מאַכן אַ נאַרעראַבּע. ווילט זיך רעם טאַטן, אַז איך זאָל גיין צו רער חופּה אין פּאַנטאָפל אוּן זאָקן מיט אַן אַטלעסענער קאַפּאָטע. רערצו וויל ער אויסמיטן די קאָבּרינער פּלי־זמר, וויל טוּרוס רער בּרחן איז אַ מחנגר. בּעסער וויל ער נעמען די בּריסקער פּלי־זמר, וואָס בּאַ זי שטייט אָן רער שפּיץ אַ בּאַוואוסטער פּלי־זמר, אַ חסיר, מיט אַ בּרחן אַ חסיר. האָב איך אַ פּאָר חרשים פּאַר רער חתונה נעאַרבּעט אוּן נעקאָכט זיך אוּן נעווייגט, אַז איך זאָל נישט גיין אין פּאַנטאָפל אוּן זאָקן צו רער חופּה, אוּן אַז נאָר שעבּסלס פּלי־זמר זאָלן זיין אויף רער חתונה. מיט גרויסע שווירינקייטן אוּן מיט רער הילף פּון רעם בּן־יחיר אריה־ליבּ האָב איך אויסגעפירט, אַז איך זאָל גיין אין שטיוול צו רער חופּה, אוּן שעבּסלס פּלי־זמר זיינען נעקומען ראָנערשטאָג, אַ טאָג פּאַר רער חופּה.

ראָנערשטאָג איז אויך נעקומען די כּלה מיט די מחותנים. זי זיינען פּאַרפּאָרן צום פּעטער מרדכי־לייבּ, וואָס בּאַ אים האָט בּאַראַרפט זיין די גאַנצע חתונה. רעמאָלט איז נעווען אַ מנהג, אַז אין רעם טאָג פּון רער חופּה, צוועלף אַוויינער, פלענן זיך צונויפקומען וויבּער מיט מיידלאַך טאַנצן, אוּן די פּלי־זמר שפּילן עטליכע שעה. דאָס איז בּאַ רער כּלה. רערנאָך, פּאַרנאַכט, פלענן זיך צונויפקומען די מאַנספּלען אוּן פלענן גיין מיט די פּלי־זמר צום חתן אויפן קבלת־פּנים, אוּן רער חתן פלענט זאָגן אַ דרשה, רערבּיי עסט מען לעקער מיט איינגעמאַכטס אוּן מען מאַכט אַ שנעפּסל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0147-0291 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רערנאָך פירט מען רעם חתן מיט די כּלי־זמר אין גאַס אַריין צו רער כּלה־באַרעקן, רערנאָך פירט מען רעם חתן מיט כּלי־זמר אין בית־המדרש אַריין צו רער חופּה, און פון רער חופּה גייט רער גאַנצער עולם מיט די כּלי־זמר צו רער כּלה אַהיים. ראָרטן קומט שוין די וועטשערע מיט די טענץ און מען הוליעט אָפּ ביז טאָג.

און אַז די חתונה איז פּרייטאָג פאַרנאַכט, פירט רער עולם מיט די כּלי־זמר אָפּ חתן־כּלה פון רער חופּה אַהיים און רערנאָך גייט רער עולם אַוועק ראַוונען, און קומט זיך רערנאָך צונויף אויף שבעת־ימי־המשתּה. נישט אַלע, פאַרשטייט זיך, קומען. אויף מאָרגן, שבת, קומען אַלע גוטע פריינט מיט די מחותּנים צום חתן און מען פירט אים אין בית־המדרש אַריין, וואו מען „רופט אים אויף" צו קריאת התּורה, און די טענץ מיט רער וועטשערע מאַכט מען שבת צו נאַכטס.

מיין טאַטע, רער חסיר, האָט נישט געפונען פאַר נויטיג מיר צו ווייזן די כּלה פאַר רער חופּה. אַז זי איז געקומען צופאָרן, איז די נאַנצע פאַמיליע, פון קליין ביז גרויס, געגאַנגען זי זעהן, אויסער מיך. אַלע זיינען אייגנטליך געלאָפן זעהן די כּלה, די נאַנצע שטאָט, און אַלע זיינען געקומען מיר אָנזאָגן די שמחה, אַז די כּלה איז זעהר אַ שיינע... זי האָט נישט קיין איין שפּרינקעלע אויפן פּנים, עס זיינען אָבער געווען אַזויינע, וואָס האָבן זיך געשפּאַרט, איז געבליבן מען זאָל נאָך אַמאָל גיין אָנקוקן די כּלה. און וויידער איז מען געקומען מיט אַ שמחה און באַשטעטיגט, אַז קיין איין שפּרינקעלע איז נישטאָ אויפן פּנים, און איך האָב געהאַט קריינקונג, וואָס מ׳וויזט מיר נישט די כּלה.

איך האָב געבעטן רעם בן־יחיר אריה־ליבן, רער איינציגער מענש, וואָס קאָן טון אַ טובה אין אַ נויט גיין מיט מיר צום פעטער זעהן די כּלה. און אויף מאָרגן פריה, איידער די וייבער זיינען זיך צונויפגעקומען, האָב איך געזעהן די כּלה באַם פעטער אין שטוב. זי איז ווירקליך געווען אַ שיינע. איך האָב זיך עטוואָס פאַרלוירן און ראָך האָב איך איר מוטיג געזאָגט מזל־טוב און געפרעגט, וואָס זי מאַכט... איך האָב זיך געזאָלט אַנידערזעצן, פרי איך זאָל נאָך אַביסל קאָנען קוקן אויף איר שיין געזיכט, אָבער אריה־ליב האָט מיך אָנגענומען פאַר רער האַנט און געזאָגט:

— קום, זיצן איצט בּאַ רער כּלה טאָר מען נישט...

און אַן אומעטיגער בין איך אַוועקגענאַנגען צו זיך אויפן „סטאַנציע", ראָם הייסט, צום זיירן אין שטוב.

אויפן קבלת־פּנים איז געווען רער פעטער, רער רב, און איך האָב געזאָגט אַ דרשה. נאַנץ קאַמענץ האָט געקאָכט מיט רער דרשה, און עס איז געווען פרייליך.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0147-0292 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אונטער רער חופה האָב איך געקראָגן אַ טראָט אין פוס פון רער פלה און איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז אומגערן. פון רער חופה האָט רער פלהס צר ניכער געכאַפט די פלה און אַוועקגעפירט, פרי זי זאָל קאָגען פריהער אַריינגיין אין שטוב, אייראר איך. דאָס איז באַ זיי געווען אַ מין סגולה, אַז זי זאָל הערשן איבער מיר. רערפון האָט מען רעמאָלט שטאַרק געהאַלטן. ווער פון חתן־פלה עם שטעלט אַריין פריהער אַ טריט אין שטוב, פון רער חופה נייענריג, דער הערשט איבערן אַנרערן. אָבער אריה־ליב מיט מין צר, ווָאס זיינען גאָר נישט געווען פון די נאָכגעבערן, האָבן ניכער געגומען פאַרלויפן דעם וועג, פרי איך זאָל פריהער אַריינגיין אין שטוב. רער פלהס צר וויראר האָט נישט געווָאָלט פאַרלירן די „הערשונג", און עס איז געווָארן אַ לויפעריי, אַז גאָט זאָל אָפהיטן. איך האָב רעמאָלט געטראָגן אַ קיטל אויף רער אַטלעסענער קאַפאָטע און אויבן אַ פּאַלטאָ. אָבער יהורה־ליב רער שניידער האָט מיר פאַרשמעלט רעם פּאַלטאָ און, לויפנריג, האָט ער זיך פאַרקאַטשעט. עס האָט זיך אַרויסגעזוהן רער קיטל, און איך האָב זיך זעהר געשעמט.

די פלה מיט איר צר זיינען שוין רערווייל געווען אויפן גאַניק, און איך בין נאָך געווען פּאַרן גאַניק, ווָאס האָט געהאַט זעקס שטינלאַך. רעמאָלט האָט אריה־ליב אַרויסגעוואָגט, אַז די פלה מוז אַראָפּגיין צוריק פון גאַניק, און חתן־פלה מוזן אַריינגיין בייראַ גלייך אין טיר.

עס האָט נישט געהאָלפן. די פלה מיט די מחותנים האָבן געמוזט צוריק אַראָפּגיין פון די שטיגן, און פון בייראַ זיינן האָט מען געהיט, אַז חתן־פלה זאָלן גלייך איבערטרעטן די שוועל. גיין מיר אַרויף אויפן גאַניק און פון די זיינן שרייט מען:

— גלייך! גלייך!..

אָבער די פלה גיט אין רער־גיך אַ שטעל אַריין איר פיסל איבערן שוועל פון שטוב, און אָט וועט זי הערשן איבער מיר!.. דאָס האָט אָבער אַלץ רער שטאַרקער אריה־ליב רערוהן און נישט רערלאָזן, געהייסן ווידער אונז ביידן אַרויפגיין גלייך, און פון בייראַ זיינן האָט מען ווידער געשריען:

— גלייך! גלייך!

אַזוי ווי מען מושטירט זעלנער. איך האָב זיך אין האַרצן אויסגעלאַכט פון רער נאַנצער מעשה, און האָב זי טאַקע עקסטרע געלאָזט אַריינגיין פריהער. זאָל זי הנאה האָבן. און מיינע האָט טאַקע וויטער געגעבן אַ כאַפּ דאָס פיסל אין טיר. דאָ איז שוין אריה־ליב גאָר בייז געווָארן און געוואָגט, אַז חתן־פלה זאָלן אַהער נישט אַריינגין, נאָר מען באַדאַרף זיי אַוועקפירן צום חתנס סטאַנציע, דאָס הייסט, צום זיידן, און אויב זי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0148-0293 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועט וויטער פֿרובן אַרײַנגיין פֿריהער פֿאַרן חתן, מעג אַפֿילו רויערן אַ נאַנצע נאַכט, וועט ער דאָס נישט דערלאָזן. האָט מען אונז געפֿירט מיט די כּלי־זמר נאָך אַ שטיקל וועג צום זיידן. דאָרט איז אָבּער אויך אַוואַ הויכער נאַניק. אָבּער די מחותּנים פֿון איר צד, וואָס זיינען שוין געוואָרן מיר און האָבּן, קענטיג, פֿאַרלוירן רעם מוט צו שטרײַטן מיט אריה־ליבּן, האָבּן זיך שוין מער נישט געסטאַרעט, מען האָט דאָ אויך געשריען:

— גלייך! גלייך!

און מען האָט נעקוקט אויף די פֿים, נאָר עס איז מיט מול דאָסמאָל אַרומכנעגנאַנגען, און מיר זיינען אַריין אין שטוב ג ל י ך.

איצט האָט מען נעפֿראַכט די גאָלדענע יוך פֿאַר חתן־כּלה פֿון פֿעטער צום זיידן אין שטוב, וואָרום סיי וויּ דאַרף מען דאָך חתן־כּלה מיחד זיין נאָך דער חופּה אין אַ באַזונדערע צימער, און בּאַם זיידן האָבּן מיר נענעסן די באַרימטע יוך. די כּלי־זמר האָבּן זיך צעטיילט: אַ פּאָר כּלי־זמר מיט שעבּסלען האָבּן געשפּילט בּאַם זיידן און עטליכע בּאַם פֿעטער. בּאַלד איז נעוואָרן שבּת, מען האָט געבּענשט ליכט. רער פֿרעמדער עולם איז אַוועק אין שול אַריין, און מיר האָבּן נעראַוונט אין דערהיים.

רער זיידע איז נעזעסן מחולק מיטן טאַטן. ער האָט נישט נעוואָלט, אַז די חסידים זאָלן זיין אויף מיין חתונה, און רער טאַטע האָט אָפּגעמאַכט מיטן זיידן, אַז פֿרייטאָג צו נאַכטס, שבּת פֿריה, בּיז שבּת צו נאַכטס, זאָלן זיין בּלויז חסידים. די חסידים האָבּן געזונגען, נערערט פֿון חסידות, און איך האָב זיך איינגעהערט, וואָס זיי ריידן. אָבּער זיי האָבּן נישט געוואוסט, אַז איך בין שוין אַ זאַ מחנגר, און זיי זעהען אויס בּאַ מיר מאָרנע מיט זייער חסידות. די כּלי־זמר האָבּן געשפּילט כּמעט אַ גאַנצע וואָך. אַלע טאָג האָט מען געמאַכט גרויסע סעודות פֿאַר רער גאַנצער שטאָט, וויּ עס פלענט זיך פֿירן אַמאָל.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0148-0294 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXIV

ראש־השנה צום רבין. — דער בעם פון טאַטן, וואָס איך בין נישט געפֿאָרן צום רבין. — מיינע צרות צוליב חסידות. — דער קאַמף מיט חסידות. — דער ובוח. — דער רושם פון ובוח אויף די הויזינע.

אויף ראש־השנה איז דער טאַטע געפֿאָרן קיין סלאָנים צום רבין. בּאַלד נאָך דער חתונה האָט ער זיך מיט מיר אָננגעהויבן פּירן זעהר ערנסט. ער האָט מיר קיין מאָל נישט נעזאָגט, וואָס איך האָב צו טון. ער האָט נעהאַלטן, אַז איך פֿאַרשטיי שוין אַליין, און ער האָט צו מיר שטענדיג נערעדט מיט רי אויגן, דאָס הייסט, איך האָב אים נעקוקט אין רי אויגן אַריין און האָב פֿאַרשטאַנען, וואָס איך דאַרף טון, אָדער וואָס ריירן. ער האָט נעהאַלטן פֿאַר איבּעריג מיר צו זאָגן, אַז איך זאָל פֿאָרן צום רבין, וואָרום נאָך דער חתונה פֿאָרן אַלע חסידישע קינדער צום רבין, און דאָ, אַז ער פֿאָרט, האָט ער נעמיינט, וועל איך מיך באַלד אָנכאַפּן:

— טאַטע, איך ווייל אויך פֿאָרן.

אָבּער איך האָב דאָס אים נישט נעזאָגט. דאָס האָט אים נעמאַכט אַ וואונר אין האַרץ, און ער איז אַליין אַוועקנעפֿאָרן צום רבין.

ער האָט זיך דאָרט זעהר שטאַרק נעשעמט פֿאַרן רבין, וואָרום ער האָט דאָך נישט נעקאָנט פֿאַרשוויגן פֿאַר אים, אַז צען טאָג אין אלול האָט ער חתונה נעמאַכט זיין זון, וואָס דער רבי האָט מיך נוט נעקענט און האָט אויף מיר נעזאָגט נביאות, אַז איך וועל זיין אַ שיינער חסיד, און איצט קומט ער אָהן רעם זון. דאָס איז אים נעוועזן זעהר שווער.

און נאָך ראש־השנה, אַז ער איז נעקומען פון סלאָנים, איז ער נעוועזן שטאַרק בּרוגז אויף מיר. ער האָט מיך פֿראָסט נעבּרענט מיט זיינע קורצע ווערטער און אַלץ צוגעזאָרגן פון דער זייט, פֿאַרבּייניינעריג:

— עולם־הבּא וועל איך האָבן פון דיר.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0149-0295 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רעמאלט איז באַ מיר פאַרביבן איין מאָל פאַר אַלע מאָל מאַכן אַן עק, האַלטן מיט אים אַ וכוח, און מיר וועלן זיך בירע נישט פינינן. אַ וכוח איז שוין עפעס אַנדערש. איך בין נעזונט בטוח אין נצחון. זאָל ער וויסן, אַז איך בין אַ מחנגר, אַז איך וועל שוין קיינמאָל קיין חסיד נישט זיין — און ער וועט צוגעזיינט ווערן.

דאָס איז אָבער גאָר נישט נעזונט, ווי איך האָב באַלד אַרויסגעזעהן, פון די גריננע זאַכן. בפרט נאָך מיט אַזאַ טאַטן, ווי מיינער איז נעזונט, אַ מענש אַ מלאך, וואָס האָט מיך שטענדיג ערצויגן מיטן בליק, מיט די אויגן. ווי קאָן מען דאָס אַ טאַטן, און אַזאַ טאַטן, זיין פּנגר, שטעלן זיך קענן אים און אויפוויזן, אַז זיין דרך איז אַ פאַלשער איננאַנצן? איז מיר נעזונט שווער ביזן טויט!

און איך האָב שטענדיג נעזוכט עפעס אַזאַ נעלענהייט, וואָס זאָל מיר נעבן מוט און פריהייט אין אַזאַ שווערן ענין.

מיין יונג שיין וייבל איז, צום אומגליק, אויך נעזונט אַ חסיראַצקע. זי האָט זיך נעהאָרעוועט באַ איר שוואָגער, אַ הייסער קאַרלינער חסיד, און האָט אָפטער דערציילט, אַז ר׳ אהרן, קאַרלינער רבי, איז נעזונט באַ איר שוואָגער צו גאַסט, האָט זי נעקאָכט פאַר אים פיש (די פינסקער צייכענען זיך אויס מיט פיש קאָכן), האָט דער רבי נעגעסן די פיש (ער איז נעזונט, קיין עין־הרע, נישט קיין קליינער עסער). האָט ער נעזאָגט, אַז ער האָט אַזעלכע גוטע פיש שוין לאַנג נישט נעגעסן.

— וואָר האָט דאָס נעקאָכט? — האָט ער געפרעגט.

האָט מען אים נעזאָגט — וואָר.

אַ יתומה, אַ מיידל פון פופצען יאָר האָט דאָס נעקאָכט, און ניט נראַדע פיש, נאָר אַלץ, וואָס זי קאָכט, האָט דאָס פל הטעמים. האָט ער איר נענעבן אַ ברכה, אַז זי זאָל האָבן אַ מאַן אַ גרויסן חסיד. מען קאָן פאַרשטיין מיין וייבלס ענמת־נפש, וען זי האָט דערזעהן, אַז איך בין נישט קיין חסיד און בין נישט נעפאָרן צום רבין.

מיין וייבל האָט נעשפּילט אין רער פאַמיליע אַ גרויסע ראָליע. אַלע האָבן זי נעליבט פאַר איר שיינקייט, פאַר איר בריהשאַפט, פאַר איר שכל, און רער טאַטע האָט נעלענט אויף איר גרויס האָפענונג, אַז זי וועט מיך נעווינען מיט איר שיינקייט און שכל דערפירן צו חסידות.

אויף שבת און יום־טוב האָט מיך מיט רעם וייבל רער זיירע פאַרבעטן צום טיש. נעווינליך, וען איך וואָלט נעזונען אַ חסיר, וואָלט איך רעם זיירן אַזאַ נחת נישט אָננעטאָן, נאָר איצט בין איך נעזונען צופרידן מיט רער נעלענהייט, און פלעג קומען צום זיירן עסן פריה, וי באַ מחנגרים. נאָכן עסן פלעג איך זהן רורכן פענסטער, וי רער טאַטע גייט פון

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0149-0296 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שטיבל. ער פלענט פֿאַרבײַטיין פֿאַרן זיידנס שטוב. פלעג איך מיט ליבֿען, מײַן יונג וויבֿל, גיין אַהיים, און רער טאַטע האָט מיט אירע געריידט פֿון חסידות, און מיר האָט ער אַלע מאָל געגעבֿן שטעך־וועריטער, אַז עס פלענט מיר נישט גוט ווערן.

און מײַן גוטער טאַטע, ווילנריג, אַז דאָס וויבֿ זאָל מיך מאַכן פֿאַר אַ חסיר, פלענט נײַן אַזוי וויט, אַז ער פלענט מיך פֿאַר רעם וויבֿ שטאַרק אַראָפֿוואַרפֿן, פֿרי איך זאָל זײַן קענן אירע געפֿאַלן. זי, וידער, האָט ער אויפֿגעהויבֿן קענן מיר, און דאָס פלענט מיר פֿאַרשאַפֿן באַוונדערערע שמערצן. ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען, אַז מיט אַזוינע דרכים קאָן ער נאָר מאַכן אַ שלעכט לעבֿן צווישן מיר מיט רעם וויבֿ. עס איז נעווען ענליך רערויף, ווי בײַ אים וואָלט אויסקומען, אַז אויבֿ נישט קיין חסיר, טאָ זאָל איך טאַקע האָבֿן אַ שלעכט לעבֿן.

שמחת־תורה האָבֿ איך מיט ליבֿען נענעסן בײַם זיידן, און אַז איך מיטן וויבֿ זיינען נענאַנגען פון זיידן אַהיים, האָט שוין רער טאַטע איינם אַזוינער געפירט אַלע חסידים צו זיך. היינט וועט שוין יאַנקל עסיג־מאַכער און שעבסל רער סופֿר אַרויסנעמען פון אַלע אויוונס אין שטאָט דאָס נאַנצע עסן און וועט אָנפֿריינגען צום טאַטן פֿאַר די חסידים. אַך, ס׳אַרבֿ ליבֿער טאָג!

איך האָבֿ רערזעהן רעם טאַטן מיט די חסידים און רערהערט יאַנקלס קול. מען איז שוין נעווען שפֿורליך. זיי זיינען נענאַנגען אַ נאַנצע כאָפּטע צו אונז, און איך מיט ליבֿען זיינען נענאַנגען אויף רער אַנדערערער זייט. יאַנקעלע, וואָס האָט מיר נעוואָלט אַרײַנלאָזן שפֿילקעס, האָט איבֿער רער נאַנצער נאַס נעשריען, ווי הויך ער האָט נעקאָנט, די דאָזיגע ווערטער:

— על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו.

און נאָך העכער:

— הונר־טאַטע, הונר־מאַמע, רבק באשתו, מיט רער פרוי.

און נאָך אַמאָל דאָס איבֿערגעחזרט:

— הונר־טאַטע, הונר־מאַמע, ורבק באשתו, מיט רער פרוי.

און אַזוי וויטער, ביז מיר זיינען אַריין צום טאַטן אין שטוב.

אין שטוב האָבֿ איך נעפרעגט רעם טאַטן, ווי אַזוי ערלויבֿט ער דאָס יאַנקלען מיך צו באַלײַדיגן? נאָר יאַנקל האָט זיך אַרײַנגעמישט אין מיטן:

— וואָס? ווען? איך האָבֿ אים פֿאַרטיטשט אַ שטיקל חומש, ווי רער רעסער אַפֿיקורס טייטשט.

דאָס האָט ער נעמיינט רעם תרגום אשפנזי פון ר׳ משה מענדעלזאָן, ווילכן מען האָט נערופֿן ר׳ משה רעסער.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0150-0297 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— אונר טאַטע, אונר מאַמע, — האָט ער געליינט.

— איר האָט רעכט אָבער געשריען „הונר" — האָב איך אים באַמערקט.

— ניין. אונר, אונר... — האָט ער זיך געוויצלט.

„נו, מען מוז היינט מאַכן אַ סוף", האָב איך אַ טראַכט געטאָן — „מען באַראַרף זיך גוט אָנשפּורן און פאַרפירן אַ ופּוח. אַז מען איז שפּור, איז מען שטאַרק באַ זיך".

שמחת־תּורה באַנאַכט מאַכט שטענדיג רער מניר אַ סעורה פאַר אַלע שטאָט־בעלי־בתּים, פאַר שטאָטיש געלט. מען קומט זיך צונויף צום מניר שמחת־תּורה פאַר מנחה, און מ׳פֿראַוועט ראָרט נאָר אַ נרויסע סעורה מיט געבראָטענע גענז, מיט פרוכטן, מיט שנאַפּסן און ווינען. בעלי־בתּים שיקן אַריין ווינען נאָך ערב שמחת־תּורה און ס׳איז באַם מניר לעבעריג. רעם נאַנצן שמחת־תּורה ביז צוועלף באַנאַכט עסט מען און מען טרינקט, און מען זינגט, און מען טאַנצט. ראָם איז שוין נעווען אַזאַ טראַריציע משנים קדמניות, מרי שנה בשנה.

רעם מנירם זון מיטן איירעם מאַכן אויך אַ סעורה שמחת־תּורה באַוונרער פאַר די לומרישע יונגע־לייט, און ראָרטן הוליעט מען ווידער אָפּ אַ טאָג, אויך מיט גוטע שנאַפּסן, ווינען און געבראָטענע גענז.

מיט אים, מיט משה־אהרנען, האָב איך אָפּגערעדט, אַז איך זאָל היינטיגן שמחת־תּורה אַוועקפאַרפן רעם טאַטן מיט די חסידים, און הוליען עפענטליך באַ אים מיט אַלע אונזערע יונגע־לייט, די לערנערס.

רערווייל האָט באַם טאַטן אָנגעהויבן צו זיין פרייליך. מען האָט זיך נענומען אַרומצוצן באַם טיש. איך האָב זיך אויך אָנגירערנעוועט, אָבער איך בין שוין נעוועסן, וי אויף שפּילקעס, און נישט לאַנג וואַרטנרינ, בין איך אַרויסנענאַנגען פון טיש און אַוועקנענאַנגען צו משה־אהרנען, וואו אַלע אונזערע יונגע־לייט האָבן זיהר גוט פאַרבראַכט. איך מוז זאָנן, אַז ראָם איז באַ מיר איינער פון מיינע בעסטע טענ אין מיין נאַנץ לעבן. ווינינ טענ האָב איך נעהאַט אַווינע. מיר אַלע, אַ צוועלף יונגע־לייט, די בעסטע לערנערס, האָבן נעטאַנצט, זיך נעקושט און נעוונגען. עס האָט עפּעס נייסטינ נעצווינן איינעם צו רעם אַנדערן, עס האָט זיך נעוואַלט נאָכאַנאַנר קושן... אַווי האָבן מיר אָפּנעהוליעט ביז עלף אַוויינער באַנאַכט, און דערנאָך זינען מיר אַריינענאַנגען בנלופינרינ צו די בעלי־בתּים און נעמאַכט מיט זיי אַ טענצל.

איך נעריינק, אַז איך האָב נעכאַפּט אַ איר, אַ בעל־הבּית, ר׳ שמערל, מיין חברס אַ פּאָטער, וועלכן איך האָב ליב נעהאַט, אַרומנענומען אים צונעשטיקט צו זיך פון נרויס ליבע. איך בין נעווען זהר אַ נעווונט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0150-0298 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איננל און איך האָב אים שיער נישט דערשטיקט. ער האָט זיך נישט נעקאָנט אַרויסרייסן פון מיינע הענט, און עטליכע מענשן האָבן אים קוים אָפּגענומען באַ מיר. נאָכדעם בין איך באַלד נעפאַלן אויף רער ערר, ווי ראָס איז נישט מיאום, טויט־שפּור, מען האָט מיך אַריינגעטראָגן אין אַ צימער, וואו מען האָט מיך נעלענט שלאָפן, אַזוינער איינס באַנאַכט האָט מיך משה־אהרן אויפגעוועקט ניין אַהיים.

אַז איך בין נעקומען אַהיים, האָבן די חסידים ערשט נעהאַלטן באַ די פיש, און עס איז נעווען פריילין. יאַנקעלע, רער קאָצקער חסיר, וואָס איז, געוויינליך, נעווען שפּור וי לוט, האָט מיך באַלד רערזעהן און נעזאָגט:

— חצקל, רו נייסט פון משה־אהרנען, אַ רוח אין זיין טאַטן אַריין.

רערויף האָב איך פלוצלינג און מיט אַמאָל אַרויסגעשאָסן:

— אַ רוח אין דיין רבינס טאַטן אַריין!

אַ אידיש גראָב ווערטל...

וען די חסידים וואָלטן נישט מורא געהאַט פאַרן זיירן, וואָלטן זיי מיך אַלע אויפן אָרט נעשלאָגן מפּות רוצח, און רער טאַטע וואָלט נעווען צופרירן. נאָר מען האָט מורא נעהאַט פאַרן זיירן, האָט מען פאַרקוועטשט רי ציין און נעשווינגן. זיי האָבן בכלל מער אַ וואָרט נישט נערערט. עס איז נעווארן אַ שטיל־שווייגעניש.

איך בין באַלד אַריין צו מיר אין שלאָפצימער. ראָרט איז נעלענן מיין יונג וייבל און נעווינט מיט ביטערע טרערן. איך האָב די חסידים, לויט איר מיינונג, פאַרשטערט רי נאַנצע סעודה. זיי וואָלטן נאָך אָפּ־נעהוליעט רי נאַנצע נאַכט. אַ שרעק נעמט רורך רי ביינער, ווי איז צו רי אויערן, וואָס הערן אַזוינס, אַז משה אהרן־לייזערס זון זאָל שילטן אַ רבין אין טאַטן אַריין.

מיין וייב איז זיך מיט מיר אַרורכנעגאַנגען אַ הינטער־נאַס צום פוילישן קלויסטער צו און האָט אויפן וועג אַזוי נעווינט, אַז איך האָב נעקאָנט שטאַרבן נעבן איר. איך האָב נישט נעקאָנט איבערטראָגן איר ביטער נעווין.

— איך האָב ריך ליב, חצקל — האָט זי נעזאָגט מיט טרערן — נאָר איצט וואָלט איך נעוואָלט אַריין בעסער אין רער ערר אַריין, איך קאָן שוין מיט ריר נישט לעבן. מיין נישט, אַז איך וויל זיך נטן, נאָט באַהיט, נאָר אַז רו האָסט נעקאָנט שילטן יאַנקעלעס רבי, רעם קאָצקער, אין טאַטן אַריין, האָב איך מורא צו לעבן מיט דיר...

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0151-0299 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און זי הויבט אָן אַלץ מער און מער צו ווינען. איך האָב איר נישט געענטפערט, און זי האָט אַ לאַנגע צייט נעוויינט מיט אַוועלכע שרעקליכע כליפּעריין, וואָס האָבן מיך ממש נענרוילט.

אַז מיר זינען צוריקגענאַנגען צו אונז אין שטוב, האָב איך נעהערט רי קולות פון רי חסידים. זי זינען שוין נענאַנגען אַהיים. זי האָבן אַלץ נערערט פון זייער „אומגליק" און האָבן נישט נעווונגען אויפן וועג, אַווי זי שטענדיג. מיין וואָרט האָט אויף זי נעמאַכט אַ נעוואַלדיגן רושם. איך האָב זי באמת פאַרשטערט רי שמחה.

אַז איך בין אַריין צוריק אין שלאָפצימער, האָט מיך רער טאַטע אַ רוף נעטאָן:

— חצקל, זיץ — האָט ער נעוואָגט.

און מיין וויב האָט ער נעהייסן ניין שלאָפן.

— וואָס איז מיט דיר, חצקל, וואָס איז דאָס מיט דיר נעוואָרן? — האָט ער שטיל און ציטריג נעפרענט.

איך האָב אַ קוק נעטאָן אויף זיין פּנים און האָב זיך דערשראָקן. דאָס פּנים בלאַס, רי אויגן רויט. איך האָב אים קיינמאָל אַזועלכן נישט נעזעהן. קיין כּעס האָב איך נישט באַמערקט אויף זיין נעזיכט. דער מין כּעס האָט בּאַ אים אַבסאָלוט נישט עקסיסטירט, נאָר פאַרטרויערט איז ער נעוועזן. איך האָב אים נעזעהן, ווען ס׳איז בּאַ אים נעשטאָרבן אַ קינד, אַ שוועסטער. אָבער איך האָב נישט נעזעהן אין זיין נעזיכט אַזאַ שרעק־ליכן אויסדרוק.

איך האָב אים נעזאָלט קושן און ווינען, בעטן רחמים, ער זאָל מיר מוחל זיין. איך בין נעזעזן נרייט פאַר אים אַוועקצוגעבן מיין לעבן, איך וואָלט בעסער נעזאָלט, אַז עמיצער זאָל מיר אַריינשטעכן אַ שפּיז אין האַרצן, אידער צו זעהן מיין טאַטן מיט אַזאַ פּנים. איך וויס ראָך יאָ, וי וויט מיין ליבן טאַטן, וועלכן איך האָב ממש פאַרהיילינט און פאַרהיילינ בּיז היינטיגן טאָג, וויפיל נעוונט אים האָט עס נעקאָסט, און וואָס איז ער, נעבּענ, נעזעזן שולדיג.

און איך בין מיך מורה, אַז ווען מיר פאַרזילט זיך אַמאָל טון עפּעס אַן עולה, מאַלע וואָס אַ מענשן פאַלט איין, שטעל איך מיר בּאַלד פאָר רי נעשטאַלט פון מיין טאַטן, און איך האַלט מיך שנעל אָפּ דערפון. אָבער, לירער, נישט אַלע מאָל קומט מיר פאָר רער מאַטע אין זכרון.

איך וואָלט אים נעשיינקט מיין לעבן, מיין נוף, מיין בלוט, אָבער וואָס טוט מען מיט מיין נשמה, ווי קאָן איך נלויבן אין רעם, אין וואָס איך נלויבּ נישט? און ווי קאָן איך איצט הרנענען אַווינע צוויי ליבע מענשן, ווי מיין טאַטע און מיין שיין יונג וייבל?

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0151-0300 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— וואָס שוויינסטו, — האָט ער מיך ענרליך געפרעגט — רייד, אַררבּה, רייד, בּאַ מיר איז נעבּליבּן איין מאָל זיך רוכבריידן מיט דיר, און וואָלסט מיר אַלץ ריידן, וואָס רו האָסט אין האַרצן. איך בּין אַליין שולדיג, וואָס איך האָבּ מיט דיר וויניג געדעדט פון חסידות. איך האָבּ פון דיר צופיל נעהאַלטן, איך האָבּ דיך שטענדיג נעהאַלטן פאַר אַ איינגל מיט פאַרשטאַנד, אַז דו פאַרשטייסט אַליין און מען דאַרף מיט דיר קיין סך נישט רעדן. איצט זעה איך אַרויס מיין פעלער. איך האָבּ מיט דיר קיינמאָל נישט פאַרבּראַכט אין חסידות. וואָלט איך אָבּער מיט דיר נעדעדט, וואָלט איך פון אָנפאַנג נישט דערלאָזט דערצו.

עס איז שוין נעוואָרן נאָך האַלבּער נאַכט, די לאָדנס זיינען נעוואָרן צו־געמאַכט, און אַ ליכט האָט נעבּרענט. איך האָבּ אָננעהויבּן רעדן... איך האָבּ לאַנג נעדעדט, און אַז ער האָט נאָר נעעפנט דאָס מויל מיר צו ענטפערן, האָבּ איך שוין פאַרכאַפּט און נעזאָגט, וואָס ער וויל זאָגן. איך האָבּ מיך שרעקליך צעהיצט, און דער טאַטע איז געוועסן, וי אַ פאַרשטיינערטער, האָט זיך נוט איינגעהערט און מיך נישט איבּערגעשלאָגן. דאָס איז געוואָרן זיינע אַ בּאַזונדערע מעלה, און אַז איך האָבּ נעענדיגט, איז שוין נעוואָרן נרויסער טאָג. איך האָבּ אַ קוק געטאָן אויפן זיינער: זיבּן אַזיינער!

איצט בין איך נאָר אַ נייער נעוואָרן פאַר אים. פון וואַנען נעמט זיך עס? ער האָט מיך אָפּגענעבּן צו יצחק־אשרן און נעמיינט, אַז ער איז יוצא, און ער האָט נישט נעוואוסט, וואָס אין מיר האָט זיך אָננעקליבּן פאַר דער גאַנצער צייט. ער האָט מיך טאַקע נעהאַלטן פאַר אַ קאָך־לעפל, נאָר ער האָט נעהאַט אַ קליינעם טעות: ער האָט נעמיינט, אַז איך וועל זיין אַ חסיר אַ קאָך־לעפל, און איך בין נאָר אַ מחנגר אַ קאָך־לעפל, און ער איז געפאַלן אויפן בּעט, וי אַ פאַרחלשטער, און אַ נרויסן זיפץ געטאָן.

מיך האָט פאַרנומען בּאַם האַרצן, איך בין אַרויסגענאַנגען פון זיין שלאָפצימער און האָבּ זיך נוט פונאַנדערגעוויינט. עטוואָס בּאַרוהיגנדיג זיך, האָב איך אויסגעוישט די אויגן, אַז מיין וויב זאָל נישט דערקענען, אַז איך האָבּ געוויינט. און אַז איך בין אַריין אין שלאָפצימער, איז מיר ערשט פינסטער געוואָרן אין די אויגן: מיין שיין יונג וויבּל לינט אין בּעט און וויינט די נאַנצע נאַכט, אַז די קישנס זיינען שוין נאָס פון טרערן. און אַז זי האָט מיך דערוועהן, האָט זי זיך ערשט פונאַנדערגעוויינט אויפן קול, אַז ער טאַטע מיט ער מאַמען זיינען אַריינגעלאָפן דערשראָקענע. אַז ער טאַטע האָט זיך אַרומגעקוקט, האָט ער פאַרשטאַנען, וואָס ראָ טוט זיך, און איז בּאַלד אַרויסגענאַנגען צו זיך.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0152-0301 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך האָב נישט געהאַט מיט וואָס זי צו באַרוהינן. גאָט מיינער! מיין טאַנץ האָב איך שוין אָפּגעטאַנצט, רער ופּוח מיטן טאַטן, וואָס דאָס האָט מיר אָפּגעקאָסט אָנדערטהאַלבן יאָר צייט, און איך האָב נאָרנישט געטאָן: נישט געלערנט, נישט געחקירהט, איז שוין אויך אַרורכגענאַנגען. וואָס איז איצטער? איך האָב געמיינט, אַז רער טאַטע וועט זיך דערנאָך באַרוהינן, וועט עס אַראָפּשלינגען, און מיר וועלן זיך איינלעבן. איך וועל זיך נעמען צום לערנען, ווי איך האָב רעם טאַטן געזאָגט. באַ מיר איז פּאַרפליבן, אַז איך זאָל זיך ערשט נעמען צום לערנען בהתמרה. קעסט האָב איך, פּאַר מיין וויב ראגה איך נישט. רער טאַטע האָט זי ליב, וו דאָס לעבן, וועט איר זיין גוט, און איך וועל קאָנען זיצן און לערנען, אַזוי לאַנג לערנען, ביז איך וועל האָבן סמיכות אויף רבנות. און פּאַר מיר אַ שטאָט אויף רבנות איז נעוועזן זעהר לייכט צו באַקומען. אין מיינע צייטן האָבן ר׳ חיים וואָלאָזשינערס אייניקלאַך נעשפּילט אַ נרויסע ראָליע בּאַ אירן, און רי וואָלאָזשינער ראש־ישיבות וועלן מיר שוין נעבן אַ שטאָט, און מיין שיין יונג וויבל וועט זיין אַ רביצין.

איך האָב עס פּעסט באַשלאָסן, כאָטש איך האָב נעהאַט פּמעט רעם טויט פון איר וויינען. אָבער איך האָב נעקלערט, אַז איר וויינען וועט אויך מירן, און האָב זיך נעמאַכט האַרץ און אַוועקנעאַנגען אין בית־המדרש אַריין ראַוונען.

ראָס איז נעווען אַ שווערע נאַכט, וואָס האָט זיך מיר באַוונרערס טיף אַריינגעשניטן אין זפרון.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0152-0302 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXV

דער וּפוח מיט די חסידים. — איך וויל פֿאָרן קיין וואַלאָזשין. — דער סאָטער איז קענק. — דאָס אונטערהעצן דאָס וויב קענן מיר. — מיין וויב ווערט קראַנק. — מיר זיינען ברונז. — אונזער שלום. — מיין איבערנעבן זיך צו לערנען. — „קלייבט, קינדערלאַך, רעגדלאַך!" — דער „פּאַלאַץ". — „חצקלם דור".

מיין וויב האָט מיך נעבעטן, איך זאָל איר טון צוליב און ראַווענען אין שטיבל. פרייטאָג צו נאַכטס, בּאַם ראַווענען, האָט מיך נעבעטן רעם פעטערס זון, ר׳ שמחה, קומען צו אים האַלטן אַ וּפוח מיט חסידים. איך האָב איינגעשטימט. עס זיינען נעקומען דריי מנינים חסידים, מיט ר׳ אָרעלען בּראש. זיי האָבן זיך צונעגרייט צום וּפוח עטליכע טעג. ראָס צוציהען מיך צו חסידות האָט בּאַ זיי, אויסער אַלעמען, נעהאַט אַ בּאַוונדערער בּאַדייטונג. זיי האָבן מיך נעהאַלטן פֿאַר אַ קאָך־לעפֿל, פֿאַר אַ איינגל מיט ענערגיע, וואָס האָט ליב קהלעשע אַרבּעט און וואָס וואָלט נעוויס נעמאַכט פֿאַר חסידים יענע יונגע־לייט, וואָס האָבן היי־יאָר חתונה נעהאַט. זיי האָבן אויך מורא נעהאַט פֿאַר מיר. זיי האָבן נעוואוסט, אַז וען איך בּלייב מתנגד, וועט זיך מיט מיר ענדיגן אין קאַמעניץ די חסידות צווישן דער יוגנט, און ראָס איז זיי נענאַנגען אום לעבן.

רעם וּפוח האָב איך נעהאַט און האָב זיי „פּשוט מנצח" נעוועזן. אויף אַלע זייערע פראַגעס האָב איך בּאַלד נעענטפֿערט, און וואָס איך האָב זיי נעפֿרעגט, האָבן זיי קיינער קיין תּירוץ נישט נעקאָנט נעבן.

— דער רבי וועט דיר ענטפֿערן אויף אַלע דיינע פראַגעס — האָט מיר ר׳ שמחה אַ זאָג געטאָן אַ פאַרבּעסטער.

זאָג איך:

— וואָס ראַרף איך אָננעמען ראָס חסידות און פרענן קשיות און זוכן, וועל עס זאָל מיר ענטפֿערן, בּעת ראָס האַרץ מיינס ציהט נישט צו רעם. אַמער איז ראָך גלייכער, אַז איך האַלט זיך מיטן אַלטן וועג און נישט ראַרפן פרענן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0153-0303 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

— און וואָס נייט עס ריר דאָס פרענן? — זאָגט ר׳ שמחה.
— אָט פֿאָרן צו אַ רבין.
— איך גיב ריר פּופּציג רובל אויף הוצאות, — מאַכט ר׳ שמחה — און פֿאָר קיין קאַרלין צום רבין, ר׳ אהרן. ער וועט ריר אויף אַלץ ענטפֿערן.
און האָט מיר נענעבן אַ תּקיעת־כּף, אַז וועז איך וועל אים זאָגן, אַז איך פֿאָר קיין קאַרלין צום רבין, נייט ער מיר פּופּציג רובל. דערמיט האָט זיך געענדיגט רער וכּוח, און איך בין אַרויס וויִ אַ „זיגער", און אַלע האָבן פֿאַר מיר דרך־ארץ געהאַט. זיי האָבן מיך געהאַלטן פֿאַר וואהר אַ נעראָטענעם.

שבּת האָב איך נעראַוונט אין שטיבל, און אַ נאַנצע וואָך אין נייעם בית־המדרש, וואו אַלע גוטע יונגע־לייט ראַוונען. נאָכן ראַוונען האָב איך נאַנצע טעג געהאַלטן רערעם וועגן חסידות, און אַלע האָבן נעוואוסט פון מיין נצחון. אין נייעם בית־המדרש פלענן אָנקומען אַלץ מער און מער יונגע־לייט, פֿאַראינטערעסירטע מיט מיין וכּוח. איך האָב זיי איבער־נענעבן רי אַרגומענטן פונם חסידות און מיינע טענות קענן. רערנאָך האָט מען מיך פֿאַרבעטן אין אַלטן בית־המדרש. דאָרטן האָב איך אויך אַלץ איבערגענעבן פון דאָסניי, און איך מוז מיך מורה זיין, אַז אין אַ משך פון אַ פּאָר צענדליג יאָר איז אין קאַמענץ נאָך רער מעשה קיין איין חסיר נישט צוגעקומען און איז פֿאַרבליבן אַ פֿאַרבּרענטע מתנגרישע שטאָט ער היום הזה.

וי איך האָב שוין געוואָגט, האָב איך נעהאַט אַ טעות מיט מיין וכּוח. איך האָב נעמיינט, אַז נאָכרעם וועט רער טאַטע באין ברירה שלום ווערן מיט מיין מתנגדות און וועט זיך צוגעוויינען. דאָס איז אָבער נעוועז נישט אַזוי. רער טאַטע האָט זיך אָן מיר נענומען נוקם זיין, וואָס איז נאָרנישט נעוואָרן אין זיין כאַראַקטער, האָט מיך שטענריג פֿאַרוואָרפן מיט שטעך־ווערטער און נאָך נענומען צו הילף מיין וויב, וואָס איז שוין נאָר נעוועז נישט יושרדיג. אים האָט עס נאָרנישט נעאַרט, וואָס ער קאָן מיר קאַליע מאַכן דאָס נאַנצע לעבן מיט מיין וויב, וועלכע איך האָב האָלט נעהאַט.

אַז איך האָב דערזעהן, אַז עס נייט אַלץ צו ערנער און ערנער, אַז רער טאַטע האָט זיך אַזוי וי אָננעלענט רערויף צו מאַכן אַ שלעכט לעבן צווישן מיר מיט רעם וויב, האָב איך באַשלאָסן אַוועקצופֿאָרן קיין וואָלאָושין לערנען. סיי וי סיי האָב איך ראָך נעוואָלט זיין אַ רב! אין וואָלאָושין וועט מיר נאָר נישט פעלן און עס וועט נעמען אַן עק. רעם אמת נעוואָגט, האָט זיך מיר נישט נעוואָלט אַוועקוואַרפן מיין אַכצעך־יאָריג שיין יונג וויבל, מיט וועלכער איך בין ערשט נעוועז צוואַמען אַ פּאָר חרשים — נאָר פֿאַרפֿאַלן, לעבן וויטער אַזוי איז נעוועז אוממענליך.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0153-0304 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿאַרן האָב איך געוואָלט מיט אַ פּאַספּאָרט. איך בין געווען באַ ויך גרולרינ און נישט געוואָלט אַוועקלאָזן זיך צוישן מענשן אָהן אַ פּאַס, וואָס איז רעמאָלט נאָר נישט נויטיג געווען. רעם ערשטן פּאַספּאָרט ניט מען אָבער נישט אָהן פּאָטערס יריעה. נאָר איך בין ראָך עפּעס — א י ך, אַן אָנגעוואָרענער יונגערמאַן, וועט מיר מסתמא יעקב רער איספּאָרשטשיק אַרויסגעבן אַ פּאַס, נישט אָנפּרענגריג באַם טאַטן. רער איספּאָרשטשיק האָט מיר טאַקע צוגעזאָגט, אָבער הינטן אַרום האָט ער נעשיקט פּרענן באַם טאַטן. איך האָב שוין רערנאָך פּאַרשטאַנען מיין נאַרישקייט, אַז איך בין נעווען צו גרויס באַ זיך, אַז ער וועט נעווים אָנפּרענן באַם טאַטן, און רער טאַטע האָט מיר גלייך טאַקע אַ פּרענ נעטאָן:

— חצקל, צו וואָס ראַרפּסטו אַ פּאַספּאָרט?

— פֿאַרן קיין וואָלאָזשין... — האָב איך אַראָפּגעלאָזט רי אויגן.

באַ אים האָט, קענטיג, נעפּלאַצט רי נערולר און פּאַר מיין וויב אין רי אויגן האָט ער מיר אַראָפּגעלאָזט צוויי היסע פּעטש.

— אַ פּאָר חרשים נאָך רער חתונה — האָט ער זיך צעשריען — ווילסטו שוין אַוועקוואַרפן ראָם וויב! אַ פּרוש ווילסטו ווערן?

אין רער מינוט איז ער אפשר נעווען נישט אַזוי אויפּריכטיג און ניכער פון אַלץ מסתמא האָט ער נעוואָלט אויפּהעצן מיין וויב קענן מיר.

און ער האָט שוין נערערט און נערערט:

— ס'טייטש, אַ וויב אַ יתומה ווילסטו אַוועקוואַרפן? וואו איז ראָם נעהערט נעוואָרן? ראָם איז ראָך אַ רציחה! און בכלל, וואָס פּאַר אַ רעכט האָסטו צו טון אַזאַ גרויסע זאַך, נישט פּרענגריג באַם טאַטן? מילא, זאָל שוין זיין באַם טאַטן נישט, אָבער באַ אַ וויב?.. ביסט ראָך אַ פּרומער, זאָגסטו, רו וויסט ראָך, אַז עס שטייט אין רער תורה: שנה אחת יהיה בביתו, אַפילו אין צייט פון מלחמה! ווילסטו אַוועקוואַרפן ראָם וויב צוליב לערנען? נאָר ניין, ראָם איז נישט צוליב לערנען, וואָרום לערנען קאָנסטו אין רערהיים אויך. קיינער וועט ריר נישט שטערן. ראָם מוז זיין עפּעס אַן אַנרער זאַך. אפשר האָסטו פּינט ראָם וויב? — פּרענט ער מיט אַ ריפלאָמאַטישן שמייכל, און מיר פּאַלט אין ראָם בלוט.

אַזאַ שיין וויבל, איך האָב זי אַזוי ליב, וואָס איך וואָלט ראָם נאַנצע לעבן אָפּגענעבן פּאַר איר — שיט ער מיר נאָך זאַלץ אויף רי וואונרן!..

און רער טאַטע האָט אַלץ נערערט פּאַר איר אין רי אויגן, פּרי זי צו העצן קענן מיר. אַזוי האָט ער מיר עטליכע שעה נאָכאַנאַנר נענומען ראָם לעבן, נעמאַכט מיך פּאַר רעם ערנסטן מענשן אין רער וועלט. וואָרום, אַז מען קאָן וועלן אַוועקוואַרפן אַ וויב באַלר נאָך רער חתונה, איז אַ

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0154-0305 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

סימן, אַז מען איז נאָר קיין מענש נישט, און ער וויס נישט, וי מען רופט מיך אָן דערפאַר.

מיין וייב האָט זיך געוויינליך פונאַנדערגעוויינט, און דער טאַטע, כאָטש ער האָט זי ליב געהאַט, וי ראָס לעבן, און האָט אַוראַי נישט געקאָנט צוקוקן, וי זי וויינט, האָט ראָך נישט געשאַנעוועט אירע טרערן און האָט כסדר אונטערגעלעגט פייער. נאָר אַז זי האָט זיך אַזוי צעוויינט, אַז זי איז שיער נישט געפאַלן אין חלשות און האָט באַקומען אַ וויטיג אין קאָפּ, און ראָס פנים האָט איר אָננעהויבן צו ברענען, — האָט זיך דער טאַטע דערשראָקן און תיכף געשיקט נאָך יאָשקע דעם רופא. דער „ראָקטאָר" איז אָבער נישט געווען אין דערהיים, און עס האָט זיך געטאָן. די נאַנצע פאַמיליע איז זיך צונויפגעלאָפן, און מען האָט זי אַריינגעלעגט אין בעט אַריין, און איך בין געוואָרן בלאַס, וי דער טויט. איצט האָב איך דייטליך איינגעזען, וי וייט דער טאַטע האָט געהאַסט מתנגדות און וי נרויזאַם ער האָט זיך באַצוינן צו מיר.

אַז מען האָט נעכאַפּט ננבענען יצחק־בערן, וועלכער האָט נעהאַט אַ צונעמאַכטן שליסל צו דער קאַסע און האָט, וער וויס וי לאַנג, באַננבעט אָט די קאַסע, איז דער טאַטע געווען אַזוי קאַלטבלוטיג, אַזוי רוהיג, און ער האָט נישט נערעט קיין מינדעסט שלעכט וואָרט קעגן דעם ננב, נאָר קאַלטבלוטיג, גלייכגילטיג געזאָגט:

— זאָגט מיר כאָטש, ר׳ יצחק־בער, וי לאַנג האָט איר שוין דעם נאָך־שליסל, און צי האָט איר מיך באַננבעט מיט רחמנות.

דערנאָך האָט ער זיך מיט אים אויפן בעסטן אופן אָפּגערעכנט, און אַז יצחק־בער האָט געזאָגט, אַז ער וועט איצט בלייבן אָהן ברויט און וועט נישט האָבן מיט וואָס צו פאָרן אַהיים קיין בריסק, האָט אים דער טאַטע נענעבן אַ הונדערטער און צוגעזאָגט אים גליק און הצלחה א. אַז.ו. מיט אַזאַ פריינטליכן טאָן, פונקט וי יענער וואָלט נעזוגן אַ צריק און נישט קיין ננב.

אָבער אין דעם טאַטנס באַציהונג צו מיר האָב איך איצט ראָס ערשטע מאָל דייטליך נעזעהן קאַלטע רציחה און נקמה. יערנפאַלס, בין איך ראָך עפּעס נישט נעווען קיין נאַס־אינגל, איך האָב ראָך נעהאַט אַ שם אין שטאָט, לייט האָבן מיר ראָך אָפּגענעבן כבוד, טאָ פּאַרוואָס באַגייט ער זיך מיט מיר אַזוי אַכזריותרינ? ממש ער וויל מיך אַוועקקוילען!

נאָר אַז איך האָב זיך נענומען איינטראַכטן, האָב איך אויף אים מלמר זכות געווען. ערשטנס, האָב איך איינגעזעהן, אַז פון אַ מתנגר אַ חסיר קאָן מען וועלן, אָבער צוריק בשום אופן נישט. אַ מתנגר איז סתם אַ פרומער איד, אָבער אַ חסיר מיינט, אַז דער הימל און נאָט און דער נן־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0154-0306 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ערן איז נאָר פּאַר אים, און אויף וויפיל זיי איז טייער דאָס חסידות, אויף אַזוי פיל פּאַרהאַסן זיי דאָס מתנגדות. קוקט מען שוין נישט אויף אַן אייגן קינד, איז עס שוין נאָר קיין קינד נישט, ווען עס גיט זיך איבער צו דעם פּאַרהאַסטן מתנגדות. און אַזוי ווי איך בין נאָך געווען רער בּכור און אונטער מיר זיינען געווען נאָך פיר אינגלאַך, האָט רער טאַטע פּשוט מורא געהאַט, אַז איך זאָל אים נישט קאַלעטשן די בּרידערלאַך מיינע מיט מתנגדות. און ער איז געווען נערעכט, וואָרום אַזוי איז דאָס טאַקע געווען. מיינע בּרידער זיינען אַלע מתנגדים.

און צו מיין אומגליק, ווי געזאָגט, איז דאָס וויב מיינס געווען אַ נרויסע חסידיאַצקע און רער טאַטע האָט רורך איר געשטרייט מיט מיר. וואָלט זי געווען נישט קיין שיינע, וואָלט ער פּאַרבּיסן מיט די ליפּן און וואָלט זיך איננאַנצן פּון מיר מיאש געווען. אָבּער רער טאַטע האָט פּאַרשטאַנען, אַז זי איז מיר אומגעהויר נעפּעלן און אַז זי איז אין רעם פּרט אַ קראַפט פּאַר אים קענן מיר.

מיין ווען אַוועקפּאָרן, וויירער, האָט רעם טאַטן אָפּגעשראָקן. אַזוי האָט ער נאָך געהאַט אַ שטיקל האָפענונג מיט רער הילף פּון מיין שיין וויבּל אומקערן מיך צו חסירות. ווען איך אַוועקפּאָרן, איז דאָך שוין אַלץ פּאַרפּאַלן.

נאָר ווי אַלע מאָל אין אַזוינע פּאַלן צווישן אַ טאַטן מיט אַ קינר, האָט ער, רער טאַטע, גאָרנישט געוואונען און האָט בּלויז מיר קאַליע געמאַכט דאָס בּלוט און דאָס לעבּן. און אָנשטאָט רעם, וואָס איך זאָל ווערן וויכער, בּין איך נאָך מער פּאַרהאַרטעוועט געוואָרן.

און רער קלוגער טאַטע מיינער האָט נישט פּאַרשטאַנען, אַז אַזוי ווי רער טאָג, ווען איך האָב געוואָלט נעמען אַ פּאַספּאָרט, איז געווען פון ער ווען נישט אַוועקגעבּן זיין חסירות פּאַר כּל הון רעלמא, אַזוי ווען איך נישט אַוועקגעבּן מיין מתנגרות פּאַר אַלץ אין רער ווען. פּעלשן, אָפּנאַרן, ליינן, פּאַרמאַסקירן זיך, ווי אַנרערע טון, האָב איך נישט געקאָנט. דאָס איז נישט אין מיין נאַטור. טוען דאָך אַנרערע אַזוי, נייען דאָך אַנרערע חסירים לאַנג נעקלייַרט, פּאָרן צום רבּין, טראָגן שטרייַמלאַך — אַלץ צוליב אַ וויב, צוליב אַ טאַטן, צוליב אַ שוועי, אַ פּרינציפּאַל — און אין האַרצן איז מען רער היפּוך: מען רויכערט אַ סיגאַר אום שבּת, מען טוט אָפּ כּל הפּסלנות, אַבי קיינער זאָל נישט וועהן. איך האָב עס אָבּער נישט נעקאָנט.

מיינע סאַמע ביטערסטע טענ אין מיין לעבּן. מיין וויב איז נעווען קראַנק עטליכע טענ. רער טאַטע האָט זיך נעלענט אין רער ליינ און אין רער בּריים צו מאַכן זי נעזונט. זי איז נעלענן אין בּעט און האָט נאָר נעוויינט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0155-0307 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט מיר האָט זי נישט נערערט. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז איך האָב געוואָלט אײנלייגן פֿאַר איר די וועלט. איר קראַנקהייט האָט מיך לחלוטין צעטרייסלט. אָבער רער טאַטע האָט מיך צו איר נישט צוגעלאָזן. און אַזוי האָט זיך די נאַנצע פֿאַמיליע נעבן איר נערריט, יערערער האָט איר מיט עפּעס צוגעהאָלפֿן, און איך — נישט!

דערנאָך, אַז זי איז נעזונט נעוואָרן, איז זי שוין וויכער נעוואָרן צו מיר. זי האָט, וויוט אויס, אויף מיר רחמנות געהאַט. צופיל האָט מיר שוין רער טאַטע פֿאַרנעבן. עס האָט איר, קענטיג, בּאַנג נעטאָן מיין וואָגלענגיש, בּעת איך האָב ערשט חתונה נעהאַט און האָב קיין הנאה נישט פון מיין לעבן.

מיר האָבן זיך איבּערנעבּעטן... איך האָב איר נעגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז דער טאַטע האָט נישט קיין רעכט צו רודפן מיך אַווי. ער קאָן מיך פֿאָרט פֿאַר אַ חסיד נישט מאַכן, בּעת מיין האַרץ לינט נישט דערבּיי. אַלזאָ, דאַרף ער צו מיר קיין פֿרעטענזיעס נישט האָבן און נישט בּאַגיין זיך מיט מיר אויף אַזאַ נרויזאַמען אופן.

— ער בּאַלײדיגט מיך פֿאַר דיר אין די אויגן, ער מיינט, אַז איך וועל בּאַ זיך אַראָפּפֿאַלן, אַז איך וועל זיך פֿילן נידערשלאָגן — האָב איך מיט איר איינגעטענעט. — ניין, מיין ליבּ וויבּעלע, אַלץ קאָן איך טון, אָבער גלויבּן אין רעם, אין וואָס מיר גלויבּט זיך נישט, קאָן איך נישט.

— און וויטער מפּח רעם, וואָס איך ויל אַוועקפֿאָרן קיין וואָלאָשין — האָב איך איר נעזאָגט — און דיך איבּערלאָזן, וויסטו דאָך, אַז נפשי קשורה בּנפשך, מיין נשמה איז צוגעבּונרן צו דיין נשמה און טאַקע דעריבּער האָב איך נעוואָלט אַוועקפֿאָרן. איך ויל, אַז דיר זאָל זיין נוט פֿאַר מיר, אַז רו זאָלסט, חלילה, נישט לירן בּאַ מיר קיין מאַנגל. קיין סך נעלט האָבן מיר נישט, קיין נייע נעשעפטן זיינען אויך נישטאָ און מיט אַזאַ קלײנעם קאַפּיטאַל, וי מיר האָבן, קאָנען מיר נאָרנישט האָפֿן, אַז מיר זאָלן זיך צושלאָגן צו עפּעס אַ פֿרנסה. איך קאָן דאָך זיך נישט נעמען צו עפּעס אַ קלײנע זאַך און מאַכן אַ פֿרנסה, וי אַלע קאַמעניצער טוען. איין האָפֿענונג איז יאָ דאָ פֿאַר מיר, אַז איך זאָל ווערן אַ רב. און פֿרענ, אַרבּה, מיין וויבּעלע, רעם פּעטער אונזערן, רעם רב, וועט ער דיר אויך זאָגן, אַז פֿאַר מיר איז נאָר איין נוטער וועג פֿאַראַן — ווערן אַ רב. דאָס האָב איך צו פֿאַרדאַנקען רעם טאַטן, וואָס ער האָט מיך נישט אַוועקנעבּעטן קיין וואָלאָשין נאָך מיט דרײַ יאָר צוריק. איך וואָלט שוין איצט נעהאַלטן בּאַ ווערן אַ רב. אָבער איך האָב נאָך מיין האָפֿענונג נישט פֿאַרלוירן; איך בין איצט אַלט אַכצען יאָר. מיר האָבן נאָך קעסט נאַנצע דרײַ יאָר, און עס דאַרף נאָר נישט אויסמאַכן, טאָמער וועלן מיר זיך

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0155-0308 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צעשיידן אויף אַ נעזויסער צייט. בײַם טאַטן וועט דיר נאָרנישט פעלן, אַלע האָבן דיך ליב. נישקשה, אין אַ יאָר פיר, פינף אַמהעכסטן, וועל איך מיט גאָטס הילף נעזוים האָבן סמיכות אויף רבנות, און דו וועסט זיין אַ שיינע רביצין.

קורץ, מיין פלוניתטע, וואָס איז איינגעטליך נעזוען פון נאַטור אַ פּראַקטיש וויבל און האָט מער פון אַלץ נעזוואָלט פּרנסה, איז מספּים נעזוואָרן און האָט מיר נעגעבן פּאָלקאָם נערעכט. זי האָט מיר נעזוואָגט, אַז זי האָט אויף קיין האָר נישט נעצוויפלט אין מיין טרייהייט און מיין איבערגענעבנקייט.

און רער טאַטע, וי עס טרעפט שטענדיג, אַז ער האָט פּאַרשטאַנען, אַז בײַ אונז איז נעזוואָרן אַ פּאָלקאָמענער שלום, האָט אויפגעהערט האָבן מיט מיר צו טון.

מיין נעראַנק — צו לערנען נמרא און פּוסקים, ביז איך וועל קרינן סמיכות אויף רבנות, האָב איך נישט אַוועקנעוואָרפן. איך האָב אָננעהויבן צו לערנען אין נייעם בית־המדרש מיט נרויס התמדה און האָב זיך נעפירט אַזוי: נאָך מעריב, ראָם הייסט, פון אָנהויב אָוונט, האָב איך נעלערנט ביז אַכט אַזייגער, נאָכדעם האָב איך זיך נעלענט שלאָפן נעבן אויוון מיט אַן אַלטן טליח צו־קאָפּן, בעטנדיג פריהער די יונגע־לייט, אַז ווען זיי וועלן נייַ אַהיים אַרום צען, עלף אַזייגער, זאָלן זיי מיך אויפוועקן. און ווען אַלע זיינען אַוועקנעגאַנגען, בין איך איינער נעבליבן און נעגומען לערנען. איך פלענ מיר שטיין בײַם בעלעמער און פלענ לערנען ביזן נרויסן טאָג אַריין. אַז איך פלענ אויפהויבן רעם קאָפּ פון רער נמרא, פלענ איך רערהערן, וי רער בעל־תּפילה זאָנט שוין די ברכות פונם ראַוונען, און עס איז טאָג. אַזוי האָב איך נעלערנט רעם נאַנצן ווינטער.

נעשלאָפן בין איך אין בית־המדרש אַ דריי שעה אין טאָג, נישט מער, און די איבעריגע צייט נעלערנט. נאָר פריטאָג צו נאַכטס פלענ איך שלאָפן אין רערהיים, וי רער רין איז פון אַ תּלמיד־חכם.

איך האָב אָבער מורא נעהאַט צו זיין איינער אַליין אין אַזאַ נרויסן בית־המדרש. איך האָב רעמאָלט נענלויבט אין שרים און מזיקים און רעמאָלט איז אויך נעזוען בײַ אונז אין שטאָט אַ משוגענע אירענע, ראַשעלע האָט זי נעהייסן. איר שנעון איז נעזוען, וואָס זי פלענט אומגיין נאַנצע נעכט איבער די נאַסן, און אַז זי האָט רערזעהן, אַז אַ מאַנסביל האָט ערנעץ נעשפּנט אַ טיר און אַרויס אויף אַ ווילע אין ררויסן, פלענט זי אין רער־ניך אַרייַנ־כאַפּן זיך רורך רער טיר נלייך צו יענעם אין בעט אַריין. נעזויינליך, פלענט ווערן אַ נעזואַלר מיט אַ טומל, ביז מען האָט זי קוים אַרויסנעיאָנט. אין רעם איז באַשטאַנען איר משוגעת. און איך האָב מורא נעהאַט, אַז ראַשעלע זאָל אָפט נישט אַרייַנקומען צו מיר אין בית־המדרש. איך האָב נלאַט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0156-0309 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מורא געהאַט פאַר שרים. האָב איך נעטאָן און נעצונדן ליכט אין אַלע היינג־לייכטער, וואָס זיינען נעווען אין בית־המדרש. אַכט גרויסע היינג־לייכטער, נעריינק איך, מיט אַכט, צען און צוועלף רערן, אויף אַריינ־צושטעלן ליכט שבת און יום־טוב. אַווי פלעג איך פאַרברענען צווי פונט ליכט אַ נאַכט, און קיינער האָט נישט נעוואַגט צו ריידן מיר אַ וואָרט. אַלע בעלי־בתים פון בית־המדרש, וי אירן בכלל, זיינען נעווען זעהר צופרידן פון מיין לערנען איינער אַליין. אַ נאַנצע נאַכט מיט רער גמרא — אַ קליינקייט!

און פאַר איין נאַנג האָב איך וואָס אַ טאָג וייטער אָנגעהויבן וועלן פרימער און פרימער. אין אַ קורצער צייט בין איך נעווארן אַווי פרום, אַז אַ נאַנצע וואָך האָב איך נישט נעגעסן קיין פלייש, בכלל נאָרנישט, אויסער שוואַרץ ברויט מיט נעקעכטס, אָהן פוטער, און רערבי האָב איך אָנגעהויבן צו לייענען אַלע מסור־ספרים. מיר איז זעהר נעווען נעפעלן רער יסוד־שורש־העבודה און באַם ראַוונען האָב איך מיך נעפירט, וי ער האָט נעהייסן: אין אַנדערע ערטער פון ראַוונען האָב איך נעוויינט, און אין אַנדערע ערטער האָב איך זיך נעפריט.

און האָב שוין נעהאַלטן, וי רבי זאָגט: אל יחויק ארם את ידו למטה מבנטו, אַ מענש ראַרף נישט האַלטן די האַנט נירעריגער פון נאַרטל. איך נעריינק, אַז איך פלעג נין אַהיים און צוריק, פלעג איך קוקן אויף די אַלע מענשן אין נאַם מיט עפעס אַ רחמנות. וואָס וייסן זיי? און וואָס לערנען זיי? און אַז איך פלעג אַ קוק נעבן אויפן הימל, וואו עס פלענן לייכטן אַווי פיל שטערנלאַך, פלעגט מיך אָנגעמען אַ שרעק פאַר רעם גרויסן נאָט, און רער פרוש, רער פאַטשאָשניק, האָט נעהאַלטן אַלע טאָג אין איין ריירן:

— קלויבט, קינדערלאַך, רענרלאַך...

אַז אַ מענש נעפינט אויף רער נאַם רענרלאַך, וועט ער זיך נעווים נישט פאַרנינען אויסצוריירן מיט אַ מענשן אַ וואָרט, אָרער עפעס מפסיק זיין אין מיטן. ער וועט אַלץ קלויבן די רענרלאַך.

— קלויבט, קינדערלאַך, רענרלאַך...

מיט די מצוות, וואָס אַ מענש טוט, בויט ער אָרט, אויף יענער וועלט, אַ פאַלאַץ. טאָר מען נישט מפסיק זיין אויף איין סעקונרע, וואָרום מען קאָן נאָך, חלילה, אין אָט רער סעקונרע, וואָס מען לערנט נישט, אַוועקשטאַרבן, וועט אויך אויף יענער וועלט פעלן אַ נאַניק, אָרער אַ נעוויסס, צי אַ פענסטער. רערפאַר ראַרף מען אָהן אַן אויפהער בויען און בויען ביז רעם לעצטן אָטעם, ביז רעם לעצטן שוויים.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0156-0310 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָב איך אים געפאָלגט און געבויט רעם פּאַלאַץ און זיך נישט פּאַרגינגען צו רייזן מיט עמיצן אַ וואָרט, און איך האָב געקליבן רעגרלאַך, געטאָן וי רער יסור־שורש־העבורה האָט געשריבן און ראָך בין איך אַלץ נישט געוואָן יוצא. איך האָב אַלץ געראגהט, וי אַזוי וועלט מען נאָך פרימער.

נאָר מיין טאַטן האָט מיין לערנען נישט געריכט, און ער האָט נאָך אַלץ געוואָגט:

— הלואי וואָלט איך געוואָן געשטאָרבן, הלואי וואָלט חצקל געשטאָרבן, איידער איך האָב ראָם רערלעבט. זיין לערנען מיט זיין פרומקייט איז בּאַ מיר נאָרנישט וועלט, אַז ער האַלט נישט פון רבין.

אין שטאָט האָבן אַלע בּעלי־בּתּים אָנגעהויבן צו מוסרן זייערע זין און זייערע איידעמס, פּאַרוואָס זיי לערנען נישט, וי חצקל לערנט. יענע האָבן מקנא געוואָן משה אהרן־לייזערס, וואָס האָט אַ זון אַזאַ מחמיד און אַזאַ צריק. און די יונגע־לייט גופא האָבן זיך אָן מיר מחקנא געוואָן און ביסלעכווייז, אַרום חנוכּה־צייט, האָבן אָנגעהויבן צו צוקומען אין בּית־המרדש אַלע מאָל מער יונגע־לייט, בּיז רער גאַנצער בּית־המרדש איז געוואָרן געפּאַקט מיט יונגע־לייט און בּחורים, וואָס האָבן געלערנט גאַנצע נעכט אַזוי וי איך. מען האָט זיך איבּערגעטראָגן פון גרויסן בּית־המרדש אַהער, אין נייעם בּית־המרדש, און איך בין שוין נישט געוואָן אַליין, און די ליכט האָבן שוין נישט געבּרענט אין די היינג־לייכטער, נאָר אין מעשענע שטייענריגע לייכטער, אויף די טישן, נעבּן די גמרות.

און מיר פלענן לערנען מיט אַווינע האַרציגע נגונים, אַז וען איך רערמאָן מיך איצט, גייט מיר אַרויך אַ זיסקייט איבּער די גלידער. אַזוי האָט מיט מיר רעם ווינטער געלערנט די נאַנצע שטאָט בּחורים און בּעלי־בּיתלאַך, און אַ לאַנגע צייט נאָכרעם פלענט מען שטענריג זאָגן:

— חצקלס רור!..

און עס איז וירקליך נאָך אַזאַ רור נישט געוואָן אין קאַמענץ. איצט בין איך איננאַנצן געוואָן אַ היסל־מענש. פּורים, נעריינק איך, פלענ איך מיך אָנשפּורן, אַזוי וי רער רין איז, און שפּורערהייט האָב איך געשריען, אַז איך האָב אַ פּאַסספּאָרט אויף יענער־וועלט. איך האָב אָפּגעלערנט די דריי בּבאס: בּבא קמא, בּבא מציעא, בּבא בּתרא.

נאָר ניכטערערהייט האָב איך אַלץ געבּעטן גאָט, ער זאָל מיר געבּן פּרנסה, פּרי איך זאָל קאָנען שטענריג אַזוי וויט און לערנען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0157-0311 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXVI

די קראָם. — מיין פּאָרן קיין קאָבּרין. — ר׳ יאָשעס הויז. — די אידעמס: דער משביל לייזער און דער עלוי זלמן־סענדער. — צוויי הייזער. — דאָם ערשטע מאָל באַקען איך מיך טיפער מיטן תנ״ך. — דער רושם פון תנ״ך. — די סאַרענדערונג אין מיר. — דאָס פּאָרן אהיים. — מיינע הויכע מחשבות. — די קראָם גייט קאַפּוט. — השבלה־ספרים. — ווידער מיין טאַטע.

בּאַ אונז אין רער פּאַמיליע האָט מען שוין געהאַלטן, מחמת מיין איבּערגענגקייט צום לערנען, אַז איך וועל נישט קאָנען געבּן אַ וויבּ און קינדער עסן. און אַווי וי מיין וויבּ איז אַ בּריה, איז געבּליבּן, מען זאָל זי מאַכן אַ קרעמערקע. מיר זאָלן אַרויסנעמען אונזער נרן און מאַכן אַ קראָם, און איך וועל אויר אין אַ פּרייער מינוט קאָנען אַבּיסל צו העלפן.

צו מיין אומגליק, מאַכט זיך, אַז איינער וויל איבּערגעבּן אַ קראָם פון צעלניק מיט בּשמים צווישן. יענער פּאַרט אַרויס פון קאַמעניץ, וועלן מיר האָבּן פּרנסה. האָט מען אין רער־ניך געכאַפּט, אַז אַן אַנדערער זאָל ראָם נישט אויסכאַפּן, און געבּראַכט רעם קרעמער צום טאַטן, און מען האָט בּאַשלאָסן איבּערצונעמען חול־המועד פּסח די קראָם. רער טאַטע האָט געגעבּן פופציג רובּל האַנטגעלט, און חול־המועד בּאַראַרף מען אים אַרייגטראָגן ראָם גאַנצע געלט.

רערווייל האָט מען מיך אָפּגעריסן פון רער גמרא און געהייסן פּאָרן קיין קאָבּרין צו ר׳ יאָשע מינקעס, רעם פעטערס איידעם, אַרויסנעמען אונזער גרן, וואָס איז בּאַ אים געווען איינגעלענט. מיר האָט זיך נישט געוואָלט אַוועקפאַרפן ראָס לערנען מיטן ראַונען מיינעם, אָבּער איך האָבּ געמוזט: מיין וויבּ האָט זיך זעהר געוואָלט ווערן אַ קרעמערקע, אַז נישט קיין רביצין.

בין איך געפּאָרן קיין קאָבּרין.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0157-0312 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ר׳ יאָשעס הויז איז נעזוען מפורסם אין נאַנץ גראָדנער גובערניע אַלס ראָם ערשטע הויז פון תורה וגדולה במקום אחד. זי, אסתר־ניטל, רעם קאַמעניצער רבם טאָכטער, איז נעזוען אַ חכמה און אַ גרויסע בריה, זיי האָבן נעהאַט אַן אינפאָר־הויז און אַ ווינשיינק, ווי בא אונז אין קאַמעניץ חייטשע טרינקאָווסקי. נאָר רער אונטערשייר איז נעזוען רער, וואָס קאָבּרין איז אַן אויעזר, אַ גרויסע שטאָט, און קאַמעניץ — אַ קליין שטעטל.

רי פריצים פונם נאַנצן אויעזר זיינען נעזוען בא איר אין פריצישן נאַסט־הויז און אין ווינשיינק. מעבל איז בא איר נעזוען רייכס, שיינס און נעזוען איז בא איר אויך אַ טאַנץ־זאַל מיט אַ פּיאַנע פאַר רי פריצים. זיי פלענן ממש שעפּן נאָלר אַמאָל, פאַרן פּוילישן אויפשטאַנד.

נעזוען זיינען זיי אויך גרויסע בעלי־צדקות און צו זיי קיין קאָבּרין פלענן קומען פון רער נאַנצער גובערניע אָרימע־לייט, פאַר וועלכע מען פלענט אויסבאַקן ביז צען פּוד ברויט.

עס איז איבעריג צו רערמאָנען, וואָס פאַר גרויסע בעלי־הכנסת־אורחים זיי זיינען נעזוען! מיט איין וואָרט, מען האָט קיינעם נישט אַרויסגעלאָזט מיט לירינן. נאָך אַזאַ הויז פון צדקה און הכנסת־אורחים איז נישט נעזוען אין נאַנץ ליטע.

אסתר־ניטל האָט נעהאַט, נישט מער און נישט ווייניגער, ווי צוויי און צוואַנציג קינרער, פון וועלכע דרייצען זיינען נעשטאָרבן. פון רי נייַן נעבליבענע זיינען נעזוען דריי זין און זעקס טעכטער. פאַר רי טעכטער האָט מען נענומען רי גרעסטע עלוים.

איין איירעם זיינער, לייזער, אַ נעזעזענער עילוי, האָט נאָך רער חתונה נישט נעוואָלט לערנען. ער איז נעוואָרן אַפּיסל „נעכאַפּט אין רער מעשה", ווי מען פלענט זיך אַמאָל אויסררייקן. מען האָט אים נעהאַלטן פאַר אַן אַפּיקורס, אַ משפיל, און ער האָט אָפּגעצוינן צו זיך פון לערנען קאָבּרינער יונגע־לייט. און אַזוי איז בא אים נעוואָרן אַ הויז פון השפלה. בא אים אין שטוב פלענט מען חוזקן פון רבין מיט רי חסירים, פון פאַנאַטיקער א. אַז. ו׳, ווי רער מנהג איז נעזוען פון רי אַמאָליגע משפילים.

רער ראָזינער לייזער, אויסער וואָס ער איז נעזוען אַ גרויסער למרן און אַ משפיל, האָט ער אויך נעקאָנט גוט רוסיש, האָט נעהאַט אַ גרויסע בּיבליאָטעק מיט השפלה־ביכער: העברעאישע און רוסישע, און אַ צונג איז בא אים נעזוען — שוועבל און פּעך. וואָס וויטער, האָט ער אַלץ מער צוגעצוינן צו זיך יונגע־לייט.

ר׳ יאָשע האָט נעהאַט נאָך אַן איירעם, טאַקע מיינער אַ קרוב, ר׳ חיים וואָלאָזשינערס אַן אייניקל. ר׳ יאָשע איז פשוט נעפאָרן קיין וואָלאָזשין און האָט אויסנעקליבן רעם בעסטן בחור צווישן רי לערנערס. קענענריג גוט

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0158-0313 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

לערנען, האָט ער אַליין פֿאַרהערט די חתנים. נאָר רעם חתן איז ער שוין נישט געווען אימשטאַנד צו פֿאַרהערן: ראָם איננל האָט געקענט מער פֿאַר ר׳ יאָשען. היינט איז שוין ראָם איננל אַ איר, ר׳ זלמן־סענדער, וואָס איז קריניקער רב. ער האָט אַ שם פֿאַר אַ גרול און מען האַלט אים זאָגאַר פֿאַר אַ בעל־מופֿת.

ר׳ יאָשע האָט רעם עילוי געבראַכט צו זיך, באַקליידט און באַגייט אים און געלענט ררי טויזנט רובל נרן מיט פינף יאָר קעסט. עס איז געווען די חתונה אין רער איינענער צייט פון מיין חתונה. רער איירעם זלמן־סענדער האָט זיך אויפֿנעשריבן אין תורה מיט די נרעסטע רבנים פון רוסלאַנר און האָט געפירט פֿאַר זיך אַ הויז, וואוהין עס פלענן קומען יונגע־לייט לומרים. זיין הויז איז שוין געווען פונקט רער היפֿך פון זיין שוואָגער.

אַזוי זיינען געווען צוויי הייזער פון ר׳ יאָשעס קינרער. אָבער די ראָזיגע הייזער זיינען געווען פייער מיט וואַסער. די משפֿילים האָבן געלאַכט פון די פרומע פֿאַנאַטיקער, און די פרומע האָבן געמאַכט אַש און בלאָטע פון לייזערן מיט זיינע משפֿילים. אָבער לייזער איז געווען שטאַרק באַלויבט אין שטאָט און אויסגעבונרן מיטן אויספֿראַזונק, מיטן מיראָזאָי פֿאָסרערניק און מיט רער נאַנצער „נאַטשאַלסטוץ". אַפילו בּאַ די פֿריצים איז ער געווען געשעצט.

ר׳ יאָשעס הויז און די הייזער פון זיינע צוויי איירעמס זיינען געווען ראָם נייסטינע צענטרום אין שטאָט. עס האָט זיך אומעטום באַווענט און געלעבט. בּאַ ר׳ יאָשען אין הויז איז געווען פרייליך. די טעכטער זיינען געווען די נרעסטע אַריסטאָקראַטקעס, כאָטש ר׳ יאָשע איז נישט געווען זעהר ריין. מען איז נענאַנגען נרויסאַרטיג געקליירט און „נעשטאָלצירט".

קיין קאָבּרין בּין איך נעקומען נאָך פֿורים. אָבער ר׳ יאָשע, וואָס האָט געהאַלטן מיין נרן, האָט, נעבּעך, נאָר קיין נעלט רעמאָלט נישט נעהאַט. און מחמת איך בּין ראָך עפּעס אַ קרוב און אַ למרן, און אַ יונגערמאַן רערצו, האָט מען וועגן מיין נרן מער נעשוויגן, און אָנשטאָט רעם בעסער מיך נעשטאָפּט מיט נוטע זאַכן און זיך נעפרייט מיט מיר.

אין שטוב בּאַ זיי איז נעווען זעהר פרייליך, און איך בּין מיך מורה, אַז, בּריעבר, האָב איך אמת הנאה נעהאַט, וואָס זיי האָבן קיין נעלט נישט נעהאַט פֿאַר מיר.

מען האָט מיר נעוואָגט:

— פֿאַרבּריינג... בּאַ אונז איז פרייליך.

און איך האָב פֿאַרבּראַכט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0158-0314 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך האָב שוין ווי פֿאַרגעסן אין מיין נמרא מיט מיין יסוד־שורש־העבורה, האָב אויפגעהערט צו קלויבן די רעגרלאַך און בויען דעם פֿאַלאַץ אויף יענער וועלט, אַז עס זאָל חלילה נישט פעלן קיין אײַנימסעלע...

זענענריג פון נאַטור אַ היצינער, אַ קאָך־לעפֿל, האָב איך מיר איבער־געגעבן דעם פריליכן מישמאַש פון די דריי הייזער. אַביסל האָב איך פֿאַרבראַכט בײַ אסתּר־ניטלען מיט די קינדער, וואו עס איז געווען הור־האַ, אַביסל בין איך געגאַנגען צו ר׳ זלמן־סענדערן מיט די לומרישע יונגע־לייט, וואָס זיינען אַלע געווען מתנגדים, און אַביסל האָב איך געהאַט הנאה צו פֿאַרבריינגען בײַ לייזערן, דעם עלטערן איידעם, מיט זיינע משפּילים, וואָס זיינען געווען הייסע אירן און נישט קיין רעליגיעזע, האָבן זעהר שטאַרק געהאַלטן פון תּנ״ך, וואָס בײַ זיי איז נאָר געווען רער עיקר ראָס מענשליכע. שבין אדם לחברו, מענש־פֿריינטשאַפֿט, כּלל־גליק און עולם־הזה.

איך האָב קיינמאָל קיין תּנ״ך ניט געלערנט. אין יענע צייטן, ווי איך האָב שוין ערגעץ געזאָגט, איז לערנען תּנ״ך געווען געהאַלטן פאַר אַפּקורסות, איבערהויפּט, בײַ חסידים און טויזנט מאָל מער בײַ מיין טאַטן, וואָס איז געווען אַריינגעטאָן אין חסידות אַריבערן קאָפּ. נאָר בײַ מאָטע רעם מלמר האָב איך געלערנט יהושע, שופטים און שמואל, מער נישט. לערנען עשרים־וארבּע אין בית־המרדש האָב איך מורא געהאַט פֿאַרן טאַטן. און איך האָב כּמעט נישט געוואוסט די באַרייטונג פון די נביאים, די פּאָעזיע פון זייער וואָרט, און ראָ, ערשט איצט, הער איך עפּעס אַזוינע שיינע טיפע ווערטער, וואָס פֿאַרפֿשופן מיך אינגאַנצן.

ישעיה הנביא זאָגט אין נאָטאָ נאָמען: מי בקש מידכם רמוס חצרי — ווער בעט בײַ אייך, איר זאָלט טרעטן אין מיין הויף, חרשיכם ומועריכם שנאה נפשי — אייערע חרשים און ימים־טובים האָט פיינט מיין זעלע, גם כּי תרבּו תּפילה אינני שומע — אַפילו אַז איר רעדט אַ סך, הער איך נישט. כּי ידיכם רמים מלאו — וואָרום אייערע הענט זיינען באַפֿלעקט מיט בלוט. רחצו הזכּו — וואַשט זיך, ריינגט זיך, למדו משפּט — לערנט נערעכטיגקייט א. אַז. ו.

און נאָך:

... הכוה צום אבחרהו, — צי ראָס זאָל איך רופן אַ תּענית? הלכך פאנמון ראשו, בלבוש שק, איינבויגן דעם קאָפּ און אָנטון אַ זאַק? אַוא תּענית זאָל זיין באַווילינט בײַ נאָט? הלא זה צום אבחרהו. ניין, זאָגט ראָס, אָט רעם תּענית וויל איך אויס: אויפּבינדן די שטריק פון יאָך, אַלע רערשלאָגענע מאַכן פריי, פֿאַרשפּרייטן דיין ברויט פאַר די הונגעריגע. אָרימע־לייט און נויטבאַרערפטינע זאָלן קומען צו דיר אין הויז אַריין. אַז דו

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0159-0315 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וועסט זעהן אַ נאַקעטן, זאָלסט אים אָנקלײדן. רעמאָלט וועט שײנען
דײן ליכטיגקײט, וּוי דער מאָרגנשטערן, און רעמאָלט, אַז דו וועסט מיך
רופֿן, וועל איך ענטפערן: אָט בין איך...

לייזערס משפּילים האָבן אַזוי געלערנט מיט די חסידישע יונגע־לײט,
וועלכע זיינען פֿאַרבאָרגענערהייט אַריינגעפֿאַלן צו זיי. איך האָב זיך אײנ־
געהערט און טראַכט מיר בעת מעשה: וואָס מאַכט מען אַזוי חזוק בּאַ
זלמן־סענדערן אין הויז פֿון די משפּילים, מען רופֿט זיי אַפּיקורסים
ימח שמם, פֿאַרקערט, דאָ רעדט מען דאָך אַזוי שיין, קלוג און גוט! און
איך האָב גאָרנישט געוואוסט, אַז אַ נביא זאָל גאָר ריידן אין נאָמען
פֿון גאָט, אַז ער, גאָט, איז מוחל די אידן „זייער דאַוונען און זייערע שבּחים,
און זייער שרייען, און זייער אויסשפּרייטן די הענט, און זייער פֿאַסטן".
גאָר דאָס פֿאַרלאַנגט גאָט: העלפֿן איינע די אַנדערע, צעבּרעכן דעם יאָך,
וואָס די רייכע לייגן אַרויף אויף די אָרימע — דאָס האָט מיך ממש
איבּערראַשט. און אין דער רגע זיינען בּאַ מיר שוין די אַלע צדקותן פֿון
יסוד־שורש־העבודה געוואָרן עפּעס פּלאַך, פּלאַך און נישטיג...

און לייזערס משפּילים זיינען געוואָרן טייער בּאַ מיר. איצט האָב איך מיך
בּאַטראַכט, וּוי וויט איך בין נעוואָרן פֿאַרנאַרט. איך האָב נאָר געלערנט
און געדאַוונט, און געוויינט, און געפֿאַסט, און געפֿינגט זיך. איך האָב
געמיינט, אַז דאָס פֿאַרלאַנגט גאָט. איצט אָבּער וויר איך נעוואָר, אַז נישט
דאָס פֿאַרלאַנגט גאָט פֿון מענשן, ער וויל נאָר, אַז מענשן זאָלן זיך
העלפֿן. איינע די אַנדערע טון טובות, פֿאַרלייכטערן איינער דעם אַנדערן,
און איך האָב זיך נאָר קיינמאָל נישט אומגעקוקט אויף דער אָרימקייט,
וואָס האָט געשווידלט און געגריבלט אין קאָמעניץ. עס איז נאָר קיינעמס
ראגה נישט, אַלע אַרבּעטן נאָר פֿאַר זיך און איינער וויל איינשלינגען
דעם אַנדערן. אַז איינער האָט פֿרנסה, פֿאַרגינט מען אים נישט, און אַז
איינער שטאַרבּט פֿון הונגער, אַרט דאָס קיינעם נישט. קורץ, איך בין
אינגאַנצן איבּערגעדרייט געוואָרן, און בּאַ מיר איז געבליבּן, אַז ווען איך
וועל קומען אַהיים, זאָל איך זיך אָקאָרשט אַ נעם טון פֿאַר די אָרימע, העלפֿן
די גערריקטע. נישקשה, ענערגיע פּעלט מיר נישט און מיך וועלן פּאָלגן
אַלע יונגע־לייט.

דאָס געלט האָט מען מיר, ענדליך, פֿאַרט אָפּגענעבּן, און איך בין אַוועק־
געפֿאָרן פֿון קאָבּרין נאָר אַן איבּערגעאַנדערשטער. איך האָב קיינמאָל
נישט געוואָלט אינטערעסאַנטע קרייזלאַך, וּוי דאָרט איז פֿאַראַן:
אי תּורה, אי גרולה און אמתע פֿרומקייט מיט השפּלה, און נאָך מיין
שכל נאָך האָט געשטימט אַלץ צוזאַמען. בּאַ מיר איז וועדט געוואָרן מיין זיין אין
קאָבּרין פֿל הון רעלמא.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0159-0316 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז איך בין געקומען קיין קאַמעניץ מיט רעם נרן, האָב איך באַשלאָסן באַ זיך דאָס ערשטע צו געבן מעשר פון רעם געלט. נאָר רער טאַטע האָט געוואָלט, אַז איך זאָל געבן רעם סלאָנימער רבי פופציג פּראָצענט פון רעם מעשר. איך האָב אָבער נאָרנישט געוואָלט הערן. צען רובל האָט ער יאָ באַ מיר אויסגעריסן פאַר זיין רבין, און דאָס איבעריגע האָב איך צעטיילט און מיט אַ טאָלק: איך האָב אויפגעזוכט אַוועלכע בכבורע נערריקטע מענשן און איינגעטיילט צווישן זיי שטילערהייט דאָס געלט. דערנאָך האָב איך באַצאָלט רעם קרעמער, און מיין וויב רי בריה האָט איבער־ געגומען די קראָם.

פאַר מיר האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע עפּאָכע. אַלע טאָג בין איך געגאַנגען דאַוונען, נאָכן דאַוונען געלערנט אַ שעה גמרא און צווישן מנחה און מעריב אויך אַ שעה. רי איבעריגע צייט בין איך געוועסן מיט מיינער אין קראָם. געלייזט האָבן מיר וויניג, וויל מער וי פּויערים זיינען קיין קונים נישט געוועזן. עס איז געוועזן באַלד נאָכן אויפשטאַנר. פון אַ פּריץ איז קיין זכר נישט געוועזן. טאָמער באַווייזט זיך יאָ אַמאָל אויף אַ רפואה אַ שטיקל פּריץ מיט אַ פּאָר פערד, איז די קאַרעטע געוועזן איינגעשמירט, די פערד פאַרשמוצטע, נישט קיין אָפּגעוואַשענע, און ער האָט זיך רורכנעטראָגן וי אַ שאָטן איבערן שטעטל. איך האָב געהאַט לוקסוס־זאַכן אין קראָם, האָט מען עס אָבער איצט נעמענט זיכער אַרויסוואַרפן.

איך האָב אויפגעהערט צו קלויבן רענדלאַך און בוינן רעם פּאַלאַץ, אָבער אויך פון רעם, וואָס איך האָב אויף זיך נעגומען, פּאָרנדיג צוריק פון קאָבּרין, אַז איך זאָל אָנהויבן אַרבעטן לויטן פּראָגראַם פון ישעיה הנביא, איז אויך נאָרנישט געוואָרן. איך האָב זיך באַלד, פאַרשטייט זיך, פאַרדרייט רעם קאָפּ מיט רער קראָם, וואו עס איז נעלענן אַלטע און אומנוצינע סחורה, עפּעס מאָרנע רעשטלאַך, אויף וועלכע עס איז לחלוטין קיין סוחר נישט נעוועזן. פאַר די אַלע שמאַטעס האָבן מיר, מענשן נישט קיין נעניטע, אָפּגעצאָלט אַ סך הונדערטער, און איין נאָל וויס, וועו מען וועט עס פאַרקויפן. צו רעם דאַרף מען ערשט האָבן פון דאָס ניי פּרישע סחורה, אַנדערע, פּראָסטע פאַר די פּויערטעס, און מיין סחורה אַוועקשיקן ערגעץ אין אַ מוזאום פון אַלטע אַנטיקן. ענמה נפש איז געוועזן נענוג, און דערווייל איז רער זירע מיטן טאַטן אויך געבליבן מיט וויניג פּרנסה.

דאָס וויב האָט מיך שוין אָנגעהויבן צו „יאַרען", פאַרוואָס בין איך אַזאַ שלימזלניק און טויג נישט צו קיין מסחר, און אַז זי מוו, נעבעך, זיין אַ קרעמערקע אין קאַמעניץ, אומשטיינס געוואָגט, פאַר וועמען? קיין פּריצים זיינען נישטאָ, און מיט פּויערטעס האָט זי נאָר קיין חשק נישט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0160-0317 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

צו האַנדלען. מען דאַרף זיין צו זיי פּראָסט, מען דאַרף זיי איינרײדן, און זי איז דאָך עפּעס אַ גאַנצע „יאַ טעביע דאַם".

קורץ, מיר איז שוין געוואָרן גוט שלעכט. איך עס אַפילו קעסט, אָבער דעם טאַטן איז אויך נישט זעהר גוט. מיר וואָלטן וועלן זיך אָפּזאָגן פון קעסט, מע‌נ מען שוין אָבער נאָך אונזער ביסל געלט, וואָס מיר האָבן אַרײַנגעלעגט אין קראָם, זאָגן אַ רבֿנן־קריש. אַז עס איז אָבער געוואָרן נאָך ערגער, האָבּ איך שוין גאָר אַוועקגעוואָרפן מיינע געדאַנקען צו ווערן אַ רב אָדער צוהעלפן אָרימע־לייט, נאָר בּאַ מיר איז געבליבן צו ווערן אַ ראַבּינער. קודם כּל האָבּ איך נענומען לערנען תּנ"ך אָהן דעם טאַטנס ווּיסן. אַ צען מאָל רורכנעלערנט אים אויף אַזאַ אופן: איך האָבּ אָנגעהויבן פון ערשטן קאַפּיטל ביז אַן ערך צען קאַפּיטלאַך, רערנאָך האָבּ איך ווידער אָנגעהויבן פון ערשטן; פון צענטן ביז דעם צוואַנציגסטן, און ווידער פון צענטן א. אַז. ו. אַזויערנאָך האָבּ איך אָפּגעלערנט נאָנץ עשרים־וארבּע. פון עשרים־וארבּע בין איך בּאַלד איבּערגענאַנגען צו השפּלה־ספרים. יאָסל דעם גבירס האָט געהאַט אַ סך השפּלה־ספרים, און מיר האָבן שטאַרק נע־נומען לעזן. מיר פלענן שיקן קיין ביאַליסטאָק נאָך השפּלה־ביכער אויף ניץ־נעלט.

נעזען רעמאָלט אַ גרויסער משפּיל, ר' אליעזר האַלבּערשטאַם, ר' איצעלע זאַבּלודאָווסקים אַן איידעם. יענער האָט נעשטיצט די השפּלה־באַוועגונג, און ביאַליסטאָק האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ גרויסער השפּלה־שטאָט.

פאַנאַטישע יונגע־לייט האָבן אַוועקגעוואָרפן דאָם לערנען און זיך נענומען צו השפּלה מיט רער שטיצע פון האַלבּערשאַטאַם. דאָם איז נעזעהן די בּאַרימטע צייט פון גטן צוזישן מאַן און ווייב צוליב רער השפּלה. „שוערן האָבן אָפּגענט זייערע איידעמס", מחמת די טעכטער האָבן קיין רעה נישט נעהאַט. רער טאַטע האָט נעזאָגט, אַז איר מאַן איז נעוואָרן אַן אַפּיקורס, מוז מען אים אָפּגטן.

אין אָט רער צייט האָבן מיר נענומען אויסשרייבן אַלע השפּלה־ספרים און פלענן צאָלן גוט געלט פאַרן לעזן. איבּערגעלעזן אַ בוך — אַוועקגעשיקט נאָך אַ צווייטן. מען האָט אונז אַרײַנגעשיקט אַ נעשריבּענעם קאַטאַלאָג פון אַלע נייע השפּלה־ספרים. איך האָבּ נעוואָלט אָנהויבן לערנען רוסיש, נאָר אין קאַמענץ איז נישט נעזעזן קיין לערער, און רער טאַטע וואָלט מיך דאָס אַוראַי נישט נעלאָזט.

צו רער צייט האָבּ איך שוין נעקאָנט שרייבן לשון־קודש און האָבּ זיך „אויסנעצייכנט" מיט מיין לשון. רעם טאַטן האָט דאָס שרעקליך נעקרייענקט. ער האָט אָבער נעזעהן, אַז ער קאָן נאָרנישט העלפן, און די אָפּענונג, וואָס ער האָט נעלענט אויף רער שנור, אַז זי וועט מיך מאַכן פאַר אַ

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0160-0318 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

חסיד, איז אינגאַנצן צערונען געוואָרן. פֿאַרקערט, מיין ווייב איז געוואָרן אָפּגעקילט צו חסידות. אירע רעיונות, וואָס האָבן זיך נאָר נעררייט אַרום פֿרנסה און מאַכן אַ לעבן, האָבן איר אונטערגעזאָגט, אַז די ווייבער, וואָס האָבן מאַנען חסידים, ווערן ממש פֿאַרשוואַרצט. די מאַנען ליגן נאַנצע טעג און נעמט אין חסידים־שטיבל, טאַנצן און זינגען, עסן און טרינקען, און די ווייבער שטאַרבן פון הונגער. זי האָט געזעהן, וי חסידים האָבן געהוליעט בּאַ מיין טאַטן רעם נאַנצן שבּת צו נאַכטס, נעגעסן און געזונגען, אין די ווייבער מיט די קינדער זייערע זיינען געלעגן אין רערהיים פֿמעט וי הונגעריגע, פֿאַרחושכטע.

זי האָט אויך געזעהן, אַז איך וואָלט ווען פֿאַרדינען געלט, אַז איך ויל זיך איינאָרדענען אַ רעכט לעבן, און אָט רער חשק וואָלט בּאַ מיר קיינמאָל נישט געווען, ווען איך וואָלט געזעהן אַ חסיר. און איצט האָט זי אויך שולדיג געמאַכט מיין טאַטן, וואָס האָט מיך נישט בּאַוואָרגט מיט עפּעס אַ תּכלית, אַז איך זאָל קאָנען געבן אַ וייב פֿרנסה.

בּעת בּאַ אירן האָט זיך שטאַרק נענומען אַנטוויקלען בּילדונג, און פֿיל אירן האָבן אָפּגענעבן די קינדער אין גימנאַזיע, אין יענער צייט, ווען מען האָט שוין געזעהן אירישע ראָקטוירים, אינשענערן, יוריסטן — האָב איך זעהר געקלאָגט רערויף, וואָס רער טאַטע האָט מיך אומגליקליך געמאַכט. נישט קיין רב און נישט קיין ראָקטאָר. נאָר אין רעכטן מיטן ראגהנען האָט זיך אונטערגערוקט אַ נייע צרה, נאָך אַ גרעסערע, און מען האָט שוין פון פֿרנסה נאָרנישט געקלערט. איך מיין ראָ די גרויסע כאַלערע פון 1866־טן יאָר, וואָס האָט פֿאַרצוקט דרויי מיליאָן מענשן אין אַ פּאָר חדשים צייט.

———

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0161-0319 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXVII

די כאָלערע. — אמאָלינע סגולות צו כאָלערע. — דעם רבם טויט. — דער קלאָנג: אז ער איז לעבעדיג נעווארן. — איך זוך א בעלן אויף דער קראָם. — וואכנאָוויטש. — איך וויל ווערן ראַבינער. — פּעטש.

די כאָלערע איז פון בריסק, פונקט ווי אַ לעבעריג באַשעפּעניש, גלייך נעקומען קיין קאַמענץ. די עפּידעמיע האָט זיך שרעקליך פּאַרשפּרייט. אין בריסק זיינען געשטאָרבן פון אלול ביז פּסלו מער פון צוויי טויזנט מענשן, און אויך אין קאַמענץ איז נעווען נישט ווייניגער שרעקליך. פון די ערשטע איז געשטאָרבן רעם רבם אַן אייניקל, ר׳ שמחהס טאָכטער, אַ וויבל, און נאָך איר האָט מען נענומען שטאַרבן אין רעם קליינעם קאַמענץ צו צוויי, דריי אַ טאָג. אַמאָל האָט רערגרייכט ביז אַכט אַ טאָג. אַז מען איז אויפגעשטאַנען אין דערפריה, האָט מען שוין נעהערט פון נייע געשטאָרבענע.

עס איז, פאַרשטייט זיך, קיין וואונדער נישט, וואָס מען איז אַזוי פיל געשטאָרבן. פון רעזינפעקציע האָט מען נאָך רעמאָלט קיין שום באַגריף נישט געהאַט, די מגפה־מחים האָט מען מטהר נעווען אין דערהיים, און נישט אויפן בית־עולם. נעווייניליך, האָט מען מטהר נעווען מיט וואַרעם וואַסער, וואָס פלעגט זיך צעטראָגן אומעטום, און עס איז מער וואונדער, וואָס אַלע זיינען נישט אויסגעשטאָרבן. מען איז אָבער אַזוי אויך נעוונג געפאַלן.

באַם טאַטן איז געשטאָרבן אַ שוועסטער פון פערצען יאָר און אַ טאָכטערל פון צוויי יאָר. אירן האָבן אַפילו נאָך רעם אַלעם אָנגענומען זעהר ווי־כטיג מיטלען, רהיינו, מען האָט חחונה געמאַכט אויפן בית־עולם אַ שטומע מויר, אַ קאַליקע, מיט אַ בלינדן בחור. דאָס האָט מען געשטעלט אויפן בית־עולם אַ חופּה, אַז פון זיי זאָל אַרויסקומען אַ גוטער רוב. וויידער איז מען נענאַנגען, נעריינק איך, פרייטאָג איבער רער נאַנצער שטאָט מיט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0161-0320 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ספרי־תּורות, להבריל, אַ מין פּראָפעסיע, און מען האָט געוואָגט קטורת. די אַלע סגולות האָבן אָבער נישט געהאָלפן.

מען האָט נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט פון די לעצטע סגולות, וואָס זיינען געבּרויכט געוואָרן אין פּוילן, אין לובלין, מיט אַ פּופּצען יאָר צוריק, וועו ס׳איז געווען די כאָלערע. דעמאָלט האָבן זיך אַלע אָננעטאָן פינגערלאַך פון אַ לולב און מען האָט איינגעשפּאַנט פיר מיידלאַך אין אַ סאָכע און פּאַראַקערט אַ שטיק ערד אין דער זיט שטאָט, פון וואַנען די כאָלערע איז געקאָמען. מען האָט אויך אַוועקגעשטעלט אַ גוי אויפן בּית־עולם, געצאָלט אים דריי רובל אַ טאָג, אַז ער זאָל שטיין באַם טויער פון בּית־עולם, און וועו מען וועט בּריינגען אַ מת, זאָל ער זאָגן:

— טו ניעמאַ מיעסטאַ.

האָט דער גוי, ער האָט דאָך אַ גויאישן קאָפּ, געוואָגט פונקט פאַראַקערט, וועו מען האָט געבּראַכט אַ מת:

— טו יעסט דאָסיטש מיעסטאַ, איר קאָנט בּריינגען אַלע זשירעס אַהער.

אָבּער באַ אונז אין קאַמעניץ, וווּ געוואָגט, האָט מען פון רעם פּאַראַקערן אַ זייט שטאָט מיט מיידלאַך נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט און אַפילו פון לובלינער פינגערלאַך האָט מען אויך נישט געוואוסט, און דער אַסעסער מיטן איספּראַווניק האָבן אַזוי געוואוסט, וואָס פּאָרצונעמען, וו מיר וויסן גענוי, וואָס עס טוט זיך אויף דער לבנה. נאָר איך קאָן מיך נישט איינהאַלטן און מוז דערציילן ממש פון אַ וואונדער: אין זאַסטאַוויע איז קיין איין מענש נישט געשטאָרבּן, אַזוי וו עס וואָלט געוועו אָפּגעצוימט פאַרן מלאך המות, ער זאָל אַהין נישט קאָנען קומען. דאָס איז עפּעס אַ מאָרנע אומ־פּאַרשטענדליכע ערשיינונג געוועו. פון דער אַנדער זייט, אין וויסאָקי, איז געוועו די כאָלערע גרויס, אין קאַמעניץ נישט קלענער, און די זאַסטאַוויער פלענן אַ נאַנצן טאָג זיין אין קאַמעניץ, נאָר באַנאַכט פלענן זיי נייַן אַהיים שלאָפן, און אַלע זיינען געוועו גאַנץ...

רעם ערשטן טאָג סוּפות איז אין אַ שעה צייט געשטאָרבּן פון כאָלערע מיין פעטער דער רב. געוויינליך, איז געקומען די נאַנצע שטאָט און מען האָט פאַרנאָסן טייכן טרערן. באַם פעטער איז געוועו פול די שטוב, און איך געריינק, אַז אַ פּינגער האָט זיך באַ אים אַ ריר געטאָן, האָט מען אָננעהויבּן צו שריין, אַז דער צריק לעבט נאָך. די פענסטער זיינען געוועו אָפּן און איבּערן שטאָט האָט זיך באַלד פאַרשפּרייט דער קלאַנג, אַז דער צריק איז לעבּעריג געוואָרן. אָבּער אין אַ פּאָר שעה אַרום איז געוועו די לויה.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0162-0321 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַז איך בין נעקומען אַהיים, האָט מיך געפרענט די בּאָבע בּיילע־ראַשע, מיט איר האַרצינן קול:

— חצקל, רו בּיסט דאָך נעווען נעבּן פּעטער. ס׳איז אמת, וואָס מען זאָגט, אַז דער רב האָט זיך אויפגעוועצט און געזאָגט: „ווייסט נישט, קינדערלאַך, מיט מיר וועט פּאַרשלאָסן ווערן די ערד?“

איך דערצייל איר, ווי דאָס איז געווען. אָבּער עס האָט נישט געהאָלפן, די נאַנצע שטאָט האָט בּאַשטעטיגט דעם קלאַנג. נאָר אין דער נאַכט זיינען געשטאָרבן פּופּצען מענשן מיט אַמאָל און ס׳האָט זיך ערשט רעכט אָננעהויבן צו פּאַרגרעסערן די כאָלערע. איבּער דעם איז די מעשה מיטן רב פּאַרשטיקט געוואָרן. געדויערט האָט די עפּידעמיע אפשר בּיז חנוכּה־צייט. אַלע מענשן זיינען נעשטאַנען בּאַם טיר פון טויט. אָט שטייט מען דאָ און אָט איז מען שוין אויפן עולם האמת.

די נאַנצע צייט האָט קיינער אין זיינען נישט געהאַט קיין פּרנסה, אַלע האָבּן נעגעבּן צדקה פּאַר אָרימע־לייט, און אַ סך האָבּן פּאַרקויפט פון זיך דאָס לעצטע העמד אויף ברויט.

שטאָט האָט אַפילו געהאַט אַ שטוב מיט טעפּ הייסע וואַסער, און עס איז נעווען אַ גאַנצע קאָמפּאַניע „רייבּער“, וואָס האָבּן געארבּעט נאַנצע טעג און נעכט, געריבּן און געוואַרעמט די קראַנקע. אָבּער די נאַנצע קאָמפּאַניע איז אויסגעשטאָרבּן ביז אויענעם צוואַמען מיטן רעכטן אָנפּירער פון רער דאָזיגער קאָמפּאַניע „רייבּער“, יאָסל, אַ גרויסער גבּור. נאָך רער כאָלערע איז שטאָט נעבּליבּן פּמעט ווי לידיג.

אָבּער אַ צרה — אַ צרה, און פּרנסה מוז מען דאָך האָבּן, האָט מען פון דאָס ניי אָננעהויבּן זוכן פּרנסה, און רער טאַטע האָט, נעבּעך, נעמוזט אַוועקוואַרפן זיינע חסירים מיט רעם חסירים־שטיבּל און אַרויספאָרן אין הויף וואַכנאָוויטש, וואָס רער זיידע האָט נערונגען בּאַם טורנער נראַף, דרייַ מייל ווייט פון קאַמעניץ.

און איך בין פּאַרבּליבּן אין קאַמעניץ מיט מיין קרעמל. אָבּער מיר האָבּן איינגעוועהנ, אַז מיר וועלן אַזוי זיצן אין קראָם ביז מיר וועלן אויפעסן דאָס נאַנצע נעלט. נישט מיר האָבּן נעהאַט סחורה פּאַרן פּויער, און נישט מיר האָבּן אים נעקאָנט שלעפּן פּאַרן אַרבּל, ווי עס האָט זיך נעפּאָרערט. מיר האָבּן נעמוזט וואַרטן ביז די פּויערים וועלן אַליין אַרייַנקומען, און עס איז נענאַנגען קאַפּויר.

נישט קוקנריג אויף רעם, וואָס מיר זיינען נעווען קנאַפּע בּעלי־הוצאות, וויל פון אַלע עסן־פּראָדוקטן האָט רער טאַטע אונז צוגעשיקט פון הויף, און מיר זיינען נעווען איננאַנצן זאַלבּענאַנד מיט אַ רינסט, דאָך איז בּאַ אונז אַוועק פיל נעלט. איך האָבּ קיינמאָל נישט נעוואוסט פון קאַרנן. אַוא

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0162-0322 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

„פאַמיליען־פּעלער" האָב איך שוין געהאַט, און עס איז געווען רייטליך, אַז מיר וועלן נישט קאָנען עקסיסטירן.

נאָט וואַרפט נישט אַראָפּ רעם מענשן אַ בייטל געלט פון הימל, און ברויט וואַקסט אויך נישט בוימער פּאַר די מענשן. איידער ראָם ברויט קומט צום מענשנס מויל, דאַרף מען אויף רעם גוט אַרבעטן, אַקערן און מיסטיגן, זייען, שניידן, טריקענען און דרעשן און וויטער טריקענען, און מאָלן, און זיפּן, און קנעטן, און בּאַקן — און ערשט דעמאָלט קומט אַרויס פאַרטיג ברויט. וויּ עס זעהט אויס, מוז רער מענש גוט אַרבעטן ביז ער בּאַקומט ראָם שטיקל ברויט. און אַז מיר זיצן דאָ אין קראָם און קוקן אייגע אויף די אַנדערע, און די פּויערים מיט די פּויערטעס וויל מיר נישט שלעפּן פּאַרן אַרבּל — וועלן מיר אַוראַי נישט לייגן און וועלן דאַרפן צאָלן קראָם־געלט און רירה־געלט סתּם אַזוי, אין רער וועלט אַריין.

פּונדעסטוועגן האָבן מיר זיך נעהאַלטן אין רער קראָם. איין „רעפּאָרמע" האָבן מיר נעמאַכט: מיר האָבן צוגענומען אַ מיידל, וואָס זאָל שלעפּן די פּויערטעס אין קראָם אַריין. אָבער ראָם האָט קנאַפּ וואָס נעהאָלפן.

צו רער צייט האָט מיין וויב נעבוירן ראָם ערשטע קינר. און רער בּריתּ, וואָס איז נעפּראַווט געווען אויפן גרויסן שטיינער מיט וויינען און נרבות, האָט נעמאַכט אַ קבר פון רער קראָם. די קראָם איז שוין איננאַנצן אָפּגעלאָזט געוואָרן. מיר האָבן זיך פאַרלאָזט אויף רעם מיידל, וואָס האָט, אַפּנים, נעהאַט נאַנץ לאַנגע הענט, זאָל זי מיר איצט מוחל זיין, און ביני לביני, איז געווען נישט נוט. מיין וויב האָט שוין אַ קינר און קאָן שוין נישט אַזוי אַרבעטן אין קראָם. און איך האָב נעהאַלטן, אַז אַזאַ מין נעשעפט איז גלאַט פאַר מיר נישט פּאַסיג, אַז איך קאָן מיך נישט צונעווינען צו די פּויערים מיט די פּויערטעס, עס האָט מיר נעעקלט פונם פּריון מיט די קונים, און בּאַ מיר איז נעבליבן, מיר זאָלן פאַרקויפן די קראָם און אַרויס־פאָרן צום טאַטן אין הויף. מיין פּונה איז נעווען, איך זאָל זיך נעמען צו שטודירן אויף ראַבּינער, און וועגן רעם קיינעם נישט רערציילן רערווייל, מיין וויב אויך נישט ...

איך האָב נעזוכט אַ בּעלן אויף רער קראָם און נישט נעפונען. נאָך נרויסע צרות האָב איך וי עס איז אַוועקנעגעבן מיינער אַ קרובה ראָם בּיסל סחורה פאַר אַ דריטל נעלט, וואָס זי האָט מיר ערשט אָפּגעצאָלט צו בּיסלעכווייז, און איך בין אַרויסגעפאָרן צום טאַטן אין הויף קיין וואַכנאָוויטש.

רעם טאַטן, וי אַ הייסן חסיר, איז שרעקליך אומעטיג נעווען אויפן ישוב. פלעגט ער פריטאָג צו נאַכטס און אַ נאַנצן שבּת מאַכן זיך אַליין

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0163-0323 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פריליך. אַז אָך און וויי: ער פלענט זינגען, און די קינדער פלענן טאַנצן. די שמחה איז געווען אַ געמאַכטע, און דעם שמייכל זיינעם האָט ער שוין פאַרלאָרן. און מען האָט געזעהן, אַז ער צאַנקט, ער גייט אויס, ווי אַ ליכט, אין דעם פאַרגליווערטן דאָרף־לעבן אָהן די חסידים.

איך האָב זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, אַז איך זאָל מיך צוגרייטן צום עקזאַמען אויף ראַבינער. איך בין געפאָרן קיין בריסק, האָב זיך ראָרטן באַקאַנט מיט אַ שרייבער, אַ באַוואוסטער משפיל, וואָס האָט געשטיצט די אַלע יונגע־לייט, וועלכע האָבן זיך נענומען צו השפּלה. איך בין אים געפעלן געוואָרן. נאָר די רוסישע שפּראַך מוז איך קענען. ער האָט מיר אָנגעוויזן, וועלכע ביכער איך זאָל לערנען און האָט מיר אַפילו אייניגע ביכער גענעבן. איך האָב אויך נעקויפט אַ רוסישן וועדטער־בוך און בין נעקומען אַהיים. מען ראַרף זיך ערנסט צוגרייטן. איך האָב נעוואוסט, אַז רער טאַטע וועט זיין ראַגענן, וואָס איך לערן זיך רוסיש, וועד רערד זיין אַ ראַבינער — אַוראַי און אַוראַי נישט. אָבער איך האָב נערעכנט, אַז ער וועט זיך דאָך שטאַרק נישט שטעלן. נאָר אַז ער האָט פאָרט באַמערקט, אַז איך לערן מיך רוסיש, האָט ער מיר נענעבן צווי פעטש און נעוואָגט:

— מיר לעבן, גאָט צו ראַנקען, און מיר קענען נישט קיין רוסיש. רו וילסט רוסיש. פאַר קיין פאַל וועל איך ריך נישט לאָזן!..

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0163-0324 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXVIII

מין באָבעם פּליצליכער טויט. — דער רושם פונם טויט אויף דער משפּחה און אויף דעם שטעטל. — איר לויה. — דעם זיידנס יאָמער. — דאָס זיצן שבעה. — דער באָבעם גרויסער נאָמען. — אירע שיינע מעשים. — אונזער משפּחה צעפאַלט זיך נאָך איר טויט.

נאָך פּאַרן אַרויספאָרן קיין וואַכנאָוויטש האָבן מיר איבערגעלעבט אַ גרויס אומגליק.

איינמאָל, בּאַמאַכט, האָט מען אונז אָננגעקלאַפּט אין די לאָרן:

— משה! משה! שטי אויף, די מאַמע איז פאַרבּיי!

עס איז געווען אַ געוויין, און מיר אַלע, טויט־דערשראָקענע, האָבן זיך געגומען אין רער־ניך אָנטון: אָבער די הענט ציטערן, זיי ווערן ווי פאַראַליזירט. דער טאַטע, די מאַמע, איך און מיין ווייב און אַלע בּרידער, שוועסטער — האָבן ראָך ווי עס איז אַרויפגעכאַפּט די זאַכן אויף זיך, וויינענריג אויפן קול. נאָר דער טאַטע וויינט נישט. בלאַס איז ער, די אויגן בלישטשען מיט אַ פייכטקייט. מיר לויפן ניכער צו דער טייערער באָבּען. פון גרויס געלויף פאַלט מען אויף די שטיגן פון גאַניק, מען הויבט זיך אויף און מען לויפט וויטער אין שטוב. נאָר די באָבּע האָבן מיר שוין געפונען אַ טויטע. פּלוצלינג האָט איר געטראָפן אַ בלוט־שטורץ. ראָס גאַנצע בלוט איז איר אַרויס פון האַלז מיט איין מאָל, און אין אַ פערטל שעה איז זי שוין געווען טויט. אין שטוב האָבן מיר געפונען אַלע קינדער מיט די אייניקלאַך, קליינע און גרויסע, רעם זיידנס בּרידערס און די שוועסטערס פאַמיליע. אַלע זיינען שוין נעווען, און די געוואַלדן מיט די געוויינען האָבן אויפגעהויבן פּמעט די נאַנצע שטאָט. עס זיינען זיך צונויפ־געקומען פרעמדע וויבּער און ראָס געוויין איז נרעסער געוואָרן, פּונקט ווי אַ גאַנצע שטאָט וואָלט אויסגעשאָכטן געוואָרן פון אַ שונא.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0164-0325 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער זיידע טוט נאָר און חלשט, ווערט נאָך אַ נרעסער געשריי מיט אַ געוויין — אַלע לויפן מינטערן רעם זיידן. יאָשקע רער רופא מיט די איבעריגע צוויי רופאים לאָוט מען שוין נישט אַרויס פון שטוב. זיי רַאַרפן היטן רעם זיידן, ווען ער הויבט אָן צו חלשן. די באָבע לינט אויף רער ערד, און רער זיידע פאַלט אויך אויף רער ערד. ער לינט זיך אין רער בריי, אַנטקעגן רער באָבען, שפּאַרט אָן זיין קאָפּ אויף איר קאָפּ און באַגיסט זי מיט טייכן טרערן. ער איז שטענדיג געווען אַ בעל־בכי. נאָר איצט האָט זיך עפּעס געעפנט אַ נאַנצער קוואַל, וואָס גיסט און גיסט און ויל נישט אויפהערן. און זיין פאַרכליפּן זיך צעריצט נאָך מער די נאַנצע פאַמיליע. די געוויינען און די געוואַלדן שטאַרקן זיך פון מינוט צו מינוט און איצט שלאָפט שוין נישט די נאַנצע שטאָט, אַלע קרעכצן אויף רער צרקת און רער חכמה, וואָס האָט נישט געהאַט קיין אין שונא אין לעבן.

פאַרטאָג איז שוין געווען די נאַנצע שטאָט אַרום שטוב און אין שטוב, אויפן נאַניק און אַרום אַלע פענסטער. און די געוויינען האָבן די הימלען נעריסן.

רער טאַטע האָט באַלד אַוועקגעשיקט אַ רייטער קיין טשעכטשאָווע נאָך רער שוועסטער מיטן שוואָגער בערל־בענדעט. אין אַ דריי שעה אַרום איז שוין געקומען צופאָרן בערל־בענדעט מיט רבורהן און אַלע זייערע קינדער און אייניקלאַך, ווילכע האָבן צונגענעבן פרישע טענער צום געוויין.

און עס איז איינגעטליך געווען אויף וואָס צו קלאָגן, ווארום אָט די רַאַרעטשקע, קליינע אירענע האָט נעהאַלטן פעסט אין אחרות די נאַנצע פאַמיליע אונזערע, דאָס האָט איר גוטער גיסט אַריינגענבן אין יערן פון אונז שלום, דאָס האָט זי אונז געלערנט, אַז מען דאַרף ליבן איינער רעם צוויטן, דאָס האָט זי אַכטונג נענעבן, אַז אונזער נרויסע משפּחה זאָל זיך האַלטן שיין, ציכטיג און גוט. דאָס האָט זי מיט אונז איינגעטענעט, אַז מען דאַרף קיינמאָל נישט געבּרויכן קיין פּעס, אַז מען דאַרף דאָס רוב אַלץ אַנגענעמען פאַר ליב, און אַז מען דאַרף האָבן און די האָפענונג נישט פאַרלירן! און אָט לינט זי, די ליבע, טייערע באָבע מיינע, אַ צונערעקטע מיט שוואַרצן און מער ווען זי שוין נישט אויפשטיין פון רער ערד.

עס איז נעווען טאָג, אָבער באַ אונז אַלעמען איז אַ פינסטערע נאַכט, נישטאָ קיין מענשליכע פּחות איבערצוטראָגן די מאוימרינע סצענע, וי די באָבע לינט אויף רער ערד, און רער זיידע לינט רערנעבן מיטן קאָפּ אויף

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0164-0326 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איר קאָפּ און גיסט מיט טרערן, ווי פון אַ קוואַל, און כליפּעט ווי אַ קליין קינד, און אַלע ווייגן מיט.

רער זיידע ווערט אַלע מאָל אַנטשוויגן, לויפט מען צו אַ קוק טון, זעהט מען, אַז ער האָט געהלשט. ווערט אַ גרויס געוויין, לויפן שוין די רופאים מיט די פּלעשלאַך און מיט קאַלט וואַסער. זיי מינטערן אים, ער קומט צו זיך און פּאַלט זיידער אויף רער ערד צו קאָפּן רער בּאָבּען און גיסט זיידער מיט טרערן, ווי פון אַ קוואַל, און כליפּעט זיידער בּיז עס ווערט שטיל.

רערנאָך זיינען געקומען וויבּער פון „חברה־קדישא" מטהר זיין. מען האָט באַראַרפט ליידיג מאַכן די שטוב, און אַלע הויבּן אָן אַרויסצוגיין, אָבּער מען קאָן רעם זיידן נישט אָפּרייסן פון רער טויטער בּאָבּען, פונקט ווי זיין קאָפּ וואָלט צוגעשמידט געוואָרן צו איר קאָפּ. ער האָט זיך נישט געלאָזט נעמען און איז לאַנג געלענן. אַלע מאָל איז ער בּלאַסער און בּלאַסער געוואָרן און מען האָט געזעהן בּחוש, אַז ער קאָן ראָ אויסגיין. רעמאָלט איז שוין צוגענאַנגען רער בּן־יחיד אריה־ליב און בּערל־בּענרעט, צווי געזונטע יונגען, און מען האָט אים מיט געזאַלר אַראָפּגענומען פון איר קאָפּ. אָבּער ער חלשט. עס ווערט רער געזאַלד אַזוי גרויס, אַזוי ווי בּאַ אַ שרפה, און מענשן זיינען אַרומגענומען פון פייער. צו רעם געזאַלר זיינען אַרייגעלאָפן אַלע אירן פון ררויסן, מיט גרויס מאַטערניש האָט מען רעם זיירן אַוועקגעטראָגן אין אַן אַנרער חרר און אַרייגעלענט אין אַ בּעט. ער האָט זיך אָבּער אַראָפּגעוואָרפן אויף רער ערד און האָט נאָר געוואָלט לינן אויף רער ערד, שרייענריג:

— איך ווייל ניין אין רער ערד אַריין צוואַמען מיט מיין בּיילע־ראַשען.

אַז מען האָט איר צוערכט געמאַכט פרין ופרח, האָט זיך רערנאָך אָנגעהויבּן אַ נייע שרעקליכע סצענע מיטן געוועגענען זיך פון רער נאַנצער פאַמיליע. אַלע זיינען צוגעפאַלן צו איר און מען האָט אָנגעהויבּן צו בּעטן איר מחילה, ווי רער שטיינער איז, אַז ווי זאָל זיין אַ גוטע בּעטערין אויף יענער וועלט, ווי זי איז געווען ראָ אויף רער וועלט. און רער זיירע האָט זיך וויטער גאַלענט אויף רער נאַסער ערר, וואָס איז געווען רוכנגעוויקט פון טהרה־וואַסער, זיין קאָפּ אויף איר קאָפּ. ראָס איז עפּעס נעוועז אַ שרעקליכע שעה.

צו רער לויה איז נעקומען רי נאַנצע שטאָט. אַלע קראָמען, אַלע שיינקען זיינען צוגעמאַכט נעוואָרן, און עס איז נישט געבליבּן איין פרוי אין שטוב אַפילו פון זאַסטאַוויץ. פריהער האָט מען געטראָגן רי באָבּע, און רערנאָך האָבּן אַלע זין, איירעמס, שוואָגערס און בּרירער נעטראָגן רעם זיירן נאָך

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0165-0327 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איר אונטער די הענט, האָלב פֿאַרחלשט, און די רופֿאים זיינען נאָך־
נענאַנגען בײַם זיצ מיט פֿלעשלאַך אין די הענט.

אין מיין לעבן אין קאַמעניץ האָב איך נעזעהן צוזיי נרויסע לויות. איינע —
רעם פּעטערס, רער קאַמעניצער רב, וואָס איז נעשען סופֿות־צייט, און
עס איז, פֿאַרשטייט זיך, נעזוען די נאַנצע שטאָט; די צוויטע איז נעזוען
רער בײַבעם לויה, נאָך אַ נרעסערע רערמיט, וואָס לחלוטין אַלע וויבער
זיינען נעקומען צו רער לויה, וואָס דאָס איז נישט נעזוען בײַם רב, מחמת
רעם אַמאָליגן מנהג, צוליב וועלכן פֿרעמדע וויבער פֿלענן נישט נײן אויף
אַ מאַנסבילס לויה.

בײַם אַריינלייגן רעם מת אין קבר איז פֿאָרנעקומען וואָס שרעקליכעם.
רער זיירע האָט זיך עפּעם אַזוי וי נעריכט פֿון זינען, האָט זיך מיט אַמאָל
אַ וואָרף נעטאָן צום קבר און האָט נישט נעלאָזט זיין בייל־ראַשע אַריינ־
לייגן אין רער ערר אַריין. מיט נרוים שווערינקייטן איז אָננעקומען אָפּ־
צורייסן אים פון איר, און אַז מען האָט זי אַריינגעלענט אין קבר, האָט
ער זיך נאָך אַמאָל אַ וואָרף נעטאָן צו איר און נעשריען מיט נעוואַלריגע
קולות:

— איך וויל זיין אין רער ערר מיט בייל־ראַשען!..

און האָט נעחלשט. דאָס האָט נעהאָלפֿן, און מען האָט אים אָפּנעריסן
פון קבר.

צוריק פון רער לויה האָט מען וויטער נעטראָגן רעם זיירן ביז אין
שטוב אַריין און מען האָט אים נעלענט אין אַ בעט אַריין. אָבער ער האָט
זיך וויטער אַ וואָרף נעטאָן אויף רער ערר און האָט זיך בשום אופן נישט
נעלאָזט נעמען אין בעט אַריין. און אַזוי איז ער אַ האַלב פֿאַרחלשטער
איינגעשלאָפֿן. די רופֿאים האָבן נעוואָגט, אַז מען זאָל אים לאָזן איבער־
שלאָפֿן, די זיטינע זיינען אַרויס פון רעם חדר און איבערנעלאָזט נעבן
אים די זין, טעכטער, שניר און איידעמס. איצט האָט מען נעוויינט שטילער־
הייט, און אַזוי וויינענריג, איז מען אָפּנעשוואַכט נעוואָרן. רעמאָלט האָט
מען זיך צעלייגט אויף רער ערר, און די טרערן האָבן זיך נעגאָסן און
נעגאָסן.

רער זיירע האָט זיך אַלע מאָל אויפנעכאַפּט און האָט נעשריען, אַז מען
זאָל אים בײַנראָבן צוואַמען מיט בייל־ראַשען. אַפֿנים, אַז ער האָט
בײַקומען היץ, און פון היץ האָט ער אָפּטער אויסנעשריען:

— ראַזבאָיניקעס! וואָס האָט איר בײַנראָבן בייל־ראַשען אָהן מיר!

רעם נאַנצן פינסטערן מעת־לעת האָט קיינער פון רער פֿאַמיליע נישט
נענומען עפּעס אין מויל אַריין, אַפילו אַ נלעזל טיי נישט. אַפילו קליינע

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0165-0328 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קינדער, זעקס־זיבעניג, האָבן אויך נישט טועם טעם נעזען פון קיין עסן און טרינקען.

די צוזיצע נאַכט איז אַזוי שרעקליך נעזען וי די ערשטע. סער פון זיבעציג נפשות זיינען נעלענן אויף רער ערר און האָבן אַלץ נעזיינט. די טרערן האָבן זיך נענאָסן אויף רער פּאַרלאָנג און האָבן פּיכט נעמאַכט ראָס האָלץ.

די נאַכט איז רער זיידע עטוואָס נעשלאָפן, און פּאַרטאָג האָט ער זיך אויפנעכאַפּט. אים איז עטוואָס נריננער נעזען.

— אָבער, בּיילע־ראַשע, — הויבט ער אָן צו שרייען — נעם מיך צו ריר, רו ביסט ראָך נעזען אַזאַ נעטרייַ וויב מיטן לייב און לעבן! וויי מיר איצט ריין לעצטע נעטריישאַפט און בעט בּאַ נאָט, ער זאָל מיך צונעמען אַהין, וואו רו ביסט!

און זידער זיינט ער, און זידער כליפּעט ער, און זידער צאַפּעלט ער זיך און נאָך אים רי נרויסע מיט רי קליינע, און רי נעזיינען מישן זיך אַזוי צוזאַמען, פֿונקט וי ערב יום־כּפּור צום בענשן.

רער זירע האָט בּירע טען נישט נעראַזונט. רי קינדער, וואָס האָבן נעהאַט אַן איינענעם נרויסן מנין, האָבן נעראַזונט אין רערפריה און מנחה און מעריב. בּאַם ראַזונען האָט מען אויך נעזיינט. רער טאַטע האָט נעראַזונט פּאַרן עמור. ער, וואָס האָט נעקאָנט זיין שטאַרק און נישט וויינען, האָט נעזאָנט רי זערטער שטיל און האַרציג, וואָס וואָלט נעקאָנט רירן מער וי נעזויין. נעראַזונט האָט מען אויפן אויבער־שטיבל אין רער בּאָבּעם שלאָף־צימער, און אויפן רריטן טאָג האָט מען שוין נעראַזונט אונטן, אין רער נרויסער שטוב. וואָרום רער זירע וואָלט נישט נעקאָנט איבערטראָגן ראָס ראַזונען אין שלאָף־צימער. איצט האָט ער אָננעהויבן ראַזונען פּאַרן עמור, אָבער ער פלענט זיך ראָך פּאַרניין זיינערינ, וי אַ קליין קינר, און פלענט אָנהויבן חלשן. מען האָט אים נעמווט צו־נעמען פון עמור.

מען האָט ראָך נעמווט אויסנעפונען אַ תּרופה צו רי נעזיינען. וואָרום מען האָט פֿשוט נעקאָנט שטאַרבן פון צער און אָננסט. רי שטאָט־בּעלי־בּתּים זיינען נעקומען מנחם־אבל זיין און האָבן פּאַראַרנעט, אַז רי רינסט זאָל שטעלן רעם נרויסן סאַמאָוואַר, מען האָט אָננעהויבן רערלאַננען אַלעמען טי מיט זעמל. אָבער מען האָט קוים נעפּועלט, אַז מען זאָל טרינקען טי. רער זירע האָט זיך פון טי אויך אָפּנעזאָנט.

— איך וויל שטאַרבן, — האָט ער נעטענעט. — איך וויל זיין נעבן בּיילע־ראַשען.

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0166-0329 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

בַּאַ רער דריטער נאַכט איז ער אַפילו איינגעשלאָפן, אָבער ער איז נעזונ־ען נאָר שלאַף אין נעזונט, און יאָשקען רעם רופא האָט מען נישט אָפּגעלאָזט. די משפּחה, נישט קאָנענריג איינשלאָפן, האָט זיך אויסגעזעצט אויף רער ערר, און יערער האָט באַוונרער אָנגעהויבן רערציילן מעשיות פון רער באָבע ביילע־ראַשען, פון אירע זעלטענע מעלות, פון איר נרויס האַרץ, פון איר הייסקייט און איבערגעבנקייט צו איינענע און צו פרעמרע. מען האָט רערציילט, וי זי האָט איינגעפלאַנצט שלום צוישן אַלעמען.

אַז עס האָט חתונה נעהאַט אַ טאָכטער, צי אַ זון אָרער אַן אייניקל, האָט זי באַלר נאָך שבעה־ימי־המשתה נעבעטן צו זיך ראָס פּאָרל, נאָר יערן פון זיי באַוונרער. פאַר רער טאָכטער, ראָס יונגע וייבל, האָט זי לאַנג נערערט וועגן רעם, אַז רער מאַן איז רער קאָפּ פון שטוב, ער ראַרף נעבן פּרנסה, ער ראַרף ערציהען רי קינרער, און רער נאַנצער כּבוד פון רער פרוי איז אויך נאָר רער מאַן.

— ראַרפסט, — האָט זי איינגעטענעט מיטן קינר צי מיטן אייניקל — אויסערדעם וואָס רו האָסט ליב רעם מאַן, אויך אים וויזן רי ליבע. נעוויינליך, רעם וואָס מען האָט ליב, ויל מען אים נאָר פאַרשאַפן פאַר־נעניגן, און מען ויל אים, חלילה, נישט מצער זיין. ער ראַרף אָבער זעהן און שפּירן, אַז ער איז באַ ריר טייער, וי ראָס אויג פון קאָפּ, און טאָמער איז ער, חלילה, צו ריר שלעכט און וויזט ריר נישט קיין נעטרייסאַפט, זאָלסטו אויף רעם נישט קוקן און זיך נישט רעכענען מיט רעם, וועט ער סוף כּל סוף מוון ווערן צו ריר נוט, וועט ער זאָל אַפילו זיין רער ערנסטער. אויך זאָלסטו מבטל זיין ריין רעה אַנטקעגן ריין מאַנס רעה, וי עס שטייט אין פּרק, אַז רו זאָלסט מבטל זיין ריין רעה קעגן ריין חברס רעה, פּרי ער זאָל מבטל זיין זיין רעה קעגן ריין רעה — און בּפרט אַ מאַן! אויב רו ווילסט, אַז ריין מאַן זאָל זיך איננאַנצן צו ריר איבערגעבן, זאָלסטו פריהער ווערן איננאַנצן צו אים איבערגעגעבן, און וואָס ער רערט, זאָל זיין באַ ריר קורש־קרשים... אַז ער זאָגט נאַכט און רו זהסט, אַז עס איז טאָג, זאָלסטו אויך זאָגן נאַכט... וועט ער פאָרט פאַרשטיין זיין פעלער, מחמת ריין נוטסקייט און וועט ריך האָלט האָבן וי ראָס לעבן. צו אַ מאַן רארף מען ריירן מיט וייכע רייר און מען רארף אים נישט אַרויסוויזן רעם שכל, ראָס הייסט, מען רארף זיך פאַר אים נישט חנרלען מיטן שכל, וועט ער שטענריג זאָגן, אַז רו ביסט אַ קלוגע, און רו וועסט טאַקע זיין אַ קלוגע. טאָמער וועסטו אים וויזן אין עפעס אַן ענין אַ גלייכע זאַך, און ער וועט ריך נישט פאָלגן און טון אַקוראַט קרום און נאַריש, אַזוי אַז ער וועט זיך פאַר ריר מורה זיין, אַז ער האָט חרטה —

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0166-0330 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

זאָלסטו נישט וויזן, אַז דיר טוט דאָס הנאה און זאָלסט אים, חלילה, נישט ערגערן, נישט אויסעסן דאָס האַרץ, נאָר אַרבעט, שטאַרקן אים, טרייסטן אים, מוטיגן אים — וועט ער שוין אַליין בעסער אינזען, אַז ווען מען פאָלגט נישט, האָט מען חרטה. דו האַרפסט זען דיין מאַן באַשיינען און באַקרוינען און שטאַרקן אים, ער זאָל האָבן מוט צו פירן זיינע געשעפטן. ווען, חלילה, דאָס געשעפט גייט נישט גוט און ער קאָן, חלילה, קיין פרנסה נישט געבן, זאָלסטו אים, חלילה, קיין שלעכט ווארט נישט ריידן, אַרבעט אים טרייסטן און שטאַרקן, ער זאָל באַ זיך נישט זיין געפאַלן. ווארום טאָמער, חלילה, רערסטו אים אַ שלעכט ווארט אָדער דו פיינגסט אים, פאַרלירט ער זיין מוט און עס קומט צו אַ שלעכט לעבן.

אָט אַזוי האָט זי נערעדט מיט יערער יונגער פרויענצימער — אַ טאַכטער צי אַ שנור, צי אַן אייניקל. דערבי האָט זי אויך געבעטן, אַז זי זאָל איר שטענדיג דערציילן, וי דער מאַן פירט זיך מיט איר, און האָט אַלץ פאַרגלעט, פאַרפיינערט, ווען עס איז נישט נענאַנגען גוט.

מיט די מאַנסבלען נאָך זייער חתונה האָט זי וידער נערעדט אויף אַן אַנדער שטייגער, אַז ער דאַרף האַלטן טייער דאָס וויב וי „אַן אויג אין קאָפּ", ער דאַרף שטענדיג נעריינקען, אַז דאָס וויב לירט, נעבעך, מיטן טראָגן און מיטן האָבן, וואָס דאָס זיינען אַוועלכע יסורים, וועלכע אַ מאַנסבּיל קאָן זיך נאָר נישט פאָרשטעלן.

— דו מאַכסט זיך דערנאָך אַ בּריח, דו ווערסט אַ טאַטע אָהן וויטיג, אָהן יסורים, אָבער וויפיל קאָסט עס דעם וויב? היינט דערנאָך — זויגן דאָס קינד, וויפיל נעכט קאָן זי נישט שלאָפן? דאָס לינט אַלץ אויף איר! דו נייסט זיך אַוועק אין נאַס, אין געשעפט, פאַררעכט זיך מיט מענשן, נייסט אין בית־המדרש, דאַוונסט און לערנסט, און רעדסט און פאַר־בּריינגסט זיך די צייט, און דאָס וויב זיצט צוגעבונדן אין שטוב נעבן קינד. דאָס קינד ציהט איר אַרויס דאָס בלוט, דעם מאַרך פון די בּיינער, און אַז טאָמער ווערט, חלילה, קראַנק אַ קינד, וויפיל נעזונט נעמט עס באַ איר צו? נישט זי עסט, נישט זי טרינקט און נישט זי שלאָפט. דיר קאָסט עס אַפילו אויך נענוג נעזונט, אָבער וי קאָן מען דאָס פאַרגלייכן מיט אירע יסורים? הויבסט זיך אויף און דו נייסט זיך גאָר אַוועק. און וי איז נאָך, אַז גאָט העלפט מיט עטליכע קינדער? וואָס ווערט פונם וויבל? אַפילו צו ליבע דאַרף מען דאָס אַלץ גוט פאַרשטיין, וועסטו רעכט שאַנעווען און טייער האַלטן דאָס וויב. אַז מען איז טרוי דעם וויב, איז דאָס לעבן זיס.

בּיירע צוואַמען, וידער, האָט זי געזאָגט, אַז אין שטוב דאַרף זיין שטיל, און די קינדער טאָרן קיינמאָל נישט באַמערקן קיין קריג צווישן מאַן און וויב. חלילה וחס! דאָס מאַכט קאַליע רעם כאַראַקטער פון די

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0167-0331 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קינדער און אנב וועלן זיי אויפהערן צו פאַלגן און צו אַכטן די עלטערן.

עס פאַרשטייט זיך, אַז מיט מיר האָט זי אויך איינגעטענעט דאָסועלבע. נאָר איך האָב מיך נעוואָלט קלינן פאַר איר און האָב איר נעזאָגט, אַז איך האָב געפונען אַ ספר, אין וועלכן עס וועט זעהר גוט נערערט ווענן רעם, וי אַזוי מאַן און ווייב ראַרפן לעבן. רער ראָויגער ספר הייסט „קריית סופר" פון מרדכי־אהרן גינצבורג. ראָרט זיינען פאַראַן בריף, וועלכע איינער שרייבט צו זיין חבר, וואָס איז אַ חתן נעוואָרן, וי אַזוי ער זאָל זיך פירן מיט רעם וייב. איך האָב איבערגעלעזן די בריף פאַר רער באָבען און זי זיינען איר זעהר נעפעלן נעוואָרן. זי האָט מיר נעראָטן, איך זאָל ראָס איבערלעזן פאַר מיין יונג וייבל און איך האָב זי נעפאָלנט.

אַזוי האָט יערער רערציילט, וי די באָבע פלענט אינפלאַנצן שלום צווישן מאַן און וייב, און איר אַרבעט האָט נעהאַט אַ נרויסע פעולה. אין אונזער משפחה איז טאַקע נעוועזן אַ גוט לעבן צווישן מאַן און וייב. מען האָט, חלילה, קיין שלעכט וואָרט נישט נעהערט פון אינעם צום צווייטן.

ביסלעכווייז האָט זיך רער זירע נענומען אויסצוכן, קומען צו זיך. ער האָט שוין נעקאָנט טרינקען אַ גלאָז טיי, אָבער באַ יערן זופ האָט ער זיך פונאַנרערנעוויינט.

— בייליע־ראַשע לינט אין רער ערר, און איך קאָן נאָך טרינקען טיי.

די אַלע פון שטאָט, וואָס זיינען פריהער נעקומען מנחם־אָבל זיין, זיינען נאָרנישט צוגענאַנגען צום זירן. איצט, אַז ער איז עטוואָס נעקומען צו זיך, האָט מען זיך שוין נעפרובט נעמען צו אים, וירקן אויף אים, באַוויזנריג, אַז ער איז זינריג מיט רעם, וואָס ער איז אַזוי מחרעם קענן נאָט. אַ מענש טאָר זיך אַליין ראָס לעבן נישט נעמען. ה' נתן, ה' לקח, נאָט האָט נענעבן און נאָט האָט צוגענומען. רור המלך האָט נעוויינט, וען ראָס קינר איז נעוועזן קראַנק, אָבער רערנאָך, אַז ראָס קינר איז נעשטאָרבן, האָט ער זיך איינגעוואַשן און האָט נעהיסן שפּילן. רער זירע האָט שוין ווינינער נעוויינט און אַלץ רערציילט ווענן אירע שבחים, וי זי האָט אים באַהאַנרלט, וואָס פאַר אַ נאָלרן וייב ראָס איז נעוועזן, ס'אַראַ האַרץ זי האָט נעהאַט א. אַז. ו.

רעם זעקסטן טאָג איז רער זירע שוין אויפנעשטאַנען אַפּיסל רוהינער. מען האָט נעמאַכט טיי, און אַלע האָבן צוגעפיסן. ער האָט שוין אויך עפּעס נענעסן. אין שטאָט האָט מען שוין נעוואוסט, אַז אהרן־ליזער איז עטוואָס רוהינער. ער לינט שוין נישט אין אַזוי רי וועלט. סען קאָן שוין פרייער קומען צו אים מנחם־אבל זיין, מען וועט שוין קאָנען ריירן, אויס־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0167-0332 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ריירן אַ וואָרט מיט אים און אים כאָטש רערציילן עפּעס אַווינעס, וואָס ער האָט נאָך פון זיין בייַלע־ראַשען נאָרנישט געוואוסט.

האָבן אָננעהויבן צו גיין מאַסן מענשן פון עלף אַוויינער אָן. איבערן טאָג זיינען נעקומען הונדערטער מענשן, מאַנסבֿלען און וויבֿער, מנחם־אָבל זיין.

איינער פון רי, וואָס זיינען נעקומען מנחם־אָבל זיין, האָט רערוויל רערציילט, וי איינמאָל האָט ער נישט נעקאָנט רורכקומען מיט זיין וויבֿ, עס איז אַוועק אַ קריג, און ער איז נעקומען צו בייַלע־ראַשען זיך באַקלאָגן אויף זיין וויבֿ.

— מיט איר חכמה האָט זי מיר נעמאַכט וויכער ראָס האַרץ און אנב האָט זי מיר רעם וויבֿס חטאים נעמאַכט פיל נריינגער. רערבֿי האָט זי מיר אַזוי מאָרנע גוט נעראָטן און פֿאַרגעשטעלט רי זיסקייט פון אַ גוט לעבן צוזישן מאַן און וויבֿ, ראָס פֿאַרגעניגן רערפון, און פֿאַרקערט, רעם ניהנם פון אַ שלעכט לעבן, רי האַרץ־וויעניגן מיט רי פּלאָגן, אַז איך האָבֿ נעזוהן בחוש, אַז איך מוז שוין רי רנע גוט ווערן מיט רעם וויבֿ, וואָס מיט אַ מינוט פריהער איז בֿאַ מיר רעכט נעוועזן זי צו נטן. און אַז איך בין אַוועקנעאַנגעזן, האָט זי נעשיקט בעטן מין וויבֿ אויף אַ באַשטימטע שעה, וועז אהרן־לייוער איז נישטאָ אין רער־היים, און האָט מיט איר אויך אַזוי איינגעטענעט מיט איר חכמה, אָננעוואָגט, וי זי זאָל זיך פירן וויטער און עס איז בֿאַ אונז אַוועק אַ בעסער לעבן. מיר האָבן זיך בייַרע אומ־נעקוקט, אַז מיר קרינן זיך פֿאַר נאָרנישט. אַמאָל בין איך אומנערעכט, אַמאָל וי. צוליבֿ וואָס? פֿאַרוואָס? און פון רעמאָלט אָן לעבן מיר זיך נאָט צו ראַנקען זעהר אַ גוט לעבן שוין נין יאָר. מיר זיינען בייַרע נעקומען זי באַראַנקען. זאָל איר נאָט נעבן אַ ליכטיגן גן־ערן. זי האָט אונז ממש נעראַטעוועט מיט איר חכמה און צרקות.

אַזוינע מעשיות האָבן זיי אָנרערציילט פיל. מען האָט נעוואָגט, אַז אין איר צייט איז קיין נט אין קאַמעניץ נישט נעוועזן. זי האָט אַלץ אָפּגעהיט רערפון, נישט רערלאָזט צו רעם און האָט אַלץ נעוויזט שלום צוזישן אַלעמען. איצט, בעת נטן מערן זיך, וי שוואָמען נאָך אַ רענן, בעת רי שטימונג איז אַזאַ, אַז יערערער וויל צעריסן מיט אַמאָל אַ נעלעכערט אָרט, איירער צו פֿאַרלאָטן עס, וי מען האָט זיך אַמאָל נעפירט — איצט, זאָג איך, קלינגט רי מעשה מיט רער בֿאָבע אַבֿיסל נאַאיוו, אָבֿער זי האָט פֿאָרט נעהאַט נרויס טאַלענט און נרויסן פּח צו פֿאַרנלעטן, פֿאַרריכטן און אויפשטעלן אַ שלעכט לעבן. צו איר פלענן קומען רערוואַקסענע קינרער זיך באַקלאָגן אויף אַ שטיף־מוטער. רעמאָלט האָט זי נעשיקט רופן רי שטיף־מוטער און

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0168-0333 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט איר חכמה און האַרציגקייט געוויסקט, אַז יענע זאָל בעסער ווערן, זאָל זיך נישט שטעלן אַזוי קענן יחומים, און די קינדער זיינען רערנאָך געקומען באַראַנקען ביילע־ראַשען.

אָט אַזוי איז בּאַ איר געווען פול די שטוב מיט אַזוינע ענינים. רער — אַריין, רער אַרויס, — רעם גאַנצן טאָג, אָבער אַלץ אין רער צייט, ווען אהרן־לייזער איז געווען בּאַ די פריצים. זי האָט געבעטן, אַז ווען איר מאַן איז אין רערהיים, זאָלן זיי צו איר אַזוי אָפט נישט קומען, וויל זי וויל אים נישט שטערן די רוה אין די עסקים זיינע.

אויך האָט מען אָנגעהויבן רערציילן פון אירע שטילע צרקות, וואָס זי האָט געגעבן, און רער מאַן האָט נישט געווואוסט. זי האָט נישט געוואָלט, אַז מען זאָל וויסן. זי האָט געשטיצט געפאַלענע בעלי־בתּים, וועלכע זיינען געבליבן אָהן ברויט. זי פלענט זיי שוין אַריינשיקן פון אַלע „יאַרושינעס", וואָס די פריצים פלענן איר אַריינשיקן נאַנצע פורן: קאַרטאָפל, קרויט, בוריקעס, מערן, ציבעלעס, פרוכטן א. ר. גל.

די באָבע האָט אַלעמאָל געוואָנט רעם זיירן, אַז ס׳איז שוין נישטאָ מער קיין יאַרושינעס, און ער האָט שוין געוועהן, אַז מען זאָל צושיקן פון ראָם ניי פון פּריץ. באַקומענרינ נייע יאַרושינעס, פלענט זי באַלד וויידער צושיקן אַלע בּפּבורע געפאַלענע בעלי־בתּים. אויך האָט זי אין הקרש אַריינגעשיקט שטענריג פון אַלץ. אין הקרש פלענט זי אויך שיקן פלייש. באַם זיירן פלענט מען איבּערן ווינטער קוילען אַ נאַנצן אָקס, אַ סך שפּסן און קעלבער, קיין פלייש האָט פּמעט נאָרנישט נעקאָסט, און זי פלענט באַלד מאַכן אַ סך הפל מיט רעם: צעטיילן רער פאַמיליע, די בּפּבורע אָרימע אירן, אין הקרש א. אַז. ו.

רער זיירע האָט זיך קיינמאָל נישט געכאַפּט, וואָס בּאַ אים פלענט עפּעס אַלץ אַוועקגיין אַזוי פיל. ער איז געווען זעהר אַ פאַרנומענער מענש.

אויך פלענט זי זעצן פיל נענז און פרענלען שמאַלץ, און אין רער־זעלבּער צייט, ווען זי האָט צעטיילט רער פאַמיליע, האָט זי נאָך מער נעטיילט די אָרימע.

זומער פלענט זי אָנפרענלען פיל איינגעמאַכטס און פאַרשיידענע סאָקן. אויף איינגעמאַכטס אַליין פלענט בּאַ איר אַוועקגיין גאַנצע זעכצינ פונט צוקער! און אַז עמיצער איז קראַנק געוואָרן אין שטאָט, איז מען נעקומען צו איר נאָך איינגעמאַכטס. רער ראַרף ראָם צו קאַסטאָרקע, אַ צוויטער צו רערקויקן ראָם הארץ. און אָט אַזוי האָט זי אַלץ עוסק געווען אין רעם אַלעם.

זי האָט געהאַט די נאַנצע שטאָט אויפן קאָפּ מיט די אַלע נעפאַלענע און נויט־בּאַרערפטינע. נאָר געלט האָט זי ווייניג נענעבן צרקה, זי האָט באַראַרפט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0168-0334 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

האָבן אַ סך געלט פֿאַר רער נאַנצער פֿאַמיליע, און רער מאַן האָט איר נישט נענעבן אַזוי פיל, ווייל זי האָט באַראַרפט. אַז זי האָט אים אַמאָל נעזאָנט:

— אהרן־לייזער, איך ראַרף האָבן פינף און צוואַנציג רובל.

— איך האָב נישט! — פלענט ער זיך קאָנען רערויף אַ זאָג טון, בעת ער האָט איר יאָ נעקאָנט נעבן.

און זי האָט אים שוין ראָס אַנדערע וואָרט נישט נערערט, האָט זיך נעמאַכט אַ פרייליכע מינע, ווי ס׳איז נאָרנישט נעשען, ווי זי האָט נאָר אויף אים קיין פאַררראָס נישט. זי האָט ראָך אָבער פֿאַרט באַראַרפט האָבן נעלט, פלענט זי לייגן באַם שוואָגער מרדכי־ליבן. אָנשטאָט נעלט פלענט איר אהרן־לייזער אַריינשיקן צום שיינק אַ פּאַם בראָנפן פֿאַר הונרערט רובל, און אַז זי האָט אים אין עטליכע טעג אַרום נעזאָנט, אַז זי ראַרף האָבן וירער בראָנפן, פלענט ער שוין באַלד הייסן בריינגען פון פּריץ. און מיט בראָנפן פלענט זי צאָלן רעם שוואָגער רי נמילת־חסרים.

רעם מאַן איז זי קיינמאָל נישט נעוואָן ראַנענן — נישט מיט אַ וואָרט אין נישט מיט אַ תנועה. האָט ער נעזאָנט יאָ — איז יאָ, האָט ער נעזאָנט ניין — איז ניין, און רערפאַר פלענט זיך אים וועלן פאָלנן זי שטענריג, און אַז ער פלענט באַניין קענן איר אַן עולה, פלענט ער זי איבערבעטן:

— איך זאָג ריר רעם אמת, מיין ליב וויב, אַז וועו איך פאָלג ריך נישט, פאַל איך שטענריג מיאוס אַריין.

און זי האָט אים באַלד פאַרנלעט מיט אַ ווערטל, מיט אַ שמייכעלע.

— נישקשה, רו האָסט קיין עין־הרע נענוג שכל. מען ראַרף ריך, חלילה, נישט לערנען, און אַוא אירענע, ווי איך, ראַרף ריך אַוראַי נישט לערנען. נאָר אַ מענש, רער קלינסטער אַפילו, קאָן אַמאָל טון אַ נאַרישקייט... אַ מענש איז נישט קיין מלאך. נישקשה, נישקשה...

אָט אַוא וויב האָט נעהאַט רער זירע און נישט אומזיסט האָט ער אַזוי איינגעלענט רי וועלט, וועו זי איז נעשטאָרבן.

אַז מען איז אויפגעשטאַנען פון שבעה האָט רי נאַנצע פאַמיליע נעהאַט נעשוואָלענע אויגן פון ווייגן און טויטע פּנימער, פאַרמאָרעטע פון הונגער...

אָט אַזוי האָט זיך אַמאָל נעפירט און נעלעבט אַ אירישע פרוי, וואָס פון רי אומגעהויערע מעלות אירע איז באַ רי היינטיגע אירישע פרויען כּמעט קיין זכר נישט נעבליבן. זיי זיינען אַמאָל נעווען נישט קיין סך, היינט נאָרנישט.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0169-0335 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איך האָב שוין ערנעץ נערערט וועגן רער בַּאַרייטונג פון מיין שטילער
און האַרצינער בַּאָבַּען אין אונזער משפּחה. רי בַּאַרייטונג וועט אָבּער
ווערן מער קענטיג פַּאַרן לעזער, ווען איך וועל זאָגן, אַז נאָך רער בַּאָבַּעס
טויט איז צעפַּאַלן נעזאָרן אונזער נרויסע משפּחה. עס איז צערונגן נעזאָרן
רער אחרות, מען איז נעזאָרן קעלטער און פון „צַאַרסקן פַּאָלק" איז נעזאָרן
אַ תל... אויב רער „צַאַרסקער פַּאָלק" האָט נעהאַט אַ פַּאָלקאָזניק, וואָס
אָהן רעם וואָלט ער, פַּאַרשטייט זיך, נישט זיין קיין צַאַרסקער פַּאָלק — איז
ראָס נעזוען אַ שטילער, אומבַּאַמערקטער פַּאָלקאָזניק — מיין בַּאָבַּע,
וואָס האָט נעהיט אירע סאָלראַטן מיט מסירת נפש. און רער ווידע איז
נאָר נעזוען אַ בראַוער, אַ נוטער און אַ רוישינער קאַפּיטאַן!

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0169-0336 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXIX

חסידות אין מתנגדות. — וואָס פאַר אַ ריזיק לינט עס איז חסידות, וואָס האָט אויפּ־נעריכט די נאַנצע אידישע וועלט? — מתנגדות אַלס שיטה. — דער שולחן־ערוך. — די חסרונות פון מתנגדות. — חסידות. — דער בעל־שם. — די צוגענגליכקייט פון חסידות פאַר אַלע שיכטן פון פאָלק. — ר׳ משה־חיים לוצאטו. — מסילת ישרים. — די דעמאָקראַטישע אויספֿירונג פון חסידים. — דער רבי און די חסידישע שמחות. — די חסרונות פון חסידות. — דער סך־הכּל.

מיט מיין באַבעס טויט האָט זיך איינגעטליך באַאַרפּט שליסן דער ערשטער טייל פון מיינע זכרונות. איך פיל אָבער, אַז עס מוז וואָס נעוואָגט ווערן וועגן חסידות און מתנגדות. וויי דער לעזער האָט בּאַמערקט, איז אין מיין בוך אַ סך מאָל באַרירט נעוואָרן דער קאַמף צווישן חסידות און מתנגדות. אָט דער קאַמף, וועלכן איך האָב אַליין באַאַרפּט דורכ־טראָגן אויף מיינע פּלייצעס, האָט מיך נעקאָסט נישט וויניג נעזונט, און דעריבּער, וויילנריג נישט וויילנריג, מוז איך דאָך איין מאָל שטעלן אין כּלל די פּראַגע: וואָס פאַר אַ ריזיק לינט עס אין דעם חסידות, וואָס האָט אויפּגערירט די נאַנצע אידישע וועלט און וואָס האָט איבערגעצויגן צו זיך אַ נעוואַלדיגע צאָל אירן אין די שטעט און שטעטלאַך? אין וואָס פאַרט לינט זיין קראַפט? פאַרוואָס האָט דער חסידיזם נעקאָנט אַפילו בּאַ מתנגדישע רבּנים צונעמען די קינדער און אָנמאַכן אַן אמתן חורבּן אין אַ מתנגדישער משפּחה? איך וועל מיך פּרובּן נאָך מיינע פּחות נאָך צו פאַרענטפערן די ראָזיגע פּראַגע. מחמת נישט אַלע וייסן בּכלל דעם הסצית פון חסידות און אַפילו פון מתנגדות, וועלן מיר פּרובּן דעם ענין עטוואָס פאַרבּרייטערן און קלאָרער מאַכן.

מתנגדים פירן זיך לויט דעם שולחן־ערוך, אין וועלכן עס קומען אַריין אַלע רינים פון תּורה שבּכתב און תּורה שבּעל־פּה. ראָס זיינען אַלץ רינים—מעשים, וואָס דער מענש דאַרף טון און וואָס ער דאַרף נישט טון; אָבער דער שולחן־ערוך האָט נישט געשריבּן, וואָס דער מענש

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0170-0337 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דאַרף טראַכטן און דינקען, וי די גמרא זאָגט, רחמנה לבי בעי, דאָס הייסט, נאָט פֿאַרערט דאָס האַרץ. וענן דעם איז אין שולחן־ערוך נאָרנישט דערמאָנט. און אַזוי האָבן די גאונים נאָכן שולחן־ערוך געשריבן, וואָס אַ איד דאַרף טון, וי ער דאַרף זיך פירן און אַלץ שוועדער געמאַכט די שוערע אידישע דינים, וואָס איז נעזוען אומטעגליך איבער־צוטראָגן.

הגם דער בּאַרימטער ספר חובת־הלבבות, וואָס איז פֿאַרפאַסט פון רבינו בחיי הזקן, מיט אַכט הונדערט יאָר צוריק און רעדט אַרום מיט זעהר קלאָרע און דייטליכע ווערטער, וי אַזוי דער מענש דאַרף נאָר רייניגן דאָס האַרץ מיט גוטע מדות, דאָך נישט קוקנדיג אויף דעם, וואָס דער ספר איז זעהר אָנגענומען, טייער און פֿאָפולער בּאַ אידן בּיז היינטיגן טאָג, האָט דער שולחן־ערוך, וואָס איז אַרויס פיל שפּעטער פון חובת־הלבבות, פונדעסטוועגן פֿאַרנומען בּאַ אידן דעם הויפּט־פלאַץ. דער שולחן־ערוך איז נעוואָרן בּאַ זיי דער נאַנצער עיקר פון אידישקייט און נעוויזן מצוות־מעשים, דאָס הייסט נאָר טון מצוות בּפועל ממש, אָבער נישט דיינקען. די מצוות, וואָס זיינען שייך צו דער נשמה, צו דער פסיכיק פון מענשן, וי נאוה, ענוה, אהבה, שנאה קנאה, כּעס, חניפה, שלום וריב וכדומה, לויט דעם זין פון דער תורה און נביאים זיינען נעוואָרן בּאַ אידן אַ תּפל, אַ מין בייזאַך, אויף וועלכע מען קאָן קוקן מיט פֿאַרדראָס, מיט האַרץ־וויטיג, אָבער דאָך פֿאַרבּיללאָזן פֿאַרבּי אויג.

לויט דעם שולחן־ערוך מיט די איבּערינע נאונישע ספרים, דאַרף אַ איד דאַוונען און לערנען, און פֿאַסטן, און זיך פּייניגן און נאָר קיין הנאה נישט האָבן פון דער וועלט, אַזוי וי מען דערציילט פון וילנער גאון, וועלכער האָט נעפּירט אַ גרויסע מחלוקת מיט די חסידים. אַז ער פלענט אָפּריכטן גלות, פלענט ער ברויט נישט עסן, נאָר שלינגען, פרי ער זאָל קיין טעם פון עסן נישט פילן.

און די פרומע מתנגדים האָבן טאַקע נעראַוונט פיל און נעלערנט פיל, און נעטאָן מצוות פיל, און האָבן זיך פיל נעפּייניגט, און פיל נעוויינט, און נאָך אַלעם זיינען זיי נעוזען אין גרויס שרעק פאַר די מלאכי־חבּלה, וואָס פּיינינן דעם מענשן אויף יענער וועלט מיט די שרעקליכסטע יסורים, וואָס אַ מויל קאָן נאָר אויסרייכן.

דער פרומער מתנגד איז שטענדיג נעוזען פֿאַרטרויערט, פֿאַרחושכט און דערשלאָגן: פון דער וועלט האָט ער נישט נעטאָרט נעניסן און פֿאַר יענער וועלט האָט ער מורא נעהאַט, און ער איז קיינמאָל נישט יוצא נעוזען פֿאַרן שולחן־ערוך און פֿאַר די ספרים פון די גאונים. ער

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0170-0338 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איז שטענדיג נעזוכן הינטערשטעליג אין אמונה־זאַכן און האָט זיך געשראָקן פֿאַר דער הינטערשטעליקייט.

און ווער ערט — יענע מתנגדים, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין שטאַרקע פרומע נאַטורן, זיינען אַודאַי נעזוכן דערשלאָגן פון זייער שוואַכער אידישקייט און האָבן שטענדיג געלעבט אין איין אימה און פֿחד פֿאַר דעם רין וחשבון פון בית־דין של מעלה, וועלכער באַשטראָפט שרעקליך פֿאַר יערע מינדסטע עבירה.

אַזוי האָט זיך יערער מתנגד אַרומגעטראָגן מיט זיין אמונה־צער, און קיין ברעקל שמחה איז בּאַ זיי נישט נעזוכן צו זוכן. אַ פֿאַרצאָגט פֿאָלק, וואָס ליידט גלות און צרות, און אויסערדעם האָבן זיי אַ יענע וועלט, נאָכן טויט, נאָך מיט גרעסערע יסורים, וואָס די יסורים פון דער וועלט זיינען אַ טראָפֿן אין ים אַנטקעגן יענע.

לויט דער שיטה פון מתנגדים קאָן אַן עם־הארץ, אַ איר, וואָס קאָן נישט לערנען, אַודאַי קיין ערליכער איד נישט זיין. ער מוז לערנען און וויסן אָט די אַלע רינים, ער דאַרף בכלל לערנען, לערנען און לערנען. עס פאַרשטייט זיך, אַז אַן עם־הארץ האָט בּאַ קיינעם קיין ווערט נישט, ער ווערט נעהאַסט, און אויב ער איז אַן אָרימאַן, וואָס צוליב דעם דאַרף מען אים נעזוים מוחל זיין זיין עם־הארצות, ווערט ער נאָך דערצו נעהאַלטן פֿאַר אַ נעמיין באַשעפענעניש. אַזאַ איר איז בּאַ זיך נענוג נעפאַלן, וואָרום ער איז נישט מער, ווי אַ בן־אדם, און די איבעריגע זיינען בני־אלהים.

אין אָט דער נידעריגער מדרגה האָבן זיך שטענדיג נעפונגען בעלי־מלאכות. בעלי־מלאכות זיינען פון אָרימע עלטערן. די אָרימע עלטערן האָבן אָפּגענעבן די קינדער יונג צו דער אַרבעט. די קינדער האָבן דעריבער נישט נעקאָנט לערנען, זיינען נעזוכן עם־הארצים און נאָך אָרימע־לייט! איז בּאַ מתנגדים אַ בעל־מלאכה פֿאַררעכנט נעזוכן וויַ אַ נעמיין באַשעפענעניש. עס פאַרשטייט זיך, אַז פון אַזאַ באַציהונג צו אַ פשוטן אידן, וואָס האָט זיך, נעבּאַך, צוליב דלות נעמוזט אָפּרייסן פון לערנען, האָט זיך בּאַ די מתנגדים נעמוזט שטאַרק אַנטוויקלען דאָס נעפיל פון נאוה.

הערשט טאַקע שרעקליך דאָס נעפיל פון נאוה בּאַ מתנגדים. אַ קליניג־קייט — פּבוד! יאָגן זיי זיך נאָך פּבוד אויף אַלערליי אופנים. יערער מתנגד מעסט מיט אַ מאָס זיין יחוס און דעם חברס יחוס. דער יחוס באַשטייט פון צוויי סאָרטן: רייכקייט־יחוס און תורה־יחוס. נייט עס אַזוי: ווער עס קאָן בעסער לערנען, צי ווער עס האָט טויזנט רובל האַלט זיך גרויס קענן דעם, וואָס האָט הונדערט רובל, און דער, וואָס האָט צען טויזנט רובל, האַלט זיך גרויס קענן דעם, וואָס האָט טויזנט א. אַז. ו.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0171-0339 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

איצט איז פאַרשטענדליך די נידעריגע און רעדשלאָגענע מדרגה, אין וועלכער עס נעפינען זיך אין די שולן און בתי־מדרשים די אָרימע־לייט (סוף כל סוף פאַלט די חרפּה פון עם־הארצות נאָר אויפן אָרימאַן, וואָרום אַן די עם־הארצות פון נביר פאַרנעסט מען צוליב זיין נעלט). מיט זיי שעמט מען זיך צו ריידן, פאַר זיי זיינען אויסנעטיילט ערטער נעבן טיר און מען קוקט זיך נישט אום אויף זיי.

אויך פעלט בּאַ מחנגרים די מרה פון אַחרות און שלום. יעדערער לעבט פאַר זיך און קיינער ווייל נישט וויסן, וואָס דער אַנדערער מאַכט. אַז דאָס נעפיל פון גאוה איז שטאַרק אַנטוויקלט, אַנטוויקלט זיך שוין בּמילא דאָס נעפיל פון קנאה, און אַזוי פאַרגינט מען נישט בּאַ מחנגרים איינער דעם אַנדערן נישט יענעמס נעלט, נישט יענעמס כּבוד, נישט יענעמס יחוס. און שטענדיג איז בּאַ זיי קריג און מחלוקת סיי אין די שטאָטישע ענינים, סיי אין פריוואַטן לעבן און סיי אין די בתי־מדרשים.

די בתי־מדרשים זיינען בּאַ אירן דאָס אינצינע אָרט, וואו מען קלויבט זיך צונויף. אַמאָל פלענט מען פאַרבּריינגען דעם נרעסטן טייל צייט אין בית־המדרש. דרייַ מאָל אין טאָג ראַווענען, לערנען און נלאַט שמועסן. אַזוי איז דער בית־המדרש דער אינצינער „קלוב" בּאַ אירן. נאָר צוליב דער מחנגרישער שיטה איז איינגעפירט, אַז יערער האָט זיין בּאַשטימט אָרט, וואָס ער קויפט פאַר נעלט, און אַז ער קומט אין בית־המדרש צום ראַווענען, שטעלט ער זיך אויף זיין פּלאַץ, וואָס הייסט „שטאָט". יערער האָט אין בית־המדרש זיין שטאָט, וואָס נייט איבּער צו די קינדער בּירושה. די „שטעט" שפּילן אַ נרויסע ראָליע אין דעם ענין פון כּבוד און יחוס. אַ מחנגד קאָן זיך אָנטון די נרעסטע שוועריגקייטן, אַבּי ער זאָל האָבּן אין בית־המדרש אַ העכערע שטאָט פון זיין חבר, אָדער כאָטש נישט קיין קלענערע.

אין די שטעטלאַך, אין מיינע קינדערשע יאָרן, נעדיינק איך, אַז דער פּריוו פון אַ שטאָט אין מזרח איז נעווען אַזוי נרויס וי דער פּריוו פון אַ הויז. די ראַוינע „שטעט" האָבּן נישט וויניג בּלוט קאָליע נעמאַכט דעם מחנגד, און דער, וואָס וועט אַמאָל שרייבּן די נעשיכטע פון זיי, וועט האָבּן אַזאַ מאַטעריאַל, וואָס וועט אים ניכער רערמאָנען אין אַ דראַבּנער העסליכער מלחמה, אידער אין אַן ענין, וואָס איז שייך צו אמונה, צו אַ שול.

די אָרימע־לייט, וי נעוואָנט, שטייען בּאַם סאַמע טיר. זיי האָבּן נישט קיין אָרט, וואו צו זיצן, פונקט וי זיי וואָלטן נעווען שטיינער און נישט קיין מענשן. און קיין איין מחנגד האָט זיך ויכער — כאָטש אויף אַ רנעלע — נישט פאַרקלערט, צי איז דאָס פאַסיג פאַר נאָטס הויז, אַז מענשן זאָלן דאָרט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0171-0340 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געטיילט ווערן אויף „שענער" און אויף „מיאוסער", אויף רייכער און אויף אָרימער.

אַפילו בײַ די עליות צו רער תורה איז וויטער כּבוד. מען טיילט די בעלי־בתּים עליות, און אין די עליות זיינען אויך דאָ מדרגות, ווי למשל, שלישי, ששי, וואָס זיינען די העכסטע מדרגות. און שביעי, אחרון, מפטיר, וואָס זיינען שוין פון אַ קלענערער מדרגה, און רביעי, חמשי — פון נאָך אַ קלענערער. רער נבֿיא, וואָס שטייט בײַ רער תּורה און טיילט די עליות, ווענט רעם כּבוד פון יערן בעל־הבּית און קנייטשט גוט רעם שטערן, צי פֿאַסט די און די פּרשה פון אונזער היילינער תּורה, וואו יערעם וואָרט איז אַן אוצר, פֿאַר רעם און רעם בעל־הבּית, ווי משונה ראָס איז! און ראָס רוב מסתּמא „פֿאַסט" זי נישט, קרינט מען זיך, שלאָגט מען זיך אַפילו, און מיט שנאה־קנאה איז אָנגעפילט די אַטמאָספערע פון אַ מתּנגרים־שול.

עליות זיינען פֿאַראַן אינגאַנצן אַכט, צווישן די פֿאָר הונדערט ראַזונער זיינען אָבער פֿאַראַן אין יערער שול בײַ עטליכע צענדלינ נבֿירים נגידים, גרויסע בעלי־בתּים און „שיינע" אידן, וואָס ווילן אומבאַרינגט אַן עליה — צעטיילט מען בײַ מתּנגדים די פּסוקים פון רער תּורה און מען רופט אויף נאָך ששי נישט פּרשהוויין, נאָר פּסוקימוויין.

די אָרימע־לייט ווערן פּמעט קיינמאָל נישט אויפגערופן צו רער תּורה. ווי אידן, און ווי פּרומע אידן, פֿאַרשטייט עס זיך, אַ סך צער און פֿאַררראָס, און רערפון מסתּמא האָט זיך ראָס נענומען, וואָס ראָס רוב האָבן אָרימע מענשן און בעלי־מלאכות איינגעאָררנט מנינים פֿאַר זיך, וואו זיי קאָנען נעניסן אַן עליה און אָפּאָטעמען פריי פון די חרפות, וואָס זיי האָבן אויסצושטיין אין די שולן און בתּי־מדרשים.

אַלזאָ, איז אין בית־המדרש בײַ די מתּנגדים נישטאָ קיין אחרות און קיין שלום, און קיין שמחה. אַזוי ווי אין רער־וואָכן, אַזוי איז שבּת און יום־טוב. יערער מתּנגד נייט נאָכן ראַזונען אַהיים, עסט אָפּ מיט זיין פֿאַמיליע און נייט שלאָפן. מען זינגט נישט, מען טאַנצט נישט, מען פּרייט זיך נישט. אָרער נעראַזונט, אָרער נעלערנט, אָרער עפּעס נעטאָן, אָרער נענעסן, אָרער נעשלאָפן. זאָכן, וואָס זאָלן זיין אויסער ראַזונען, אויסער לערנען, אויסער עסן און שלאָפן, טאָרן נישט זיין. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז פון רעם אַלעם איז רער מתּנגר אַריינגעפֿאַלן אין אַ שרעקליכער טרוקנקייט, אין אַ מין ווייסטענש, וואו שמחה, עקסטאַז און אמתע לעבנס־באַגייסטערונג האָבן נאָרנישט נעקאָנט זיין.

ראָס זיינען אין קורצן די חסרונות פון מתּנגרות, אַלס אַזעלכעס: אָפּ־ג ע ז ו נ ד ע ר ט ק ײ ט, אָ פּ ג ע ט ײ ל ט ק ײ ט, א י מ ה פֿ א ר י ע נ ע ר־ו ע ל ט,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0172-0341 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אַפּסאָלוט אָהן רער ווערט, האָס און פּאַראַכטונג צו אומשולדיגער עם־הָאַרצות, וואָס איז געפּאַלן בלויז אויפן אָרימאַן, מחמת דעם גביר, רעם עם־הארץ, האָט מען מוחל געווען. האָס און פּאַראַכטונג צום אָרימען בכלל, אַלס אַזעלכן, גאוה, קנאה, שנאה, מחלוקת, יחוס, און איבערהויפט, טרוקנקייט, לעבנסלאָזינקייט, אָהן שמחה, אָהן פריד, אָהן עקסטאַז, — אָט די אַלע זאַכן, וואָס זיינען שטענדיג אַווי צום הָארצן די רעמאָקראַטישע טיילן פון פאָלק. עס פּאַרשטייט זיך, אַז בּאַ אַווינע בּאַריננונגען האָט בּאַ אירן געמווט אַרויסשפּריננען עפּעס אַ נייע שיטה, אַן איבּערקערעניש, אַ נייעס, וואָס איז טאַקע בּאַלה נעקומען.

נעקומען איז עס מיט אַ הונדערט־זיבּעציג יאָר צוריק, — מיטן בּעל־ש ם, ווערען עס האָט נעלונגען צו זיין רער פּאָטער פון רער איבּערקערעניש. רער בּעל־שם האָט נעאַרבּעט אין צווי פונקטן: פון איין זייט האָט ער פּאַרגרינגערט רעם יאָך פון אמונה, וואָס איז נעווען אוממענליך אַריבּער־צוטראָגן, און אַז מען האָט אים שוין יאָ אינגאַנצן אָפּגעהיט און נעטראָגן אויף זיך, איז מען נאָך אַלץ נישט נעווען זיכער מיט יענער ווילט; פון רער צווייטער זייט, וידער, האָט ער נעזוכן צו פּאַרשטאַרקן ראָס אידנטום אין רעם זין, אַז רי אייראָפּייאישע בילרונג, וואָס האָט זיך שוין רעמאָלט אָנגעהויבן אַריינצושפּאַרן צו אַלע פעלקער, זאָל נישט קאַליע מאַכן רי אירן אַלס פאָלק.

און נאָך רעמאָלט האָט רער גאונישער בּעל־שם פּאַרשטאַנען רי אומ־נעהויערע בּאַרייטונג פון רער תלמודישער פּראָזע, ווילכע ער האָט אָפּ־געפּרישט און פּאַרשפּרייט צווישן זיינע אָנהיינגער: בּעבור שלשה רברים נגאל ישראל, עבור שלא שינו את בגריהם ולשונם, ושמותיהם — צוליב רריי זאַכן זיינען אירן אויסגעלייזט נעווארן, וויל זי האָבן נישט אומגעבּיטן זייער שפּראַך, זייערע נעמען און זייערע קלייַרער.

רער בּעל־שם האָט זיך אויך בּאַצוינן מיט זיין שיטה אויף רער תורה, נביאים, כּתובים און תלמור.

קורם־כּל האָט רער בּעל־שם צעבּראָכן רי שוואַרצע וואַנט, וואָס מתנגרים האָבן אַזוינעשטעלט צווישן אירישקייט און שמחה, צווישן אמונה און לעבן. ער האָט נעוואָגט, אַז נאָט האָט הנאה פון שמחה, פון לעבן און אַז אַפילו עסן און טרינקען איז אויך לשם שמים. רי כּהנים, צום בּיישפּיל, האָבן באַראַרפט עסן רי קרבּנות אין הייליגן אָרט, אין אוהל־מועד. אַז אַ איר ראַרף רינען נאָט מיט שמחה, שטייט אין רער תורה אין רברים בּאַ רער תוכחה אין פּסוק מ״ר: תחת אשר לא עברת את ה׳ אלהיך בּשמחה ובטוב לבב — וויל רו האָסט נישט נערינט נאָט מיט שמחה און

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0172-0342 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מיט האַרץ, רערפאַר האָסטו די תּוכחה. אויך נעפינען מיר אין שמואל: ופּגעת חבל נביאים יורדים מהבמה ולפניהם נבל, ותוף, וחליל, וכנור — והמה מתנבאים. שמואל האָט געזאָגט צו שאול׳ן: אַז דו וועסט גיין, וועסטו באַגעגענען אַ מחנה נביאים גייען פון היילינן אָרט, און בּאַ זיי איז אַ פּויק מיט אַ פּייפל און אַ פידל, און זיי זאָגן נבואות. וויזט דאָך אויס, אַז די נביאים האָבן אַנגערירט גישט געקאָגט נבואות זאָגן, נאָר ווען זיי האָבן געשפּילט. אין רבֿרי־הימים איז אויך פאַראַן: ווען רור האָט מנרב נעוווען פיל גאָלד און זילבער אויפן בית־המקדש, האָט ער געזאָגט אין זיין תּפילה: ועתּה עמך הנמצא פּה ראיתי בשמחה להתנדב לך — ריין פאָלק, וואָס נעפינט זיך ראָ, האָב איך געזעהן, אַז זיי זיינען זיך מיט שמחה מנרב צו רירן. אין תּהילים מ״ג: ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי, ואודך בכנור אלהי, תּרננה שפתי כי אזמרה לך, ונפשי אשר פּדית — איך וועל קומען צום מזבח פון גאָט מיט מין פרייד און איך וועל לויבן מיט מין פּירל ריך, גאָט, מיינע לעפּצן וועלן זינגען און מין נפש וועט זינגען צו רירן, וואָס דו האָסט מיך אויסגעלייזט. נאָך איז פּאַראַן אין תּהילים ס״ח: צדיקים ישמחו, יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה — די צדיקים פרייען זיך פאַר גאָט און פרייען זיך אין שמחה. אויף דעם זאָגט דער מדרש: כשתהיה עומד להתפּלל יהא לבך שמח עליך שאתה מתפּלל לאלהים שאין כיוצא בו. כי זאת היא השמחה האמתּית. יהי לבי של אדם עלו ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה — ווען דו וועסט שטיין און רַאוונען, זאָל דיין האַרץ אין רירן זיך פרייען, וואָס דו רַאוונסט צו אַזאַ גאָט, וואָס איז זיין גלייכן נישטאָ, וואָרום נאָר דאָס איז די אמתע שמחה, ווען דאָס האַרץ פון מענשן איז דורכגערונגען מיט פרייד. אין תּהילים ק׳: עבדו את ה׳ בשמחה באו לפניו ברננה — רינט גאָט מיט שמחה און קומט פאַר אים מיט געזאַנג. רערויף זאָגט די גמרא אין שבּת ס׳ו: אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה — די שכינה רוהט נישט אַנדערש, נאָר בעת דער שמחה פון אַ מצוה. תּהילים ק״ר: יערב עליו שחי ואנכי אשמח בר׳ — פאַר גאָט זיינען זיי מיינע רייד און איך פריי מיך מיט גאָט. אין תּהילים קמ״ט: ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם — ישראל פרייט זיך מיט זיין באַשעפער, די בני־ציון פרייען זיך מיט זייער מלך. שיר השירים: משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בך — ציה מיך, גאָט, איך וועל רירן נאָכלויפן; דער מלך האָט מיך געבראַכט אין זיינע חדרים, וועלן מיר זיך פרייען און פאַרגענינן האָבן מיט רירן.

דער באַרימטער ר׳ משה־חיים לוצאַטו, וואָס איז נאָך געווען פאַרן בעל־שם, האָט געשריבן אין זיין „מסילת ישרים״, אַז אַ איד דאַרף נאָר רייניגן דאָס האַרץ פאַר גאָט. שוין אין דער הקדמה זאָגט ער: „שירמו

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0173-0343 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רוב בני ארם, שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה, ורוים אַרוכים מאור, צומות קשים — פלם רברים, אשר אין השכל נח בהם ואין הרעת שקטה, והחסירות האמתית הנרצה והנחמר רחוק מציור שפלנו" — ראָם רוב מענשן מיינען, אַז חסירות איז אָנגעוואָנרט בלויז אויף זאָגן פיל מזמורים מיט לאַנגע ורוים, מיט שוערע תעניתים — אַזעלכע זאַכן, וואָם רער שכל איז זיי נישט משיג. אין פּרק י"ח בּאַ רער ערקלערונג פון מרות חסירות, זאָגט ער, אַז מענשן האָבן קאַליע געמאַכט רעם רוח החסירות אין רי אויגן פון המון און אויך בּאַ רי משפּילים, וועלכע מיינען, אַז חסירות באַצויהט זיך צו אַזעלכע נאַרישקייטן אָרער אַזעלכע זאַכן, וואָם ראָם איז קענן שכל הישר. זיי גלויבּן, אַז ראָם נאַנצע חסירות באַלאַנגט נאָר אין זאָגן פיל בקשות, אין געוויינען, אין בוקענישן מיט משונהריגע פּיניגונגען, וואָם רער מענש זאָל זיך טויטן רורך זיי. ניין, נישט ראָם איז חסירות! און ער רעכנט אויס רי גוטע מרגות, וואָם רער מענש ראַרף באַויצן, און אַז ראָם וואָרט חסיר איז רי העכסטע מרגה, העכער פון צריק, און חסירות איז רורך שמחה מיטן האַרץ, מיטן גייסט. ואמרו חז"ל: אין השכינה שורה לא מתוך עצבות— רי גמרא זאָגט: רי שכינה רוהט נישט אויף טרויער.

און רער בעל־שם האָט פאַרטיפט און פאַרבריטערט רעם נעראַנק, אַז אַ איר ראַרף רינען נאָר מיט שמחה, רער מענש טאָר נאָר נישט צולאָזן קיין מרה־שחורה, קיין טרויער. ער ראַרף שטענריג זיין לוסטיג און פרייליך, און ראָם הייסט מיט אַן אמת רינען נאָט. וויייטער ראַרף אַ איר זיך רערוויייטערן פון אַלע שלעכטע מרות, באַזונרערס פון גאוה, וואָם ראָם איז רי מוטער פון אַלע שלעכטע מרות. אירן ראַרפן לעבּן אין אחרות און שלום. עס ראַרף נישט זיין קיין נרעסער, קיין קלענער — און רעמאָלט וועט קומען רי גאולה.

אָבּער אַזוי וי אירן לעבּן נישט רערוויייל אין זייער לאַנר, זיי זיינען צעוואָרפן איבּער מרינות און שטעט, זאָל יערער טייל, יערער קבוץ אירן אויסקלייבּן פאַר זיך אַ רבי, וואָס זאָל שטיין אַבּסאָלוט בּראש פון רעם קבוץ, און זיינע וועלטער ראַרפן זיין היילינ פאַר אַלעמען! מען טאָר אים נישט וויררשפּענינן אויף אַ האָר. וי רי גמרא זאָגט: ראש השנה כ"ה ע"ב „ירובעל בּרורו כמשה בּרורו רן בּרורו כאהרן בּרורו, יפתח בּרורו כשמואל בּרורו, ללמרך שאפילו קל שבּקלים שנתמנה פרנס על הציבּור, הרי הוא אביר שבּאבירים" — ירובעל אין זיין רור איז, וי משה אין זיין רור, רן אין זיין רור איז, וי אהרן אין זיין רור, יפתח אין זיין רור איז, וי שמואל אין זיין רור — פון ראַנען איז נעררוננען, אַז אַפילו אַ קל

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0173-0344 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שבקלים, רער גרינגסטער (רער קלענסטער) מענש, אַז ער ווערט אויפ־
געמומען פֿאַר אַ פירער בײַ אַ צבור, איז ווי רער גרעסטער מענש.

יערער נעראַנק פון אַ אירן, וואָס געפינט זיך אין קבוץ, דאַרף נאָר
זיין געצילט צו אָט רעם מענשן, פֿאַר אים דאַרפן זיי אַנטרעקן אַלע זייערע
סורות, פֿאַר אים דאַרפן זיי עפענען זייערע ליידן און פריידן, זייער האַרץ
און נשמה, און נאָר אַזוי ווען קאָנען בײַ אירן זיין אחרות און שלום.
און אויף שלום שטייט די וועלט.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז די דאָזיגע ווערטער זיינען נעווען אַקוראַט צו־
געפּאַסט צו רער טרוקענער, מרה־שחורהדיגער מחנגרישער צייט. זיי זיינען
נעווען ווי אַ גוטער רענן אויף אַ פֿאַרטריקנט פעלר. און אירן האָבן
זיך אַ שאָט נעטאָן צו חסידות. ריזעלבע אמונה, רערזעלבער רת, רער־
זעלביגער שולחן־ערוך, נאָר אַ לייכטערער, אַ לייכטער לעבן, אַ לייכטערער
אמונה־יאָך מיט שמחה, התפּעלות און עקסטאַז. און איבערהויפּט — אַלע
גלייך, אַלע גלייך — נישטאָ קיין יחוס.

איצט דאַרף מען זיך נישט פֿיינגן בײַ אין טויט אַריין און זיך נישט
מצער זיין, נאָר פֿאַרקערט, עסן די בעסטע מאכלים און טרינקען די בעסטע
ווײַנען — אַבי זאָל נאָר זיין. מיטן עסן און טרינקען די בעסטע ווײַנען קאָן
מען אַזוי גוט רינען גאָט, ווי מיטן ראַווענען און מיטן לערנען, אַבי מען עסט
נאָר לשם־שמים, מיט אַ פרייליך האַרץ, מיט שמחה, תענוג. אַ איר
דאַרף תּמיר זיין לוסטיג און פרייליך, אַ איר דאַרף נישט זיין בײַ זיך
געפּאַלן מיט זיין אידישקייט, ווען ער קאָן אַפֿילו נישט לערנען. מען קאָן
רינען גאָט מיטן נעראַנק, מיטן געפיל, אַפֿילו מיט אַ קרעכץ.

בײַ די מחנגרים זיינען אַפֿילו די לומרים נעפּאַלן בײַ זיך אין די ענינים
פון אידישקייט. זיי האַלטן פון רעם, וואָס רער תּנא ר׳ זירא האָט נעזאָגט
אין רער גמרא שבת קי״ב: אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים,
ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים, ולא כחמור של ר׳ רוסא ור׳ פנחס
בן יאיר, אלא כחמורים סתם — אויב די ערשטע זיינען קינדער פון
מלאכים, זיינען מיר קינדער פון מענשן, און אויב די ערשטע זיינען
קינדער פון מענשן, זיינען מיר חמורים, אייזלען, און אַפֿילו נישט רער
אייזל פון ר׳ חנינא בן רוסא און פון ר׳ פנחס בן יאיר, נאָר פֿראָסטע
אייזלען...

אָבער לויט רער שיטה פון בעל־שם, זיינען אירן זעהר גרויס, מען
דאַרף אייגנטליך נישט האָבן קיין גאונות און קיין אויסערגעוויינליכע פיהיג־
קייטן. זיינען זיי ראָ, איז אַוראַי גוט, אַנישט — שאַרט אויך נישט. אַלע
אירן קאָנען זיין צריקים, די עמי־הארצים ווי די לומרים, נאָר אַ גוט האַרץ

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0174-0345 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

פֿאַרמאָגן איז שוין געגנג. די מחנגרים האַלטן פון רעם פּסוק: „ולא עם־הארץ חסיד" — אַן עם־הארץ קאָן קיין חסיד נישט זיין, ראָם איז נישט ריכטיג. אַן עם־הארץ מיט אַ גוט האַרץ קאָן זיין אַ נרעסערער איר, אַ נרעסערער חסיד, איידער רער נרעסטער תּלמיד־חכם.

וי געזאָגט, האָבן זיך אירן אַ שאָט נעטאָן צו חסידות. פֿאַר פֿראָסטע אירן איז ראָך ראָם חסידות נעזוגן ממש אַ נליק. זיין אַקציע האָט זיך איצט איננאַנצן נעהויבן. אויסערדעם, איז ער פריהער אין בית־המרדש נאָר קיין מענש נישט נעזוגן, נישט בּאַ זיך און נישט בּאַ אַנרערע. און ראָ, אין חסידים־שטיבל, וי מען רופט רעם חסירישן בית־המרדש, איז ער נלייך מיטן נרעסטן תּלמיד־חכם. אָרימע־לייט וידער זיינען נלייך מיט די נרעסטע נבירים. לומדים מחנגרים האָט ראָם חסידות אויך צופּרידננעשטעלט הרמיט, וואָם זיי האָבן זיך נעקאָנט בּאַפּריין פון מרה־שחורה, זיינען נעוואָרן רוישנדריגער, רירעוודיגער און טיף־דיינקערישער, וואָם זיי האָבן פריהער נישט נעקאָנט. פֿאַר זיי האָט זיך אויך נעעפנט אַ ני פּעלה פון מיסטיק און קבלה, וואָם די פּאָעזיע פון רעם טרינקט אָן וי מיט נוטן וויין.

און נאָך אַלעמען האָט נערייצט און נעצווינט די פּריע חסירישע שטימונג. אַ מחנגר טוט שטענדיג און ראנהט. אַז עס קומט פֿאַר יום־טוב, מוז ער זיך מאַכן אַ שיינעם מלבוש, וואָרום אין בית־המרדש קוקט מען שטאַרק אויף מלבושים. טאָמער האָט אַ מחנגר נישט קיין שיינעם מלבוש, שעמט ער זיך פֿאַר רעם צוויטן, וואָם נייט אין אַ שענרן מלבוש. בּאַ די חסידים איז די ראנה פון מלבושים אַראָפּ אינגאַנצן, וי בּכלל ראנות. ראָרט, אין חסידים־שטיבל, שפּילן שיינע קליידער קיין ראָליע נישט. מען קוקט זיך נאָר נישט אום, אין וואָם פֿאַר אַ קאַפּאָטע רער אָרער יענער חסיר נייט. אַלע זיינען נלייך.

אין חסידים־שטיבל איז נישטאָ קיין חזקה־שטעט, נישטאָ אינגאַנצן קיין שטעט, יערערער שטעלט זיך ראַוונען, וואו עס קומט אים אויס, און אין פּלל שטייט מען נישט בּאַ חסידים אויף איין אָרט בּאַם ראַוונען. מען דרייט זיך, מען וואַרפט זיך, רער טעמפּעראַמענט לאָזט נישט אינשטיין. מען מוז זיך בּאַוונען. נייען טאַקע אום חסידים בּשעת זיי ראַוונען. איינער שטייט פריהער אין מורח, רערנאָך בּאַם טיר, רערנאָך אין דרום, אין צפון — מיט איין וואָרט, מען דרייט זיך.

און אויך היטן זיי נישט ראָם ראַוונען בּצבור; די האַלטן „בּרוך שאמר", און יענע „ישתּבח", און די „שמונה עשרה", און רער רויכערט אַ לולקע. רויכערן איז בּאַ זיי אויך אַ מצוה.

און ראָ אין אַ וינקל שטייען עטליכע חסירים. איינער האַלט אין האַנט אַ פּלעשל בּראָנפן מיט אַ קעלישאָק און טרינקט מיט אַן ערה אירן לחיים —

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0174-0346 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רי האָבן שוין אָפּגעראַוונט נאָך פּאַ ר ן עולם. קאָצקער חסידים קאָנען זיך מאַכן לחיים, אַפילו נאָך פּאַרן ראַוונען, אין מיטן קומט נאָך איינער אָן מיט אַ ננונרל, און עטליכע אינגלאַך העלפן אים צו — און עס איז פּריליך.

גאוה איז בכלל בּאַ חסידים נישט פּאַראַן, אַזוי וי ראָם וואָלט גאָר אויף רער וועלט נישט נעווען. אַלע זיינען גלייך, אָרימע מיט רייכע, עמי־הארצים מיט לומרים, יונגערע מיט עלטערע. ראָם רוב „רוצן" זיך חסידים, און זיי קאָנען גאָר נישט פּאַרליירן, אַז מען „אירצט" זיך. אירצן זיך איז בּאַ זיי אַ מין אַנטי־חסידות.

נאָר רער, וואָם קאָן גוט זאָגן, האָט אַ זיסן קול, מיט האַרץ, מיט כּונה, וועלט זעהר נעשעצט בּאַ חסידים. אויך רער, וואָם האָט אין זיך אַ סך שמחה, קאָן מאַכן אַ שנאַפּס און כאַפּן אַ טענצל, וועלט אויך שטאַרק נעליבּט. און אַז אים פיארווילט זיך טאַנצן, שלעפּט ער מיט אַלע חסידים און מען גייט. ער מעג זיין אַ יונגערמאַן, אָרער אַן אָרימאַן, אָרער אַ פּראָסטער יונג. עס כּאַכט נישט אויס. ער שלעפּט שוין אַריין אין טאַנץ רעם גרעסטן גביר, רעם גרעסטן למרן, רעם עלטסטן זקן, און מען טאַנצט אין אַ גלאַטן מיטוואָך. און טאָמער פּוילט זיך צו אַמאָל אַ רייכער זקן, וואָם ראָם טרעפּט אייננטליך זעלטן, קרינט ער אַ קלאַפּ אין פּלייצע און מען ציהט אים פּאַר רער בּאָרר ביז ער נעמט טאַנצן. און ער מוז מאַכן אַ שנאַפּס אויך, וועלט ער שוין בּגלופּנרינג און טאַנצט אויף וואָם רי וועלט שטייט.

בּאַ רי חסידים איז שטענריג יום־טוב און שטענריג פּריליך. וען אייניר האָט יאָר־צייט, ריסן שוין בּאַ אים רי חסידים אין שטיבּל שנאַפּס. טאָמער איז ער אַן אָרימאַן, נעבּן רי נגידים פּאַר אים שנאַפּס, און וען אַ שטיקל נגיר האָט יאָר־צייט, מוז ער שוין נעבּן שנאַפּס לרוב, און רער עולם טרינקט נאָכן ראַוונען און עס איז לעבּעריג. אין נרונר איז בּאַ זיי יערער טאָג אַ מין יום־טוב. ראָ איז יאָר־צייט נאָכן רבּין, מאַכט מען אַ סעודה און מען טרינקט, און מען עסט, און מען זינגט, ראָ איז אַ נאַסט — איז וירער ראָסזועלבּע, ראָ פּאַרווילט זיך גלאַט אייניעם הוליען א. אַז. ו.

רער שבּת וואָם פּאַר סליחות, בּעת אויף אַלע מתנגדים ציהט זיך אַרויף אַ גרויסע מרה־שחורה און מען ריכט זיך אויפן יום־הרין, בּעת מען זאָגט פּאַרנאַכט אין רי בּתי־מרשים רעם יאָמערדינן למנצח, איז ראָ, אין חסידים־שטיבּל, ערשט אַן אמתע שמחה. אין רעמועלבּן שבּת פּאַרנאַכט זינגט מען בּאַ רי חסידים זמירות ביז שפּעט אין רער נאַכט אַריין, נאָך שפּעטער וי אַלע שבּת, און שבּת צו נאַכטס וועלט נעקאָכט אַ קרופניק מיט פּליש, מען בּריינגט שנאַפּס מיט ביר (רעם קרופניק קאָכט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0175-0347 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מען אין חסידים־שטיבל, אָדער בּאַ אַ שכן), און רעד עולם זינגט פּאַר־
שיידענע נגונים דעם גאַנצן אָוונט ביז האַלבּע נאַכט. רעמאָלט קומען
זיך שוין אויף אַלע חסידים, מען זאָגט סליחות קורץ און מונטער, און אין אַ
האַלבּע שעה איז מען שוין פּאַרטיג מיט סליחות. דערנאָך גרייט מען צום
טיש. אויב דער קרופּניק איז פּאַרטיג, גייט מען עסן, אַנישט זינגט מען
און מען טאַנצט מיט פּונה.

און אַזוי הוליעט מען אָפּ ביז פּאַרטאָג. אין דער נאַכט איז מען מסדר
ראָס פּאָרן צום רבין, וויפיל פּורן מען וועט האַרפן האָבן א. ד. ג. די
אָרימע רוקן זיך צו די רייכערע. יערער אָרימער באַשטעלט זיך אַ
רייכן אויף צו פּאָרן, און אינטערעסאַנט: דער אָרימאַן קלויבּט אוים
דעם נגיד, און נישט דער נגיד דעם אָרימאַן. און אַז דער אָרימאַן
קלויבּט זיך אוים, לאָמיר זאָגן, חיימען, טאָר אים שוין חיים נישט אָפּזאָגן.
פּאַרקערט, דער נגיד גיט אים נאָך אַ קלאַפּ אין פּלייצע, דער אָרימאַן
גיט אים צוריק, און מען מאַכט זיך אַ געלעכטער. צום גרעסערן נגיד
רוקן זיך צו צווי אָרימע חסידים, און נאָר צו אַ גרויסן נגיד — אַ דרייַ,
פיר. מיין פּאָטער האָט שוין געהאַט זיינע חזקה־חסידימלאַך: אברהם,
הירש און מאָטקע, וואָס זיינען שוין מיט אים געפּאָרן אַלע ראש־השנה
צום רבין.

צום רבין פּאָרן אויף ראש־השנה מער ווי אַ דריטל חסידים, און די
איבּעריגע, וואָס פּאָרן נישט, קומען זיך אַלע אויף צום באַלייטן די
אַוועקפּאָרער. מען גיט זיי מיט קוויטלאַך־בּקשות צום רבין, אין וועלכע עס
ווערן אויסגעשריבּן די בּקשות, וואָס דער אָדער יענער פּאַרלאַנגט פון
רבונו־של־עולם.

און ווי אַזוי חסידים לעבּן אַ נאַנץ יאָר, האָבּ איך, דוכט מיר, געגונ
באַשריבּן אויפן געהעריגן אָרט אין מיינע זכרונות.

ווי איך האָבּ שוין געזאָגט, איז דאָס חסידות צוגעפּאַסט פּאַר אַלע
טיילן און קלאַסן פון פּאָלק, פּאַרן אָרימאַן, פּאַרן נביר, פּאַרן עם־הארץ
און פּאַרן למדן, פּאַרן אַלטן און פּאַרן יונגען. דעם נגידישן חסיד איז ממש
מקנא צו זיין. אים איז בּעסער פּאַרן גרעסטן נביר פון מתנגדים. און
נישט נאָר בּאַ אירן, אַ רייכער און פּרומער קריסט האָט געווים נישט
רעם תּענוג פון אַ רייכן חסיד. בּאַ רעם לעצטן איז די שטוב פול מיט
געזאַנג, מיט עקסטאַז און גרויסער שמחה.

נאָר איך האָבּ ראָך קיין חסיד נישט געקאָנט ווערן. צו חסידות איז
נישט געלעגן מיין האַרץ. ערשטנס, האָט מיך אָפּגעשטויסן פון חסידות

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0175-0348 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רער ענין רבי, וואָס איז שרעקליך פרעמר רעם כאַראַקטער פון אַ מתנגד. אַ רבי אַן און פאַר זיך איז נאָך אפשר צו רערליידן. נאָר רער קאָך, וואָס אַרום אים, די אומגעהויערע בּאַרייטונג זינע און ראָס, וואָס די רבישאַפט גייט איבּער בּירושה, וויי בּאַ אַ קיסר, שטויסט אָפּ איננאַנצן. איך קאָן בּשום אופן נישט גלויבּן, אַז עס זאָל זיין אַ מענש, נישט נאָך קיין אויסגעקליבּענער, נאָר בּירושה, פאַר וועלכן מען זאָל קאָנען אויסריידן ראָס האַרץ, פאַרטרויען אַלע פעלערן, וואָס קומען דורך רער נאַטור, אָרער רורך געוויינהייט. און אָט רער מענש, וידער, זאָל אים לערנען וי אַזוי זיך אויסצובּעסערן, אָפּצוגעוויינען זיך פון זיין שלעכטער נאַטור, פון זינע שלעכטע געוויינהייטן א. אַז. ו. און עס זאָל זיך וועלן אים פאָלגן.

וידער האָט מיך אָפּגעשטויסן פון חסידות אינגלוויי ראָס, וואָס איך האָבּ מיך אָננגעזוהן בּאַ אָרימע חסידים ראָס שלעכטע לעבּן פון זייערע וייבּער. די מאַנען, די חסידים, זינען שטענריג פריילין, לוסטיג, עסן, טרינקען, טאַנצן און זינגען מיט חסידים, און זייערע וייבּער און קינרער זיצן אין רערהיים אין קעלט און אין הונגער.

געוויען חסידים אַרבּעטער, וואָס פלעגן פאַררינען איננאַנצן צען גילרן אָרער צוויי רובל אַ וואָך. זיי פלעגן וואַשן שעפּסענע פעלכלאַך בּאַם טייך אום ווינטער, און רי וייבּער מיט רי קינרער זייערע פלענן ליירן הונגער און קעלט. אָבּער נאָך רער אַרבּעט פלענן זיי, רי מאַנסלייט, גיין אין שטיבּל, פלענן זיך מאַכן פריילין, הוליען און זינגען, און זיי האָבּן זיך, אַפּנים, וויניג מצער געוויען רערפון, וואָס ראָס וייבּ און קינרער זיצן אין אַ קאַלטער רירה און הונגערן.

און ראָס האָט מיר פאַרשטערט רי שמחה. פסיכאָלאָגיש איז אפשר רער קבּצן נערעכט: וואָס וועט שוין זיין, אַז ער וועט זיצן אין רערהיים מיט רי פאַרקומערטע וייבּ און קינרער? וועט ער זיי רען רערוואַרעמען? וועט ער זיי פריליכער מאַכן? אָבּער אויף מיר האָט עס שטאַרק געווירקט און מיר זינען בּעסער געוויען געפעלן רי כמאַרנע מחנגרים, וואָס פריען זיך נישט, וואָס טאַנצן נישט און זינגען נישט, אָבּער רערפאַר זינען זיי מער נעבּן זייערע וייבּ און קינרער און טראָגן אויף זיך רעם שוערן יאָך פון פּרנסה.

קענן חסירות האָבּ איך נעהאַט, פאַרשטייט זיך, טעאָרעטישע אַרגומענטן אויך, וי איך האָבּ שוין געשריבּן, נאָר ראָ איז וויכטיג צו רערמאָנען רי פּראַקטישע זייט, צוליבּ וועלכער איך האָבּ, אַפּנים, הויפּטזעכליך נישט געקאָנט מושוה ווערן מיט רער שיטה. און נאָך וואָס: מען ראַרף זיך קאָנען פאַרגעסן אָן רעם פּראַקטישן לעבּן און איבּערגעבּן זיך איננאַנצן צו געוואַנג

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0176-0349 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און זאָרגלאָזינקייט. איך האָב ראָס נישט נעקאָנט, און פון מיר האָט קיין חסיד נישט נעקאָנט אַרויס.

נאָך אַ פּעלער אין חסידות מוז איך דערמאָנען, וואָס האָט אויף מיר דעמאָלט שלעכט נעווירקט. בּאַ חסידים האָבן קיין גרויסע למדנים נישט נעקאָנט אַרויסקומען. אַ גוט חסידיש איינגל מיט אַ גוט קעפּל איז פּאַרפּאַלן נעגאַנגען. ער האָט נישט געלערנט, בּאַ אים זיינען אַוועק די טעג אין נאָרנישט, און ראָס האָט זעהר וויי נעטאָן.

מחנגרישע קינדער האָבן אָבער אַ סך געלערנט, האָבן טאַקע אַ סך נעקענט און מיט זיי האָט מען זיך נעצאַנקעט. אַ מחנגריש איינגל האָט נעהאָרעוועט. און מיר האָט זיך אויך נעוואָלט האָרעווען און קענען. און איך בין אַווי איינגאַנצן דערוויטערט נעוואָרן פון חסידות...

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0176-0350 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אינהאלט:

שלום־עליכם בריף צו יחזקאל קאטיק 9

קאפיטל I: מיין שטעטל. — דער סלוף. — די אמאלינע ‚סקאזקע'. — ווי‌סאקע. — אמאלינע מסחרים.—אידן און פריצים.—דער רוסישער און פוילישער קלויסטער.— דער רוסישער און פוילישער גלח. — אסערעווסקי. — אסערעווסקים יורש. — דער אסעסער. — אין וואס פלענט בא אידן אווענ דער טאג. — די קארנע נבירים. — די בבודע פאמיליעס פון שטעטל. — שעבסל דער קלעזמער. — מרדכי ליב. — ר' שמחה לייזער. — שבת אין שטעטל. — שטעטילשע אינטרינאנטן. — אמאלינע מחלוקתן. — איטשע שייטעם דער מסור. — זאסטאוויע. — מלמדים. — אמאלינ לערנען. — די נוים. — דער דאקטאר. — רופאים. — די תלמוד־תורה. — די בא'ר. — די מקוה. — דער טייך. — קאמעניצער שווימער. — דער הקדש. — דער רב. — מנידים. — דער בית־עולם. — חברה קדישא 13

קאפיטל II: דער עלטער־זיידע ר' ועלוול. — מין זיידע אהרן־לייזער. — ר' יודל. — אהרן־לייזערס יונגט. — די חתונה. — די באבע ביילע־ראשע. — אהרן־לייזערס פארענדערונג. — דעם עלטער־זיידנס טויט. — דער אספראונוק. — זיינע באציהונגען צום זיידן. — דער זיידע אלם פרנם־חודש. — דער באבעם עצות. — דער זיידע א אסבארשטשיק. — דער שרייבער. — די מחלוקת צוליב דעם שרייבער. — דעם זיידנס השפעה. — דער זיידע מיט די פריצים. — דער רעוויזאר. — א נייער אסבארשטשיק. — מחלוקת אין שטאט. — דער נייער אספראונוק. — מין זיידע ווידער אסבארשטשיק 68

קאפיטל III: די ‚בהלה'. — אייזיקל דער קצב 88

קאפיטל IV: מיין פאטער משה. — זיין ניינונג צו חסידות. — דער שידוך. — ר' לייזער דער נראדנער רב. — מין מוטער. — מין פאטער אלם היסער חסיד. — זיין אנטלויפן צום רבין. — זיין קאמף מיטן זיידן. — די ארענדע. — דער רעוויזאר. — קאמעניצער חסידים. 97

קאפיטל V: ר' ישראל. — זיין נעזאנג. — זיינע קאמפאזיציעס. — זיין ראל צווישן חסידים. — ר' ישראל אלם מאטעמאטיקער. — דאס נעווענט. — זיין פוילישער פאטריאטיזם. — זיינע מארשן לכבוד דעם פוילישן נצחון. — דער אפמאך מיט א חסיד. — דער נעווינם. — ר' ישראלם טויט. 116

קאפיטל VI: אונזער משפחה. — די באבע. — איר ליבע צום מאן. — איר שטיל און פרום באניין זיך מיט מענשן. — ר' יודל. — שטאטישע ענינים. — ר' ליפע. — דער תקיעת־כף 127

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0177-0351 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל VII: דער אקציו. — דער בּאַראָן גינצבורג. — דער בן־יחיד. — דער סקאנדאל מיטן אמעסער. — דער אינפראוניק האלט דעם זוידנס צד. — ר׳ ליפּע צעריסן דעם תקיעת־כּף 134

קאַפּיטל VIII: מיין ערשטער מלמד. — מיינע קשיות. — דער צווייטער מלמד. — מין פּעטער ישראל. — דער עלוי ישראל. — ווי דער עלוי ישראל האָט אונז נעשמיכן אין פּעלד. — בּא מאָטע דעם מלמד. — דער ניהנם. — די ווינטער־אָוונטן. — מעשיות מיט בּשוף. — מיין פּרומקייט. — דער דבוק. — ר׳ ליפּע צוקערמאן 138

קאַפּיטל IX: די „כאַפּערס". — אהרן־לייבעלע, חצקל און מאָשקע. — יאָמעלע. — אמאָלינע דינסט 150

קאַפּיטל X: זאָמטאָוויץ. — די נרויסע מחלוקת. — די שבועה. — אויסנאַרט. — דעם זוידנס קאמף. — דער שלום. — די פּריצים מיט די פּויערים. — דאָס שמייסן פּויערים 160

קאַפּיטל XI: מיין מוטער. — ר׳ לייזער. — מיין מוטערס לוידן. — דער קאמעניצער רב. — דער בּאָבעם עצה 170

קאַפּיטל XII: די פּריצים. — בּערל בענדעט. — טשעכטשאָוויץ. — סיכאָווסקי. — בּערל בענדעטס טרייקיט. — דער בּלבּול. — דער קריג צווישן דעם פּריץ מיט דער פּריצטע. — באָבאָסלאָווסקי. — דער סוף פון בּלבּול 178

קאַפּיטל XIII: בּערל־בענדעטס לעבן. — זיין טאָכטערס חתונה. — דער פּוילישער אויפשטאנד. — נעוואָלט שמייסן די פּריצטע. — בּערל־בענדעט האָט זי אַרוים־נעראָטעוועט. — שמואל 194

קאַפּיטל XIV: ראש־השנה און יום־כּפּור. — די אימה. — מלקות. — דאָס בענשן די קינדער. — דער פּחד אין די שולן. — בּא די חסידים. — סוכות. — שמחת־תורה. — ימים־טובים בכלל. — ווי אזוי בּא אונז פלעגט צוגיין א יום־טוב . . 201

קאַפּיטל XV: מיין פּאָטער מיט זיין חסידות. — מיינע מלמדים. — דער רבי נע־שטאַרבן! — די מסירה. — טווערסקי. — ר׳ ליב. — דאָס קנסענען 214

קאַפּיטל XVI: מיין לערנען. — אמאָלינע מוכרי־ספרים. — מין ערשטע חברה. — ישראל ווישניאק. — דאָס עקזאמענירן ישראלן. — ישראלס קאריערע. — בּא וואָס ער איז נעבליבן שטיין 230

קאַפּיטל XVII: די ווייטערדינע מלמדים. — ר׳ אפרים דער מלמד. — זיינע „נייע" מעשיות. — אמאָלינע מלבושים. — די אויסנעטריבענע רבנים. — אונזער ליבע צום רבין 237

קאַפּיטל XVIII: מיין „רבי" ר׳ יצחק־אשר. — אונזער „לערנען". — מיין ערשטע רעוואָלוציע. — עס וואקסט מין נאָמען אין שטאָט. — דער סינאל 242

קאַפּיטל XIX: דער נישבּיצער חסיד. — „מי השלח". — מין קשיא. — דער ענטפער פון די חסידים. — די באקאנטשאפט מיטן מגיד פון זון. — דער „המגיד". — דער קלאָץ־זעגער. — אונזערע פאַרזאמלונגען. — דער אָנהויב פון מיינע נעזעלשאפט־ליכע ארבעטן 251

קאַפּיטל XX: מען רעדט מיר שוין שדוכים. — דאָס פאַרהערן מיך. — ר׳ יחזקאל דעם רבם זון. — דער יחוס. — מיין אומבאקאנטע בלה. — דער בריף. — די פּעטש. — מיין פּעטער. — דאָס לעבן מיט אים. — דאָס גרייטן זיך צום וכוח . 257

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0177-0352 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

קאַפּיטל XXI: דער מאַניפעסט פון דער פּויערים־באַפרייאונג. — דאָס שמייכן די פּויערים. — דער רושם פון מאַניפעסט אויף די פּריצים. — די שוועדע צייט פאַר אידן. — מיין זיידע מיט די פּריצים. — דער פּוילישער אויפשטאַנד. — „וויזענטא ראַסיא". — די פּוילישע בונטאַווישטשיקעס. — די באַציהונגען פון די פּוילישע רעוואָלוציאָנערן צו אידן. — אָגינסקי. — די אונטערדריקונג פון דעם אויפשטאַנד. — די נקמה פון די פּויערים 267

קאַפּיטל XXII: מיין פעטער אלם בעל־מופת. — בערל־בענדעט און סיכאָווסקי. — דער קלאַנג וועגן מופת. — זיין שם אין דער סביבה. — דעם זיידנס פלאַן. — די לאַנע פון אידן נאָכן אויפשטאַנד 277

קאַפּיטל XXIII: ערב מיין חתונה. — נעזעהן די פּלה. — דאָס שטעלן פּריהער דעם פום. — „גלייך, גלייך!" — אן עסק מיט חסידים און מתנגדים בא מיין חתונה. — די דרשה 285

קאַפּיטל XXIV: ראש־השנה צום רבין. — דער בעם פון טאַטן, וואָס איך בין נישט געפאָרן צום רבין. — מיינע צרות צוליב חסידות. — דער קאמף מיט חסידות. — דער וכוח. — דער רושם פון וכוח אויף די הויזינע 289

קאַפּיטל XXV: דער וכוח מיט די חסידים. — איך וויל פאָרן קיין וואַלאָזשין. — דער פאָטער איז קענק. — דאָס אונטערהעצן דאָס וויב קענק מיר. — מיין וויב וועלט קראַנק. — מיר זיינען ברוגז. — אונזער שלום. — מיין איבערגעבן זיך צו לערנען. — „קלייבט, קינדערלאַך, רעגדלאַך!" — דער „פאַלאַץ". — „חצקלם דור" 297

קאַפּיטל XXVI: די קראַם. — מיין פאָרן קיין קאָבערן. — ר' יאָשעם הויז. — די איידעמס: דער משפיל ליייזער און דער עלוי זלמן־סענדער. — צוויי הייזער. — דאָס ערשטע מאָל באַקען איך מיך טיפער מיטן תנ"ך. — דער רושם פון תנ"ך. — די פאַרענדערונג אין מיר. — דאָס פאָרן אהיים. — מיינע הויכע מחשבות. — די קראַם נייט קאָפויר. — השפלה־ספרים. — ווידער מיין טאַטע 306

קאַפּיטל XXVII: די כאַלערע. — אמאָליגע סגולות צו כאַלערע. — דעם רבם טוט. — דער קלאַנג, אז ער איז לעבעדיג נעווארן. — איך זוך א בעלן אויף דער קראַם. — וואַכנאָוויטש. — איך וויל וועלן ראַבינער. — פעטש 314

קאַפּיטל XXVIII: מיין באָבעם פלוצלינגער טויט. — דער רושם פונם טויט אויף דער משפחה און אויף דעם שטעטל. — איר לויה. — דעם זיידנס יאָמער. — דאָס זיצן שבעה. — דער באָבעם גרויסער נאָמען. — אירע שיינע מעשים. — אונזער משפחה צעפאַלט זיך נאָך איר טויט 319

קאַפּיטל XXIX: חסידות און מתנגדות. — וואָס פאר א ריין לינט עס אין חסידות, וואָס האָט אויפגעירט די נאַנצע אידישע וועלט? — מתנגדות אלם שישה. — דער שולחן־ערוך. — די חסרונות פון מתנגדות. — חסידות. — דער בעל־שם. — די צונעמגליכקייט פון חסידות פאר אלע שיכטן פון פאָלק. — ר' משה־חיים לוצאטו. — מסילת ישרים. — די דעמאָקראַטישע אויפרוינג פון חסידים. — דער רבי און די חסידישע שמחות. — די חסרונות פון חסידות. — דער סך־הכל 331

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0178-0353 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0178-0354 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אהרון איזאַקס אַוטאָביאָגראַפיע

ייִדיש — נחום שטיף

אהרון איזאַק, געבוירן אין רייטשלאַנד אין דער ערשטער העלפט פון XVIII־טן יאָרהונדערט, דערציילט זיינע לעבנס־זכרונות אין דעם יידיש, ווי מען האָט גערערט ראַמאָלס אין רייטשלאַנד. ער שילדערט דאָס יידישע לעבן אין מעקלענבורג, לייפּציג און אין אַנדערע קאַנטן פון רייטשלאַנד. אהרון איזאַק איז געווען דער ערשטער ייִד, וואָס האָט, אויסוואַנדערנריג פון רייטשלאַנד, באַקומען אַ דערלויבענים צו וואוינען אין שוועדן. ער האָט נאָכגעצויגן נאָך זיך קיין שוועדן אַנדערע יידן פון רייטשלאַנד און זיי געהאָלפן זיך באַזעצן דאָרט, ער האָט פאַר יידן געעפנט „אַ נייַ לאַנד" — שוועדן, וואו ביז אים האָבן יידן ניט געטאָרט קיין פוס שטעלן. זיין ווערק איז געווען ניט קיין גרינגער. ער האָט אויסגעגרינט אַלע עבורה־זרהם: לויט זיין פּראָפּעסיע אַ שטעמפּלגראַווירער, איז ער געווארן אַ סוחר, געהאַנדלט מיט צירונג, מיט גאַלאַנטעריי, אַפילו מיט ציגן, געווען אויך אַ צושטעלער באַ דער אַרמיי (אין שוועריש־רוסישן קריג). און אַראַנק זיין ועלטענער ערליכקייט און גרויסער ענערגיע האָט ער זיך סוף כּל סוף רערשלאָגן צו אַ גרויס אָנגעהן.

✦

בער באָלעכאָווער / זכרונות

(א ייִדישע און א העברעאישע אויסגאַבע)

צום ערשטן מאָל פאַרעפנטליכט מיט אייגלייטונג און הערות פון

ד"ר מ. ווישניצער

אַ יידישער סוחר פון XVIII־טן יאָרהונדערט דערציילט זיינע איבערלעבונגען אויף אַ בולטן אופן. ער גיט איבער קלאָר ראָס לעבן פון אַ קליין יידיש־גאַליציש שטעטל אין זיין צייט, דערציילט די פאַרשיידענע צרות, וואָס די יידן האָבן זיך ראַמאָלס אָנגעליטן סיי מצד רער פּוילישער רעגירונג, סיי פון ווילרע באַאַמטן, וואָס פלעגן מאַכן אָנפאַלן אויפן שטעטל, הרגענען, רויבן, פאַרברענען די הייזער וכרומה. בער באָלעכאָווער גיט אַ סך מאַטעריאַל פאַרן יידישן היסטאָריקער וועגן רער ראַמאָלדינער סאָציאַלער און עקאָנאָמישער לאַגע פון די יידן און איבער זייערע בילדונגס־פאַרהעלטענישן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0179-0355 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מ. זילבערפֿאַרב

דאָס יידישע מיניסטעריום און די נאַציאָנאַלע אַוטאָנאָמיע אין אוקראַינע

רער בוך — דאָס איז די געשיכטע פונם מיניסטעריום פֿאַר יידישע ענינים אין אוקראַינע. איננאַנצן האָט עס עקסיסטירט ניט מער, ווי איין יאָר, פונם 15־טן יולי 1917 ביז רעם 18־טן יולי 1918. דאָס איז אָבער גענוג ניט קיין נעוויינטליכע צייט, נאָר אַ יאָר מלחמה פֿאַר נאַציאָנאַל־פֿערסאָנאַלער אַוטאָנאָמיע בכלל, און פֿאַר יידישער אַוטאָנאָמיע בפרט. דאָס יידישע פֿאָלק איז געשטאַנען בראש פון רער באַוועגונג. ניט אַווי גרינג אָבער איז נעווען רורכצופירן די יידישע נאַציאָנאַל־פֿערסאָנאַלע אַוטאָנאָמיע אין לעבן, ניט וויניג מניעות האָט מען באַראַרפט בייקומען פון אויסן און אינעווייניג. רער ערשטער יידישער מיניסטער, רער מחבר פון רעם ראָזיגן ווערק, וואָס האָט געמווט רורכמאַכן רעם שווערן וועג, רערצוילט אָביעקטיוו און אויספירליך די גאַנצע געשיכטע פון ערשטן טאָג אָן ביז די שווערע האַנט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף רער יידישער אַוטאָנאָמיע. רער בוך איז ריך מיט אַ סך ראָקומענטן און מאַטעריאַלן.

◆

יעקב לעשצינסקי

דאָס יידישע פֿאָלק אין ציפֿערן

(יידן אין רער גאַרער וועלט)

„דאָס יידישע פֿאָלק אין ציפֿערן" איז רער ערשטער וויסנשאַפֿטליכער בוך אויף יידיש, וואָס באַהאַנרלט אַזאַ וויכטיגע פֿראַגע, ווי די צאָל יירן אין רער גאַרער וועלט ביז די סאַמע לעצטע יאָרן. דאָס ערשטע מאָל קאָן רער לעזער געפינען אין אַ יידיש בוך, ווי אַזוי די יירן זיינען פֿאַרשפֿרייט און צעטיילט צווישן פֿאַרשיירענע פעלקער און לענרער, וויפיל יירן וואוינען אין גרויסע שטעט, שטעטלאַך און רערפֿער. אַ חוץ רעם, ווערט גענוי באַהאַנרלט די קאָנצענטראַציע פון די יירן אין גרויסע קהלות און ס׳ווערט אָנגעוויזן אירע ספּות. רער בוך איז זעהר ריך מיט ראָקומענטאַלע ציפֿערן, אין אים נעפינט זיך 57 ספּעציעלע טאַבעלעס מיט אַ גרויסער ביילאָגע־טאַבעלע. „דאָס יידישע פֿאָלק אין ציפֿערן" איז אי אַ האַנט־בוך, אי אַ לערן־בוך, אי אַ לייענבוך.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1069-1-01-0179-0356 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

מ. גידעמאן

יידישע קולטורגעשיכטע אין מיטלאלטער

(יידן אין דייטשלאנד דאס XIV און XV יאַרהונדערט)

יידיש — נחום שטיף

מיט גרויס קענטעניש האט גידעמאַן אויסגעפאָרשט די אַלע צעזייטע און צעשפּרייטע קוועלן, וואָס האָבן אַ שייכות צום יידישן לעבן אין דייטשלאַנד אין XIV־טן און XV־טן יאָרהונדערט. אין זיין באַרימטן בוך באַקענען מיר זיך מיט די יידישע מנהגים, מיטן משפּחה־לעבן, מיטן קולטורעלן און עקאָנאָמישן מצב פון די יידן אין יענער צייט; מיר באַקענען זיך אויך מיט די באַציהונגען פון די אומות העולם צו די יידן און וויאַזוי די יידן האָבן זיך באַצויגן צו דער אַרומיגער וועלט, און זייער קעגנזייטיגע ווירקונג. אַדאַנק דעם באַקומט די אַלטע פאַרגאַנגענע צייט אַ נאַנץ באַזונדערן אַקטועלן אינטערעס און לעבט אויף פאַר אונזערע אויגן. מיר זעהען קלאָר פאַר זיך דעם גאַנצן קולטור־היסטאָרישן וועג, וואָס דאָס יידישע פאָלק האָט דורכגעמאַכט אין יענע פינסטערע צייטן. פון גרויס חשיבות זיינען גידעמאַנס הערות, בפרט די, וואו ס׳רעדט זיך וועגן דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפּראַך, וואָס האָט גאָר אַ גרויס באַרייטגרן וועלט פאַר די שפּראַכפאָרשער.

✦